

a JAN PIETERSZ. COEN

LEVENSBESCHRIJVING

DOOR

Dr. H. T. COLENBRANDER

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË
TEN BESLUITE DER PUBLICATIE VAN BESCHEIDEN OMTRENT
COEN'S BEDRIJF IN INDIË IN VIJF DEELEN (1919—1923)

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1934

a. v. g. 1936 1938

INHOUD.

	Blz.
INLEIDING	VII
EERSTE BOEK. — De Opkomst	1
EERSTE HOOFDSTUK. — Afkomst en jeugd van Coen.	1
— De vaart op Indië	3
TWEEDER HOOFDSTUK. — Opperkoopman	39
DERDE HOOFDSTUK. — President te Bantam	55
VIERDE HOOFDSTUK. — Directeur-Generaal	63
TWEEDER BOEK. — Gouverneur-Generaal	123
EERSTE HOOFDSTUK. — De val van Jacatra	125
TWEEDER HOOFDSTUK. — Batavia	177
DERDE HOOFDSTUK. — Banda	230
VIERDE HOOFDSTUK. — China	268
DERDE BOEK. — In patria	317
EERSTE HOOFDSTUK. — Reael	319
TWEEDER HOOFDSTUK. — Carleton en de doleanten.	354
VIERDE BOEK. — Coen's Einde	379
EERSTE HOOFDSTUK. — Indië in 1627	381
TWEEDER HOOFDSTUK. — Eerste beleg van Batavia	407
DERDE HOOFDSTUK. — Tweede beleg van Batavia	426
VIERDE HOOFDSTUK. — Besluit	442
BIJLAGE	449
AANTEKENINGEN	475
REGISTER van plaatsen, landen, volken	481
PERSONENREGISTER	489
REGISTER van schepen	499
ZAKENREGISTER	503
DRUKFOUTEN	509
BIBLIOGRAPHIE	511

6 INLEIDING.

In 1923 zegde ik toe, de vijf deelen documenten omtrent Jan Pietersz. Coen en zijn bedrijf in Indië door een zesde deel, zijne levensbeschrijving bevattende, te zullen besluiten. Lang liet ik deze schuld op mij rusten. Het is mij aangenaam, haar thans te voldoen.

Coen is buiten de maat, en het resultaat van zijn werk blijvend geweest. Aan Nederland's positie in Indië is na zijn verscheiden door van Diemen, van Goens en Speelman de noodzakelijke afronding gegeven, maar van hem was het initiatief. Zijn naam is even onverbrekelijk aan Nederlandsch-Indië verbonden als die van Robert Clive aan het aziatisch imperium der Britten. Vergankelijk als alle menschenwerk, hebben evenwel deze scheppingen het lotsbestel van miljoenen Aziaten gedurende tijdsruimten die bij eeuwen tellen, beheerscht. Zij hebben den grond gelegd tot de kaders waarbinnen gewezen onmondigen tot politieke medewerking worden opgeleid; de koloniale verhouding zal voor altijd tot hunne geschiedenis behooren.

En tot de onze. Een Nederland dat zich onttrekken zou aan roeping die uit de wijde wereld tot haar klinkt, kan men zich niet voorstellen. Men mag het niet eens. Hardvochtig heeft het eene taak aangevat die het in zachtmoeidigheid (die van weekelijkheid onderscheiden blijve) voltooit. Men mete een Coen niet aan de maatstaven die men zichzelf wil zien aangelegd. Zijn tijd bracht andere gevoelens, andere inzichten, andere methoden dan de onze voort. Binnen den tuin dien eene eeuw om eene persoonlijkheid trekt en waar niemand overheen stapt, was hij een der stoerste, der moedigste, der oorspronkelijkste Nederlanders die ooit geboren werden. Gezonden door kooplieden in patria en van hun gunst voor zijn persoonlijk welvaren afhankelijk, bleef hij in zijn bedrijf in Indië geheel en alleen zichzelf. Wie heeft ooit ambts-

VIII

brieven geschreven als de zijne? Ongedeeld waren al zijn krachten op een zelfgekozen doel gericht, waaraan hij, gelijk zichzelf, ook zijne meesters heeft opgetrokken.

In zulk een menschbestaan door te dringen, kan niet onbelangrijk zijn. In ruimen overvloed staan officieele, in zeer klein getal intieme bescheiden ons daartoe ten dienste, maar juist Coen's ambtelijke pen wordt door een hart bestuurd dat welsprekend maakt. Door ruime aanhaling heb ik den lezer gelegenheid willen laten en noodig hem uit, onbevangen naar den klop van dat hart te luisteren.

H. T. COLENBRANDER.

Leiden, Augustus 1934.

EERSTE BOEK.

3000 0000

DE OPKOMST.

EERSTE HOOFDSTUK.

Afkomsten Jeugd van Coen. — De Vaart op Indië.

Een van de stoutste beweringen die men in de moderne historiographie tegenkomt is die van Werner Sombart, die Jan Pietersz. Coen, op grond eener groote waardeering zijner commercieele gaven en van een oppervlakkige gelijkenis van zijn naam op dien van Cohen, bij het uitverkoren volk Israëls inlijft. Het doopboek van Hoorn weet daarvan niet. Het meldt, dat 8 Januari 1587 in de gereformeerde kerk aldaar ten doop is gehouden Jan, zoon van Pieter Jansz. „van Twisk”; hiermede is niet aangeduid dat die vader den toenaam „van Twisk” voerde, maar dat hij geboortig was van het naburige dorp Twisk, en vandaar metterwoon naar Hoorn was gekomen. Een man van gevestigd aanzien in de stad kan hij wel niet zijn geweest: geen enkele stadsbediening is hem, voor zoover na te gaan, ooit opgedragen. Zonder middelen gebleven is hij voorzeker niet: hij heeft aan de opleiding van zijn zoon kosten kunnen besteden. Hij zal behoord hebben tot den toen te Hoorn snel opkomenden handeldrijvenden middenstand, die in den voorspoed der stad deelde. Toen, van 1572 tot 1578, de Geuzen den handel van het roomsch gebleven Amsterdam zooveel mogelijk belemmering in den weg legden, nam die van Hoorn en Enkhuizen in beteekenis toe, en de eenmaal opgewekte activiteit kwam na 1578 niet tot stilstand. Te Hoorn was het dat in 1594 het eerste sluitschip van stapel liep, gebouwd met het oog op de voor Nederland te ontsluiten vaart op de Levant; te Hoorn concentreerde zich weldra de nieuw ontstane zoutvaart op West-Indië, zoo noodzakelijk voor de instandhouding van het visscherijbedrijf nu het zout van Setubal niet meer verkrijgbaar was; Hoorn werkte belangstellend mede aan de expeditiën tot het opzoeken eener Noordoostelijke doorvaart; Hoorn was een der steden waar men in 1601, in navolging van Amsterdam en Zeeland, de reederij op Indië rond de Kaap ter hand besloot

a. 64. 19. 3 p. 81

te nemen en dientengevolge, bij Oldenbarneveldts amalgama, eene kamer in de Vereenigde Oost-Indische Compagnie verkreeg. In hoeverre Coens vader bij een of meer dezer zaken betrokken is geweest, is niet uit te maken; — onmogelijk is het zeker niet. Het is althans op het handelsbedrijf en de voorbereiding daartoe dat de belangstelling van den zoon aanstonds gericht wordt of zichzelve richt: op 13-jarigen leeftijd vertrekt hij, met een aanbeveling van Hoornsche vrienden, naar Rome om het vak te leeren op een bekend kantoor.

Die Hoornsche vrienden waren van verre gekomen: het waren om den geloove uitgeweken Zuidnederlanders: een familie de Visscher, uit Oudenaarde. Sinds jaren waren leden van dit geslacht te Rome in den handel gevestigd en noemden er zich Pescatore. Hun huis had een wijdverbreiden naam¹⁾). Zij leefden katholiek²⁾ maar schijnen geen bezwaar te hebben gehad tegen een ketterschen leerjongen. Onderzoek van Italiaansche bronnen van dien tijd doet ons het spoor vinden van een aantal Nederlanders, in hun eigen land niet anders dan als gereformeerden bekend, die in hun jonge jaren in Italië hebben verbleven om er een kunstvak te beoefenen of op een kantoor werkzaam te zijn, en die er, zoo zij zich rustig gedroegen, om het geloof nooit werden gemoeid. Het was met name op het punt der boekhouding, dat de toenmalige Nederlandsche handel van den Zuideuropeeschen nog kon leeren³⁾). Als later Artus Gijsels, die niet van Coen hield, een hatelijkheid van hem wil zeggen, noemt hij hem volleerd in „Italiaansche trekken”⁴⁾.

¹⁾ Zie b.v. Heeringa, *Levantsche Handel* I (1910), pp. 99, 109.

²⁾ Zie b.v. Hoogewerff, *Bescheiden in Italië* II (1913), pp. 178, 273.

³⁾ Mansvelt, *Rechtsvorm en geldelijk Beheer der O. I. C.* (1922), bl. 61 vv.

⁴⁾ *Kroniek Hist. Genootschap* 1871, bl. 331. — Gijsels' auteurschap der in dien jaargang der *Kroniek* opgenomen stukken blijkt uit de vergelijking van bl. 542 aldaar met het berichtje omtrent Gijsels in *Bescheiden* I, 597. — Oorzaak der gramschap van Gijsels tegen Coen is de sententie door Gijsels opgelopen 23 Oct. 1620: boete van 100 realen wegens benadeeling van Compagnie's belangen door betoonde lichtgeloovigheid te Japara, (IV, 225). Sedert maakt Gijsels zich in patria tot echo van voor Coen nadeelige geruchten. Zijn beschuldigingen zijn van zeer ongelijke waarde. Hij keurt af dat Coen in 1622 niet in persoon de Chineesche expeditie leidt maar deze overlaat aan Reyersz. (*Kroniek*, 326); dat hij op een vredesaanbod van Makasser geen acht slaat; „Coen moet meenen, dat hij te veel vijanden heeft” (*ibid.*, 328); dat hij overbodig wreid is tegen de Bandaneezzen (*ibid.*, 329, 511); dat hij dubbelzinnig is in zijn instructiën aan vrije luiden die ter kaapvaart uitgaan (*ibid.*, 330); dat er in Indië advocaten noodig zijn, om de gemeenen man tegen Coen's willekeur te beschermen (*ibid.*, 331); dat hij „alle negotianten, jae coningen, pricen ende potentaten” dwin-

Na een leertijd van zes of zeven jaren keerde de jonge man naar Hoorn terug. Of er gezocht is naar gelegenheid hem daar te werk te stellen is niet bekend; evenmin, of zijn vader toen nog leefde. Wellicht was deze overleden of had hem een ongeluk getroffen: ware hij in grooten welstand geweest, het zou kunnen verwonderen dat een zoon, aan wiens opvoeding ongetwijfeld zorg was besteed, geen zaken voor eigen rekening begon, maar bij de Oost-Indische Compagnie als onderkoopman dienst nam. Het geschiedde in 1607, en de vloot, waarop de jonge Coen den 22sten December van dat jaar uitvoer, was die van den admiraal Pieter Willemesz. Verhoeff.

Toen, eenige jaren na zijne verovering van Portugal, koning Philips II de Nederlandsche scheepvaart op het iberische schiereiland begon te bemoeilijken, greep hij naar een ter bedwinging van den Nederlandschen opstand ondeugdelijk middel. Spanje zelf kon, ter distributie van de producten die het voortbracht of uit de Indië aanvoerde, en ter verwerving van handelsgoederen uit Noord-Europa, de tusschenkomst van kettersche schippers niet ontberen, en zoo dikwijls de koning hunne schepen aanhield en henzelven in hechtenis nam, moest hij na eenigen tijd op dien maatregel terugkomen: de Spaansche handelsvloot zelve was op het bevaren der noordelijke zeeën niet berekend, en de havens waarheen zij zich zou hebben moeten richten, waren of in handen van vijanden, of door die vijanden geblokkeerd. De Nederlanders daarentegen konden, zonder nadeel voor hun bedrijf, de iberische havens wèl vermijden, indien het hun gelukken mocht de koopwaar, tot dusver te Setubal, Lissabon of Cadiz ingeladen, te gaan opzoeken ter plaatse waar zij werd voortgebracht (of, voor zoover het zout betreft, ter plaatse waar een aan het iberische gelijkwaardig product werd aangetroffen). Noord-Europeesche handelswaar, die Spanje behoefde (graan, hout, visch) liet zich in de atlantische en (als men Straat Gibraltar doorvoer) ook in de zuidelijke havens van Frankrijk ontschepen; eveneens kon men daar de zuidvruchten, de olie, de wijnen inslaan die Noord-Europa begeerde,

gen wil naar Jacatra te komen; „dit sal, mijns bedunckens, spa bij comen, want sij liever een resolutie sullen nemen ende slaen ons gelijckerhand te lant uit, dan de negotie naer onsen wil ende welgevalen te transporteren daer 't ons gelieft” (*ibid.*, 332); ja dat hij „dol, rasent ende uutsinnich” is (*ibid.*, 333). — Op sommige dezer beschuldigingen komen wij in het vervolg terug.

maar voor koloniale producten moest men er verder op uit: voor ivoor, naar Guinee; voor verfhout, naar Braziel; — zout viel op de Kaapverdische eilanden en in West-Indië te verkrijgen, en voor peper, notemuskaat en kruidnagel zou men heel naar Oost-Indië moeten, 't zij (wat knappe geografen toen uitvoerbaar noemden) benoorden Azië om, 't zij rond de Kaap. De uitschakeling van den Spanjaard (of Portugees) van wien men tot dusver exotische producten betrokken had beloofde ruime winst en eene verdubbeling van het belang der Nederlandsche scheepvaart voor Europa, maar kon alleen gelukken bij krachtig initiatief, omzichtig beleid in vreemde werelden die men zou moeten betreden, en aanwending van kapitaal in een de overgeleverde noordnederlandse verhoudingen ten eenen male te boven gaande hoeveelheid.

Hier schoten overlevering en geldkracht der Zuidelijke Nederlanden te hulp. De katholieke meerderheid, die zich onder Parma kromde, zag uit Antwerpen, uit Gent, uit de Waalsche provinciën, duizende calvinisten met have en goed naar het Noorden trekken, en onder hen van de kundigsten en meest gegoeden uit den lande. Het in het Noorden inheemsche schippersbedrijf, thuis op alle reeden van Dantzig tot Lissabon, werd, door hun avonturenzin en hun geld, uitgezet tot wereldspannende onderneming.

Mede door hen, volstrekt niet uitsluitend door hen. Deden een Moucheron en Lemaire de wereld van hun durf weerklinken, is de activiteit van een Hans van der Veecken een factor van beteekenis geweest in de opkomst van Rotterdam, was het Willem Usselincx die het Nederlandsche calvinisme een groote toekomst in Amerika voorspeide, de aanleggers zoowel van de tochten ter ontdekking der Noordoostelijke doorvaart als van de eerste schipvaart rond de Kaap zijn onze eigen landslieden geweest: Westfriezen en Amsterdammers, en in de tropen zelf, bij de uitvoering van een werk dat niet zonder groote verbeeldingskracht ondernomen werd maar welks vervulling bovenal een sterk karakter eischte, is Jerolimo ver achter zich gelaten door Robbeknol¹⁾.

De Nederlandsche Straatvaart begint in 1590. Zij leidt weldra tot geregelde handelsbetrekkingen met Genua, Livorno, Venetie, en wat

¹⁾ In de hier volgende schets van den aanvang der vaart op Indië haal ik niet altijd de litteratuur aan waarop zij steunt; het is die, achter verschillende hoofdstukken mijner *Koloniale Geschiedenis* vermeid.

later, tot eene capitulatie met Turkije die onzen handel den toegang verleent tot Constantinopel en de Levant (1612). De Guinees- en de Brazielvaart beginnen mede in 1590. Van dat jaar af bezoeken Nederlandsche schepen Pernambuco en Angola. Barend Ericksz., Enkhuizer schipper, richt, na twee voordeelige reizen naar de Goudkust te hebben ondernomen, in 1594 in zijn vaderstad een Guineesche Compagnie op. De uit Antwerpen geweken groote koopman Balthasar de Moucheron, nu te Veere gevestigd, onderhoudt in 1593 een levendigen handel op de Canarische eilanden, dien hij in de volgende jaren zoowel naar Guinee als naar Braziel uitbreidt. Nadat in 1598 op de Eilanden onder den Wind in West-Indië zoutlagen zijn ontdekt, ontstaat daarheen een levendige vaart uit verschillende Nederlandsche havens (met name Hoorn) met wel 80 schepen per jaar; — met die zoutvaart laat zich smokkelhandel op de Spaansche en Portugeesche bezittingen in Amerika gereedelijk verbinden, immers deze blijkt gedreven te kunnen worden bij oogluiking der koloniale autoriteiten zelve, steeds ontevreden over de karigheid waarmede het moederland in de behoeften dier nederzettingen voorziet. Een gedeelte der kust van Zuid-Amerika, tusschen de mondingen van Amazonerivier en Orinoco, blijkt niet door Spanjaarden of Portugeezen te zijn in bezit genomen; op die „Wilde Kust” gaan zich in 1595 Zeeuwen vestigen.

Deze geheele vaart door de Straat, op Guinea en op Amerika, is particuliere onderneming. Den vurigen calvinist Willem Usselincx is het niet naar den zin, dat de vaart op de West niet bij uitsluiting aan eene geprivilegerde Compagnie wordt opgedragen, die landen veroveren, volksplantingen stichten, de ware leer verbreiden kan, zoodat in verre gewesten rijvere calvinistische gemeenschappen ontstaan die den vaderlandschen handel voeden kunnen. Het nieuwe geloof moet toonen tot denzelfden kolonisatorischen arbeid in staat te zijn dien Spaansche ordebroders met geluk in dienst der paapsche afgoderij ondernemen. Deze denkbeelden zijn bij den leidenden staatsman der jonge Republiek, Johan van Oldenbarnevelt, steeds op verzet gestuit. Eene O. I. C. heeft hij tot stand gebracht, omdat zonder krachtige organisatie de Oostinjevaart geen winst zou hebben opgeleverd en dus niet in wezen zou zijn gebleven: de vaart op Amerika evenwel hield zichzelf gemakkelijk in stand. Verovering van Spaansche koloniën achtte hij een verkeerd gesteld doel voor een staat die op weg scheen zijn onafhankelijkheid door

de Spaansche kroon bij vredesverdrag te kunnen doen erkennen. — Nog met één nieuwe tak breidde de vaart op Amerika zich inmiddels uit: met de vaart op Nieuw-Nederland. Zij ontstond naar aanleiding der pogingen, een Noord-Oostelijke doorvaart naar Indië te zoeken.

De vaart op de Witte Zee, in navolging van Engeland in 1578 geopend door Olivier Bruneel, deed de Nederlandsche schippers, en door hen de Nederlandsche geografen, kennis nemen van berichten omtrent de gesteldheid van het vaarwater aan gene zijde van Straat Waigatsj. Er zou zich daar een open zee bevinden. Men hoopte te mogen gelooven dat de kust spoedig in zuidelijke richting afviel naar Cathay, het wonderland door Marco Polo beschreven. Langs dien weg zou men Indië kunnen bereiken zonder van Spanjaarden of Portugeezen iets te duchten te hebben. De ondernemende syndicus van Westfrisland, François Maelson, stelde in het bijzonder belang in deze zaak, en bracht een onderzoek op gang, waartoe zich Amsterdam en de Westfriesche steden vereenigden. Tot driemaal toe werden expeditiën tot het ontdekken der Noord-oostelijke doorvaart uitgerust: twee van Jan Huygen van Linschoten en Willem Barentsz. (1594, 1595), ééne van Willem Barentsz., Jacob van Heemskerck en Jan Cornelisz. Rijp (1596). Zij leidden tot de ontdekking van Spitsbergen en de derde zou vermaard blijven om de overwintering op Nova Zembla, maar de doorvaart vond men niet. Nog in 1609, toen men sinds jaren rond de Kaap voer, achten bewindhebberen der O. I. C. het van belang te doen onderzoeken of er een kortere zeeweg naar Indië bestond. Zij droegen die taak aan Henry Hudson op, die zonder gevolg eerst de Noordoostelijke, toen een Noordwestelijke doorvaart zocht, en op den terugweg ten anker ging voor den mond der rivier die nog heden zijn naam draagt, en die hij aldus voor de tweede maal ontdekte (eene verkenning der kust benoorden Florida in dienst der Fransche kroon door den Florentijn Verrazano in 1524, die zich tot dit punt had uitgestrekt, maar tot geene occupatie had geleid, was in het vergeetboek geraakt). Hudson werd getroffen door de gustige gelegenheid die de plek aanbood voor de vestiging van een station tot den pelterijhandel, en zijne bevinding wekte particulieren als Adriaen Block tot de vaart naar Manhattan op. Ter aanmoediging van ondernemingen als de hunne verleende eene resolutie der Staten-Generaal van 27 Maart 1614 aan ieder Nederlander die eene nieuwe vaart opende, het recht naar het

door hem het eerst bevaren land vier reizen te doen met uitsluiting van anderen. De schippers die tot dusver de vaart op Manhattan ondernomen hadden vereenigden zich hierop tot eene Compagnie van Nieuw-Nederland (1614).

Oldenbarnevelts verwachting van een spoedigen vrede met Spanje was niet in vervulling gegaan. Het was mede de onwil der Nederlanders, de vaart op Oost en West weder op te geven, die den vrede verijdelde. Art. 5 van het twaalfjarig bestand ontweek de brandende kwestie door te bepalen, dat handel van Nederlanders op de Indiëen alleen zou kunnen worden gedreven na verkregen verlof van 's konings ambtenaren aldaar. Van 's konings zijde nam men zich voor, dit verlof te doen weigeren, en van onze zijde, het niet te vragen. Toen in 1621 de oorlog werd hervat was Oldenbarneveldt gevallen, beheerschten Calvinisten de regeering, en achtte Usselincx zijn uur gekomen. Ook in Duitschland moesten thans de protestanten voor hun leven vechten, Englands houding scheen onzeker, het behoud der Republiek in krachtige aggressie gelegen. Het particulier initiatief toonde wel belangstelling in de vaart op Guinee en Amerika, maar was tot aggressie niet in staat. Het kon echter worden geïnteresseerd bij den afbreuk dien een geprivilegerde roof- en vernielingsmaatschappij den vijand zou kunnen toebringen. De uitbreiding van den oorlog zou op deze wijze zichzelf betalen en de Staat zich tot verdediging van het gebied in Europa kunnen beperken. Dit is de gedachtengang bij de oprichting der W. I. C. geweest. Zij bleek aan de verwezenlijking van Usselincx' kolonisatorische denkbeelden niet gunstig. De aandeelhouders wenschten onmiddellijk winst te zien, en roof betaalde sneller dan „peuplatie", waartoe ook nimmer een eigenlijke aandrif in Nederland bestaan heeft of ontstaan kon: om betere stoffelijke bestaansvoorraarden te verwerven behoefde men hier niet weg, en evenmin omdat men zich te veel bezwaard gevoelde in de conscientie: zelfs de volkselementen die door de calvinisten achteruitgesteld werden, als de katholieken en remonstranten, hadden het daartoe niet ellendig genoeg. De Nederlander der zeventiende eeuw trok met graagte wijd en zijd op handelswinst uit, maar het ideaal der landverhuizing is hem vreemd gebleven.

De W. I. C. is dus bovenal reederij ter kaapvaart geweest. Zij was opgericht om den vijand afbreuk te doen en is hierin geslaagd. Haar

rooversbedrijf heeft tijdelijk in haar handen gebracht het kostbaar maar niet meer maagdelijk terrein van Brazilië, waar een reeds gezeten bevolking van Europeanen, die alleen door een talrijke immigratie van Nederlanders te bedwingen ware geweest, haar niet dulde. De van haar voorgangster, de Compagnie van Nieuw-Nederland, overgenomen pelterijhandel bracht haar in aanraking met een gebied van onvergelijkelijk gunstige ligging en van rijke belofte voor het volk dat zich er vastzetten zou, maar de Nederlanders hebben dat volk niet willen wezen. Zij hadden thuis wat zij begeerden. Ook zonder den overval van Karel II in 1664 zouden de Engelschen, tienmaal sterker in getal, de Nederlandse bevolking in Amerika spoedig overwoekerd hebben. Voor de tweede W. I. C., die in 1674 den boedel der eerste overneemt, blijft de mogelijkheid over, eenige handelsstations te exploiteeren en eenige tropische plantagekoloniën tot ontwikkeling te brengen.

Als koloniseerende mogendheid in eigenlijken zin is Nederland niet geslaagd en kon het niet slagen. Zoo het zich niettemin een imperium in den Maleischen Archipel verworven heeft, is dit kunnen geschieden wijl hierbij van geen eigenlijke kolonisatie sprake behoeft te wezen. Er behoefde geen oudere Europeesche bevolking van geheel afwijkend nationaal type te worden geabsorbeerd, zooals noodig ware geweest om een Nederlandsch Braziel te doen ontstaan, of tegen een in getal overmachtige jongere Engelsche volksplanting te worden opgetreden, zooals noodig ware geweest om Nieuw-Nederland te behouden. Voor het slagen in Oost-Indië was noodig maar ook voldoende, de maritieme overmacht te bezitten zoowel op de Spanjaarden en Portugeezen die er den handel hadden gemonopoliseerd, als op de natien die er naast de Nederlandse als monopoliebreker optreden konden: de Engelschen, Franschen, Denen. Die maritieme overmacht te verkrijgen en geruimen tijd te behouden is niet boven onze kracht gebleken, en een doortastend man heeft te juister tijd van die overmacht een doeltreffend gebruik gemaakt.

Toen Nederland de Oost bereikte vond het er Portugal en Spanje in eene possessie die nog maar bij decenniën telde. Zij waren er (juist als de Nederlanders nu) door eene handelsstremming heen gelokt, in de

15de eeuw veroorzaakt door de gebiedsuitbreidings der Ottomaansche Turken.

In de Middeleeuwen waren de Indische spicerijen in Europa geenszins onbekend geweest. Door Arabische kooplieden ingezameld, plachten de producten van den Archipel, van Ceylon en Voor-Indië, langs drieërlei weg Europa te bereiken. Een van die wegen richtte zich van de Voor-Indische markten door Turkestan en langs het meer van Aral naar de Kaspische Zee, volgde stroomopwaarts de Wolga en bereikte de groote Russische markt van Nowgorod, die Oost-Europa bediende. Voor Zuid-, Midden- en West-Europa hadden andere wegen belang, die van Soerate op de westkust van Voor-Indië uitgingen. Eén daarvan, geheel zeeweg, leidde door de Roode Zee, over Suez, naar de markt van Alexandrië. Een andere boog de Perzische Golf in, volgde de groote rivieren van het Tweestroomenland, en vertakte zich te Mossoel om 't zij via Aleppo en de Middellandsche Zee, 't zij via Trebizonte en de Zwarte Zee, Constantinopel te bereiken. Te Alexandrië en Constantinopel kwamen Italiaansche kooplieden uit Amalfi (later uit Venetië en uit Genua) de oostersche producten inkoopen. Zij werden in het Middellandsche Zeeverkeer opgenomen, dat langs drieërlei weg de Levantijnsche en Zuid-Europeesche voortbrengselen, benevens de in de Levant verkregen Oostersche producten, over Midden- en West-Europa te distribueeren placht. Een dezer wegen leidde over de Alpenpassen langs Augsburg naar de binnenlandsche markten van Duitschland; — een andere voerde de Rhône op, naar de jaarmarkten van Lyon en Champagne. West- en Noord-Europa werden gemakkelijker over zee bediend. De West-Euro-^{peesche zeevarende volken, in het bijzonder de Hollanders, onderhielden een drukke scheepvaart op Lissabon waar het graan, het hout en de visch van Noord-Europa tegen den wijn, de olie en vruchten van Zuid-Europa plachten te worden ingeruimd. De logge schepen der Zuid-Europeërs, op het gladde watervlak en de constante winden der Middellandsche Zee berekend, waagden zich niet dan bij uitzondering op den woeligen Oceaan; de kleine, licht bestuurbare schepen der Engelschen en Hollanders daarentegen boden geen genoegzame laadruimte of gelegenheid tot het medenemen van proviand aan, om met voordeel de reis verder dan tot Lissabon, ten uiterste Cadiz, uit te strekken. Wanneer later de Hollanders de Middellandsche Zee-vaart gaan veroveren, moeten zij eerst een schip uitvinden dat de voordeelen van lichte}

bestuurbaarheid en aanzienlijke laadruimte vereenigt: het ranke maar lange fluitschip. Het eerste is te Hoorn in 1594 gebouwd¹⁾.

De Hollanders spelen in het hier beschreven proces niet de rol van kooplieden, maar van vrachtvaarders in dienst van het Italiaansche handelskapitaal. De goederen worden ook niet naar Hollandsche markten gevoerd, maar naar Brugge, later naar Antwerpen, waar de grote Genueësche kooplieden hunne facteurs hebben die er zaken afsluiten met Vlaamsche textielnijveraars, Engelsche merchant-adventurers, agenten der Duitsche Hanze. De Hollanders, bewoners van een weinig productief, door plassen gebroken maar aan een uiterst vischrijke zee gelegen land, waren vanzelf visschers geworden, dus scheepsbezitters, en spoedig vrachtvaarders in dienst van den toenmaligen groothandel waaraan zij zelf nog te nauwernood deelnamen: het eerst hebben zij dat gedaan als opkoopers van graan, pek, teer en hout in de Oostzee.

Zijn de Hollanders bij het beschreven proces als ondernemers van het eindvervoer betrokken, de Portugese zijn het als bezitters van het laatste station van overloading.

Het proces onderstelt de toegankelijkheid van Constantinopel en Alexandrië voor den Italiaanschen handel. In het midden der 15de eeuw komt daar plotseling een einde aan. De Ottomaansche Turken, groot geworden in doodsvijandschap tegen het Byzantijnsche rijk en die op de gansche Christenheid overdragend, veroveren Constantinopel in 1453 en Egypte in 1517. Daarmede is het handelsverkeer met Indië gestremd; hoe het te herstellen?

De Italianen, met alle Oceaanaart onbekend, zochten de oplossing van het probleem in de verdrijving der Turken; in de wanhopige, lang volgehouden poging daartoe verspeelt Venetië zijn kracht Italiaansche geleerden bepeinzen onderwijl, of Indië niet te bereiken is langs ongebaande wegen, Italiaansche zeelieden stellen zich ter beschikking van ieder die het wil beproeven, maar er is geen Italiaansch reeder, stads- of staatsbestuur dat er zich aan waagt. Terwijl in Italië gedisputeerd wordt over de vraag of de gewesten die men uit de beschrijving van den landgenoot Marco Polo kent al of niet te bereiken zullen zijn door van Straat Gibraltar uit volhardend west te koersen, voelt zich een ander Zuid-

¹⁾ Hiervóór, bl. 3.

Europeesch volk gedrongen den weg naar Indië in geheel andere richting, namelijk om de Zuid, te zoeken.

De kennis der Grieksche geografen vanouds, bevestigd door wat men van Arabieren omtrent de strekking der kust bezuiden de Roode Zee vernemen kon, deed vermoeden dat Afrika, zich naar het Zuiden toe versmallende, in een punt kon eindigen. Dat er van Suez naar Indië open zee lag was aan ieder die Alexandrië bezocht had volledig bekend; maar hoe die open zee te bereiken? De gloeihitte langs van het onherbergzaam westelijk Afrikaansche strand? Daar was maar één volk blijven varen: de Portugeezen. Blykens kaarten van 1339 en 1375 zijn de Azoren, Madeira en de Canarische eilanden in de 14de eeuw door Genuizeen en Majorcanen aangeloopen; de Canarische eilanden in 1341 ook eenmaal door Portugeezen, maar onder leiding van een Genueës en van een Florentijn. Tot eene inbezitneming door Portugal had deze kennismaking evenwel niet geleid. Later kende zich Castilië op de Canarische eilanden rechten toe, en gaf ze aan een normandischen zeevaarder Jean de Béthencourt in leen (1409), die er eenigen tijd verbleef en er een neef, Maciot de Béthencourt achterliet. In 1419 rustte Portugal, op initiatief van een jongeren zoon uit de Portugeesche koningsfamilie, Hendrik den Zeevaarder (1394—1460) eene expeditie uit om Madeira in bezit te nemen; eveneens wendde Hendrik de Zeevaarder pogingen aan, om de Canarische eilanden in handen te krijgen. Castilië, over het bewind van Maciot de Béthencourt ontevreden, zond drie karveelen uit om hem te verdrijven. Maciot week toen naar Madeira uit en verkocht zijn rechten aan Hendrik den Zeevaarder, die nu in 1424 eene expeditie naar de Canarische eilanden voorbereidt, maar op vertoog der kroon van Castilië bij die van Portugal daarvan moet afzien. Echter worden in 1427 en volgende jaren de Azoren voor Portugal in bezit genomen. Madeira en de Azoren worden beschouwd als kroondomein en in leen gegeven aan Portugeesche edellieden (*capitães donatarios*).

Tot dusver had Hendrik de Zeevaarder dus slechts het spoor van anderen gevuld, maar de verkenning der kust bezuiden de Canarische einlanden, waartoe hij nu overging, was nieuw werk. In 1434 wordt kaap Bogador omzeild, en in 1446 de mond der Senegal bereikt. Maar er was op de kust waarmede men aldus kennis maakte geen handel hoegenaamd te drijven: het woestijnzand reikt daar tot aan zee. In 1447 echter zag

men eene kaap die er groen uitzag (Cabo Verde); verderop bleek handel mogelijk: men bemachtigde er peper, ivoor, goud en slaven. De kust veranderde daar van richting, en begon niet meer zuidelijk, maar oostelijk op te lopen.

Zóóver was men gevorderd toen de stremming in het gewone handelsverkeer met Indië plaats had, die zich spoedig te Lissabon voelbaar maakte. Hendrik de Zeevaarder was er van overtuigd, dat Portugal, nu reeds wegwijjs tot de kust van Guinee, geroepen was ook de verdere vaart te beproeven. Maar de omstandigheden schenen tegen te werken; voorbij Slavenkust en Nigermond bleek de kust weder recht naar het Zuiden te lopen, wie weet hoever. Italiaansche geografen ontrieden de geheele onderneming en beweerden dat men eerder de West uit moest. Ter kust van Guinee had men althans één der uit Indië bekende gewassen, de peper, teruggevonden, was het niet geraden eer men verder ging eens grondig de handelsmogelijkheden van dat gewest zelve te onderzoeken? De feodale kolonie, zooals men ze op de eilanden had gesticht, was tot exploratie dezer uitgebreide kust geheel ongeschikt; de taak werd dus in handen gelegd eener door de kroon geoctroyeerde handelscompagnie met exclusieve rechten: de Guineesche Compagnie (1469). Zij brengt inderdaad een levendig handelsverkeer met de kust tot stand en voert in de op de eilanden gestichte koloniën en in het moederland zelve slaven in. Het blijkt evenwel dat Guinee Indië nooit zal kunnen vervangen: behalve de peper worden er geen Oostersche producten ontdekt. Het zoeken van den zeeweg naar Indië wordt dus hervat, door de kroon zelve, die Guinee verder aan de opgerichte Compagnie overlaat. Men zet de vaart in zuidelijke richting voort, en passeert in 1471 de linie. Hier deed zich een onvoorziene nautische moeilijkheid voor.

De breedtebepaling op zee was tot dusver mogelijk geweest zooals men die vanouds op het noordelijk halfrond gepractiseerd had: men zette, aan een haak met horizon, de bereikte breedte aan de altijd zichtbare poolster af. Die begaf den zeevaarder nu, en den nieuwe sterrenhemel met zijn Zuiderkruis moest men nog leeren kennen. Te rechter tijd vond nu de geograaf Martin Behaim te Neurenberg een werktuig uit dat breedtebepaling naar de zonshoogte mogelijk maakte. Hij vergezelde zelf de Portugeesche expeditie van 1482 die het werktuig be-

proefde; het voldeed. Het was op deze reis dat de Congomond werd ontdekt. Een expeditie onder Bartolomeu Diaz bereikte in 1486 een punt waar de kust, tot dusver vlak zuid strekkende, weder de oostelijke richting aanneemt, hij had zwaar weer op dit punt en noemde het de Stormkaap. En het ruwe weer hield aan toen Diaz oost hield; hij heeft het gebracht tot de Algoabaai, maar was toen zoo gehavend dat hij meende terug te moeten zeilen. Had hij voort kunnen gaan, hij zou bespeurd hebben dat even verder de kust noordoost en vervolgens noord begint te strekken.

In Portugal besefte men ten volle het gewicht der gedane ontdekking; de koning veranderde den naam Stormkaap in Kaap de Goede Hoop, en men besloot dat een volgende expeditie het gestelde doel nu eindelijk moest bereiken. Aan de voorbereiding dier expeditie is tien jaar gewerkt. Het kwam er niet alleen op aan, Indië te bezieren, maar er wel ontvangen te worden. Men wilde weten naar welke haven men koers zou zetten, wat men er aan kon bieden, en wat men daarvoor in ruil verkrijgen kon. Het gelukte twee officieren der Portugeesche kroon, Egypte door te sluipen; zij vonden te Aden scheepsgelegenheid naar Indië, bestuderden de zeeroute, stelden zich van de handelsgebruiken op de hoogte, en vonden den zamorin van Kalikoet, een der leenvorsten van den Groot-Mogol ter kust van Malabar, bereid eene Portugeesche expeditie te ontvangen. Langs den weg dien zij gekomen waren, gelukte het hun ongedeerd naar het vaderland terug te keeren.

Daar waren onderwijl de gemoederen geschokt geworden door een onverwachte tijding. Te Lissabon was indertijd een Genueesch kaartenmaker gevestigd geweest, Cristoforo Colombo, die de Portugeesche regeering had zoeken te overreden, hem de leiding toe te vertrouwen eener expeditie die Indië zou zoeken om de west. Men had het hem geweigerd, en in 1486 was hij in arren moede naar Spanje vertrokken; sedert had men hem uit het oog verloren. Daar kwam nu het bericht dat Colombo in Spanje was geslaagd, de reis had ondernomen, en in 1493 behouden was teruggekeerd, volkommen overtuigd dat hij inderdaad in Indië geweest was, zij het dan dat land en volk aan de beschrijving van Marco Polo weinig beantwoordden. Onmiddellijk werden nu in Spanje aanstalten gemaakt tot een tweede, met militaire middelen zwaar toegeruste expeditie, die de ontdekte landen voor Spanje in bezit zou nemen. Op dit voornemen vroeg Spanje de bevestigende goedkeuring

van den Paus. Nu trad Portugal diplomatiek tusschenbeide en wist Spanje genegen te maken, bij het verdrag van Tordesillas het nog onbezochte gedeelte der wereld met Portugal te deelen. Al wat oostelijk lag van den meridiaan, getrokken op 31° W. L. van Ferro (het westelijkst gelegene der Canarische eilanden), bleef aan Portugal voorbehouden, dat er uitsluitend om de Zuid op varen zou; wat westelijker dan 31° W. L. van Ferro ligt, is voor Spanje dat er uitsluitend op varen zal om de West. Deze grensbepaling liet de eilanden waar Columbus inderdaad geweest was en waar nu het Spaansche gezag stond te worden afgekondigd, geheel aan Spanje en was van dien kant voor de Spaansche belangen volkommen veilig; dat achter die eilanden een vasteland lag dat in zijn zuidelijke helft met een groot stuk in oostelijke richting over de bepaalde grens heenspringt was volkommen onbekend. Ook brak men er zich het hoofd niet mede, wat er zou moeten gebeuren indien om de west stevenende Spanjaarden in Indië op om de Zuid daar aangekomen Portugesezen zouden stuiten. Het scheen genoeg, dat voor het oogenblik Spanje en Portugal elk konden voortgaan met de onderneming waarop zij den zin hadden gezet. — De regeling, in 1494 tusschen de beide regeeringen getroffen, is in 1506 door den Paus bevestigd.

De expeditie die Indië om de Zuid zou moeten bereiken werd onder bevel van Vasco da Gama gesteld, die in 1497 uit Lissabon vertrok. Voorbij Algoabaai bevond hij alras de noordelijke strekking der kust en zeilde op Kerstmis 1497 eene baai binnen, die hij ter eere van Christus' geboortedag Port Natal doopte. Steeds de kust volgende bereikte hij Socotora en gebruikte van daar naar Indië den reeds verkenden zeeweg der Arabieren. Te Kalikoet ontving de zamorín hem wel, en met een winstgevende lading was hij in 1499 te Lissabon terug. De tweede reis, onder Cabral (1500), bracht eene verrassing. De schepen hielden westelijker aan dan men op reizen om de Zuid gewoon was, en beliepen binnen de bij het verdrag van Tordesillas voor Portugal besproken grenzen eene kust die niet tot het Afrikaansche vasteland behoorde: Brazilië, dat aanstonds voor de kroon werd in bezit genomen. Men zag er evenwel van af, het beloop dezer kust verder te volgen: de order luidde naar Indië om de Zuid, en zoo keerde men naar de kust van Afrika terug. De derde reis, weder onder Vasco da Gama (1502), liep even bevredigend als de beide vorige af. Een vierde onder d'Almeida (die in 1505 terugkeerde) bereidde, door eene stelselmatige verkenning,

de inbezitneming van eenige vaste punten voor die den zeeweg naar Indië, aan welks nuttig gebruik geen twijfel meer overbleef, vast in Portugal's hand zouden brengen. De uitvoering werd onder leiding gesteld van d'Albuquerque, aan het hoofd eener sterke expeditie, die in Indië zou verblijven tot het doel volledig was bereikt (1506). Hij begon met de inbezitneming van het eiland Socotra (1507). Op de Indische kust zelve bleken te Kalikoet de omstandigheden tot het verwerven eener vaste nederzetting minder gunstig dan, iets noordelijker, te Goa; Goa wordt in 1510 in bezit genomen. Een aantal van de meest begeerde handelsartikelen kwamen echter niet uit Voor-Indië maar uit den Archipel, Perzië, Ceylon, China; om deze op voordeelige conditiën te kunnen machtig worden waren een aantal andere vestigingen noodig. Zij worden verkregen met de wapenen in de vuist: in 1511 Malaka, in 1515 Ormoez aan de invaart der Perzische Golf, in 1517 Colombo, terwijl in 1518 de vestiging eener factorij te Canton gelukt, die in 1557 naar het eilandje Macao (aan de invaart der haven van Canton) verlegd wordt, waar men zich versterken kon, wat te midden van het duizendkoppig volk der groote Chineesche handelsmetropool niet gelukt was. Inmiddels had Mendez Pinto van Canton uit in 1542 Japan bezocht en was er in geslaagd eene factorij te vestigen te Hirado, de haven die toen het verkeer met China grootendeels bemiddelde. In 1549 begint van deze factorij uit de Christusprediking van Franciscus Xaverius, die bij een niet onaanzienlijk deel der kustbevolking bijval vindt. In 1581 telde men in Japan 200 Christenkerken met 150.000 geloovigen; in 1614 waren het er 600.000.

Al wat Portugal in het Oosten aan vastigheden verwerft is kroonbezit, en de schepen in de vaart zijn koningsschepen. De koning wordt in Indië vertegenwoordigd door een onderkoning die te Goa resideert en onder wiens gezag zich alle expeditiën bevinden zoodra zij de Kaap voorbij zijn. Onder hem ressorteeren zeven provinciale gouverneurs die elk verantwoordelijk zijn voor de veiligheid van een gedeelte der door de koningsschepen bevaren zeewegen. De eerste provincie strekt zich uit van de Kaap naar de Roode Zee, de tweede van daar tot de Perzische Golf, de derde tot den mond van den Indus, de vierde tot kaap Comorin, de vijfde tot den Gangesmond, de zesde tot Malaka; — de zevende gouverneur is verantwoordelijk voor Ceylon en voor al wat beoosten Malaka ligt.

De kroon heeft zich het monopolie der meest winstgevende producten voorbehouden. Voor andere artikelen kunnen particulieren vracht bespreken. Zoo ontstaat, naast de ambtenaren, militairen en geestelijken, te Goa ook een particuliere Portugeesche kolonie. Natuurlijk heeft deze in een tropisch land geen leven zonder van de diensten van huisbedienden en andere ondergeschikten van inlandsche geboorte gebruik te maken. Zij bieden zich in menigte aan. Slaven zijn van de kust van Malabar, van de Andamanen en elders gemakkelijk te verkrijgen. Waar de Portugeezen meester zijn, worden heidendom of moorsdom niet toegelaten; alle bedienden worden van een Christelijken doopnaam voorzien. Deze inlijving bij de kerk, en het gemis aan een genoegzaam getal Portugeesche vrouwen, werken huwelijken met inlanders en razonzuiverheid in de hand; de Europeesche kolonie te Goa ontaardt zeer spoedig.

Een grootsche kathedraal markeert het Christelijk karakter der ommuurde, tegen de buitenwereld scherp afgescheiden stad. Te Goa zetelt een aartsbisschop; onder hem ressorteerden bisschoppen van Cotchin (op de kust van Malabar bezuiden Goa), van Malaka, van Ormoez en van Maskate (aan de kust van Oman in Arabië, deel der kustprovincie Roode Zee—Perzische Golf). Dit weidschgeorganiseerd geestelijk toezicht houdt de demoralisatie der Portugeezen in de tropen niet tegen. De ambtenaren blijken dikwijls ontrouw; de gelegenheid tot onwettige verrijking lokt aan allen kant; de Oostersche omgeving, waarin zoovele bij hun plightsverzuim belang hebben, voedt hen als vanzelf daartoe op. Men moet eindelijk den maatregel nemen, de ambtenaren reeds na driejarigen dienst te vervangen. Haar indische handelsonderneming onttrekt dus aan de Portugeesche volksgemeenschap veel krachten die of nimmer, of versleten terugkeeren. Het geslacht van d'Almeida en d'Albuquerque — het blijft verwonderlijk wat de Portugeezen toen in enkele jaren met bescheiden middelen bereikt hebben — handhaeft zich in zijne voortreffelijkheid niet.

Eén groot resultaat is verzekerd: de stapel der Oostersche producten is van de Levant naar Lissabon verlegd; de Portugeesche kroon is er de eenige leverancier van geworden. Ieder jaar valt een groote, te Goa (het verzamelstation) beladen vloot de Taag binnen. Lissabon wordt een weeldestad terwijl Venetië en Augsburg vervallen. Met de distributie der producten over Europa bemoeien zich de Portugeezen

niet. De Middellandsche Zee-volken komen ze nu te Lissabon halen terwijl zij ze er vroeger heen brachten; de Noordelijke volken komen ze er eveneens halen. Niet langer (als te voren) voor Italiaansche rekening: Hamburgers, Antwerpenaars, Hollanders vestigen nu zelf te Lissabon hunne inkoophuizen. De massa van het Portugeesche volk ondervindt van de geheele verandering eer na- dan voordeel: de aanhoudende invoer van slaven van de kust van Guinee (waaruit de donkere huidkleur te verklaren is waardoor de tegenwoordige Portugeezen zich van de Spanjaarden onderscheiden) verontreinigt het bloed en doet de volkskracht afnemen. Voor koloniate die beklijven kan, vindt Portugal in het geheel zijner Afrikânsche en Aziatische bezittingen nergens ruimte.

Het had die evenwel in Amerika gevonden. Aanvankelijk zag men in het door Cabral ontdekte land alleen een mogelijk verversingsstation voor de vloot naar Indië, maar toen andere natien, met name de Franschen, er kennis van kregen dat er, niet zoo heel ver af, een stuk Amerika bestond waar men zich wagen kon zonder gevaar er met Spanjaarden in botsing te komen, herzag Portugal zijn houding en besloot in 1530 tot eene kolonisatieproef, opdat in Brazilië, evenals dit op Madeira en de Azoren het geval was, eene Portugeesche burgerij zou bestaan die kapers van de kust kon houden. Het hier toegepaste systeem was, evenals op die eilanden, dat der *capitães donatários*; een gebied, *capitania*, wordt in leen gegeven aan een bijzonder persoon die er de bestuursrechten over uitoefent en er de verdediging van op zich neemt. De eerste stichting is Rio de Janeiro geweest (1531); andere kapitanieën volgen, waaronder Bahia en Pernambuco. De inboorlingen die men er aantreft worden tot slaven gemaakt, maar zij reiken tot het vereischte doel, den plantagebouw, niet toe, zoodat er weldra slaven-invoer van de kust van Guinee ontstaat. Alle slaven worden ook hier gekerstend en er komen talrijke geslachten van mulatten en mestiezen, die van de zuivere Portugeezen in naam niet te onderkennen zijn.

Economisch bleek deze inrichting zeer wel te kunnen bestaan, maar militair bleek zij te zwak, om de Fransche schepen van de kust te houden; — wellicht was hun komst, die invoer zonder heffing en vermeerderde afzetmogelijkheid betekende, den plantagebezitters ook niet onwelkom. In 1549 stelde de kroon daarom een nieuw bestuur in

van koninklijke ambtenaren onder een gouverneur-generaal, gevestigd te Bahia, dat meer centraal gelegen was dan Rio. Bahia werd versterkt; een nevendoel der nieuwe inrichting was, te kunnen waken voor de stipte invordering van de rechten der kroon. De eerste gouverneur-generaal bracht Jezuïetenpaters mede, die het Christendom tot ver in het binneland verbreidden. Een bisdom Bahia werd in 1551 opgericht, en honderd jaren later zou de Nederlandsche W. I. C. ondervinden, welke kracht de Portugeesche gemeenschap in Brazilië tegen ketters vermocht te ontwikkelen.

Het was van Malaka uit dat het Portugeesche waterrijk, dat wij aldus in zijn ontstaan en beteekenis hebben leeren kennen, zijn invloed in den Maleischen Archipel deed gelden.

Portugeesche schepen, in September 1509 uit Lissabon vertrokken, kwamen, op zoek naar peper, in 1510 voor Malaka aan. Eerst goed ontvangen, werden zij weldra — volgens hun indruk — op verraderlijke wijze bejegend. D'Albuquerque rustte te Goa eene strafexpeditie uit; ter plaatse het overwegend belang van Malaka inziende, liet hij niet af eer hij de stad zelve veroverd had (Augustus 1511). De sultan week naar het eiland Bintang uit; later vestigde hij zijne residentie te Djohore.

Te Malaka vonden de Portugeezen specerijen aan de markt, maar tot te hoogen prijs. Zij besloten daarom, ze zelf in het land van herkomst te gaan opkoopen. In December 1511 zond d'Albuquerque enige schepen naar Banda; op de terugreis sloeg een dier bodems uit den koers en kwam voor Hitoe, het noordelijk schiereiland van Ambon. De Hitoeëzen voerden toen oorlog met hunne naburen en op hun verzoek verleende de kapitein, Serrao, hun zijne hulp. Dit vernam de sultan van Ternate die zelf ook vijanden had: Tidore en Batjan, en hij noodigde Serrao uit tot een bezoek. Zoo leerden de Portugeezen, na het eiland dat de muskaatnoot, ook het eiland kennen dat de kruidnagel in den handel bracht (Ternate was toen hoofdproducent van dit artikel, niet Ambon). De vrees van den sultan voor zijne naburen bleef zoo groot, dat hij, in ruil voor hunne hulp, enige jaren later den Portugeezen den alleeninkoop van kruidnagelen toestond. Hij noodigde hen zelfs uit, op zijn eiland een fort te bouwen. Een zijner nazaten, die als Christen overleed, droeg op zijn sterfbed zijn rijk op aan de

Portugeesche kroon (1545). De volgende sultan, Hairoen, bleek een krachtig regent die zijn gezag (nu in naam aan de Portugeezen ontleend) ver uitbreidde, te ver naar den zin zijner leenheeren, die hem in 1570 door sluipmoord uit den weg lieten ruimen. Zijn zoon Baab Oellah wreekte zijs vaders dood door tegen de Portugeezen op te staan; in 1574 verdreef hij hen van het eiland.

Ook de betrekking met Hitoe hadden de Portugeezen aangehouden. Hitoe was toen een belangrijk handelscentrum, waar Javanen, Banda-neez en anderen de nagelen van het schiereiland zelf en die van Ternate opkochten. Niet geneigd van de voordeelen dezer positie af te zien, lag de bevolking spoedig met de Portugeezen in geschil en verjoeg hen van het schiereiland. Zij verplaatsten zich toen naar Ambon's zuidelijke schiereiland, Leitimor, waarvan de bewoners nog heidenen waren, in voortdurend geschil met de geislamiseerde Hitoeëezen (1537), en waren er nog gevestigd, toen Baab Oellah hen van Ternate verdreef. Op Leitimor bereikte hen nu een verzoek van Ternate's vijand den sultan van Tidore, om nu op *zijn* eiland eene versterking aan te leggen, hetgeen in 1578 geschiedde. Naar de Solor-en Timorgroep trok de Portugeezen het sandelhout, waarvan een ge-regelde afzet naar China bestond voor Boeddhistische ritueele doel-einden; zij versterkten er zich door een fort op Solor aan te leggen. Andere vaste punten hebben zij in den Archipel niet bezeten; wèl er de producten des lands opgekocht zoo dikwijs dit voordeeliger uit-kwam dan die naar Malaka te ontbieden, en zij hebben er Voor-Indische kleedjes gesleten.

In 1545 kwam op Malaka ~~aan~~ de Jezuïet Francisco Xavier (Xaverius) aan die van daaruit als Christenprediker verschillende eilanden van den Archipel en landen van Oost-Azië bezocht heeft. Scholen voor inlanders waren een der middelen om deze propaganda te steunen; gemengde huwelijken een ander. Vrees voor den invloed van den zich uitbreidenden Islâm (de islamiseering van den Archipel was, toen de Portugeezen er verschenen, nog lang niet afgeloopen) bracht er hen toe, gekerstende inlanders van Mohammedanen streng te scheiden. Het toekennen van stoffelijke voordeelen aan bekeerlingen ver-meerdeerde hun getal. Dat bij de Portugeezen zending, handel en staatkunde zoo innig vermengd waren, leidde tot sterke verlevendiging van het islamitisch besef in handelscentra als Ternate en Atjeh. Lei-

timor en de Oeliasërs waren voor een goed deel gekerstend toen de Nederlanders er mede kennis maakten; ook op Solor, Flores en Savoe trof men Christengemeenten, met kerkjes en scholen, aan.

Inmiddels was aan het licht getreden, da het verdrag van Tordesillas de mogelijkheid van botsing met Spanje volstrekt niet uitsloot. Toen in 1521 de gouverneur van het zevende district, Antonio de Brito, zijn jaarlijksche Molukkenreis deed, vernam hij, dat er op het eiland Tidore Spanjaarden geland waren. Fernando del Magalhaes, een Portugees met d'Almeida in Indië gekomen en die de verovering van Malaka had meegemaakt, geraakte met de autoriteiten in onmin en begaf zich, na te zijn gerepatrieerd, naar Spanje. Hij gaf daar hoog op van de beteekenis der Molukken en bood aan, een Spaansch eskader daarheen te voeren om de zuidspits van Amerika, dat immers, even goed als Afrika, eene zuidspits moest hebben. Spanje nam het aanbod aan en de expeditie vertrok in 1519; de doorvaart werd inderdaad gevonden en naar den leider genoemd. Van straat Magalhaes werd koers gezet in de richting die Magalhaes vertrouwde dat naar de Molukken leiden zou. Zij deed de vloot in Maart 1521 de eilanden-groep bereiken die later naar den zoon van Karel V de Philippijnen zou worden genoemd. Vandaar voortzeilende, kwam men in November 1521 voor Tidore.

Toen de Brito daar nu aankwam om de Spanjaarden te verdrijven waren hun schepen al weg (zij keerden naar Europa terug langs den weg dien zij gekomen waren), maar hij kon er toch een twaalftal van, die op Tidore waren achtergelaten, gevangen nemen. Om tegen eene herhaling gedekt te zijn, gingen de Portugeezen er thans toe over, het nabijgelegen Ternate (steeds met Tidore in onmin) te bezetten en te versterken.

De Spanjaarden hielden, van Mexico uit, eene vaart op de Philippijnen aan, en in 1526 verscheen ook weder een Spaansch schip voor Tidore, hetgeen tot vijandelijkheden tusschen Spanje en Portugal in de Molukken aanleiding gaf. Zij zijn door de moederlandsche regeeringen beslecht bij verdrag van 1529, waarbij Karel V voor eene geldsom de Molukken aan Portugal overliet; de Philippijnen behield hij.

In 1529 heeft zich een Fransch schip op de kust van Sumatra vertoond, maar deze reis is niet door andere gevolgd. In 1579, 1588 en

1592 evenwel wordt de Maleische Archipel aangedaan door Engelsche boekaniers.

Zeer vroeg had in Engeland belangstelling voor de vaart op Cathay bestaan. In 1497 werft koning Hendrik VII den te Venetië genaturaliseerden Genueës Giovanni Cabote aan om dit land westwaarts uit te zoeken; Cabote vervalt op de kust van Labrador, en een doorgang vindt hij niet. Een tweede reis, geleid door zijn zoon Sebastiaan, heeft geen beter gevolg (1498). Dan verzwakt in Engeland de belangstelling; de 16de eeuw kent de Engelschen op den Atlantischen Oceaan niet meer als ontdekkers doch als vrijbuiters. De hoogst onvoldoende wijze, waarop de Spaansche regeering in de behoeften harer kolonisten voorzag, lokte anderen tot het smokkelbedrijf uit. Omstreeks 1530 zet Richard Hawkins eene geregelde slavensmokkelarij op, waarin zijn zoon John later schatten zal verdienen. Ter kust van Guinee was van de Portugeezen altijd gemakkelijk eene lading negerslaven te verkrijgen, en de invoer in de Spaansche koloniën in Amerika kon veelal plaats hebben onder oogluiking der Spaansche gouverneurs. Onder Elisabeth ontaardt dit bedrijf tot een zeeschuimerij op groote schaal. Sedert 1580 namelijk is Portugal met Spanje vereenigd, en hoewel de koloniale administratiën van beide landen niet ineengesmolten worden, kan die der Portugeezen tot niets meer de hand leenen waartegen zich een Spaansch belang verzet; de Engelsche smokkelaars moesten dus, om winsten te blijven behalen, zeeroovers worden. Met zijn koenen rooftocht van 1577 tot 1580, volbracht in tijd van vollen vrede, had Francis Drake hun den weg gewezen. Hij was door Straat Magalhaes in de Zuidzee doorgedrongen, had Chili en Peru gebrandschat, en was, langs de Philippinen, de Molukken en Java, rond de Kaap de Goede Hoop naar Engeland teruggekeerd, waar de Koningin hem brieven van adeldom verleende. Nadat Elisabeth in 1585 met Spanje in oorlog was gekomen, wordt Drake opnieuw op roof uitgezonden. Hij plundert in 1586 Hispaniola, dat door de bewoners verlaten wordt die naar Cuba of Mexico verhuizen; het verlaten eiland zal vijftig jaren later in bezit genomen worden door de Franschen. Andere plunderaars, Thomas Cavendish (1588) en James Lancaster (1592) dringen in de Maleischen Archipel door; rijke buit werd behaald; vestiging was niet het oogmerk en werd niet beproefd. Hierop ver-

schijnen in 1596 de eerst schepen der natie, die het Portugeesche imperium in werkelijkheid de steenen uitbreken zal: de Nederlanders.

Dezelfde overtuiging van de noodzakelijkheid einer directe vaart van Nederland op Indië, die er toe dreef driemaal achtereenvolgens Noordoostelijken doortocht te zoeken, deed alle kennis omtrent Indië, die bij eenig Nederlander mocht worden vermoed, plotseling opgedaan.

De trompetters en bosscheters die de Portugeezen in Indië gebruikten waren dikwijls Noordelingen geweest. Dirck Gerritsz. Pomp bijvoorbeeld (1544—1604), een Enkhuizer jongen die in 1555 naar Lissabon voer waar zusters van zijn vader getrouwden waren, bleef daar hangen en nam in 1568 bij de Portugeezen dienst naar Indië. Hij bezocht twee malen China en Japan, en was in 1590 in zijn vaderstad terug waar men hem sedert Dirck Gerritsz. China noemde¹). Lucas Jansz. Wagenaer, de Amsterdamsche kaartenmaker die zich met de publicatie van portolanen voor de Nederlandsche schipperij geneerde, voorzag een nieuwen druk van zijn kaartboek met mededeelingen over alles en nog wat, op Indië betrekking hebbende, die hij Dirck ontlokt had (1592).

Belangrijker waren de mededeelingen van Jan Huyghen van Linschoten (1563—1611), uit Haarlem geboortig, die in 1579 naar Spanje gegaan was waar hij twee broeders in den handel had, en in 1583 naar Indië, als secretaris van een nieuw benoemd aartsbisschop van Goa; na zijn terugkeer in 1592 had hij zich te Enkhuizen gevestigd. Aan de voorbereiding van twee der expeditiën tot ontdekking der Doorvaart werkt hij mede, neemt zelf aan die tochten deel, en weet evenwel tusschen die bedrijven door in 1595 zijn *Reygeschrift* te doen verschijnen en in 1596 zijn *Itinerario*.

Het *Reygeschrift van de Navigatien der Portugaloyers* compileert uit Portugeesche bronnen de zeilaanwijzingen en andere gegevens die den zeeman bij het ondernemen der vaart op Indië van nut kunnen zijn. Het *Itinerario, voyage otte schipvaert van Jan Huyghen van Linschoten naar Oost- otte Portugails Indien*²) is als een encyclopaedie over Indië te beschouwen, waartoe evenzeer van eigen indrukken als

¹) IJzerman, *Dirck Gerritsz. Pomp* (ed. Linschoten Vereeniging) 1915.

²) Laatste editie: door Kern in uitgaven Linschoten Vereeniging, 1910.

van Portugeesche bronnen is gebruik gemaakt en waartoe ook de Enkhuizer geneesheer en plantkundige Bernardus Paludanus bijdragen geleverd heeft. Het beschrijft planten, dieren, producten van Indië en Indonesië, de inlandsche maatschappij in haar geloof, kleederdracht en gebruiken, de instellingen van het Portugeesch-Indisch rijk, de eigenaardigheden der Portugeesch-Indische maatschappij, en eindelijk schrijvers persoonlijke ervaringen op de heenreis, gedurende het verblijf te Goa en op de thuisreis. De Portugeesche macht in Indië, wil Linschoten te kennen geven, verkeert in een staat van innerlijk verval. Straat Soenda, door de Portugeezen niet bewaakt, zal toegang geven tot de havens van Java waar men op de producten, die zij naar Malaka laten komen, onmiddellijk de hand leggen kan: „op Java soude men seer wel trafiqueren mogen sonder yemandts belet: want de Portugaloysers daer niet en comen, omdat het de Javanen selfs tot Malacca comen veylen en vercoopen".

Hoewel het *Itinerario* eerst in 1596 in den handel is gebracht en dat jaartal op het titelblad draagt, moet het reeds een jaar eerder gedrukt zijn geweest: de invloed der adviezen, die er in zijn opgenomen, is in de instructiën, aan de overheden der eerste vloot door hunne reeders verstrekt, duidelijk aan te wijzen, en die 2 April 1595 vertrokken eerste vloot had een exemplaar van het boek aan bord. Het geschrift heeft groten opgang gemaakt in geheel West-Europa: in Nederland is het kort na de eerste verschijning herdrukt en voorts nog in 1623 en 1644; vertalingen in het Engelsch en in het Duitsch komen uit in 1598; twee in het Latijn in 1599 (eene te Frankfort en eene te Amsterdam), eene in het Fransch in 1610, die nog herdrukt zal wordn in 1619 en 1638. Te Enkhuizen waar men hem tresorier gemaakt had, is Linschoten in 1611 als een geëerd burger overleden.

Behalve met François Maelson, die de tochten om de Noord organiseerde, moet Linschoten ook al vroeg in verbinding hebben gestaan met de groep Amsterdamsche kooplieden, die er de voorkeur aan gaven Indië te bezeilen rond de Kaap: met Reinier Pauw, Hendrik Hudde en Jan Jansz. Karel, drie van de aanzienlijksten der „oude Geuzen" die in 1578 het bestuur der stad aan zich getrokken hadden. Het was in 1592 dat zij zich tot het stoute plan vereenigden. Een neef van Pauw, Cornelis de Houtman, werd naar Lissabon gezonden om daar, in het geheim, gegevens te verzamelen omtrent samenstelling

der lading, benoodigde levensmiddelen en muntspeciën, Indische handelsgebruiken, in één woord omtrent de handelspractijk waarvan de Portugeezen zich in het verkeer met Indië bedienden. Hij was in 1594 met zijn opgedane kennis te Amsterdam terug.

Een naam dien men telkens ontmoet wanneer in deze jaren van de voorbereiding eene nieuwe expeditie sprake is, is die van den geograaf Petrus Plancius (1552—1622). Geboren te Drenoutere bij Belle in het tegenwoordige Fransch Vlaanderen, had hij tot de ijverigste geloofsgetwigen behoord dezer voor de verbreidng van het calvinisme over de Nederlanden zoo gewichtige streek. In 1576 is hij predikant bij de Vlaamsche gemeente „onder het Kruis”, in 1578 predikant te Brussel, en na de verovering dier stad door Parma, predikant te Amsterdam (1585). In 1590 bezorgde hij daar eene bijbeluitgave met kaarten. De wereldkaart die daarin voorkomt is gevuld naar die van den Antwerpschen geograaf Mercator (1569), die den stand aangeeft der geografische kennis welke destijds te Antwerpen gemeen goed was; van de voor Indië en Indonesië veel juistere gegevens waarover de Portugeezen reeds beschikten, is er nog niets in verwerkt. Een veel volmaaktere groote wereldkaart, door Plancius in 1592 uitgegeven, bewijst ten duidelijkste, dat de auteur (hoe, is niet bekend) tusschen 1590 en 1592 de hand heeft weten te leggen op de beste Portugeesche en Spaansche zeekaarten. Hij zal ook de hand hebben gehad in de verbetering der kaartboeken van Lucas Jansz. Waghenaer, die voor het eerst in 1583 een sedert gedurig herdrukte *Spieghel der Zeevaert* uitgaf; zijn kaarten gaan niet verder dan de rede van Lissabon. In 1592 verschijnt een veel vermeerderde druk onder den titel *Tresoar der Zeevaert* (dezelfde druk waarin de mededeelingen van Dirck Gerritsz. zijn opgenomen); het is nu een handboek geworden niet alleen voor de vaart van de Oostzee tot Lissabon, maar voor de vaart op alle landen der wereld; dezelfde Spaansche en Portugeesche zeekaarten waarvan Plancius zich bediende hebben ook tot de verbetering van dit werk gestrekt. Pauw en de zijnen lieten Plancius schippers en stuurlui in de verbeterde kunst onderrichten en examineren; hij gaf daartoe een cursus in de Oude Zijds Kapel, waar hij in het bijzonder het gebruik van door hem verbeterde instrumenten voor de lengtebepaling op zee onderwees. Intusschen brachten de kooplieden een kapitaal van f 290.000 tot de uitrusting van vier

scheepen bijeen; zij noemden hunne reederij de „Compagnie van Verre". De vier scheepen hadden tezamen eene bemanning van 248 koppen en droegen 64 stukken geschut; zij stonden onder bevel van Cornelis de Houtman en zeilden 2 April 1595 het Texelsche zeegat uit.

Het was een ongelukkige reis; scheurbuik noodzaakte tot een lang verblijf op Madagascar. 23 Juni 1596 kwamen de scheepen ter reede van Bantam aan, waar zij aanvankelijk goed werden ontvangen en peper begonnen in te laden. Linschoten had verzekerd dat de Portugeezen te Bantam geen kantoor hielden en dit bleek juist, maar van tijd tot tijd kwam er een Portugeesche agent bestellingen doen, die dan door de inlandsche scheepvaart zelve werden uitgevoerd. Zulk een agent verscheen terwijl Houtman op de reede lag, en reeds enige, hoewel nog lang geen volle lading, had bekomen (24 October 1596). De Portugees bood den riksbestierder 10.000 realen van achten om hem de scheepen der ongenoode vreemdelingen in handen te leveren. De Houtman vernam hiervan en verloor toen zijn bezinning. Eer er nog iets tegen hem ondernomen was beschoot hij niet alleen (zonder vrucht) de bark van den Portugees, maar kaapte ook twee Javaansche vaartuigen van de reede weg en verliet Bantam. De mare van dit optreden liep hem vooruit, en in de oostelijker gelegen Javaansche havens werd hij nu nergens tot den handel toegelaten. Hierop wilde hij naar de Molukken zeilen, maar het volk, dat tot minder dan 100 man geslonken was, wilde niet verder, en ter hoogte van Bali moest hij de reis opgeven. Hij keerde om de Zuidkust van Java terug en moest één zijner scheepen verbranden omdat hij geen volk meer had ze alle vier te blijven bedienen. Met de drie andere viel hij 14 Augustus 1597 ter reede van Texel binnen.

De financiële uitkomst der eerste reis was niet buitengewoon voordeelig. Maar het feit alleen dat men rond de Kaap werkelijk Indië bereikt had maakte reeds zooveel indruk, dat niet alleen de Compagnie van Verre tot een tweede expeditie besloot, maar onmiddellijk concurrentie kreeg. Vincent van Bronckhorst en enige anderen richtten naast de „oude" compagnie eene „nieuwe" op, die eveneens scheepen begon uit te rusten. De „oude" besloot daarop, de „nieuwe" in te koopen; haar nu vergroote onderneming bleef den naam voeren van „Oude Compagnie" en rustte een vloot van 8 schepen uit onder Jacob van Neck, Jacob van Heemskerck en Wybrand van Warwijck,

die 1 Mei 1598 vertrok. Vijf schepen (onder Heemskerck en Warwijck) raakten ter hoogte van de Kaap van Neck af, en bereikten Bantam pas toen deze, volgeladen, gereed lag tot den terugtocht.

Van Neck had de gelegenheid te Bantam allergunstigst bevonden. Toen het verslag van de Houtman's verrichting te Goa ontvangen was, had de onderkoning Francisco da Gama eene vloot doen uitrusten om hem op te sporen en te vernielen. De vloot kwam in Januari 1598 voor Bantam aan, vond geen Hollanders, maar bedreef allerlei moedwil, waarop de Bantammers drie van de Portugeesche galeien afliepen en de rest op de vlucht joegen. Van Neck had geen moeite de begeerde peper in te laden en besteedde daarna den tijd aan het inwinnen van berichten omtrent de Molukken, waarheen hij voorname mens was Heemskerck en Warwijck te dirigeeren. Hij verkreeg ze van een koopman uit Delhi dien hij te Bantam aantrof en die de Molukken bleek te kennen; ook van een Hamburger bosschietter die den dienst der Portugeezen ontloopen was en zich als renegaat te Bantam ophield. Met vier van de acht schepen keerde van Neck naar patria terug; uit de opbrengst zijner lading kreeg men het geheele in de tweede expeditie gestoken kapitaal (f 768.466) terug en maakte nog 100 pct. winst bovendien. Heemskerck en Warwijck bezochten Jacatra en de stapelplaatsen van de Javaanschen handel op Makasser en de Molukken: Toeban, Jortan en Gresik; zij verschenen 3 Maart 1599 voor Ambon (waar de bezetting van het Portugeesche fort zich te zwak keurde iets tegen hen te ondernemen), bezochten ook Ternate en Banda, en lieten daar facteurs achter: op Ternate Frank van der Does en op Banda Augustijn Stalpaert van der Wiele.

In het eerste jaar na den terugkeer van Cornelis de Houtman waren niet alleen de 8 schepen der Oude Compagnie, maar in het geheel 22 schepen naar Indië uitgebroken. Cornelis de Houtman zelf, die door de Oude Compagnie niet meer werd gebruikt, werd aangenomen door Balthasar de Moucheron en zeilde 15 Maart 1598 met twee schepen van Vlissingen uit; hij zette koers naar Sraat Malaka, en beproefde in handel te treden met Atjeh, waar hij aan land ging doch vermoord werd; zijn broeder Frederik bleef er in gevangenschap achter. Adriaen ten Haeff en enige andere Middelburgers vormden eene andere Zeeuwsche compagnie; de drie schepen die zij uitrustten vertrokken

25 Maart 1598, kwamen na van Neck te Bantam aan en bevonden dat deze er al de peper had opgekocht, zoodat zij acht maanden lang het nieuwe gewas moesten inwachten. Te Rotterdam richtte Hans van der Veecken eene compagnie op, die 27 Juni 1598 vijf schepen onder Jacques Mahu en Simon de Cordes uitzond; een der schippers was Dirck Gerritsz. China. Deze expeditie nam haar weg door Straat Magellaan. Dirck Gerritsz., die met dezen stank uit de geschiedenis afscheid neemt, verkocht zijn schip in de haven van Valparaiso aan den vijand; een ander viel ter reede van Tidore den Portugees in handen; één kwam er 19 April 1600 in Japan, werd door de regeering in beslag genomen en in dienst gesteld, maar verging; de schepelingen bleven in het vreemde land achter.

Een Rotterdamsch herbergier, Olivier van Noort, liep in September 1598 met vier schepen uit, voer eveneens door Straat Magellaan, vocht in de baai van Manila tegen Spaansche galjoenen en verloor daar zijn derde schip (twee waren reeds vergaan); met het vierde kwam hij 26 December 1600 voor Broenei, en zeilde langs Java naar het vaderland terug, aldus de eerste Nederlandsche reis om de wereld volbrengende.

In 1599 rustte de Oude Compagnie een nieuwe vloot onder Steven van der Haghen uit, die rechtstreeks naar de Molukken voer, omdat hij de peper te Bantam te duur bevond; hij belegerde zonder vrucht het Portugeesche fort op Amboen, maar richtte er zelf een versterking tegen op, het „Kasteel van Verre”, en sloot met de bevolking een contract tot de levering van kruidnagelen. Opnieuw verrees er dit jaar naast de Oude een concurreerende compagnie te Amsterdam, de Brabantsche genoemd, omdat de oprichters Zuidnederlanders waren; Isaac le Maire was de hoofdaanlegger. Hunne vloot van vier schepen onder Pieter Both en Paulus van Caerden, uitgebroken 21 December 1599, verdeelde zich in Indië: Pieter Both bezocht Bantam, van Caerden Atjeh, waar hij geene handelsbetrekking aan kon knoopen. Denzelfden 21 December 1599 deed de Oude Compagnie nogmaals een vloot uitlopen (de tweede dit jaar) onder Jacob Willekens; ook hij bezocht Atjeh waar het hem niet beter dan van Caerden verging. Zijn onderbevelhebber Cornelis van Eemscherck lichtte het Kasteel van Verre, als te zwak om bij het eventueel bezoek eener Portugeesche scheepsmacht stand te houden. Op den terugtocht knoopte hij goede

betrekkingen met Bali aan. 21 Juni 1600 vertrok alweder eene vloot der Oude Compagnie van zes schepen onder Jacob van Neck; hij bezocht Bantam, Banda, Ternate en deed een vergeefschen aanval op het Portugeesche fort op Tidore. Vandaar wilde hij naar de Siamese-sche haven Patani gaan, maar liep haar door tegenwind mis en kwam op de Chineesche kust uit, waar hij vijandelijkheden ondervond van de Portugeezen te Macao. Op den terugweg bezeilde hij Patani en opende er een voordeeligen handel. In 1600 liep ook een tweede expeditie der Brabantsche Compagnie uit.

In 1601 vereenigden zich de compagnieën van de Moucheron en ten Haeff tot eene Vereenigde Zeeuwsche, de Oude Compagnie en de Brabantsche tot eene Vereenigde Amsterdamsche Compagnie. De V. Z. C. stichtte eene factorij te Atjeh en verlost Frederik de Houtman, die zich den tijd gekort bleek te hebben met de vervaardiging van een Maleisch-Nederlandsch woordenboek; het is in 1603 in druk verschenen. Van Atjeh begaf zich hare vloot naar de golf van Cambaja (waar de groote handelsstad Soerate ligt) en naar Patani. — De V. A. C. rustte 15 schepen uit onder Jacob van Heemskerck en Wolfert Harmansz. Deze laatste voer met 5 schepen vooruit, en versloeg ter reede van Bantam eene groote Portugeesche vloot onder Andrea Furtado de Mendoca; hij bezocht daarna Ternate en Banda. Jacob van Heemskerck stichtte eene factorij te Gresik en bezocht Patani. Jaarlijks plachten de Portugeezen van Macao naar Malaka eene kraak met zijde te zenden; deze kraak werd door hem uitgemaakt. In 1601 rustte ook Balthasar de Moncheron weder eene vloot van drie schepen uit onder Joris van Spilbergen. Hij deed de Kaap aan (Tafelberg en Tafelbaai ontvingen hare namen van hem) en kwam voor Batticalao op Ceilon. De kust daar was schatplichtig aan de Portugeezen, maar het binnenland stond onder den onafhankelijk gebleven maharadja van Kandi, wien hij eerst een commies zond en dien hij vervolgens zelf bezocht. Te Atjeh vond hij Engelschen: de eerst uitgelopen vloot eener in 1600 opgerichte Oost-Indische Compagnie te Londen, onder Lancaster en Middleton. Ook van de kust van Koromandel zonden de Portugeezen jaarlijks eene kraak (met kleedjes) naar Malaka; van Spilbergen maakte die samen met de Engelschen buit. De kleedjes bleken voordeelig te Bantam in te ruilen.

Vóór de oprichting der O. I. C. zijn er dus in het geheel 14 vloten (65 schepen) naar Indië vertrokken; 11 van die 65 zijn onderweg gebleven; ook het verlies aan menschenlevens was groot geweest. Door sommige reederijen was ruime winst behaald, maar in het algemeen gebleken dat de vloten elkander de waar ontjoegen; bij vereeniging zou men allen te zamen kunnen winnen en vermoedelijk meer. Alles bleef te veel van het toeval afhankelijk. Eén voor één was men ook niet sterk genoeg tegen de Portugeezen en Spanjaarden, en men wist nooit van te voren dat men die niet zou ontmoeten.

Welk een beeld van volksenergie hangt de geschiedenis dezer zeven jaren op! Een geest van stoute onderneming doordringt de eerste jongelieden van Amsterdam en tevens een simpel herbergier. Men leert twee routen naar Indië, drie invaarten in den Archipel kennen, bezoekt Java, de Molukken, Bali, Atjeh, Voor-Indië, Ceylon, Siam, China en Japan, legt zich op den vreedzamen handel maar ook op het buitmaken toe, sticht factorijen maar ook reeds eene versterking, levert zware gevechten als het moet, heeft ook reeds te rekenen met den Engelschman als mededinger. In de historie der voorcompagnieën zijn, in kiem, de elementen der latere Compagniesgeschiedenis reeds alle aanwezig.

Moest men voortgaan zooals men begonnen was? De beste verstaanders meenden van niet. En in Zéland èn te Amsterdam was men reeds tot concentratie overgegaan. Tegen 1602 stond nieuwe concurrentie te wachten: ook te Delft, te Hoorn, te Enkhuizen bereidde men nieuwe expeditiën voor. In deze omstandigheden nam Oldenbarneveldt het initiatief tot een amalgama. Er was de Republiek aan gelegen dat de nieuwe welvaartsbron niet weder verstopt raakte en dat de gelegenheid niet slechts tot indirecte maar tot directe verzwakking van den vijand niet werd verzuimd. Men moest den alleenhandel op Indië zien te verkrijgen na er den vijand uit verdreven te hebben; oorlog en handel moesten samengaan. Om aanvalskracht te ontwikkelen, scheen de oprichting eener geprivilegerde compagnie onvermijdelijk. Ging men er niet toe over, het stond te vreezen dat Engeland, 't welk sedert 1600 zijne geprivilegerde compagnie bezat, met voordeelen zou gaan strijken die nu nog onder Nederlands bereik lagen.

Het was voor Oldenbarneveldt, en zeker ook voor ieder der direct betrokkenen, een zwaarwichtig besluit. Straffe organisatie was on-

Nederlandsch; individueele actie tot dusver het levensbeginsel der gansche handelsuitbreidung geweest; zouden zich de zelfstandige energieën laten binden ten gemeenen beste?

Afgevaardigden van alle bestaande en ook van de in wording verkeerende Westfriesche en Delftsche compagnieën werden in December 1601 naar den Haag beschreven en vergaderden onder Oldenbarneveldts leiding onafgebroken tot de overeenstemming bereikt was; het resultaat werd vervolgens bij Generaliteitsbesluit vastgelegd. 20 Maart 1602 werd het octrooi der Vereinigte Oost-Indische Compagnie verleend, die gedurende 21 jaar het uitsluitend recht verkreeg te handelen op alle landen gelegen tusschen de Kaap de Goede Hoop en Straat Magalaan. De Compagnie mag binnen dat gebied oorlogsdaden verrichten, verbonden sluiten, land in bezit nemen, versterkingen aanleggen. De inschrijving wordt voor alle Nederlanders opengesteld. De Compagnie zal zes kamers tellen: Amsterdam, Zeeland, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen. Van het kapitaal (f 6.419.000) wordt de helft ter beschikking gelaten van de kamer Amsterdam, $\frac{1}{4}$ aan Zeeland, $\frac{1}{16}$ aan elk der kleinere kamers. Met de haar toegewezen middelen rust elke kamer zelfstandig uit, maar winst en verlies worden bijéengeworpen. Voor de eerste maal treden de bewindhebbers der bestaande compagnieën als bewindhebbers der kamers op; zij zitten voor het leven. Hei blijken er 73 te wezen, maar art. 24 van het octrooi bepaalt, dat er geene vacaturen zullen worden vervuld eer hun getal tot 60 is gedaald: 20 te Amsterdam, 12 in Zeeland, 7 bij elk der andere kamers. Zoodra deze getallen bereikt zijn, zullen bij vacature de zittende bewindhebbers der kamers eene nominatie van 3 opmaken, waaruit de Staten der provincie waarbinnen de kamer gelegen is, de verkiezing doen. Het gemeene bestuur berust bij eene vergadering van XVII: acht voor de kamer Amsterdam, vier voor Zeeland, één voor elk der kleinere kamers; de zeventiende wordt bij tourbeurt door Zeeland, de kamers van de Maas of die van het Noorderkwartier benoemd (Zeeland heeft twee beurten tegen de overige vier elk één). Alle tien jaar moet aan de aandeelhouders rekening worden gedaan.

De handel op Indië had hiermede het aanzijn gegeven aan de eerste groote naamloze vennootschap die de wereldgeschiedenis kent (in het klein was zij reeds in Italië te voorschijn gekomen). Ieder die wilde kon aandeel verkrijgen, en men was niet aansprakelijk dan in verhou-

ding tot dat aandeel. De vóórcompagnieën waren reederijen voor gemeene rekening geweest; het kapitaal werd bijeengebracht voor iedere reis en na afloop daarvan uiteengenomen. De Engelsche O. I. C. van 1600 was een koopmansgilde, en heeft eerst veel later het karakter gekregen eener maatschappij op aandeelen dat de Nederlandsche O. I. C. van den aanvang af vertoont. Tot een nieuwe taak, waarin Oldenbarneveldt het geheele volk wilde doen deelen had hij dus een geheel nieuw orgaan geschapen. Bewuste schepping, organisatie uit één hand zijn in onze volksgeschiedenis ten uiterste zeldzaam. In 1602 beschrijft die geschiedenis een harer hoogtepunten.

Aanvankelijk heeft aan de centralisatie in patria geen centralisatie in Indië beantwoord. Centralisatie onderstelt permanentie van het hoogste gezag, en deze ontbrak nog. Het hoogste gezag is de admiraal der in Indië aangekomen vloot, die kan worden ingehaald door een andere vloot. Er is nog geen vast punt waar bevelen uit patria kunnen worden ingewacht; geen bestendige autoriteit die de middelen in voorraad houdt, om aan bevelen uitvoering te geven. Het verschil met den tijd vóór 1602 is nog alleen, dat er maar ééne vloot tegelijk naar Indië kan vertrekken.

In 1602 was het die van Wybrand van Warwijck: 15 schepenen, waarvan er drie, onder Sebald de Weert, vooruitstevenden naar Ceilon, waar opnieuw aanraking verkregen werd met den maharadja van Kandi. Deze stelde voor, gezamenlijk de Portugeesche vesting Gale te veroveren, maar de Weert achtte zijn krachten daarop niet berekend. Wel nam hij vier Portugeesche schepen, maar liet de bemanningen vrij. Het was niet tot hem doorgedrongen dat de Portugeezen een zoon van den maharadja gevangen hielden; hij zou anders zeker diens vrijlating hebben moeten (en kunnen) bedingen. De maharadja ontstak in woede over dit verzuim, en liet de Weert vermoorden. Hij werd in het bevel vervangen door Cornelis Pietersz., die Ceilon verliet. Vernemende dat de sultan van Djohore met de Portugeezen in oorlog was die zijn haven blokkeerden, ontzette hij dezen vorst en verdreef de Portugeesche schepen. Deze vriendschap met den sultan van Djohore was van gewicht: de gedachte kwam op of niet Malaka, gezamenlijk aan Portugal te ontweldigen, het aangewezen vaste punt voor de Nederlanders in Indië zou zijn.

Met de hoofdmacht was intusschen Warwijck voor Bantam verschenen; hij verkreeg er voor de Compagnie het recht, hare facteurs te logeeren in een eigen steenen gebouw. Hetzelfde voorrecht verkreeg hij te Gresik. Vervolgens stevende hij naar Soekadana op Borneo en opende er den diamanthandel; naar China en sloot er een contract af tot geregelden aanvoer van zijde door Chineesche jonken naar Patani en Bantam, waar zij door de facteurs der Compagnie zou worden in ontvangst genomen.

De vloot van 1603, 13 schepen onder Steven van der Haghen, was sterker dan de vorige en had in opdracht Moçambique, Goa, Malaka en Tidore te bemachtigen. Vruchtelos viel hij eerst Moçambique en vervolgens Goa aan. De zamorin van Kalikoet had hem gaarne op zijn gebied eene forteres tegen Goa zien bouwen, maar de admiraal achtte zijn vloot niet sterk genoeg bemand meer om de bezetting te kunnen uitsparen en sloeg het aanbod af. Tot een aanval op Malaka achtte hij zijne krachten ook niet meer berekend, maar waagde een aanval op Ambon, waar de bevolking door Andrea Furtado de Mendoça voor haar goede ontvangst der Nederlanders getuchtigd was en dus vermoedelijk bereid zou zijn een onderneming tegen het Portugeesche fort op Leitimor te ondersteunen. Deze verwachting kwam uit, en 23 Februari 1605 ging het fort aan van der Haghen over; hij stelde Frederik de Houtman als eersten Nederlandschen gouverneur van Ambon aan. Een zijner kapiteins nam de Portugeesche sterkte op Tidore in (Mei 1605) doch liet er geen bezetting achter; zij werd daarop in 1606 door Spanjaarden van de Philippijnen bezet, die vervolgens ook den sultan van Ternate noodzaakten hun zijne versterking te Gamoelamoe ter bezetting in te ruimen.

Eene bijzonderheid der vloot van van der Haghen was dat zij voor een gedeelte uit *jachten* bestond, snelzeilers met geringe laadruimte, die bestemd waren in Indië te blijven en daar nieuwe handelsmogelijkheden te onderzoeken. Het jacht *Delft* bezocht de kust van Koromandel en vestigde daar (te Masoelipatnam) de eerste Nederlandsche factorij. Het jacht 't *Duyfken* bezocht de Kei- en Aroe-eilanden en ontdekte gedeelten der zuidkust van Nieuw-Guinee en der noordkust van Australië (1606). Dat in hetzelfde jaar 1606 de Spanjaard Torres tuschen Nieuw-Guinee en Australië was doorgezeild bleef den Nederlanders onbekend; ook Tasman heeft daar niet van geweten, en nog in

de 18de eeuw is Cook verrast te bevinden, dat Nieuw-Guinee niet tot het Australische vasteland behoort.

In 1604 werd geene vloot uitgezonden. Die van 1605, 11 schepen onder bevel van Matelieff, had bepaaldelijk in opdracht, Malaka te nemen. Matelieff blokkeerde die haven vier maanden lang en versloeg een groote vloot door de Portugeezen uit Goa tot ontzet gezonden. De inlandsche mogendheden in de buurt: Djohore en Atjeh, trachtte men vruchteloos tot een vast bondgenootschap tegen de Portugeezen, en, zoo men Malaka niet aanstonds nemen kon tot afstand van terrein ter vestiging van een sterk Nederlandsch anti-Malaka, te bewegen: die vorsten wilden wel de Portugeezen afbreuk doen, maar verlangden geen nieuwe Europeeschen meester. Al wat Djohore toestond was de vestiging van een (onversterkte) Nederlandsche factorij te Batoesawer; dit bemoeilijkte weer een gunstige verhouding tot Atjeh, steeds op Djohore naijverig. Straat Malaka zou de aangewezen weg zijn geweest voor het verkeer met de kust van Koromandel, dat voor een groote uitbreiding vatbaar bleek; nu het niet gelukt was de straat in Nederlandse handen te brengen, moet dit verkeer bewesten Sumatra om worden geleid.

Matelieff's opdracht had ingehouden Malaka, indien hij het nemen mocht, zooveel mogelijk met Nederlanders te bevolken. Hij beproefde dit nu met Ambon, liet daar soldaten en matrozen achter en gaf ze verlof, inlandsche Christenvrouwen te huwen. Ambon was door de Portugeezen gekerstend en men trachtte er de katholieke inlandsche Christengemeente in eene hervormde om te zetten. Er werden onderwijzers op het eiland geplaatst om dezen overgang te bevorderen en de Nederlandsche kolonie, die men hoopte dat op Ambon ontstaan zou, te onderrichten. Van Ambon zette Matelieff koers naar Ternate en Tidore; hij vond er de Spaansche forten zwaar versterkt en moest er zich mede tevreden stellen, op Ternate tegen het Spaansche Gamoelamoe een Nederlandsch fort Malajoe op te richten. Vervolgens bezocht hij China met gelijk doel als Wybrand van Warwijck gedaan had.

Onvoorspoedig was de vloot van 1606: 11 schepen onder Paulus van Caerden. Een aanval op Moçambique mislukte. Ter versterking van de positie in de Molukken werd het eiland Makjan bezet, maar van Caerden liet zich daar door de Spanjaarden verrassen en werd als hun gevangene naar Gamoelamoe weggevoerd.

Van der Hagen, Matelieff en van Caerden hadden moeten ondervinden, dat de Spanjaarden in de Molukken eene tegenpartij van beteekenis waren geworden. Zij hadden in den jongsten tijd uit het moederland geduchte versterking ontvangen. Ten einde het uitloopen van nieuwe versterking te verhinderen besloten de Staten-Generaal in 1606 tot eene blokkade der Spaansche kust in Europa. In 1606 was zij opgedragen aan Daniel de Haultain, in 1607 aan Jacob van Heemskerck, die de Spaansche vloot niet alleen het uitloopen belette, maar ze opzocht en voor Gibraltar geheel vernietigde (25 April 1607); hij zelf liet er het leven. De O. I. C. had deze Spaansche expeditie der Staten-Generaal naar vermogen, met geld en schepen, ondersteund. Haar eigen Indische vloot van 1607, 13 schepen sterk, stond onder bevel van Pieter Willemesz. Verhoeff; een der opvarenden was de jonge Coen. Men was nu in patria in verwachting van den vrede met Spanje, en hoopte dezen te kunnen sluiten op den grondslag *uti possidetis*. Daartoe was het gewenscht, zooveel mogelijk sterken van den vijand in handen te krijgen. Verhoeff had in last, Moçambique en Goa te nemen en Djohore tot de vestiging van een sterk anti-Malaka alsnog de hand te doen leenen. De aanslag op Moçambique mislukte; die op Goa eveneens, en Djohore bleek niet te vermurwen. Toch is deze reis van belang geweest, daar het gelukte te Hirado in Japan — Firando noemen de onzen deze plaats, in navolging van de Portugeezen — waarheen Verhoeff (onderwijl naar Patani opgezeild) twee zijner schepen had afgevaardigd, eene factorij te stichten die Jacques Specx tot opperhoofd kreeg (1609). Zoowel uit Japan als (ingevolge de vroegere afspraken) uit China zou nu een geregelde aanvoer van producten plaats hebben naar Patani, dat tot een inkoopscentrale voor Oost-Azië werd ingericht. Daar evenwel de hoeveelheid kapitaal die Verhoeff er kon achterlaten te krap berekend bleek te zijn, leverde de regeling aanvankelijk de winst niet op die men er zich van beloofd had.

Op Djohore bleek in het geheel niet meer te rekenen. Het sloot 16 October 1610 zijn vrede met de Portugeezen, die wel niet de verwijdering der Nederlandsche facteurs uit Batoesawer verkregen, maar wel de volle zekerheid dat geen Nederlandsche versterking binnen het sultanaat zou worden toegestaan. Later geraakte Djohore in oorlog met Atjeh, dat 6 Juni 1613 de sultansstad innam en

de Nederlandsche facteurs uit Batoesawer als gevangenen naar Atjeh medevoerde.

Inmiddels hadden de bewindhebbers 29 Maart 1608 Verhoeff eene aanschrijving nagezonden van dezen inhoud: „de eylanden van Banda en de Molukken is het principiale wit, waernaer wy schieten”: de eilanden waar de kruidnagelen en muskaatnoten groeiden moesten, bij verdrag of door geweld, vóór 1 September 1609 in Nederlandsch bezit zijn gebracht, elk met eene forteres voorzien, en met krijgsvolk bezet. Op Banda was nog geene forteres; alleen maar eene factorij, en naar Banda zette nu Verhoeff van Patani koers. De Bandaneezen wilden de oprichting eener sterkte niet dulden, en toen hij trachhte er tegen haar wil eene op te werpen, werd Verhoeff, met 50 volgelingen, overvallen en vermoord. Er lag toen voor Banda ook een schip der Engelsche O. I. C. onder Keeling, die de bevolking in haar verzet tegen Verhoeff had aangemoedigd. De vice-admiraal Simon Jansz. Hoen tastte door, verjoeg Keeling en verklaarde Banda Neira „aen de Staten-Generael, syne Princelijcke Excellentie en de Generale Compagnie” voor eeuwig vervallen; hij stichtte er een fort Nassau. Coen moet hierbij hebben medegewerkt, maar bijzonderheden daaromtrent zijn niet tot ons gekomen; hij heeft er, na terugkeer in het vaderland, verslag over uitgebracht aan Bewindhebberen, en daarin de kolonisatie van Banda door Nederlanders aanbevolen¹⁾. Hoen nam nu nog een fort in dat de Spanjaarden onlangs op Batjan hadden opgericht; tegen de gevangen genomen bezetting kon hij van Caerden uitwisselen, maar na te zijn vrijgelaten, liet deze zich, onachtzaam, opnieuw in Spaansche handen vallen en werd nu naar Manila gevoerd. Een tweede Engelsch schip was inmiddels voor Banda opgedaagd onder Middleton, die de bevolking overreedde haar noten aan hem in plaats van aan het fort Nassau af te dragen. Hij betaalde met wapenen, kruit en lood, zoodat ieder Nederlander die zich buiten het fort waagde, des doods zeker was.

De uitkomst der vijf expeditiën, thans sedert de oprichting der Ver-

¹⁾ Zie de mededeeling in Coen's „discoers” van 1 Januari 1614 (achter ons boekdeel als bijlage afgedrukt): „Ick heb de voorleden reys uit Banda comende, de heeren mayores hiervan breeder discoers gegeven, daeraen my noch refereere.” Dit verslag van 1610 is niet bewaard.

eenigde Compagnie ondernomen, was over het geheel teleurstellend. De hoofdvestigingen der Portugeezen waren niet bemachtigd, straat Malaka niet in Nederlandsche handen gebracht, de Spanjaarden niet uit de Molukken verdreven, het bezit van Banda kwalijk verzekerd, en de Engelschen hadden zich ontpopt als verraderlijke mededingers. Een vaste hand was noodig om in Indië de centrale leiding te voeren. Al was het „begrijpen” van een „rendez-vous” nog niet gelukt, het scheen raadzaam de benoeming van een gouverneur-generaal daarom niet uit te stellen. Hij zou zich dan zelf een „rendez-vous” moeten uitkiezen en desnoods met de wapenen aan zich brengen. Van den vrede met Spanje was niet gekomen, slechts een bestand was gesloten met stilzwijgende erkenning dat het buiten Europa niet zou gelden; men had dus nieuwe vijandelijkheden in Indië te wachten, maar kon ook voortgaan ze zelf te plegen. In 1608 en 1609 waren geen groote vloten uitgezonden, doch die van 1610 werd door de Compagnie geheel naar de behoeften van den nieuwe toestand uitgerust. Zij bestond uit 8 schepen onder bevel van Pieter Both, op instructie der Staten-Generaal van 27 November 1609 tot gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië benoemd. Hij zal het opperbestuur uitoefenen over den handel der Compagnie in Indië en het opperbevel over al hare nederzettingen; hij zal dit doen „in Rade”, d.w.z. in een Raad van Indië van 5 leden, waarvan de instructie zelve er twee benoemt: Both en die twee zullen bij meerderheid van stemmen in Indië de drie anderen bijkiezen. Met stemrecht zullen in dien raad voorts zitting hebben de gouverneurs, opperkooplieden en kapiteins over eenig kantoor, kwartier of vesting der Compagnie, wanneer zij ter plaatse zijn waar de gouverneur-generaal verblijf houdt. De keus dier plaats wordt aan Both overgelaten; in overweging gegeven worden Djohore, Bantam, Jacatra. De plaats, tot „rendez-vous” te bestemmen, zal als een Europeesche kolonie moeten worden ingericht (blijkbaar staat het voorbeeld van Goa voor den geest). Handwerkslieden en predikanten worden Both reeds medegegeven, ook 36 vrouwen.

Both was 19 December 1610 voor Bantam. Daar het rendez-vous te vestigen leek evenwel zonder uitzicht. De riksbestierder wilde geen versterking der loge toestaan, en men beschouwde hem als een te sterke tegenpartij om zijn gang te durven gaan tegen diens wil. Veel was voor Djohore te zeggen, dat de bewindhebbers in de eerste plaats

hadden genoemd. Station tusschen de Molukken en Koromandel, was het tevens een uitnemend knooppunt voor den handel op Patani en China, en zóóveel had men van den Indischen handel wel begrepen, dat men inzag hoeveel winst er in het Oosten zelf te behalen was in den slijt van spicerijen in Voor-Indië en van Voor-Indische kleedjes en Chineesche zijde in den Archipel. Om zich ter kust van Koromandel beter te beveiligen dan in een loge mogelijk was, werd te Paliakate het fort Gelria gebouwd. Maar Djohore was nooit vertrouwaar gebleken, en daareven had het zijn vrede met Portugal gesloten. Er was een aanbod van den maharadja van Kandi, die plaats wilde afstaan voor een rendez-vous, op voorwaarde van hulp tegen de Portugeezen; het leek te ver weg en van onzekere uitkomst. Both koos Jacatra.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Opperkoopman.

Het heidensche rijk Padjajaran, dat een zeehaven bezat in Soenda Kalapa, was in het begin der 16de eeuw door het Mohammedaansche Bantam (met Cheribon hoofdverbreider van den Islâm in West-Java) geleidelijk ten onder gebracht. In 1522, toen zij na hunne verovering van Malaka den Archipel begonnen te doorkruisen, waren de Portugeezen te Soenda Kalapa (toen nog heidensch) geweest, hadden er een contract gesloten en een gedenksteen opgericht, die, bij het leggen der fundeeringen van een pakhuis in de Prinsestraat in 1918 te Batavia is teruggevonden¹⁾). In 1527 had Bantam de stad veroverd en verdoopt in Djajakerta (Jacatra in den mond der Portugeezen). Jacatra had een wijde rede, door koraaleilandjes beveiligd, en een goeden ankergrond. Een lid van het Bantamsche vorstenhuis placht er als stadhouder te verblijven in den dalam op den linkeroever der Tjiliwoeng, waar later de Engelsche loge gestaan heeft en nog later de Portugeesche binnakerk.

Jacques l'Hermite, den president der loge te Bantam, was de

¹⁾ De Haan, *Oud-Batavia*, platenalbum E 1.

ongezondheid dier plaats, en hare onveiligheid (uit de onbetrouwbaarheid van den riksbestierder voortspruitende) een dagelijksche ergernis. Reeds in 1609 had hij betrekkingen met den „koning” van Jacatra¹⁾ aangeknoot, en het gelukte hem in November 1610, even vóór Both's komst, een contract met dezen te sluiten, waarbij „vrije handelinge en suffisante woonplaats” werden toegestaan, en om de laatste, in steen, te bouwen, een terrein werd aangewezen op den rechteroever der Tjiliwang aan den zeekant, in het Chineesche kwartier. Both verzocht nu, daar in plaats van een loge een fort te mogen bouwen, hetgeen werd afgeslagen; hij verkreeg alleen de bevestiging van het met l'Hermite gesloten contract, doch de regent schrapte daarbij de eerst opgenomen bepaling, dat voor levensmiddelen geen tol behoeft te worden betaald (Januari 1611). Na tot opvolger van l'Hermite, die repatrieeren wilde, Mateo Coteels te hebben benoemd, vertrok Both nu naar de Molukken en ontscheepte zijn kolonisten op Ambon. Hij vergewiste zich van de houding die de Spanjaarden zouden aannemen na het sluiten van het twaalfjarig bestand. De gouverneur van Gamoelamoe liet weten van een bestand geen kennis te hebben, zoodat de oorlog voortduurde. Both zelf en zijne opvolgers Reynst en Reael zagen zich wel genoodzaakt daar hunne hoofdbezigheid van te maken, ter beveiliging van hetgeen de Compagnie in de Molukken reeds bezat. Maar Nederlandsche aanvallen op Tidore (1613) en op Manila (1616 en 1617) mislukten. En onderwijl doken overal in den Archipel de Engelschen op.

De Engelsche O. I. C. ontwikkelde in deze jaren veel grooter bedrijvigheid dan in den eersten tijd van haar bestaan. Zij vestigde kantoren te Bantam, te Jacatra, te Makasser, op Banda en zelfs op Ambon. De bewindhebbers, onder den druk der Staten-Generaal die bij de in Europa bestaande verhoudingen vreezen moesten Engeland te ontstemmen, durfden geen bevel te geven hen aan te tasten. Om te verhinderen dat de oogst van Banda den Engelschen in handen viel, ging men er toe over dien te vernietigen. De Engelschen van hun zijde tastten de Nederlanders ook niet aan: zij wisten zich de zwakkeren in getal. Uit dezen gebonden toestand zou de opvolger van

¹⁾ Ik blijf in mijn relaas nu verder maar het woordgebruik der vaderen volgen die sultans, radja's, panembahans, ja dorpschoofden der Molukken door elkander „koning” noemden.

Coteels als president der loge te Bantam, Jan Pietersz. Coen, de Compagnie verlossen.

Met de schepen der vloot van Verhoeff was Coen in 1610 in het vaderland teruggekeerd; hij heeft zich toen met voorstellen omtrent de toekomst van Banda tot bewindhebberen gewend¹), en zij moeten den indruk hebben gekregen, met een buitengewoon man te doen te hebben. Zij nemen hem althans onmiddellijk in aanmerking voor hooger ambt: 12 Mei 1612 vertrekt hij opnieuw naar 'Indië, nu als opperkoopman, commandeur over twee door de kamer Amsterdam tusschen tijds daarheen gezonden schepen, de *Geunieerde Provinciën* en de *Hope*. Ter hoogte van Madeira vond Coen gelegenheid, aan een thuiszeilend Guineesvaarder bericht mede te geven omtrent den te volgen koers; hij voegt er bij dat onder de medegegeven krijgslieden „veel ongeoeffende“ zijn, doch dat men die op het schip wel zal oefenen²). De noodzaak, water in te laden en den groten mast der *Provinciën* en den boegspriet van de *Hope* (die beide te zwak waren) te „verwangen“, dreef tot een bezoek aan Ilha Bravo (een der Kaapverdische eilanden), waar men dertien man, door de bevolking in een hinderlaag gelokt en afgemaakt, verloor. Andere verliezen van volk had Coen op de heele reis niet te boeken, op dat van één schepeling na, die in Texel ziek aan boord was gekomen. „Deze goede convalescentie van al ons volck hebben wy geoordeelt, gesproten te zijn door de genade Godts door middel van de pruymen, die ons by U. E. medegeheven waren, wandt alsoo wy in see eenighe siecken creeghen ende dien huspotten van 't gesouten vleys, geweyckt, well met pruymen ende lamoensop gecoockt, lieten schaffen, genaezen zy zeer haest daernaer“³).

Te Bantam, waar hij 9 Februari 1613 ter reede kwam, trof Coen een verdrietelijken toestand aan: de loge met kostbaren inhoud aan koopmansgoederen verbrand, eenige Nederlanders vermoord, de administratie in verwarring. „Ick beclaechde de Compagnie van harten,

¹⁾ Hiervóór, bl. 37.

²⁾ 13 Juni 1612 (I, p. XVI). — Een Romeinsch cijfer, zonder meer, geeft voortaan een der 5 deelen van mij *Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn Bedrijf in Indië* (den Haag 1919 vv.) aan.

³⁾ I, 3.

dat zy niet beter worden gedient. Waerlijck de Compagnie is oock altemet soo caerich in 't aennemen van hare principalen, dat daardoor dickmaal verstandige ende goede lieden achterblyven, want een cloeck, verstandich, eerlick mensch aen geen Indien gebonden is ende ter werelt geen middel ontbreeckt; daermede segghen wil, dringht haar den noot, den noot en dringht haer juyst naer Indien niet. Seyt men, sy zullen daer gaen om eere, gelijck men siet dat na eerlijcke ampten althijts veel loops is; ick segge, wat eere wort daer toch by ons gegheven? Faveur, ja. Hiermede besluyte, dat de heeren oock na haar goet worden gedient; om op d'eene syde één te spaeren, verliest men wel duysent op d'andere. 't Is jammer, dat alsulcken treffelijken staet op soodanighe pylare moet staen, ende het schip met alsulcken onbevaren lieden in een periculosen vaerwater met storm ende onweer moet seylen"¹⁾). Den president Coteels achtte Coen geheel onbekwaam en nam zich voor, bij den gouverneur-generaal Both op diens vervanging aan te dringen.

22 Februari 1613 zeilde Coen met de *Provinciën* naar Jacatra (de *Hope* was doorgezeild naar Patani), en vond daar „een schoon groot huis" opgetrokken, „maer noch onder geen steenen dack"; aan den bouw van een bijbehorend pakhuis was de hand gelegd. Het werk was echter gestaakt op bevel van den regent, die meer voordeelen bedingen wilde dan de Compagnie hem kon toestaan; en zoo moest de voltooiing achterblijven „tot de coempste van den generael". De keus van Jacatra tot toekomstig rendez-vous scheen Coen gerechtvaardigd: „'t Is meer dan hoochnoodich dat wy hieromtrent een sterckte behoorden te procureren ende *coute que coute* op te maecken, om een rendevous en hooftplaetse te vercrygen, daer dese overtreffelijcke cargasoenen bewaert, ende huysgezinnen geplandt moghen worden, opdat wy niet langer *alla mercy* van trouloose Mooren en staen"²⁾).

19 Maart was Coen voor Ambon, waar hij met smart bevindt dat de vestiging van Europeesche gezinnen niet aan het doel schijnt te beantwoorden: „Qualick is gereusseert 't gene U.E. tot een goed eynde hebben begost, als te weeten de coompste van de getrouwden alhier.

¹⁾ I, 3.

²⁾ I, 7.

Onse eere is daermede grootelijck vercort ende d'Indianen zijn in haer zeer gheschandalyseert, wandt niet en doen dan beestelijck leven, croech ende cuff houden. Van alsulcke quade planten is weynnich hoop goede vruchten te cryghen....".

Doch ook op een doorn kan een goede spruit worden geënt; een zoo goed en noodig werk als de kolonisatie is, mag niet worden opgegeven:

„Godt en heeft de menschen de kennisse der zeevaert niet alleen gegeven omdat hy van 't eene landt soude halen dat hem in 't syne gebreeckt en om syne delitie, maar oock, omdat hy het aertrijck soude vervullen ende Zijn woort over de gheheele werelt vercondicht ende verbreyt werde.... Redelijcke vryheydt moet hier gegeven werden, ende dat aan deechelijcke lyeden, wandt andere sulckx niet waerdet en sijn; sy can oock wel gegeven werden sonder groote schade off prejuditie van de Compagnie".

Ook dienen goede leeraars te worden uitgezonden, „cloeck, verstandich, nederich ende vreedsaemich van geeste"; geen „plompe onbesneden idioten" gelyck vele voorlezers zijn, „noch oock geleerde lyeden van opgheblasen ende onvreedtsamen quadren gemoet, gelijk men alhier eenige siet; dese leeraeren en dienen hier voor geen jaer 2 ofte 3 te comen, wandt hebben dien tijd wel van doen, om de spraeck te leeren.... Op Amboyna (mede op Solor) seer veel Christenen sijn. Alle den godtsdienst, die daeronder wert gedaen, is alleenlijck den doop, ende datter alle weecken op maiays in de kerck by 't casteel voorgelesen werdt, 't gene den heere Houtman overgeset ende met duytsche letteren gheschreven heeft, waervan alle de andere dorpen (daer jaerlijcks groote meynnichte van kinderen gedoopt werden) noch onwetende sijn. Hoe slecht²⁾) zij sijn, weten wel te seggen, dat de Portugysen daerinne andere diligentie deden, ende wy durven weynnich mentie maecken. De religie is den stercksten bandt, daermede voornemelijck den segen Goodts ende d'affectie der lyeffden vercregen ende behouden werdt"³⁾).

Coen in zijn ernst; het is zijn eer te na, dat de vijand schijnen zal

¹⁾ Frederik de Houtman, die tijdens zijn gevangenschap in Atjeh een eerste Nederlandsch-Maleisch woordenboek vervaardigde en dit in 1603 had uitgegeven.

²⁾ Eenvoudig.

³⁾ I, 9—10.

zijn Christendom ijveriger voor te staan dan de Compagnie het hare.

De kruidnagelen groeien niet onmiddellijk onder het kasteel, maar op Hitoe, en te Loehoe, Kambelo en Lesidi¹⁾, die zich verbonden hebben het product alleen aan de Compagnie te leveren, „sonder te seggen toft wat pryse: U.E. can aen desen bespeuren, hoe swack voorschreven contract staet, als oock van hoe cleynnen voordeele dit casteel is, byaldien geen offencive oorloghe (noott synde) teghen d'inwoonderen daermede connen voeren, gelijck het oock niet en heeft connen doen, soo lange wy 't selvighe hebben gehad; daerdoor vrye wat verachtert zijn ende noch meer geweest souden hebben, soo d'Engelschen hier eer waeren gecomen“²⁾.

Maar de Engelschen waren er nu: 1 April 1613 kwam voor Hitoe het schip *The Darling*, kapitein John Jardin, aan, die plaats voor een factorij verzocht, en aanbood, de Nederlanders altijd met 10 realen van achten per bahar nagelen te zullen overbieden; bij weigering dreigde hij met vijandelijkheden. Coen, met enige anderen naar de nagelplaatsen gecommitteerd, wist te bewerken dat Hitoe den Engelschen afweerde; te Loehoe verkocht een vijand der Nederlandsche Compagnie, orangkaja Tikoe, Jardin een partijtje nagelen, waarop Coen de plaats een boete van 500 realen van achten oplegde. Om erger te voorkomen, zegde Coen de verschillende orangkaja's toe dat zij op het kasteel over een hooger prijs, dan de Compagnie tot dusver betaald had, konden komen onderhandelen. Zij kwamen en eischten in plaats van 50 ('t geen zij eerst genoten hadden) nu 80 realen de bahar. Eigenlijk waren zij afgevaardigd met den last, 70 realen te vragen, maar onderweg had Tikoe, onder voorgeven dat men van de Engelschen (die, zeide hij, toekomende jaar zouden terugkeeren en hen tegen de Nederlanders beschermen) er 100 kon krijgen, hen tot prijsopdrijving overreed. Hun eisch werd echter afgeslagen. „Off het seecker zy, dat Ticos met d'Engelschen verbondt heeft gemaeckt, dan off dit een uitsstroyinghe sy, omme tott hoogheren prijs te comen, is bycans onmogelyck voor ons om te weten. Wij hebben van bey gehoordt, daeromme

¹⁾ Hitoe is het noordelijke schiereiland van Amboina dat niet onmiddellijk onder het kasteel staat en niet gekerstend is; Loehoe, Kambelo, Lesidi en Erang zijn de nagelplaatsen ter kust van Ceram, onder een kimelaha (stadhouder) van den sultan van Ternate staande.

²⁾ I, 10—11.

weten niet wat gelooven; dan dit isser van, dat de listen, die dit volck weten te gebruycken, voor ons niet well om begrypen zijn, daeromme hoe wy 't keeren off wenden, worden altoos bedrooghen"¹⁾). Kort nadien waren echter voor Amboen in het geheel acht Nederlandsche schepen bijeen; vrees deed toen de orangkaja's genoegen nemen met 66 realen de bahar.

Den 13den Mei was, uit Banda, de gouverneur-generaal Both aangekommen; 22 Mei vertrok Coen in diens gezelschap naar Ternate, waar men nu 13 schepen bijeen had, en een aanslag op Tidore beraamde; men bracht hiertoe uit de forten en schepen eene krijgsmacht van 690 man (waaronder 40 Japansche soldaten) bijeen. Het oude Portugeesche fort op Tidore werd 9 Juli met storm genomen: „de Japonse soldaten verhoonden haer immer soo cloeck als de onsen; haer vendel is oock eerst op de muere geweest"²⁾.

De vesting der Spanjaarden op Tidore kon men evenwel niet in handen krijgen, waarop men besloot het veroverde Portugeesche fort te raseeren. Van een scheepstocht naar Manila werd, met de beslissende stem van Both, afgezien: ware men geslagen geworden, de Ternatanen zouden wellicht afgevallen zijn en men zou verloren hebben wat men in de Molukken reeds bezat. Den 3den Augustus scheepte Coen zich in bij den gouverneur-generaal, die zich naar Bantam had te begeven. Ter reede van Boeton vernam men het groote succes, in de maand April door den commandeur Apollonius Schotte behaald: na een beleg van drie maanden was het fort der Portugeezen op Solor bij verdrag aan de Compagnie overgegaan; de bezetting en alle andere Portugeezen, 1000 in getal, trokken af. „D'inwoonderen van de geheele landen Solor ende Timor, soo christenen, mooren als heydenen, hebben hun aen ons verbonden ende vereenicht. Daer zijn omtrent 8 a 9000 zyelen die christenen zijn, ende haeren dienst t'onswaerts presteteeren, . . . ende oock zeere om leeraeren roopen, daerop grootelijck geleth dient, wandt dese landen U. E. tote plantinge van eenen staedt wonderlijck dienstich connen zijn. Het sandelhout, dat op de Cust, China ende andere plaetsen zeere getrocknen is, hebben wy nu alleene in handen. Connen wy 't maer behouden"³⁾.

¹⁾ I, 14.

²⁾ I, 17.

³⁾ I, 21—22.

Maar Coen overziet dadelijk wat dit beteekent: geen enkele natie mag dan op Timor komen handelen, alleen op Solor aan het kasteel. Dit is niet te bereiken zonder steeds eenige fregatten gereed te hebben ter uitoefening der zeopolitie; bovendien zullen de Timoreezien van alle nootdruft moeten worden voorzien. De prijs schijnt de opoffering waard: „Met dit sandelhout connen wy de Chineesen mede tot den sydehandel dringen, wandt zy alsoo zeere nae het sandelhoudt trachten, als wy nae haer zydewaeren. Dan mosten voorcomen, dat zy hetzelve van Timor niet en haelen, wandt coomen aldaer Chineese joncken off andere vreemdelingen, soo sal 't met ons niet zijn. . . . De Javanen, Macassaren ende andere Indiaenen varen aldaer zeer sterck. Doch, soo 't ons aan geen middelen ontbreekt, soo connen wy den handel op Timor voor ons wel behouden . . . De heeren mayores dienen ons met middelen te versien, omme te moghen continueeren”¹⁾.

Boeton zelf is een groot, welbevolkt eiland, „hebbende schoon hout, daervan men na wens ende begheerten vaertuych soude connen maken, als men maer volck brachte . . . Het volck is arm. De slaven zijn goeden coop . . . Op dit lant wast in abondantie het cruyt, daeruit den indigo wert getrocken. Maer zy connen die niet extraheeren noch bereyden”²⁾.

14 September ankerde men voor Gresik, en bevond dat deze plaats veertien dagen geleden door den Mataram verbrand was; de te Gresik gevestigde koopman, Andries Soury, was met Compagnie's goederen naar Soerabaja gevlycht. 22 September was men voor Japara, waar het gebied der „koninghen” van Japara en van Koedoes, „die beyde onder den Mataram staen”, aan elkander paalt. „Vernamen dese coninghen beyde van den Mataram last hadden, ons in haer landt te locken ende woninghe te gunnen. Daaromme ons elck voor ander aensochte, om danck by den Mataram te begaan. . . . Desen Mataram stael na de heerschappye van gans Java ende wordt van alle de coninghen zeer ontsien, daermee mettertijdt wel een groot voordeel souden connen doen. In dese contraye, te weten Coutis”), Japara ende Damma³⁾), valt den meesten rijs van deze gansche indische contrayen. Sy wort

¹⁾ I, 22.

²⁾ I, 23.

³⁾ Koedoes.

⁴⁾ Demak.

van hier over gans Java ende oock op Malacca, Amboyna, Banda ende ommontom in zeer groote meynnichte vervoert . . ." ¹).

6 October was men te Bantam, waar men vernam dat de president Mateo Coteels den 7den Juni, „in den Heere gerust" was. Djohore bleek volgens ingekomen berichten in de maand Mei door Atjeh te zijn afgeloopen, waarbij 22 Nederlanders in krijgsgevangenschap geraakten. Op de kust van Koromandel was het huis der Compagnie te Paliakate door de Portugeezen van San Thomé 9 Juli 1612 ingenomen en verwoest, doch sedert door de onzen sterker weder opgebouwd. „D'Engelsche zijn mede aan Paleacatte geweest met intentie omme onder u geschut de vruchten van U.E. saden te plocken, doch zy zijn voor dees tijdt (door versoeck van den onsen) van den sabandar van Paliacatte gelicentieert" ²).

In Japan blijken, volgens ingekomen bericht, vivres en allerlei materialen tot geringen prijs te bekomen. „Men can daer oock alsulcken vaertuych timmeren ende doen timmeren als men begeert, want daer en gebreeckt niet ende ons wert alles om gelt vergunt; om soo eene soldye als onse soldaten verdienien connen mede sooveel Japonders in dienste becomen als men begeert" ³).

Maar de opperkoopman Jacques Specx is van oordeel, dat men ze niet in te grooten getale bijeen moet gebruiken. „alsoo buyten haer landt pericyloos om regeren zijn. Wandt als het niet na hunnen zin gaet, off qualijck worden bejegent, terstondt eene desperate resolutie nemen, welcke in haer landt met rigoreuse justitie off veeleer enckele tyrannie voorcomen wert, in voegen dat zij aldaer lammieren, ende buyten hun landt bycans duyvelen zijn . . ." ⁴).

Coen krijgt van Both de bijzondere opdracht, te Bantam „t generael comptoir als hoofd te bekleeden, den handel te dirigeeren, ende de generale boecken te formeeren ende houden" ⁵). Hij neemt aan na een jaar bewindhebberen „den geheelen staet perfect te senden, ende de heeren in desen, als in anderen, volcomen satisfactie te geven". Both

¹) I, 24.

²) I, 30.

³) I, 32.

⁴) I, 32.

⁵) De benoeming is van 11 Oct. 1613 (zie IV, 608, waar zij verkeerdelyk aan Reynst wordt toegeschreven).

stond in beraad, of hij, naar zijn wensch, onmiddellijk repatrieeren zou, dan wel den aangekondigden opvolger Gerard Reynst te Bantam blijven inwachten. De Raad van Indië besloot dat hij tot dit laatste verplicht was: het ambt van gouverneur-generaal behoorde nimmer te vaceeren, „want *plura perficit autoritas quam vires aut etiam consilia*”¹).

Te Bantam zelf blijft het uitzicht op de vestiging van een rendez-vous uitermate slecht: de riksbestierder wil van alle angevoerde goederen tol heffen. Om 't zij van hem 't zij van den regent van Jacatra iets gedaan te krijgen, blijft de beste politiek, aanhoudend Jacatra en Bantam tegen elkander uit te spelen.

Tegelijk met den brief van 1 Januari 1614, waarin Coen van zijne bevindingen gedurende het jaar 1613 aan Bewindhebberen verslag geeft, zendt hij hun een wijdloopig opstel toe „toucherende den Nederlantsche Indischen staet”²), dat als een *discours ministre* is op te vatten. Het houdt een geheel programma in, waarvan wij de strekking na onze citaten uit den brief van 1 Januari 1614 reeds kunnen bevroeden.

Het belang der Oost-Indische Compagnie voor de Republiek, vangt hij aan, behoeft nauwelijks betoog. Niet alleen dat men den vijand het voordeel onttrekt, dat de aanvoer van Indische specerijen in Europa voor hem opleverde, men sluit hen in Indië zelf van den handel uit, van het eene Indische gewest op het andere gedreven, een handel waarin nog veel meer winst te behalen is dan door den geheelen import van koloniale waren in Europa. Al dit voordeel kan de Republiek toevallen, wanneer zij de kracht vindt niet alleen te verzekeren en vast te maken 't geen zij in Indië reeds bezit, maar „door een magnifique resolutie te conquesteeren den seer treffelijken staet, daervan de wech alreede gebaent ende de doore geopent is”.

De eerste schepen, brengt hij in herinnering, zijn door de Nederlanders uitgerust „om een gerechtigen coophandel te dryven ter plaetse daer de croone van Spaengien geen ghebiedt hadden”. De Spanjaarden en Portugeezen hebben dezen handel willen beletten; men heeft zich tegen hen moeten verdedigen en is weldra ook aanvallend tegen hen opgetreden, de hulp aanvaardende van hun inlandsche vijanden, die

¹) I, 38. — Men bespeurt dat Coen eenig latijn kent.

²) Bijlage achter in dit boekdeel.

getoond hebben met de nieuw in Indië verschenen Nederlanders gaarne in betrekking te willen treden. In de Molukken is die samenwerking het nauwst geweest, maar heeft ook een krachtige tegenactie van Spaansch-Portugeesche zijde uitgelokt. De Compagnie onderhoudt nu in de wateren der Molukken 12 groote schepen en een jacht, tezamen bemand met 900 koppen; de forten daar zijn met ruim 500 man bezet; de kans der Compagnie schijnt er „onghelyck schoonder" te staan dan die van den vijand. Voorts bezit zij op Ambon een kasteel, houdt van de Banda-groep het eiland Neira in bedwang, en heeft zoo juist het fort op Solor veroverd. Op de kust van Koromandel, op Sumatra, de kust van Java, Borneo, Celebes, op Patani en Japan handelt zij „onder alsulcke ende gelijcke vryheyt, geleide ende bescherminge als de zoningen van dezelfde landen alle andere natien verleenende sijn"; door „cloeckheydt, behendicheyt, neersticheydt ende vlijt" zal men het hier van de mededingers moeten winnen.

Tot dusver wordt de dagelijksche strijd tegen den vijand in de Molukken bekostigd uit de winst, op de retouren naar patria behaald. Die kosten vallen zwaar: gestadig is wel één derde van het volk „cranck ende impotent"; de versterkingen zijn er nog zeer primitief en voor groote verbeteringen vatbaar: cargasoenen en vivres zijn er tegen brandschade onvoldoende verzekerd. Op Ambon heeft men „een schoon gemetselt gesloten casteel", met 70 koppen tegen de inlanders zeer wel te verdedigen, „maar tegens buytenvyanden connen te lande noch te water niet gedoen". Van de „subiecten" van het kasteel is nog niet veel hulp te verwachten; „soo daer geen ander harders gesonden warden ende anders wart geprocedeert is te besorgen dat de Cristenheydt ende d'affectie ofte dienst van dien niet veel vermeerderen en sal, want daar niet veel anders dan den kinderoop ghedaen werdt, ende onse getrouden een onmenschelijck leven sijn leydende, daerdoor de reputatie van de natie grootelijcx vercort ende de Christenen in ons geargert werden, d'welck Godt geclaecht sy". — Het kasteel Nassau op Banda Neira en het fortje Belgica hebben te zamen een bezetting van 120 koppen; genoeg om zich te handhaven, niet genoeg om te verhinderen dat de Bandaneezen „tegens eedt mett de nooten ende foelie leven". — Solor is een „gesloten gemetselt casteel", met 50 koppen bezet; van de Christen-inlandsche bevolking, die „dienst presenteert", is, zoo er voldoende leeraren komen, wellicht wat te maken.

Zoo veel over den „tegenwoordigen staet”; — hoe zijn de vooruitzichten?

„Wat vrunden ende hulp hebben wij nu? Vrienden hebben wij veele, gheheel Indien, naar 't seggen, sijn onse verwanten, maar vinden niemand die met ons ter oorloge soude willen gaen; drongh de noot de Tarnatanen niet, sy bleven mede (geloof ick) buyten schoots.... Dat de Spaengnaert met den treves vermeynt heeft ons uit d'Indien te crygen, is soo claer als den dach.... Het is alreede dry jaeren, datter over Indien rumoer van een machtich aparaet geloopen heeft om de Hollanders uit Indien te dryven. Sy hebben gheéquipeert in Macau, Manilla ende versheyden plaatsen. Dit jaar, seit men voor seker, sullen sy ons in de Moluquos comen bespringen met 24 groote schepen, 5 galleyen, groote menichte van fregatten ende andersints.... Het geruchte clinckt in de Moluques geweldelijck; men sal haest hooren watter van worden sal, alsoo onse macht in de Moluquos mede bereit is. Godt geve ons synen segen”.

Wat is het dat den vijand tot zoo aanzienlijke krachtsinspanning in staat stelt? „Plantinge haerder coloniën in Indië, daerinne sy ons een goeden voorschift sijn geweest”, en de hulp die zij requireeren kunnen van hun inlandsche „bywoonderen”. Heeren majores mogen het gevaar niet te licht tellen; hun jaarlijksche „subsidiën” zullen minstens gehandhaafd, liefst vermeerderd moeten worden. Evenwel is het duidelijk, dat het doel der Compagnie onmogelijk kan zijn, de jaarlijksche profijten van den handel aan forten en oorlog te laten „consummeren”. Den oorlog op te geven is onmogelijk; er moeten dus andere profijten worden gezocht. Deze zijn ook te vinden, doch daartoe is noodig, dat men vooraf „d'Engelsche ende andere Europische natie, die wy noch te verwachten hebben”, van mededinging uitsluit:

„Desen voorwaer vreesen nu meer dan den vijandt selven, want sy onder faveur van onse waepenen den handel ende voeth soeken te crygen omme met de specerijen door te gaen, ende soo sy daertoe commen, sal 't met ons genoech gedaen sijn ende d'oncosten ende vloot tevergeefs ghespildt wesen, ofte 't sal ten minsten voor anderen sijn. D'Engelschen connen selffs wel seggen tegens eenige van d'onsen: Gaet ghy vry in de Moluques oorlooghen; wy sullen 't U wel anders claeren....”.

Ook de inlandsche scheepvaart zal van de specerij-eilanden moeten worden geweerd:

„De Javaenen, Malleyen, Clingen ende andere op Amboyna ende Banda vaerende, bedienen aldaer den handel van cleeden ende gaen met veel speceryen door, waarinne niet wel connen noch moogen versien, want beswaeren wy hun met waepenen, soo sullen haere princen ende landen tegen hebben. Doen wy 't met oprechtinge van eenen tol (dat wel de beste remedie is) soo sullen niet aan 't casteel van Amboyna, maer omtrent Hyto, Louhou ende Cambelle anckeren, daer wy niet te seggen hebben”.

Onbevredigend op den duur is de verhouding tot Ternate, waarmede men tegen den Spanjaard verbonden is:

„'t Is seker, dat wy met de Ternatanen in de Moluques één lichaem maeken, ende oock dat dit lichaem twee hooffden heeft. Wandt den coninck van Ternate absolute jurisdictie over sijn volck ende landt heeft, ende den onsen over de forten, schepen ende ons volck De Ternatanen sijn Mahometischen ende wy Christenen. Sy sijn oock trouweloos ende meyneedich, jae niet ghehouden (soo sy seggen) de Christenen eedt ofte belofte te houden Sal men trachten de Ternatanen Christen te maeken ?”.

Op dezen belangrijke vraag geeft Coen een zeer beslist ontkennend antwoord: „de religie dient in de Molucques voor dees tijt in geenderley manieren getoucheert”: men heeft de Ternatanen noodig niet alleen om het land tegen den vijand te bewaren, maar ook om er de nagelen te teelen. Het beste zal zijn, de forten zoodanig te vergrooten en te versterken dat daarbinnen alle levensmiddelen, munitie en koopmanschappen veilig kunnen geborgen worden. Op den duur echter zal men moeten trachten „de plaatse te peupleren ende selven volck ende ondersaeten te crygen”, opdat men van kwaadwilligen onafhankelijk zij. Ook op Banda moet die politiek worden toegepast, wanneer men tenminste niet tot de „vehementer remedie” wil overgaan, de Banda-neezien met de wapenen ten onder te brengen ende „rigoreuselijck” te straffen:

„T waere genoech, dat men de mueren van haar steden raseerden, haer hun vaertuych, de waepenen ende de zee benaemen. Ick achte dat men hiertoe met een 1000, ja 500 man en de min, ende cleyn vaertuych, veele souden doen”.

Nu komt Coen tot zijn besluit: „bidde Godt daeromme, dat de gene-reuse gemoeden onser natie haer tot de magnifique resolutie sullen begeven:

Dese magnifique resolutie, die oock bij alle U.E. dienaeren in dese quartieren sijnde, geraetsaem ende voor best geoordeelt wardt, is dese, te weten, datter eens in onse vaderlandt geresolveert worde eenighe jaeren after den anderen een machtige vloote, extraordinairlijck met volck versien, herrewarts te seinden ende colonie te planten, alsoo dit de eenigen middel is om Indien te verseekeren, ende een seer magnifique daet te doen....”

Reiken de middelen der Compagnie tot zoo groote expeditie niet toe, dat zij van lands wege ondersteund worde! Behalve zeevolk en soldaten moeten ter kolonieplanting gezinnen worden aangevoerd „onder behoirlijcke vryheden ende alsulcken borgerlijcke politie als reede-lijcke verstanden, sonder preiuditie van U. E. handel ende octroy, als der gemeynen volckeren recht souden vinden te behooren”.

Coen voorziet de tegenwerping, dat, als het bestand afloopt of gebroken wordt, de Republiek in Europa meer dan genoeg op den hals heeft. Doch nergens zal men den vijand zoo gevoelig kunnen treffen als in Indië, „want dit sijn artellerye, aderen ende zenuwen sijns levens sijn”. Dat men dan Manila, Macao, Malaka en Meliapoer of San Thomé op de kust van Koromandel bespringe; voor geld kan men daartoe ook Japansche soldaten bekomen zooveel men wil. Daarna zal men zich gemakkelijk meester maken van den Chineeschen handel; „hiermede sullen *de quoi* vercrygen om rijke retouren in 't vaderlandt te brenghen, [en tevens] omme te handelen over de gantsche cust van Malabar, Coromandel, Japan, ja tot in de West-Indië toe”; de val van San Thomé zal den kleedjeshandel in handen der Compagnie leveren; met hulp van den „coninck” van Ceylon zal men de Portugeseen ook van dit eiland kunnen verdrijven.

Om van deze veroveringen op den duur profijt te hebben, is kolonisatie door Nederlanders noodzakelijk. Zonder deze vervallen de Nederlanders in Indië tot „een godloos leven.... De Mooren hebben een afgrisen van ons; daeromme willen de Tarnatanen ende Bandaneezen in geenderlei manieren toestaen, datter van haar gheslachten niet iemant van ons soude trouwen. Wert het byleggen gedoocht, d'ontfanginge dryven sy aff ende vernielen t'ontyde de vrucht ende geboren

creaturen, opdat de moeder geen heidens geslacht voortbrengt. 't Sijn menschen, die U. E. hier in dienst heeft, ende geen engelen".

Doch zullen particulieren den handel der Compagnie niet onderkruipen ?

Eenig kwaad zal niet te vermijden zijn, maar het voordeel overweegt:
 „Wat men conqueert, sullen dan connen behouden ende besitten, ja de vrye borgeren sullen per particulieren intrest gedrongen werden, het generale ende gemeyne beter dan oyt voor te staen. Wat deese vryluiden conqueeren, haer slaeven ende middelen, sullen mede in tyde van noot ten dienste ende behulp der Compaignie sijn, daer men nu, die onder U bescherminghe rijck werden, nauwelijcx mach toespreken, ende noch bidden moet.... Wy sien hier t' onser schanden de Chineesen, die mede vremdelingen (als wy) sijn. Sy gaen met haer gereetschap op een onbewoont eylant ende timmeren daer schoone juncquen, ende wy weten geen raet omme een sloep, ofte moeten die uit Hollandt in een schip brengen, daer men wel wat anders cost laeden. Dit alles can geremedieert worden, als U. E. maer volck ende ambachtsluyden in 't landt sendt, al waer het oock moedernaect, men soude noch raet vinden".

't Is meer dan tijd, de vestiging van een rendez-vous omtrent Straat Soenda bij de hand te nemen. Daarnevens kunnen Boeton, Solor, Amboon, Banda, Batjan worden gekoloniseerd, maar met beter menschenmateriaal dan tot dusver is uitgezonden:

„Dit volck moest oock niet wesen als de getrouwde voor desen in Indien gecomen, want die uit eene onmenschelijcke ende beestelijcke commotie hun haerewarts begeven hebben, daerdoor d'achtbaerheydt onser natie (Godt betert) grootelijcx te cort is geschiedt, want in plaetse dat se de Amboineesen een goet voorschrift souden geven, zoo leiden een beestelijck leven, doende niet dan croech ende cuff houden, gevende de overicheit, als sy daerover werden ghestraft, ten antwoorde, dat se daermede den cost moeten winnen ende geen ander middelen hebben, doordien de mannen met de sware wachten belaeden sijn, alsoo daer weynich volck is ende geen vryheyt hebben. Hier is wel wat aan, maer 't meeste gebreck is, dat sy idel van deucht sijn, want menich eerlijck mensch op 't landt van Amboina een heerlijck, nobel ende eedel leven can leiden. Daer is in ons landt meenich uutheemsch kindt, jae

oock van arme innelanders, die bycans verlooren achter straete gaen ende omme de cost verlegen sijn. Het waere naer mijn opinie seer wel gheraeden, dat U. E. van die, soo masquelin als femenin, soo veele harrewarts sondt als daer te crygen sijn, ende dat onder voochdyte ende opsicht van goede opsienders, meesters ende matressen, want als die alhier soo geleert, gestiert ende onder goede discipline opgetrocken werden, souden U. E. ende 't vaderlandt daervan mettertijt goeden ende grooten dienst genieten".

Natuurlijk zal hiermede niet genoeg zijn gedaan. Het hoogere personeel dient van veel beter gehalte te wezen, voornamelijk de raden van Indië, „want in dit collegie ervaerentheyt van coophandel, navigatie, justicie, den criughshandel ende principalijck in saeken van staet moet wesen, ofte 't en can niet wel gaen.

Voor het laeste sullen met het aldereerste ende voornaemste doel voortcommen, daernaer wy alle (gelijck als naer het principaelste) behooren te schieten: te weten, de religie ende den dienst Gods Isser ter werelt wel iets, dat meer des menschen harte vereenicht ende verbindt als de eendracht ende exercitie van religie, oft ter contrarie, dat meer des menschen harten scheyt ende grooter vyantschap maeckt als de differente religie ? Deese is 't die de Tarnatanen. Bandaneesen ende alle Mahomatisten soo abstract van ons maect ende natureljcke vyantschap veroorsaeckt Doch de personen, die harrewarts werden ghesonden, dienen pacificq ende ervaeren te sijn ende geen plompe onbesneeden idioten, ghelyk de voorlesers meestendeel sijn.... Het schijnt schier ofte wy selven geen mentie van religie maecken".

Herhaaldelijc zullen wij Coen op de denkbeelden, in dit groote discours van 1 Januari 1614 geuit, zien terugkomen. Hij wil niet slechts op Indië handelen, maar in Indië een Nederlandsche burgermaatschappij stichten. Welke haar economische rol zal zijn, en hoe deze zich met het monopolie, dat hij voor de Compagnie najaagt, kan verdragen, staat hem geenszins helder voor den geest.

DERDE HOOFDSTUK.

President te Bantam.

„De peuplatie van eenige plaetsen in U. E. discours gestelt”, antwoorden de heeren meesters uit Amsterdam, 21 November 1614, „werdt by ons oock wel ten hoochsten noodigh gevonden; dan soolange wy in de Molucques de handen soo vol wercx, ende omtrent Bantam geen verseeckerde plaetse ende rendevous en hebben, soo kan daerin weynich gedaen worden. Sullen niettemin daerop naerder dencken ende oock debvoir doen, om successivelick meer ende beter predicanen te senden”. Hun gouverneur-generaal Reynst (4 November te Bantam aangekomen) hebben zij de vestiging van een rendez-vous in de buurt van Straat Soenda aanbevolen, „om aldaer mettertijt eene colonie te planten”; Coen moet hem bij de keus der plaats behulpzaam zijn en mag daarover Bewindhebberen ook particulier schrijven¹⁾.

Het presidentschap der Bantamsche loge was een belangrijke post, ja de Bantamsche reede eigenlijk al een rendez-vous waaraan nog slechts die naam — en de bevestiging der bijzondere positie bij verdrag of door verovering — ontbrak. Te Bantam plachten de schepen uit patria aan te komen, van Bantam weer naar patria te worden uitgerust, zoodat de briefwisseling van Coen vollediger overzicht over het geheel van Compagnie's werkzaamheid en lotgeval inhoudt, dan die der meest in de Molukken verblijf houdende gouverneurs-generaal Reynst en Reael. Lid van den Raad van Indië is Coen eerst geworden bij benoeming door Reynst op 13 November 1614, tegelijk met Steven van der Haghen, Steven Doensz., Jasper Jansz. en Cornelis Dedel; tenzelven dage wordt hij benoemd tot president der kantoren te Bantam en te Jacatra, directeur-generaal van alle kantoren in Indië. Daarmede vangt eene nieuwe registratie zijner resolutien en uitgaande brieven naar alle Indische kwartieren aan; zijn beperkter werkzaamheid tot de aankomst van Reynst is alleen uit zijn brieven naar patria op te maken. Het zijn er twee: een kleinere van 10 Februari 1614, en een uitvoeriger van den 10den November van dat jaar.

Die van 10 Februari houdt berichten in omtrent de toerusting der

¹⁾ IV, 288.

Spanjaarden, afkomstig van een uit Manila overgeloopen Nederlander, Joost Pietersz. (van Vlissingen geboortig), die 23 jaren lang in Amerika de Spanjaarden had gedienst. De Spaansche gouverneur, luiden deze berichten, had te Manila 7 groote schepen, 4 galeien 3 of 4 kleinere vaartuigen bijeen, en verwachtte nog van Macao 7 Portugeesche schepen; hij was van zins met deze macht de Nederlanders uit de Molukken te slaan, doch daar de Portugeesche schepen niet opdaagden en hij van zeevolk slecht voorzien was, bleef de aanval achterwege¹⁾.

Belangrijker is de brief van 10 November, die verslag doet van Coens werkzaamheid ten dienste der generale boekhouding. Blijkens overgezonden balans gaan vooralsnog de „generale ongelden en betalinghe der garnisoenen, in Indien gedaen”, de winst te boven, terzelfder tijd in de inlandsche negotie behaald, „doch wy hopen ende vertrouwen vastelijcken, dat U. E. voortaan in de negotie een onghelyck grooteren avance sal geworden, dan ditto generale ongelden ende betalinghe der garnisoenen moghen bedragen”. Voorts komt hij op zijn discours van 1 Januari 1614 terug, en beveelt er den inhoud opnieuw van aan:

„Ick en can nyet verstaen als de Tarnatanen U. E. begeven, gelijk die van Banda en Solor hebben gedaen, ende die van Amboina beginnen te doen, dat de forten dienstiger souden zijn, dan off U. E. midden in 't rijk van Spaignen waren besittende een inprenable forteresse....”²⁾.

Wat uit de diverse kwartieren vernomen wordt, bevestigt Coen in zijn reeds opgevatte meening. De directeur van den handel op de kust van Koromandel, Wemmer van Berchem, verzoekt instantelijk om toe-zending van „verscheyden Nederlantsche waren, die U. E., soo 't niet geschiet en is, metten eersten dient te versenden. Men heeft voor desen grootelijcx geroemt, hoe abondantelijck die landen van alle nootlijck-heden sullen versien, ja meer dan de Portugesen connen doen. De Portugesen zijn daerop oock van verscheyden plaetsen geweert, ende vermits daerop nyet en is gevlocht, strect den roem ende beloften grootelijcx tot onsen nadeele en U. E. schande, want alsoo de lieden haer geabuseert achten, even gelijk alsoff het een 't captael gebrake, hebben den onsen dagelijcx de reproche moeten hooren, jaer sijn voor

¹⁾ I 49; vgl. I, 80.

²⁾ I, 57.

desen diverse waren van Goa over lant gebracht.... Daer moet een groot capitaal wesen, soo men jaerlijcx alle de comptoiren behoorlijcken met cleeden sal versien.... Alsoo verstaen, dat in Araccan, Pegou ende Bengala, maer voornemelijck over de stadt Tanasseri in Siam, een treffelijcke negocie can werden gedreven, hebben last gegeven, dat daervan ondersoeck ende een proeve werde gedaen"¹⁾.

Op Goeserate, het ander kleedjesproduceerend gewest van Voor-Indië, handelt men nog niet; kooplieden vandaar brengen jaarlijks een groote partij kleedjes naar Atjeh, en voorzien zich van specerijen en Chineesche waren in retour, zoodat de Compagnie daar van kleedjes zou kunnen worden geriefd, en er tot goeden prijs nagelen, noten, foelie en Chineesche waren zou kunnen slijten.

Te Bantam heeft de Compagnie haar voorraad kleedjes op crediet aan Chinezen verkocht, op bericht dat een Engelsch schip met een cargasoen kleedjes van de Kust verwacht werd; toen evenwel dat Engelsche schip aankwam, waren juist te voren door Chinezen van Atjeh en door Maleiers en Japanners van Malaka zooveel kleedjes aangebracht, dat de Engelschman geen aftrek vond. De Chinezen die van de Compagnie gekocht hebben, zullen den prijs in peper voldoen.

Zes Chineesche jonken hebben te Bantam zijde en porcelein aangebracht. De Engelschen hebben daarop Coen voorgesteld, zich tot den inkoop met hen te combineeren; Coen, die behalve patria ook de Molukken van zijde heeft te voorzien, heeft $\frac{2}{3}$ van den inkoop verlangd, voor de Engelschen slechts $\frac{1}{3}$ overlatende: „Den Engelsen capiteyn, na haren superben aert, heeft hem dit seer gebelcht ende is daerop in 't eerste zeer onredelijck uytgevaren; doch wy en sijn daeromme van geen reden noch onse gerechticheyt, om hun in 't minste iets toe te geven, geweken.... Hy zeyde, dat ons in geenderleye manieren advantagie wilde geven, ende veele hooge, superbe twistighe redenen als blasphemien; mede dat soowel de middelen hadden om een 10.000 realen in zee te smyten als wy, want de eere (seyde hy) meerder achte,.... in voegen dat even wijs van den anderen gescheyden zijn, ende daernaer over eenige Chineesche goederen extraordinarise opjaginge is geschiet"²⁾.

¹⁾ I, 60.

²⁾ I, 67.

Een geruststellende ervaring is, dat terwijl men te voren getwijfeld had, of al het sandelhout van Timor wel zou zijn te slijten, thans gebleken is dat de Chinezen gaarne alles koopen wat Timor oplevert.

Den rijksbestierder van Bantam, die meent de Compagnie door de peper in zijne macht te hebben, houdt Coen voor, dat op de kust van Malabar groter overvloed van peper is dan te Bantam, en dat de zamorin van Kalikoet de Compagnie reeds heeft aangeboden, daar te komen resideeren en een kasteel te bouwen. Eindelijk heeft de rijksbestierder den bouw van een nieuw steenen huis toegestaan, mits het niet boven de omringende huizen uitsteke; denzelfden eisch heeft hij aan de Engelschen gesteld. Coen echter verlangt juist eene verdieping, omdat beneden de zijde en kleedjes door wormen en vocht zouden worden beschadigd. Men wordt het niet eens, en Coen besluit eenige kleine gebouwtjes te zetten, om zich bij provisie te behelpen:

„Ick en twijffele niet, soo wy ende d'Engelsen, ofte een van beyden, onse spullen eens begonden te packen, gelijck ofte wy wilden vertreken, oft zouden van desen pangoran wat beter getracteert worden Ick achte dat de vreese van 't vertreck hem in toom houden ende dat U. E. dieshalven voor Bantam nyet en heeft becommert te zijn Soo langhe hieromtrent geen andere versekerde plaets en hebben, moeten alhier, sooveel mogelijck is, vrientschap mainteneren om U. E. welstants wille" ²⁾).

Den „koning" van Jacatra blijft het om geld te doen; „daer is tuschen Bantam en Jacatra onsenthalven een seer grooten jalousie".

De Mataram wint dagelijks op zijn vijanden. Dat Both hem een ambassade heeft gezonden, is te Bantam en Jacatra met geen goed oog gezien. „Alsoo van Surck den Keyser versochte oft te Japara een steenen huys mochten maecken, soo en is sulcx nyet alleene vergunt, maer geantwoort, maect een casteel, oft zoo ghy een huys begeert, maect hetselvige soo sterck, dat ghij u tegens u vyanden voor een aanloop daerinne cont diffenderen tottertijt, dat ick (zeyde de Mataran) u mach assisteren. Ick en ben geen coopman als die van Bantam en Sorbaya, begeere geen tol van incomende noch uytgaende goederen, want hebbe genoech, ende my ontbreeckt nyets. Wete wel, dat ghylieden nyet en compt, om 't lant van Java in te nemen; Grissi ende

²⁾ I, 72.

Jortan hebbe gewonnen, ick gae nu Sorbaya innemen ende sal alsdan aan den generael (soo hy 't begeert) Jortan schencken; tegen die van Bantam hebbe geen oorloge, maer doen sy u overlast, 40 goraps offte galeyen wil ick u tot assistentie geven; doet daerover wraecke . . . " ¹⁾).

Op de kust van Java zal men zooveel rijst en andere levensmiddelen voor de Molukken kunnen inslaan, dat het niet noodig blijft die te Makassar of Gresik te koopen, en men deze kantoren lichten kan.

Van Solor geen goede berichten: de gouverneur Adriaen van de Velde is er, met den schipper van de *Halve Maen* en zeven soldaten, op een landtocht omgekomen. Het wrekt zich nu, dat Schotte inder-tijd na de verovering eenige Portugeezen, waaronder twee dominicaner monniken, verlof heeft gegeven te Larantoeka, niet ver van het kasteel, te verblijven; zij hebben de Christenen tegen de Compagnie opgezet. Beter oogst schijnt Timor te beloven:

„Op Timor en zijn nyet dan heydenen ende verscheyden coninckrijcken, die t'onswaert wel gesint sijn, doch zijn onwetende rustico menschen, die van Godt geen kennisse hebben, ende na wy van de predicanen verstaen, zoo is goede apparentie dat een van de coningen met zijn ondersaten door haer ter Christelijcke religie sullen worden gebracht . . . Connен jaerlijcx zooveel sandelhout becomen, als in China ende op de Custe can worden vertiert" ²⁾).

Op Banda voltooit en versterkt men het fort, dat evenwel niets doen kan dan zich defeneeren. Javaansch vaartuig haalt de noten en foelie weg, die te Makasser en Gresik aan de Portugeezen van Malaka legen kleedjes worden overgedaan. Nagelen verkrijgen de Javanen te Loehoe en Kambelo: „Banda moet tondergebracht worden ende moeten aldaer in 't velt domineren, off 't en sal met Banda noch Amboina nyet sijn . . . Den handel der cleeden wort aldaer geheel bedorven door de menichte der Portugese goederen, dewelcke door de Clingen ende Javanen van Maccassar ende Java aldaer worden gebracht" ³⁾.

In de Molukken bekruisen Compagnie's schepen en die der Spanjaarden elkander, en houdt het eene mes het andere in de scheede. Coen keurt

¹⁾ I, 74.

²⁾ I, 77.

³⁾ I, 79.

af dat de gouverneur der Molukken, Laurens Reael, een zoo groot gedeelte van Compagnie's scheepsmacht in die wateren vasthoudt; de schepen konden elders meer nut doen; Reael zelf moet erkennen dat de forten van weerszijden zoo wel verzekerd zijn, dat men ze niet licht vermeesteren zal. Men moet niet tegen den muur loopen, meent Coen, maer hem ondergraven. Reael weet de Chineesche vaart op de Molukken niet krachtig genoeg te weren: „My dunct onder correctie datter weynich differentie is, off de Spaingaerden de Molucques incorporeren, dan off andere vreemdelingen onder beschut van onse wapenen den handel zijn doende, want soo den vyant (dat Godt niet en geve) de Molucques crege, soo soude U. E. daeruyt zijn, en wort de vreemdelingen den handel toegelaten, soo en sullen de heeren nyet dan d'oncosten van d'oorloge hebben. Derhalven moeten alle joncken ende handelaers uyt de Molucques worden geweert, evensooseer off het vyanden waren....”¹⁾.

Na aldus het nieuws van de verschillende kwartieren te hebben afgehandeld, keert Coen tot algemeene beschouwingen terug:

„Indien is, Godt loff, in eenen goeden stant, doch can noch (onder correctie geseyt) met dezelfde macht die sijn hebbende door diffrente capitaele expedienten zeer gebetert ende geaugmenteert worden, mits in d'eene ofte d'andere maniere voorcomende d'ondercruypinge die d'Engelsen zijn doende, ende nevens andere Europische natien noch zouden moghen doen, opdat de vruchten van geen andere worden geplukt. Dese ondercruypinge hebben alleene te ontsien, maer geen macht van den vyant.... Van Banda connen ons meester maken, deselvige eylanden met macht aentasten; sulcx moeten nootlijcker doen ende de plaatse populeren, ofte het lant verlaten, want 't en sal anders met Banda nyet sijn.... Ick achte oock dat die van Amboina, als te weten Lua, Combello, Lusidi ende adherenten, alsdan beter uyt enckele vreese gebreydelt sullen worden.... Ick achte, dat het over geheel Java commotie soude maecken. Maer wat hinder can U. E. van Java geschieden, dewyle sonderlings te lande nyet en hebben te schaffen, te water domineren, ende syliden tegens ons nyet connen doen ?”²⁾.

¹⁾ I, 83.

²⁾ I, 85.

Een onmiddellijke aanval op Manila schijnt zonder uitzicht:

„In Cabite daer haren arssenaal houden, de schepen ende galeyen getimmert ende gearmeert worden, hebben een seer sterck casteel gebout ende is de baya alsoo, dat met geen vlete off schepen daerby connen seylen, alsoo twee contrarie winden zouden moeten hebben. Op de schepen van America, over de Zuytzee comende, en is, na geseyt wort, mede nyet wel te passen, alsoo de landen op differente plaetsen ende hoochten sijn aendoende.... Soo ghy Manilha begeert (seggen de Chinesen ende verscheyden anderen), ghy en behoeft daervoor nyet eenen slach te slaen, maar gaet alleene met uwe vloote voor ende omtrent de baya leggen ende belet, dat er geen joncken van China noch Japon binnen en comen, gelijck ghylieden lichtelijck cont doen. Sy en sullen geen acht maenden lanck connen harderen, ende gedwongen worden hun over te geven, want Manilha van sich selffs geen vivres altoos en heeft, ende hem met de vreemde moet generen" ¹⁾).

Door Manila te blokkeeren zou men de Spanjaarden van de Portugesezen scheiden, en de Chinezen, die van uitvoer moeten leven, noordzaken hunne waar te Sangora, Patani, Djohore of Bantam aan te bieden. Maar een andere onderneming lacht Coen nog meer toe:

„Zoude beter achten, dat de Molucques diffensivelijcken tegens die van Manilha worden versien, ende dat men alsdan met 't resterende macht Mallacca bevonden, de straat van Sincapura besettenden, ende de Portugesen den orientaelschen handel alsoo benamen, ende van de Spaingnaerden separeerden.... Dewyle den geheelen inlantschen handel bestaat in 't vervoeren ende vertieren der cleeden van de custe van Choromandel ende Suratten off Gouseratten over de geheele oost-indische quartieren, ende wederomme der speceryen, sandelhout ende Chinese waren van hier na voorsz. custe ende Gouseratta, als oock, dat de specerye met de cleeden tot een geringen pryse connen becomen, ende dat de Portugesen door de groote menichte van cleeden, die jaerlijcx door de strate Mallacca zijn brengende, ons dezen handel zijn bedervende, ende de cladde overal in de cleeden brengen; wat connen wy meer uytrichten zonder neutrale landen minst te offendceren dan de occuperinge van desen geheelen handel te gelijck! Ick achte,

¹⁾ I, 86.

dat se U.E. zoude geworden indien eenen sekeren tijt lanck in de straat van Sincapura omtrent Mallacca eene goede macht waren houdende. Het is bycans ongeloofelijck, welcken groote menichte van cleeden jaerlijcx in d'Indische quartieren vertiert connen worden, ende vertiert worden. De Custe behoorlijcken te syner tijt van cappitael versiende, soo achte datte avance van die negotie wel een goet deel van de lasten der voorsz. vloe soude connen dragen Dewyle de Portugesen alle haer cleeden van Meliapor off San Thomé ende om-liggende vlecken sijn becomende, soo en soude per avontuyr mede nyet quaet zijn (vermits, na men zeyt, dese plaelse nyet seer sterck en is), dat onderstonden dezelve te veroveren"¹⁾.

Tot het drijven van den inlandschen handel op de schaal die hem voor oogen staat acht Coen de beschikking over een kapitaal van 700.000 realen vereischt. Indië eenmaal daarmede voorzien hebbende, dienen de heeren meesters bovendien zooveel kapitaal over te zenden als tot verwerving van het jaarlijksch retour naar patria is vereischt, zegge 1.200.000 realen; de 700.000 blijven dan tot de inlandsche negotie beschikbaar.

„Daer dient in alle manieren geplant tot preservatie van 't hooftcapitaal eenen generalen rendevous ende residentie van den E. heer gouverneur-generael, opdat van daer alles ten rechten mach werden gedirigeert. Ick en soude om diverse redenen nyet goet achten, dat hem zijn E. onthiele in de Molucques, Amboina off Banda. My dunct dat daertoe geen gelegener plaelse sy, als de comodieuste ontrent dese straat Sunda gelegen, want hier alle de schepen moeten comen ende wederomme afvaren. Van hier can oock in alles gedisponeert werden, hetwelck op geen ander plaelse alsoo can geschieden"²⁾.

Nog eer hij antwoord heeft op zijn vorig discours, gedraagt zich dus Coen in zijn nieuen brief of hij en geen ander het denkend hoofd van Compagnie's bestier in Indië is. Hij voelt zich zoo inderdaad, lang eer hij er officieel toe is aangesteld. Aan het slot van zijn brief heeft hij te vermelden, dat zijn nieuwe superieur, Gerard Reynst, 4 November 1614 met de schepen *Amsterdam*, *Mercurius* en *Hollandia* te Bantam is aangekomen.

„Het is een lust de schepen ende 't volck aen te sien, maer ick be-

¹⁾ I, 88.

²⁾ I, 89.

droeve my, dat drie soo heerlijcken schepen nyet meer dan 6 kisten gelt¹⁾ mede zijn brengende. Men soude bycans seggen, dat de heeren selfs aldus doende haeren welstant ende progres willens off onwetens sijn verminderende, want daer en comen bycans geen schepen, of daer gebreeckt altoos yets, 't sy ervarene luyden, timmerluyden ende andere hantwerckers, soldaten, bootsgesellen, amonitie van oorlog, vivres, scheepsprovisie ofte gelt . . ."²⁾.

Laconiek antwoorden Heeren XVII, 30 April 1615, „dat U. E. vermanen van alle jaren 1.200.000 realen te synden, daerop sal dienen voor ons advijs, dat de meyninge van de Vereenichde Compagnie zulk niet en is". De hoeveelheden Chineesche zijde die Coen aanneemt te kunnen overzenden zijn veel grooter dan men in patria meent te kunnen slijten!³⁾.

VIERDE HOOFDSTUK.

D i r e c t e u r - g e n e r a a l.

Met volle medewerking van Reynst, die zelf naar de Molukken vertrekt, is Coen, president der beide kantoren van Bantam en Jacatra, feitelijk met de voorbereiding der vestiging van het rendez-vous belast. Hij zal die taak geen oogenblik uit het oog verliezen, en haar eindelijk volbrengen. Er bleek nog vrij wat meer aan vast te zitten dan men zich had voorgesteld.

Een brief van 27 December 1614 herhaalt de uiting van diepe teleurstelling over wat Coen de zorgeloosheid der heeren meesters acht. Men had gehoopt, met Reynst volkommen van alles voorzien te zullen worden:

„Men heeft daerna gehaeckt als een visch na 't water, vermits extraordinarie vlooten ende schepen, off groote persoonages na de werelt, gemeynelijck extraordinari geprovideert ende versien werden. Maer U. E. doet recht contrarie ende in voegen, dat alle, gelijck wy, hun in hare meyninghe bedrogen zullen vinden. Mijn heeren, alhoewel na natuurlijcke swackheydt U dienaren verdrietich valt, dat door U. E.

¹⁾ Met te zamen 48.000 realen.

²⁾ I, 91.

³⁾ IV, 305.

mancquement de saken nyet wel en gaen, ende de Compagnie alsulcken dienst niet mogen doen, als wel wenschen, soo is 't nochtans voor hun een cleene saecke, dat door U. E. met missiven ende woorden gepayt worden; maer de schade, die de generaele Compagnie geschiet, is uyttermate ende ongelooflijcke groot. Per experientie behoorden de heeren wel bekent te wesen, dat in Indien den handel gedreven ende gemainteneert moet worden onder beschuttinge ende faveur van U eygene wapenen, ende dat de wapenen gevoert moeten werden van de proffyten, die met den handel zijn genietende, in voegen dat den handel sonder d'oorloge, noch d'oorloge sonder den handel nyet gemainteneert connen werden. Nu dit aldus sijnde, waertoe tendeert dan, dat d'eerste gouverneur-generael, d'E. heer Pieter Bot, ongewapent ende nu de tweede generael, d'E. heer Gerart Reynst, sonder gelt wordt uytgesonden ? Men soude bycans seggen (onder U. E. correctie geseyt) dat, naer alsulcken doene, na de generale Nederlantsche ruyne getracht wort Mijn heeren, indien U. E. hun voor lieten staen, dat in Indien een groot kapitaal waren hebbende, soo zegge daerop, dat daertegen geconsidereert mosten hebben, watter jaerlijcx behoeft tot soo een rijcken retour als ontbiedende sijn, tot betalinge der soldaten endeournement van soo een overtreffelijken inlantschen handel, als hier voornemen te doen, maer nyet gedaen hebben. Behalve fournement van wat noodich is tot soo groote rijcke retouren als de heeren jaerlijcx begeeren, behoorde het kapitaal in Indien ontrent 700.000 realen stercker te wesen, dan 't nu off oyt geweest is" ¹⁾.

Aldus eerst zal uit de vruchten van het tot den inlandschen handel bestemd kapitaal het onderhoud van alle forten, kantoren, schepen, soldaten en garnizoenen gevonden kunnen worden. Zal dit kapitaal in stand blijven, dan moeten bovendien tot inkoop van het retour voor patria jaarlijks 1.200.000 realen worden overgemaakt.

„Staet te beduchten, dat door 't gebrek van gelt d'Engelsen handel ende voet in de landen Amboina sullen becomen, welck anders wel voorgecomen soud werden. D'E. heer generael is met de vloten na Amboina ende Banda vertrocken, omme d'Engelsen te prevenieren. Maer dewyle daer geen gelt en is, ende vermoede, dat den tijt ende stant nyet toe en laten sal ander expedient te gebruycken, soo en wete nyet, wat aldaer sullen connen verrichten U. E. mach vastelijcken ge-

¹⁾ I, 98.

looven, soo d'Engelsen voet in Amboina becomen, dat de generale Nederlantsche Compagnie de helft van haren Indischen staet off handel verlooren sullen hebben . . ." ¹⁾).

Reynst was naar Banda vertrokken om zich gewapenderhand meester te maken van het eiland Polöe Ai, waarna men hoopte de Banda-groep geheel te kunnen beheerschen; daarna zou hij Amboina en de Molukken voorzien om vervolgens hetzij de blokkade van Manila, hetzij die van Malaka te ondernemen. Te Bantam ziet men van den bouw van het nieuwe huis af, zoolang de riksbestierder er niet in toestemt, den tol op den uitvoer van peper te verminderen.

Coen's volgende brief naar patria, van 3 Maart 1615, bericht de aankomst van nieuwe Engelsche schepen; zij expedieeren op de westkust van Sumatra, op Japan, en op Amboin, met miskenning der verplichting, door de orangkaja's van dat eiland tegenover de Nederlandse Compagnie aangegaan; zij willen maaien waar deze gezaaid heeft, en roemen „al off sulcx d'Engelsen wegen d'autoriteyt van haeren coninck over de Nederlantsche natie vry staet te doen" ²⁾.

Ook de nu volgende brief van 22 October 1615 begint in mineur:

„Mogen wel versekert wesen, dat indien metten eersten geen goet capitaal becomen, nyet alleen den Chinesen handel (die in heerlijcker staet gebracht hebben dan oyt voor desen geweest is), maer oock de geheele Indische negotie voor de Compagnie te nyet gaen sal" ³⁾.

Om den riksbestierder te leeren dat men ook elders dan te Bantam peper inslaan kan, had Coen de jonk van een Chineesch koopman Simsuan gehuurd en naar Djambi gezonden, „vermits verstaet aldaer soo groten menichte van peper, als in Bantam te becomen is. . . . Den pangoran hadde Simsuan licentie gegeven, maer soo haest verstont dat daermede Hollanders waren gegaen, wel wetende, waertoe sulcx tandeerde, heeft hy ditto Simsuan datelijcken in een hondenkott, daer d'alermissadichste geset worden, een hals en beenen doen sluyten ende sijn huys (daer wy een goede partye goederen inne hebben) met wyven ende kinderen aengeslagen. Nyettegenstaende wel weet, hoe groten somme ons schuldich is" ⁴⁾, ende hoe zeere daermede geinteres-

¹⁾ I, 100.

²⁾ I, 111.

³⁾ I, 116.

⁴⁾ Simsuan was een dergenen wien Coen kleedjes op crediet verkocht (I, 62).

seert waren, heeft hy hem twee maenden gevangen gehouden ende ten lesten na veel moyten, door ons gedaen, gerelascheert. Soude denzelven ongetwijffelt al langhe ghedoot hebben, 't en ware, dat U. E. macht ontsaeghe Soo goetgevonden cond worden (als onsen stant sulcx lydet) met autoriteyt reparatie te eysschen, ick en twijfle nyet, off den jongen coninck ende meest geheel Bantam soude U. E. te hulpe comen, ja late my voorstaen dat hierna haecken, den rechten coninck, om coninck te mogen worden, ende den adel als gemeynte, omme der tyranny ontslagen te worden" ¹⁾).

Coen wantrouwt de rjksbestierder zoozeer, dat hij de kostbaarste der te Bantam opgeslagen handelsgoederen, om ze te beveiligen, te scheep doet brengen. Met zijn Chineesche relaties contracteert hij, dat zij komende jaar hunne zijde niet te Bantam, doch te Jacatra zullen ontschepen. Coen overweegt ook, of hij tegen Bantam den Mataram niet kan gaande maken:

„Het ware een gewenste saecke, zoo den oorlog, die desen Mattaran in 't oosten voert, na 't west, te weten na Bantam, gediverteert cost worden De pangoran van Bantam, zoo mijn geseyt wort, en vreest geen Portugesen, Spaignaerden, Hollanders noch Engelsen, maer alleen den Mattaram. Voor dese, zeyt hy, can nyemant vluchten, maer voor d'andren hebben 't geheele geberchte tot onsen doen; sy en connen ons met de schepen nyet volgen" ²⁾.

In overleg met Reynst is thans bevel gegeven de kantoren te Gresik, Boeton en Makassar te lichten; dat te Boeton, „omdat hyer niel te handelen is"; die te Gresik en Makassar uit vrees van weerwraak, omdat men besloten heeft het verkeer dier havens met Amboen en Banda te zullen verhinderen. Te Gresik vertrekt men „met een stillen trom", na achtergelaten insinuatie aan den „coninck" ³⁾), „dat geen jonken na Mallacca, Molucco, Amboina, Banda ende Solor zoud laten varen, want alsoo onse vyanden daermee verstercken, sullen dezelve aldaer commende voor goede prinse aenslaen". Te Makassar vinden de gecommitteerden van den gouverneur-generaal het kantoor dat zij lichten moeten niet meer in wezen. Een schip met bestemming naar de Molukken, de *Enckhuysen*, was deze haven aangebroken en door de Spanjaarden (die

¹⁾ I, 117.

²⁾ I, 119.

³⁾ Dien van Soerabaja, onder wien Gresik ressorteert.

daar toen met twee galeien en ander vaartuig lagen) aangevallen; de aanval was afgeslagen, maar uit vrees dat de Nederlanders in de stad tegen de Spanjaarden niet meer veilig zouden zijn, had toen de schipper van de *Enckhuysen* het kantoor gelicht, ter verzekering van de betaling van uitstaande schulden twee aanzienlijke Makassaren, waaronder een koningszoon, als gevangenen medevoerende. De gecommitteerden van den gouverneur-generaal vonden dus later niets meer te doen, dan den koning van Makassar gelijke insinuatie achter te laten als dien van Soerabaja gedaan was. Hij antwoordde met een protest: „Godt heeft de zee gemeyn gegeven”¹⁾.

Reynst's aanslag op Poeloe Ai, met eene macht van 550 man ondernomen, was jammerlijk mislukt:

„Op d'aencomste is d'eerste sterckte met assault sonder eenich volck te spinnen overrompelt ende vermeestert, alwaer veel van de principaelste Bandanesen gebleven sijn. Maer alsoo de Bandanesen door oncunde van d'onse in haer tweede retraint, welck met een dwarsen muyr van 't eerste gescheyden was, nyet vervolcht worden, meenende alles gewonnen was, zijn de Bandanesen daerna in 't tweede wederomme versamelt, schietende een tijt lanck uyt haer tweede sterckte door schietgaten van de middelmuyre midden onder ons volck ende alsoo, na men seyt, wel 150 mannen gequetst ende 28 doot gebleven sijn, eer d'onsen beschuttinge costen becomen . . . D'Engelsen die een logie op Puloway waren hebbende, sagen het goede werck aen. De Javanen hielpen de Bandanesen. Het ware te wenschen, dat d'E. heer generael met de schepen noyt in Banda ware gegaen . . .”²⁾.

Iets beter was Reynst geslaagd op Amboen. Hier was Kambelo, boud gemaakt door de aanwezigheid van twee Engelsche jachten, tegen de Compagnie in opstand; hunne sterkte werd genomen en de Engelschen verjaagd.

„En ware dat Amboina op ons schryven met 2 kisten gelt uyt de Molucques gescondeert ware, men soude daer nyet luttel verlegen geweest sijn; ende alsoo de nagelen, die de vreemdelingen meynden te vervoeren, prijs gemaectk sijn in plaatse dat men se plach te betalen, is apparent soo volgens intentie de vreemdelingen van den handel

¹⁾ I, 122.

²⁾ I, 124.

aldaer geweert worden, dat in des Compagnies kleeden beteren treck geraken sal.... Wy moeten weeren, dat door de Portugesen noch Engelsen geen cleeden van de Custe noch Suratte gebracht worden. Want als d'Amboinesen van d'onseren op schult genomen hebben 't gene connen becomen, sullen sy daernaer nyet na en laten, haer nagelen noch eens een vreemden te verkoopen, om dubbelde betalinghe te cryghen. Onder correctie geseyt, dunct my oock, dat U. E. Amboina met cloecke godtvuchtige leeraren behoorde te versien, omme al soetiens met leere ende leven de vrienden te mainteneren ende andere herten behendelijck te winnen.... De natuyre is nyets met gewelt alleen voortbrengende, maer voornemelijck met onsichtbare sachlicheyt. Hoe is Mahomet onder de orientaelsche lieden soo groot geworden ? Waerdor zijn de Portugesen dus verde gecomen ? Is 't niet een paep die alle 't volck van Solor wederomme van d'onseren veralieneert heeft ?" ¹⁾).

Over het bewind van Reael blijft Coen ontevreden: „Daer is andermael een jonck van China gecomen, dewelcke wederomme ontrent 30.000 realen uyt de Molucques gevoert heeft. Verleden jaer hebbe ick den gouverneur Reael seer ernstelijcken gerecommandeert gehadt dese vreemdelingen van daer te weeren, dewyle met incorporatie van den handel de Compagnie soo schadelijck sijn, alsoff de Molucques van de Spaignaerden geincorporeert worde. Doch het is zoo verde gecomen, dat men, omme onder de Tarnatanen geen alteratie te veroorsaecken, voorsch. joncken den handel en commertie in de Molucques nyet en heeft durven beletten noch ontseggen. Maer is gepractiseert, dewyle de vreemdelingen om de contanten comen ende geen nagelen becomen connen, dat men sal sien de soldaten met cleeden te betalen, ende voortaen geen meer contant uytgeven.... In Indien connen wy na mijn opinie nyet bestaan sonder autoriteyt ende macht.... Den trots en hoochmoet der Tarnatanen is alreede zoo verde gecomen, dat nyet en begeeren (soo mijn de predicanen seggen), dat op Maleyo een predican gehouden worde omme den dienst Godes ende d'ordinarie gebeden te doen, hetwelcke den pangoran van Bantam zelfs ons nyet eens en zoude derven voorlegghen, ja nyet derven dencken.... Wy moeten 't met de wapenen en dwang hebben, oft sullen op den duym fluyten" ²⁾).

¹⁾ I, 126.

²⁾ I, 128.

De brief bevat voorts een lange lijst van grieven tegen de Engelschen:

„Bidde U. E., dat tusschen ons ende d'Engelsen eenige ordre gestelt mach worden, alsoo anders te beduchten is, tans of morghen eenich ongeluck geschieden sall, want d'audace van d'Engelsen te groot is. Schandeliick vilipenderen ende calumnieren sy d'hoogmogende heeren Staten, Sijn Excellentie, U. E. ende de geunieerde Nederlanden.... In de Molucques hebben sy onse vyanden geadsisteert ende getracht de Tarnatanen te coromperen.... In Amboina hebben die van Lua tegen U. E. opgeruyt, die van Combello tot in de wapenen tegen d'onsen geholpen.... Twee sware, rechte, ysere stucken, die in 't fort van Puloway neffens meer andere Engelse wapenen verovert sijn, worden U. E. van den heer generael gesonden.... In Jaccatra hebben d'Engelsen nu mede residentie genomen. De coninck heeft haer een plaetse aen d'ander zyde van de riviere recht tegen d'onsen over, van eender groote, vergunt. Na Jamby sijn se ons met een jacht mede gevölcht, gelijck oock in Patani, Siam ende Japon. In somma, daer en is geen plaetse in Indien, off sy zijn ons aldaer vervolgende ende contraminerende.... Sijn de heeren voor d'Engelsen tegen de Spaense croone oorloghe voerende ende conquesten doende, en hebbe ick nyet te seggen. Maer soo zelfs eenige vruchten meenen te genieten, dienen in desen met d'Engelsen te verdraghen oft met macht ende authoriteyt U. E. recht tegen hun te mainteneren.... De heeren mogen wel voor seker houden, dat in geheel Indien geen schadelijcker partye den d'Engelsen hebben”¹⁾.

Reynst, na de Molukken voorzien te hebben, is thans met zijne scheepsinacht naar Bantam teruggekeerd, met de bedoeling, eerlang Malaka te gaan bekruisen; naar mogelijkheid van zaken kan men ook tegen Cotchin of Goa iets ondernemen. Bij nader inzien evenwel wordt besloten den tocht tegen Malaka over te laten aan Steven van der Haghen; de gouverneur-generaal zal te Bantam schepen uit patria blijven inwachten, waarmede hij zich dan naar Banda kan begeven, om te voorkomen dat de Engelschen zich daar vastzetten; men meent te bespeuren dat zij dit van zins zijn. Een brief van 27 October 1615 bericht het vertrek van van der Haghen, met 6 schepen. „Nu de

¹⁾ I, 133.

schepen naer Malacca sijn gaende, meinen d'Engelsen een clae
baen ende schoone occasie te vinden, doch hopen haer te preve-
nieren" ¹⁾).

De schepen uit patria kwamen — blykens brief van 25 December 1615 — den 2den dier maand te Bantam aan. Den 7den overleed Reynst te Jacatra; daar de raden van Indië her en der verspreid waren, werd de verkiezing van een opvolger uitgesteld tot van der Hagen, Jasper Jansz. en Dedel van de expeditie tegen Malaka zouden zijn teruggekeerd. In plaats van Reynst vertrok nu de commandeur Jan Dircksz. Lam naar Banda.

Coen is thans in het bezit van den eersten brief uit patria die een weerklang op zijne berichtgeving inhoudt: een schrijven van Heeren XVII van 21 November 1614, antwoordende op zijn missive en discours van den 1sten Januari van dat jaar. „De verbeteringe van gagie", merken de bewindhebbers op, „U. E. op onse aggregatie by den Gouverneur [Both, ter gelegenheid van Coen's bevordering tot president der Bantamsche loge] toegeleyt, valt seer groot, doch vertrouwen, dat U. E. toekomende diensten soodanich sullen wesen, dat wy in de approbatie van de toegeleyde verbeeteringhe geen swaricheyt sullen maecken, nochte dieshalven met U. E. eenich verschil hebben" ²⁾. Hierop vat Coen vuur:

„Dat mijnne cleene verbeteringe de heeren groot valt, verdriet my. Wat dienst hebben oyt meer gedaen, off wat sullen se meer doen dan wy, degene, die U. E. te veel mael soo veele is gevende ? D'E. heer generael Reynst zaliger gedachtenisse beloofden my soo goet tractement als imant heeft, maar Sijn E. doot heeft sulcx geprevenieert. Doch verseeckere U. E. dat daeromme niet manqueren sullen te doen al 't gene ten welstant ende dienste van de Compagnie vermogen, hopende dat goede diensten door U. E. soo liberalijck erkent sullen worden als sij mogen meriteren, sonder verding met U. E. gemaeckt aen te sien, want anders d'ondanckbaerheyt al te groot soud sijn. Het vertrouwen welck als noch daervan hebbende sijn, ende den iver tot dienst van de Compagnie, welstant van 't patria, is oorsaek van onse

¹⁾ I, 148.

²⁾ IV, 287.

compste alhier geweest, ende niet het cleene tractement ons by U. E. toegeleyt" ¹⁾.

Ook een andere passage uit den brief der bewindhebberen van 21 November 1614 laat Coen niet zonder kanttekening voorbij gaan. „De handel van de Engelschen in de Molucques", hadden zij geschreven, „moet gelijck als tot noch toe met alle bequame middelen belet werden, sonder nochtans enige handdadicheyt tegens haerlieden te plegen" ²⁾). Coen's bescheid luidt:

„Soo by nacht en dage eenige trotse dieven in U. E. huysen bracken, die hun geen dieverye noch offendie te doen en schaemden, noch om geen redenen desisteren wilden, met wat practijcken souden de heeren alsulcke lieden weeren ende 't haere meynteneren, soo geen handadicheyt tegen hun wilden plegen? Diergelijck is het geene d'Engelsen in de Molucques, Amboyna ende Banda tegen U. E. staet sijn doende. Daeromme sijn verwondert geordonneert wort geen handadicheyt tegen hun te plegen. Hebben d'Engelschen boven nature ende alle creaturen dese prevelegie, soo is 't goet een Engelsman sijn . . . 't Is een tijt geleden, dat sekere Chinesen, willende U. E. staet lauderen, ons van de geheele Indies vier staten voorstelden: eene van de noten ende foelie, eene van de nagelen, eene van de peper, en eene van de zyde als Chinese negotie. Die van de noten, foelie ende nagelen, seyden sy, hebt ghy geheelijck. Den peper schreven ons met d'occupatie van Jambi mede toe, ende de negotie van China hebt ghy aan U selven. Hout u vloote 6 maenden off een jaer voor of ontrent Manilha ende voert derwaerts een goet capitaal, U en sullen geen goederen gebreecken. Meer lieten haer voorstaen, dat niet begeeren conden. Maer weynich wisten dese Chinesen, dat U. E. d'Engelsen soo grooten privilegie toeschreeff . . ." ³⁾).

Een brief van 5 Januari 1616 doet de heeren meesters wegens hunne zorgeloosheid bittere verwijten. Zij willen groot profijt zonder zelf in den zak te tasten:

„Gelt is niet dan een doot lichaem off metael, welck van sich selffs

¹⁾ I, 157.

²⁾ IV, 289.

³⁾ I, 158.

gants niets vermach, maer soo een behulp is, gelijck sijn d'instrumenten die eenen arbeyder off ingenieur gebruyckt. Hiermede wil ick seggen, soo de heeren bequaeme, experte lieden in Indien sonden, dat haer staet met weynich gelt wel gemeynteneert ende niet min gedaen soud worden dan een ervaren werckmeester met geringe instrumenten doet, off een goet schryver met een qua penne. Maar dewyle U. E. geen van beyde wel besorcht, een deel brodders sonder instrumenten in Indien senden, can lichtelijck geconsidereert worden niet mogelijck en is dat iets goets gedaen can worden. Jae, al waere het dat men d'onervaerne goede instrumenten ende materie gave, ofte een prodige ende d'onwetende veel gelt, wat soud het baten? Is de Compagnies cappitael niet bestant omme te fournieren hetgene tot de negotie alhier geeyscht wort, waerop sijn de heeren hun dan onderwindende voor de generale Compagnie alleene te incorporeren ende verseeckeren d'alerovertreffelijcxte negotie van de geheele werelt, ende dat tegen soo een monerck als de magisteyt van Spangien is, ende tegen d'ondercruypinge van d'Engelsen? Soo het capitael niet groot en sy, hoe connen de proffyten van den handel groot wesen? Sijn de profyten cleen, waermee sullen de heeren dan verwinnen d'excessive groote oncosten van soo heerlijcke vlooten als uytzendende sijn, ende van de swaere oncosten die jaerlicx in de Moluccos, Amboyna ende Banda gedaen worden? Dit alles meene ick, dat uyt de negotie commen moet.... Daeromme gelieve U. E. niet vreemt te duncken, dat voorgeslagen hebben dat hun capitael in Indien 700.000 realen stercker behoort te sijn, ende dat jaerlicx 1.200.000 realen tot employ van jaerlicxe retouren diende gesonden...."¹⁾.

Hij doet verslag ter zake van zijne bemoeiingen voor het rendezvous:

„De stabilatie van eenen rendevous is een van de principaelste oorsaecken, daeromme na Jamby gesonden hebben.... De eygentlijcke plaatse dient vercoosen te worden na den eysch van 't geene daermede voor hebben; te weten, soo men dissegneert een collonie te planten, rendevous off een hooftplaatse te stabileren, den stapel van den peper ende Chinesen handel aldaer te trekken, dient sulcx binnen

¹⁾ I, 164.

de straat niet te geschieden¹⁾. Wil men den Chinesen handel nalaten ende voor deselve een ander plaetse omtrent het vaste landt van Jhoor, de custe van Cochinchina, China off Manilla begrypen, soo soude het in de straat wel connen geschieden.... Soo haest een jacht daertoe gebruycken mogen sullen alle omliggende plaetsen laeten visiteeren, opdat met fundament spreecken mogen....

Het different tusschen Bantam en Jacatra is weder toenemende. Soo ick my niet en bedriege, is het niet dan om ons te doen. Dese lieden en sijn in alles niet slecht²⁾; gelijck de heeren trachten een verseeckerde plaets te occuperen, omme op geen genade van Indiaensche princen te leven, maer hun van haer gewelt te ontslaen, even alsoo is desen pangoran practiserende omme ons in toom ende dwanck te houden ende hem van ons te verseeckeren, want ons niet geerne van hier hadde.... Den brieff van Sijn Excellentie hebben wy desen coninck gegeven met het metale stucxken ende 2 vergulde roers daerby. Hy geliet hem 't selve seer aengenaem was, ende is Sijn Excellentie daervan hoocheliick bedankende³⁾.

Met ergernis neemt Coen waar dat de Chinezen hem veel grooter partijen zijde, zijdelakenen, benjuin en porcelein aanbieden dan hij hun afkoopen kan: „Het is 20 jaer, dat de Compagnie in Indien gehandelt ende na den Chinesen handel getracht hebben, ende noch geloven de treffelijcke Chinezen⁴⁾ niet, dat oprechte coopluyden sijn, ende een grooten Chinesen handel soecken te doen, maer om buyt uit-commen”⁵⁾.

Den 5den Januari 1616 kwam een schip uit patria aan met eene missive der XVII van 30 April 1615, waarin zij ampel verslag doen van onderhandelingen, in patria met gemachtigden der Engelsche O. I. C. gevoerd; van Nederlandsche zijde had Hugo de Groot, pensionaris

¹⁾ „Na ick versta en soude in de straete Sonda geen bequame plaetse gebreecken, dan soo men den Chinesen handel op deselvige plaatse wilde trekken, soo dienen binnen de straat niet te wesen, alsoo de joncken, als van China comen (welck is ten tyde hier de westelijcke mouson op 't sterckste wayt) qualick in de straat souden connen geraecken” (brief van 25 Dec. 1615; I, 156).

²⁾ Onnoozel.

³⁾ I, 167.

⁴⁾ Versta: de vooraanstaande Chineesche kooplui.

⁵⁾ I, 167.

van Rotterdam, er aan deel genomen. De Engelschen, „onder pretext van de vryheit alle natien naer 't recht der volckeren competerende, ende by eenige andere frivole redenen”, verzochten vrij te mogen handelen op de Molukken, Amboen en Banda; de Nederlanders antwoordden dat dit niet redelijk, noch rechtvaardig, noch mogelijk was:

„Niet redelijck, omdat syluyden in sulcken gevalle de vruchten ende proffyten souden genieten van 't geene daervan wy alleene de overgroote costen, schaden en peryculen hadden gedragen.

Niet rechtmatigh, omdat men in sulcken gevalle de Indianen soude doen breken de contracten, die sylieden met ons tot bescherminghe van haer lant, lijff ende goet tegens de tirannye van de Spagniaerden hadden gemaect

Niet mogelijck, overmidts het onmogelijck soude wesen, eenen so swaeren oorloge te continueren, byaldien de vruchten van die landen aan anderen werden gecommuniceert”¹⁾.

De Engelschen beriepen zich in antwoord op contracten, met den koning van Ternate gesloten „aleer wy noch in de Moluques geweest waren”, waarop de Nederlanders te kennen gaven „dat se daervoren geen soodanighe costen, lasten, peryculen ende bloetstortinge als wy en hadden geleden”. Was de Engelsche Compagnie bereid, in de kosten van den oorlog tegen Spanje gelijk op met de Nederlandsche te deelen? De Engelschen verklaarden zich ongelast, hierop bescheid te geven, waarop de onderhandeling werd afgebroken, „sonder apparentie datter met haerlieden eenigh accoort sal vallen”. Bewindhebberen hebben intusschen de zekerheid verkregen, dat de Engelschen zullen trachten zich omtrent Loehoe en Kambelo, alsook op Poeloe Ai of Poeloe Roen, te vestigen. Zij machtigen hun dienaren in Indië zich daartegen te verzetten, doch niet dan na gedane „waerschouwinge ende insinuatie”. Alleen „ververschinge” mag aan de Engelschen, zoo zij die noodig mochten hebben, tegen redelijken prijs worden verstrekt; geen koopwaar.

„Wy hopen dat sylieden by syne Majesteyt van Groot-Bretaignen in cas van schade weynich trosts sullen vinden; wy ter contrarie sullen by de Hooch Mogende Heeren Staten wel gemainteneert werden, gemerckt haere Hooch Mogende, hoorende 't rapport van onse

¹⁾ IV, 297.

gecommitteerde, verclaert hebben in alles wel ende conform haere intentie ende wille gebesoigneert te sijn, ende dat haere Hooch Mogende niet en verstaen, dat men eenigen anderen voeth met d'Engelse soude kunnen oft behooren t'accorderen, dan midts, dat sylieden met ons den oorloge tegens de Spagniaerden aen souden nemen"¹⁾.

Terwijl men in den Haag met de Engelsche Compagnie in onderhandeling was, kwam den Staten-Generaal ter oore, „dat eenige hier te lande hun onderstonden, onder Fransche namen eenighe schepen naer Oost Indien toe te maken”. Bij onderzoek bleek Jan Benninck te Amsterdam de aanstichter te zijn; hij had twee schepen gekocht en naar Dieppe gezonden, om vandaar met het eene naar Bantam om peper, met het andere naar de Molukken te varen; te Hoorn had hij een opperkoopman en assistent, twee opperstuurlui, twee onderstuurlui en een bottelier aangenomen. Ook te St. Malo zou op Indië worden uitgerust, „daertoe sy apparentelijck alle de principale officiers uyt dese landen sullen nemen”. Den Compagnie's dienaren in Indië wordt bevolen, „alle Nederlanders, insonderheyt degene die voor desen in dienst van de Compagnie in dese landen gevaren sijn, met finesse ende practyken, soo niet met gewelt ende dwanck” in handen te krijgen en tegen hen te doen procederen zooals bevonden zal worden te behooren, alzoo „alle der Heeren Staten officieren ende justicieren, daeronder ghylieden soowel als degene hier te lande wesende gerekent wordt”, bij plakaat der Staten-Generaal daartoe gelast zijn, „al waer 't, dat soodanige personen hun mochten beroepen op eenige brieven van naturalisatie, 't sy van de Majesteyt van Vranckrijck of Engelandt verkregen, doch in plaatse van lijffstraffe souden beter vinden dat men, prefererende gratie voor rigeur van justitie, soodanige persoonen soude condemneren in eenige vile offt cleyne ampten het landt eenigen tijdt van jaren aldaer te dienen, ende deselffde op eenige van de verft aangelegten forten te bannen, daerse minst schade konden doen ende de minste gelegenthelyt hadden om wegh te loopen”²⁾.

In antwoord meldt Coen, 14 Januari 1616, dat de insinuatie aan de Engelschen gedaan is. Zij is 11 Januari beteekend aan John Jardin,

¹⁾ IV, 301.

²⁾ IV, 302.

overste der negotie te Bantam, „alle generaels, cappiteynen ende alle andere wegen d'Engelse Compagnie in Indien":

„Derhalven, soo door hantdadicheyt eenige ongevallen oft schade come te geschieden, daeruit tusschen d'Engelse ende Nederlantse Compagnie eenige contentie, verschil oft twist soude mogen rysen, protesteren wy daervan onschuldich en ghylieden causa movens, ende rechte oorsaecke sult sijn, als wesende nootlijck door U. E. in die quartieren tot de wapenen gedrongen"¹⁾.

„U. E. sy versekert", merkt Coen op, „dat ons met geen schriften noch praetjens weder sullen [laten] houden noch abuseren, maer dat met de saecke voort sal worden gevaren. Vertrouwen volkomelijck, dat U. E. alsnu van de negotie in de Molucos, Amboyna ende Banda in d'een off d'ander voegen wel meester sullen blyven". De „Nederlantse Francoisen" zal hij uit die gewesten ook wel kunnen weren, maar de opkoop van peper kan hun zonder geld niet belet worden. „Daeromme dienen de heeren gelt te senden; soo sullen haer uyt het vaerwater wel crygen".

Steven van der Hagen heeft voor Malaka „twee geweldige gallioenen ende een craecke van oorlog" vernield. „Voorsz. vyandts scheepen sijn 4 sterck geweest ende was het vierde omtrent 14 dagen voor de comste van d'onser, tegen d'armade van den coninck van Atchijn slaech sijnde, alsoo den brant in 't cruyt geraeckte, gesprongen ende vergaen. Dit sijn de selvige scheepen daertegen d'Engelsen in Suratte al vluchtende slaech sijn geweest; aen grooten roem te dragen en gebreeckt het d'Engelsen niet.... Haer schip de *Salomon*, van Patana gecommen om nae de Custe te gaen, en dorst hem in de straet van Mallacca niet begeven, maer is gepasseert terwylen d'onser met den vyant besich waren . . ." ²⁾.

Bij zijn eerstvolgend schrijven, van 31 Maart 1616, klopt Coen alweder op hetzelfde aanbeeld: geld, geld!

„Dewyle de heeren in geringe saecken soo sorchvuldich ende punctuael sijn geweest, dat, Godt beter 't, vergeten hebben gelt te senden, ende soo onachtsaem, dat niet eens geconsidereert is, als ophouden cappitaal te fournieren, dat nootlijcken alsdan de retouren mede

¹⁾ II, 75.

²⁾ I, 172.

moeten gebreecken, hebben wy ons veel langer geextendeert, dan 't wel behoorde ende ons selffs lief was, in 't verhael hoe sober van gelde sijn ende hoe groten innumerabele schade de generale Compagnie daerdoor is lydende. Wat men hier oock doet, ja, al ware het, dat by manier van spreecken bergen conden versetten, soo datelijck daerby geen retooren oversonden, 't en soude by veele al niet geacht worden. Daeromme gelieve de heeren onse passie ten beste te nemen, want wie en soude het niet beweegen, siende al sijn arbeyt door ander lieder manckement vernieticht worden ? Het op-coopen ende incoopen van retooren, als gelt hebben, is een van onse geringste lasten; maer de patientie, welcke hebben met eenen staet te stableeren ende d'aldovertreffelijcxte negotie van de geheele werelt voor de generale Compagnie alleene te incorporeren ende ver-seeckeren met soo cleenen kapitael, als nu 3 jaren achter den anderen gesonden hebben, dat heeft wat anders in. Na desen doeke werden de saecken in Indien bestiert.... Als hier alles na voorsz. doeke off desseyn heerlijck ende wel gaet, ende 't geluck hem selffs bykans aen-biet, wie soude het niet verdrieten, siende dat alles door gebreck van gelde alleen gepericliteert worde ? Hoe de heeren alleen meest alle de retooren gecregen souden hebben, welcke by d'Engelsen de drie jonckste jaren overgebracht sijn, is U. E. voor desen geadvi-seert.... Ick en wil niet roemen; maer, soo noch gelt becomen, sullen de heeren vernemen wat wy connen doen" ¹⁾).

Uitvoerig doet Coen in dezen brief verslag van de vooruitzichten, die zich in Djambi schijnen op te doen, waar hij den opperkooptman Abraham Sterck, indertijd met Simsuan's jonk daarheen gezonden, door Andries Soury heeft vervangen:

„Eer Bantam is Jamby een vermaerde peperplaetse geweest, ende can jaerlicx ongeveerlick 40 a 50.000 Bantammer sacken uutleveren. Tot nu toe is alle peper by de Chinesen ende Portugiesen van Mallacca opgecocht ende vertiert geworden. Sy is seer schoon ende cost in Jambi omtrent 12 realen de 10 Bantammer sacken ²⁾). Voor de uut-voeringe betaelt men 10 percento, sonder van eenige incomende goe-

¹⁾ I, 176.

²⁾ Te Bantam besteedde Coen soms 20 realen de 10 zakken, en meer.

deren iets te betalen. De voorneemste incomste van de Jambisse riviere is gelegen 40 minuyten by suyden d'aequinoctiael aan d'oostsijde van Sumatra. De stadt Jambi leyt ontrent 25 mylen de riviere opwaerts in een morassege plaatse, die in de regentijt heel diep ondervloeyt. In de regentijt, welck is van October tot Maert, loopt de riviere soo sterck aff, dat de joncken met cracht qualick opgewonden connen werden, maer in de drooge tijt loopter uutter zee eb ende vloet tot de stadt toe, soodat alsdan in 5 a 6 dagen opdryven connen. Den peper wast aen de geberchten, liggende midden in 't lant Sumatra, daer een seecker volck woont, Mannicabers¹⁾ genaemt, dewelcke haere vruchten door verscheyde rivieren affbrengen ende aan de vreemdelingen tegen cleden, sout ende alle nootlijckheden verhandelen, als te weten enige aen de westsyde van Sumatra, op Priaman, Ticos ende andre, daer de schoonste wel comt; andere aen de oostsyde op Palumban, Jambi, Andrigiry, Camper ende andere plaatse: doch alsoo het schijnt de riviere van Jamby hun aldergelegenst is, wordt daer de grootste quanteiyt gebracht. Ick hadde gemeent, dat dit jaer van daer eene goede partye peper tegen de verlegen cleden gecregen souden hebben, maer hebben juyst d'alerquaetste tijt getreft, want, na men seyt, in 40 jaren soo weynich peper in Jambi niet geweest en is als dit jaer. D'oorsaeck is, dat de Manicabers in 2 jaren niet affgecomen en sijn, vermits tegen den anderen seer heftich sijn oorlogende, alsoo onder hun een wilde off popeulaere regieringe hebben.... Hoe d'Engelsen ons in Jamby gevolcht sijn, is U. E. voor desen geadvyseert.... Soury advyseert, dat den oorloge tusschen de Manecabers gesleten soud wesen ende deselve dagelicx met groote menichte peper verwacht worden. Wy sullen alsulcke jachten, als becomen connen, metten eersten weder na Jambi senden...."²⁾.

De vloot van van der Hagen was nu terug; zij had in straat Singapoer in storm en onweer de schepen van Macao opgewacht, doch deze gemist, en werd nu voor de Molukken bestemd, waar, blijkens onderschepete brieven, een aanval der Spanjaarden te wachten was. Coen verontrust zich daarover niet te zeer: „de generale Compagnie heeft d'eere, dat over de geheele zee dommineeren, de bane overal claeर maecken ende den gemeynen vyant als gevangen binnen houden, daer-

¹⁾ Minangkabauers.

²⁾ I, 178.

van de Nederlantse fame door geheel Orienten alsoo clinckt, dat de Spangiaerden ende Portugiesen haer achtbaerheyt verloren hebben U. E. cappitael is in den oorlog, ende dat van d'Engelsen in retoeren bestaat. Sy hebben al onwetende 't geluck gehad, maer soo my niet en abuseere, sal 't blaetien wel haest keeren" ¹).

Vraagt Coen om geld, hij wil daarom niet dat er minder schepen zullen gezonden worden: „Genomen dat in Manilla niet anders verrecht worde dan dat men den vyant inhoude ende hen den Chinesen handel belette, sal sulcx immers genoech sijn als men desen handel ondertusschen selffs incorporeere, want van de rijke retoeren connen de heeren weder nieuwe secoursen senden, ende sal den vyant alsdan nootlijck moeten verloopen ende vergaen, daer hy het anders langer dan U. E. harden can. Hierover bidde U. E., dat haere equipagie niet en verminderen Godt geeft de wasdom; hy en ploecht, sayt noch en mayt niet, alsoo sulcx den mensche toegeleyt heeft" ²).

Van Japara heeft men bericht, dat de Mataram „in eenen veltslach alle syne partyen, de coningen in 't Oosten van Java gelegen, nedergeleyt soud hebben. Soo sulcx waer is, wert voor seecker gehouden, dat alsdan met alle sijn macht herwarts sal comen, om dese quartieren mede t'onder te brengen. Godt geve sulcx voortgaen mach, want ick achte alsdan beter conditie souden becomen".

Gedurig komt Coen er op terug, dat men zich ander doel behoort te stellen, dan alleen te koopen voor de Europeesche markt:

„Als de heeren alle den peper in Europa niet van noode hadden, souden het overige aan de Chinesen connen vertieren, want sy moeten se hebben, alsoo jaerlicx een groote quantiteyt vertieren. Sy comen niet alleene hier jaerlicx met 3, 4 joncken om peper, maer gaen oock met 5, 6 andre joncken na Jambi, Japara ende Jortan, om Jambissche peper, gelijck mede na Ligor off Bordelon met 1 a 2 joncken, soodat meer dan wy sijn treckende" ³).

De brief eindigt in een toon van onzekerheid omtrent de naaste toekomst. De omstandigheden laten niet toe, ter zake der vestiging van het rendez-vous een bepaalde gedragslijn voor te slaan:

¹) I, 181.

²) I, 182.

³) I, 186.

„Soo haest de Mataran in 't Oosten gedaen sal hebben, sal hy voorseecker Bantam besoecken. Herwaerts comende sal Jaccatra sich den Mattaran onderwerpen; Bantam meen ick sal meest op ons sien. Tusschen den jongen coninck en dezen pangoran gouverneur vermeerdert den haet, ontsach ende diffidentie.... Waeromme wy na Japara ende Jamby geaen sijn, connen sy seer wel begrypen; wort voor seecker gehouden, dat met ons in conferentie sullen willen treden omme ons misnoegen wech te nemen.... Derhalven gelieve U. E. metten eersten ordre te geven, off selfs een plaatse begeeren begrepen te hebben off hun met redelijcke conditie gelieven te genoegen, en wat de conditien sijn, welcke U. E. ten naesten gevalt. Item, so de Mattaran hem herwaerts went, off ons neutrael sullen houden, off partye kiesen.... Wat den nieuen generael, welck noch verkoosen sal worden, ende den raet gelieven te doen, en weete niet. D'Engelsen achte ick, gelijk sy overal doen, dat op ons sullen sien, ende van der Javanen syde niet dan voor byloopers gehouden worden" ¹).

Coen's najaarsbrief van 1616 (hij is van den 10den October) vermeldt de ontvangst van brieven der XVII van 6 Mei en 30 November 1615. Naarmate de XVII een groter aantal van Coen's berichten ontvangen hebben, wordt het van te meer gewicht, er van kennis te nemen hoe zij op zijne denkbeelden reageeren.

6 Mei 1615 geven zij hem te kennen, de onderwerping van Hitoe, Loehoe, Kambelo en Lesidi, benevens die van Banda, boven alles te stellen:

„De versekeringhe van den handel in Lohou en Cambello, tot uytkeeringe van alle vreemde natien, schynt wel dat vooreerst by der hand behoort genomen te worden; daerna de sake van Banda, ende dan ook eyntlijck het rendevous.

Want om alles teffens te doen, causeert de groote verstroyinge onser forcen, ende om verre van huys te loopen naar de Manilhas, Macao, de Straete van Sincapura offt andere plaetsen, ende middelerlijt onse saken in Lohou, Cambello ende Banda in soodanige desordre ende open voor allen vreemden te laten, waere seer ongeraden.... ²).

¹) I, 190.

²) IV, 313.

Het rendevous alsoo apparentelijck sonder vyandtschap ende apparen te oorlog met die van Bantam niet en sal kunnen gemaect werden, ende dat ons niet wel en dient nieuwe vyandschap met die van Bantam alleer de plaeften van Banda, Lohoe, Cambello, Hitto ende Lucidi in versekeringe sijn gestelt, soo achten wy dat men het verkiesen ende versekeren van een rendevous soolange sal moeten uitstellen . . .¹⁾.

In 't verkiesen van een rendevous geven wy U. E. te bedencken off de plaeften van Japara niet bequaem en soude wesen, alsoo wy verstaen de reede aldaer niet alleenlijck seer goed te sijn, maar oock abundantie van alderley vivres, ende dat ons den Mattaram wel toestaen soude, aldaer een fort te maken, ja selffs alle hulpe ende assistentie belooft . . .²⁾.

De brief der XVII van 30 November 1615 bevat een ernstige klacht over Coen's heeten sin oft colere": hij heeft hun verweten, Both ongewapend, Reynst zonder contaten naar Indië overgezonden te hebben. Doch toen men Both afzond ging, voor Indië zoowel als voor patria, het bestand in:

„Oversulcx (om onse onschult voor alle de werelt te doen blyken van de swaricheyden, die der namaels souden volgen) niet anders en konden doen, nochte ons oock by de Heeren Staten anders te doen toegelaten is, als denselven gelijck als men in tyde van vrede gewoon is te doen off te seynden, alhoewel hy nochtans soo van wapenen is geprovideert geweest, dat hij Don Jan de Silva (hoe starck dat hy oock te water gecomen was) door Godes gracie met schande van Ternate heeft doen wyken . . .³⁾.

Wat Reynst betreft, toen men hem uitzond luidden de berichten dat er nog vrijwat contanten in Indië waren, en er uit Japan een goede partij zilver verwacht werd. „Om wat naerder op het poinct van de excessive comptanten die ghylieden sijt ontbiedende te discoureren, kunnen wij niet laten te seggen, dat wy meynen dat ghylieden aldaer het oogh soo seer hebt op eenen grooten employ ende om alles op te coopen, dat ghylieden niet eens en denckt, als alles gecocht ware, wat wy daermede doen souden, nochte hoe, waer ende wanneer wy soovele

¹⁾ IV, 314.

²⁾ IV, 317.

³⁾ IV, 320.

retouren alhier met prouffijt souden connen vertieren, om U. E. daer-
van wederom nieuwe provisie soo tot den handel als oorloge te
seynden . . ." ¹⁾.

Het komt bewindhebberen voldoende voor, het kapitaal tot de in-
landschen handel met 2 à 300.000 realen in plaats van de 700.000 die
Coen gevraagd heeft, te versterken:

„In regard van den inlandschen handel (die ghyluyden ende inson-
derheyt eenige andere coopluyden op de respective comptoiren aldaer
soo geheel groot ende breet schynen te willen begrypen) moet niet
alleenlijck op de macht ende middelen van de Compagnie wat meer
regards genomen werden, maer oock dat de goederen in soo groote
menichte overal niet en worden gecocht oft gesonden, dat se in de
comptoiren ende packhuysen vergaen, ofte ledich ende vruchtelos
vele jaren blyven liggen.

Wy en hebben in geheele veerthien jaren tsedert den aenvanck van
de Compagnie tot noch toe niet meer als een capitael uytgedeelt, 't
welck noch meest is opgenomen ende tot last van de Compagnie
noch gegenwoordich op intrest loopende, ende desniettemin hebben
wy alle jaers sooveel schepen ende comptanten gesonden, dat daerinne
niet alleenlijck alle de retouren sijn geconsumeert, maer oock noch
daertoe merckelijcke partye tot laste van de Compagnie opge-
nomen . . ." ²⁾.

Bewindhebberen zijn gewaar geworden, dat uit de loge te Bantam
aan Chinezen, Klingen en Javanen noten, foelie en nagelen zijn ver-
kocht, die in handen der Engelschen zijn gekomen. Tenzij men zeker-
heid hebbe dat de specerijen naar China of elders worden vervoerd
waar ze de Compagnie geen schade kunnen doen, behoort men ver-
koop aan oosterlingen na te laten.

De ontvangen terechtwijzing is Coen niet voorbijgegaan. Hij wijzigt
zijn denkbeelden niet, maar draagt ze in gematigder toon voor. Hij
polemiseert ook niet onmiddellijk en opzettelijk met zijne meesters,
maar handelt de zaken waarover hij te berichten heeft één voor één
af, tevreden zoo dit hem gelegenheid aanbiedt, te passe van meanings-
verschil te doen blijken.

¹⁾ IV, 321.

²⁾ IV, 329.

Eerst bericht dat een groote toeleg van den vijand is verijdeld. Begin Februari is Don Juan de Silva, die meende de Nederlandsche vloot nog voor Malaka te zullen vinden, met de geheele Spaansche scheepsmacht, 25 zeilen in al, van Manila uitgezeild om haar te vernielen. Hij heeft ze gemist (eenige dagen vóór zijne aankomst was van der Hagen vertrokken), is ziek gevallen en in Mei te Malaka overleden. De Spaansche vloot heeft niets uitgericht dan het garnizoen van Malaka te versterken, en is vervolgens naar hare basis teruggekeerd.

Jan Dircksz. Lam heeft zich, volgens zijn opdracht, naar Banda begeven; door Reael is hij met twee schepen uit de Molukken versterkt, terwijl ook Willem Jansz., gouverneur van het fort Henricus op Solor, zich, volgens bevel, met zijn geheele garnizoen op Lam's vloot heeft ingescheept, na het fort geraseerd te hebben. Met 9 schepen voor Poeloe Ai aankomende, vindt Lam daar 4 Engelsche schepen, die hij tot onmiddellijk vertrek noodzaakt. Daarop is het eiland Poeloe Ai genomen; de bevolking is naar het naburig Poeloe Roen gevleucht. Op Poeloe Ai is Nederlandsche bezetting gelegd onder Adriaen van der Dussen; het eiland is opnieuw bevolkt met 446 inboorlingen, door Reael van het eiland Siau in de Molukken gelicht, 100 vrije inboorlingen van Solor, 30 Mardijkers¹⁾ en 64 gevangenen (Spanjaarden en Goeseratten), te zamen 794 zielen. De verovering van Poeloe Ai verstaan hebbende, verzochten de overige Bandanezen onmiddellijk vrede, die hun bij contract van 3 Mei 1616²⁾ verleend is. Alle specreijken, op de Banda-groep vallende, zullen alleen aan de Nederlandsche Compagnie geleverd mogen worden. Nederlandsche overloopers zullen door de Bandanezen moeten worden teruggebracht, zonder dat men beproeve „deselve te besnyden offt Moors te maecken”; overeenkomstige plicht rust op de Nederlanders ten aanzien van Bandaneesche overloopers (Coen keurt dit „irreligieus artyckel” af, dat eene navolging is van een artikel uit Both's contract met Ternate van 4 Maart 1613³⁾), dat reeds door Bewindhebberen was afgeweerd). De vrede heeft na Lam's vertrek niet lang geduurde: 246 van de Siauers zijn

¹⁾ Vrije „swarten”; een van de Portugeezen overgenomen term (zie de Haan, Oud-Batavia I, 512).

²⁾ Heeres, Corpus I, 122.

³⁾ Ibid., 110 (Ternatanen of hun slaven die bij de Nederlanders komen onder voorwendsel van Christen te worden, moeten onmiddellijk worden uitgeleverd).

door de Bandaneezen ontvoerd, en tot weerwraak zijn door de bezetting van het fort Nassau 90 Lontoreezen aangehouden.

„Ick hoope dat d'Engelsen met dese victorie geheel uit Banda sullen wesen gesloten, soodat de vruchten voor U. E. alsnu door Godes genade met cleen cappitaal sullen becomen, want als men de Bandinenen den toevor van rijs ende andre vivres onthoude, dat met de fregatten lichtelijck gedaen can worden, soo en isser voor haer geen ander uitkomst, dan dat voor haere vruchten uit onse handen moeten comen eeten. Om een cleen gelt, segge ick, sullen de nooten ende foelie becomen, vermits sylieden haere rijcke waeren jaerlicx aen cleden, rijs en diergelycke verteerende sijn ende geen gelt op en leggen”¹⁾.

Op Amboon rebelleeren de onderdanen van het kasteel; zij beweren dat hun meer werk opgelegd wordt dan zij schuldig zijn. Kapitein Hitoe roeit hier onder; „hy lange getracht ende gearbeyt heeft U. E. onderdanen van ons aen hem te trekken”. — „Die van Combello en sijn, als beloofd hadden, in haer stadt niet gekeert, maer hun armelijck aen strant ontrent Lucidi onthoudende”. De 4 Engelsche schepen, van Banda verdreven, zijn voor Loehoe geweest. „Alhier is de gegeven ordre soo precis niet naergecomen als den commandeur Lam in Banda wel gedaen heeft, want alsoo d'Engelsen versochten d'Anboynesen te mogen spreecken, is hun sulcx vergunt, hoewel 'tselvige nochtans expresselijck verboden was ende ons seer nadeelich is”. Doch kime-laha Sabadin, de Ternataansche stadhoudar op Ceram, heeft hun den handel ontzegd. Hierop zijn zij naar de Molukken gestevend:

„Alsoo ditto schepen onder het oude Portugiese fort van Tidor gelopen sijn ende haren admirael tegen d'heer gouverneur Reael ront-uut verclaerde dat met rijs synen handel by de Spangiaerden wilde soecken, soo is 't, dat by d'heer gouverneur Reael den raet in deliberatie gegeven sijnde, wat hierop te doene stondt, geresolveert wierde, dat het spel souden aensien ende hun abstineren eenige hostiliteit tegen d'Engelsen te gebruycken, in voegen dat d'Engelsen na haren wil den handel met de Spangiaerden en Tidoresen toegestaen is, soodat d'Engelsen een goede partye nagelen hebben gecregen, ende de Spangiaerden daertegen van d'Engelsen met vivres ende oock amoni-

¹⁾ I, 197.

tie van oorloge versien sijn geworden, alsoo in voorgemelde schepen alhier tot Bantam uit d'Engelse logie ten aensiene van alle de werelt veel cruyt en roers gescheept hadden, daermede haer alsdoen niet en schaemden te seggen de Bandinesen seconderen souden....

Het discours welcke d'E. heer generaael¹⁾ op 't stuck van d'Engelsen tegen U. E. is doende, bedroeft my vooral seere. 't Is waere, dat de heeren soo wel specialen last hadden connen geven wat men doen soude, soo d'Engelsen onse vyanden assisteerden ende met haer handelden, als gedaen hebben ingevalle onse vrienden gewelt aendededen, ofte soo trachteden met wapenen plaetse te grypen, maer evengelijck de natuere leert gewelt met gewelt te resistieren ende de heeren ordre geven onse vrienden met wapenen tegen d'Engelsen te diffenderen, alsoo, dunckt my, brengt de ordre van de heeren ende leert de nature genochsaem mede, wat wy behooren te doen als imant onse vyanden assisteert...."²⁾.

De eene Engelschman, zegt Coen, dreigt „dat se mijn effigie aan de hoochste galge van Engelant sullen hangen”; de ander, „dat mijn hert met sout willen opeten”. Reael kan niet besluiten „harde proceduren” legen hen te gebruiken, „soo lange geen andre naerder ordre ende suffisante commissie siet”:

„Hoope dat U. E. jonckste missiven sijn E. satisfactie sullen geven ende anders doen resloveeren.... De heeren dienen metten eersten speciale ordre ende suffisante commissie op de geegschte poincten te geven, want wylieden metten andren niet en dienen overhoop te leggen”³⁾.

Intusschen was Reael, toen alle schepen in de Molukken bij elkander waren, bij meerderheid van stemmen tot gouverneur-generaal verkozen. Er waren daar toen 16 schepen bijeen: behalve die van Lam en van van der Haghien ook de vijf waarmede Joris van Spilbergen, door de XVII via straat Magellaan geëxpedieerd, zoo juist uit den Stillen Oceaan was komen opdagen:

„Nochtans, alsoo men, worter geseyt, alle de forten ende schepen besett moet houden, weynich volck te lande brengen can ende de forten ten wedersyde niet licht om overwinnen sijn, en heeft men tot geen

¹⁾ Reael; over zijne verkiezing zie beneden.

²⁾ I, 199.

³⁾ I, 200.

exploict connen resloveren, ende is aldaer goetgevonden, alle de macht van schepen na Manilla te senden. Omme eenmaal de Spangiaerden uutte Molucques te crygen ende daervan volcomen meester te worden, eyscht d'E. heer generael meerder macht aan volck ende amonitie van oorloge, ende geen macht van schepen, opdat 3, 4 maenden leger te velde souden mogen houden; maer dewyle het U. E. om Molucco alleen niet te doen en is, maer om rijcke retoeren ende de possessie van de geheele Indische negotie, soo ben ick van geheel ander gevoelen ende segge, als voor desen, dat men de Mollucques, Amboyna ende Banda diffensivelijcken behoort te versien, ende dat men met de resterende macht een rendevoous dient te maecken ende den vyant sijn negotie behoort te beletten, soo in Manilla, de straat Mallacca ofte de custe van Mallabar, gelijck alsser met soo eenen macht als men in Indien hebben, wel behoort gedaen te connen werden, sonder den vyant in de Molluccos te verwachten ende soo heerlijcken macht infructueus te consumeren"¹⁾.

Dat de Japansche handel de bewindhebbers tot dusver weinig voldoet, is begrijpelijk. Het opperhoofd daar, Jacques Specx, is nalatig in het inzenden zijner boeken, zoodat de uitkomsten vooralsnog niet kunnen worden gecontroleerd.

„Ick bespeure wel, dat den handel aldaer niet veele sal hebben te bedienen, totdat selffs van ons een rendevoes begrepen sy daer de Chinesen vryelijck met ons mogen negotieren, ende alsoo met tollen niet beswaert worden, ofte totdat selfs den handel in China becomen. Maer U. E., soo ick immer hoope, en sijn op geen van dese twee wanhopende, want alhier volcomentlijcken vertrouwen (niettegenstaende het wat langer vertreckt) dat de heeren den handel in China ende oock een heerlijcke plaetse tot een rendevoes becomen sullen²⁾.

Uit Djambi heeft men den vijandelyken handel nog lang niet verdreven:

„Claecht Soury seere, dat de Portugiesen continueelijcken met fre-gatten ende cleen vaartuych veel peper op Mallacca voerden, welcke tegen cleeden verhandelende sijn. Desen handel hebben de Portugiesen aldus van den beginne af tot nu toe met cleen vaertuych op Jamby ge-

¹⁾ I, 201.

²⁾ I, 203.

dreven. Maer dewyle wy ende d'Engelsen aldaer nu sijn gecomen, wierde geseyt dat den schoonsoon van den gouverneur van Mallacca mede op wech was omme aldaer oock residentie te versoecken. Den ouden coninck is haer seer toegedaen, maer den jongen coninck vertoont hem dies te meer t'onswaart genegen te sijn, ende alsoo van d'onsen aen den mont van de riviere een Portugiese fregat verovert is, welck geseyt wort binnen de riviere geschiet te sijn, heeft Soury daerover groote molestie geleden ende is na langen dispuut ende Indiaense playdoye door den onderconinck gecondemneert de helft van 't veroverde weder te restitueren.... Ick en derff alsnoch van dese plaatse niet veel seggen, maer is seecker, soo wel onderrecht ben, dat meest alle den peper welck tot nu toe in Mallacca, Jhoor, Pattane ende Grissy geweest is, van Jambi gecomen sy, gelijck mede dat de Chinesen daerenboven mede noch goede quantiteyt na China hebben gevoert"¹⁾.

Steeds weer komt Coen er op terug, dat het verkeerd is, de grootste macht in de Molukken aan te houden; hij heeft er oog voor, waar de sleutel der Oostaziatische handels- en verkeersbetrekkingen ligt:

„Is zeer considerabel, off met d'occuperinge van de Straet Mallacca den vyant niet meer affbreuck ende de Compagnie oock geen grooter dienst gedaen can worden dan elders in geheel Indien.... Waere onse vloote in de straat Mallacca gehouden, men soude de Spangiaerden van de Portugiesen connen separeren; den handel op Maccau werden haer belett.

Als de Javanen van Mallacca geweert wierden, en souden U. E. cleden niet alleene over geheel Indien beter getrocken, maer Mallacca soo benaut worden, alsoo haar selffs niet voeden connen, dat men dese stadt soude coiken vermeesteren, want inprenabel en is sy niet.... Voorwaer, daer moet eerlange een off ander by der handt genomen worden, soo men voorder geraecken ende des Compagnies saecken verseeckeren wil"²⁾.

Vermits door het „quae tractement" van den sultan van Atjeh de Goeseratten met hun kleeden achterblijven, is dat kantoor gelicht. Op Pariaman en Tikoe wil de sultan de Nederlandsche Compagnie geen handel toelaten; wel aan de Engelsche Compagnie, die een kantoor

¹⁾ I, 204.

²⁾ I, 205.

te Atjeh geopend heeft. Coen heeft een schip naar Tikoe gezonden om te beproeven of men daar ondanks het verbod van den sultan terecht kan:

„t Is voorwaer een groote onachtsaemheyt, dat desen handel nage laten end d'Engelsen alleen vergunt sy, en voor my oock verdriet dat derwarts niet eer hebbe mogen senden, gelijck op mijn eerste aen compst alhier geerne gedaen hadde.... Dewyle de Compagnie de Gouzeratse cleden seer nodich sijn ende deselvige niet min dan de cleden van de Custe connen derven, omme die te verhandelen op de Westcuste van Sumatra, in Jambi, de Mollucques, Anboyna ende Banda, soo is 't, dat de Gouzeratse handel in Atchijn gedaen sijnde, in Suratte een comptoir dient gestabileert te worden, te meer aldaar veel speceryen met goede avance vercocht connen worden, ende alles by U. E. in Europa niet en can worden vertiert" ¹⁾.

Coen komt nu tot Java, „daervan met redelijck goet fondament spreecken connen, voornemelijck van Bantam ende Jaccatra, alsoo in handelingen van gewichtige saeken den pols deser coningen seer wel getast hebbe". Vermindering van tol en redelijke conditie zijn te Bantam niet te bekomen „tenzy dat de heeren haerselven helpen off die van Bantam daertoe genootsaect worden". De Spaansche armada is niet naar Bantam gekomen, ook de Mataram niet. De riksbestierder doet nu de muren der stad optrekken „daermede alsnoch besich sijn, maeckende na haer wyse diverse grote bolwercken, daer van meninge sijn schut te planten". Van alle nieuw aangevoerde waren: sandelhout, olifantstanden, ijzer, vergt de riksbestierder tol, dien Coen „platunt" geweigerd heeft.

„Alsnu seggen sy, zoo men affslach van de pepertol begeert, dat dan verdragen sullen moeten omme van alle andre waren tol te geven. Dit hebben wy oock geheelijck verworpen, ende voorgeslagen, dat sy dan d'Engelsen uit den peperhandel excludeeren, soo sullen wy connen resloveeren hem een grooten tol te laten houden.... Hierop is ons gevraecht, dewyle d'Engelsen haer sulcken exclusie grootelicx souden belgen, off desen coninck tegens d'Engelsen wel souden connen ende willen assisteren, ingevalle syliden alsdan Bantam molest vielen ende de Chinese joncken aenhalen wilden. Daerop ten exemplel hebben ge-

¹⁾ I, 207.

geven 't gene in gelijcken caso, volgens contracten met den coninck van Ternaten ende die van Amboyna gemaect, tegen d'Engelsen is passerende . . . Houde voor seecker, dat soo wy ons huys opbraecken ende simpelijcken van Bantam vertrocken sonder tot de wapenen te comen off offentie te doen, even gelyck off Bantam geheel wilden verwerpen, dat daermede tot ons voornemen souden komen, ja als ons met cleenen affslach van tol niet wilden laten genoegen ende hart drongen, d'Engelsen van de peper excluderen sullen. Dit stuck schijnt bykans d'alvorderlijcste voor de generale Compagnie te wesen, want dunct my onder correctie, dat de heeren de Mollucques, Anboyna ende Banda diffensivelijcken besettende, de Portugiesen, met eenige schepen op de custe van Malabar te houden, souden connen verhinderen peper over te voeren, ende dat men Mallacca bequamelijk soude connen vermeesteren ende aldaer de hooftplaetse en generaele rendevoes stabileren, sonder in Indië meerdere vyanden te maecken" ¹⁾).

Neemt men met afslag van tol en uitsluiting der Engelschen genoegen, dan, zegt Coen, zal Bantam, „d'insuffisantie en d'onvermogentheyt van d'Engelsen genochsaem siende", zich met hen niet verbinden; valt men daarentegen Bantam aan, zij zullen alle vorhanden hulp gebruiken.

De koning van Jacatra heeft doen weten, dat hij de twee gevangen Makassaren ²⁾ naar Makassar zou doen brengen. Coen heeft daarop den opperkoopman Breeckvelt gelast, zich te houden alsof hij dit met geweld beletten wilde, waerop de koning van zijn voornemen heeft afgezien. Bij een bezoek van Coen aan Jacatra heeft de koning hem in de loge tegenbezoek gedaan, „zijnnen staet ende sijn zoone aen ons, gelijck aen den generael Bott heeft gedaen, ten hoogsten recomman-derende".

„Wy sijn in bespreck van een casteel te bouwen geraeckt, niet dat van den raet daertoe last hebben, off dat het oock onse meninge sy, maer omme desen coninck voorder te ondertasten ende die van Bantam daerdoor tot redelijcke handelinge te brengen. Het schijnt dat den coninck geheelijck gesint is omme een casteel voor een redelijck stuck gelts te vergunnen, doch alsooo hy in dit stuck eenige ontsiet, wort de volcomen uutspraak vertrocken. Off het geraden zy hierna iet te doen

¹⁾ I, 209.

²⁾ Hiervóór, bl. 67.

off niet, sullen voor dees tijt niet disputeren, alleene seggen, dat het de Compagnie niet dienen soude d'oncosten daervan te dragen ende dat d'Engelsen tot verseeckeringhe haerder Indische negotie daeronder souden schuylen" ¹⁾).

De koning van Cheribon verzoekt mede, dat de Compagnie volk bij hem legge. Rijst is er wel te bekomen, doch ander gerief minder dan te Japara. Daar zijn eenige houten en rieten huizen tot verzameling der provisie gereed, goede partij steen en kalk vergaderd, maar nog geen gebouw begonnen. Voor rendez-vous komt Japara niet in aanmerking:

„Meest alle de Jambisse peper can hier getrocknen worden, gelijck de Javaense joncken oock goede quantiteyt jaerlicx brengende sijn, maer den Bantamsen peper en soude niet volgen, 't en ware dat de Chinesen, Engelsen ende andere Europische natie verhindert wierde tot Bantam peper te cooppen. Het fort can wel gemaect worden dat men 't t'allen tyde te water in cas van oorloge soude connen seconderen, doch twijffele, niettegenstaende de presentatie door den Mattaran gedaen, off ons toegestaen soud worden een fort te bouwen, ende souden de moussons in dese plaetse ons seer hinderlijck wesen" ²⁾).

Tot de gewichtige aangelegenheid der vestiging van het rendez-vous overgaande, merkt Coen op. „Dewyle dese saecke geen soo onseecker en lang dilay can lyden totdat de Mollucques, Anboyna ende Banda volcomentlijck verseeckert sullen wesen, want oock d'alderbeste staet van de geheele werelt nimmermeer verseeckert is, soo is 't, dat U. E. serieuse advyse, bevorderinge ende hulpe in dit stuck seer nodich sijn, opdat de lichtveerdige hoofdten in soo gewichtigen saeck niets temerairlijck aenvangen, noch de swaermoedige, onbewuste ende irresolute soo lange swaermoedich, onbedacht, noch irresolut en blyven, dat men nimmermeer tot resolutie come.... Segge, dat men in Godes name de saecke behoort by der hant te nemen, mits dat in of voor de Mollucques, Anboyna ende Banda sooveel schepen ende jachten gehouden worden, als tot verhinderinge van d'Engelsen ende Indiaensche negotianten van noode zy, gelijck mede dat in Banda alsulcke fregatten ende cleene jachten werde gehouden sat de Bandinesen genootsaect blyven uut onse handen te eeten.... Ontrent Bantam off Mallacca sal het

¹⁾ I, 211.

²⁾ Als boven.

moeten geschieden . . . Can met goede apperentie geseyt worden best te schynen, soo d'Engelsen uitgesloten wierden, dat ons daermede alhier souden laten genoegen ende alle de macht na Mallacca wenden, omme dese plaatse te vermeesteren ende de sedia aldaer te planten. Maer soo d'exclusie van d'Engelsen niet en volchde, dat men dan alhier plaatse begrype, datelijck een goet fort bouwe ende Gode d'uutcomste beveele . . . Segge, gesien ende geconsidereert hebbende d'onbequaem-heden van d'eylanden ende de vaste custe in de Straet Sonda, gelijk mede dese omleggende quartieren, d'alerbequaemste plaatse mijns oordeels te wesen de stadt Bantam selve, ofte het eylandt Pulo Pangiang . . . De Chinesen wilden wel dat een plaatse hadden begrepen. Onder haer, na ick hoore, oordeelen sy d'occupatie van Bantam alder-best, en sijn ons eenige daertoe oock radende.

Dewyle alle dese Orientalische coningen seer tirannich sijn regee-rende, ende dat de Spaense superbe strengheyt door de geheele werelt seer gehaet wort, waertegen de goedertierne libre maniere onser natie seer gepresen wort, soo ist, dat het schijnt, gelijk oock veel Chinesen ende andre seggen, byaldien selffs een plaatse begrypen, dat ons soo grooten toeloop van volck, Chinesen, Malleyen, Javanen, Clingen ende allerley natie toecomien sullen, dat welhaest een stadt gepeupleert ende den stapel van de negotie daerby getrocken soud worden, Mallacca te niet gaen en daerna beter om vermeesteren soud wesen, mits datter oock van onse syde wel gegouverneert ende behoorlijcken vryheyt ver-leent, maar niet tiranick gehandelt wierde" ¹).

De voorgeslagen oplossing houdt in, dat men Bantam zal moeten ver-meesteren tegen den zin en tegen mogelijk verzet der Engelschen. Doch als het op geweld aankomt, zijn de Nederlanders de sterkeren. Wil men Bantam aantasten, dan niet getalmd, want de riksbestierder verzamelt geld, munitie en vivres iederen dag. „Bidde de heeren, dat hiervoor gelieven aen te nemen ende doen aenvangen 't gene na goede infor-malie ten besten dienste van de generale Compagnie geraden sullen vinden, latende de rest met het papier, gelijk een doppe van de noote, vergaen" ²).

Daar men tot het bouwen den drogen moeson waar moet nemen, zal

¹) I, 216.

²) Als boven.

met de oprichting van een kasteel wel niet eerder begonnen kunnen worden dan in Maart 1618. „Interim sullen wy d'E. heer generael ons advijs voordragen Can niet naerlaten te seggen, dat de saecken van Indien nimmermeer wel sullen gaen, totdat d'heer gouverneur-generael met den geheelen raet van Indien in eenen generalen rendevoes plaatse nemen ende aldaer gestadelyk by den andren blyven“¹).

Voor het eerst behandelt Coen in dezen brief eene aangelegenheid, die in het bestaan der Compagnie in Indië van beteekenis zal worden: den aankoop van slaven. Bewindhebberen hadden in hun schrijven van 6 Mei 1615 opgemerkt, dat het wellicht wenschelyk ware de galeien of roeijachten met slaven te bemannen, die ook bij den aanleg van vestingwerken zouden kunnen worden gebruikt²). Coen antwoordt, dat dit voor de Compagnie „een seer vorderlijcke saecke“ zou wezen:

„Connen niet wel sonder slaven bestaan. Ick hebbe over drie jaren daertoe ordre gegeven gehadt, maer daerop en is niet gevolcht, zoodat het lancksaem by sal comen eer in dese quartieren eenich getal sullen becomen; daeromme en soude het niet quaet wesen, dat U. E. imant ordre geve, dat de noortcuste van Madagascar aengedaen ende aldaer een goede partye slaven opgecocht wierden, alsoo wy door den admirael Verhagen hebben verstaen, in die quartieren om cleen gelt seer wel te becomen sijn, want d'Arabianen vandaer jaerlicx groote menichte vervoeren“³).

Thans komt hij eindelijk over de berisping te spreken, hem door de XVII wegens zijn heftigheid toegediend.

„Ick bekenne, dat met het discours van de contanten in Indien nodich, door al te grooten iver ende toorne te verde ende te hooch getransporteert ben geweest; hebbe daerna, mede door gelijcke passie, in plaatse van sedichlijck met reverentie te spreecken, de woorden van een furieus soldaet ende ongeregelt bootsman gebruyc, ende bidde U. E. neemt het my ten goede, want voorwaer onsen geest alhier somtijts sooveel aenstoof en beroerte moet lyden, dat het seer be-

¹) I, 217.

²) IV, 316.

³) I, 218.

swaerlijck valt, het gemoet binnen de redelijcke limiten te houden¹⁾

21.7.75 De „groote eclips”, die hij in Compagnie's zaken heeft moeten waarnemen, wil hij den bewindhebbers niet wijten; „als de heeren verstaen sullen hebben wat molestie, miserie ende last wy door gebreck van gelt geleden hebben, sullen haer veeleer tot compassie over onsen goeden wille beweegen, dan aentrecken 't gene in effect door ons niet gedocht noch geseyt is Ick en sal U. E. alsnu met haer ende mijn verdriet niet langer molest vallen”. De heeren deelen nu mede, jaarlijks 4 à 500.000 realen te zullen overzenden, omdat daarmede ingekocht kan worden wat zij jaarlijks meenen te kunnen vertieren:

„Hierop en valt gants niet te seggen, want de pyle soo verde mach reycken als de voorstelde doeple lanck is Met d'E. heer generael Reynst zaliger considererende de heerlijcke equipagie welck U. E. jaerlicx uutsendende sijn, ende daerentegen den macht des vyants, soo is 't, dat ons dochte U. E. desseyn voorder most strecken dan omme simpelijck den handel in de Mollucques, Amboyna ende Banda te incorporeren Soo nu des Compagnies saecken na onsen oogemerck soo goeden voortgant hadden genomen, dat d'Engelsen geheelijck waren geweert, d'overkomst van de Portugiese craecken verhindert ende de Portugeesen als Spangiaerden den Chinesen handel wierde belet (gelijck doenlijck is), gelieve U. E. te considereren, off onsen voorstel te desen eynde excessieff ende geheel ongefondeert sy geweest Als de Spangiaerden ende Portugiesen desen handel werde verhindert, sal de negotie nootlijcken by andren gedaen moeten worden, dewyle d'alerrijckste waren van tijt tot tijt uit Orienten over de geheele werelt vervoert sijn geworden; voor andre dencke niet dat de heeren arbeydende sijn, ergo sullen dan selffs, als 't Godt geliefst, met groot cappitael daerinne dienen te treden. Ende soo men 't daertoe brengen can, als ick hoope noch geschieden sal, wat sal dan doch de croone van Spangien meer dan eenen andren middelbaren staet sijn ?

Soo der heeren oogemerck hiertoe is, ende haere equipagie daerna maeckende sijn, dient er noch by te wesen 't gene dickwijls hebbe aengevoert Ende wilt dit niet geheelijcken achten als casteelen

1) I, 219.

in de lucht gebout, wat voorwaer 't en beschiet hier met de Spangiaerden soo vele niet, als in Europa den tytel *rey de las dos Indias* wel schynt te begrypen...."¹⁾.

De Engelschen hebben nu 7 schepen in Indië en er zijn er 6 onderweg, zoodat zij zeker, om lading te vinden, Amboen, Banda en de Molukken opnieuw zullen aandoen. De riksbestierder van Bantam beraamt met zijn grooten de Engelsche Compagnie te weren, „doch haere conclusie connen niet vernemen; alsnoch en verneme niet dat d'Engelsen van dese onse handelinge iets bewust sy".

De opperkoopman Cornelis Buysero is door een Engelschman op 't lijf gelopen en geslagen; Coen heeft den dader in de boeien gezet. „Alsoo d'Engelsen, in plaatse van desen man beleeffdelijck te eyschen om te straffen, gelijck by ons wel eertijts gedaen is, met grooten tros ende bravade denselven quamen eyschen, hebben wy goetgevonden haeren moetwil tegen te staen ende de man eenige dagen te houden; hebben daerop de heiningh rontsom haer huys schootvry gemaeckt ende in alderyle twee schepen van Jaccatra ontboden, omme ons, soo sy seyden, met gewelt aan te tasten.... Dit heeft eenige dagen geduert, dan alsoo ons stille hielden ende van hun gants niet aan en trocken, is alles tot haerder spot en schande weder verdwenen"²⁾.

Een brief van 11 October 1616 doet verslag van eene poging der Chinezen te Bantam, in onderling overleg den peperprijs op te zetten tot 3 realen de zak: zoowel de Engelschen als de Nederlanders zijn thans om peper verlegen; zij zullen zelfs vervalschte peper moeten koopen. Coen heeft den riksbestierder doen aanzeggen, „wat sinistre, valsche practijcken de Chinesen gebruycken", met verzoek, daarin te willen voorzien, „eer der wat quaets uit ontslae". De riksbestierder heeft de auteurs van het werk ontboden³⁾.

Bij schrijven van 4 Februari 1616 hadden bewindhebberen gelast, de expeditie, door Isaac le Maire uitgerust om bezuiden Vuurland een nieuwe doorvaart te zoeken, bij aankomst in Indië den handel te be-

¹⁾ I, 221.

²⁾ I, 230.

³⁾ I, 232.

letten en de schepen aan te slaan. Bij brief van 10 December 1616 bericht Coen dat hieraan is voldaan: „alles is ordentelijck onder behoorlijcken register ende inventarius overgenomen”; het volk gedeeltelijk in dienst der V. O. C. genomen, gedeeltelijk op haar vaartuig naar patria ingescheept. „Ick hoope dat de contramineurs van 't gemeene beste hiermede uit sullen hebben”¹⁾.

Deze brief van 10 December 1616 geeft verslag van de verkenning, door Pieter van den Broeck met het jacht *Nassau* in Arabië uitgevoerd; hij was 18 November van zijn reis teruggekeerd met 23.000 realen, opbrengst van een te Moka gesleten cargasoentje: „Den grooten basia²⁾ is U. E. opene poorten ende libere commercie in sijnne havenen aenbiedende, doch en heeft niet willen toestaen dat daer imant van d'onsen soude blijven resideren, seggende sulcx sonder expresse last van synen heere, den Keyser van Constantinopelen niet te mogen vergunnen.... Terwyle 't jacht *Nassauw* voor Mocha was leggende, sijn daer by hem 34 schepen, soo groote als cleene, van diverse natie ende quartieren geweest, als te weten van de custe van Mallabar, Goa, Daboul, Chiaul, Suratte, Cambaye, de custe van Arabia, Melinde, Madagascar ende alle omleggende quartieren, soodat aldaer een treffeljcke negotie gedreven wert. Met een caffille is jaerlicx van Alcayro ende Sues in Mocha comende, behalven 'tgeene niet geregistreert en wort, 2 à 300.000 realen in contant ende 16 à 20.000 Venetiaense ducaten, hetwelcke meest besteht wort in peper, weynich nagelen, noten ende foelie, groote partye indigo en catoene cleden van Suratte ende Mallabar. Die van Daboul, Chiaul ende Suratte sijn degene die meest desen handel sijn doende, ende gaen sy haer cargesoen van peper, speceryen ende Chinese waren tegen Gouseratse cleeden in Atchijn opcoopen.... Onder correctie dienen wy in aller manieren die van Goa, Daboul, Chiaul ende Suratten desen handel te verhinderen;.... houde voor seecker, dat de speceryen alsdan uit de Nederlanden te meer derwaerts sullen trekken, ende dat de Levantsvaerders in plaatse van 't groote gelt, U. E. waren sullen voeren. Den handel op Mocha andre verlettende ende selffs doende, soude de Compagnie, nae 't schijnt, bykans ontlast connen worden van soo veel

¹⁾ I, 235.

²⁾ Van Jemen, die door van den Broeck bezocht werd.

contant off realen herwarts aen min te senden, als de schepen van Nederlandt na Levanten voerende sijn, vermits het gelt van Mocha in desen gevallen alhier verde soude connen strecken. Doch dese negotie op Mocha doende, moet in allen gevallen alsoo gemaeticht worden, dat de generale Compagnie in de vertieringe van d'ndische waeren in Nederlant geen hinder geschiede" ¹⁾.

Drie Engelsche schepen zijn naar Makassar gezeild; Coen verwacht dat men ze weldra in de Molukken zal zien verschijnen, „dan vertrouwe dat niet meer dan voor desen sullen verrichten" ²⁾.

Met eenige Chineezzen buiten de kongsi die de pepermarkt te Bantam beheerschte, was Coen den 19den October overeen gekomen tot levering, binnen de 10 dagen, van 20.000 zakken peper à 2½ reaal de zak. „Wy gaeven daerop een groot stuck gelts, waermede behendelijck opgecocht wierde alle den peper die in de naeste plaetsen onder de Javanen vorhanden was, welke ons, tot ontrent 10.000 sacken, gelevert wierde". Voor de rest eischten evenwel de contractanten hooger prijs, zeggende zelf meer dan 2½ reaal te hebben moeten betalen. Coen heeft „na der Chinesen pypen moeten dansen" en 30, vervolgens 31 realen de 10 zakken moeten besteden onder protestatie „dat ons ter comste van de joncken valleeren souden".

„Doen wylieden de monopolie soo vast gesloten sagen, dat van onse contracteurs noch peper, noch gelt op haer schult becomeen conden, noch oock met ander gelt aen geen partie peper conden geraecken, hebben wy al ons goet van landt gescheept, recht versocht, ende den pangoran eyntlick met beleefde protestatie geinsinueert, soo hy ons geen recht en deede, dat niet qualick nemen soude, byaldien ons selven hielpen. Maer vermits het al niet helpen en mocht, hebben wy met advijs van den raet, als per resolutie ³⁾, onze contracteurs geapprehendeert, gelijck mede de voornaemste van degene die over de monopolie metten andren wel drie maenden lang vergaderinge hadden gehouden, omme haerlieden tot leveringe te dringen. De grooten van 't landt sijn hierop vergadert geweest. Daer is verhaelt, na ons geseyt

¹⁾ I, 239.

²⁾ I, 242.

³⁾ Resolutie van 26 Nov. 1616 (III, 381): „dat men alle deghene die men weet hun met dese pitsiaringe moeyen ende hanthaven, peper hebbende, sal in apprehentie nemen".

wort, soo wy recht hadden, dat den pangoran ons hadde behooren recht te doen; soo niet, dat sulcken aprehentie van ons niet behoorden te gedoogen. Den pangoran heeft my doen affvragen off hem de gevangenen wel souden willen overleveren. Maer alsoo daertoe berey whole waeren, ende selffs presenteerde haerlieden in 't hoff te brengen, dewyle niet dan recht begeerde, en is daerop alsnoch niet anders gevoldcht. De gevangenen en willen, off veeleer en durven (uut vrees van eenige groote die met de saecke gemengt sijn) niet clappen. Watter van is, watter schuylt ende waer 't vast is, weet Godt. Off den pangoran van dese monopolie kennisse heeft gehad en weeten wy niet, dan houden voor seecker, dat een seeckeren Chinees, Limco genaemt, die synen naesten raet is, ende alles genochsaem governeert, daermede gemengt sy..... Den pangoran heeft onsenthalven eeinghe Chinesen die haren schult niet betalen in 't hoff gevangen, seggende, dat ons in aller manieren assisteren en helpen wilt, dan vernemen geen betalinge" ¹⁾).

Op verzoek van den koning van Jacatra zijn thans de gevangen Makassaren vrijgelaten.

Verschillende uitgediende personen hebben verlof bekomen, zich als vrijburgers neder te zetten in de Molukken, Ambon of Banda. Op eigen vaartuig mogen zij daar dan rijst en snuisterijen, maar geen kleeden of zijde, invoeren. Hun gage is op 6 maanden na betaald, zoodat men ze eenigermate in de hand heeft:

„Als indifferent alle vreemdelingen van de Mallucques, Anboyna ende Banda worden geweert, moet nootlijck daeruit volgen een generael gebrek van veel clenicheden, die men in die landen niet en can derven, ende by de schepen qualick connen werden gebracht, welcken gebrek wy hopen alsnu door voorsz. permissie gesupleert sal worden" ²⁾.

Brieven door Coen 22 en 30 Maart 1617 per schip *Westvrieslandt* aan bewindhebberen gezonden, zijn niet bewaard ³⁾, doch de inhoud is uit Coen's resolutieboek ⁴⁾ en het antwoord der XVII van 25 October

¹⁾ I, 245.

²⁾ I, 246.

³⁾ I, p. XV.

⁴⁾ III, 386 vv.

1617¹⁾) gemakkelijk te reconstrueeren. Hij moet over den afloop der moeilijkheden met de Chinezen te Bantam, en over de komst der Fransche schepen van Dieppe hebben geschreven.

Sedert 22 December 1616 bevond zich Coen met zijn raad te Jacatra²⁾. Daar wordt 25 Januari 1617, op een voorstel door Coen den 20sten Januari gedaan, overwogen: „wat ten besten van de generale Compagnie gedaen dient tegen de monopolie 'twelck tot Bantam, off met goede kennisse van den pangoran, ofte veelmeer door syne ordre, beleyt, ende nu opnieuw weder hervat is, waerdoor alle de peper opgehouden wort, gelijck mede dat door den pangoran selfs naer 't schijnt onse schuldenaeren, soo die by hem onsenthalven in aprehentie sijn, als andere, gesustenteert worden, is eyndelijck eenstemmich gearresteert, dat men de Chinese joncken die dagelijcks van China tot Bantam verwacht werden omtrent Pulo Baby buyten de rheede van Bantam ophouden sal om door die middel ons recht op de schuldenaeren te vorderen, sonder nochtans die van de joncken in 't minst te beschadigen, ende insonderheyt om te onderstaen off de monopolie can worden gebroocken ende sooveel peper connen becomen dat het schip *Westvrieslandt*, met den peper die uyt Jamby verwacht wert, dit jaer noch volladen na 't vaderlandt gesonden can worden, dewijl het schijnt dat sulcx anders in geenerley manieren geschieden can, off souden de onredelijcke wille van den pangoran en alle de Chinesen moeten voldoen, 't welck den welstant van de generale Compagnie geensins lyden can”³⁾.

27 Februari⁴⁾ wordt, „in 't schip *Westvrieslant* leggende voor Bantam”, gedelibereerd over een Chineesche jonk die, koers zettende naar Manila, door het schip den *Swarten Leeuw*, nu laatst uit Japan gekomen, bij Chinche is buitgemaakt, „geladen met fruyten en andere provisiën”. In aanmerking der „groote opspraecke die in dese conjuncture des tijs soude veroorsaecken soo naer recht ten uiterste met haer procedeerd”, wordt besloten „dat men ditto jonck met al het volck na Banda sal senden om aldaer op Pouloay of andere eylanden

¹⁾ IV, 383.

²⁾ III, 382.

³⁾ III, 386.

⁴⁾ 13 Februari laatste resolutie te Jacatra; 14 Februari wordt vergaderd „op 't schip *Westvrieslant*” voor Bantam (III, 387).

de cost als vryelieden te soecken, en dat men die met geen Compagnies werken, sonder te contenteeren in redelijckheyt, sal vermogen te belasten, blyvende de joncke en goederen haer eygen om mede te handelen naer haer believen"¹⁾.

1 Maart 1617 valt, „in Bantam”, het volgende besluit:

„Gewaerschout sijnde hoe dat in het hoff van den coninck van Bantam eenige heymelijcke vergaderinge en toerustinge van wapenen is geschiet, om gelijck de presumptie is onse logie onverwacht ende by ontyden te invaderen, pilleeren ende massacreeren, onder pretext van revengie over het ophouden der Chinese joncke, soo is goetgevonden, om sulcke desastre ende moortdaedich desseyn in tijs voor te comen, dat de E. heer president, heer commandeur Doensz. mitsgaders de oppercoopliden hun aen boort van de schepen tegenwoordigh op de rheede leggende sullen vervoegen, uytgesondert Cornelis Buysero die hem met de reste van 't volck in de logie sal onthouden, alsoo mits der voorsz. absentie geen perijckel te verwachten staet, want het den pangoran alleen om de hooffden te doen is"²⁾.

2 Maart wordt raad belegd „in 't schip *Westvrieslant* liggende voor Bantam”. Coen draagt voor: „hoe veradverteert is geweest in 't hoff van den coninck seeckre tragedie geprepareert soude worden, sonder nochtans seekerlijck te weeten, maer wel eenige kwaede inditie bespeurt wierde; is daerop gearresteert, dewyle geensints geraden vinden de opgehouden joncke te relaxeren voordat den pangoran hem opentlijck ons party toont off recht doet, noch oock ons met represailles te valeeren, alsoo het de Compagnie alsnu geensints gelegen comt alhier oorloch aen te vangen, dat men sal soeken met den pangoran in handelinge te treden om de saecke te modereren, dewyle cenige seggen de groote van 't lant daertoe wel genegen sijn, maer niet en kunnen resolveren de eerste aenspraecke te doen, hoewel d'onse nochtans tot 13 dagen lang toe moderatie geoffreert ende lange voor desen om recht tot diverse reysen gesocht en gebeden hebben. Tot desen handel worden gecommitteert Cornelis Buysero ende Hendrick Brustens, mits dat deselve op sulcken voet sullen beghinnen, dat wy de joncke niet ophoudende sijn om den coninck of 't lant affront of bravade aen te doen, maer alleen om de Chinesen daertoe te dringen

¹⁾ III, 389.

²⁾ Als boven.

haer schult te betalen, gelijck de president hun in 't eerste heeft doen aenseggen. Is goetgevonden dat men interim de resterende goederen en 't meeste volck van lant sal lichten, ende continueerlijck alle de schepen slachvaerdich ende goede wacht houden om ongeval te verhoeden" ¹⁾.

Eene resolutie van 4 Maart 1617, in 't schip *Westvrieslant* leggende voor Bantam", luidt:

„Alsoo de Chineesen met de joncke per den *Swarten Leeuw* verovert, dagelijcx met groote partyen, wel 80 in 't getal, overboort sijn gesprongen ende wechgeloopen, ende de reste daertoe mede geresolueert sijn, door vreese soo sy seyden dat men se op galeyen off andersints voor slaven in Amboyna off Banda gebruycken sal, niettegenstaende men haerlieden met alle goede redenen van dese verkeerde opinie heeft soeken off te trekken nochtans even hartneckich en disparaet daerby persisterende, soo is goetgevonden om verder ongelucken alsmede de opspraecke van de Chineesen als Javanen van Bantam te eviteeren, datmen de voorsz. veroverde Chineesen in haer keur sal setten, dat degene die vrywillich blyven haere goederen sullen behouden om deselve tot haeren voordeel als vrye lieden in Amboyna off Banda te mogen beneficeeren, en die sulcx niet en gesint sijn te doen sullen alle haer goederen prijs gemaeckt ende hier aan lant geset worden" ²⁾.

De andere aangelegenheid waarover Coen moet hebben bericht, was die der Fransche schepen van Dieppe; — 13 Februari 1617 wordt „in Jacatra" besloten:

„Alsoo per praeuw van Bantam door Cornelis Buysero verstaen hebben dat aldaer een Fransch schip *Marguerite* genaemt, in compagnie van 't schip de *Montmorency* in Mayo laetsleden van Diepen geseylt, gearriveert was, waerop diverse Nederlanders sijn, soo is goetgevonden dat men aan Cornelis Buysero sal adsyseeren dat sal trachten deselve Nederlanders in aprehentie te krygen, 't sy door de een off andere middel, doch eerst met soeticheyd deselve te onderstaen, en soo niet willende gelucken, met alsulcken middel, 't sy met gewelt off anders, als den tijt sal openbaren" ³⁾.

¹⁾ III, 390.

²⁾ III, 391.

³⁾ III, 387.

Blijkens resolutie van 17 Februari, „in Bantam”, zijn in de loge gearresteerd 7 Nederlanders¹⁾ gelicht van het Fransche admiraalschip de *Montmorency*, die eendrachtiglijk verklaren „nooit geweten te hebben, doen sy aengenomen wierden, dat herwaerts souden comen, noch ooyt eenige articulbrieff hun en is voorgelesen ofte doen beëdigen, maer wel dat op een vreemde reyse gingen, waervan elck het syne gevoelde, tottertijt aen Cabo de Bona Esperance quamen, als wanneer hun par force ende met gewelt hebben gedwongen herwaerts te brengen, versoekende daeromme onsen onderstandt om aen hunne goederen en maentgelden te mogen geraecken, alsoo liever de Compagnie als vrienden wilden dienen, want seyden tegen haer danck door bedwang hier sijn gecomen”²⁾.

Geloofd heeft Coen deze verzekering blijkbaar niet, want wanneer bij resolutie van 4 Maart 17 Nederlanders, van de schepen *Montmorency* en *Marguerite* gelicht, in dienst der V. O. C. worden overgenomen, geschiedt dit voor de hoofdpersonen slechts tegen het halve maandgeld dat zij bij de Franschen genoten, en met vermindering in rang. Naar Ambon en Banda wordt order gegeven de Fransche schepen, zoo zij daar mochten aankomen, desnoods met geweld te doen vertrekken.

Het gelukte, de *Westvrieslandt* met volle lading af te vaardigen, nadat uit aangehouden jonken 3000 zakken peper waren gelicht. De jonken werden vastgehouden tot de Bantamsche schuldenaars den prijs zouden hebben voldaan³⁾.

Uit Coen's eerstvolgenden brief, van 22 Augustus 1617 uit Jacatra, leert men den afloop der pepermoeilijkheid kennen. Om de jonken onbeschadigd ter reede van Bantam te krijgen voldeden de schuldenaars den prijs der 3000 zakken; de jonken werden hierop vrijgegeven. In het rechtsgeschil zelf verzocht Coen nogmaals de uitspraak van den riksbestierder; zij werd hem toegezegd, maar er volgde niets op. Na

¹⁾ Waaronder de opperstuurman, opperkoopman, oppertimmerman, een kuiper en een onderstuurman van het schip. Allen waren te voren in dienst der V. O. C. in Indië geweest.

²⁾ III, 388.

³⁾ Vgl. den aanhef van Coen's brief van 22 Augustus 1617 (I, 249), de resolutie van 8 Juni 1617 (III, 397) en het journaal van Cornelis Buysero bij IJzerman, *Buysero*, 48 vv.

eenigen tijd gewacht te hebben, vertrok Coen den 4den April naar Jacatra¹⁾. Terwijl hij daar verbleef ging den 10den April²⁾ rondom de loge te Bantam een groote brand op, die dank zij Buysero alleen de rieten bijgebouwen vernielde. Coen verdacht er den riksbestierder van, „ons tot versoeck van steenen huysen te bouwen te [willen] dringen en zijn proffijt daermede te doen". Hij geliet zich of hij den brand bij toeval ontstaan achtte en bepaalde er zich toe, de rieten bijgebouwen weder te doen oprichten.

„De huysen hermaeckt wesende, soo ben ick andermael tot Bantam gekeert³⁾, eensdeels omme wederomme te onderstaen, of het soo verre souden connen brengen dat den pangoran rechter off middelaer wierde omme de questie ten besten te slechten, als ten anderen omme te sien wat ten besten van de Compagnie verder gedaen diende. Op 't eerste hebben gants niet connen verrichten, waerover goetgevonden hebben, niet alleen uyt de joncken van Bantam te doen lichten alle den peper die men daerinne soude mogen vinden, maer oock van d'andre, die van Jambi, Bordelong ende Ligor peper souden mogen vervoeren, mits deselve betalen, opdat dit aenstaende jaer goede partye in voorraet souden mogen becomen ende door die van Bantam niet gedwongen worden naer haar pypen te dansen. Volgens de resolutie⁴⁾ hebben wy geordonneert aen Cornelis Comans, naer Jamby ende naer Malacca varende, den peper uyt de Chinese joncken in de Strate van Palimban te lichten, mits voor yder sack 2 realen van achten betaelende, ende dat vermits⁵⁾ partye van deselvighé tot 4 ende oock 5 realen de sack ingecocht is.... De molestie sal per avontuire, die 't seer niet bekent zijn, vehement schynen, dan wat leydt daeraen ? 't Rechte verstant sal ons schut genouch sijn.

Nadat tsedert den brant een tijt lanck tot bouwen van steenen huysen door toedoen van den pangoran geport sijn geweest ende daertoe niet hadden willen verstaen, hebben wy naderhandt om welstaens wille geresolveert, daertoe licentie te versoecken, opdat de wantrouwe niet al te groot en wierde. Doch hoe meer daerop aenstonden, dies te meer

¹⁾ De datum naar IJzerman, *Buysero*, 48.

²⁾ De datum naar IJzerman 49; „May" (I, 250) is een schrijffout.

³⁾ 20 Mei (IJzerman 52). Coen bleef te Bantam tot 9 Juni.

⁴⁾ 8 Juni 1617 (III, 397).

⁵⁾ Niettegenstaande („nonobstant" heeft de resolutie).

heeft den pangoran hem weder geretireert, ende dat, na 't schijnt, om groote schenckagie te becomen, waerover de handelinge van 't bouwen weder hebben laeten vallen" ¹⁾.

Coen is thans besloten zich omtrent het rendez-vous met den koning van Jacatra te verdragen, „alsoo U. E. welstandt daeraen dependeert ende geen lanck vertreck gedoocht. 't En is alsnoch maer begonnen werck, ende loopen de geruchten alreede, als dat het wonder is. 't Effect, hope ick, sal Godt wel geven".

De Franschen liggen nog te Bantam, en moeten, bij gebrek aan geld, geschut verkoopen, om aan provisie te raken. „Haer is tot Bantam veel volck afgestorven; sijn op beyde de schepen noch sterck 85 mannen, metten anderen seer twistich".

In Januari zijn twee Engelsche schepen voor Poeloe Roen gekomen; Cornelis Dedel, van Ambon tegen hen afgezonden, heeft 12 Februari een dezer schepen, de *Swan*, aangetast en buitgemaakt; het andere, de *Defence*, is 31 Maart voor Lontor vervallen en naar het fort Nassau opgebracht. Daarna is Reael naar Banda gekomen en heeft 30 April met die van Groot-Banda, Rosengain, Neira en Poeloe Ai een contract gemaakt, waarbij zij beloven zich van verkeer met het vijandige Poeloe Roen (waarop de Engelschen 60 man met geschut geland hebben) te onthouden ²⁾). Reael biedt de Engelschen beide hun schepen aan zoo zij Poeloe Roen verlaten willen, doch zij antwoorden, het met de wapenen te zullen verdedigen, en Reael acht zijne macht te gering, om tot den aanval over te gaan.

„Sullen helpen bevorderen dat dit aenstaend jaer Pouleron vermeestert ende d'Engelsen met gewelt verdreven worden. 't Sal niet genough sijn, als Pouleron schoon vermeestert wort, maer men sal d'Engelsen, Franse ende alle andere natien met gewelt van Banda moeten houden, want daer en ghebreeckt geen ghelegenheit een Sammer, Wayer, Ouwendender, Salamme, Rassengayn ende veel andere plaetsen, omme te doen 't gene alsnu by de Engelse op Pouleron gedaen is, want men can 't geheele landt met geen forten besetten . . . Die van Pouleron moeten oock geheel uytgeroeyt worden ende dient de saecke alsoo doorgedreven, datmen geen Bandanesen vrede vergunt, totdat alle haer forten geraseert sijn, ende van haer vaertuygh en voorneem-

¹⁾ I, 251.

²⁾ Heeres, *Corpus I*, 128.

29 juli 1940 med

ste wapenen gepriveert blyven. De halsterrige hoofden dienen mede van cant Ick weet wel dat veele Bandanesen liever souden sterven dan in soo een staet te leven, maer sonder sulcke halstarrige hoofden can de gemeente wel leven en bestaan. Sal men ons altoos met praetjens ende contracten laten abuseeren ? Voorwaer het wort tijt om d'ogen eens te openen" ¹⁾.

Tusschen Reael en Coen is verschil gerezen ter zake van het weren van „inlantsche vreemdelingen” uit de Molukken en Ambon: Reael acht zulk een maatregel „dangereus”. Hun toelating zal volgens Coen altijd aanleiding geven tot inbreuk op de contracten. „Soo geen sachte remedien connen helpen, waerom geen vyolente gebruyc alsser geen middelexpedienten zijn ? Dat men se soo tractere, dat een ander jaer vandaen blyven. Is men voor d'alteratie der Tarnatanen beducht, dat men dan dese vreemdelingen in zee off elders uit het gesicht der Tarnatanen ende Amboinesen waerneme. Ick verseecker U. E. dat soo dit eens gedaen wort, U. E. staet geen last lyden sal ende dat de gemelde vreemdelingen wel achterblyven zullen Dat die van de Molucquen ende Hitto, Louwa ende Combello niet verplicht en zijn, vreemdelingen geen acces op haar landt te geven, weet ick seer wel, hebbe oock nooyt geseyt dat men haer soude vergen de vreemdelingen te weeren, maar wy moeten 't doen. Wy hebben met die van den lande gecontracteert, dat d'inlantsche vreemdelingen geen nagelen, noten ende foelie van de plaetsen souden mogen vervoeren. Uut cracht van 't gemelde contract d'inlantschen vreemdelingen sulcx aengeseyt zijnde, gelijck jaerlicx gedaen is, ende syluyden tegen soo ghrechtigen ordonnantie de nagelen, noten ende foelie steelswijs vervoerende, wat onrecht (ben ick genootsaeckt d'E. heer generael te vragen) wortter dan gedaen, alsmen alsulcke goederen prijs maect ? wat wortter onbehoorlicx geattenteert, alsmen alsulcke lieden van daer weert ? Doen wy ende sy, namentlijck de Tarnatanen ende Amboynesen, genoech met den vyant te doen hadden, wierden sy door de noot, maer niet uyt liefde, in dwang en devoyr gehouden. Nu sy geen vyant meer en vreesen, dertel en weelich sijn, sal men haer gedoogen sulcx tegen ons te plegen ? Dit bekenne ick de heeren, dat, so men de vreemdelingen van Amboina, Banda en Molucquen weert, wy d'inwoonders dan van

¹⁾ I, 260.

alle nootlickheden moeten voorsien, off dat hun met recht over ons souden mogen beklagen. Omme hierinne te voorsien, is 't dat wy 't verleden jaer diverse personen vryheyt gegeven hebben, ende hun toestonden met allerley vivres naer Amboina en Banda te varen. Doch alsoo de hooffden met den aracq, die brengen, wat moeyten aengedaen hebben, wenschen veele dat men se niet weder laet keeren, sonder de saecke behoorlijck in te sien"¹⁾.

Levendig beklaagt zich Coen over den moedwil, in het dagelijksch verkeer tusschen Europeanen te Bantam door de Engelschen gepleegd. „Alsoo den 19 July passato tusschen onse ende de bottelier van de Engelse op de merckt seeckere questie geresen was over 't coopen van visch²⁾), gelijck voor dien tijt oock meermaals gebeurt was, soo is daerover een toeloop van diverse Duytse ende Engelse geschiet, ende metten anderen handtgemeen geraeckende, hebben de Engelse, behalve de Japanders in hunne dienst wesende, ontrent 20 en 25 Bandaneese die sy van Banda hebben gebracht te hulpe geroepen, waerover in 't gevecht een van onse swarten, die de Compagnie wel 12 jaren hadde gedient, 't hoofft affgeslagen hebben. Jacob Claesz. de Wael, ondercoopman, met eenen Lucas Lambertsz., tolck, die sonder geweer waren wandelende, ende van de questie niet en wisten, sijn beyde door last van de Engelse, d'enee van de Bandanese ende d'ander van de Japanders dootlijck gequetst; den tolck is van de Bandanesen met 8 wonden voor doot ter aerden geslagen, ende Jacob Claesz. de Wael den arm bycans affgehouden, waervan beyde naderhandt gestorven sijn, gelijck mede een Engelsman die in de furie gequetst wiert. Sy hebben cortelingh verscheyden reysen soo tot Jacatra als tot Bantam questie gesocht, loopende ons volck, die op straat bejegenen, moetwillens op 't lijff. Aen de pangoran van Bantam als oock aan d'Engelsen hebben recht doen versoeken, dan daer is niet op gevolcht. Derhalven soo daerin niet voorsien wort, is te beduchten dat thans off morgen wel een groot quaet ontstaen soud mogen, gelijck nu oock geschapen stont, soo d'Engelsen niet geretireert waren doen d'onse met geweer op de been geraeckten. Eer d'Engelse tot Jacatra van de questie tot Bantam gepasseert tydinge costen hebben, hadden sy van haer schepen, by nacht, groff geschut aen landt gebracht, soodat het bycans schijnt een gemaect

¹⁾ I, 264.

²⁾ Vgl. IJzerman, *Buysero*, 56.

werck geweest te sijn. Daernaer de tydinge becomende, hebben noch meer groff geschut gelandt, hetselvige tegen ons geplant, schootvrye batteryen gemaect, haer schut met scherp gelaeden, ende continualijck brandende lont daerby gehouden, sonder dat wy ons in 't minste gerept off haer oyt gedreycht hebben. Tot Bantam hebben sy dit mede 2 a 3 mael gedaen. Haer insolentie, vilipendentie ende den hinder die ons aendoen is niet lydelijck. Omdat men hun een tijt lanck veel te goede heeft gehouden, sijn sy soo insolent alsoff haer slaven waren, ja maecken 't de luyden oock wijs, waerdoor de herten van veel princen (confus sijnde) van ons trekken"¹⁾.

Jan Dircksz. Lam, die in September 1616 met 10 schepen tegen Manila was gezeild, is in October in de baai gekomen, „vindende des vyants armade in Cabita opgeleyt, daer d'onsen niet by conden comen. Seeckere tydinge verstaende, hoe den vyant op haer compste met seer groote diligentie aanvinck (jae, alsoo dat de geestelijck niet vry was) haer schepen toe te maken ende dat voorseker uitcomen soude, heeft dan commandeur Lam met den raedt geresolveert, de Spagnarts te verwachten.... Den 20en Marti is de vloote uyt de baye van Manila naer Witterseylant (gelegen 10 a 12 mylen by nooden de baye) gelopen, omme de Chynesen waer te nemen; zes schepen omrent gemelde eylant by den anderen wesende, soo is de vyant met syn vloote de 15 April in 't gesichte van d'onse gecomen; den vyant was sterck 7 galjoenen, 1 jacht ende 3 galleyen met eenige scheepkens ende fragetten tot 16 a 17 seylen; tegen den avont sijn aen malcander geraect, seer geweldich op den anderen schietende, sonder dat men cost be mercken wie de meeste advantagie off schade bequam. 's Anderdaechs, wesende 16 April ontrent 10 uyren voor den middach, sijn beyde vlooten weder aen den ander gecomen ende dat met stilte, die den vyant seer voorderlijck was. Sy hebben datelijck den ander geabordeert, ende daer is ter wedersyden met soo grooten courage en cloeckmoedicheyt gevochten, dat men wonder daervan spreekt. 't Gevecht heeft 4 a 5 uyren geduyrt ende hebben den anderen soo ghetreft, dat den vyant naer d'eerste furie niet meer en schoot ende niet en socht dan met piecken, stocken en staven van boort van onse schepen te comen, leggende haer overloopen, gelijck men door de poorten sach,

¹⁾ I, 269.

vol dooden ende 't schut sonder volck". Lam's admiraalsschip, de *Nieuwe Sonne*, zonk; 't schip *Veere* brandde geheel uit; de *Aeolus* sprong met een Spaansch schip in de lucht, „hebbende den schipper, soo men seyt, geen hoop meer siende, de brandt in 't cruyt gesteeken. Naer 't verlies van dese drie schepen sijn d'andre drie door ordre van den commandeur van den vyandt geweken. Twee van de Spaensche schepen in sinckensnoot wesende, liepen dwars nae de wal; d'andre volchden d'onsen tot in de nacht, maer dat in sulcker voege dat se hun niet en beseylden, hoewel de helft beter beseylt waren Men gist datter van d'onse ontrent 280 mannen gebleven sijn. Doen de slach geschiede, waren soo nu soo dan door d'onse verovert 10 Chynese joncken" ¹⁾.

Uit zijne (niet bewaarde) brieven van Maart haalt Coen aan, dat de Engelschen van de Bantamschen riksbestierder verlof verkregen hadden, „de drie syden van een viercante plaatse met steenen huyse te bouwen, ende dat dwers t' zeewaert van ons. Soo de twee zyden bycans gedaen, ende aan de derde besich waren, is hun 't bouwen wederom verboden, ende dat onder 't pretext dat te verde op de straat, die tusschen ons ende d'Engelsen is loopende, gebout hadden. Doch het is om onsenthalve, soo 't schijnt, geschort, want naerdat wy lang genouch tot 't bouwen waren geport geweest, hebben wy ten lesten een nieuwe plaatse omme te mogen bouwen doen versoeken, dewyle d'Engelsen ons het gesicht ende 't licht benamen, ofte, soo het den pangoran geoeffde, haer werck te doen schorten: dat dan geen ander plaets begeerden. Licentie heeft hy niet willen geven, maer d'Engelse 't bouwen verboden. Aldus is den pangoran d'een met d'ander quellende. Het is hem maer om gelt te doen; doch alsoo ons wel connen behelpen, vinden wy alsnoch niet geraden, groote oncosten te doen" ¹⁾.

Een brief van 1 September 1617, uit Bantam, vermeldt dat Coen daerheen gegaan is, om te zien hoe het nu met de pepermarkt staat: „Alsoo in April passato door de Chinesen selffs goede partye peper, die na China hebben gevoert, gecocht is a $3\frac{1}{2}$, 4 ende oock 5 realen de sack, ende dat de Franschen met twee schepen aengecomen sijn, soo is de gemeene man, soowel de grooten als de cleene, met haren peper

¹⁾ I, 272.

¹⁾ I, 274.

soo costelijck, dat veele niet en weten wat eyschen willen en vooreerst haeren peper niet en sullen vercoopen". De prijs is nu $3\frac{1}{2}$ reaal de zak. „Alsnu heeft den pangoran over eenige dagen in publicq doen uut-roepen ende op groote pene verboden, dat niemant van ons van d'Engelsen noch Francen eenich gelt op levering van peper neme, noch oock geen schult en maecke. Aen ons, d'Engelsen en Francen is oock aengeseyt, dat niemant gelt noch goet op schult en geven. Men seyt ons, dit van den pangoran gedaen wort, omme voor te comen de groote moyten, die voor dese daeruit ontstaen is. Alreede sien wy, dat niemant eenige peper aan ons vercoopen derff sonder licentie van den sabandaer Vanwegen den pangoran heeft my den sabandaer voorgeslagen, soo wy peper tot redelijcken prijs begeeren en oock bevrijt willen sijn van de guyterye der Chinesen, dat ick hem last geven soude te coopen 't geen begeeren, tot alsulcken prijs als ons aenstaet, oft gelijck d'Engelsen en Francen souden mogen coopen. Hij sal (seyt hy) alle den peper aenslaen die vorhanden is, ende ons sooveel leveren als begeeren. Dit voorslach heeft eenen schoonen schijn. De gemelden sabandaer is halve broeder van den pangoran gouverneur; dan hy heeft weynich verstandt om soo groote dingen te doen" ¹).

De Franschen, die al 22 stukken geschut hebben verkocht, zijn van plan nu ook de *Marguerite* te verkoopen of verlaten ²), en met de *Montmorency* alleen naar huis te keeren; „twijffelen, of hetselvige vol-laden can worden".

Reeds lang had Coen schepen uit patria verwacht en verwondert zich waar zij blijven. „Ick bidde de heeren stelt eens alsulcke ordre, dat de schepen haer reys beter vervorderen ende dat den rechten wech op Banthem gebruyct wort, want daer sijn veel lieden die moetwillens omwegen soecken. De maenden gaen (seggen sy); in zee sijn wy heeren en meesters, daer anders in Indien maer dienaers sijn. 't Is beter, dat selfs van onse provisie welvaren, dan dat wy sc in Indien overgeven. Laet ons om een goeden buyt uutsien. Dit gaeter, Godt beter 't, onder veel lieden omme, ende als den tijt, de vivres ende veel volck alsoo geconsumeert is, weet men noch wonder van tegenspoet te seggen" ³).

¹) I, 277.

²) Het schip werd, eer de *Montmorency* thuis zeilde, aan Goezeratten verkocht (I, 299).

³) I, 277.

Reael heeft Coen advies gevraagd, waar het rendez-vous behoort te worden aangelegd. „Hierop hebbe ampel geschreven¹⁾ ende geantwoort, dat het hieromtrent moet sijn, ende sijn E. geraden metten eersten herwerts te comen..... Ick hoope, soo sijn E. comt, dat de Compagnie een groote dienst geschieden sal, want dewyle wy met den andren in d'aldervoornemste pointen gants discordeeren ende na eenen doel geheel contrarie maxime gebruycken, als te weeten, d'eene soete middelen ende d'ander herde, sal, na vrientlijcke conferentie en claer bewijs, het beste door den byeenwesenden raet gecosen ende gebruyc connen worden, dat Godt geve”²⁾.

In een postscriptum deelt Coen nog mede, dat hij den sabandaer over diens voorstel nader gehoord heeft; „dunckt my dat het niet dan dubbelde guyterye is, omme onse intentie te onderstaen”.

In October kwamen zes schepen tegelijk te Bantam uit patria aan, met een aantal voor Coen bestemde brieven der bewindhebberen. De XVII schrijven hem onder dagteekening van 26 November 1616: „Dat d'Engelse vele schepen seynden, kunnen wy niet beletten; sullen daervan, midts haer cleyn capitaal, met der tijt gelijcke effecten als wy vernemen, ende te beter tot accoort mogen verstaen”³⁾. Accoord met de Engelschen, ziet men hier, is wat de XVII nog bovenal begeeren. „Is ons seer aengenaem ende bedancken u van de goede sorge by u aengewent, om niettegenstaende de schaersheyt onser capitalen sooveel incoops tot de noodige ladinge van de schepen te doen als naer gelegenheyt heeft kunnen geschieden, daerinne wy U. E. bidden te willen continueren ende wy en sullen niet manqueren 't selve danckbaerlijck t'erkennen”. Ditmaal dus eene betuiging van tevredenheid in plaats van eene terechtwijzing. Ten aanzien van de toelating van „inlandsche vreemdelingen” in de Molukken blijken heeren XVII eerder het gevoelen van Coen dan dat van Reael toegedaan. Zij hopen beter retour van de Molukken, en minder onkosten, „alsoock dat den handel der vreemden, die ons soo grooten schade gedaen heeft (als 't anders niet en wesen mach) door gewelt belet sal werden, liever dan den onderganck van den handel te gedoogen, doch dat alles met goede discretie

¹⁾ Deze brief komt in het uitgaand briefboek (*Bescheiden II*) niet voor.

²⁾ I, 278.

³⁾ IV, 351.

ende voorsichticheyt mach gedaen worden, sulcx dat wy daerdoor ons de vyantschap van alle d'Indianen op den hals niet en halen ende occasie tot eenige generale revolten geven, bysonder in dese occurrentie van saken met d'Engelse, Francoisen en andere natien. Connen oock geensints goetvinden, dat men de Ternatanen sooveel als voor desen sal toegeven, ja toestaen, dat sy ons de weth souden stellen om predicanter aldaer aen 't land te hebben of niet"¹⁾.

Coen, merken zij op, geeft soms te kennen meer geld en minder schepen te wenschen; maar hoe zal men zonder schepen al het volk, de vivres en benoodigheden over krijgen, daar hij eveneens om vraagt? De Molukken te verlaten kan nooit in aanmerking komen; de Engelschen zouden er zich in nestelen en ze tegen den Spanjaard kwalijk kunnen bewaren, zoodat ze voor beide de natien, Engelschen en Nederlanders, verloren zouden gaan.

„Wat aengaet U. E. groote moeyten, getrouwe diensten ende cleyne gagien, daeroever U. E. claecht, seggen daerop, dat ons uwe diensten seer aengenaem sijn, ende oversulcx ons (niet sonder reden) van de groote verbeteringen, aen andre gedaen, hebben te beklagen, dat wy ter contrarie alle de verbeteringe aen U. E. voor desen gedaen approberen ende met eenen tevreden sijn, dat U. E. naer dato deses f 300 ter maent sal genieten, midts de Compagnie noch dry jaren na d'expiratie van de lest verbonden tijt aldaer dienende"²⁾). Wil hij nog vijf jaar blijven, zoo zal hij buitendien bij zijne thuiskomst een gepaste vereering ontvangen³⁾.

Kolonie in Ambon en Banda te planten komt bewindhebberen wenschelijk voor; de bijzonderheden: vrije handel, uitdeeling van land en vruchtboomen, moeten zij hun dienaren in Indië overlaten.

Uitvoerig verdedigen bewindhebberen hunne handelspolitiek. „Dat men aldaer soo groote capitalen van 700.000 realen tot den binnelandtschen handel ende 1.200.000 realen tot den buytenhandel jaerlijcx soude cunnen verteeren, willen wy wel gelooven; kunnen oock seer wel verstaen, dat de profyten van soodanich groot captael veel beter de sware lasten van sooveel schepen, forten, comptoiren ende guarnisoenen soude kunnen dragen als de cleyne capitalen die wy voor desen geson-

¹⁾ IV, 353.

²⁾ IV, 356.

³⁾ IV, 362.

den hebben ende nu noch jaerlijcx derwaerts seynden; maer behalven dat wy tot overvoeren van 't noodige volck, vivres ende behoeften veel schepen moeten seynden, daerinne een groot deel onser middelen geconsumeert werden ende ons oversulcx niet mogelijck en is jaerlijcx soo groote capitalen als ghylieden sijt vereyschende te seynden, dat oock onse capitalen (soo lange wy geen versekerte plaetse ende vast rendvous en hebben) al te groot perykel souden loopen, soo weten wy oock beter als ghylieden, wat ende hoeveel goederen men hier jaerlijcx vertieren can; ende oversulcx, al waer 't dat de gelegenthelyt van de Compagnie soodanich ware, dat men jaerlijcx 1.900.000 realen konde seynden, als neen, soo souden de goederen hier vele jaren ende tot grooten intrest, perykel van brand, verderff en afslach in de packhuysen blyven liggen ende een groot deel der profyten op de goederen, die men jaerlijcx vertieren soude, consumeren, soodat men veeleer den handel aldaer moet besnoeyen, eenige comptoiren verlaten ende sich naer de gelegenthelyd onser middelen reguleren"¹⁾.

Bij den zeeslag tegen de Portugeezen in straat Malaka hebben de Engelschen voordeel gehad. „Sal ons kunnen dienen om syne Majesteyt van Groot-Bretaignen tot onser saken te meer te doen inclineren ende de vereeninge van ons ende syne ondersaten te doen voorderen, ten welken eynde wy aen den heer ambassadeur Caron als oock aen den ambassadeur van syne Conincklycke Majesteyt hier te lande d'extrachten uyt U. E. ende des heer admirael Verhagens brieven gesonden hebben, om aen syne voorsz. Majesteyt te vertoonen"²⁾.

Het was onnoodig, zich wegens „de passie en hevige propoosten, by U. E. tegen ons in syne vorige brieven gebruyct“, te verontschuldigen, „want van soodaanige trouwhertige dienaers lichtelijck yets sulcx te verdragen is, 't welck men uyt de daet ende wercken bevindt, niet uyt eenige grootsheyt oft quaetsprekentheyt, maer uyt eenen enckelen goeden yver ende lust tot des Compagnies welvaert te spruyten; de welke ghy evenwel oock gelooven moet, dat wy naer den staet ende gelegenthelyt onser saken alhier, gesocht hebben jaerlijcx met nieuwe secoursen te voorderen“.

¹⁾ IV, 358.

²⁾ IV, 359.

Spoedig na ontvangst der patriasche brieven wordt te Bantam weder een schip geëxpedieerd, waarmede Coen zijn antwoord (van 10 November 1617) kan medegeven. Het begint, als naar gewoonte, met een overzicht der uit verschillende kwartieren ingeloopen berichten. „D'Engelsen sijn hun op Puloron alsnoch onthoudende; schoten hun best met groff geschut naer het schip *Enckhuysen* doen hetselvige daer ende by passeeerde". — Reael is van de Molukken te Bantam wel aangekomen, „waervan ick hoope de Compagnie goeden dienst geschieden sal".

De Engelschen spuwen vuur en vlam over het arrest hunner beide schepen. „Sy maecken dagelick een grooten bouhas, d'eene tijt willen se na Banda revengie gaen halen, den anderen willen se onse schepen alhier met gewelt aentasten: dan sullen se hare revengie met represaille in de Hoofden¹⁾ wel becomen, ende dan willen se ons alhier den beck breecken: invoegen dagelick nieuwe dreygementen vernemen en claerlijck blijct, dat gants confus sijn. Soo swart als inct schilderen sy ons aff, doch met het gepasseerde in Banda, siende d'Indianen dat alle haere dreygementen niet dan ydele winden sijn, is hun eere, reputatie en achtbaerheyt alhier soo seere gecrenckt, dat die niet weder sullen connen repareren, ende dat haer gelooff versterft". Behalve eenige schepen, nu jongst van Engeland naar Suratte gezeild, is (op één schip na) al haar macht nu te Bantam vereenigd, te zamen 9 schepen; „wat daermede sullen verrichten sal den tijt leeren". Het is in overweging, hen nu met geweld van Poeloe Roen te verdrijven. „Daer is ick en weet niet wat essentie, die alsnoch enige heeren schrupeleus hout omme met de behoorlijcke ende nootlijcke middelen d'inlastse handelaers van de Mollucquen, Amboyna ende Banda te weer en houden; Godt geve dat het betere"²⁾.

Het rendez-vous te begrijpen, zal moeten worden uitgesteld tot men meer peper in voorraad heeft. „Interim connen van Jacatra ons genochsaem voor een provisionele rendevous dienen, gelijck tot noch toe geschiet is; te meer dewyle tegenwoordichlijck weder een goet sterck nieuw huys gebout hebben, hetwelcke over de riviere dommineert, waermede redelijck verseeckert ende ons tamelijcken sullen connen behelpen, insonderheyt als daer continueerlijck een redelijck getal soldaten werde gehouden. Ick hebbe moet metten coninck van

¹⁾ In het Engelsche Kanaal in Europa.

²⁾ I, 281.

Jaccatra alsoo te verdragen; dan sonder commotie geen plaatse becomen sullen daer alsoo sullen mogen ende connen bouwen datter geen van de qualiteyten sal gebreecken die de heeren by de rendevous sijn vereysschende; doch gelt ende grooten arbeyt sal 't costen"¹⁾.

Het lichten van peper uit Chineesche jonken gaat voort; „heeft den coninck van Jamby niet wel bevallen ende al wat gealtereert, omdat de laeste dicht aen de riviere aengetast wierde, doch 't sal wel beteren. De noot heeft de wet gebroocken"²⁾.

Coen houdt zich nu overtuigd „dat de monopolie van de peper door ingeven der Chinesen van den pangoran selffs gedaen wort (doch onder pretext dat al haer beleyt t'onsen besten doen), want niemand hem ontbloot.... Alsoo het gewas dit jaer seer groot is en soude de peper niet seer diere connen wesen, tenware dat se de pangoran dede uphouden... Den pangoran met de syne vastelijck besloten hebbende dat wy, d'Engelsen ende Francen nootlijck groote quantiteyt peper sullen moeten coopen, 't sy oock hoe diere dat soo sy, soo is 't dat niemand aen ons, d'Engelsen noch Francen peper vercoopen mach dan seecker twee a drie personen, die daertoe gecommitteert sijn. Als wy nu peper willen coopen, soo en isser niet dan een cleene partye veyl; 5 a 600 of 1000 sacken gecocht hebbende soo en isser 's anderen daechs geen peper meer te becomen (hoewel alle packhuysen vol leggen) off wy moeten op de 10 saecken een reael meer betalen"³⁾.

De Engelsche huizen zijn nog niet afgebouwd; „d'eene tijt wort het hun geconsenteert en d'ander weder verboden. 't Is seecker dat hun dit bouwen toegestaen is niet omdat de pangoran haer groter lieffde toedraecht off meer dan ons vertrout, maer alleen omme ons spijt aen te doen, tot bouwen tegen haer te dringen ende sijn profijt ermede te doen"⁴⁾.

Palembang, dat Coen door een jacht heeft laten aandoen, zou gaarne de vriendschap der Compagnie met Bantam gebroken zien. De koning bracht uit zichzelf het gesprek daarop en zeide tot den opperkoopman Crijn van Raemburch: „de meeste leet welck men die van Bantam

¹⁾ I, 282.

²⁾ I, 283.

³⁾ I, 284.

⁴⁾ I, 285.

mach doen is de grootste vrientschap die my gedaen can worden, want ter werelt geen grooter vyandt hebben" ¹⁾.

Tot de continuatie zijner diensten doen bewindhebberen een te gering bod. „Ick meene dat mynne voorgaende diensten over lange veel meer waerdich geweest sijn. Door een quae passie die de heeren niet en behooren te volgen, heeft den heer generael Reynst zaliger, in Indien comende, andre ongelijck meer dan my verbetert, doch daerna gesien hebbende wat hier en daer ommeginck, heeft hy my soo grooten gagie belooft als iemant in Indien heeft. Hebben de heeren oyt meer verhoopt van degeene die meer dan tweemaal soo veele betaelt hebben, als by my door genade Gods gedaen is? Bidde de heeren soo mescin tegen haer trouhertige dienaers niet te sijn, dat een ondanckbarenaem becomen. . . . Ick ben nog een jaer verbonden ende sal volgens de gedane eet om geenderley saecke naerlaten des Compagnies welstant te vorderen. . . . Voorwaer segge ick U. E., soo myne handen niet gebonden waren geweest, gelijck sy noch sijn, andere diensten souden de heeren over lange vernomen hebben. Godt weet wat de banden sijn daermede 't progres van de welstant verhindert wort, ende verlosse de generale Compagnie daervan. Vóór mijn vertreck hoope de Compagnie noch heerlijcker dienst te doen dan oyl gedaen hebbe. . . . Sommige lieden wegen de swaricheden die de Compagnie voorcomen soo swaer, dat het verstant daeronder bykans ver-smacht, even gelijck off de lasten niet gedragen ende geen raet noch finantie gevonden soude connen worden, daer my ter contrarie alle swaricheden licht om helpen voorstaen, alsoo de wercken Goodts volcomen sijn" ²⁾.

Het is volkommen duidelijk dat Coen, die zich eene bezoldiging van meer dan f 300 's maands voorstelt, geen ander ambt in het oog kan hebben gehad dan dat van gouverneur-generaal. Had hij zich wellicht gevleid, tot opvolger van Reynst te zullen worden verkozen? Waarschijnlijk wel; over Reael is hij van den aanvang af bijzonder slecht te spreken. Reael stelde Coen hooger dan deze hem. Het ambt van gouverneur-generaal was door hem zonder ingenomenheid aanvaard. Den 22sten September 1616 had hij aan de bewindhebbers geschreven,

¹⁾ Als boven.

²⁾ I, 287.

dat hij, na ommekomst van zijn verband (dat nog 2½ jaar zou duren) liefst thuis zou varen, en hen verzocht, uit de in Indië aanwezige dienaren een opvolger te willen benoemen. Eershalse stelt hij Steven van der Hagen en Jasper Jansz. (oud-gouverneur van Ambon, thans raad van Indië) voorop, doch vestigt, onder opmerking dat deze twee vermoedelijk gaarne thuis zullen varen, in het bijzonder de aandacht op het drietal Coen-Hans de Hase-Dedel, waaruit hij de keus aan bewindhebberen overlaat. Coen wordt genoemd „een persoon van grooten oordeel, neerstich ende cloeckmoedich, die ter plaatse leyt daer den stant van geheel Indien hem thuys compt. Ingevalle U. E. tot eenige van die hier zijn soudet mogen resolveren, sult wel doen ende ordre geven op haer gagen, die het U. E. soude gelieven haer toe te leggen, want anderssints sonder twijffel op 't onseker niet geern over haren tijdt souden blyven“¹⁾). Het zou 1617 worden eer de XVII op dezen brief een besluit konden nemen, en 1618, eer dit besluit naar Indië kwam.

Een brief van Coen van 18 December 1617 bevat hoofdzakelijk nieuwstijdingen. Ter Poeloceri (op de kust van Koromandel) is een der Fransche schepen van St.-Malo aangekomen, heeft er eenige kleedjes gekocht, en is vervolgens naar Atjeh gelopen, waar het zijn admiraalschip vond, dat onmiddellijk naar Atjeh was gezeild. De schepen worden gezegd naar Bantam te zullen komen, en meest met Nederlanders bemand te zijn.

Een bezoek aan Quinam²⁾) wordt voorbereid, om te onderstaan, of men daar den Chineeschen handel zal kunnen stabileeren: op Java of te Patani zal dit nimmer gelukken, en op acces in China zelf schijnt weinig kans te zijn. „Wil 't daer gelucken, is 't wel, soo niet, moet daeromtrent een andere plaatse off eylandt gesocht worden.... Den coninck heeft tot twee verscheyde reysen na Ligor, ende oock Patana, aan d'onsen geschreven, seer instantelijck versoeckende dat aldaer souden comen handelen, aenbiedende goede versekeringh ende vryheden tegelyck. Na ick versta, sijn de Chinesen seer wel gesint om met ons aldaer te resideren ende handelen“³⁾.

¹⁾ Tiele, *Bouwstoffen* I, 166.

²⁾ Annam.

³⁾ I, 295.

De koning van Siam is zeer verstoord over het lichten van peper, tegen inkoopsprijs, uit een siameesche jonck; „Hendrick Jansz. van Patana maect dese daet soo groot, alsoff de geheele staet van de Compagnie daerdoor gepericliteert wierde en d'onsen in Siam groot perijckel ledien. My dunct het veel beter ware geweest, dat de vrienden de schade, welcke die van de joncke daerover geleden mogen hebben, voldaen hadden, dan hunselvige daerover alsoo te quellen. Alle gevallen connen wy niet voorschryven. 't Is gepasseert ende licht om remedieeren. Souden wy ons aen een cleentjen stoeten, de Compagnie soud het slecht hebben" ¹⁾).

Terwyl zij, meent Coen te mogen zeggen, het nu al beter en beter krijgt: „t effect van de goede hoope, die ick U. E. lange voor desen gegeven hebbe, begint sich te vertoonen. Derhalven, forniert de middelen, zoo sal 't de heeren geworden. De heeren weten noch weynich (nae ick bespeure) van waer hun 't goede off quade comt...." ²⁾).

Verscheiden gevangen Spanjaarden en Portugeezen, uit de Nederlandsche schepen gevvlucht en bij de Engelschen geloopen (die weigeren hen uit te leveren, zeggende dat het hunne vrienden zijn), braveeren met het geweer in de hand Nederlandsche assistenten op straat; Buysero zendt 22 November den onderkoopman Tijmen Michielsz. met eenig volk om hen te vatten³⁾. Zij krijgen een Spanjaard in de hand, en zetten dien achter slot. „Ontrent een uyre daerna sijn d'Engelsen met alle man, sterck wesende niet min dan 250 mannen, met alderley hantgeweer ende piecken op onse logie gecomen, omme met gewelt daer in te breecken, tierende en roepende als dolle, beseten menschen: Tymon, Tymon. Doch verstaende dat den voorsz. Thymen in 't peperhuys was, dat een vierkandt, gesloten steenen huys is, sijn sy met alle man derwaerts gegaen ende hebben de poorte met een groten balck opgelopen". Tijmen verstak zich in een Chineesch huisje en werd niet gevonden; van de Japanners die het peperhuis verdedigden zijn er drie doodgebleven. Bij de Engelschen zijn er drie gekwetsten en één doode, een Bandanees.

Toen het feit voorviel bevond Coen zich te Jacatra waar schepen naar patria werden afgevaardigd, en was er te Bantam maar weinig Neder-

¹⁾ I, 296.

²⁾ I, 300.

³⁾ Zie het uitvoerig relaas bij IJzerman, *Buysero*, 71 vv.

landsch volk. Coen zond naar Bantam om van de Engelschen en van den pangoran recht te eischen; „daer en sal (achte ick) niet op gedaen worden, want hy de vyantschap voet, om d'een met d'ander in toom te houden". De Engelschen beweren dat de moord op een hunner door een Nederlandsch koopman gepleegd het begin der affaire is geweest, doch bij onderzoek blijkt die Engelschman niet door een Nederlander, maar door een Japanner in Engelschen dienst, bij ongeluk, te zijn doorstoken. Tijmen is bij de Engelschen in den haat, „omdat hy een getrouw dienaer is ende d'Engelsen in den ontfanck ende affschepen van de peper veeltjits het voordeel affsiet" ¹⁾.

Ook vijf van de „swarten" der Compagnie waren bij de Engelschen gelopen; men vernam dat een Engelsch vaartuigje gereed lag naar Makassar te zeilen, en vermoedde dat dit de overgeloopen swarten en de Portugeezen en Spanjaarden aan boord genomen had. Twee Nederlandsche bodems verlangen dit vaartuig te visiteeren, en hebben het, na weigering, geënterd; één Engelschman is daarbij gedood en één gewond. De lieden die men zocht waren niet aan boord. Vijf Engelschen uit deze sloep zijn aangehouden, „omme te sien off ons volck daertegen souden connen becomen".

Men verdenkt de Engelschen ook van aanstichting tot den moord, te Makassar op 16 Nederlanders van het schip de *Eendracht* gepleegd, dat, onkundig van de vijandelijke verhouding tusschen de Compagnie en dit rijk ontstaan, die haven was binnengeloopen.

„Alsoo hier seeckre tydinge gecomen is, soo die van Bantam hun onder den Mattaran niet en buygen, dat den oorloch welhaest op den hals hebben sullen, hebben d'Engelsen den pangoran oock aengedient ende tot Bantam als Jacatra ende elders uytgestroyt, dat wy met die van Surabaya, Palimban te water, ende den Mattaran te lande comen sullen. By provisie doet den pangoran sijn geschut op de wal t'zeewaert brengen" ²⁾.

Zoo men te Bantam blijven wil, zal daar garnizoen moeten worden gelegd, „anders sullen hier noch meer ongelucken gebeuren, want het aldus niet can bestaan. Connen wy geen vrienden sijn, laet ons d'oorloch publiceeren ende laet ons oorloch voeren" ³⁾.

¹⁾ I, 303.

²⁾ I, 304.

³⁾ I, 305.

Ook de volgende brief van Coen, van 10 Januari 1618, is uit Bantam, en geeft allereerst verslag van zijn overleg met Reael omtrent het begrijpen van het rendez-vous: „schijnt, dat die in de jurisdictie van Jacatra wel soud mogen vallen¹⁾. Den eysch ende gelegenheyt van saecken den heer generael ende raet voorgestelt hebbende, is daerop gearresteert dat ick daermede voortvaren sal, soo haest den tijt, d'occasie ende gelegenheyt van saecken sulcx gedoocht", d.w.z. wan-neer men van geld, schepen en volk wel voorzien is, en goede partij peper in voorraad heeft. — Reael is 27 December van Bantam vertrokken, en zal weder in de Molukken verblijven. „Wat aengaet d'inlantsche negotianten, mettertijt sal 't oock wel sijn"²⁾.

In het afgeloopen jaar heeft Coen te Jacatra een galei en twee fre-gatten doen timmeren, maar er is nu geen volk, ze te bemannen. De reparatie van schepen inwaarts varenden, en het maken van schuiten en booten, geeft de timmerlieden handen vol werks. „De helft geen timmerlieden sijn, die op U. E. rolle de name gegeven worden. Wy souden tot Jacatra wel eenige timmerlieden connen aenfocken, gelijk alreede begost hebben, dan het ontbreeckt aan timmergereetschap"³⁾.

Nimmer heeft Coen om jaarlijksche overzending van 1.900.000 realen verzocht, maar 1°. om het kapitaal tot den inlandschen handel, voor één, met 700.000 realen te versterken; 2°. om jaarlijks 1.200.000 realen over te zenden tot verwerving van retouren voor Eurapa. „Ick bekenne de gelegenheyt noch 't vermogen van de Compagnie niet te weten, alsoock dat U. E. beter dan ons bekent is, wat goedern jaerlicx hebben connen vertieren. Dan dies niettegenstaende geconsidereert hebbende, wat negotie de Portugiesen, Spangaerden, Engelsen ende andre daerenboven op ende in Indien dryvende sijn, welck alles de Vereenichde Nederlanden aengeboden wort, soo is 't dat te dien aensien soo groten eysch voorgestelt hebbe. 't En is niet dan een simple sommaris voorstel geweest. U. E., die de saecke beter dan ons bekent is,

¹⁾ Vgl. de resolutie van 18 December 1617 (III, 413) : „is goetgevonden geen oncosten te sparen om van den coninck van Jacatra te verwerven met vrientschap een plaatse aan den hoeck van Ontongh Java omtrent de Versche Riviere, welcke plaatse wy vooreerst de bequaemste achten daaromtrent gelegen".

²⁾ I, 311. — Versta: het weren van den inlandschen handel zal mettertijd ook wel geschieden.

³⁾ I, 314.

connen na haer gelieven ende vermogen handelen. Dan, hoe stercker, hoe beter: het voordeel sal te meer ende 't perijckel te min wesen"¹).

Vol zelfgevoel herdenkt Coen nogmaels zijn eigen verdiensten. Reael heeft, in opdracht der XVII, hem verzocht zijn tijd te verlengen, met aanbod van redelijke verbetering. „Dan alsoo ick noch een jaer verbon-den ben, ende de meeste troost van de groote last geweest is dat de tijt cort was, ende dat het niet lange dueren soude, soo hebbe daertoe niet connen resolveeren ende mijn beraet tot het naeste jaer genomen. 't Heeft my voorwaer al vrywat verdrooten, te sien dat my de heeren tot prolongatie van drie jaren tijt min aenbieden dan andre verdiensten. Voorwaer 't is al te slecht, en heb ick noch niet anders verdient, wat wil 't dan worden ? Ick bidde U. E. considereert van waer hercomen sijn de menichvuldige groote daden, die nu eenige jaren achter den andren gedaen sijn ? Wie heeft de welstant van de Compagnie gemaynteneert, verbetert ende behouden ? Geeft d'eere en loon, willen de heeren recht en wel doen, daer 't behoort. 't En betaemt noch en voecht my geensints, eenige roem te dragen, en d'eere van andre te verminderen. Derhalven sullen 't hier by laten, ende trachten tot het gemeene beste ende wel-stant der Compagnie noch meer te doen dan oyt gedaen is, waetoe om leven noch doot ick niet nalaten en sal myn uiterste best te doen. De Heere geve ons Synen segen en U. E. liberaler gemoet"²).

De twee Fransche schepen van St.-Malo zijn van Atjeh door straat Malaka naar Bantam gezeild, maar beneden Bantam om de oost ver-vallen en van elkander geraakt. Reael heeft 28 December hun vice-admiraal *St. Louis* ontmoet en met dreigement uit dit schip tien Nederlanders gelicht. Het andere schip, *St. Michel*, wordt door de Compagnie's schepen opgewacht, om visite te doen.

Jasper Jansz., raad van Indië, repatrieert en is brenger van dezen brief. Hij is een trouw dienaar geweest, wien de heeren geloof mogen verleenen.

„Het vereenighde Nederlandt, met de genade Godts, alles ver-mach . . . 't Gemoet en den drang van d'armhertige onder de heeren sijnde, vernieticht U. E. macht. Het is nodich dat de waerheyt geseyt worde". Er is in Indië meer volk noodig dan de schepen aan boord

¹) I, 317.

²) I, 318.

hebben. „Concludere datter by de schepen die jaerlijcx uitgesonden worden eenige slechte schepen vol volck dienen te gaen omme t'haerder compste alhier gesleten te worden, ofte het sal 't oude deuntjen blyven”¹⁾.

Kort na het aanhouden van de *St. Louis* kreeg Reael (gelijc Coens eerstvolgende brief van 11 Maart 1618, uit het schip *Zirckzee*, liggende voor Bantam, verhaalt) ook de *St. Michel* in het zicht, en lichtte er de Nederlanders uit. De Fransche admiraal bleek overleden en door een Nederlander, Hans de Decker, vervangen, dien Reael naar Bantam zond, „met advyse dat wy denselven naer 't patria senden souden, ten ware met meer raden van Indien anders geraden bevonden”. De Decker wist evenwel voor Bantam van het fregat *Ceylon* bij nacht aan boord van een der Engelsche schepen te vluchten; de Engelschen gaven hem over aan den pangoran, die zijn uitlevering weigerde, „seer spytich daerby seggende dat hy alle natie acces ende negotie in sijn lant wilde vergunnen; dat het ons te doen was omme alleene de negotie t'incorporeren, dan dat wy hier niet doen souden gelijck in de Mollucquen, Amboyna ende Banda hadden gedaen”. Coen nam daarop de *St. Michel*, die toen van Jacatra naar Bantam aanzeilde, in arrest, „omme Decker te dringen van selffs weder te keeren”. Doch de pangoran hield hem verborgen en geliet zich of hij de teruggave van de *St. Michel* met geweld af zou dwingen. Hij verbood den afscheep van peper; de saba-
dar zeide: „wilt ghy oorlogh, sult ons wel vinden”.

Coen gaf hierop last de loge op te breken, en liet dit ten hove aan-
zeggen. „Den pangoran dit hoorende veranderde van gelaet ende vertrock ten lesten sonder d'onse bescheet te geven, hem excuserende, dat het nacht was ende sijn getye lesen most. 's Anderen daechs heeft men begost, het goet van landt te schepen. Hebben d'onse belast weder by den pangoran te gaen, hem aendienende hoe alles tot op den peper na affgescheept was, derhalve dat het hem gelieven soude licentie te geven dat onse peper gewogen ende mede affgescheept mocht worden. Hy vraechde daerop seer ernstelijck aan alle de presente cooplieden off het seecker was dat vertrecken wilden, seggende: en boert met my niet, 't is een saecke van grooten importantie, beclaecht u namaels

¹⁾ I, 323.

niet; waerop weder bevesticht sijnde dat het seecker was, want als tot Bantam niet vryelijck mochten handelen, daer niet te doen en hadden, bedocht hy hem een tijt lanck, ende antwoorden ten lesten met grooten bescheidenheyt (na twee sware suchtinge): wel, wilt ghy vertrecken, ick en begeere niet een siere van het uwe; ontfangt u peper en scheept se aff, maer segt niet dat ick u hiet gaen of blyven, noch oock dat ick u qualick getracteert off niet bemint en hebbe, veel min dat ick andre dan u gunstiger geweest ben; dan soo ghy van meninge sout wesen te blyven ende meer peper te coopen, soud ick wat anders te seggen hebben. 's Avonts quammer een boode uit het hoff, aenseggende, soo meer peper begeerden te coopen ende onder d'andre aff te schepen, dat daermede voortvaren souden"¹⁾.

Coen is van meening dat de pangoran de adviezen volgt van zekere Chineezzen die aan 't hof bij hem resideeren, „de snooste fielten van 't Chineese quartier". Het algemeen misnoegen tegen hem neemt toe, „willende alle den adel, dat het gouvernement den jongen coninck overgelevert worde".

Het rendez-vous zou Coen willen vestigen aan den mond der Versche Rivier, en acht die plaats van den koning van Jacatra wel te kunnen verkrijgen: „om gelt is het hem ende sijnnen adel te doen. De saecke staet tusschen 't loven en bieden. 't Succes staet U. E. met de naeste te vernemen"²⁾.

De koning van Atjeh, die van de Engelschen genoeg begint te krijgen, heeft thans aan de Nederlandsche Compagnie den handel in Tikoe en Pariaman vergund. De door de Franschen in Atjeh achtergelaten opperkooptman blijkt een Nederlander te zijn: Nicolaas Casembroot.

„Het verveelt my bykans, de stemme verflout ende de penne wort traaech" te moeten herhalen, „dat U. E., hoewel in eenige saecken groote corragie betoonen, haer altoos in 't een off ander mescin laten vinden". Acht groote schepen heeft hij nu binnen het jaar volladen; zonder de verhindering van Bantam zouden het er tien zijn geweest. De heeren moeten er jaarlijks twintig zenden. „Ontsiert noch en vreest U vyanden niet". Doch kloekmoedige verstanden moeten bij de macht wezen, opdat die niet weder, als voor dezen, nutteloos verslijte. „In

¹⁾ I, 327.

²⁾ I, 329.

groote interprinsen moet de corragie groot, 't gemoet nobel ende liberael sijn, off het is beter dat men 't niet begint. Het past een eerlijck huys-houdent man seer wel, dat hy wel menagiere en sijn saecke wat suynich overlegge, gelijck oock een marctganger, dat hy op de marct wat hoetele ende ten nouste verdinge, maer U. E. en voecht sulcx geensints. In veele daer ghylieden thien bespaert, wort de Compagnie wel hondert, ja duysent schade gedaen. Neemt de vryheyt ten goede, want sy wort tot U. E. ende 't gemeene beste gebruyckt" ¹⁾).

Niet langer, als in 1616, liet deze vurige natuur zich door een berisping bedwingen. Zij had haar rechten hernomen. Men moest dezen man òf ontslaan, òf, zij het met vreezen en beven, vertrouwen. Bewindhebberen hadden reeds, sedert eenige maanden, het laatste verkozen.

¹⁾ I, 332.

TWEEDE BOEK.

— 2000 —

GOUVERNEUR-GENERAAL.

EERSTE HOOFDSTUK.

De val van Jacatra.

Had Coen dikwijs over de traagheid van Compagnie's schepen moeten klagen, het schip *Tholen*, dat hem in kennis stelde van het besluit, door de XVII op Reael's aanbieding van ontslag genomen, had al een zeer voorspoedige reis: eind October 1617 uit het vaderland vertrokken, was het 30 April 1618 te Bantam. De brief der XVII (van 25 October 1617) dien het aanbracht, valt met de deur in huis: ter jongste vergadering, te Middelburg gehouden, is, bij eenparige stemmen, Coen tot gouverneur-generaal benoemd, op f 600 's maands, ingaande zoodra hij zijne commissiën aan Reael vertoond en in diens handen den eed zal hebben afgelegd, „als wanneer wy verstaen dat hy van sijn ampt ende bedieninge van 't gouvernement generael sal ontslagen wesen ende onder u gebiet ende commandement, nevens andere onse dienaers, moeten staen". Die commissiën zijn van de XVII zelf, Middelburg 23 Augustus, en van Prins Maurits, 's-Gravenhage 14 September (een eerstvolgend schip, de *Mauritius*, bracht nog over eene acte van bevestiging van de Staten-Generaal, 's-Gravenhage 3 November 1617).

Coen, gaan de XVII voort, zal dus in persoon naar de Molukken moeten reizen om zijn ambt te aanvaarden, en wel zoo haast in 1618 de najaarsschepen naar patria afgevaardigd zijn, of wel, wanneer de brief zeer vroeg, „dat is, in Julio off Augosto", aankomen mocht — men ziet hoe voorlijk de *Tholen* is geweest — onmiddellijk na aankomst, opdat hij ten tijde der afvaardiging van de najaarsschepen te Bantam terug kan zijn. Reael en Steven van der Hagen, die ontslag hebben verzocht, zullen met de eerste na de bestuursoverdracht vertrekende schepen moeten thuis varen, zijnde de meening niet, „dat het in des voorsz. Reaels keuze ende optie soude staen om aldaer noch te mogen blyven ende synen verbonden tijt uyt te dienen, maer be-

a.BU.1942.172

geeren wel expresselijck ende belasten u dienvolgende dat ghy den voorsz. Reael, al waer 't dat hij noch verder in onsen dienst versochte te continueren, met d'eerste schepen sult overseynden, sonder eenich-sins te gedoogen dat hy daer langer soude blyven, om vele pregnante redenen en consideratiën ons daertoe mouverende, die wy niet geraden vinden hierby te voegen, maer evenwel expresselijck begeren dat onse ordre desen aengaende preciselijck sal achtervolcht ende naergecompen werden" ¹⁾).

In zijn brief van 10 December 1616, in fine, had Coen zich aan den toen repatrieerenden Joris van Spilbergen, „brenger van desen”, gere-fereerd: „ick bidde de heeren”, had hij geschreven „dat sijn E. aendachtelijck mach worden gehoort, soo sullen de heeren vernemen veel particulariteyten die hier verswegen worden” ²⁾). — „Wy hebben hem tot meermaelen”, verklaren thans de XVII, „lange ende breed gehoord, maer en heeft ons van U. E. wegen geene andere saecken van eenige importantie oft consideratie geopenbaert, als twee, waervan wy d'eene, de peuplatie van de eylanden Banda met Chinese families, seer goet ende dienstich, doch het andere, het incorporeren van seeckere aldaer by U. E. gelegen plaetsen om tot een rendevous te maecken, van groeten bedencken ende perijckel vinden, hoe men soodanige plaetse tegens een soodanich machtich ende peupleus volck soude kunnen maintineren, ende den vryen handel evenwel met profijt continuieren; soodat ghelyden, aleer sulcx te beginnen, wel rypelijck ende wyselijck niet alleen het begin, maer oock het succes ende 't geheele gevölch van eene soo sware saecke met den anderen hebt 'overleggen" ³⁾).

Het overlaten der voorziening van de Molukken, Ambon en Banda met nooddruftigheden aan vrijburgers keuren de XVII goed, „wel lettende ende behoorlijcke ordre stellende dat onsen eygen handel daerdeur niet en werde bedorven”.

Mits het gedebaucherd leven en kwaad comportement van vele hunner dienaren en principale officieren keuren heeren XVII geenszins goed, „dat by U. E. afflyvicheyt yemandt by pluraliteit van stemmen in U. E. plaetse soude succederen”. Derhalve wordt Coen gemachtigd, bij schriftelijk billet, in zijne commissie te leggen, of bij aanteekening, in

¹⁾ IV, 377.

²⁾ I, 248.

³⁾ IV, 382 (vgl. 380).

margine daarvan te stellen, een opvolger voor het geval van zijn afsterven benoemen¹⁾.

Coen antwoordt bij missive van 24 Juni 1618, uit Jacatra, dat hij van plan is zoo spoedig mogelijk naar de Molukken te vertrekken, en vóór het najaar terug kan zijn. De Compagnie meerder dienst willelende doen dan hij ooit gedaan heeft, verzoekt bij om eene jaarlijksche uitrusting „tot 20 a 25 schepen toe; laet dit niet naer, 't en sal U. E. niet rouwen. Den rijcken Chinesen handel, die van Suratten, Arabien, Choromandel ende meer, souden U. E. geerne metten eersten in fleur beschicken, alsoock den stant van de Moluccos, Anboina ende Banda, ende consequentelijck de geheele Orientaelschen handel"²⁾). Gage heeft hij nooit aangezien, en zal ze nooit aanzien; „dan evenwel dunct my onder correctie, dat de qualité ende den dienst die noch verhope te doen, meerder meriteert, ende wil U. E. oock vriendelijck gebeden hebben myne voorgaende diensten met desen tytel, eere ende aenstaende gagie niet alleen te loonen, want de gedane diensten, soo ick meene, immer soo wel een goeden loon meriteren als degene die noch te doen sijn. D'eere ende schaemte verbiet my te roemen, eigen glorie te melden ende instantie om loon te doen; derhalven sal met U dienst voortvaren gelijck ick begost hebbe, ende de recompence aen U. E. liberale danckbaerheden remitteren"³⁾). — (Ik haal deze passage slechts aan in de tweede plaats, maar mag niet verzwijgen dat zij in den brief pal voorop staat).

Over het rendez-vous geen woord; blijkbaar neemt hij zich voor, te dezer zake zijn eigen gang te gaan.

Een andere brief van 24 Juni 1618 is bestemd voor de loopende zaken. Zij waren van ernstigen aard.

Na het vertrek van het schip *Goede Fortuyne*, dat Coen's brief van 11 Maart 1618 medegenomen had, werden alle opperkoplieden en schippers ten hove van den pangoran gezonden, „met last omme andermael licentie te versoeken ende affscheyt te nemen, mits dat soo den pangoran dubieus antwoorde, dat dan instantie souden doen omme een claer

¹⁾ IV, 385.

²⁾ I, 354.

³⁾ I, 353.

bescheet, en sich vrient of vyandt te verclare; item soo hy begeerde dat blyven souden, dat dan belofte van beter tractement souden eyschen, ende soo hy het vertreck avoyerde, dat haer dan een d'uitstaende schulden souden houden". De pangoran „hielt hem seer fors en trots, seggende geensints eenige belofte van beter tractement te willen doen. Het soude schynen, seyde hy, als off ick U qualick getracteert hadde; uwen cappiteyn is oorsaeck van alles. Hy mach het soo maecken dat U noch wel qualicker tracteere. Wilt ghy blyven, blijft, ende wilt gaen, gaet". Den volgenden dag kwam er echter een bode van het hof, „aendienende hoe den jongen coninck met alle de grooten van 't landt seer gestoort waren dat den pangoran op gisteren soo quaeden bescheet gegeven hadde, ende dat hem belast was sich met ons te verdragen; derhalve versocht den bode dat noch eens ten hove senden soude". Bij dit nader gehoor zeide de pangoran: „Soo den cappiteyn met den jongen coninck, met my ende het landt wel wilt, blijft dan ende vertrect niet; ick sal U wel tracteeren ende oock wel met U handelen. Begheert ghij peper te coopen, vaert daermede vry voort"¹⁾.

Hiermede scheen alle aanleiding tot vertrek vervallen. Eenig volk dat nog in het lege huis aan land was, werd daar gelaten, „sonder ons te verhaesten in 't een landt brengen van goet off meerder volck. Men had geern gesien, dat datelijck weder peper hadden gecocht, dan hebben ons stille gehouden".

Door Coens stelselmatige onthouding van inkoop daalde de gevraagde prijs van 48 tot 33 realen de 10 zakken. Juist toen Coen hierop weder tot koopen meende te kunnen besluiten arriveerden twee Chineesche jonken, en steeg de prijs onmiddellijk weder tot 43 à 45. Coen bood 30 à 35, en toen hij niets bekwam, insinueerde hij de schippers der Chineesche jonken geen peper te koopen, noch van Bantam te vervoren, „op pene dat anders de peper in zee weder uit haer joncken lichten souden".

Het Engelsche huis, waarvan de afbouw zoo dikwijls gestoord was geworden, was onderwijl met verlof van den pangoran voltooid, die echter tevens liet weten, dat Coen wel vergund worden zou, „beter ende meerder te bouwen dan d'Engelsen gedaen hebben". Coen deed antwoorden, „dat geensints gesint waren iets te bouwen, voordat den

¹⁾ I, 336.

handel liber ende vry werde gelaten", hetgeen hij door zijn insinuatie aan de Chineesche jonken meende af te dwingen. De pangoran antwoordde „dat daermede wel voort mochten varen; dat hy het hem niet eens aentrecken off belgen, ja daertegen niet spreecken soude"¹⁾.

De schippers der Chineesche jonken stoorden zich eerst aan het dreigement niet, maar kochten peper en scheepten die bij nacht in. „Maer ten lesten sienden dat het ons ernst was, ende datter expres twee schepen gehouden wierden omme d'executie te doen, hebben sy haer peper weder behendelijck gelost, ende vercocht". Eindelijk smeeken zij Coen om licentie voor hun uitvoer; hij stelt den eisch dat zij hem eerst 10.000 zakken à 32½ leveren zullen; zij hebben hem inderdaad reeds 7000 zakken tot dezen prijs aangebracht; gelukkig blijven de Engelschen, die van Soerate verwacht worden, wat lang uit de markt. „Den pangoran is ten eynde van raedt. Ick heb hem corteling met eenige vereeringe a posto doen versoecken omme sijn humeur ende taele te hooren. Heeft van geen swaricheyt gesprocken, maer met een schoon gelaet in 't wilt gediscouerte"²⁾.

Intusschen had Coen ook jachten naar Japara en Jortan gezonden om van de Chineezzen die daar in de markt waren de peper die zij gekocht mochten hebben tegen (door Coen vastgestelden) prijs af te vorderen, onder bedreiging hun die in zee af te nemen zoo zij ze niet geven wilden; ook dit was gelukt.

Het bleek dat Hans de Decker niet meer bij den pangoran werd schuil gehouden: hij was door eenige Javanen heimelijk in Straat Soenda aan boord van een naar Europa vertrekend Engelsch schip gebracht. Coen gaf echter de *St. Michel* niet vrij, wijl hij vernomen had dat dit schip en de *St. Louis* omtrent de Roode Zee, onder de vlag der Nederlandsche Compagnie, Goeseratsche schepen hadden geplunderd. Daar het bezaarlijk viel het schip langer in zee in arrest te houden, gaf hij bevel het naar Jacatra te doen verzeilen, doch toen de *Bergerboot* bij de *St. Michel* kwam om dien last te doen uitvoeren, bleken, op drie man na, de Franschen, met achterlating van lading en alle bagage, hun schip te hebben verlaten. Coen nam het onder inventaris tot zich „ten besten

¹⁾ I, 338.

²⁾ I, 339.

van degene die daertoe gerechticht sijn"; het schip wordt nu verdubbeld, om het ten dienste der Compagnie te gebruiken.

„Gedurende 't voorgemelde different hebben wy met die van Jaccatra wat famigliaerder correspondentie gehouden ende wat meer liberael-heyt gebruyct, als anders wel gedaen souden hebben, soo omme d'onderlinge jalousie, onder die van Bantam wesende, te meer te vermeerderen, als omme den wech tot de rendevous te becomen. 't Accressement van Jaccatra heeft soo veele al gevordert dat den pangoran tot Bantam affgeschaft heeft meest alle de nieuwe tollen, die hy op d'incomende goederen ingevoert heeft. De tol op onse incomende cleden gestelt, soud hy mede wel willen afschaffen. 't Sal allenskens beteren, ende soohaest goede partye peper op voorraet sullen hebben, sullen hem wat meer te gemoet comen ende te gevalle doen; 't en mach niet eerder geschieden, want anders soude de boosheyt weder hervat ende gesterct worden. In dese tijt had ick gemeent de rendevous te vorderen, dan hebben daerinne gants niet connen doen, soo door eygen manquement van schepen ende volck, als oock omdat den coninck van Jaccatra sich vry wat geretireert heeft, en dat na ick mene, om te meerder eysen te doen ende te meer gelt te becomen. Eerst heeft hy my toegeseyt te geven ende vergunnen, wat ick begeere; ende soo tsedert mijnne jonckste wat naerder begost te spreecken, seyde hy, alsoo van ouden tyde noyt vreemdelingen in Java vergunt is sterckte te bouwen, dat het niet mocht wesen, ende dat hy voor die van Bantam, den Mataram, ende andere coningen van Java vreesde; hebben hem aengeseyt dat ons dan elders behelpen souden, omme hem niet al te zeer na te loopen"¹⁾.

Een gezantschap uit Solor, met gevolg 17 man sterk, beklaagt zich over mishandeling der Portugeezen, sedert het vertrek der Nederland-sche bezetting ondervonden, en verzoekt reoccupatie van hun eiland; „ende alsoo den handel van Timor gehanthaeft dient, ende voor de generale Compagnie noch Vereenichde Nederlanden niet eer genoch is, alliantie en verbonden gemaect hebbende, de lieden daerna verlegen te laten, sijn wy van meninge weder derwarts te senden, omme de lieden na gelegentheyt van tijt en saecken te assisteren"²⁾.

De missive eindigt weder met sterken aandrang tot ruimer expeditie.

¹⁾ I, 343.

²⁾ I, 344.

„Dat U. E. geresloveert hadden in den winter 1617 niet meer te senden dan 6 schepen, 50 kisten gelt, 600 bootsgesellen ende 300 soldaten bedroeft my seer . . . Na de lieden van daer comende hier seggen, claecht men in ons landt seer, dat de navigatie bedorven zy, ende datter niet te doen is . . . Hier is noch genoch te doen, en dit doende, sal daeruit een groote deucht en welvaert volgen. D'ingesetenen der Vereenichde Nederlanden sullen dan niet genootsaect wsen haer in dienste van vreemde potentaten te begeven, noch d'Engelsen, Francen, Deenen en andre met haer gelt tegen U. E. ende den welstant van de Vereenichde Nederlanden te verstercken. . . . Met harde placcaten noch strenge executie sal sulcx nimmermeer geremedieert connen worden". Meer dan tot dusver zullen bewindhebberen ongetwijfeld kunnen vertieren,wanneer maar de Spanjaarden, Portugeezen, Engelschen en anderen den invoer in Europa belet wordt. „Als de heeren eenige jaren achter den andren groot gelt gesonden sullen hebben ende 't cappitael in Indien vry wat vergroot sy, sullen U. E. daerna niet veel gelt behoeven te senden, ja hebbe opinie dat de saecke daertoe gebracht werden can, dat men daerna van Nederlandt bykans geen gelt sout behoeven te senden. Daer moet eerst groot gelt, menichte van schepen ende veel volck wesen, en soo de heeren sulcx fournieren, sullen met der daet bevinden, dat haer de waerheyt seggen . . . Ontsiet noch en vreest uwe vyanden noch de contramine van alle geveynsde vrienden niet; veel min, waer de groote retoeren vertieren sullen"¹⁾.

In de boven (door mij) gecursiveerde woorden is de toestand uitgedrukt, dien het de Compagnie gelukt is ten langen leste te verwezenlijken. Op den duur zouden de uitgaven in patria zich in hoofdzaak tot de uitreeding van schepen beperken, en Indië bestaan van de winsten, daar zelf in de „orientaelsche commercie" behaald.

Het aanvankelijk voornemen, ter aanvaarding zijner functie onmiddellijk naar de Molukken te vertrekken, is door den benoemden gouverneur-generaal niet uitgevoerd. In Juli, wanneer het schip *Tholen* naar patria wordt afgevaardigd, is hij nog niet verder oost dan Jacatra, en verhaalt, bij brief van 26 Juli, omstandig het verder verloop der Bantamsche zaken.

¹⁾ I, 349.

De anachoda's der Chineesche jonken hadden ten slotte de partij gekozen, al hun ingekochte peper aan Coen af te staan, verzoekende visite ter reede van Bantam, ten bewijze dat zij niets meer over hadden. Coen antwoordt, de visite in zee te zullen verrichten. Terwijl de commandeur Arent Maertsz. zich opmaakt, bij de eerste jonk die zeilree komt deze visite in zee te bewerkstelligen, wordt de jonk door twee Engelsche schepen, die sedert eenigen tijd de zee voor Bantam bekruist hadden, buitgemaakt en leeggplunderd. De andere Chineesche jonk nam hierop Nederlandsche bewaking aan boord, ter bescherming. Door geheel Bantam en aan 't hof ontstond „een groot geschrey". De grooten kregen bevel, elk met zijn volk in de wapenen te verschijnen; de straten van het Chineesche kwartier bij de Engelsche loge werden met palissaden afgesloten. „Men heeft ons volck aengedient, dat het nu den rechten tijt was om wat goets te doen ende tot effect te brengen de voorslagen eertijts by my gedaen¹⁾ omme met Bantam een eewich verbondt ende alliantie te maecken ende alle Europische natie uit den handel van Bantam t'excluderen". De pangoran vraagt, „soo hy met d'Engelsen in oorloch geraecte, off hem wel souden willen helpen?" waarop Coen's volk antwoordt van ja, mits niemand peper koopen mag dan de Nederlandsche Compagnie, „mits de Chinesen haer becompste voor China latende". De pangoran neemt hierop zijn beraad, „hem tot d'onse seer vrientlijck toonende". Pangoran Gabang, de broeder van den riksbestierder (al eerder op de hand der Nederlanders), verzekert „dat al waer 't schoon d'Engelsen de joncke met al datter by was weder in staet leverden als die genomen hadden, dat evenwel haer huys tot de gront aff doen breecken sullen"²⁾.

Coen's verklaring van het gedrag der Engelschen is, dat zij den geschoren Chinees Limco, naasten raad van den pangoran, 2000 realen geschoten hadden op beloften die niet waren vervuld, en met geweld „voldoening van beloften off haer gelt" hebben willen verkrijgen. Onder den indruk der veroorzaakte opschudding heeft evenwel hun commandeur Martin Pring de jonk „met al datter by gevonden hadden (soo hy seyde)" de Chinezen terug doen geven, die evenwel betuigen dat er nog duizend realen waarde ontbreekt, welke nu ook nog, „met groote

¹⁾ Vgl. hiervóór, bl. 88—89.

²⁾ I, 360.

hevicheyt", door den pangoran van de Engelschen wordt afgevorderd. Deze haasten zich niet er aan te voldoen; „wat noch volgen wil, sal den tijt leeren".

Coen speelt tegenover de Chineezen thans den grootmoedige en verkoopt hun 1000 zakken peper à 47 „omme daermede onse voorgaende redenen te bevestigen: te weten dat d'insinuatie niet gedaen was, omdat wy alles begeerden in te slotken, noch om de Chinesen van Bantam te weeren, maer alleene om de monopolie te breecken". Het kan zijn, erkent hij, dat de tegemoetkoming van den pangoran slechts een spel is, „omme d'Engelsen met onse vriendschap te dreygen, gelijck hy ons met die van d'Engelsen gedaen heeft", maar eenige hovelingen verzekeren hem dat het met de alliantie meenens is. „Alsoo de saecke van importantie is, sullen voorsichtelijcken handelen soals ten besten van de generale Compagnie bevonden sal worden te behooren"¹⁾.

In Banda is de vrede weder gebroken. Drie prauwen, aangehaald omdat zij zonder pas voeren, zijn door die van Lontor teruggeëischt, onder voorgeven van niet geweten te hebben dat men zonder ceel niet mocht varen. De opperkoopman Waterfort bescheidt de orangkaja's van Lontor te Ortatan, om daarover te spreken. Die van Lontor leggen 500 man in hinderlaag, overvallen Waterfort en zijn geleide, dooden een onderkoopman. Om Waterfort vrij te krijgen moeten 84 Bandaneezen, die in het fort Nassau gevangen zaten, worden uitgeleverd.

Een Engelsch schip, de *Solomon*, is met zijn bijhebbend jacht de *Attendant* 4 April door vier Nederlandsche schepen omtrent Banda aangetroffen en genomen. De 60 Engelsche opvarenden zijn over de schepen en forten verdeeld; 22 Bandaneezen, die zich niet gevangen wilden geven, hebben zich doodgevochten.

De commandeur Lam heeft 4 Juni een vergeefschen tocht op Lontor gedaan; hij is onder de muren geweest maar had geen ladders om ze te beklimmen, en is onverrichter zake teruggekeerd.

„Als noch schijnt ht dat enige hoofden niet verstaen connen ten uiterste tegen de Bandanesen te procederen, vresende de Bandanesen 't landt liever verlaten dan onder onse subiectie begeven sullen, waerover enige bykans dispereren. Den admirael Verhagen wil 't noch al met goet doen hebben, seggende dat men de nooten behoorde t'ontfangen

¹⁾ I, 362.

soo die Godt aan de Bandanesen verleent¹⁾), ende generael Reael, dat men de prijs van de nooten behoorde te verhoogen. Maer ick zegge U. E. dat het een alsoo schadelijck als 't ander wesen sal, ende dat men ten uiterste tegen de Bandanesen voort moet varen off 't en sal niet alleene in Banda, maer oock nimmermeer in Amboyna noch de Mollucquen niet deugen. Men behoeft niet te vreesen dat alle de Bandanesen 't lant verlaten sullen, ende al waer 't schoon sulcx deden, can daer van andre quartieren wel volck gebracht worden om de vruchten te plucken. De Bandanese orangkays hebben niet van doen..... Ick versta dat Puloway²⁾ nu jongst in een jaer opgebracht heeft 240 sockels foelie ende 15.000 catti Bandanooten, seer schoon en exkies goet, waermede zeggen wil, dat het met de vruchten van d'andre eylanden mede niet dan te beter gaen zoude. Soo van U. E. wat haestich groote menichte van volck becomen hoope 't effect van de Bandaneesche welstant te betoonen"³⁾.

Ook op Amboyna continueert de moedwil. „Amboyna siet op Banda. Een remedie hebben sy beyde van noode. Dit jaer sijnder in Amboyna 9 joncken geweest, met ontrent 200 lasten rijs en eenige cleden, die de helft beter coop dan wy geven. Den rijs van d'onse blijft haer oock aan de hant. Ons volck was van meninge de joncken aan te halen, dan alsoo die van Lua dreychden, soo sulcx onderstonden, onse huysen aldaer te verbranden, heeft ons volck goet gevonden, de quae tydinge van Banda vernemende, daervan te desisteren en niet te versoecken wat sy souden durven doen. De trots van die lieden is soo groot, dat alsoo de *Neptunus* ontrent *Burro* een Maccassaerse jonck (daervan 't volck aan lant gevlycht waeren) genomen ende verbrandt hadden, syliden met schilt en swaert als dolle menschen rontsomme de logie gecomen sijn, even als off datelijck al d'onsen vermoort souden hebben. Verboden op lijffstraffe, dat niemand eenige vivres aan d'onsen verkoopen souden, dreygende de logie te verbranden, soo men datelijck de schade aan de Maccassaren niet voldede. Waerop geantwoort wierd, dat de saecke haer niet aenginck, dat het onse vyanden waren, die veel van d'onsen vileynelijck vermoort hadden⁴⁾; waerop haer niet en schaemden te

¹⁾ D.w.z. ongegarbuleerd.

²⁾ Waar geen Bandanezen meer waren (hiervóór, bl. 83).

³⁾ I, 365.

⁴⁾ Vgl. hiervóór, bl. 117.

repliceren, dat de jonck op haer stroom genomen was, ende dat haer reede voor alle de werelt wilden bevryden, wel hart persisterende, dat begeerden de schade voldaen te hebben. De saecke is tot de compste van d'heer generael uitgestelt, ende soo ons goedertierne aert den trots te goede comt, sullen sy seer fijn gestijft sijn omme naermaels meer te plegen. Alsoo die van Lua een orangkay na Maccassar gesonden hebben gehad, schijnt het de Macassaren verseeckering tegen ons toegeseyt hebben, ende dat daeromme soo hart procederen om de betalinge van de goederen der voorsz. genomen jonck. Off in Maccassar met d'Engelsen gehandelt hebben, weten niet; dan 't is seecker dat op Combello de nagelen lange voor d'Engelsen bewaert sijn, waerover ons volck resolueerden met contant gelt te coopen, soodat van 500 bharen uitstaende schulden weynich off niet geint is Die van Lua, Lucidi en Erang sijn met de Combellesen verdragen geweest, omme de stadhouders van de coninck van Ternaten, Sabadin en Daya, van daer te doen vertrekken ende haer onder den coninck van Tidor te begeven; dan alsoo cappiteyn Hitto daertoe niet verstaen wilde, is de saecke niet voortgegaen"').

Door goeden ijver der predikanten Danckaert en Tieleman Theunisz. begint de exercitie van religie en school op Amboon toe te nemen. Drie of vier predikanten meer zijn er zeer noodig.

De Ternatanen blijken 21 October 1617 in de wapenen te zijn geweest, om het fort Malajoe te verrassen en de Nederlanders te vermoorden, doch hebben de soldaten op hun hoede gevonden. „Dit is een goede leere, dat men niemant vertrouwen sal. Dan het schijnt, sommige noch twijfelen off het van de Ternatanen soo qualick gemeent soud sijn De vrienden van de Mollucquen, Amboyna ende Banda vreesen, soo sy onderstonden de joncken van Anboyna te weeren, dat de geheele welstandt van de Compagnie in de waechschale stellen souden. Sy stellen my vraechsgewijs voor, wat redenen wy hebben omme de joncken van Anboyna te weeren. Senden oock translaet van eene missive, door den coninck van Ternaten aan d'Anboynesen geschreven, daerinne ditto coninck advyseert met de Nederlanders gecontracteert te hebben, dat alle de nagelen aan haer alleen gelevert worden souden, waertegen van de admirael Matelieff beloofst is, geen Moorsse coopliden van daer te weeren. Men seyt dat de Mooren in die quartieren

¹⁾ I, 366.

spouwen, als sy ons sien; dat het jock van de Spangiaerden haer noyt so lastich is geweest als 't onse; dat se den duyvel te hulpe roepen souden om haer van ons t'ontslaen. Dan off die trouloose Mooren duysentmael beloven alle de nagelen aan ons te leveren en sy doen se dies niettegenstaende vervoeren, ende als eenige nagelen daerover aengeslagen worden stellen hun met gewelt daertegen; wat sal men dan doen ? Doen ick in Anboyna was¹⁾ ende die van Lua, Combello, Lucidi ende Erang opentlijck haer nagelen, tegens contract en beloftsen, aen d'Engelsen vercochten en leverden, doen de Combellesen d'Engelsen in haer fort plaatse gaeven, om dat met gewelt tegen ons in te houden, doen Cappiteyn Hitto ons volck de nootlijcke vivres sochte t'onthouden, omdat eenige nagelen (die verborgen waren om wechgevoert te worden) prijs gemaect waren eer men oyt onderstaen hadde de joncken van die quartieren te weeren; wat redenen hadden syliden daertoe ? Wat deucht is ons van de Tarnatanen gedaen, sy die van ons gevoet, behouden ende beschermt sijn, ende veel min tegen haer vyanden dan de snee tegen de zonne bestaan connen ? Had ick de corragie, d'authoriteyt ende macht niet gehad omme de boosheyt van den pangoran van Bantam tegen te staen, veel slimmer soud het hier geweest sijn, want noch vileyner wierden hier aengesien dan de Tarnatanen off Anboyenesen doen. Met enckele armoede en noot moeten sy gedwongen worden, off 't en sal daer nimmermeer wel wesen"²⁾.

3 December 1617 zijn vijf Nederlandsche gevangenen op een Chineesch vaartuig Manila ontvlucht; zij berichten dat de Spanjaarden daar van schepen en volk slecht voorzien zijn; in een storm zijn onlangs 6 galjoenen verongelukt. „De vrienden” (Reael en zijn raad van Indië) zijn daarom van oordeel dat het geraden is, Manila aan te tasten; 4 of 5 van de beste schepen worden daartoe in gereedheid gebracht. Deze onderneming verzwakt de kracht, waarover Coen te Bantam en in de omgeving zou wenschen te kunnen beschikken; zij vermindert de zekerheid, dat hij daar in ieder geval tegenover de Engelschen in de meerderheid zal blijven. „Dies niettegenstaende lauderen ende approberen de resolutie van de vrienden U. E. noch den Staet van onsen lande, als het de Compagnie niet gelegen comt, behooren geensints te

¹⁾ In 1613; hiervóór bl. 44.

²⁾ I, 370.

versuymen den vyandt soo treffelijken affbreuck te doen, als daer met groote advantagie gedaen worden can. Doch soude maer half werck wesen derwarts jaerlicx een vloote te senden, alsoorder plaelse begrepen worden moet omme den Chinesen handel tot ons te trekken" ¹⁾).

De geredde bemanning der schepen *Middelburch* en *de Duyve*, naar Madagascar gezonden om slaven te halen, maar op de kust van Voor-Indië vervallen en vergaan, is, 100 man sterk, onder Pieter van den Broeck, van Soerate, heel Voor-Indië door, naar Paliakate getrokken; bij een gevecht met inlandsche roovers kregen zij 12 dooden en 23 gewonden, doch sloegen de roovers op de vlucht; „dese riscontre heeft ons volck een seer vermaerde en groote name door 't geheele landt gegeven" ²⁾).

Volgt het gebruikelijk verzoek om schepen. „Een vloote van 25 schepen te gelijck hebben voor dese geleyscht" ³⁾). Mocht het meer wesen, 't en soud niet dan te beter sijn.... Byaldien U. E. vreesen, dat soo grooten equipagie niet wel geinployeert soud connen worden, dat na advenant van die geen retouren becomen souden ende soo die schoon bequamen, dat die niet souden connen vertieren (gelijck d'absurde excuse voor desen geweest is), soo versoecke dat U. E. my ten antwoort van dese gelieven t'ontlasten en doen verlossen, want het broot van de Compagnie te vergeeffs niet en begeere". Van de 25 schepen moeten er 5 eerst naar Madagascar (om slaven mede te nemen) en Soerate loopen; vervolgens, Kalikoet aandoende, naar Bantam; — deze schepen of eenige er van zouden op weg naar Soerate ook de Roode Zee en Arabië kunnen aandoen. Eén schip moet van patria direct naar de kust van Koromandel, vervolgens naar Bantam loopen; de overige 19 naar Bantam direct; daarvan moeten 3 schepen zijn zonder geschut en alleen tot overvoer van volk ingericht; zij zullen na aankomst gesloopt worden. Van de 16 overblijvende zijn er 8 bestemd onmiddellijk naar patria te keeren en 8 om in Indië te blijven; met de schepen die daar reeds zijn, zal men dan in de Molukkenzee over 20 schepen beschikken. Daarvan kunnen er 10 tegen Manila worden gebruikt, „ende alsooo wel gebleecken is, dat de saecken in Banda op een sprong met vliegende tochten niet beschickt connen worden", zullen de 10 andere

¹⁾ I, 372.

²⁾ I, 373.

³⁾ Hiervóór, bl. 127.

in Banda een jaar moeten overblijven „omme den oorloch naar behooren offensiff met gemack te voeren, de Bandanesen t'eenenmael onder te brengen ende Banda voor de Compagnie te verseeckeren”¹⁾.

Boven dit alles zijn er nog 4 à 5 schepen noodig om met een groote somma gelds naar Cochinchina gezonden te worden, „omme daerontrent op een van d'eylanden plaets te begrypen ende een fort te maecken. Dit is soo noodich als een van alle d'andre voorstellen, want de Chinezen haecken daerna seer. Sy sijn arme zeelieden”), waerdoor nimmermeer tot Bantam, Patane noch verder van de handt met haer treffelijcke negotie gedaen worden sal. Wy moeten dicht by haer comen, ende hoe naerder, hoe beter. Daer rest noch te besetten en aan te tasten off ten minsten te benauwen de stadt van Mallacca als oock Maccau, waertoe mede een andere vloote met een goede partye cleen vaertuych van noode is Tot d'inlantsen handel van Bantam op Arabia, Suratten, de cust van Coromandel, Aitchijn, Priaman, Ticco, Jamby, Andrigiri, Campher, Queda, Patane, Siam, Cambodja, Japan, item Succadana, Bima, Solor ende Timor sijn mede menichte van schepen van noode, welcke gestadelijck op die vaerwateren gehouden ende gebruyc moet worden, ongereeckent noch eenige die van noode sijn omme vivres te versamelen. Dit is in 't gros watter tegelijck op eenen tijt in Indien gedaen dient om te beter tot de welstandt te comen, sonder eenichsints van 't principaele, als 't stableeren van een generael rendevous, te spreecken”³⁾.

Moge derhalve gezonden worden zooveel mogelijk is, „'t en can niet te veel wesen. Daer en is in eenige jaren in de Mollucques, Anboyna ende Banda weynich verricht, dit jaer niet met allen gedaen, ende dewyle in plaetse van 25 schepen niet meer dan 2 van U. E. te verwachten hebben, salder dit aenstaende jaer noch min connen gedaen worden. Connen wy 't onse maer behouden, sal 't wel gevachten wesen. De heeren ordonneren my, innwaerts te varen. Ick bidde U. E. wat sal ick daer sonder middelen ende macht doen, wat sal ick connen verichten dan de ronde doen, interim den tijt (Godt betert) te vergeeffs verloope? Wy sullen hiermede eyndigen, d'Almogende ende U. E. de saecke beveelen”.

¹⁾ I, 377.

²⁾ Versta: zij leggen zich weinig op de zeevaart toe.

³⁾ I, 378.

Gelijk het discours van 1 Januari 1614 het program inhield van een die zich gouverneur-generaal droomt, hebben wij in den brief van 26 Juli 1618 de verlangens voor oogen van een die het is geworden. Hij toont echter geen haast het ambt te gaan aanvaarden, dat hem alleen in de Molukken, door Reael, overgedragen worden kan. Dat hij daar eene ronde zou moeten doen is buiten sprake: uitdrukkelijk was hem opgedragen, vóór het najaar te Bantam terug te zijn. De werkelijke reden tot uitstel der Moluksche reis moet zijn geweest, dat hij voor het oogenblik zich uit de Bantamsch-Jacatrasche verwikkeling niet kon of wilde losmaken. Zij vormt alweder het hoofdonderwerp van den eerstvolgenden brief, 29 September 1618 „in 't Wapen van Amsterdam, leggende ontrent Jaccatra" geschreven.

Had het er in Juli naar uitgezien, of de pangoran van Bantam „d'Engelsen verdreven ende met ons een eeuwigh verbont gemaect hebben soude", en of de koning van Jacatra, hoewel hij „de liberaele aenbiedinge van de plaetse tot een generale rendevous vry wat geretireert hadde", dit alleen uit geldzucht deed en met geld zou kunnen worden gewonnen, een geheel anderen indruk maakten de zaken thans. Die het met Bantam aanlei kon niet met Jacatra vriend blijven, en omgekeerd.

De pangoran leek met de Engelschen in geslagen vijandschap te leven. Hij stelde hun vier eischen: nu zij een nieuw huis hadden, het oude, dat zij nog niet ontruimd hadden, terug te geven; de 10.000 realen die de Chinezen aan hen te kort kwamen, dubbel te vergoeden; de vensters van hun bovenhuis, die op de straat uitzagen, dicht te metselen, en hun opperkooptman door een ander te vervangen. Alleen in het eerste der vier punten stemden de Engelschen toe. De pangoran dreigde hierop, hun nieuwe huis te zullen raseeren; de Engelschen zonden veel volk aan land en hielden strenge wacht. Ondertusschen werd Arent Maartsz. over het nieuwe contract, dat Coen met den pangoran hoopte te kunnen sluiten, aan de praat gehouden. De rijksbestierder, de koning en anderen toonden begeerte naar geschenken. Uit overweging dat zoo de vriendschap meenens was, zij te meer bevestigd worden zou, zoo zij onecht was, de lijst van grieven die hij Bantam eens te presenteeren zou hebben, te sprekender werd, besloot Coen, de geeischte diamanten — want hiernaar ging de begeerte uit — te vereeren. „Verscheyden andere

vereeringe sijnder dienvolgende¹⁾ oock gedaen, soodat de saecke (na ons geseyt wierd) vast ginck. Aen den coninck van Jaccatra ende den adel aldaer hebben oock diverse extraordinarie schenkagie gedaen, omme de wech tot de rendevous te baenen. Ten corsten geseyt, het scheen, naer 't seggen en doen van die van Bantam ende Jaccatra, datter geen beter lieden dan wy in de werelt waren. De coninck van Jaccatra heeft my dickwijs sijn lant, ende als hy comt te sterven, de bescherminge van sijn soon, bevoolen"²⁾. Pangoran Gabang, die zich, naar de zijde van Jacatra, in het gebergte overgeeft aan het jachtvermaak, zendt, als zijn provisie op is, familiaar zijn bode aan de loge om wat rijst, en geld voor zijn sirihpruim, te vragen.

Coen bespeurt hierop, dat deze vriendschap met den Bantamschen groote te Jacatra aanleiding tot gemompel geeft. De grooten, „die de verraderye vertrout was”, maken er de menigte wijs, dat de Nederlanders voor hebben den koning te verdrijven en Gabang koning van Jacatra te maken. „Dese gissinge is by d'onwetende voor 't secreet van de saecke geoordeelt”. Het gerucht gaat dat Coen in zijn nieuwe huis te Jacatra geschut heeft doen brengen. 19 Augustus komt de broeder van den koning van Jacatra met eenige grooten zich hiervan vergewissen. Terwijl Coen hen te woord staat, verschijnt een bode van Gabang, die aan het eiland Poeloe Poetri, „omtrent een cleene myle dwers van Jaccatra”, gekomen was, en Coen tegen den volgenden morgen bij zich verzocht. „Seyde voorder, dat de pangoran ons huys geerne sien wilde, doch dat niet comen en soude, ten waere dat hem de coninck van Jaccatra ontboot, en dat tot morgenavont aen 't voorsz. eylandt soud blyven leggen, omme te sien off de coninck van Jaccatra hem soud doen roepen. Item dat hy oock niet langer vertoeven mocht, want alsoo de vaste over twee dagen inginck, moest hy precis die nacht na Bantam vertrekken, om daer voor 't ingaan van de vaste te wesen. Pangoran Gabang was ontrent 300 mannen sterck”³⁾.

Den 20sten, voor dag, voer Coen bij Gabang. Eerst had hij de kwade geruchten die over hem verspreid waren bij den koning van Jacatra doen tegenspreken; als het torentje dat thans op het nieuwe huis gezet werd, of iets anders, hem in den weg was, zou hij het dadelijk doen

¹⁾ Vervolgens.

²⁾ I, 382.

³⁾ I, 383.

afsmijten. De koning liet zeggen „dat met ons werck voortvaren souden, dat hy ons alles goets vertroude, dat hy wel wyser was dan gehoor ende gelooff te geven aan de clapperye van quade tongen, biddende over sulcx, dat wy van gelijcken doen souden".

Toen Coen bij Gabang kwam, zeide deze aanstonds: „Ick gae na Jacatra. De coninck heeft my ontbooden. Nu sal ick u huys gaen besien". Te Jacatra aan land gekomen, begaf hij zich terstond bij den koning.

Dien dag verscheen er te Jacatra een menigte volks op straat, met pieken gewapend. Vrouwen vluchten landwaarts in. 's Avonds, bij donkeren nacht, verscheen Gabang voor de poort der loge, waar juist het avondgebed beginnen zou. Coen ontstelde. Hij schaarde alle soldaten op de galerij met brandende lont (de opperkooptman Pieter de Carpentier was hem er bij behulpzaam), en liet toen het gezelschap binnengaan: Gabang, den broeder van den koning van Jacatra, een aantal grooten, een gevolg van 500 man; Gabang werd de loge rondgeleid „met fackels en toortsen"; de 40 à 50 soldaten stonden, op de tegen overval afgesloten galerij, voortdurend in de wapenen; „soo my ende andre al vermoort hadden, soud het haer veel meer bloet gecost hebben, sonder dat van de huysen meester hadden connen worden". Gabang en zijn gevolg vertrokken met zoo vriendelijk gelaat als zij gekomen waren en kregen nog een vereering toe; „die selfde nacht is hy weder met de zynen na Bantam gekeert".

Den volgenden dag, 21 Augustus, kwam de koning van Jacatra zelf in de loge en zeide den vorigen avond Gabang zooveel volk medegegeven te hebben uit vrees dat hij iets kwaads tegen Coen in den zin mocht hebben, „waarvan syn Majesteyt hoochlijcken bedancte"¹⁾).

Den 24sten kwam een inlander Coen verzekeren, dat een deel der grooten (hij noemde de namen) de loge had willen afloopen, maar koning en sabandar hadden het belet. Coen deed geld en koopmanschappen (tezamen ter waarde van f 600.000) aan boord der schepen brengen; hij liet nu in werkelijkheid geschut planten en de rieten bijgebouwen der loge, uit vrees voor brandstichting, afbreken. De koning toonde zich zeer verrast en verontschuldigde zich zonder ooit beschuldigd te zijn geweest.

¹⁾ I, 385.

Coen stelt zich voor, dat zijn verzoek, Ontong Java tot een rendez-vous te mogen bekomen, door Jacatra aan Bantam is medegedeeld, en dat daarop „de verraderye” begonnen is, ja dat de Mataram en de koning van Cheribon er van hebben geweten; — gezwegen van de Engelschen. Het is nu het oogenblik, meent hij, het rendez-vous eens voor al met geweld te „begrypen”. „Men behoeft alsnu daeromme geen gelt uit te geven; het recht ende de redene wort U. E. van d’Almogende toegegewesen. Hadden wy de macht hier, souden over ‘t recht niet langer disputeeren”¹).

Den 31sten houdt hij in de loge raad, wat te doen staat²). Men blijkt van oordeel dat de loge te Jacatra wel verdedigd kan worden en men geen macht heeft om „t principaele” te beginnen, „doch alsoo wy tegenwoordelijcken op ons allerswackst sijn ende aparent is, dat d’Engelsen, die veel schepen te verwachten hebben, de sterckste sullen worden, soo is voor goet verstaen, ten aensien dat de schepen onse huysen van Jacatra noch de huysen van Jacatra onse schepen niet assisteren connen, dat men daerover op ‘t eylandt daer onse schepen gemeenlijck verdubbelen, provisionelijck een sterckte opwerpen soude, dewyle aldaer in allen gevalle (Ontong Java begrypende) een fort off baterye gehouden moet worden omme de schepen daeronder te verdubbelen ende vertimmeren”. Maar Coen twijfelt, of men deze resolutie zal kunnen ten uitvoer leggen. Men heeft op dit oogenblik te Jacatra 8 schepen aan de hand, waarvan 2 eerlang naar het vaderland, andere naar andere kwartieren zullen moeten vertrekken. Van de Oost verwacht men één schip om verdubbeld, één om gesleten te worden. Zes zijn in de Molukken, bestemd, naar Manila te varen. „U. E. gelieve te considereren, hoe fijn wy hier sitten met de vyantschap van alle de werelt op den hals. Evenwel en gebreeckt ons daeromme de corragie niet”. In ieder geval, nu de bijgebouwen der loge zijn afgebroken, is het noodig de ambachtslieden elders — op het voornoemde eiland — onder te brengen. Zij zullen daar ook niet veilig zitten, tenzij men er een sterkte opwerpe, of er bestendig eenige schepen houde. Doch de schepen zullen naar elders moeten vertrekken, en dan heeft men geen handen om de sterkte te bouwen. „Den tijt sal leeren, wat Godt tot onser verseeckeringe sal

¹) I, 387.

²) Aanwezig, behalve Coen: Pieter de Carpentier, Arent Maertsz., Willem Jansz., Crijn van Raemburch, Pieter Dircksz., en de secretaris Vleyshouwer (III, 453).

gelieven te geven. Alsoo aan den coninck van Jacatra versocht hadde de henning van onse timmerwerff een vadem twee off drie uit te mogen setten, heeft hy hem niet geschaemt, 2000 realen daervoren te eyschen, waeraen men de lieffde sien can"¹⁾

Dat Coen bij den oploop te Jacatra zelfs den Mataram betrekt, vindt verklaring in eene ondervinding, zooeven met dien vorst opgedaan. Reael (toen hij op weg naar de Oost Japara aandeed) had den Mataram een gezant, den onderkoopman Cornelis van Maseyck, gezonden, die niet den vorst zelf, maar diens hoveling tommepong Singaranoe te spreken kreeg. Deze nam de medegebrachte geschenken in dank aan en zond den onderkoopman naar Japara terug met het schriftelijk bescheid, dat, bij uitsluiting van anderen, de Nederlandsche Compagnie daar zooveel rijst zou mogen koopen als zij begeerde. De gouverneur van Japara verklaarde het voor „een vals briefken”, en gaf maar weinig rijst. Drie dagen na het vertrek van Compagnie's schip werd op bevel van den Mataram de loge afgebroken; drie man werden gedood, drie gewond en zeventien als gevangen landwaarts in gevoerd; aan geld en goederen werd voor een waarde van 20.000 realen geroofd. „Naer de moorders seggen, heeft Balthasar van Eyndhoven²⁾ de Mattaram by een hondt vergeleken ende den gouverneur en andre hooffden van de plaatse seer qualick bejegent. Daer sijn oock eenige joncken van des Matarams volck by d'Engelsen berooft, daervan ons de schult toegeschreven wort. Nu corteling hebbe eene missive ontfangen, die uit de name van de Tommagon van de Mattaram geschreven was, waerinne my advyseerde, dat hy by de Mattaram verworven hadde, dat wy wel weder 5 a 6 andre personen in Japara, om te handelen, mochten leggen, dan moesten soo veel quaet niet weder doen, als de vorige gedaen hadden. Na onse gissinge is voorsz. huys om gelt en goederen alleen afgeloopen, want Jacob van der Mart³⁾ is lange te vooren gedreycht ende van sijn vrienden gewaerschout geweest, dat sich voor diergelijcke te hoeden hadde. Soo wy hier verleden jaer niet eenige rijs op voorraet behouden hadden, souden onse schepen niet provideren connen....

¹⁾ I, 389. — „Soude ick”, had de koning bij zijn „ontschuldinge” gezegd, „de Nederlanders quaet doen? *Ick heb se bemint, eer die oyt gesien hadde*” (I, 386).

²⁾ Het hoofd der loge.

³⁾ Voorganger van Balthasar van Eyndhoven.

26.8.40
 Die van Bantam ende Jaccatra verlangen seer te vernemen, watter op voorsz. moort ende trouloose roverye by ons gedaen worden sal. Hebbe last gegeven ¹⁾, dat men eerstelijck met behendicheyt trachte eenige rijs ende de gevangenen te becomen, ende daerna d'autheurs, adiuteurs ende executeurs ten alderhoochste straffe, opdat het alle troulose Mooren voor een notabel exemplel dienen mach. Voorder hebben na Bima ²⁾, Patana, Cambodja ³⁾ ende de custe van Coromandel ⁴⁾ om rijs geschreven. Alsnu sien U. E. aen wie de twee heerlijcke metaele halve cartouwen gegeven sijn ⁵⁾. Item, waertoe dat strecken de vergadering van de schoone roers ende eenige ysere stucken, die men de coninck van Jaccatra gedaen heeft ende andre stucken meer, daer hy my dagelijcx seer lange om gemoeyst heeft en noch moeyend is. Item wat de coninck van Bantam meent te verrichten met al het geschut, dat hy vergadert heeft. 't Syn roeden die selffs gemaect hebben ende ons tans off morgen wel souden mogen smerten" ⁶⁾.

De *St. Louis* van *St. Malo* is van Bantam naar Frankrijk teruggekeerd, met een bemanning van 38 „onbevaeren Francen" en 16 inlanders. „t Sal wonder wesen, soo dat schip overcomt. Tot Bantam hebben sy gelaten 6 persoonen" ⁷⁾.

Eenige bijzonderheden uit den „eisch", waarmede deze brief besloten wordt, doen gevoelen hoe Coen's sterke wil, in Indië een Europeeschen „stant" te vestigen, zich naar alle kanten belemmerd vindt, en welke duizend moeilijkheden moesten worden overwonnen.

„Seggen andermael, dat overal de smeecoolen geconsumeert sijn; daer en sijnder geen meer in 't landt ende de jonckste schepen hebben geene gebracht. Overlegt doch eens wat met soo geringen saecke versuymen: alle werken sullen overal stil moeten staen, ofte daer sal een grousaem gelt aen houtcool geconsumeert worden, ende noch can daermede geen yser gewelt noch geen groote werken gemaect worden. Tot Jaccatra sullen alle dagen wel thien realen (na ick verstaet) aen hout-

¹⁾ Aan Jacob van der Marct, 21 Aug. 1618 (II, 412).

²⁾ Aan Crijn van Raemburch, 12 Sept. 1618 (II, 427).

³⁾ Aan Hendrick Jansz., 29 Aug. 1618 (II, 418).

⁴⁾ Aan Hans de Hase, 19 Sept. 1618 (II, 437).

⁵⁾ Vgl. II, 385.

⁶⁾ I, 391.

⁷⁾ I, 393.

cool van noode wesen.... Ick bidde U. E. wederomme, dat het de heeren doch gelieve, na Madagascar off elders eenige schepen om volck te senden, off beschikt ons schepen, dat wy het mogen doen, want sonder menichte van alderley volck connen hier nieuwers bestaan. Het werck valt de swarten tot Jaccatra al te lastich. Niettegenstaende dat wel 70 sterck sijn, daer is nacht noch dach voor haer geen ruste, waerover veele wechgeloopen sijn. De nooten ende foelie gaen op Puloway door gebreck aen slaven verlooren.... Omme het dagelicxe werck in Anboyna te doen, moeten alle d'ondersaten van 't casteel continueerlijck eenich volck contribueeren, te weten 20, 30 a 40 personen, 't welck haerlieden soo verdrietich valt door verwijt ende spot, welck de Mooren van Hitto ende andre daermede dryven, dat principaelijck daerdoor (na Speult¹) advyseert) alle tumulte ende rebellie in Anboyna onftstaen is, in voegen dat de geheele staet van Anboyna door een weynich werck, dat het quaertvolck (wesende 40 luye menschen) doet, in perijckel gebracht wort, welck met weynich slaven geremedieert can worden. De costen ende den hinder, die de Compagnie in de Molucquen door gebreck van volck lijdt, is aldaer niet min. Hierover dienen U. E. niet naer te laten alsulcke ordre te stellen, dat menichte van volck becomen off selffs halen mogen, want noch lange verloopen sal, eer de peupelatие met Chinesen gedaen can worden"²).

Het volgende citaat is geschikt, ons de Bantamsche pepermoeilijkheid in het ware licht te doen zien:

„Wy meenen, dat de stuyvers, by U. E. gesonden, wel dienstich wesen sullen, dan daer dient noch cleender silvergelt te wesen. De luytenant-gouverneur Speult advyseert, dat men in Anboyna wel eenich cleen coopergelt in treyn soud connen brengen, en dat een penninck voor een duyt, een duyt voor een oortien ende een oortien voor een halve stuyver, mits datter geen figuren noch letteren op gemunt werde. Een schip met een crans rontsomme op d'eene zyde, ende op d'andre een bos met de vereenichde pylen, soud wel passen; dan moeten wel rondt gemaect ende net gedruct wesen, gelijck de legpenningen sijn. Ick heb opinie, dat men 't voorsz. cleen gelt, op die maniere gemaect, niet alleene in Anboyna, maer oock op Java ende veel andere quartieren in plaatse van

¹) Herman van Speult, luytenant-gouverneur van Amboon.

²) I, 394.

de snoode Chineese cassies in treyn soud connen brengen. Alles wort in Java naer de cassies gewaerdeert. Eertijs mocht een reael 30.000 cassies verstrecken, ende nu can men qualick 8000 daervoor becomen, soodat de dierte van de peper U. E. seer lastich valt ende alle dispencen bycans vier mael soo hooch loopen als voor dese, en sulcx de Javaenen nochtans weynich off niet en vordert, want doe men haer peper voor $1\frac{1}{4}$ reael de sack cochte ende 28.000 per reael bequam, beliep een sack peper 35.000 cassies, ende nu de sack peper 5 realen gelt ende 8000 cassies een reael, beloopt de sack peper 40.000 cassies, welck weynich meer is dan over 4 a 5 jaren pleech te gelden ende U. E. nochtans seer lastich valt; sooder niet in voorsien wort, sal het eer lange noch erger worden¹⁾). D'invoering van voorsz. cleene munt, meen ick, soud vry wat te goet comen ende waere best (soo 't de heeren geliefft) dat voorsz. cleen gelt hier te lande van 't Japans silver ende cooper (welck daer vrywat beter coop dan in ons landt is) gemunt wierde²⁾).

Een andere klacht betreft de watervoorziening aan boord der schepen. Daar waterleggers veel plaats innamen werden er maar weinig gezonden; Coen had daarom al lang geleden verzocht, ze over te zenden „in schoven"³⁾, met ijzeren hoopen er bij, en kuipers, om ze in elkander te zetten. „Alsnoch en hebben geen 100 stucx becomen, invoegen, dat als men die over alle de forten, schepen ende plaetsen verdeelt, ider fort off schip een legger niet beuren mach. Door gebreck van leggers sijn meest alle de forten ende schepen de meeste tijt sonder aracq. Derhalven als de schepen in Anboyna aencomen, worden genootsaect den aracq aldaer te coopen soo die becomen connen, te weeten a 150 realen de legger; ende al waer 't, dat 300 realen voor de legger begeerden, t soud al gegeven worden, want als het volck jaer en dach niet dan drooge rijs geschaft is, noch luttel genoch is, dat hun daerna een weynich aracq gegeven wort...."⁴⁾.

Behalve de „meer dan 25" schepen, per vorige missive aangevraagd, moeten 10 jachten worden gezonden van 25 à 80 last, die noodig zijn

¹⁾ „Alsnu connen niet meer dan 6.000 per reael becomen", schrijft Coen 14 Jan. 1619 (I, 444).

²⁾ I, 394.

³⁾ De bewerkte stukken hout, waaruit ze in elkander moeten worden gezet, bijnengestast.

⁴⁾ I, 395.

tot bewakingsdiensten in Amboen en Banda, tot peperinzameling „van verscheyde plaetsen”, om de moorden te straffen, te Makasser en Japara gepleegd, doch „ten alderbesten” om de grooten van Java in ontzag te houden. „Dit can met groote schepen niet geschieden, want de cust van Java is te vslack”. Behalve degene die met retour jaarlijks naar 't vaderland keeren, dienen er in Indië wel 60 schepen te zijn, zoodat eenige jaren achtereenvolgens 25 moeten gezonden worden. „Al hadden wy 100 schepen, laete my voorstaen, dat die wel souden weeten te gebruycken”¹).

De heeren moeten niet schrikken van den duren peper. De zak wordt tegenwoordig op 6 realen gehouden, en zal zeker op 7 of 8 komen. „'t Gewas is dit jaer tot Bantam seer cleen geweest. Men gist datter niet meer dan noch omtrent 30.000 sacken in 't landt sijn. De monopolie, welche door toedoen van den pangoran (om ons uit te putten) gepleecht wort, heeft soo grooten onderstut aan de dierte van de peper die in China is, dat die niet gebroocken worden kan. Derhalven moeten de marct volgen, ende is sulcx na onse opinie oock seer geraden, om d'Engelsen, Francen en Deenen off andre (die noch mogen comen) te matteeren . . . D'Engelsen hebben alsnoch geen peper gecocht; of het aan gelt schort, weeten wy niet. Men seyt, dat geen peper van Bantam sullen mogen voeren, voordat den pangoran voorsch. vier poincten voldaen sullen hebben”²).

Het is de slotbladzijde van dezen brief, die de woorden bevat welke Coen onsterfelijk gemaakt hebben, omdat zijn opvolgende daden er aan hebben beantwoord:

„De galleye ende fregat voor dese by ons gemaect leggen en vergaen. De twee by U. E. gesonden sullen mede vergaen. Volck moet U. E. senden, soo can men hier mede volck becomen, daer anders een spot van alle de werelt blyven.

U. E. gelieve te gedencken, dat de verraderye by dese coningen tegen ons beleyt ende begost is, ende al is het haer nu misluct, sy en sullen niet laten daerinne voort te varen. Wy sijn nu wel gewaerschout dat overvallen, vermoort ende beroofdt worden sullen; geen deucht³) sal haer van dat voornemen houden. Derhalven bidde andermael seer

¹) I, 397.

²) I, 398.

³) Versla: geen te bewijzen vriendelijkheden.

demoedelijck, datte heeren metten eersten herwaerts aen gelieven te senden groote menichte van volck, menichte van schepen ende groote somma gelt, met alderley nootlijckheden. Dit doende, sal alles wel gelucken; soo niet, sal 't U. E. berouwen. Dispereert niet, ontsiet uwe vyanden niet, daer en is ter werelt niet dat ons can hinderen noch deeren, want Godt met ons is; en trect de voorgaende misslagen in geen consequentie, want daer can in Indien wat groots verricht ende daer connen tegelyck jaerlicx groote rijcke retoeren gesonden worden. De somma van al 't voorsz. is, dat U. E. alle jaeren herwarts aen dienen te senden, sonder ophouden, menichte van volck, schepen, gelt ende alderley nootlijckheden, waertegen dan jaerlicx rijcke retouren gesonden sullen worden, gelijck nu begost is"¹⁾.

Een na-brief van 5 October 1618 („in 't Wapen van Amsterdam, leggende omtrent Jaccatra”), door hetzelfde schip *Zirckzee* aan boord genomen dat den brief van 29 September overbrengt, kondigt de aanstaande afscheping van den *Mauritius* aan en zegt dat er genoeg retour is om ook den *Engel* te expedieeren, „dan vermits soo swack van schepen ende volck sijn, dat te beduchten is d'Engelsen (soo sy begeeren) in de Mollucquen, Anboyna ende Banda de sterckste te water wel souden mogen werden, sulcx nu geensints doen sullen.... Byaldien hier interim geen goede vloote van U. E. arriveert, wat sullen dan met de retouren doen? Hadden wy hier een goet casteel of rendevous, daer men de retouren in bewaren cost, soude de swaricheyt cleen wesen.... Het was geseyt, dat d'heer generael Reael weder herwarts comen soude. D'heer admirael Verhagen hadden hier oock verwacht, dan sijn beyde in de Molucquen gebleven en dat (na geseyt wort) vermits de Tarnatanen eenige nieuwicheden voorhadden; soodat alsnu niet wel en wete, wat ick doen sal: te weten innewaerts te vaeren off hier te blyven. In dese quartieren is veel te verrichten ende sijn de swaricheden mede groot. Innewaerts is op verscheyde plaatzen niet weinich waer te nemen, dan wat can ick ende wat sal ick sonder macht doen? Een spot van de werelt soude niet geerne worden”²⁾.

De *Bantam*, *Oude Maene*, *Nieuwe Maene*, *Vlissingen* en *Swaen*³⁾

¹⁾ I, 309.

²⁾ I, 401.

³⁾ Het in Banda op de Engelschen buitgemaakte schip (hiervóór, bl. 103).

zijn naar Manila; „nu ick geen van die hier mach wenschen, soo bidde Godt, dat haer aldaer goet geluck verleene". De *Morgensterre* is te Batjan gebleven om te verdubbelen. Andere schepen zijn er in de Molukken of Banda niet, „soodat de baene voor d'Engelsen claer is. Van hier sullen tijtlijck wel eenige schepen senden, dan 't en can tegen macht niet helpen".

Andere reden tot bezorgdheid: zijn beste schip, de *Trouwe* (40 stukken) heeft nu maar 45 man op, die ten hoogste tot 70 zouden kunnen worden opgevoerd; het beste schip van de Engelschen (over de 50 stukken) heeft meer dan 250 man. „Siet toch eens, bid ick U. E., hoe fijn wy nog versien sijn omme de negotie van geheel Indien t'incorporeren ende andre te excluderen". De slechte voorziening met scheepsruimte en allerlei gerief is ook oorzaak dat van het voornemen, Banda met Chinezen te peupleeren, niet komen kan: „het volck moet van verscheyde plaetsen gehaelt worden ende wy hebben sooveel schepen niet, dat de negotie voldoen mogen, ende al waer 't datter veel schepen waren, soo soiid het wel achter connen blyven door gebreck van fustagie om water te bergen. Elck schip vaert hier ¹⁾) met 8, 10 a 20 waterleggers, dat gants niet helpen mach; leggers in schoven connen van U. E. niet becomen. De weynich timmerlieden die hier sijn, hebben oock den tijt niet, om op sijn Spaens waterbacken te maecken. Doen onse schepen in Manilha waren, hadden sy sooveel Chinesen dat daermede verlegen waren; soo eenige behouden hadden, souden sy van dorst versmacht hebben. Op Puloway is oock geen water, ende potten noch vaten connen niet becomen. Ick bid U. E., wat sal men dan doen?" ²⁾).

Die vraag legde Coen, den 4den October, ook aan zijn raden voor ³⁾ (niet naar aanleiding der fustagie wel te verstaan, maar der onzekerheid, of hij al dan niet „innewaerts" zou varen). Hij deelde hun zijne benoeming tot gouverneur-generaal mede, onder bijvoeging dat hij gezind was die te aanvaarden „mits dat van U. E. na meriterende dienst getracieert worde, sonder my nochtans een precise lange tijt of op de precise conditie, by U. E. geraemt, te verbinden, ende dat dienvolgende bereyt ben te gaen off te blyven, daer de generale Compagnie best gedient worden can; ende hierover, rijpelijsk gedelibereert sijnde, heeft

¹⁾ Versla: naar hier (uit patria).

²⁾ I, 403.

³⁾ III, 459.

den raedt¹⁾) geensints goet connen vinden dat ick met d'eerste schepen innewaerts varen soude, maer is gearresteert, dat vooreerst noch blyven sal"²⁾). Verder is besloten, daar de Engelschen te Bantam „gants stille zitten" en geen peper koopen, weshalve vermoed wordt dat zij de kans waar willen nemen in de Molukken, Amboen en Banda, 3 schepen in allerijl daarheen te zenden om hen voor te komen. Deze schepen zullen onderweg Makassar tuchtigen, „tot straffe van d'execrable moort by haerlieden gedaen".

De volgende brief is van 12 November 1618, „in Jacatra". Van het voornemen, op een van de eilanden by de Versche Rivier een reduit te bouwen, is afgezien. Nader beraad deed aannemen, dat het huis te Jacatra zelf zoodanig kon worden versterkt, „dat daermede alle gewelt van buiten- en binnelantse vyanden wedergestaen cost worden. De redenen ende 't recht mede suffisant wesende, soo hebbe d'occasie oock waergenomen ende al soetiens enige slechte wercken begost, omme te sien, hoe hem de saecken toedragen en de die van Bantam ende Jacatra haer houden souden. Hiermede soo verde comende dat ons volck, die van Bantam ende Jacatra het disseyen gewaer wierden, soo hebbe den 22en passato in 't Wapen van Amsterdam een generale vergaderinge beroopen, alles naectelijck ontdeckt, de saecke wijt ende breet voorgestelt, ende wierd daerop gearesteert, dat men met het begonnen werck voortvaren ende een volcomen fort voltrecken soude"³⁾).

Die van Bantam en Jacatra zonden hun spieën, maar hadden geen moed, het werk te verhinderen. „Den coninck heeft my verscheyde reysen doen bidden, met mijn geselschap na oude costume ten hove by hem te comen. Doch alsoo verscheyde inditien gesien sijn, dat gesocht wierd, my te doen vermoorden, is tot diverse reysen by den raet gearesteert, dat ick niet gaen, maer my ten besten excuseeren soude". Hierop kwam de koning zelf, en bezag het werk rondsomme, heftig uitvallende over „de steenen cadt die op den hoeck tusschen onse twee steenen huysen gemaeckt wort, vermits deselvige te landewaerts over

¹⁾ Thans in de samenstelling Pieter de Carpentier, Arent Maertsz., Willem Jansz., Gijsbrecht van Vianen, Pieter Dircksz., Lenert Jacobsz.

²⁾ I, 404.

³⁾ I, 407. — De beraadslaging: III, 973.

de stadt domineeren sal"¹⁾). De koning verbiedt, dat eenig Javaan of Chinees bij den bouw van het fort hulp verleene; „doch evenwel sijnder t'sanderendaechs eenige Chinesen te werck gecomen". De Engelschen hebben den koning een stuk grof geschut vereerd.

De ambachtslieden worden nu alle op het eiland Onrust gehouden²⁾. „Wy sullen daerby oock sien te trekken sooveel Chineese timmerlieden ende andre, als mogelijck zy, omme daer of daerna³⁾ aen 't vastelandt collonie te planten, na dat den tijt medebrengen sal, invoegen dat ons interim voor een provisionele rendevouz dienen sal het fort, welck hier maeckende sijn. Die van Jacatra sullen daerdoor gedrongen wesen, vrede te houden, want soo sy iets anders onderstonden, souden onse plaatse welhaest sooveele vergrooten, dat U. E. in Indien geen andere generale rendevouz behoeven soude. Alsnu is dese coninck besich, om sijn stadt te verstercken en die rontsomme in steenen muren te leggen. 't Heeft de naem, dat het tegen de Mataram geschiet, maer geschiet uit enckele vreeze, dat wy haer boos voornemen met rechtveerdige straffen sullen"⁴⁾.

Na goede schenkagie heeft thans Atjeh den handel op Tikoe en Pariaman vergund.

De brief eindigt met het enkele woord: „Smeecoolen", met uitroep-teeken. Blijkbaar werden deze tijdens de werkzaamheden aan het fort meer dan ooit gemist.

Het schip *Delft*, dat na *Mauritius* in de lading kwam, neemt een brief mede, geschreven 14 Januari 1619 beoosten Japara in 't schip d' *Oude Sonne*. Coen was „innewaerts" vertrokken, dus toch doende, waartoe hij in November niet had willen besluiten. De brief begint met uiteenzetting der redenen, die hem er toe hebben genoopt.

De koning van Jacatra is met de versterking van zijn stad voortgevaren. Hout en steen, door Coen op levering gekocht, sloeg hij aan, „onder pretext dat hetselfige tot versterckinge van sijn stadt van noode hadde". Bantam verbiedt op doodstraf, dat iemand, 't zij Chinees of

¹⁾ I, 408.

²⁾ De eerste maal dat het eiland in Coen's brieven met dezen naam genoemd wordt, blijkbaar gegeven in toespeling op het dag en nacht arbeiden aldaar.

³⁾ Daar in de buurt.

⁴⁾ I, 409.

Javaan, naar Jacatra varen zal. Niet ten onrechte noemt Coen „de handelinge" die hierop te Jacatra toegaat, „verwonderlijck vreemt". De koning vraagt 1000 realen „tot hulpe van d'oncosten die hy over de versterckinge van zijn stadt was doende" en krijgt ze, en nog 200 realen daarenboven, „in teecken dat mede goetwillich betalen wilden de schattinge, die de Chinesen tot versterckinge van des conincks stadt opgelegt was" ¹⁾). Hij moest worden gesust zoolang het fort niet gereed was.

Behalve de drie schepen, reeds eerder naar de Oost gezonden, werd, om die te beter tegen de Engelschen te verzekeren, ook nog de *Trouwe* daarheen geëxpedieerd, tot 100 koppen gemand, met ontbloeting der andere schepen. Coen hield nu, met inbegrip van een schip zooeven van Tikoe gekeerd, vijf schepen over. De drie eerst vertrokken schepen hebben onderweg Japara zwaar getuchtigd (tien jonken en veel prauwen verbrand, dertig Javanen gedood). Het feit maakt, naar Coen zich vleit, te Jacatra indruk. „Te desen tyde heeft men hier in 't Oosten eenige dagen lanck een seer groote comeet gesien, die onder de Javanen en Chinesen een grote schrick maecte, en veel bedenckinge gaff" ²⁾).

Tot dusver hadden de Engelschen te Bantam 10 schepen bijeen. 8 December hebben zij er 5 uit patria bij gekregen onder een nieuw admiraal, Sir Thomas Dale. „De straten van Bantam vielen haer te cleen, nu souden sy van ons revengie becomen. *Delft* die tot Bantam in de ladinge lag, dreychden sy te nemen. Uyt geheel Indien souden se ons slaen. Den generael Coen souden sy levendich oft doodt hebben, ja hadden hem alrede" ³⁾.

Het schip *Swarte Leeuw*, van Patani naar Jacatra, verviel 14 December tegen den avond onder Poeloe Pandjang en ging daar voor anker, omdat het te laat was, de rede van Jacatra te halen. Vier Engelsche schepen, des nachts gereed gemaakt, eischten het den volgenden morgen op. „Matroos was seer gewillich om tegens d'Engelsen te slaen, alhoewel den *Swarten Leeuw* niet dan een weynich quaet cruyt hadde en het schip, overladen wesende, seer reddeloos lach; dan den coopman ende schipper (die te laet wacker wierden ende versuymt hadden, tijtelijck naer Jacatra te vertrecken) geen uytcompste siende, hebben haer ten laetsten met accoort overgegeven, op conditie, dat sy

¹⁾ I, 418.

²⁾ I, 420.

³⁾ I, 421.

ende al het gemeene volck met al haer bagagie liber ende vry souden gaen daer 't gelieffde, sonder geplundert te werden". De Engelschen kwamen dit accoord niet na, maar hielden de bemanning, op enkelen na, gevangen.

Het schip de *Engel*, juist naar Soerate afgevaardigd, kon men nog tijdig doen terugkeeren; bovendien kwam uit Japan d'*Oude Sonne* behouden aan, zoodat het getal schepen tot 6 steeg. Van deze 6 werd echter de *Gouden Leeuw* verdubbeld (overgehaald zijnde aan de *Valck*), lag *Delft* in lading en 't *Wapen van Amsterdam* leeg, zonder volk. De schepen lagen aan Onrust onder 't geschut van de *Gouden Leeuw* dat daar geplant was.

Het werd nu een wedloop tusschen den koning en Coen in het optrekken van versterkingen. De koning kwam met de zijne gereed en had geschut geplant nog eer „de kat" voltooid was. Den 22sten December liep het gerucht, dat men den volgenden dag met 7000 man zou worden aangevallen. De rivier tusschen het fort en de rede vond men met palen afgesloten. Den 23sten bespeurde men dat op het terrein der Engelsche loge, aan de overzijde der rivier recht tegenover de Nederlandsche, door de Javanen een wal werd opgeworpen die reeds een vadum uit den grond was: een „batorye recht op onse neuse"! Inderhaast werden op de onvoltooide kat twee stukken geplant en de raad vergaderd: moest men het fort houden of het ruimen? Zoo het eerste, dan moest de voltooiing van het werk aan de overzijde worden verhinderd. Eenstemmig werd daartoe besloten¹⁾, de Engelsche loge vechtenderhand ingenomen en verbrand; het kostte 11 dooden en 12 gewonden. Den 24sten werd er van weerskanten geweldig geschoten; 's konings geschut werd door Engelsche bosscheters bediend. Dien dag verschoot Coen een vierde part van zijn kruit. Den 25sten werd, vruchteloos, een bolwerk aangevallen, dat die van Jacatra op den westhoek van de uitmonding der rivier hadden opgericht; een luitenant en 3 man kwamen daarbij om. Dezen dag kwam van Djambi nog het jacht de *Jager* met peper aan.

Toen de Engelschen te Bantam de vernieling hunner loge te Jacatra vernamen, wilden zij uit weerwraak de Nederlanders in hun loge te Bantam te lijf, doch de pangoran legde in dat gebouw Bantamsche

¹⁾ III, 476.

bezetting, en liet op de markt voor de Nederlanders koopen wat dezen tot hun onderhoud behoefden.

Daar het kruit niet lang meer zou kunnen strekken, bleek de meerderheid van den raad van gevoelen, dat het beter ware, geld, volk en goederen in te schepen en het fort te verlaten. Daartoe moest eerst de rivier door het uittrekken der palen worden vrij gemaakt; het geschiedde. Nu was nog het bolwerk in den weg dat men den 25sten vruchteloos had aangevallen. De schepen werden van Onrust ontboden met bevel, dit bolwerk aan te tasten van de waterzijde; zij kwamen den 29sten ter reede. Den volgenden dag, terwijl de breedte raad van het vlootje overlegde hoe aan de opdracht te voldoen, kreeg men elf Engelsche schepen in 't zicht. De raad in het fort besloot hierop dat Coen zich onmiddellijk aan boord der schepen begeven zou en de Engelschen tegemoet loopen. In het fort bleven achter Pieter van den Broeck als commandeur, Jan Jansz. van Gorcum als kapitein en Abraham Strijcker als luitenant, met 250 geweervoerenden (75 soldaten, 15 konstabels en bosscheters, 25 Japanners, 70 zwarten, 65 ambachtslui, kooplinden en assistenten). Verder bleven in het fort 60 à 70 jongens, 16 Chinezen, 20 à 30 vrouwen en eenige kinderen; te zamen een 400 eters; maar lijftocht was er genoeg; van alles was men goed voorzien, behalve van kruit: slechts 30 vaten, waar Coen van de schepen er nog 10 bij voegde. In zilver en geld bleef er voor 100.000 realen achter, en aan koopmanschappen evenveel.

31 December zette, met den landwind, Coen met zijn 7 schepen¹⁾ zoo na aan de Engelsche vloot als hij komen kon. Na noene, met den zeewind, kwamen de Engelschen op hem af, zetten het buiten schoot en eischten Coen's vloot op. Na in de hartige taal die men zich voorstellen kan te zijn beantwoord, keerde de trompetter in zijn schuitje naar de Engelschen terug.

Nieuwjaarsdag in het vroege morgenuur kwam een sloep uit Djambi bij de vloot, met bericht dat ook de *Bergerboot*, die in Djambi geen toegang had kunnen vinden daar de Engelschen den mond der rivier hadden afgesloten, en daarom met ongelost cargasoen terugkeerde, in de buurt moest wezen. Om te voorkomen dat dit schip de Engelschen

¹⁾) *Oude Sonne*, *Wapen van Amsterdam*, *Delff*, *Gouden Leeuw*, *Engel*, *Valck*, *Jager*.

in den mond zou loopen lichtte Coen het anker en trachtte boven den wind te geraken. Den 2den Januari 's ochtends ontwaarde hij de *Bergerboot*, doch aan de zeezijde der Engelschen, die nu op Coen afkwamen en drie uren met hem slaags bleven „in welcken tijt een derde paert van al het cruyt, dat in onse vloot was, verschoten hebben. D'Engelsen te loevert wesende, hebben na haer geliefte aff ende aen gehouden, maer geen lust gehad, naer 't schijnt, te aborderen”¹⁾. Coen verloor in het gevecht zeven man, maar won de *Bergerboot*, die, het gevecht ziende, naar hem toe liep.²⁾ 's Avonds zetten beide vloten, de Nederlandsche en de Engelsche, het onder den wal. Men wist niet, wat te besluiten: er gingen stemmen op, den 3den den strijd te hervatten; anderen achttien dit niet raadzaam, bij gebrek aan kruit. Toen evenwel den 3den met de vroege de Engelschen versterking van 3 schepen uit Bantam kregen, leek de strijd al te ongelijk en werd besloten binnen de eilanden door naar Jacatra te loopen en met die van het fort te overleggen wat te doen stond. De Engelschen volgden, buiten de eilanden om. Vóór Coen aan het fort was, vatte hij nieuw besluit. Zoo men den slag op open zee niet meer gewaagd had, zou men dien voor Jacatra kunnen winnen? Bij nederlaag kon alles verloren zijn, schepen en fort; ontkwam men naar de Oost, dan ging vermoedelijk het fort verloren, maar in de Oost kon men de daar vertoevende schepen tot zich trekken, en in volle kracht, aan die van de Engelschen minstens gelijk, terugkeeren. Men offerde minder op aan een fort, dan aan schepen. Tijd om die van het fort aan boord te nemen was er niet; men moest hen aan hun lot overlaten. Het kwam ook in aanmerking, dat sedert het eerste treffen, dat goed was doorstaan, „de courage van ons volck vry wat gemindert” was³⁾). „Hierop hebben het (met leedtwesen) zeewaerts gewent en sijn voorts om d'Oost geloopen”. Aan die van het fort werd een schuitje gezonden met belofte, ten allereersten uit Ambon weder te zullen keeren; „hout de plaatse, soo lange het eenichsints doenlijk is; soo 't geviele dat die niet houden cost, soo maeckt dan accoort met d'Engelsen, oft met den coninck van Jacatra, doch wy achten dat het beste sy, dat de plaatse in dien gevalle aen d'Engelsen overgegeven wort”³⁾.

¹⁾ I, 430.

²⁾ I, 431.

³⁾ II, 495.

Men trof op de reede nog het fregat *Ceylon* aan, dat op nieuwjaarsdag met diamanten (die reeds in het fort waren gebracht) uit Soekadana was gekomen, en nam oock dit vaartuig naar de Oost mede. Den 4den bevond men zich aan den hoek van Krawang op 6 vadem diepte, dicht aan lager wal, en zou zich in groot gevaar bevonden hebben zoo de Engelschen, die men den geheelen dag bij de eilanden voor Jacatra zag liggen, de schepen vervolgd hadden, maar 's avonds zag men hen voor Jacatra loopen. Met een goede wind kwam men eindelijk van den wal af. Den 5den werd het fregat *Ceylon*, dat goed bezield was, naar Straat Soenda gezonden, om de schepen, die dagelijks uit patria, van de kust van Koromandel, en van Tikoe verwacht werden¹⁾, te waarschuwen, mede naar Ambon te loopen. Eén dier schepen mocht echter met het retour naar patria worden gezonden²⁾). Den 6den werd besloten, ook het volladen schip *Delft* naar patria te doen vertrekken, door straat Bali. Coen besluit zijn aan dit schip medegegeven brief met de gewone klacht over te karige expeditie, die ditmaal zeer bitter uitzalt. „Ick sweer U by den Alderhoochsten, dat de generale Compagnie geen vyanden heeft die haer meer hinder ende schade doen dan d'onwetenheyt ende onbedachtsaemheyt (hout het my ten besten) die onder U. E. regneert en de verstandige overstempft"³⁾). De klacht is ditmaal niet alleen van een buitengewone hevigheid, maar bereikt ook een buitengewone lengte: hij herhaalt zich tien-, twintigvoud, maar verontschuldigt zich aan het slot: „Dewyle ick voor dees tijt (Godt betert) anders niet doen can, handen en voeten my gebonden sijn, de spraecke en 't gesichte als benomen is, vermits door gebreck van middelen niets verrichten connen, hebbe per passe tempo niet nalaten connen, veel ydele praetgens, meer dan anders gewoon zijn⁴⁾), in desen te verhalen, U. E. biddende, alles ten goede (gelijck die geschreven zijn) met aendacht aen te hooren".

Maar de brief krijgt nog een verlengstuk: wat beweegt Bantam en Jacatra, zich tegen de Compagnie te stellen? En hij antwoordt:

„Van oots is in dese landen een prophetie, namentlijck in China,

¹⁾ Uit patria 't Wapen van Haarlem en 't Hert; van de Kust de Dolphijn en Cleen Vlissingen, van Tikoe de Zeewolff (III, 486).

²⁾ II, 497.

³⁾ I, 439.

⁴⁾ De uitdrukking werkt komisch. Hij bedoelt: „tegen mijne gewoonte..."

Java, Molucco, Amboyna, Banda ende Solor, datter van verde een vreemde natie comen zal, wit van couleur, geheel gecleet, jae oock de handen ende voeten, hebbende catteoogen en een grote neus, verckens eetende, dewelcke voorsz. landen besitten ende het Mahumetisten gelooff te niet doen sullen. Hiervoor wort in alle de voorsz. landen seer gevreest. 't Is kennelijck, dat de Chinesen daerover geen vreemdelingen eenich acces in haer landt willen vergunnen.

Doen d'eerste schepen van de Vereenichde Nederlanden tot Bantam quamen, wierd by die van Bantam voorgenomen ende onderstaen (als U. E. kennelijck is) het volck te dooden ende de schepen ende goederen als een proye te nemen. Na de waeromme hebbe wel vernomen, maer men wist geen andre reden te geven, dan dat het was, om soo vreemde natie geen acces te geven ende om de buyt te becomen. De Javanen daernaer de courage, macht ende middelen van de Vereenichde Nederlanden mer ende meer siende, heeft sulcx te meer ontsach veroorsaeckt. Hierby comende de vreese, dat wy wel souden mogen wesen degene, die thans oft morgen meester mochten werden ende de religie veranderen, is daeruyt een generale onversoenlijcken haet gevolcht, dewelcke d'onversadige gericheyt van dese Mooren ende haer bose troulose weth noch meer vermeerdert"¹⁾.

Wij zien hier Coen niet op zijn sterkest. Zelf zegt hij in zijn stuk van 1 Januari 1614, dat men in de Molukken natuurlijk aan den mohammedaanschen godsdiest niet raken zal²⁾; dit zegt een man ijveriger in zijn geloof dan de meesten; ook te Bantam kunnen de Nederlanders onmogelijk den indruk hebben gemaakt, verbreiders bij uitstek van het Christelijk geloof te wezen; zij hielden hun geloof, overal waar zij tegenover den Islâm werden geplaatst, voor zichzelf. En van onverzadelijkheid gesproken: onverzadelijk was de energie waarmede zij zich in Indië toelegden op het geldverdienen. Daarvoor was Coen gezonden, en hij organiseerde de zaak met genie. Bovendien nog een diep volkenkenner te zijn, zal men niet van hem willen vergen. Geheel slaat hij de plank mis in een op het bovenstaand citaat volgend betoog, dat natuurlijk Bantam met de Engelschen onder één deken ligt; wat te Jacatra tijdens zijn afwezigheid voorviel, zal het ons wel anders leeren. Even

¹⁾ I, 441.

²⁾ Hiervóór, bl. 51.

onjuist is hij in zijn opvatting, dat natuurlijk de koning van Jacatra heel Java achter zich heeft en diens „aenslach" (die slechts in de verbeelding van Coen bestaan had) „met advys ende raet van de omliggende coningen" moet zijn ondernomen. Hij spreekt zichzelven trouwens in dit opzicht onmiddellijk tegen: „den ouden coninck van Cheribon", zegt hij, „hout Bantam ende Jacatra alrede voor verloren; ons fort Jacatra noemt hij nieuw Malacca..... Connent die van Malacca tegens haer niet bestaan, wat zullen wy dan doen, die veel min vermogen? Dit zijn de redenen van den coninck van Cheribon". Op veilig terrein zijn wij bij Coen, niet zoo hij Javanen expliceert, maar zichzelven uitdrukt, zijn kracht van wil, zijn vastbeslotenheid: „Ick verseeckere U. E. soo wy 4 a 500 soldaten met alle nootlijckheden hadden, dat wy haest sooveel ruymte souden maecken ende sooveel voet in 't landt becomen, dat geheel Java, Godt ten voorsten, ons van 't landt niet slaen en souden. Nu, patientie moeten wy hebben, totdat het de Heere versiet"¹⁾). Dan weer tot de bewindhebbers, met welke hij geen patientie heeft: „Soo U. E. niet van sinne sijn, jaerlicx grote menichte van schepen, volck ende alle nootlijckheden te senden, bidde ick andermael, my metten eersten te doen verlossen, ende dit versoeck ten besten te nemen, want ick sonder grote middelen U. E. begeren niet voldoen can".

Besluit: de *Valck* is naar Jortan, om verversching voor de vloot, de *Bergerboot* naar Bima, om rijst, de *Jager* naar Solor, ter waarschuwing dat de *Arendt* en *Groene Leeuw*, die zich daar moeten bevinden, ten spoedigste bij de vloot moeten komen. Met d'*Oude Sonne*, 't *Wapen van Amsterdam*, de *Engel* en den *Gouden Leeuw* zet hij de reis naar Ambon voort, „om met den eersten van daer weder met alle macht naar Bantam te keeren, 't fort Jacatra te assisteren ende revenge van d'Engelschen te halen"²⁾.

Als hij, 5 Augustus 1619, zijn volgenden brief schrijft, is het rendez-vous al begrepen. Wat er gedurende zijn afwezigheid te Jacatra was voorgevallen, laten wij ter zijde tot Coen er van hoort, want dit boek is slechts bestemd, hem in zijn denken en doen te volgen.

¹⁾ I, 442.

²⁾ I, 443.

16 Januari scheidde men van de *Delft*, en was 4 Februari voor Amboen ter reede, waar men 3 schepen, de *Trouwe, Zuyder Eendracht*¹⁾ en *Cleen Hollandia* vond. Den 6den kwam daarbij de *Neptunus* uit Banda. Over den luitenant-gouverneur Herman van Speult is Coen tevreden: hij houdt er bij die van Loehoe en Kambelo de vrees onder. Op Makassaarsche en andere jonken zal wacht worden gehouden. Er zijn eenige Chineezen aan het pannebakken gezet, om de pakhuisen beter tegen brandgevaar te kunnen beveiligen. 20 Februari vertrekt Coen naar de Molukken, den commandeur Arent Maertsz. bevelende, tegen primo April alle schepen vaardig te hebben en aan het westeinde van Madoera te vereenigen, „om voort gesamentlijck na Jacatra te zeylen”²⁾. 15 Maart, voor Batjan, komen Reael en van der Hagen met de *St. Michiel*³⁾ bij Coen, die in hun gezelschap naar Amboen terugvaart waar hij 20 Maart aankomt, en de vloot met de *Nassau* en de *Bergerboot*, van Bima, en de *Jager*, van Solor, versterkt vindt; de *Arent, Groene Leeuw* en *Jortan*, die nu aan de zuidzijde van Timor handelen, zullen zich bij het rendez-vous aan het westeinde van Madoera vervoegen. Den 23sten komt de *Valck* met provisie van Jortan en Soerabaja terug, en uit Straat Soenda de *Ceylon* met bericht dat uit patria ‘t *Wapen van Haerlem* en ‘t *Hert* ongedeerd, met een prijs, zijn aangekomen; den 28sten voegt zich nog bij de vloot het schip de *Morgensterre*, uit de Molukken. Inmiddels ontplooit Coen sedert 23 Maart het karakter van gouverneur-generaal en benoemt tot raden van Indië Pieter de Carpentier, Arent Maertsz., Willem Jansz., Andries Soury en Herman van Speult. Tenzelven dage wordt besloten „dat ons met de macht, die op ‘t spoedichste byeen versamelen connen, in alderyle transporteerden sullen ter plaatse daer d’Engelse vloote soud mogen wesen, ende dat trachten sullen ons meester te maecken van deselvige ende van alle Engelse schepen, die hier en daer off ivers, waer ‘t soud mogen wesen, souden mogen becomen, sonder hiervan nader eenige insinuatie te doen”⁴⁾. Deze resolutie wordt 26 Maart door alle opperkooplieden, schippers en krijgsofficieren geconfermeerd en is den 18den

¹⁾ Het schip van Le Maire, zoo genoemd ter onderscheiding van een *Eendracht* die reeds tot de vloot der V. O. C. behoorde.

²⁾ I, 449.

³⁾ Het aangehouden Fransche schip.

⁴⁾ III, 499.

Mei, terwijl men aan het westeinde van Madoera lag, nog eens door allen bezworen¹⁾. „Voor dese”, geeft Coen als motief, „eer het disseyn van d'Engelsen volcomentlijcken ontdekt was, isser by veele altoos schrupele geweest om gewelt tegen d'Engelsen te gebruycken; maer nu, Gode zy loff, worter geen schrupele vernomen. d'Almogende Godt geve, dat de saecke in Europa ten besten bevrediget mach worden”²⁾.

1 April kwam nog van Djambi, met peper en wat diamanten, de *Tiger* aan. Dit jacht had Jacatra aangeloopen en bracht eenig bericht hoe de zaken daar stonden; het luidde niet gunstig. Zijn vertrek zooveel mogelijk verhaastende, stak Coen 5 April van wal naar het rendez-vous bij Madoera, met 12 schepen³⁾; voor noodzakelijke diensten in de Molukkenzee bleef eenig klein vaartuig te Amboen achter. Den 9den werd, in aanmerking dat de vloot, niet den westelijken wind hebbende, zeer weinig vorderde, de snelzeilende *Ceylon* naar Jacatra vooruitgezonden met Pieter de Carpentier en Andries Soury aan boord, om die van het fort moed in te spreken en het ontzet aan te kondigen⁴⁾. Den 21sten overleed een ander der nieuwe raden, Arent Maertsz., in wien Coen „een goet, getrouw ende seer yverich dienaer” betreurde⁵⁾. Van 2 tot 14 Mei vereenigden zich bewesten Madoera in het geheel 17 schepen⁶⁾ (waaronder de twee, uit patria aangekomen)⁷⁾, „dat alrede meer macht is, dan selfs verhoopt hadden byeen te brengen”; derhalve besloot men niet langer den *Arent* en *Groenen Leeuw* in te wachten (die nog van Timor moesten komen), maar naar Jacatra te vertrekken.

Wat de schepen uit patria wedervaren was, wijst er ten duidelijkste op dat Coen zich verschreewd had, toen hij in zijn brief van 14 Januari te kennen gaf dat Bantam en Engeland één waren. Niets kwaads vermoedende kwamen *Haerlem* den 14den, *'t Hert* den 16den Januari voor Bantam aan. *Haerlem* ontving op de reede bericht van de Nederlanders

¹⁾ III, 508.

²⁾ I, 453.

³⁾ Trouwe, Oude Sonne, Gouden Leeuw, Zuyder Eendracht, Bergerboot, Morgensterre, St. Michiel, Wapen van Amsterdam, Neptunus, Nassau, Jager, Ceylon.

⁴⁾ Commissie der beide raden: II, 548.

⁵⁾ I, 454.

⁶⁾ Wapen van Amsterdam, Morgensterre, Trouw, Gouden Leeuw, Nassau, Oude Sonne, Zuyder Eendracht, St. Michiel, Cleen Hollandia, Wapen van Haarlem, Hert, Zeewolff, Neptunus, Jager, Engel, Hoorn, Bergerboot.

⁷⁾ Wapen van Haarlem, Hert.

in de loge, dat er onraad was en keerde daarop naar Straat Soenda terug; 't *Hert* voer met een schuit aan land; de opvarenden werden door den pangoran ondervraagd maar hij liet ze ongedeerd vertrekken; vernemende dat 6 Engelsche schepen van Jacatra op hem afkwamen, lichtte 't *Hert* zijn ankers en liep mede naar Straat Soenda weg, waar *Ceylon* de beide schepen vond, en Coen's orders overhandigde. 21 Februari kwam bij hen de *Zeewolff*, van Tikoe. Tot 10 Maart bleven zij op andere schepen wachten; toen er geen kwamen, liepen zij naar Amboen, voor Bantam 4 Engelsche schepen slag leverende, „doch sochten den andren niet seer“¹⁾). Zij besloten nu naar Jacatra te loopen, „omme die van 't fort, doenlijck wesende, met raet en daet te assisteren“, doch toen 10 Engelsche schepen hen tegemoet zeilden, liepen zij weg en kwamen 21 April te Amboen aan; vernemende dat Coen vertrokken was, spoedden zij zich naar het rendez-vous. „De compste van dese nieuwe schepen heeft d'onse vry wat verheucht. In drie maenden wasser in onse vloote geen ranchoen van wijn noch aracq gegeven, ende alsoo *Haerlem* een goede partye wynen verovert hadde, is de vloote daerdoor voor een tijt lanck voorsien geworden, 't welck insonderheyt in dese conjuncture wel gepast heeft, want onse natie drincken off sterven moeten“.

Tusschen de schepen van Coen's vloot werden de rollen aldus verdeeld, dat Coen met de *Trouw* en *Morgensterre* den Engelschen admiraal voor zijn rekening zou nemen (die 52 stukken op had), *Sonne* en *Neptunus* den tweeden admiraal, *Haerlem* en *Hoorn* den eersten vice-admiraal, *Zuyder Eendracht* en *Nassau* den tweeden vice-admiraal, *Bergerboot* en *Hert* den eersten schout bij nacht, *Engel* en *Jager* den tweeden schout bij nacht, *Gouden Leeuw*, *St. Michiel*, *Wapen van Amsterdam* en *Zeewolff* zouden op de overige Engelsche schepen moeten passen, doch mochten niet abordeeren, daar geld (184.000 realen in specie, 151.000 in Japansch zilver) en cargasoenen voor 't vaderland dienstig (ter waarde van 2 miljoen gulden) over deze schepen verdeeld waren. Hierop werden 19 Mei *Zuyder Eendracht*, *Nassau*, *Bergerboot* en *Hert*, met het jacht *Cleen Hollandia*, naar Japara vooruitgezonden om te zien of daar wellicht Engelschen lagen; Coen volgde 21 Mei met de rest; 23 Mei was de geheele vloot voor Japara weder bijeen;

¹⁾ I, 459.

de gelegenheid werd te baat genomen om 400 man te landen en de stad, „voor de tweedemaal” te verbranden¹). — Voor Japara kwam Ceylon bij de vloot met de tijding dat op bericht der nadering van Coen de Engelschen, 11 schepen sterk, in Straat Soenda waren gaan liggen, „preparatie makende omme door te gaen, soo haest onse compste vernemen souden”. 24 Mei vertrok nu de vloot naar Jacatra; den 25sten droeg Coen den raad voor, dat men toegrijpen moest, vóór de Engelschen wellicht terug waren; dat zoo men goed vond Jacatra zelf, na het genomen te hebben, tot het generale rendez-vous te bestemmen, het dan noodig was een „generale lanttocht” te doen, „om een vrye, ruyme possiessie en jurisdictie in 't lant te becomen.... Ende alsoo het nodich is, eer men soo een gewichtige saeck aenvange ofte het recht ende goede occasie versuyme, dat alle aencleven van dien rijpelijck overwogen werde, heeft d'E. heer generael den raet aengedient.... of men verder sal aenvangen de plaetse van Jacatra tot een generale rendevous t'approprieren, dan off verkiesen sullen een van d'eylanden van Jacatra, of andere in de Straet Sincapura gelegen off elders een 't vaste lant, van alle welcke de heeren Mayores meest tot Ontong Java inclineeren, doch sijn Excellentie de Prince van Orange schijnt meest tot een bequaem eylant, alsser een bequaem te becomen is, genegen te wesen”²). De raad wordt verzocht, „ter naeste vergadering” finale resolutie te nemen; „en om tydelijck naerder informatie van alle gelegentheden van Jacatra te becomen ende de onse aldaer van onse desseynen te verwittighen opdat sy haer oock vaerdich houden, is gearresteert dat datelijck 't jacht 't Hert vooruyt na Jacatra senden ende van daer by ons ontbieden sullen Pieter de Carpentier, Pieter van Ray, Evert Hermansz. ende den capitein off luytenant van 't fort”. De vloot blijkt 1220 koppen sterk; „is goetgevonden, dat daervan de twee derde landen sullen, ende dat die met het volck van Jacatra in 13 compagniën, elck van ontrent 70 coppen, verdeylen sullen”. De indeeling dezer compagnieën wordt tevens reeds vastgesteld: Jacques Lefebvre zal de voorhoede, Coen zelf het corps de bataille commandeerden³). — Reael stelt bij deze resolutie (die in den aanhef een verslag der moeilijkheden bevat, met den koning van Jacatra vóór Coen's vertrek onder-

¹) Eerste maal hiervóór, bl. 152.

²) III, 976. — Coen weet dit uit de patriasche brieven, waarover beneden.

³) III, 977.

vonden) de aanteekening: „sonder hierdoor te homologueren die dingen daer ick noch om, noch omtrent ben geweest”¹). — De „naeste vergadering” wordt gehouden 28 Mei, „leggende voor Jacatra”; met eenparige stemmen wordt tot de landing besloten, en om Jacatra tot rendez-vous te houden „sonder na andre plaatzen omme te sien, alsoo dese bequaem geoordeelt wort, ende nieuwers geen sonder oorloge soude connen begrepen worden”. Men is dus van te voren zeker van het succes; hoe men zoo boud spreken kon, zal blijken uit het relaas van 't geen sedert Coens vertrek te Jacatra was voorgevallen.

Wanneer Coen aan dit relaas toe is, begint hij met de opmerking, dat hij zijn terugkeer maar weinig minder kruit in het fort was dan bij zijn vertrek, zoodat de oorlog „meest met praetjens” moet zijn gevoerd²).

Zoo was het inderdaad. De situatie was beheerscht geworden door de verlangens eerst, de fouten later, van den riksbestierder van Bantam. Men herinnert zich dat deze, toen de Engelschen te Bantam, van het vernielen hunner loge te Jacatra verwittigd, wraak wilden nemen op de Nederlanders te Bantam, dezen had „beschermd”; is te zeggen, onder zijne macht gebracht³). Ook de bezetting van het fort Jacatra wilde hij in zijne macht brengen en vervolgens het fort raseeren. In geen geval wilde hij het in handen der Engelschen zien. Zijn gezichtspunten waren: dat de handel te Bantam gevestigd moest blijven en niet verlegd naar Jacatra, en dat hij te Bantam zelf de Nederlanders tegen de Engelschen moest kunnen uitspelen en omgekeerd. Voor het oogenblik schenen de Engelschen aan de bovenhand. De gevolgtrekking voor de politiek van Bantam is niet ver te zoeken.

Sir Thomas Dale beheerschte den toestand volstrekt niet. Eigenlijk waren de Engelschen op de Nederlandsche schepen afgekomen, niet op het Nederlandsche fort. Een Engelsch rendez-vous hadden zij niet in den zin. Het Nederlandsche fort wilden zij wel aan den regent van Jacatra („coninck” alleen in Coen's verbeelding!) overlaten om het te vernielen, mits deze vooraf verlof gaf tot den wederopbouw van hun eigen vernielde loge. Vóór men het hier over eens was wilden zij hem

¹) III, 510.

²) I, 460.

³) Hiervóór, bl. 153—154.

tegen het Nederlandsche fort geen hulp hoegenaamd verleenen. Tegen betaling van 2200 realen gaf eindelijk de regent het gevraagde verlof (17 Januari); hij had het geschut (en de geschutbediening) der Engelschen noodig om het fort te nemen. De Engelschen begonnen nu geschut te landen en het tegenover het fort in batterij te stellen.

Terwijl hij aldus met de Engelschen onderhandelde, had de regent al dezen tijd ook met de Nederlanders in betrekking gestaan.

Aanvankelijk had van den Broeck een krijgshaftige houding aangenomen. Zijn geschut richtte in de kota zware schade aan; er was den regent (die toen nog niet zeker van de Engelschen was) alles aan gelegen, het onmiddellijk tot zwijgen te brengen. 14 Januari bood hij daarom het herstel van den vrede aan. Van den Broeck benoemde twee onderhandelaars, die 19 Januari met den regent overeenkwamen dat aan het fort (aan welks voltooiing de laatste weken met kracht gearbeid was) niet verder zou worden getimmerd tot Coen's terugkeer, en de Engelsche loge zou niet weder mogen worden opgericht ter plaatse waar zij gestaan had: vlak tegenover het Nederlandsche fort. De bezetting betaalde dit contract met 5000 realen in geld, en met kleedjes ter waarde van 1000 realen; den 20sten Januari werd een en ander in zijn geheel voldaan (een groote fout, meent Coen, men had het in termijnen moeten doen¹). Er werden nu beleefdheden gewisseld, ververschingen naar het fort gezonden, en den 22sten noodigde de regent van den Broeck tot een vriendschapsbezoek in zijn dalam. Enkelen vreesden verraad ((zoals de predikant Hulsebos, die deswegen door Coen geprezen wordt), maar van den Broeck verkeerde in de meening, de Engelschen van den regent geheel gescheiden te hebben en zijn voordeel nu verder te moeten vervolgen, en gaf, met een gevolg van zes personen, aan de uitnoodiging gehoor. Alle zeven werden zij gebonden en in de gevangenis geworpen. Tot losprijs eischte de regent van den nieuen bevelhebber, Pieter van Raey, 10.000 realen, kruit, lood en 2 stukken geschut. Hij noodzaakte van den Broeck, wien alle bravade nu vreemd was, dezen eisch bij briefjes te ondersteunen.

Van Raey hield zich doof. Was het fort niet te houden, dan ware het beter (had ook Coen gezegd) met de Engelschen te onderhandelen dan met den trouweloozen regent. Nog altijd werd het fort niet aangevallen,

¹) I, 461.

wel gedurig meer benauwd: den 24sten hadden de Engelschen op verzoek van den regent de hoeveelheid geschut die zij hem ter beschikking stelden verdubbeld, en in den nacht van 28 op 29 Januari werd een brug over de rivier geslagen. Alles scheen nu tot den storm gereed. Den 29sten eischte Dale het fort op, met aanbieding van lijsbehoud. Nog altijd kwamen er briefjes van van den Broeck; nu heette het, dat de regent zijn eisch tot 5000 realen had teruggebracht. Van Raey deed eindelijk een bod: 2000 realen. Maar nu werd van den Broeck, gebonden, onder den wal van het fort geleid, en riep van Raey toe het fort, dat anders bestormd zou worden, bij verdrag over te geven.

Er scheen nu niet aan te twijfelen dat de regent en de Engelschen het voor het oogenblik eens waren, en van Raey ontzonk de moed. Hij begon met de Engelschen te onderhandelen en 1 Februari kwam de capitulatie tot stand. Het fort (met bezetting, geschut en krijgsvoorraad) zou aan Dale, de koopmansgoederen en juweelen den regent worden overgegeven. De bezetting zou zich op een vaartuig, door de Engelschen tegen betaling te leveren, naar de kust van Koromandel mogen inschepen; van den Broeck en de andere gevangenen zouden door den regent worden uitgeleverd, en met de bezetting vertrekken. Zijn persoonlijke bezittingen zou ieder mogen behouden. Ten volgenden dage zou de overgave van fort en koopmansgoederen plaats hebben. Nauwelijks werd dit in het fort bekend, of alle tucht ging te loor; kisten en koffers werden opengebroken; ieder eigende zich toe wat hij meester worden kon.

Op dit oogenblik trad Bantam, dat zich de geheele maand door van alles op de hoogte gehouden had, tusschenbeide.

Toen, in den vroegen morgen van den 2den Februari, de maatregelen van uitvoering beginnen zouden, zag men op den linkeroever der Tjiliwoeng, tusschen de Engelsche batterij en de Engelsche schepen in, eenige duizenden Bantamsche krijgslieden opgesteld, aangevoerd door den sjabandar van Bantam. Onder bedreiging met een overval der Engelsche loge te Bantam verbod de sjabandar de overgave van het fort, en eischte van den Broeck en de zijnen op. Dale verloor te eenen male het hoofd en vluchtte in een bootje naar zijn schepen. De regent moest van den Broeck en de zes anderen uitleveren; de sjabandar slaakte hun boei en zond hen naar Bantam op. Aan de Engelschen werd verlof geweigerd, hun geschut weder in te schepen. Bevreesd voor

hun geld en koopmansgoederen te Bantam, zeilden zij daarheen terug. De regent van Jacatra werd door Bantam afgezet en smadelijk de wilernis in gedreven.

Nu hij tegenover Bantam alleen stond, kreeg van Raey zijn bezinning terug. Geen aandrang van van den Broeck of van de andere Nederlanders die zich in de macht van Ranamanggala bevonden, deed hem wijken. Bantams eerste eisch was overgave van het fort, dat met den grond gelijk zou worden gemaakt. De bezetting zou, ingescheept, ter reede van Bantam de terugkomst van Coen mogen verbeiden. Bantam eischte voorts de helft der koopmansgoederen, en al het geschut. Na lang aarzelen bood van Raey een vierde der koopmansgoederen, en de helft van het geschut. Bantam zou aan de bezetting schepen moeten leveren om te kunnen zeilen waarheen zij verlangde, en haar bovendien een vrijgeleide van de Engelschen moeten bezorgen, ten waarborg dat men niet door hen op zee zou worden aangetast (9 Februari). De Engelschen weigerden dit vrijgeleide, waarop Bantam bevel zond het fort te slechten en het geschut uit te leveren; de bezetting zou dan, onder bescherming van Bantamsche troepen, tot Coens terugkeer te Jacatra mogen verblijven. Doch de bezetting besloot, „de plaatse tegen de heydense Javanen te behouden soo lange het in vermogen was" (27 Februari). Den 12den Maart doopte van Raey, onder het luiden der klokken, het fort met den naam Batavia (aequivalent voor: Vereenigde Provinciën). Er vertoonde zich al lang geen Bantammer meer in het open veld. Den 9den April werden de batterijen, in dietijd door de Jacatranen en Engelschen rondom het fort opgeworpen, vernield en verbrand; tegenstand van beteekenis ontmoette men daarbij niet. Den 10den Mei roeiden Pieter de Carpentier en Andries Soury¹⁾ aan land, en kondigden de komst van Coen aan; den 28sten was deze ter reede.

Wat is het dat de hand van Bantam verlamd heeft: eigenwaan? Verwachting dat Coen deemoedig zou komen vragen, op welke voorwaarden hij te Jacatra mocht blijven? onbedrevenheid in de bediening van het geschut? (Coen vond den 30sten in de kota 29 stukken geschut en 6 vaten kruit; niet meer dan 3 stukken waren geplaatst, en daaruit is tegen hem geen schot gelost). De berekening misschien, in de Neder-

¹⁾ Hiervóór, bl. 160.

landers een nuttigen bondgenoot tegen de opkomende macht in Midden-Java, den Mataram, te moeten sparen? Wellicht deze laatste overweging het meest. Bovendien, den Coen die 30 Mei 1619 Jacatra verwoest had Bantam nooit gekend, noch kunnen kennen: die dag was de eerste, waarop hij zichzelf mocht zijn.

's Avonds van den 28sten Mei, en den 29sten, werd het volk uit de schepen in het fort gebracht. „Den 30 ditto met den dach sijn met 13 compagniën ende vliegende vaendelen, sterck wesende ontrent 1000 mannen, daeruit getrocken, hebben de stadt Jacatra met gewelt aengetast, die van Bantam daeruit gedreven, ende door Godts genade seer geluckelijck vermeestert. Ontrent 3000 sterck sijn die van Bantam daerbinnen geweest, behalven het volck van Jacatra. De Javanen siende dat daachs te voren sooveel volck in ons fort gelandt wierd, is meest al het volck van Jacatra gevlycht. Terwyle d'onse in de wapenen na de stadt toe trocken, sijnder groote menichte van prauwen vol volck verby ons fort tusschen de boots door, die de soldaten over de riviere setten, gevaren. Wy hebben se oock laten passeren, sonder hun te beschadigen. De stadt Jacatra is gelegen op de westzyde van de riviere. Aan d'oostzyde hebben met een compagnie soldaten een loose alarm doen maecken op de stercten die daer gelegen waren, ende de stadt interim aan de noortzyde op twee verscheyden plaetsen aengetast. Een steenen bolwerck isser met ladderen beclommen, ende op een ander plaetse door een houten schuttingh, van dicke swalpen gemaect, gebrocken. Die van Bantam deden eenige resistentie, maer soo haest ons volck in de stadt was, begaven haer op de loop. Op de merct voor des conincx hoff deden weder een bravade met ontrent 100 mannen, dan d'onse vast aentreckende, liepen de Javanen door"¹⁾). De geheele affaire kostte maar één doode en eenige gewonden; van den vijand vond men 9 lijken, maar eenige dooden waren weggeslept. „Drie vrouwen met een kindt wierden in 't vluchten achterhaelt, welcke wel getracteert ende daerna weder by de haeren gesonden sijn. De stadt is geheel verbrant en de voornaemste mueren sijn geraaseert". Men ziet, uit militair oogpunt een volstrekt onbelangrijke affaire; de tegenstand heeft niets te beteekenen gehad.

¹⁾ I, 471.

„Primo Juny hebben met ontrent 600 mannen een tocht in 't landt gedaen; bevonden dat de Javanen haer weder op twee verscheyde plaetsen versterct hadden. Uut d'eerste zijn zy datelijck gevlycht, ende de tweede hebben daerna selffs verlaeten. Op desen tocht isser een tamboerijn van d'onse gebleven.... De huyzen ontrent een halff myle weechs op wederzyde langs de rivier staende in brant gestecken hebende, zyn weder victorieus aen 't fort gekeert. In Jacatra hebben wy gevonden 18 stukken geschut, 11 falcoenen, eenige bassen ende ontrent 6 vaten cruyt. Niet meer dan 3 stukken waerender geplant, daermede niet één schot geschooten is. Sy waren besich om beddingen te maecken ende veel schut langs de riviere te planten, dan hebben haer geprevenieert.... Zeeckre verloopen orangkays van Bantam, die tot Jacatra noch resideerden, sijn met een deel van haer volck te lande na Bantam gevlycht ende die van Jacatra sijn so verstroyt, dat qualick geloofflijck is. Tsedert voorsz. tocht hebben tot noch toe geen rescontre in 't landt gevonden.... In deser ougen hebben wy die van Bantam uit Jacatra geslagen, voet en dominie in 't landt van Java becomen. Haere boosheyt is redelijck gestraft. 't Is seecker, dat dese victorie ende het vluchten van de hoochmoedige Engelsen door gants Indien een grooten schrick maecken sal. d'Eere ende reputatie van de Nederlantse natie sal hierdoor seer vermeerderen. Nu sal elcke soeken onse vrient te wesen. Een goet deel van 't vruchtbaerste lantschap ende de visrijcxe zee van Indien is uwe.... Wilt doch in aller manieren voorcomen, dat men de Javanen niet leere oorlogen.... Siet ende considereert doch, wat een goede couragie vermach.... Beschikt ons jaerlicx een redelijcke somma gelt, veel schepen ende menichte van volck met alle nootlijckheden:.... maect, datter jaerlicx groote rijcke retoeren naer 't patria overgesonden mogen werden, sonder eenich gelt, ofte weynich, uit de Vereenichde Nederlanden te senden. De saecken connen daerto seer wel gebracht worden....”¹⁾.

Er ontbreekt iets aan dezen zegekreet: het waarlijk verhevene. In één adem wordt gejuicht dat nu iedereen zoeken zal vriend der Nederlanders te wezen, en geboden dat de Javanen toch vooral het oorlogen niet mogen leeren. De overwinning is behaald, om anderen rijkdom te doen verwerven. Zoó is het begin van ons Indisch imperium geweest;

¹⁾ I, 473.

van dit verleden hebben wij ons altijd door, door hooger inspiratie en daaraan beantwoordende daad, vrij te koopen.

Maar de overwonnenen hadden ook niets verhevens. Wat de Engelschen betreft, zij waren geen zier onbaatzuchtiger dan Coen, alleen onbekwamer. De figuur van den jammerlijken Sir Thomas Dale zinkt bij die van Coen in het niet. En aan de kota Jacatra en haar schraper van een regent heeft Java niet veel verloren.

Op het vernemen van wat geschied was bekroop Bantam de vrees, dat het eerlang om zijn eigen leven zou kunnen gaan. Het eerste bericht kreeg Ranamanggala door Coen zelf, die den 30sten Mei 's avonds per prauw de verwoesting van Jacatra berichtte onder bijvoeging dat hij eerstdaags op de reede zou zijn „omme die van Bantam te spreecken”¹). IJlings werd de stad in staat van tegenweer gebracht en daartoe zelfs het geheele Chinezenkwartier afgebroken. Den 7den Juni was Coen met zijn geheele vloot voor den wal, en eischte de onmiddellijke uitlevering der Nederlandsche gevangenen. Er werd aan voldaan, maar Ranamanggala liet vervolgens niet toe, dat de loge haar oude bedrijf van peperinkoop hervatte. Coen beproefde daarop de kracht van het oude dreigement, dat hij tegen betaling, in zee, de peper uit de Chineesche jonken zou doen lichten. Toen dit den rijksbestierder niet vermurfde, liet Coen het geld en de goederen der loge aan boord zijner schepen brengen en organiseerde de blokkade van Bantam: er bleven sedert voortdurend vaartuigen der Compagnie voor Bantam kruisen die alle aankomende of vertrekende schepen trachten aan te houden en te lossen. Batavia kon niet anders dan op den ondergang van Bantam worden gebouwd. „Veel Chinesen ende andre zijnder tot Bantam, die geerne tot Jacatra by ons waeren; dan de pangoran doet daerop uuttermaten passen”²).

Van Dale geen spoor meer. Vreezende tusschen Coen en het vuur van mogelijk uit Nederland nieuw aankomende schepen te geraken, gaf hij de afsluiting van Straat Soenda, die hij tot dusver had trachten te bewerkstelligen, op, en zond, langs Sumatra's Westkust, zijn schepen

¹) II, 555.

²) I, 475.

op verschillende expeditiën uit. Ook Coen brak zijn vloot op: drie schepen bleven voor Bantam liggen, drie werden in Straat Soenda op de wacht gelegd, drie onder Hendrick Jansz. naar Patani gezonden, en (wat later) zes onder Willem Jansz. naar de peperhavens op Sumatra's Westkust. Telkens wanneer men Engelsche schepen ontmoette, zou men die zoeken te vermeesteren, „t zy met behendicheyt off gewelt"¹⁾.

6 Juli 1619 kwam een schip uit patria aan, de *Eenhoorn*; 16 Juli nog een, het *Wapen van Zeelandt*. Deze schepen brachten brieven der XVII mede van 13 December 1618 en 16 Januari 1619, gelijk te voren *Haerlem* en 't *Hert* een brief der XVII hadden bezorgd van 10 April 1618. Hier volgt aantekening van het voornaamste dat er bij werd medegedeeld.

Bij brief van 10 April 1618 wordt bericht, dat bewindhebberen, na nog eene plaatsing van het rendez-vous op Bangka te hebben overwogen²⁾, tot de overtuiging zijn gekomen dat Ontong Java de beste kansen biedt. De plaatsing van het rendez-vous en de bejegening der Fransche expeditiën op Indië zijn voorgelegd aan de Staten-Generaal en Prins Maurits. De Hoogmogenden zijn van oordeel dat Coen in het aanhouden van Nederlanders op Fransche schepen varend, hunne plakaten niet is te buiten gegaan, en dat het rendez-vous het best geplaatst zal zijn te Ontong Java „off eenich eylandt daerontrent gelegen"; Prins Maurits, Oldenbarneveldt „en andere voorneme personen van qualiteyt hier te lande" vereenigen zich met deze meening, „doch meynde syn princelycke Excellentie, dat byaldien eenige van de eylanden voor Ontong Java liggende groot genoech mochten wesen omme daerinne 5 ofte 600 man te leggen ende daerbuyten oock noch een proper steden tot inhabitatie van degene die by ons mochten comen wonen, 't welck men alsdan met redouten ende contrescherpen mochte verseecken, dat sulcx noch beter ende seeckerder ware, als hem op 't vaste land te begeven". Maar de Prins en alle anderen zijn van oordeel „dat de verkiesinge van de plaetse in U. E. discretie moet gestelt werden, gelijck wy deselve nochmaels stellen by desen, U. E. alleenlijck recomanderende, dat het werck nu doch eens sonder veel meer over ende

¹⁾ I, 477.

²⁾ IV, 392.

wederschryvens by der handt genomen mach werden", waartoe zij overzenden twee door Prins Maurits aangeboden ontwerpen, „d'eene wesende een quaré gelijck als het casteel van Gulick, d'andere een vijffhoeck, geaproprieert met twee lange gordynen, d'eene tegens de riviere ende d'ander tegens de zee, ende de dry coter aen de landtsyde, alwaer by belegeringe 't meeste perijckel soude wesen, ende sulcx de bequamste flanckeringe noodichst is". Men behoort bedacht te zijn, alle boomen en ruigten in den omtrek af te houwen en een kaal, open veld te maken, „daerinne met eene gracht ende eenige cleyne redouten ofte contrescharpen besluytende vooreerst eene tamelijcke plaatse voor diegene, 't sy Chinesen oft andere natien, die by ons ende onder onse bescherminge aldaer hun residentie souden nemen; ende onse colonien met der tijdt toenemende, can men de plaatse vergrooten; ende, om by inondatien van de riviere oft aenpars van der zee drooch te houden, met een bequame kade rontom affdijcken, schietende daerinne bequame slooten, grachten ende andere wateringen, omme de commoditeyten, gelijck als in de steden hier te lande, van d'een plaatse tot d'ander te vervoeren, ende om d'inwoonders, deur beneficie van de rivieren, met verlaetgens of sluyskens van versch water voor hun huysen ende deuren t'accommoderen, 't welck wy (als van de gelegenheit van 't landt geen eygentlijcke kennishebbende) alleenlijck by discours seggen¹⁾.

Regelmatige visitatie der boeken van alle kantoren komt de bewindhebbers noodzakelijk voor.

Herman Dircksz. Roosecrans, van Amsterdam, Hans Bouwer, Mercelis Michielsz.²⁾ en Pieter van Santen, de drie laatstgenoemden oudgedienden der V. O. C., rusten in Denemarken drie schepen tot de vaart naar Indië uit. Coen wordt gelast, zoo hij hen in Indië aantreft, hen aan te houden.

Cornelis Pauw, consul te Aleppo, bericht dat de pasja van Jemen bezwaar maakt, schepen der V. O. C. te Moka te ontvangen zonder

¹⁾ IV, 398. — Verderop in dezen brief wordt medegedeeld, dat bij „naerder conferentie" met Prins Maurits bevonden is dat een vierhoek voldoet, met ruimte voor 6 a 800 man, „volgens project by den ingenieur van sijn Excellentie, Simon Stevijn, gestelt", van wien ook het ontwerp van eene stad wordt overgezonden (IV, 402).

²⁾ Dit is Marcellis Michielsz. Boshouwer, vermeld in *Bescheiden I*, 161.

„brieven van commandement"; overtreding zou „onse natie in Constantinopelen en consequentelijck oock ons al te samen alhier" kwalijk kunnen bekomen.

Negen Engelsche schepen zijn in Maart 1618 uitgeloopen; „ghyliesen moet aldaer overal op u hoede sijn".

„Alsoo wy van de continuatie van ons octroy, 't welck in Martio 1622 komt t'expireren, alsnoch onseecker sijn, soo sal 't seer noodich wesen datter in geene plaetsen eenige nieuwe forten, cantoren, logen ofte packhuysen en werden gebout, nochte eenige andere dan gansch noodige reparatie gedaen, ende dat oock aen 't nieuw rendevoes vooreerst geen meerder costen en werden gemaectt alser noodwendigh moeten gedaen werden om de plaatse buyten perijckel te stellen, alles tot onse naerder ordre" ¹⁾.

De brief van 13 December 1618 verzoekt nader bizeronderheden over het nemen van Goeseratsche schepen voor de Roode Zee, onder de vlag der V. O. C., door de schepen van St.-Malo, „omme ons daermede tegens de Francoisen te mogen excuseren".

Gedeputeerden der V. O. C. en der Staten-Generaal zijn naar Engeland vertrokken, in hoop, met de Engelsche Compagnie een goed accoord te zullen treffen.

De Denen zullen hun koers naar Ceilon nemen, hetgeen gesuggererd is door Marcelis Michielsz., „die hem voor ambassadeur des keysers van Ceylon aen de Conincklycke Majesteyt van Denemarcken heeft uytgegeven"; voorts hebben zij het oog op de kust van Koromandel. Twee schepen worden uitgerust door den koning, en twee door kooplieden. Daar Marcelis Michielsz. in Denemarken voor ambassadeur is aangenomen, mogen, hoewel het recht van de V. O. C. met de beste en bekwaamste middelen moet worden gehandhaafd, geen „attentaten" worden gebruikt ²⁾.

16 Januari 1619 schrijven de XVII, dat Coen in het aanslaan van de *St. Michel* te ver is gegaan, buiten order en intentie der Staten-Generaal; zij verwachten groote moeilijkheden met de Franschen, en bevelen Coen aan, „alle verdere onlusten tusschen ons ende de naburige coningen, onse geallieerde, soo veel te vermyden als den dienst van de Vereenichde Compagnie eenichsints sal lyden".

¹⁾ IV, 404.

²⁾ IV, 409.

De orateur Haga adviseert (als per afschrift) aan welke formaliteiten schepen der V. O. C. te Moka behooren te voldoen.

„De professoren van de Academie tot Leyden in de medecinen hebben aan ons versocht, aan U. E. te recommanderen, ingevalle daer eenige rariteyten van blommen ofte vreemde cruyden sijn, daer men de bollen en wortelen van soude connen gesont overbrengen, omme hier te lande in hare gemeenelands Cruythoff te planten, haer soude vrunt-schap geschieden" ¹⁾.

In antwoord op deze drie brieven verdedigt Coen zijn beleid:

„Soo U. E. begeeren, dat alle schriftelijcke ordre precis naercomen, sonder min of meer te doen na den raedt dunct de welstant soud mogen vereysschen, item dat geen gewelt tegen gewelt, noch tegen fraude gebruycken sullen, dat men de Chinesen met haere valsheyt ende boosheyt sal laten geworden, dat ons met geen represaille (als geen recht becomen connen) valeeren sullen, item dat tegen fenijn geen contrafenijn gebruyct worde, gelijck de Mennoniten dese saecke verstaen, laet het ons weten ende geeft maer claere ordre, wy sullen die naercomen voor sooveel billijck en recht sy. Doch eer in dese landen de behoorlijcke contraremedie naergelaten worde, moet men hier rechtvaerdige rechters soeken, om onder haer bescherminge te mogen leven, handelen en wandelen, gelijck de Mennoniten in Nederlandt seer wel hebben weten te doen. Can imant die in Orienten vinden, ick segge, dat het wel gesocht sal sijn. Souder geen rechtvaerdige rechter in Indien wesen (mocht imant seggen), hoe can dan de werelt aldaer bestaan ? Hiertegen repliceere: en mach een heere in Europa met sijn vee niet doen wat hij wil ? Alsoo doet hier oock de coninck met sijn ondersaten, want die overal met al het haere lijffseygenen van haer heere zijn, evengelijck het onredelijcke vee in Nederlandt. 't Recht van dese landen is hier de wille des conincx. Coninck is hy, die de sterckste is, ende gelijck wy in d'usurpatie haere boosheyt niet willen volgen, alsoo souden (als libere vrye lieden) haere ongerechticheyt niet geerne gedoogen . . ." ²⁾.

Hij heeft op Ambon „ongeschickte, ongeregeld vrouwen" aange troffen, die hij naar Nederland terugzendt. „U. E. gelieve daeromme

¹⁾ IV, 414.

²⁾ I, 484.

niet naer te laten, eerlijcke vrouwen met haer mans, ofte jonge onvolwassen meyskens herwarts te senden. Soo ick dit jaer met een redelijck getal volck na Banda (als verhoope) vaeren mach, hoope Lontor met gewelt te becomen, Puloron dienvolgende te dwingen, ende een eynde van den oorloch in Banda te maecken"¹⁾.

Gedurig stelliger wordt zijne verzekering, dat op den duur Indië zichzelf zal kunnen bedruipen:

„Daer moet soo lang gelt van Nederlandt neffens menichte van schepen gesonden worden, totdat den inlantschen handel wel gestabilieert zy. Met Guseratse cleden moet de peper ende 't gout op de custe van Sumatra geruylt worden; met realen ende cleden van de Custe den peper tot Bantam; met sandelhout, peper ende realen moeten de Chineesse waeren ende het gout van de Chinesen geruylt worden; silver sal men uit Jappan voor Chineesse waeren halen; de cleden van de custe van Coromandel voor speceryen, Chineesse waeren ende gout van China; de cleden van Suratten voor speceryen, eenige andre coopmanschappen ende realen van achten; de realen van achten van Arabia voor speceryen ende eenige andre cleenichheden, in voegen dat het een een 't ander hangt, ende sonder gelt van Nederlandt met schepen gedaen wort. De voornaemste speceryen hebben U. E. Waeraen feylt het dan? Niet dan een schepen ende een weynich water om de pomp te doen slaen. Sijnder meer schepen in de werelt dan in Nederlandt? Gebreect daer gelt, totdat den inlantschen handel geformeert zy? Ergo 't en schort niet dan een U. E. Dat U. E. menen den treffelijcxten handel van de werelt tegen alle werelt met 30, 40 off 50 schepen ende jachten, die in 't vaerwater houden, voor haer te besetten ende waer te nemen, is een groot abuys...."²⁾.

„Dat U. E. dunct wat te verde gegaen sijn in 't aenvaerden van 't schip *St. Michiel* met de last, is voor U. E. wel geseyt, omme aldaer geen questie van de boosheyt der quaetwillige Francen te lyden, maer niet omme 't recht ende den staet van de generale Compagnie in Indien te meyteneren.... Genomen dat in 't minste op 't schip de *St. Michiel* niet te seggen hadden gehadt, ick bidde U. E. wat souden wy doen doe de pangoran door haer compste, door toedoen van haer ende d'Engelsen,

¹⁾ I, 485.

²⁾ I, 486.

onderstont ons met de peper te dwingen? Soo hier nu weder op dit pas eenige Francen off Deenen comen, wat sullen wy doch doen? 't Is waer, dat wy op haer gants niet te pretenderen en hebben dan de Nederlanders onder de gehoorsaemheyt van de Hooge Mogende Heeren Staten Generael staende; maer soo wy, de Nederlanders becomen hebbende, haer dan laten geworden ende vry acces tot Bantam gedoogen, sal de pangoran van Bantam daerdoor niet alleene middel becomen omme 't hooft weder op te steecken? De roverye door die van 't schip *St. Michiel* ende *St. Louys* op de custe van Arabia gedaen, blijct insonderheyt aen haer eygen journael, U. E. toegesonden...."¹⁾.

Het bestaande fort Jacatra, „in haeste ter diffentie opgeworpen”, is te klein om behoorlijke huisvesting te verleenen, en moet door een geheel nieuw kasteel worden vervangen. „Hiervoor hadde geresolveert op de westsyde van de riviere (daer de stadt Jacatra gelegen heeft) een nieuw fort te maken, met een gracht rontsomme; dan dewyle geen volck, noch gereetschappen daertoe hebben, vrese dat er niet van vallen sal. Ons en gebreeckt niet dan alle dinck. Om de negotie waer te nemen ende op den vyant te passen, hebben met alle man de handen vol. De Chinesen hout de pangoran van Bantam aldaer op. Wie sal dan een casteel ende stadt tot Jacatra bouwen?”. De bemanning der 30 schepen (de jachten inbegrepen), „alle de navale macht welcke U. E. in Indien heeft”, heeft met haer eigen werk de handen vol. „Op 10 forten, die de heeren in de Mollucquen houden, sijn niet meer dan 438 coppen, soo cooplieden als soldaten, daeronder gereeckent alle de Nederlanders, swarten, overgeloopen Spangiaerden in dienste van de generale Compagnie wesende, ende vrye lieden. Op alle de forten en compo-toren van Amboyna niet meer dan 194 coppen, in Banda 500, in Solor 31, tot Jacatra 340 ende op de custe Coromandel ontrent 150, welck alle de macht van gants Indien is”.

Wat de vraag voor Leiden betreft, „tot noch toe hebben noyt in dese quartieren eenige notabele cruyden off planten gesien met bollen oft wortelen, die men in Nederlandt soud connen overbrengen. Iets voorcomende, sullen U. E. toegesonden worden”²⁾.

Een geruststellende ondervinding: „verscheyde joncken ende prau-

¹⁾ I, 489.

²⁾ I, 492.

wen comen hier dagelickx van Tcheribon met alle nootlijckheden aen, ende meer hebben wy te verwachten, soodat ons gerieff tot Jacatra selffs wel becomen sullen". Schijnt dus aan een materieele voorwaarde tot het bestaan van een nieuw Jacatra te kunnen worden voldaan, in geestelijke behoeft dient mede voorzien:

„t Is beclaechlijck ende jammer, dat de godtsdienst niet beter waergenomen worde . . . In Anboyna gaet de Christelijcke religie door gebrekk van leeraren off, ende de Moorse is toenemende". Men behoort „geschichte jongelieden" uit te zenden „ende geen hoovaerdige, onwetende idioten, gelijck enige dienaers geweest sijn", — jongelieden „volcomentlijcken geresolveert ende gesint lange jaeren in 't landt te blyven, want anders haere tijt uut is, eer de taele connen leeren ende eenige dienst doen. Het moeten rechte herders ende geen huirlingen wesen, die niet na Indien vaeren om gelt te verdienen ende dan datelijck weder te keeren . . . Alle die tot noch toe in Indien geweest zijn, hebben sooveel niet gedaen, dat de Christenen in 't Christen gelooove souden onderhouden, laete staen dat andre bekeeren souden. 't En schort aen den materie niet, maer aen de meester. Van domini Hulsebos ende Danckaert hebben goede hoope"¹⁾.

Vooralsnog, naar wij reeds zagen, heeft dit nieuwe Jacatra — Coen laat de eer, het te doopen, aan de bewindhebbers over en gebruikt vooralsnog den naam Batavia niet — een oorlog op den hals:

„Alsoo de pangoran van Bantam na gedane insinuatie ende binnen de gesette termijn sich vrient noch vyant heeft willen verclarenen, hebben d'onse voor Bantam leggende de visschers aengetast . . .; sullen vervolgen, Bantam naer vermogen te benouwen, d'in ende uitvaert te beletten, totdat recht becomen ende de questie door d'een off d'ander middel geeyndicht zy". Recht beteekent peper; vooralsnog zullen de heeren het met die van andere kwartieren moeten doen.

¹⁾ I, 493.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Batavia.

Hoe moeilyk het Coen ook scheen, met de geringe middelen waarmeder hij beschikte zijn ideaal van een Nederlandsche hoofdplaats in Indië te verwezenlijken, evenwel is die tot stand gekomen. De XVII, minder gevoelloos dan Coen ze uitmaakt, deden waarlijk hun best: 12 schepen tegelijk hadden zij onder bevel van den commandeur Frederik de Houtman uitgerust, waarvan, na *Wapen van Zeelandt* en *Eenhoorn*¹⁾, in Augustus en September 1619 te Jacatra aankwamen d' *Orangeboom*, *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Westvrieslandt* (met een Portugeeschen prijs), *Nieuw Zeelandt*, *Dolphijn* en *Postpaert*, en op den 7den October (wanneer Coen zijn eerstvolgenden brief schrijft) alleen nog ontbreken *Enckhuysen* (van patria direct naar de kust van Kormandel geloopen), *Nieuw Hoorn* en *Goede Hoope*. — De schepen *Oude Zonne*, *Zuyder Eendracht* en *Neptunus*, in Straat Soenda op wacht, vermeesterden 12 Augustus zonder slag of stoot een uit Europa inlopend Engelsch schip, de *Star*, „een nieuw schip, groot ontrent 150 lasten, ophebbende 82 koppen, gemonteert met 22 stukken geschut"²⁾, en in contant medevoerende 40.000 realen. Het volk wordt, op eigen verzoek, op schepen der V. O. C. naar verschillende Engelsche loges gebracht om daar aan land gezet te worden (naar Soekadana, Patani, Paríaman en Atjeh).

Bantam ontbiedt „met een brieffken, door een particulier op 't Chinees geschreven, soo vrientschap begeerden, dat imant senden souden, soo niet, dat van daer souden blyven. Op de saeck gedelibereert sijnde, is goet gevonden na Bantam niet te senden, maer dat de rede besett sullen houden, de vaert ende visscherye soo veel beletten als doenlijcken is, totdat ons selven den handel aenbieden ende de pangoran van Bantam affstant van Jacatra doet De Chinesen worden seer nauwe bewaert, opdat by ons niet loopen De visscherye can ons volck niet wel beletten, alsoo de prauwen te snel in 't seylen zijn ende d'onse geen prauwen bestieren connen"³⁾). De Mataram heeft zijn on-

¹⁾ Hiervóór, bl. 170.

²⁾ I, 497.

³⁾ I, 502.

derdanen de vaart op Jacatra verboden, „doch evenwel sijnder noch eenige Chineese ende Javaense joncken comende, die steelsewijs uit het landt van den Mattaram vertreken, invoegen dat ick hoope, wy geen gebreck sullen lyden.... Nadat wy de stadt Jacatra ingenomen hebben, is al het volck uit het landt na Bantam vertrocken, ende daerna sijnder vele wedergecomen, de rijs uit het landt van 't velt opsoekende, waervan haer veele ontjaecht is; ende alsoo d'onse noyt vyanden vonden die 't hooft boden, zijn de soldaten soo stout ende onbedacht geworden, dat bykans een groote nederlage gecregen souden hebben.... Verstaen hebbende, datter menichte van Javanen ontrent een myle off twee de riviere op in 't landt waren, hebben wy den 25 passato 40 mosquettiers derwaerts gesonden. Dese by den vyandt comende, weecken de Javanen uit haer legerstede by den andren, op een plaatse daer d'onse niet dan man voor man door een enge padt bycomen costen. Te wederzyde van dit padt hebben sy in de ruychte volck met piecken geleyt. D'onse, vierich sijnde om den vyandt aen te tasten, hebben haer in drie troupen verdeylt. D'eerste troupe, bestaende in 11 koppen, de vyandt aentastende, bleven daervan 3 op de plaatse leggen, welcke doorsteecken wierden van de vyanden die in de ruychte verborgen lagen; d'andre namen datelijck de vlucht, waerop de Javanen met goede corragie aentreckende, alle d'onse geslagen souden hebben, 't en ware dat de luytenant met de tweede troupe d'eerste ontset, de Javanen gestut ende haer weder terugge verby de doode lichamen gedreven hadden, met verlies van de vierde man. In 't enge padt hebben d'overste van de Javanen tegen onse officieren soo lange man tegen man stal gehouden, totdat zylieden haer dooden ende geuesten affgebracht hadden, als wanner vertrocken ende geheel doorgeloopen zijn.... Dit is d'eenige riscontre die noch oyt tsedert d'inneming van Jacatra geschiet is. Cort daerna hebben weder een goede troupe uitgesonden, maer geen vyanden vernomen”¹⁾.

Chineezien zijn er nu 3 a 400; „soo de Javanen daerop soo nauwe niet en pasten, ick achte datter eerlange eenige duysenden by ons souden wesen”. Zij geneeren zich „met nootlijckheden herwarts ende derwarts te haelen, ende andre met handwerck onder de burgerye.... 't Is apparent, dat dese plaatse eerlange de grootste coopstadt van gants

¹⁾ I, 503.

Indien wel soude mogen worden, tenzy dat ons de gericheydt bedriege, waermede seggen wil, byaldien wylieden resloveren connen de peper van Bantam een jaer te derven . . .".

Men heeft thans afgezien van het voornemen, het nieuwe kasteel op de plaats der kota Jacatra op te trekken; men zal een nieuw, ruimer fort, 50 roeden in het kwadraat, om het oude bouwen; „de fondamenten van de landtpunt hebben nu begost".

Over de ongeregeldheden in Coen's afwezigheid in 't fort Jacatra gepleegd, is het bij gebrek van informatie niet mogelijk geweest andere dan provisionele sententie in algemeene termen te vellen, „ende vermits alsnoch geen behoorlijcke informatie becomen hebben, ende noyt, naer 't schijnt, becomen sullen, is goet gevonden, dat by U. E. in arrest sal blyven de gagie dergene die in de saecke schuldich sijn" ¹⁾).

Lichte roers voor de landtochten, smeekool en lonten, en Spaansche wijn („dewyle vooreerst noch geen aracq becomen sal worden"), behooren tot de dringendste behoeften der nieuwe nederzetting.

Een na-brief van 15 October 1619 doet verslag van een bezoek aan Bali; die van 't jacht den *Tiger* zijn bij den koning wel ontvangen geworden, „ende groote instantie worter gedaen, dat wy aldaer een comptoir stabilieeren" ²⁾).

Uitvoeriger dan die van 7 October 1619 is een brief van 22 Januari 1620, geschreven na aankomst van twee schepen *Tholen* en *Walcheren* (vier andere zijn op komst), die een brief der XVII van 1 Mei 1619 hebben aangebracht, waarin zij verzekeren tot uitrusting van schepen naar Indië al het mogelijke te verrichten; „verhopen nu treffelijck sult versterckt zijn, ende den standt van de Compagnie, met uytweeringe van alle Europische natien ter plaatse daer wy onse forten ende contracten hebben, genoechsaam sult connen verseeckeren" ³⁾). — Herman van Speult adviseert uit Amboen, de Amboneezzen van het „quaertwerck" te onlasten „ende in plaatse een cleyne contributie op te leggen, ende dat men goede partye slaven van Madagascar mocht becomen, om alsoo het faveur van de voorsz. Indiaenen te behouden"; denkbeeld, waarvan de overweging Coen wordt aanbevolen; „den voorsz. van Speult men-

¹⁾ I, 504.

²⁾ I, 506.

³⁾ IV, 417.

tionneert oock, dat de Christelijcke religie onder de Amboinesen dagelijcx seer toenam door 't beleyt van Sebastiaen Danckert, ende dat het goet waere dat men enige bequaeme jongers, geboren Indiaenen, naer dese landen mocht senden, om alhier in theologie te laten studeren, om, naermaels bequaem sijnde, wederom naer Indien te seynden"; heeren XVII dragen Coen op, er tot proef vier over te zenden „die taemelijck van oordeel ende ingenium sijn", twee uit Ambon en twee uit Ternate¹).

Coen, in zijn beantwoording, begint met de Jacatrasche zaken. Rana-manggala heeft den koning van Jacatra opgeruid, hem (Coen) om te brengen, onder belofte van hem daarna weder „in zijn rijck te stellen". De uitvoering wordt opgedragen aan „zijn tolck André, zijn priester ende een slave van zijn broeder", die 17 October 1619, „elck met zijn cris oft ponjaert", bij Coen in de zaal zijn geweest, „dan alsoo geen goede uytcompst sagen om te vluchten, hebben haer boos voornemen op dat pas niet durven onderstaen. Aen haer gelaet, reden ende wesen quade suspitie crygende, hebbe haer crissen doen affnemen ende hun wel doen bewaren"; zij hebben bekend en zijn met den dood gestraft²).

Het verbod van vaart op Jacatra, van den Mataram uitgegaan, wordt blijkbaar niet onderhouden. „Daer sijn soo grooten menichte van joncken ende prauwen met rijs ende alle andre nootlijckheden gecomen, dat het wonder om sien is geweest; 70 a 80 joncken ende prauwen hebben hier tegelyck soo binnen de riviere als op de rede gelegen. Onder dese, verstaen wy, sijnder enige van des Mattarans officieren geweest, om alle gelegentheyt te doorsien".

Om de vriendschap met Palembang te onderhouden, is daar een assistent gelaten.

Hendrik Jansz., voor Patani komende, heeft daar 26 Juli 1619 twee Engelsche schepen aangevallen en vermeesterd, de *Sampson* en de *Hound*, ophebbende 137 koppen en 45 stukken geschut. „Naedat ter wederzyden drie glasen lanck seer geweldich gevochten hadden, gaven 't d'Engelsen op, seer ijsselijk om lijfsgenade biddende"; zij verloren 39 man, waaronder John Jourdain, „overste over haer negotie"; de Nederlanders hadden 10 dooden³).

Willem Jansz. trof 11 October voor Tikoe vier Engelsche schepen,

¹⁾ IV, 419.

²⁾ I, 509.

³⁾ I, 511.

den *Dragon*, *Boar*, *Expedition* en *Rose*, aan, die hij onmiddellijk abordeerde, en in handen kreeg. De Engelschen verloren 30 man, de Nederlanders 5. 300 Engelschen, van boord gelicht, zijn te Tikoe aan land gezet; het schip *Rose* is hun overgelaten, om hen te vervoeren waarheen zij willen. In den *Boar* zijn buitgemaakt 56.000 realen in specie¹⁾.

Sir Thomas Dale is voor Masoelipatnam overleden. Een jacht van de Denen is voor Negapatnam door de Portugeezen buitgemaakt; hun vier groote schepen zouden op Ceilon zijn aangekomen²⁾. — De vijf schepen, 24 Augustus 1618 van de Molukken tegen Manila afgezonden, hebben niets uitgericht, slechts drie jonken buitgemaakt; „de besettinge van Manilha ter gelegener tijt vervolgende, sal 't anders aengeleyt moeten werden”. — Tot versterking der garnizoenen zijn Japanners ontboden; 90 koppen zijn reeds te Jacatra aangekomen; „een goet getal gater oock na de Molucces; tot 3 a 400 salder dit jaer gesonden werden.... De vrunt-schap ende goede gunste van den keyser van Japan is t'onswaerts noch evenseer continuerende. De Nederlanders, Engelsen ende Portugesen tegelijk ten hove comende, wierd by den keyser ende zynen raedt gedelibereerd, om haer tegelijk audientie te geven, dan vonden zulcx niet geraden ende gaven d'onse de preferentie. 's Anderendaechs cregen d'Engelsen ende de Portugesen tegelijk gehoor, ende raecten metten anderen voor de majesteyt in questie”. De „calumnien” der Engelschen tegen de Nederlanders heeft de keizer niet willen aanhooren³⁾.

Een van de twaalf schepen, in de wintermaanden van 1618 uit patria vertrokken, trof een droevig lot: de *Nieuw Hoorn*, schipper Willem IJsbrantsz. Bontekoe. Dit schip, dat de Kaap voorbij gelopen was zonder die te zien, verliet vervolgens zijn maat *Nieuw Zeelandt* (die een zuidelijker koers hield en 16 September 1619 behouden te Jacatra aankwam) om op het onbewoonde eiland Mascarenhas⁴⁾ te ververschen. Daar geen voldoende verversing naar hun zin vindende, wilden zij die op Mauritius zoeken, doch liepen dit eiland mis en kwamen voor Madagascar, waar de verversing gevonden werd. 19 November 1619,

¹⁾ I, 514.

²⁾ I, 517.

³⁾ I, 519.

⁴⁾ Het door de Portugeezen naar den ontdekker zoo gedoopte eiland, thans bekend als Réunion.

a ged. juli 1940 P.S.

niet ver van Straat Soenda, „is door 't pompen van de brandewijn de brandt in de brandewijn gekomen, want de botteliersmaet gingh (nae ouder gewoonte) met syn vaetjen 's achtermiddaeghs in 't ruym en soude dat volpompen, om alsoo 's anderendaechs aan de gasten yder een half mutsjen uyt te deelen. Hy nam een keers mede en stak de stecker¹⁾ in de boom van een vat . . ." en wat er verder volgt; het is de reis van Bontekoe, die ieder kent²⁾: de „dief" aan de kaars, die in de spon viel, de ontploffing, het zich redden in de booten, zonder eten of drinken, kompas, boog noch kaart; het zeil van hemden gemaakt, de vliegende visschen; het vervallen op de kust van Sumatra, waar de inboorlingen hen als Nederlanders herkennen, „wysende met de handen neerwaart aen, dat Java daer lagh, en noemden Jan Coen, dat die onse overste was"³⁾; de liedjes uit angst gezongen; de overval; den dood van 15, de ontsnapping van 57 man; de aankomst bij de Compagnie's wachtschepen voor Bantam. Van de galerij van het schip *Dordrecht* ziet Frederik de Houtman met den kijker naar hen uit, „verwondert wesende over onse mirakuleuse seylen, niet wetende wie het was. Sondt sijn sloep uyt, die ons te gemoet roeyde, om te besien wat voor volck dat wy waren. By malcander komende, sagen ons, en kenden malckander terstondt, want wy waren met haer uyt Tessel geseylt en waren in de Spaensche zee buyten de Kanael van malckander gheraeckt. De coopman en ick stapten over in haar sloep en voeren aan Houtmans schip. De commandeur Houtman riep ons achter in de kajuyt, heete ons wellekoom, liet ons de tafel decken om met hen te eten. Maer als ick het broot en ander eten sagh sloot my het herte en het liff toe, en de tranen schooten my van blijschap over de wangen, soo dat ick niet eten kon . . ."⁴⁾.

„Houtman ordineerde terstondt een jacht, dat my met de coopman nae Batavien⁵⁾ soude voeren . . . Quamen 's morgens voor de stadt van Batavia . . . Wy ginghen in de stadt; quamen voor 't Hof, daer de

¹⁾ Blaker met een punt, die in hout gestoken kan worden.

²⁾ Laatste uitgave van Bontekoe's *Journael* door Dr. G. J. Hoogewerff (Utrecht 1930), bl. 29 vv.

³⁾ Hoogewerff, 48.

⁴⁾ Ibid., 60.

⁵⁾ Deze naam was op 13 December 1619, toen dit voorviel, nog wel niet in zwang. Bontekoe schrijft dezen tekst na 1625.

Generael Jan Pietersz. Coen, van Hoorn, sijn residentie hiel. Wy vraeghden de hellebardiers, of sy wilden vragen, of wy eens by de Generael mochten komen, hadden hem te spreecken. Sy liepen heen, quamen weer, werden binnen gelaten, en quamen by hem. Hy wiste van onse komste niet, maer ons bekent maeckende heete ons wellekoom. Doen moest het groote woort daeruyt met ons, en seyden: „Heer Generael, wy sijn op sulcken tijt met het schip *Nieuw Hoorn* uyt Tessel gevaren, en op sulcken tijt ontrent de Straet Soenda gekomen op sulcken hoogte, daer hebben wy 't ongheluck gehadt dat ons schip in de brandt is geraeckt en wegh gesprongen". En verhaelden 't hem al van stuck tot stuck, hoe en waerdoor dat dit geschiet was, wat volck dat wy verlooren hadden, en dat ick self met het schip opgevlogen was, doch door Godts genade gesalveerd; en ben tot heden toe bewaert, de Heer zy gelooft. De Generael dit hoorende sprack: „Wat helpt het; dat is een groot ongheluck". Hy vraeghde nae alle omstandigheyden en wy seyden 't hem al, gelijck als 't geschiedt was. En hy seyde al: „Wat helpt het; dat is een groot ongeluck". Ten laetsten seyde hy: „Jonghen, brengt my de gouden kop hier". Hy liet daer Spaensche wijn in schencken en seyde: „Geluck schipper, ick brengh 't u eens ! Ghy meucht dencken dat u leven verlooren is gheweest, en dat het u van Godt almachtig weder is gheschoncken; blijft hier en eet een mijnen tafel, want ick ben van meningh te nacht te vertrecken nae Bantam, nae de schepen, om eenighe ordre te stellen. Blijft hier soo langh tot dat ick u ontbiede, of dat ick hier weder kom". Doe bracht hy 't de coopman oock eens; hadden noch verscheyden discoersen. Eyndelijck vertrock hy, en wy bleven daer en aten een sijn tafel, de tijt van acht dagen. Doen ontboot hy ons weder by hem, voor Bantam, en hy ontboot my eerst by hem en seyde „Schipper Bontekoe, ghy meught by provisie, tot naerder ordre, gaen op 't schip de *Bergerboot* en nemen aldaer het schippersamt waer, als ghy te vooren gedaen hebt". Ick seyde: „Ick bedancke mijn Heer Generael voor die gunst . . ." ¹⁾.

In zijn brief laat Coen zich over het geval minder hupsch uit dan de praatvaer van een schipper ons wil doen vermoeden: „hebben meer tijt toegebracht om ververschinge te soeken, dan syluyden van node hadden om van de Caep recht door naer Bantam te seylen, gelijck de

¹⁾ Hoogewerff, 61.

schepen van Zeelandt seer spoedich ende geluckich gedaen hebben. Hierover dienen U. E. hierop noch preciser ordre te geven dan gedaen is, ende haer wel te wachten van desulcke die op eygen goetduncken staen ende geen raet van andere willen volgen, gelijck het schijnt met dit schip gebeurt is" ¹⁾).

Met Bantam is men „noch in eenen graet; 't is seecker, dat die man hem verlaet op zijne peper, ende niet op Godt.... Tsedert onse voorgaende en isser tusschen ons niet gepasseert.... Het schip *Walcheren* in de Straat Sunda comende, is 't gebeurt dat de schipper, ondercoopman en eenige andre, sonder geweer op de waterplaets ²⁾ aen landt varend, datelijck seer deerlijck vermoort wierden ende dat tot ses personen toe. Doen 't *Hert* van de Cust quam, sond hy daer oock een schuyt met volck sonder geweer aen landt, waervan seven mannen vermoort ende twee tot Bantam gevangen gebracht zijn. Wy presumeeren, dat het volck van *Nieuw Hoorn* mede in jurisdictie van die van Bantam ende door ordre van den pangoran vermoort sijn, doch weten 't niet seecker. Om diergelijcke voor te comen hebben een schip voor de waterplaets geleyt, omme alle nieuw aencomende schepen te waerschouwen" ³⁾). Het ging nog niet gemoedelijk toe in het Indië waarin, volgens Coen's voorspelling ⁴⁾), ieder zou zoeken vriend der Nederlanders te wezen.

2. q. 40 „Attentaten" op de schepen van andere Europeesche natien hebben bewindhebberen verboden ⁵⁾). En als die zich voor Bantam vertoonen ? „Wat raedt isser, dan dat alle natien, sonder onderscheyt, mede van Bantam weren ? Dit doende, moeten U. E. aldaer getroost wesen de quellage van d'Engelsen, Francen ende Denen, off de retouren derven, aen haer cederen ende verloren gaen". Eenstemmig is besloten alle natie, niemand uitgezonderd, van Bantam te weren „totdat ons recht ende den handel becomen, welcke resolutie hopen naer te comen, totdat ons recht, off van U. E. andere ordre becomen" ⁶⁾).

Coen wil Bantam dooddrukken, door Jacatra zijne functie van stapel-

¹⁾ I, 521.

²⁾ Die onder Bantam ressorteerde.

³⁾ I, 523.

⁴⁾ Hiervóór, bl. 168.

⁵⁾ Hiervóór, bl. 172.

⁶⁾ I, 525.

plaats te doen overnemen. „Van Bantam comen dagelicx veel Chinesen by ons vluchtende. Men gist, datter noch wel 2000 in Bantam zijn, welcke haer mede meest tot ons begeven sullen, soo haest hier comen connen.... Door de Chinesen handel hebben wy goede hope peper van Bantam, Ticco, Priaman en Jambi tot Jacatra by ons te trekken, want alle de voorsz. landen de Chinese waren zoo zeer van doen hebben als wy de peper. Tot desen eynde hebben alrede ordre gegeven, dat de Chinese joncken die d'onse ontrent Jambi zouden mogen rescontreren, herwerts gewesen ende hier gebracht werden, opdat die van Jambi met haer peper de Chinese waren alhier comen soeken, ende onse ondersaten met de Chinese waren van hier op Jambi ende alle andere quartieren mogen varen Seer haest sal hier de stapel van de gantsche Indisen handel sijn, want de plaatse daertoe seer wel gelegen ende seer bequaem is 't Gene wy nu vereyschen is onse oude thema: groote menichte van schepen, veel volck, een goede somma gelt ende alle note-lijckheden" ¹⁾.

Coen heeft een staat van de navale macht in Indië doen opmaken, waarop in alles vermeld zijn 38 schepen en jachten, met nog 7 sloepen en fregatten, „waervan de meeste paert out, en de fregatten connen niet langer gebruycken. Van de schepen en jachten sijnder 17 die oock niet langer connen varen. Eenige daervan sijn soo leck, dat men se qualick boven water can houden ende in hol water niet gebruycken mach De Gouseratse cleden, daermede de peper in Atchijn, Ticco ende Priaman becomen souden, blyven meer dan drie jaren door gebreck van schepen in Suratte leggen...." ²⁾). Hier legt Coen (bij uitzondering) getuigenis af van zijn politiek geloof: het is volkommen anti-barneveltsch. „De Vereenichde Nederlanden doen U. E. veel te cort Hadde Le Meer ³⁾ wat langer ende meerder hulpe door Barneveldt becomen connen, misschien soude des vyants listen door de goede ingesetenen der Vereenichde Nederlanden selffs (menende wel te doen) de vereeninge der generale Compagnie gebroocken hebben. Is het soo verre niet geweest, datter vele in de vroetschappen (soo blint als mollen wesende) met alle haer cracht ende gemoet gemainteneert ende gesustenteert hebben 't gene daer onse gemeene vyant (door Le Meer)

¹⁾ I, 527.

²⁾ I, 529.

³⁾ Isaac le Maire.

nae was trachtende?.... Een schoonen schijn schenen voort te brengen degene welcke in Le Meers faveur allegeerden, dat het beter ware dat een yder uyt de Vereenichde Nederlanden naer Indien voere, dan dat men de vaert aan d'Engelsen, Francen, Denen ende andre cederen soude.... 't Gene wy voor beteren raedt houden om d'ingesetenen der Vereenichde Nederlanden, die onder Le Meers name haer vordel sochten, te contenteren, is dese, dat men soo sterck in de generale Compagnie laet comen als souden willen avontuyren, degene welcke d'Indische vaert met Le Meyr om de Suyt versochten; dat de generale Compagnie soo sterck op Indien equipere, dat men tegelyck niet alleen de macht van de Spangiaerden weder can staen, maer haren voorneemsten handel belette, als namentlijck den handel van Chincheu op Manilla, den handel van Maccau op Nangesacque, Malacca ende Goa, den handel van de Cust op Malacca, ende dat men voorcome datter weynich Indische waren in Portugael gebracht werden; item dat daer benefens den inlantschen handel op alle quartieren behoorlijck waergenomen werde.... Worden U. E. van de participanten te seer om d'uytdelinge gequelt, dat men de gront van de saecke aan de hoge ende mogende heeren Staten Generael behoirlijck vertoone, opdat de gemene middelen tegens de werckinge ende listen van de Spaense crone gebruyct, ende de Compagnie wat gesoulageert worde¹⁾). Coen staat hier eene onmiddellijke ondersteuning der Compagnie door de Staten-Generaal voor den geest zooals zij eerlang aan de geheel als oorlogswerktuig opgezette West-Indische Compagnie zou worden verleend, en voert er overeenkomstigen grond voor aan: „de generale Compagnie voert den oorloch voor de Vereenichde Nederlanden in Oost-Indien”; beter den oorlog daar te voeren dan den vyand op de grenzen te verwachten. „Doch al soude de hulpe van 't gemene landt noch wat tarderen, verliest daeromme de moet niet”. Groote middelen zijn noodig om Jacatra te „peupeleeren”, en er garnizoen van 500 a 1000 koppen te leggen. „Versoect doch Godt niet meer; gebruyct de middelen die de Heere de Vereenichde Nederlanden verleent”²⁾.

Te Jacatra wenscht Coen eene burgerkolonie. Vooreerst kan hij die alleen stichten door uitgediend volk vrijheid te geven. „Daer sijn eenige

¹⁾ I, 531.

²⁾ I, 532.

getroude die apparentelijck haer leven in 't landt sullen blyven". — Wat het fort betreft, vermits het nu de regentijd en dagelijks kwaad weer is, wordt er weinig mede gevorderd. Kartouwen en ander geschut, bijlen, hakmessen, schoppen, spaden, houweelen, zagen, laschijzers en allerlei soort spijkers zijn noodig. Ook goede medicijnmeesters: „meest alle de medicamenten souden van Nederlandt wel connen derven, want hier meest alle simplicia wel te becomen sijn".

Bovenal zijn noodig vrouwen:

„Om Jacatra, Anboyna, Banda, Batsian ende andere plaetsen meer te peupeleeren ende veel weeshuysen der Vereenichde Nederlanden te onlasten, gelieve U. E. herwerts te senden grote menichte van jongers, ende insonderheyt meyskens, want die hier met clene oncosten onderhouden connen werden ende de generale Compagnie daeraen te zyner tijdt seer groten dienst geschieden sal" ¹⁾).

In een brief van 11 Mei 1620 vermeldt Coen als uit patria aangekomen: op 28 Januari de *Witte Beer*, op 9 Februari de *Hope*, op 22 Maart de *Eendracht*. Van de *Goede Fortuyne* nog geen tijding ²⁾). Van Jambi zijn jonken met peper gekomen; van Siam twee grote jonken met rijst ³⁾.

Tot viermalen toe heeft in Februari Coen van de schepen voor Bantam personen met een „vredevaentien" aan land doen gaan; zij hebben slechts gecommiteerd van den pangoran gesproken, hemzelve niet. Er is geen ander antwoord te bekomen dan dat de pangoran nog niet geresolveerd is, en de oorlog moet dus voortgaan. „Jacatra is het dat de pangoran begeert en hem in de wech leyt; doch tot noch toe heeft de plaatse noyt geleyscht, maer door particulieren is wel te kennen gegeven, dat hy daerna staet. 200.000 sacken peper soude de pangoran (achten wy) voor Jacatra met een redelijcke somme gelt wel geven, dan vermits het niet eers genoch soude wesen, soo een lantschap aen Mooren te verkoopen, ende van U. E. soo lange jaeren ten alderhochsten gerecommandeert is de stabilatie van een generale rendevouz, hebben geensins goet connen vinden eenige openinge van overleveringe van Jacatra te doen, maer voorgenomen de plaatse tot een generaal rendevous t'aproprieeren".

¹⁾ I, 534.

²⁾ Dit schip kwam 27 Juli 1620 aan (I, 582).

³⁾ I, 538.

Om Bantam de visscherij onmogelijk te maken bedient men zich nu van prauwen „op de Javaensche maniere gemandt. In 't eerste wist ons volck daermede niet om te gaen, maer mettertijt sijn de Javaenen in 't roeyen en seylen te cloeck geworden, soodat haer 't vissen bykans t' eenemael belet wort”¹⁾. Men heeft reeds meer dan 30 Bantamsche prauwen buitgemaakt met eenig volk daarbij, dat te Jacatra te werk wordt gesteld.

De hoeveelheid volk laat nu wel toe 1000 koppen te velde te brengen, om een einde aan den oorlog in Banda te maken, maar men kan niet tegelijk de Engelschen opzoeken die nog 10 schepen sterk zijn en er 6 te verwachten hebben. Na herhaalde overweging is 18 Februari besloten den tocht tegen Banda voor dit jaar uit te stellen en zich eerst van de Engelschen te verzekeren. Men zal ze langs Sumatra's Westkust, op de kust van Koromandel, te Moka en Suratte opzoeken, maar moet eerst zekerheid hebben dat de Molukkenzee vrij is; om dit te verifieeren zijn 7 schepen daarheen vertrokken; 12 andere sluiten onderwijl Straat Soenda af en hakken tegelijk hout, voor huizen te Jacatra.

Een jonkje van vrijelieden te Jacatra is bij Demak gestrand; de 7 opvarenden zijn van hun geld en goed beroofd en als gevangenen in 't land van den Mattaram gebracht. „D'arme, onwetende hovaerdye is by die van den Mattaram uuttermaten groot. Vreemdelingen sijn daer als beesten veracht ende versmaet. By de Mattaram mach niemant comen.... De gouverneur van Japara is met 80 gewapende prauwen in Tuban geweest om onse logie in Grissi aff te loopen, dan alsoo daer recht op dat pas aenquam 't jacht de *Neptunus*, sijn de vyanden wedergekeert. De spraecke gaet nu, dat de Mattaram 100.000 mannen doet prepareeren om ons daermede tot Jacatra aen te tasten; soo voortcomen, sullen haer getroost zijn,.... Gelove niet, dat met openbaer gewelt beginnen sullen”²⁾.

Terwijl Coen beraadslaagde hoe hij de laatste Engelsche schepen in handen zou krijgen, was in Europa tusschen de beide Compagnieën vrede gesloten.

Reeds sedert 1611 had de Engelsche O. I. C. koning Jacobus met

¹⁾ I, 539.

²⁾ I, 543.

klachten over hare Nederlandsche zuster overstelpet. De gezant van Groot-Britannië in den Haag, Sir Ralph Winwood, kreeg in last, een „vrye traffique" in Indië te verzoeken. De Staten-Generaal antwoordden, dat uitsluitend de Nederlandsche Compagnie den last der verdediging tegen Portugeezen en Spanjaarden droeg. Hetzelfde betoogde in den breede Hugo de Groot, die in 1613 een gezantschap der V. O. C. naar Engeland vergezelde; waar de eene of de andere Compagnie forteressen, gebied of uitsluitende contracten had, behoorde men elkan-
der niet te „turberen". Wij zagen reeds, dat aan een gezantschap der Engelsche O. I. C. naar Nederland in 1615 hetzelfde bescheid werd gegeven¹⁾). Nu naderde evenwel het Twaalfjarig Bestand zijn einde, en de Staten-Generaal waren huiverig, zonder overeenkomst met Engeland (dat in de verleiding komen kon, een Spaanschgezinde houding aan te nemen) de toekomst in te gaan. In December 1618 begaf zich nog-maals een gezantschap, uit afgevaardigden der Staten-Generaal en der V. O. C. bestaande, naar Londen. Den 9den Februari 1619 werd daar besloten, elkander alle genomen schepen en goederen terug te geven. Voor de toekomst eischte de Engelsche Compagnie in den handel volkommen gelijk aandeel met de Nederlandsche, en het bezit van één of meer vestingen in de Molukken. De Nederlanders weigerden dit volstrekt. Koning Jacobus trad toen tusschenbeide met het voorstel, de vraag, of de Engelschen in de Molukken sterkten zouden mogen bouwen, voor twee of drie jaren onbeslist te laten, en inmiddels af te doen waarover men het eens was geworden of nog zou kunnen worden. Op dezen grondslag kwam de overeenkomst van 17 Juli 1619 tot stand, die den handel „vrij en open" verklaart voor beide Compagnieën, voor afzonderlijke rekening. Gezamenlijk zullen de Compagnieën trachten de hooge tollen en schenkagiën in Indië te doen verminderen, de inkoopsprisen te drukken; — gezamenlijk zullen zij de verkoopsprisen in Europa vaststellen. In den peperhandel van Java zullen beide deelen voor de helft. Te Paliakate, hoewel de Nederlanders er een uitsluitend contract hebben, zullen de Engelschen mogen handelen, mits dragende de helft der kosten van fort en garnizoen. In de Molukken, Amboina en Banda zullen de Engelschen één derde van den handel genieten. Een Raad van Defensie van acht leden, vier van iedere partij, onder tus-

¹⁾ Hiervóór, bl. 74.

schen de partijen wisselend voorzitterschap, wordt ingesteld. Een vloot van defensie van 20 schepen, 10 van iedere partij, onder Engelsch opperbevel, zal dezen Raad ter beschikking staan. Het oprichten van nieuwe forteressen door de Engelschen blijft gedurende 2 a 3 jaren in suspensie, tot men gemeenschappelijk onderzocht zal hebben waar nieuwe versterkingen noodig zijn. De forten die men inmiddels gezamenlijk verovert, zullen gezamenlijk worden bezet. De beide partijen zien er van af, elkander bij nieuwe contracten van eenig deel van Indië uit te sluiten; gezamenlijk zullen zij trachten, den Chineeschen handel te verwerven.

Onder dagtekening van 30 Juli 1619 zenden de gecommitteerden der XVII te Londen: Dirck Bas, Jacob Boreel, Arent Lodensteyn, Albert Sonck, Andries Rijckaert, Coen afschrift van het tractaat toe, met het schip de *Bull*, „t welck by d'Engelse Compagnie expres wert affgesonden om U. E. dese goede tydinge te brengen”¹⁾. Zij deelen mede dat de XVII tot leden van den Raad van Defensie hebben benoemd Jan Pietersz. Coen en Jacob Dedel; „d'andere twee sullen aldaer by U. E. vercoren worden”. Oplettenheid wordt Coen aanbevolen, „opdat d'Engelse U. E. in geen point en vercloecken”²⁾.

27 Maart 1620 kwam de *Bull* te Jacatra aan; een door de gecommitteerden der XVII mede ingeschept onderkoopman, Jan Clant, overhandigde Coen een gezegelde doos, waarin de voor hem verpletterende schrifturen besloten waren. „Hoe pryselijck, eerlijck ende goddelijck een goede vrede en eenicheyt sy, is alle redelijcke verstanden kennelijck. Gelooft sy Godt, die alles ten goeden schickt ende daertoe nimmermeer middelen laet gebreecken”. Coen kennende begrijpen wij nu al wat op dezen aanhef zal volgen: „Doch het schijnt dat hierop weynich gedacht is, want was dit vertrouwen bij U. E. geweest, de heeren souden ons soo haestich met soo harden toom niet gebreydelt ende soovele van haer rechtvaerdige conquesten niet overgegeven hebben. Daer sijn al eenige die hiervoor vreesden, maer in 't minste hadden niet gedacht, dat men daerinne soo precipiteeren soude, te meer dewyle de heeren van Seelandt met haere joncxe van den 14 Mayo advyseeren, soo de coninck van Engelandt op sijn volck geen ordre stelde, datter

¹⁾ IV, 425.

²⁾ IV, 426.

geen accoord gemaect soud worden. Heeft het U. E. een goede advysen gebroocken? Wildet ghylieden die niet aensien maer den drang van een cleenmoet ende onredelijcke vreese volgen, waerom heeft men ons sulcx niet geadviseert, opdat ten proffyte van de Compagnie haer saecken daerna hadden mogen beleyden? Hoe is het soo haest vergeten, dat U. E. 16 soo treffelijcke schepen cort te vooren uitgesonden hadden? Heeft men gehaest, om bloetstortinge voor te comen? Eere sy soo goeden genegentheyt. Waeren d'Engelsen ons meester hier geworden, 't is te duchten, dat U. E. met haer haesten weynich geprofiteert souden hebben. Lachen d'Engelsen tot danckbaerheyt, soo is den arbeyt verlooren. Grooten danck sijn U. E. schuldich, want hadden haerselven met recht uit Indien geholpen, ende de heeren hebben hun daer weder middenin geseth. Meenen zy 't recht ende wel, sal 't wel wesen; maer wederom quaet willende, hebt ghylieden, is te duchten, 't serpent in de bosem geseth.... Waeromme d'Engelsen een derde van de nagelen, noten ende foelie vergunt is, connen niet wel begrypen. Niet een sandeken van 't strandt hadden zy in de Molluccos, Anboyna noch Banda te pretenderen. Ende soo met recht van oorloge iets begeerden, waeromme slaen sy de Spangiaerden van Ternate ende Tidor niet? U. E., meen ick, soud het haer immer soo apsoluit vergunt hebben, als my selffs d'eygendorf van 't onse pretendeeren...."¹⁾).

Intusschen, de bevelen moesten worden uitgevoerd. De *Bull* werd te Jacatra wel onthaald; 50 Engelsche gevangenen vrij gegeven; 13 April vertrok de *Bull* gezamenlijk met het jacht 't *Hert* naar Tikoe, Pariaman, Atjeh en de kust van Koromandel, om de Engelsche schepen op te zoeken en haar de goede tijding over te brengen. Te Bantam zonden, met Coen's vergunning, de Engelschen tot tweemaal toe aan land, om die van hun loge te spreken, „maer mochten niet aan landt comen, noch die van landt oock niet t'scheep". 18 April troffen de *Bull* en 't *Hert* in Straat Soenda 11 Engelsche schepen aan, die zij naar Jacatra geleidden, waar Coen toen over 13 Nederlandsche schepen beschikte; acht van die Engelschen kwamen van de kust van Koromandel, en drie van Tikoe. Van hunne komst verwittigd, liep Coen hen tegemoet en ontmoette ze den 21sten April voor Bantam. Martin Pring en andere Engelsche opperhoofden kwamen aan zijn boord, „malcanderen alle eer ende

¹⁾ I, 544.

vrientschap bewysende.... Van dese onverwachte tydinge, ende dat d'Engelsen hier soo goeden conjuncture getreft hebben, sijn sy soo verbljt, dat haer vreuchde niet hebben connen verbergen.... Eenige pretendeeren vry wat eere, dat hier met een zeer mannelijcke resolutie gecomen waeren; doch de compste van den *Bull* is haer geluck: anders souden apparentelijck slecht gehadt hebben.... Haere schepen sijn treffelijck; vry wat grooter ende aensienlijcker dan d'onse, maer hun geschut is lichter ende leyt wat hooger. Dese Engelsche vloote is gecomen doen wy sulcx minst vermoeden, en dat om advantagie op ons te soecken.... In Suratten zijn van haer noch 4 schepen, waervan 3 alhier verwacht worden.... Eer d'eerste reys by malcanderen quamen, hebben d'Engelsen op alle haere schepen hun volck publicquelijck belast goede vrede ende eenicheyt met de Nederlanders te houden, van 't gepasserde niet meer te gedencken, noch eenich vermaen te doen, maer malcanderen alle vrientschap, eer en deucht te bewysen. Soo haest dit vernamen, hebben wy op all onse schepen gelijcke publicatie gedaen" ¹⁾.

De Engelschen, „uutdermaten graech na peper wesende”, komen met voorstellen: den pangoran de vereeniging aen te kondigen en te onderstaan, of men met hem tot accoord kan geraken; een schip naar Atjeh, een naar Djambi om peper, een naar Japara om rijst te zenden. Coen keurt deze voorstellen goed. De 24sten April constitueeren zich Martin Pring (admiraal), Thomas Brockedon, Augustine Spalding en George Muschamps als Engelsche leden van den Raad van Defensie, waarin van Nederlandsche zijde naast Coen plaats nemen (Dedel is afwezig) Willem Jansz., Martinus Sonck (advocaat-fiscaal) en Jacques Lefebvre ²⁾. Bantam wordt nu bezonden door 3 Engelschen en den Nederlander Hendrick Vaecht. „De boot wierde in de riviere gelaten ende met de gecommitteerden naar 't hoff gebracht. Op het pleyn comende, vonden daer de pangoran met eenige van sijn adel sitten”; de Engelschen dienen aan, dat zij met de Nederlanders vereenigt sijn, „ende off het den pangoran gelieffde mede in accoort te treden?” De pangoran stelt zelf bij herhaling een vraag: „waeromme hebt ghylieden vrede met de Nederlanders gemaect?”, maar op de hem gestelde vraag antwoordt hij niet; „de bysitters maecten een prætien, seggende, dat

¹⁾ I, 547.

²⁾ IV, 5.

de Nederlanders de pangoran veel quaet gedaen hadden; off sy sou-batten wilden, dat de pangoran tot vrede wel genegen was, maar een ding alleen begeerde hy, daermede d'Engelsen seyden Jaccatra gemeent wierd. Hierop repliceerde Vaecht, dat geen last en hadden van gepasseerde saecken te spreecken noch accoorden te maecken, maer om te vragen, off de pangoran daertoe genegen was ? Hierop bescheet gevordert sijnde, wierd belast dat d'Engelsen by nacht en dach, als het haer geliefde, wel weder aen landt mochte comen, maer geen Nederlanders". Twee dagen daarna verzekert Limco, „geschoren Chinees, wesende de naeste raedt van den pangoran" ¹⁾), dat deze tot vrede genegen is; in afwachting blijft men met de boot voor de rivier liggen, maar ontvangt geen nader bescheid. „Het schijnt, dat de pangoran 't gebluste vier wel geerne weder ontsteecken soude, om ons met hulpe van d'Engelsen van Jacatra te crygen, dan de macht is d'een en d'ander, Godt zy gelooft, benomen" ²⁾). Den 28sten April doet Coen door den Raad van Defensie goedkeuren, niet meer met Bantam te onderhandelen maar op de stad te schieten; om dit met succes te doen moet men nader bij de stad komen dan de blokkadeschepen liggen; een batterijdragend vlot wordt hiertoe te Jacatra gereed gemaakt. Bantam zal met vijf schepen bezet blijven, twee Engelsche en drie Nederland-sche; en op Nederlandsch voorstel zal men met 10 schepen gezamenlijk tegen Manila varen, en gezamenlijk steen doen halen tot voltooiing van het te Jacatra begonnen bolwerk; „verhoopen de werken met gaende en comende man lancksamelyck te voltrecken sonder van de vyanden overvallen te worden". — Op 31 Januari is te Pariaman de opperkoopman Abraham de Rasière „seer deerlijck ende onnooselijck" vermoord; „met het *Hert* hebben ordre gegeven, dat de clachte aen de coninck van Atchijn gedaen ende recht versocht werde. Tot den handel in Atchijn, Priaman ende Ticco sijn met ditto jacht gesonden 40.000 realen in spetie, doch Gouserate cleden waeren beter . . ." ³⁾).

Met scherpen blik onderkent Coen de moeilijkheid, die weldra tus-schen hem en de Engelschen zal rijzen:

„D'Engelsen zijn genootsaect tot Jacatra neder te slaen. 't Is een

¹⁾ Hiervóór, bl. 132.

²⁾ I, 550.

³⁾ I, 552.

superbe natie, die veel pretendeert, ende wy sijn geensints van meninge andre authoriteyt dan die de hooge mogende heeren Staten-Generael, sijn princelijcke Excellentie ende U. E. ons gegeven hebben, in 't landt van Jacatra te gedogen. Een groot garnesoen moet daer oock gehouden ende groote oncosten in fortificatie gedaen worden. Waer sullen die vinden dan aan de peper van Bantam ende den handel, die tot Jacatra verwachten ? Peper ende handel begeeren d'Engelsen soowel als wy. Maer soo sy weygeren tot dese oncosten te contribueeren, wat sullen wy dan doen ? Als wy haer overgelevert sullen hebben de 8 schepen van hun verovert, soo sterck te water als wy sullen wesen¹⁾. U. E. gelieve hierop wel ernstelyck te letten Daer en is ter werelt niet, dat de mensche soowel als macht ende gewelt, by 't recht gevoecht, in redelijckheyt houde noch beter recht verleene. Omdat de mensch alles gemeenelijck interpreteert soo hy het geerne hadde, ende van 't eene extreme in 't ander loopt, duchten wy, dat U. E. sulcx mede souden moigen doen, weynich schepen ende volck senden sullen Het yser gesmeet moet worden dewijl het heet is. D'Engelsen hebben nu wel veel schepen, maer weynich gelt Connen de waeren, die men hier met veel geld can coopen, in Nederlandt niet vertiert worden, wy sullen se doen brengen ter plaatse, daer sonder vermindering van uwen afftreck tot goeden prys vercocht ende geconsumeert sullen werden, daeruit sulcke vruchten sullen volgen, dat de heeren daerna voor weynich gelt meerder retoeren becomen sullen, gelijck wy over lange geschreven hebben"²⁾.

Van 8 prauwen, uitgelegd om te verhinderen dat de *Zuyder Eendracht*, die bij springvloed te Bantam op het strand is geloopen, door de Javanen zou worden verbrand, zijn er bij nacht door 50 Bantamsche prauwen vier overrompeld, waarbij 30 man gedood of gevangen gemaakt zijn; „dit is het eerste voordeel, welck Bantam van ons gehadt heeft. By de raedt gelet sijnde hoe swaerlijck de *Zuyder Eendracht* onder des vyants geschut weder op te crygen is, hebben daerover noots-halven geresloveert het geschut daeruit te lichten ende 't wrack te verbranden"³⁾.

¹⁾ Coen had geweigerd deze overdracht te doen eer de ratificatiën van het verdrag door Koning en Staten-Generaal zouden ontvangen zijn (I, 548).

²⁾ I, 555.

³⁾ I, 556.

De behoeften van Jacatra blijven van denzelfden aard: kartouwen, smeekolen, lont, lichte roers, lange pieken, vrouwen:

„Wie en weet niet, dat het menschelike geslacht sonder vrouwen niet bestaan can ? Nochtans schijnt het, dat U. E. sonder die colonie begeeren geplant te hebben. Om 't gebreck te repareren, hebben hier finantie gesocht ¹⁾) ende veel vrouwen diere doen coopen. Maer gelijck de heeren voor dese niet dan schuym van lande sonden, alsoo schijnt het wil men ons hier mede niet dan schuym vercoopen, want verscheyde cloecke quanten door de vrouwen vergeven sijn, waerover eenige met een sterck recht hebben moeten straffen. Sullen wy om de boose naerlaten goede te soecken, gelijck het schijnt ghylieden doet ? Sal men ten lesten geheel uytsterven moeten ? Hierover versoecken, soo U. E. geen eerlijcke getroude lieden becomen connen, niet naer te laten onderjaerige, jonge meyskens te senden, alsoo verhoopen, dat het daermede beter dan met de bedaechde wesen sal”.

De brief is nog steeds gedateerd van 't fort Jacatra. „De plaatse hebbe tot noch toe geen andre naem gegeven, maer sulcx tot U. E. dispositie uitgestelt; derhalven gelieve de heeren daerover te dispoeneren”.

Mededeeling betreffende zijn persoon:

„Met het schip *Delft* heb ick voor dese mijnne verlossinge versocht ²⁾) ende alsnu den raedt wederomme verthoont, dat niet gesint ben langer dan toecomende jaer 1621 te continueeren ende vastelijcken voorgenomen hebbe alsdan met Godes hulpe nae 't vaderlandt te keeren; derhalve sullen U. E. gelieve daerop ordre te stellen sonder ons met de provisionele verkiesinge van een nieuwe gouverneur-generael te belasten” ³⁾).

3 Juni 1620 kwam te Jacatra het schip de *Vrede* aan, met ratificatie der in Juli 1619 met de Engelschen gesloten conventie. De XVII recommandeeren in hun begeleidenden brief (van 10 September 1619) wederom, zich vooral niet door de Engelschen te laten „vercloecken”, en met name de forten wel te willen verzekeren en bewaren, „doch verstaen

¹⁾ Versta: ons zoeken te behelpen.

²⁾ Hiervóör, bl. 158.

³⁾ I, 557.

evenwel geen hostile proceduren tegen deselve voor te nemen". Het schip *Delft*, waarmede Coen's brief van 14 Januari 1619 was overgekomen, had verzuimd de Kaap de Goede Hoop aan te doen om daar ten dienste der uit patria aanlopende schepen de laatste berichten omtrent den stand van Indië achter te laten, hetgeen door de XVII hooglijk wordt afgekeurd. „Wy sijn in deliberatie met advijs van die van de Engelsche Compagnie, dat wy met haer gemeyn oft elck apart aen de voorsz. Capo Bona Esperanza een reduyt oft fort sullen doen leggen ende met eenich volck doen besetten, ofte voorts sien eene colonie van ons volck te doen planten, ten eynde onse schepen, soo van hier gaende als vandaer comende, altijts goede verversinghe connen becomen"¹⁾). Het plan, dat eerst vele jaren later door Jan van Riebeeck zou worden uitgevoerd.

Na kennisneming der ratificatiën werd het verdrag den 9den Juni in het fort Jacatra en op de Engelsche schepen plechtig afgekondigt. Door Coen met een zwaar gemoed: „om gesamentlijck op onse gemene vyan-den te lande conquesten te doen", schrijft hij in een brief van 31 Juli 1620, „is ongeraden Aen de macht en middelen gebreect het haer niet, maer aen goet gouvernement ende de kennisse van sommige saecken Wy meenden, dat het d'Engelsen een gelt gebrack, maer anders hebben nu bevonden. Sy hebben alhier in ons packhuys 308.000 realen van achten; wat noch op haer schepen ende op verscheide compo-toren hebben, is ons onbekent". Geld en schepen zijn noodig „omme weder te soeken het derde door U. E. van de Mollucques, Amboyna ende Banda om vrede gegeven, ende veel volck, omme sonder hulp van d'Engelsen goede conquesten te mogen doen, colonie te planten ende den staet alsoo te verseeckeren, dat de vereenichde Compagnie eynt-lijcken met cleene oncosten verseeckert moge wesen ende groote, rijkke retouren become, welck seer wel doenlijcken is"²⁾).

Met Bantam en den Mataram duurt de oorlog voort. „Bantam ont-hout ons de peper ende de Mattaram de toevoer van rijs Wonder-lijcke wel sijn d'onse van den coninck van Surrabaya onthaelt geweest. Het *Postpaert* heeft ons van Grissi gebracht 2125 picol peper ende *Tholen* 125 picol, welck alles is dat de joncken verleden Noord-weste

¹⁾ IV, 433.

²⁾ I, 561.

mousson aldaer gebracht hebben". Bovendien zijn van Gresik 800 hoornbeesten gekomen.

De Engelsch-Nederlandsche vloot van 10 schepen tegen Manila is vertrokken (vijf om vijf). „Wy verstaen, datter dit jaer wederomme veel Chinese joncken na Manilla gevaren zijn ende daer seer groot proffijt gedaen hebben, waerover apparent is, dat voorsz. vloote niet vruchtelos varen sal Volgens accoort door U. E. gemaect sullen d'Engelsen de vlagge op de groote stenge voeren ende d'onse op de voorstenge. Een schipper, Robbert Adams genaemt, hebben d'Engelsen als opperhoofd over haer vijff schepen als admirael van de vloote gestelt, ende wy als commandeur van onse vijff schepen ende vice-admirael van de vloote den E. Willem Jansz., raedt van Indien, in vuogen dat minder meerder commanderen sal, welck niet wel en past. D'Engelse schepen sijn groot, schoon en wel gemonteert, maer liever souden d'onse met 7 Nederlantse schepen een tocht tegen den vijant doen, dan met de voorsz. treffelijcke vloote van 10 schepen, ende geloven oock, datse den vyant misschien meerder affbreuck souden doen, want d'onse d'Engelsen soo wel als ons eygen volck niet mogen vertrouwen" ¹⁾.

Van de Molukken geen goede berichten: „de moetwil, trots ende insolentie van de Ternatanen vermeerderd dagelijcx tegen d'onse seer". De kustplaatsen op Ceram, die „door gebreck van besoeck, achteloosheyt van de vorige gouverneurs ende neersticheyt van de Mooren" van 't kasteel vervreemden, zijn door Sabadin, Daja en Hitoe onder elander verdeeld, „daerop door de gouverneur Speult behoorlijcke insinuatie gedaen is, maar noch geen resoluyt antwoort becomen heeft. Praetiens en gelden daer niet: macht en effect moeter wesen. Kimella Sabadin, stadhouder van den coninck van Ternate op Loehoe residerende, heeft enige jaren lang met die van Loehoe, Combello, Hitoe ende andre consoorten op d'omliggende landen groote conquesten van volck gedaen ende veel plaetsen affgeloopen. In September 1619 zijn weder met 30 correcorren ende 50 prauwen op Hatue ende Lisbatte geweest (plaetsen onder de coninck van Batsian staende) ende hebben van daer op Loehoe gebracht 800 a 1000 zielen, invougen dat nu in twee jaren van daer becomen hebben 1840 zielen, ende zijn van meninge weder derwaerts te varen, om al te lichten en op Loehoe te brengen dat becomen connen".

¹⁾ I, 563.

Het gerucht heeft daar gelopen van een nederlaag der Compagnie tegen Bantam; door Makassaren is het verspreid. Op Loehoe is kimelaha Sabadin overleden en Daja in zijn plaats opgevolgd, „welck wel groote verandering soud mogen veroorsaecken, want desen Daya soo discreten behendicheyt niet gebruycken can, als Sabadin in sijn doen, insonderheyt tegen onse natie, wel gedaen heeft. Sabadin was sachtmoeedich, cloeck ende listich, daertegen Daya presumtueus, hart ende stuurs is. Godt geve, dat de verandering t'onsen besten gedye" ¹⁾.

Speult verzoekt voor Ambon kleine munt van duiten, oortjes en halve stuivers van rood koper zonder menschelike gedaante ²⁾. „U. E. gelieve te vervorderen dat sulcx hier te lande van Japans coper gedaen mach worden Van d'Amboinsse kinderen sijn door onse ordre 9 jongelingen, die redelijck lesen en schryven connen, ter schole getrocken, omme in de fondamenten van de Christelijcke religie geinstruweert ende daerna op de dorpen in plaets van onse plompe droncken voorlesers gebruyct te worden" ³⁾.

In Banda staat het niet wel. „D'onse zijn met die van Slamma tegen haeren danck weder in oorloch geraeckt, sonder dat selffs weten hoe off waerdoor het compt Omme 't quaetste voor te comen soud nodich wesen, dat metten aldereersten onderstonden een eynde van den oorloch in Banda te maecken, eer de Bandanesen door de Portugiesen off Spangiaerden versterct worden". Er zijn dit jaar 16 a 17 jonken van Makassar, Borneo en Malaka bij de Bandanezen gekomen, „waerdoor van alle nootlijkheden versien ende de noten ende foelie vervoert werden" ⁴⁾.

De koopman, schipper en een assistent van den *Groenen Leeuw*, op Amanaban aan land varende, zijn door Portugeezen en Timoreezen deerlijk vermoord; „sal voor d'onse seer periculeus wesen op Timor te handelen, totdat revengie van de Portugiesen becomen ende hun van daer weerden. Sy hebben ons dese reys het voordeel affgesien, drie fregatten op de Zuytzyde van Timor op 't landt gehaelt, om daer in 't Oostenmousson te handelen, ende sijn met twee fregatten van daer na Mallacca gekeert. Aen den handel van 't sandelhout is veel gelegen.

¹⁾ I, 567.

²⁾ Vgl. hiervóór, bl. 145.

³⁾ I, 568.

⁴⁾ I, 569.

Soo die begeeren te meynteneren, sullen de Portugiesen met goede macht overal in de havens aentasten moeten, waertoe fregatten ende volck van noode sijn.... Het fort Henriques sal dese somer noch niet geheel volmaect worden, vermits de Solloresen seer traech aen 't wercken comen ende met hardicheyt daertoe gebracht moeten worden. Om het gouvernement van d'inwoonderen te beteren, versoeckt [Crijn van] Raemburch een Ternataensche Kimmela tot overhooft, maer dat en is gants niet geraden. Het soude daermede een graet erger worden"¹⁾.

Op Bali is een koopman met eenig volk gelaten om rijst, beesten, provisie en vrouwen te bekomen. Het gevolg heeft niet aan de verwachting beantwoord; „niet dan 14 vrouwen heeft de coopman Hans van Meldert van daer gesonden".

Adolf Thomasz., gouverneur van het fort te Paliakate en directeur van den handel ter kust van Koromandel, heeft om zijn vrijheid verzocht en die van Coen verkregen. Hij wil een poos te Paliakate blijven, zijn kapitaal met inlandschen handel daar zonder prejudicie van de Compagnie versterken, er slaven voor koopen en daarmede naar Jacatra, Ambon of Banda vertrekken om er zich neder te slaan. „Het ware seer goet, datter wat veel goede, eerlijcke lieden alsoo resloveerden, soo soude U. E. staet seer accrescheeren ende haest verseeckert wesen. Daer en is niet, dat veel goede ende gequalificeerde tegenhout dan gebrekk van eerlijcke portuer, omme na d'ordinantie Godes in echten staet met gerustheyt te mogen leven. Derhalve gelieve U. E. vrouwvolck ende eerlijcke getrouwde lieden herwarts te senden. Can daertoe geen goet volck beweecht, noch middel gevonden worden, bevordert dan dat uit alle de godtshuysen van de Vereenichde Nederlanden herwarts gesonden worden 4 a 500 meyskens ende meer van ontrent 10 a 12 jaeren, en dat onder opsicht van eerlijcke, bedaerde lieden ende met schepen, daerop goede overhooffden commanderen.... De heeren dienen oock niet op te houden jongers te senden. Sy sullen neffens de meyskens tegens malckanderen opwassen ende geen ander vaderlandt dan 't geconquesteerde kennen. Om volck in 't landt te houden, hebben hier veel lieden op haer versoeck van des Compagnies dienst ontslagen. Maer wat goets isser van 't schuym aller volckeren te verhoopen?.... Sommige moeten meest al haer gagie geven, om de vrouw, die sy

¹⁾ I, 571.

trouwen, vry te maecken. Andere, 't gelt verteert hebbende, comen weer dienst versoecken. Fregatten, jachten ende veel nootlijckheden gebreecken haer, omme selffs, onder behoorlijcke gelimiteerde vryheyt, te navigeeren. 't Is waer, dat van de gedebaucheerde mede wat goets compt. De Compagnie heeft van haer geen last, ende in tyde van noot connense gebruycken. 't Gelt dat se verteeren, veroorsaect toelop van volck. Maer als U. E. eerlijcke vrouwvolck herwarts senden, een seer treffelijcke dienst sal de Compagnie daeraen geschieden"¹⁾.

Er zijn nu te Jacatra 800 Chinezen. „Met vrye lieden, Malleyen, Clingen, vrouwen, kinderen, slaven, ambachtslieden ende 't garnesoen van 't fort, achten, dat ontrent 2000 sielen sterck sijn.... Den arbeyt is soo diere, dat niemant om een halve reael van achten dachs wil wercken. De timmerluyden, metselaers, visschers, cleermaeckers ende veel andere ambachtslieden, die ietwat doen willen, connen des daechs yder man een reael van achten, ja somtijts 1½ ende meer verdienen. Hierentegen hebben wy de burgerye, coopmanschap noch geenige dingen tot noch toe niet belast dan alleen een partie Chinesen, welcke voor dese met goede bewillinge in 't nieuwe fort op haer costen gemaect hebben een aerde walle van 975 cubieque vadems groot"²⁾. Het groote nieuwe bolwerk is nog niet hooger dan 13 voet opgetrokken; niet meer dan 7 Nederlandsche metselaars werken er aan, die tusschentijds ook nieuwe huizen moeten maken.

Moeilijkheden met de Engelschen hebben niet op zich laten wachten. Het verdriet hen, onder Nederlandsch „gerecht en heerschappie" te moeten leven, „sy die voor deze uitgaven dat wy haere slaven waren, pogende sulcx te bewysen aen d'eer en respect welck haer hoochmoeidige pracht van d'onse toegedragen wierd. Veel ommewegen hebben sy gebruyct om met behendicheyt, sonder licentie van ons te versoecken, een fort te bouwen en ons t'ontreken een goet deel van 't gebiet en recht, soo over d'inwoonderen en ondersaten, als over de moetwille van haer volck. De helft van 't fort soudense gaerne hebben ende daerenboven alsulcken gerieff van 't landt als d'eygen heere alleen toecompt.... Na huysinge in de nieuwe stadt hebben haer helepen soecken, maer daer en was niet daer hun behelpen costen, ja oock niet in een groot

¹⁾ I, 574.

²⁾ I, 575.

gebouw, welck begost wierd om tot een stadhuys en kercke te gebruycken; gaven doen uit dat een huys souden bouwen op haer oude plaetse". Coen acht deze te na aan de zee en aan zijn eigen fort gelegen, en wijst hun een andere plaats aan, hooger op den linkeroever der rivier; zij verwerpen deze als te onveilig: zij kunnen er door Javanen overvallen worden. „Wy presenteerd hun daervoor te verseeckeren, en oock bequame plaetse om binnen ons nieuw fort een goet huys te bouwen. Ja, voor een man vier off vijf, seyden sy. Voor soo veele (wierd daerop geantwoort) als tot verseeckering en berginge van u goederen met een weynich volck van noode is, want twee hoofden op een lichaem niet wel en souden passen". Ten slotte hebben zij met de door Coen aangewezen plaats genoegen moeten nemen. „D'Engelsen op voorsz. maniere aan de Westzyde van de riviere in de oude stadt Jacatra aen 't bouwen geraect wesende, ter plaetse daer noch geen andre huysen staen, hebben daer ontrent, onder pretext dat anders van de Javanen souden mogen overvallen worden, 30 soldaten met een trom ende volle wapenen een landt gebracht, daer een cordegarde houden, even alsoff neffens d'onse in garnesoen lagen. Omdat hun pretext eenige apparentie heeft, wert sulcx voor deesen tijt gesimuleert, maer wy sullen niet laten haer voorder disseyen naer behooren voor te comen"¹⁾.

Grooten moedwil toonde het Engelsche scheepsvolk, „namen de radijs uit de tuynen van de Chinesen, ende soo hun daertegen stelden, gaven haer slagen toe". Een Engelsch bottelier bindt en geeselt een Chinees, die (naar hij beweert) hem slechte arak verkocht heeft, en zegt: „goet, claecht het de generael van de Nederlanders ende seght dat ick het gedaen hebbe. De Chinees is d'ordre naergecomen, de teyckenен тоонende". Voor het gerecht geroepen, antwoordt de bottelier dat hij geen overheid dan zijn eigen president erkent. De raad veroordeelt hem, publiekelijk gegeeseld te worden gelijk hij den Chinees gedaan had. „Wy hebben de sententie geapprobeert ende d'executie laten doen"; de protesten der Engelsche opperhoofden wijst Coen af. „Hebben ons affgevraecht, off wy van meninge waren overal in de Mollucques, Amboyna ende Banda alsulcken recht als tot Jacatra te doen ?" en Coen bevestigt dit. „Waren sy meester, de Nederlanders souden welhaest uit

¹⁾ I, 576.

Indien wesen. 't Is voorwaer een onverdraechelijcke natie . . ." ¹⁾) Coen verzoekt met eenigen spoed te worden ingelicht, „wat rechten, wetten ende tollen" bewindhebberen te Jacatra begeeren afgekondigd te hebben.

Aan de blokkade van Bantam nemen geen Engelschen meer deel, maar laten die aan de Nederlanders over. Kleine troepen Bantammers van 10, 20 of 50 man maken omtrent Jacatra het bosch onveilig; zij hebben al 5 Chinezen doodgeslagen en 3 bootsgezellen, doch éénmaal heeft men zulk een troep van 50 „moeskoppers" verast. Er is er maar één van neergelegd, „want d'onse veel te cloeck in 't loopen sijn".

Over de vergoeding van wederzijds toegebrachte schade zal men het met de Engelschen nooit eens worden, „daeromme moet sulcx aen U. E. gerenvoyeert worden".

Jacatra moet een garnizoen van 1000 koppen hebben: 700 soldaten en 300 bootsgezellen, niet zoozeer tot verdediging van het fort, als ter beveiliging van den geheelen omtrek, te land en te water, die noodig is als Jacatra stapel van de inlandschen handel worden zal. Ook moet men in tijd van nood andere forten, schepen of plaatsen van Jacatra uit kunnen bijstaan. „Ontsiet d' oncosten niet, sy sullen wel rijckelijck weder incomen ende misschien eerlange tot Jacatra selffs gevonden worden" ²⁾).

Voorheen stond de keus tusschen een expeditie tegen Banda of tegen de Engelschen; men besloot, zich eerst van de Engelschen te verzekeren ³⁾). Hierop volgde het accord. „Wat sullen wy nu doen? Ons volck soud niet gaern voor d'Engelsen vechten ende met haer ten stryde gaen; om daerna met hun om de halve buyt te kibbeljen, off te dobbelen wie alles hebben sal, soud niet wel passen; . . . bidden U. E. ons goeden raedt te geven wat doen sullen? . . . Besluyten datter ter werelt niet en is dat d'Engelsen in devoir sal doen blyven dan macht en gewelt . . ." ⁴⁾).

Uit den eisch:

„U. E. gelieve eenige goede schryvers te senden, die in de notariaele practica ervaeren sijn" ⁵⁾.

¹⁾ I, 578.

²⁾ I, 580.

³⁾ Hiervóór, bl. 188.

⁴⁾ I, 581.

⁵⁾ I, 583.

De volgende brief naar patria, van 26 October 1620, beantwoordt brieven der XVII van 30 November 1619 en 24 Maart 1620. Die van 30 November 1619 bevat de mededeeling, dat de Engelsche en Nederlandsche Compagnieën het eens zijn geworden nopens de inrichting van een ververschingsstation aan Kaap de Goede Hoop. De Engelsche Compagnie stelt voor, dat hiertoe expeditie gedaan zal worden van twee jachten, van elke Compagnie één, die niets te doen zullen hebben dan de plaats tot zulk een fort en kolonie uit te kiezen, doch de XVII vinden het verkiezelijker, de gewone najaarsschepen van 1619 dese „ontdekkinge” op te dragen¹). — Hoofdobjecten voor de actie der „vloot van defensie”, door de Engelschen en Nederlanders in Indië samen te stellen, zijn het verwerven van den Chineeschen handel, het isolateeren van Manila, en het verzekeren van den handel op de kust van Malabar²). — De brief van 24 Maart 1620 vermeldt de aankomst van Reael, complimenteert Coen met de zege over Jacatra en verleent goedkeuring aan de vestiging van het rendez-vous aldaar³). — De conventie met de Engelschen dient te worden ten uitvoer gelegd, maar „het voordeel van de Compagnie met wijsheyt en discretie bij U. E. bewaert, en wy in onse gerechticheden met beleefftheyt ende voorsichticheyt gemaintineert”, daar anders de ingezetenen der Vereenigde Provinciën „ontallijcke schade” zullen lijden⁴).

Het planten van kolonie aan de Kaap dunkt Coen „niet quaet, maer dewyle U. E. duslange versuymp hebben, ende met geen redenen te bewegen sijn, omme colonie te planten ter plaatse daer d'alerrijcxtre vruchten van de werelt wassen, de landen u eygen, gesondt ende vruchtbare zijn, hoe soude men connen geloven, dat U. E. door goede stabile redenen tot soo een disseyn gemoveert worden ? 't Voornemen is niet te misprysen, maer waeromme hebben U. E. duslange in Amboyna ende Banda geen colonie geplant ? Op de geconquesteerde eylanden in Banda gaen de noten ende foelie verloren, daer en is niet volck genoch om die te plucken, d'onse souden 't soowel als de Bandanesen connen doen. Amboyna is uytermaten goet ende bequaem om colonie te planten Jacatra laet hem soo aensien, dat het Mallacca ende Goa eer-

¹⁾ IV, 436.

²⁾ IV, 438.

³⁾ IV, 445.

⁴⁾ IV, 451.

lange wel soud mogen passeren. Hier moet vooral een treffelijcke colonie geplant worden. Zeer vele van d'onse zijn daertoe genegen; waeren hier maer vrouwen, de stapel van d'Indische negotie was uwe.... Mannen, vrouwen ende kinderen dienen expresselijck met groote menichte gesonden. Met d'ongeregelde can sulcx niet wel gedaen worden; laet die haer gelt verteeren, ende gebruyc hun, daertoe van Godt geordonneert zijn..... Zijn de goede, vreedsamige niet genegen hier te comen, 't is een misverstandt. Doet haer beter onderrechten. Sendt jongers ende alle de jonge meyskens uyt de Goodtshuyzen van de Vereenichde Nederlanden. Laet het de Compagnie off de Staet van 't landt een groot stuck gelts costen, 't en sal haer niet rouwen ende wel honderdvout weder incomen" ¹⁾.

Door gebrek aan materialen, hout, steen, kalk, gaat het werk te Jacatra traag voort. „De gront verachttert ons mede seer; meer aerde isser van noode om de grondt uyt de moeras te hoogen, dan tot wallen off bolwercken..... Het nieuw begoste bolwerck, sijnde in de circonferentie 641 voeten groot, is 18 voeten hooch ende meest met aerde gevult. Wy meenen daerop eerlange volck ende geschut te leggen. Dit bolwerck sal vry wat beter wesen dan het oude fort. Verhopen dat het rendevous mettertijt sonder beswaringe van de Compagnie voltrocken werden sal. De limiten ende 't gebiet van 't fort houden wy in 't Oosten tot aen 't landt van Cheribon, in 't Westen tot de limiten van Bantam, in 't Noorden over d'eylanden ende in 't Zuyden tot de Zuyder zee. Verscheyde schoone rivieren sijn in voorsz. limiten van Jacatra leggende, ende sal daerinne geen ander superieur dan de doorluchtige hooch mogende heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden erkent wor- den" ²⁾.

Dat de schepen van najaar 1619 niet meer dan 448.000 realen medebrengen, is beklagelijck. „Men heeft eertijts met ons gelachen omdat wy 1.200.000 realen jaerlicx waren eyschende, maer soo die hadden, niet een souder te veele wesen ende U. E. souden met de retoeren niet verlegen blyven..... Bantam hout hem stil, vermits geen raet tot zynne sieckte weet; meene oock dat die incurabel is. Nu is het de rechte tijt dat U. E. herwarts aen behooren te senden groote menichte van schepen,

¹⁾ I, 587.

²⁾ I, 588.

volck ende gelt. Aen de Chineesse handel in Patani, Ligor, Cochinchina ende elders sullen na vermogen de handt houden, totdat die tot Jacatra volcomentlijck gestabileert zy"¹⁾.

Eer de macht naar de voorschriften der bewindhebbers wijd en zijd verdeeld en ter zee gebruikt wordt, is het noodig de Molukken, Amboen en Banda voor de Compagnie geheel te verzekeren. Banda moet met ander volk gepeupleerd worden. „Byaldien dit aenstaende Westmousson, sonder verlet van negotie, tijtlijck macht genoch byeen connen brengen, sullen ons daermede persoonlijck na Banda vervougen, om U. E., voor mijn vertreck naer 't vaderlandt, met Godes hulpe noch een notabele dienst te doen, ende de staet van de Mollucques, Amboyna ende Banda op goeden voet te brengen, sonder hulpe van d'Engelsen. Tot dese en diergelycken eynde is het, dat overlange continelijck groote menichte van volck geeyscht hebben opdat een jaer off twee met goede macht te velde mochten blyven sonder eenige schepen die tot de negotie off oorloch te water versonden dienen, op te houden, alsoo wy meenen de vyanden in dier vuugen met gemack te dwingen sijn"²⁾.

Aan klachten over de Engelschen weder geen gebrek: ieder van hen presumeert, „te representeren de persoon van haere conincklijcke magisteyt. Alsoo van d'officier aengesprocken wierden, omdat tegen ordre van publiek placaet sonder licentie hout gehaelt hadden, sijn daeruyt hooge woorden ontstaen. Uut crachte van 't contract pretendeeren sy dat het haer soo vry staet als ons hout te haelen daer 't hun belieft: dat wy het hun soo wel moeten vragen als sy ons.... Op alle dese onredelijkheden sijn wy gedrongen geworden met hooge woorden herder uyt te vaeren dan onsen aert medebrengt. Hebben haer aengeseyt dat alle officieren elck in sijn graet begeerden erkent te hebben; stont het haer niet aan, mochten vertreken ende gaen daer vandaen quamen...."³⁾.

De garnizoenen dienen noodig versterkt; op alle forten in de Molukken liggen niet meer dan 440 blanke koppen, op Amboen 196, op Banda 245. — De sultan van Atjeh ontzegt nu beiden Engelschen en Nederlanders den handel op Tikoe en Pariaman: „hy en paste op Hollanders noch Engelsen, en soud geen mensch wesen, soo hy tegen ons beyde

¹⁾ I, 590.

²⁾ I, 591.

³⁾ I, 594.

niet en vocht. Hadden wy 60 schepen, hy souder 600 doen maecken, ende soo oorlogen wilden, loopt na Ticco (seyde hy), ick sal met mijn volck daer gaen ende niet één man in Atchijn laten. Dien coninck soude gaerne alle den peperhandel van Sumatra in zijn handt alleene hebben, om de peper na sijn appetijt te venten. Een graet erger dan de pangoran van Bantam heeft hy het over lange gemaect. Den Atchijnder mach wat wupstaerten, stoffen en blasen, te sijnder tijt moet hyder almede aen" ¹⁾.

Daar omtrent Atjeh 3 Fransche schepen gezien zouden zijn, die men vermoedt dat naar Bantam zouden willen loopen, nemen de Engelschen nu weder met 2 schepen aan de blokkade van Bantam deel, ten einde deze Franschen te helpen weren.

De Mataram heeft 6 van zijn gevangenen naar Jacatra laten brengen, en wenscht dat de Compagnie weder een kantoor te Japara opent, „om een goet onderpant te hebben, maer 't en is niet geraden".

— Elf Engelschen, met een sjampan van Poeloe Roen en Makassar te Cheribon komende, zijn daar onverhoeds vermoord. „Daer wort geseyt dat het alleen om de goederen gedaen is. De coninck heeft hier by ons ambassaten gesonden om de misdaet t'excuseren en versoenen, seggende dat hy doentertijt op de jacht was, de misdadige gevlycht zy, en die straffen sal soo haest hem becomen can. Tegen de Mattaram, die de buyt pretendeert, zeyt hy datse meenden dat het Nederlanders waeren ende de magisteyt daeraen grooten dienst deden. Wat volck de Javanen zijn, can hieraen affgemeten worden" ²⁾.

Coen is er op uit, zijn Jacatra inkomsten te bezorgen. Aan de Chinezen was opgelegd het groote nieuwe bolwerk met aarde te vullen, doch zij koopen zich daarvan liever vrij. „Wy sijn verdragen dat yder daervoor 1½ reael van achten ter maent geven sal, 't welck van primo deser ingegaen is. 811 Chineesesse contribuanten hebben haerselven verthoont en voorsz. gelt betaelt. Tot soulagement van d'excessive lasten die U. E. dragende sijn, hebben mede op incomende ende uytgaende goederen tol geset, gelijck mede op het branden van aracque ende tappen. Resteert noch d'erffpacht, 't visschen, houthaelen, fruyten, hoven, cocusboomen ende verscheyde andre saecken, daervan de gemeente de gerechticheyt van den heer schuldich blyft, welcke metdertijt

¹⁾ I, 595.

²⁾ I, 597.

mede vorderen sullen. De voorsz. tollen ende contributie van de Chinezen sullen vooreerst beloopen ontrent 2000 realen van achten ter maent. 't Is apparent dat d'incompsten eerlange 10.000 realen ende meer ter maent beloopen sullen. Wy houden voor seecker dat op d'incomsten van Jacatra eerlange 1000 koppen onderhouden sullen connen worden". Te meer reden om die 1000 boven het gewone getal uit te zenden „ende dat cloeck, getrouw volck, ingeboren Nederlanders, daermede den staet van Indien verseeckert wesen mach.... 't Is een schande om sien wat rapalie met veel van U. E. schepen compt" ¹⁾).

Gelijk zij gewoon zijn, hebben de bewindhebberen bij hunne brieven weder op rijke retouren aangedrongen. Waarom zenden zij er het geld niet toe ? Zij zenden nu jaerlijks f 1.000.000 à f 1.200.000 en bekomen daarvoor f 4 à 5.000.000 retour. Begeeren zij f 10.000.000 aan retour, zij dienen f 2.500.000 te zenden. „De heeren van Delft seggen daertegen, dat niemand hooger vliegen mach als de wiecken dragen meugen, ende is seer wel geseyt, maer waeromme connen de wiecken door goet voetsel niet vigoreuser worden ? De geltsuchtige begeeren uytde-linge en d'armhertige de lasten aff te leggen, even alsoff die op haer schouders laegen U. E. gelieve dit ten goede te nemen, ende soo selffs niet machtich sijn den eysch vol te doen, doet dan behoorlijck vertooch aen de hooge mogende heeren Staten-Generael, opdat de Compagnie door haer behoorlijcken geassisteert worde eer u andere prevennieren" ¹⁾.

Uit de varia:

„Alsoo de Javaenen d'onse in 't loopen te cloeck sijn, is nodich dat hier een deel ruyterye gehouden werde, om 't lant veyl te houden. Wy sullen daertoe paerden versamelen. U. E. gelieve een pertye van ontrent 100 sadels, met eenige sadelmaeckers, te senden".

Met het schip *Walcheren* dat dezen brief medeneemt, worden vier Amboneesche „orangkays kinderen" gezonden om in de theologie te studeeren. „Van de Mollucques sijn geen te becomen: de Ternatanen souden liever selffs haer kinderen den hals affsnyden" ²⁾

Jonge predikanten zijn noodig, maar ook vrouwen, die zij huwen kunnen. „Soo de heeren geen getrouwde lieden senden, off hier jonge

¹⁾ I, 601.

¹⁾ I, 603.

meyskens beschicken, daermede de predikanten getrouwtt mogen worden, is 't beter dat gene senden. Domini Hulsebos ende Danckaert sijn eerwaerdige lieden, die hier geerne souden houden, maer nu de taele redelijck geleert hebben ende daerinne dienst souden doen, begeeren te vertrecken, d'ene om by sijn vrouwe te gaen ende d'ander om een vrouwe te trouwen, in voegen dat even na sullen wesen als over 20 jaeren waren, doen eerst in Indien quamen. Voorwaer 't is een schande dat de dienst Godts hier niet beter gehandthaest wort. Meer dan twintich eerwaerdige dienaers sijn hier nodich, ende men cander niet eene houden".

350 vrijburgers heeft Jacatra onlangs aangewonnen. Veel meer moeten er komen „met menichte van jonge, eerlijcke vrouwen off dochters, soo sal den staet van Indien welhaest met Godes hulpe fondament becomen" ¹⁾.

8 Januari 1621 schrijft Coen allereerst over een Fransch schip *L'Espérance* (van Dieppe), dat 15 November jongstleden bewesten Sumatra door Compagnie's schip *Leyden* „gants machteloos" is aange troffen, vol zieken. De Franschen vroegen *Leyden* om hulp, die verleend werd; samen kwamen de schepen 15 December voor Jacatra aan. Van de opvarenden van *L'Espérance* waren er toen 95 overleden en nog maar 29 in leven. Het schip wilde naar Bantam om peper in te koopen, hetgeen door den raad van defensie alleen werd toegestaan, indien de Franschen, Nederlanders en Engelschen elk $\frac{1}{3}$ van de ingekochte peper zouden verkrijgen. Eerst nadat zij deze conditie hadden aangenomen, werd hun door Engelschen en Nederlanders verdere hulp verleend, die hun elk 10 man leenden tot beter voorziening van hun schip ²⁾.

In Bantam, schrijft Coen verder, begint de rijst duur te worden; „de

¹⁾ I, 605.

²⁾ I, 608. — Van den afloop dezer zaak is in Coen's berichten niets te vinden, daar zij tijdens zijn afwezigheid naar Banda voorviel. Het schip keerde volladen uit Bantam terug, maar de opperkoopman weigerde overgipte van 2/3 der lading aan de Engelschen en Nederlanders te doen, waarop het gearresteerd werd ten einde die 2/3 er uit te kunnen lichten. Terwijl men hiermede bezig was geraakte het schip in brand; de geheele lading ging verloren. De Fransche regeering maakte deze zaak aanhangig bij het Compagniebestuur in Nederland, dat eene schadevergoeding moest uitkeeren (zie *Bescheiden* IV, 38 vv., en *Stapel, Van Dam* I¹¹, 613).

peper gelt onder malckanderen $\frac{1}{2}$ reael de sack. Van armoede sijn dagelickx veel Chinesen van Bantam by ons overcomende. Met onse prauwen doen so veel, dat Bantam gants weynich provisie van buyten becompt ende alles tot Jacatra, Godtloff, abondant is.... Altemet worden eenige Javanen in 't bos vernomen die op onse fruythaelders loeren, maer soo haest ontdekt sijn, retireeren hun, alsoo dat niet te vinden zijn.... Daer is goede apparentie dat de stapel van den handel tot Jacatra becomen ende meest alle de comptoiren, als namentlijck die van Atchijn, Jamby, Andrigiri, Patani, Siam, Grissi en andre, wel sullen mogen lichten....¹⁾). Van den Engelschen uitvoer uit Jacatra wordt 10 % gevorderd evenals van anderen uitvoer, en bij provisie zal 5 % worden geheven van hun verkoop van kleedjes en andere goederen aldaar. „U. E. gelieve metten eersten ordre te geven wat tollen d'Engelsen, Francen, Denen ende andre tot Jacatra betalen sullen"²⁾.

Tommagong Bahoraksa, gouverneur van Kendal wegens den Mataram, had vrijpas doen verzoeken voor jonken met rijst die hij naar Malaka zenden wilde. Hem werd vrijpas gegeven voor Jacatra, „doch in plaatse van hier te comen sijn sy met twee joncken na Mallacca gevaeren ende in de Straet van Palimbangh door vrye burgers genomen, hier gebracht ende voor goede prinsen gehouden". Die jonken hadden een brief van Bahoraksa aan den kapitein der Portugeezen te Malaka mede, inhoudende dat de Nederlanders, die beletten dat er rijst naar Malaka gevoerd wordt, door hun vestiging te Jacatra onderdanen van den Mataram geworden zijn, „derhalven recommandeert zynen broeder de cappiteyn van Mallacca, daerop wel ernstlijck te letten". Coen ziet hierin een poging, Malaka te bewegen tot het bijeenbrengen eener groote macht, om gezamenlijk met den Mataram de vestiging van den stapel te Jacatra te beletten. „De voorsz. tommegon Bouracxa heeft nu wederom 24 prauwen met rijs herwarts gesonden, sonder eens mentie van de voorsz. joncke, volck off goederen te maecken; gelaten hun al off het haer niet eens aen en ginck. Door continueel aenhouden van den tommagon van Tegal hebben derwerts een ambassate gesonden om de resterende gevangenen te eysschen; onse gesante is wel onthaelt, maer de gevangenen mochten niet volgen. Men had ons aengedient dat gere-

¹⁾ I, 610.

²⁾ I, 614.

lasscheert souden worden soo haest daeromme sonden, maer men schaemden haer niet, voor de 5 personen 5000 realen te eysschen, niet tegenstaende wy meer dan 150 van des Mattarams ondersaeten hebben. Het schijnt dat weynich mentie daervan gemaect wort"¹).

De moeilijkheden met de Engelschen duren voort. „Van de nagelen die wy op uytstaende schulden souden mogen becomen hadden mede gaerne een derde, als oock van de proffyten van alle de goederen en provisie die wy tot onderhout van de garnesoenen aen de soldaten fournieren, welck ons geen reden docht. Wy hebben 'taccoort anders uytgeleyt.... Waerenzy de sterckste, het contract door U. E. gemaect soud ons niet helpen; wy souden Indien wel haest moeten ruymen. Hierover dienen U. E. te besorgen dat altoos de sterckste zijn....". Humphrey Fitzherbert, commandeur over drie Engelsche schepen, heeft aan de Kaap acte achtergelaten waarbij „de heerschappie van der Zuyderlanden in Affrica" voor de Engelsche Compagnie gepreterdeerd wordt; „de possessie sullen zy nemen, inhouden, en de limiten tot aen de Middellantsche Zee uytbreyden, soo de macht becomen. De Francen seggen dat op Madagascar een colonie van 6000 zielen planten sullen. Dit sijn voorloopende praeitiens, daer weynich belang aen is, als U. E. maer sorge dragen dat metterdaet tot nadeel van de Compagnie met een cleentien niet geprevenieert worden"²).

Het besluit is thans gevallen, dat Coen met 12 schepen, ophebbende 1500 koppen, naar Banda zal vertrekken; voor Bantam en Jacatra blijven 5 schepen achter, en te Jacatra 320 soldaten, 150 ambachtslieden, kooplieden en bootsgezellen, 60 „swarten" en 120 „jongers"; 300 gevangen Javanen gaan met Coen „innewaerts". „Gedurende d'apsentie van de generael Coen sal de generale directie tot Jacatra aen Pieter de Carpentier ende Jacob Dedel met den raet bevolen worden. Wy hebben d'Engelsen in den raet van defentie aengedient hoe nodich het is den staet van de Mollucques, Amboyna ende Banda ten besten van beyde de Compagnien verseeckert worde; dat bereyt waren sulcx met eenparige macht van beyde de Compagnien te onderstaen"; de Engelschen hebben moeten antwoorden, dat het hun aan volk en schepen ontbrak. „Om ons van exploicten te divorceeren, is van d'Engelsen seer

¹) I, 615.

²) I, 617.

hart gedreven dat door haer toedoen vrede met de Bandanesen gemaect worde omme alle de vruchten met gemack te becomen. Hierop sijn veel discoursen gevallen ende hebben wy haer opinie met goede redenen wederleyt. Off sy het daermede laten berusten, dan off een gepreten-deert heyligh cruyts innewaerts gesonden hebben om ons te prevenieeren, gelijck sy van de Cabo de Bona Esperance pretendeeren te doen, sal den tijt leeren" ¹).

De inkomsten van Jacatra vermeerderen van maand tot maand: in October 2138, in November 2524, in December 2904 realen. Zal eenmaal de stapel van den inlandschen en Chineeschen handel er gevestigd zijn, dan zullen deze inkomsten gemakkelijk stijgen tot 10 a 20.000 realen per maand. „Godt geve dat U. E. niet langer in gebreck blyven, soo sal 't hertoe wel haest comen" ²).

Behalve aan geld, is er ook groote behoeftē aan „A. B. boecken, om jonge kinderen, van de Custe gecomen, ende andre, te leeren. U. E. gelieve ordre te geven dat goede quantiteyt gesonden worden" ³).

Na Banda onderworpen te hebben wil hij naar huis:

„Soo de heeren op mijn verlossinge geen ordre gestelt hebben, gelieven sulcx met den eersten te doen, opdat een weynich van onsen arbeyt gesoulageert werden, ende ten dienste van de Compagnie ende van den lande ter eeren Godes nieuwe crachten scheppen mogen" ⁴).

Het oogenblik waarop Coen zich van Jacatra wendt om zich naar Banda te begeven is geëigend tot een overzicht van den staat waarin hij zijne schepping achterliet. Die heet dan (bij hem) nog altijd Nieuw-Jacatra; eerst 25 Augustus 1621 gaat Coen in zijn uitgaand briefboek ⁵) en resolutieboek ⁶) van Batavia spreken. Den brief der XVII van 4 Maart 1621, waarbij zij hem, „in conformité van lange voorgaende resolutien, andermael" ⁷) opdragen „dat de stat ende casteel, gebouwt in 't

¹) I, 618.

²) I, 619.

³) I, 621.

⁴) I, 624.

⁵) III, 77.

⁶) III, 757.

⁷) Ik cursiveer.

conincrijc van Jacatra, genoemt sal worden Batavia"¹), had hij toen nog niet ontvangen: het schip *Westvrieslandt*, dat die aanschrijving overbracht, kwam eerst 13 October 1621 te Batavia aan²). De brief van Coen van 16 November 1621, waarin hij schrijft: „Volgens U. E. ordre hebben de stat ende 't fort van dese plaatse in 't coninckrijck van Jacatra gelegen, Batavia genaempt"³), noemt den brief niet waarin het bevel vervat was; het kan een van de brieven der XVII zijn, waarvan de tekst niet tot ons is gekomen⁴).

Behalve Coen's brieven naar patria, waaruit wij tot dusver hebben geput, bevatten ook resolutie- en sententieboek tot de kennis van den groei en aard der jonge nederzetting kostbare gegevens. Hoe moeten wij ons de Europeesche bevolking voorstellen die er vereenigd was en waarvoor de na te melden besluiten werden getroffen? De generale land- en zeemonsterrollen, die ons in staat stellen voor een later tijdperk de nationaliteit der Compagnies dienaren met vrij groote zekerheid vast te stellen⁵), bestaan nog niet voor deze jaren; wel soms een monsterrol van een of ander schip of van de bezetting van een of ander fort. In den regel evenwel wordt bij bevordering, ontslag, veroordeeling, de geboorteplaats van den betrokkenen in de resolutie of sententie genoemd. Met 1100 personen is dit in de verzameling *Bescheiden* omrent Coen, door mij in de jaren 1919—1923 uitgegeven, het geval. Van die 1100 personen zijn er 694 uit de Republiek der Vereenigde Nederlanden geboortig, 294 uit Europeesche landen buiten de Republiek, 3 zijn Europeanen buiten Europa geboren, en 109 zijn gekleurde dienaren of slaven (in de resolutiën natuurlijk minder veelvuldig dan de blanken voorkomende). Van de 694 personen in de Republiek geboren zijn er 198 uit Amsterdam en naaste omgeving, 173 uit de Maassteden en omgeving, 147 uit Holland's Noorderkwartier, 56 uit Zeeland; uit de overige gewesten kleinere getallen; — van de 294 vreemdelingen zijn er 173 Duitschers, voor het overgrote deel (134) van den zeekant en aangrenzende delen van Nederduitschland geboortig; 53 zijn geboren in de

¹) IV, 497.

²) I, 655.

³) I, 668.

⁴) Vgl. IV, 743.

⁵) Colenbrander, *Koloniale Geschiedenis* II, 245.

Zuidelijke Nederlanden; uit andere Europeesche landen betrekkelijk weinig (18 Skandinaviërs, 15 Engelschen en Schotten, 11 Portugeezen, 10 Franschen). Hoe bont ook van samenstelling, is dus het Compagniesvolk in dezen tijd in groote meerderheid van Nederlandsche geboorte geweest. Onder de gekleurde dienaren of slaven hebben die uit Voor-Indië (80) de overhand. Dit zijn uit den aard der zaak cijfers die niet op Batavia, maar op het geheel van het Compagnie's volk betrekking hebben; zij geven evenwel ook van de samenstelling der Europeesche bevolking van Batavia een denkbeeld.

„Alsoo dese plaetse ende 't geheele lant van Jacatra het verleden jaer by ons met de wapenen geconquesteert is", en men voorheeft „'t lant met een goede gemeente te peopelen ende een stadt te bouwen", wordt 29 Maart 1620, „omme onder goede policien en wetten te leven", Jan Stijns tot baljuw aangesteld over stad, jurisdictie en land van Jacatra, dat zich uitstrekt tot Cheribon ten Oosten, tot Bantam ten Westen, tot de Zuidzee ten Zuiden, „ende aan de Noortsyde te water over de see ende alle de eylanden hierontrent leggende"¹⁾). In dit gebied is het, volgens ordonnantie van 13 April 1620, verboden vruchtdragende boomen om te hakken of te schenden²⁾). Bij resolutie van 24 Juni 1620 wordt voor de stad Jacatra ingesteld eene schepenbank, „omme als wethouders deser steden alle justicie in civiele saecken (de criminelle blijven voor den raad) te administreren", en bestaande uit 5 leden, twee van 't fort „in dienste van de Compagnie sijnde", en drie „burgers deser stede, dewelcke by de burgeren genomineert ende by den E. heer Generael ende synen Rade geeligeert sullen werden, ende sal haere administratie dueren den tijt van een jaer". Iederen Maandag, Woensdag en Vrijdag zullen de schepenen des voormiddags te 9 uur op het stadhuis compareeren, „ende aldaer blyven besoigneren, soo iets te doen is, tot 11 uyren". In zaken tusschen burgers en Chineezien zal als schepen compareeren en stem hebben Bencon, „tegenwoordich operste der Chinesen". Tot stadsbode wordt aangesteld Staets Christiaensz., „soldaat alhier, die in teecken van dien het wapen van de Hooge Mogende Heeren Staten-Generael op sijn borst, ende een doorne off ander stockgien in sijn hant sal dragen". Voor de eerste maal worden

¹⁾ III, 978.

²⁾ III, 979.

tot schepenen geëligeerd voor het fort Abraham van Uffelen (van Amsterdam), opperkoopman, en Jan Pae (van Gorkum), kapitein; — voor de burgers: Jan de Brasser (van Rotterdam), Philips Adriaensz. van der Werff (van Leiden) en Floris Hendricksz. (van Kampen)¹).

Eene resolutie van 15 Augustus 1620 regelt de competentie van „gerechtsluyden van 't fort" (kiem van den Raad van Justitie). Correctio-neele zaken binnen het ressort van de stad voorvallende, worden berecht, zoo er burger en burger in gemengd zijn, door baljuw en schepenen; zoo burger en Compagnie's dienaar, door baljuw en schepenen, versterkt met twee gerechtsluiden van 't fort. Indien binnen het fort voorgevallen, komen dergelijke zaken ter berechting van advocaat-fiscaal en gerechts-luiden (zoo er een burger bij betrokken is, worden dezen met twee schepenen versterkt). In alle zaken, criminell als civiel, die alleen Compagnies dienaren aangaan, zijn bij uitsluiting advocaat-fiscaal en gerechtsluiden bevoegd. Van zaken tuschen Engelschen onderling, voor-gevallen binnen jurisdictie van de stad, zal de baljuw kennis nemen, maar ze (na communicatie met Generaal en Raden) overleveren in handen van de hoofden der Engelsche natie; „maer indien d'Engelse iets bedryven daer een burger ofte vryman ofte imant van de suppoosten van 't fort te cort geschiet, mede schuldich aen is ofte vermenigt, sal de balliu procederen als in gemengde saecken articulis precedentibus is verstaen", of de officier van 't fort, indien het delict daarbinnen ge-pleegd is²).

Bij resolutie van 15 Augustus 1620 wordt „de stat (olim) Jacatra" voor wapen gegeven „een sweert van azur in een orange schilt, steekende met de poincte deur een laurieren crans, van couleur bruyn-groen"³.

Op verzoek van baljuw en schepenen wordt 18 Augustus 1620 een statuut in 18 artikelen vastgesteld, regelende zekere punten van politie (o.a. het appel van schepenvonnis op den Raad van Justitie in zaken monterende boven de 25 stukken van achten, het reinigen van straten en stegen, het onderhoud van bruggen, het openen en sluiten van de stadspoorten). De klok van het stadhuis zal driemaal daags geluid

¹⁾ III, 981.

²⁾ III, 984.

³⁾ Als boven.

worden, „eens des morgens den clocke vijff uren ofte halff ses, eens des avonts in de schemeringh alsmen de poorte sluyt, ende eens te negen uyren daernaer, als een yder, 't sy burger oft vreemdelingh, niet nodich buytenshuys te doen hebbende, van de straeten ende uyt de herbergen ende kroegen sich naer huys begeven moet" (art. 8). Na 9 uur mogen geen gelagen worden gezet (art. 9). Evenmin Zondags voormiddags gedurende de predikatie (art. 11). „Singen ende cryten van droncken gasten achter straeten" is verboden (art. 12). „Item, alsoo de dronckwaerts haer niet en schamen, vol ende sat sijnde, soodat sy qualijck gaen of staen connen, te loopen maelen achter straeten tot groote schande van haer selffs ende bespottinge en vilipendie van de Nederlantse natie", zullen in de principale straten blokken staan, „daer de balliu ofte dekens van de gebuerte soodanigen droncken schantylecken sullen in sluyten ende sitten laten voor d'ooge van alle man, totdat sy te degen sijn benuchtert, doende alsoo penitentie van 't quaet exempel, de naturelen deser landen ende andere vrome luyden in desen gegeven" art. 13). „De balliu, de banck gespannen sijnde, sal by schepenen hebben een deliberative voix soo wanneer daer saecken gehandelt sullen worden de ordre ende policye raeckende, ende anders niet" (art. 15). Indien Bencon, overste der Chineezzen, iemand van zijne natie apprehendeert binnen de stad, zal hij er den baljuw kennis van geven (art. 16). „Eyndelijck, na dat een ofte meer burgervendelen hier van noode sijn, soo tot defentie ende verseeckeringe van de stadt, als tot conservatie van alle goede ordre in tyden van brant, oploopen ende alarmen", worden baljuw en schepenen gelast door 't geheele gebied van de stad revue te houden „hoeveel vryeluyden van Nederlanders, Japponders en swarten daerbinnen sijn woonende" en aan Generaal en Raad rapport te doen, „leverende alsdan teffens over dubbelt ofte meer getal van naemen dergener die henluyden dunct datmen tot cappiteyn ofte capiteyns, luytenanten, vaendragers etc. van de schutterye ofte burger-vendelen soude mogen gebruycken, om na electie van den E. heer Generael daerop te worden geedicht" (art. 18) ¹).

27 Augustus 1620 wordt tot notarius publicus aangesteld Melchior Kerchem, „secretaris van 't colegie van schepenen deser stede" ²).

¹) III, 988.

²) III, 989.

Een plakaat van 1 October 1620 heft van inkomende en uitgaande goederen in het algemeen 5%; van arak in beide gevallen 10%, van rijst, peper, foelie, noten, goud, nagelen, sandelhout en eenige andere waren voor inkomen 5, voor uitgaan 10%. Tappers of verkoopers van Spaanschen wijn betalen voor impost van ieder legger 20 realen (indien zij burger zijn, 5 realen). Tot ontvanger der in- en uitgaande rechten wordt aangesteld Thijmen Michielsz.¹⁾. — 9 October 1620 wordt een tapvergunning ingesteld: 2 realen per maand²⁾; tenzelven dage een hoofdgeld voor Chinezen: 1½ reaal per maand³⁾; 14 November 1620 wordt bepaald, dat ieder Chinees het „vrybrieffken”, bewijs van betaling van dit hoofdgeld, te allen tijde zal moeten kunnen vertoonen⁴⁾; tenzelven dage wordt aan speelschulden van Chinezen rechtsgeldigheid ontzegd⁵⁾. — 9 December 1620 wordt verboden, „aen eenige vreemdelingen (vrienden oft vyanden) eenich geweer ofte ammunitie van oorloge te vercoopen, verruylen ofte verquanselen”⁶⁾. — 11 December 1620 wordt op pene van arbitrale correctie verboden, in zijn huis een bijzit of bijzitten te houden⁷⁾.

Onder Coen's voorzitterschap of gezag zijn van 4 December 1613 tot 22 November 1618 door President der loge te Bantam (Jacatra), van 5 Mei 1619 tot 5 October 1619⁸⁾ door Generaal en Raden, en van 9 October 1619 tot 19 Maart 1622 door de „gerechtsluyden” van het kasteel (den Raad van Justitie) achtereenvolgens uitgesproken 401 criminelle sententiën⁹⁾, te weten wegens

Plichtverzuim ¹⁰⁾	53
Hoogverraad	52

¹⁾ III, 991.

²⁾ III, 992.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ III, 994.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ III, 995.

⁷⁾ III, 996.

⁸⁾ Bovendien gedurende Coen's tocht naar Banda.

⁹⁾ IV, p. VI vv.

¹⁰⁾ „Plichtverzuim” 23, „slapen op schildwacht” 9, „onachtzaamheid” 8, „nalatigheid” 5, „lafhartigheid, plichtverzuim, berokkening van schade” 4, „lafhartigheid” 1, „luiheid” 1, „dienstverzuim” 1, „traagheid in het opvolgen van bevelen” 1.

Ontrouw ¹⁾	33
Insubordinatie ²⁾	31
Conspiratie ³⁾	27
Ontduiking ⁴⁾	26
Desertie ⁵⁾	9
Breken van 's heeren boeien ⁶⁾	6
Overschrijding van bevoegdheid	1
 Totaal der vergrijpen tegen de Compagnie	238
 Verwonding ⁷⁾	29
Diefstal ⁸⁾	25
Laster ⁹⁾	18
Moord en poging tot moord ¹⁰⁾	10
Zedenmisdrijf ¹¹⁾	4
Poging tot brandstichting	1
Afpersing	1
Verbreking van trouwbelofte	1
 Totaal der gemeene delicten	89

¹⁾ „Lichtvaardigheid” 10, „ontrouw” 7, „particuliere handel” 4, „verzwijging” 3, „verkwisting van Compagnies penningen (of goed)” 3, „verachtering van Compagnies belangen” 2, „overloopen naar de Engelschen” 1, „presentatie van dienst aan de Engelschen” 1, „dienstneming bij de Franschen” 1, „slappicheyt en conniventie” 1.

²⁾ „Insubordinatie” 22, „disrespect” 3, „dienstweigering” 2, „breken van 's heeren geweer” 2, „oproerigheid” 1, „ongehoorzaamheid” 1.

³⁾ „Poging tot afloop van een schip” 22, „conspiratie” 3, „opruiing” 2.

⁴⁾ „Niet betalen van 's heeren gerechtigheid” 12, „ontduiking van belasting” 10, „smokkelarij” 3, „ongeoorloofd koopen van arak” 1.

⁵⁾ „Aan land blijven zonder verlof” 2, „verlaten van de loge” 2, „verlaten van zijn kwartier” 1, „verlaten van zijn werk” 1, „'s nachts buiten het fort blijven” 1, „desertie” 1, „poging tot desertie” 1.

⁶⁾ „Breken van 's heeren boeien” 3, „breken uit 's heeren sloten” 2, „breken van arrest” 1.

⁷⁾ „Verwonding” 22, „verminking” 2, „mishandeling” 2, „verwonding met doedelijke afloop” 1, „lichamelijk letsel” 1, „slaan van een Chinees” 1.

⁸⁾ „Diefstal” 20, „zeeroof” 2, „heling” 2, „verduistering” 1.

⁹⁾ „Laster” 15, „beleediging” 3.

¹⁰⁾ „Medeplichtigheid aan moordaanslag” 3, „moord” 2, „moordaanslag” 2, „manslag” 1, „doodslag” 1, „doodslag bij onachtzaamheid” 1.

¹¹⁾ „Sodomie” 2, „ontucht” 1, „ontuchtig bedrijf” 1.

Vechterij ¹⁾	40
Straatschenderij ²⁾	22
Dronkenschap	8
Besmet zijn met morbus gallicus	2
Tappen aan jongens	2
Totaal der wanordelijkheden en overtredingen .	74
Totaal generaal	401

Door deze sententiën worden getroffen 299 Europeanen, 54 Banda-neezzen, 28 Chinezen, 11 „swarten”, 7 Javanen, 2 Japanners.

De opgelegde straffen zijn:

Boete ³⁾	119
Laarzen ⁴⁾	77
Het zwaard	49
Dwangarbeid ⁵⁾	33
Vierendeelen	22
Roeien op de galeien	21
Terugzetting in rang ⁶⁾	16
Geeseling ⁷⁾	15

¹⁾ „Mestrekken (messnijden, messteken)” 15, „vechterij” 12, „degentrekken” 2, „tweegevecht” 2, „moedwil en geweld” 2, „twistzoekerij” 2, „molest en degentrekken” 1, „geweertrekken” 1, „insolentie en vechterij” 1, „moedwil en verwonding” 1, „houwen met de sabel” 1.

²⁾ „Wangedrag” 8, „schreeuwen en tieren” 3, „burengerucht” 3, „straatschenderij” 2, „rumoer en insolentie” 2, „aanstootelijk gedrag” 1, „huisvredebreuk” 1, „rumoer bij nacht” 1, „wateren uit zijn venster” 1.

³⁾ „Boete” 94, „boete en herroepen” 15, „boete en restitutie” 3, „boete en verwijdering naar patria” 2, „boete en kielhalen” 2, „boete en laarzen” 1, „boete en in den bout” 1, „boete na vergoeding” 1.

⁴⁾ Voluit: „van de ra vallen en laarzen”, de gewone lijfstraf. — „Laarzen” 43, „laarzen en boete” 24, „laarzen en herroepen” 2, „laarzen en verwijdering naar patria” 1, „laarzen en in de boeien” 1, „laarzen en in het blok” 1, „laarzen en vermindering van gage” 1, „laarzen, boete en roeien op de galeien” 1, „laarzen, boete en herroepen” 1, „laarzen, arbeid voor den prins en terugstelling in rang” 1, „laarzen en terugstelling in rang” 1.

⁵⁾ Vohuit: „dienen (of arbeiden) voor den prins”, d.w.z. zonder betaling. — 30 maal alzoo; met huisarrest er bij: 3 maal.

⁶⁾ „Terugzetting” 10, met restitutie er bij 4, met verwijdering naar patria er bij, 2.

⁷⁾ „Geeseling” 10, met brandmerk en roeien op de galeien er bij 3, met roeien op de galeien er bij 1, met restitutie en arbeid voor den prins er bij, 1.

Het koord	9
De wip ¹⁾	6
Verwijdering naar patria	6
Kielhalen ²⁾	5
Worgen ³⁾	4
Arquebuseeren ⁴⁾	3
Slavernij	3
Restitutie	3
De kaak ⁵⁾	2
Kruis en rad	2
Ontzetting van ambt ⁶⁾	2
Infamie en verbranding <i>in effigie</i>	1
Vermindering van gage	1
Geldelijke vergoeding, eventueel onderhoudsplicht	1
Berispung	1

401

Enkele boosdoeners mogen den lezer worden voorgesteld:

Willem Huygen Bolckvanger, bottelier, heeft te Djohore, zonder weten van zijn koopman, geld opgenomen, er een slavin voor gekocht, en deze als zijn bijzit in Compagnie's huis medegenomen. — Degradatie tot bootsgezel met verbeurte van vier maanden gage ⁷⁾.

Hendrick Jansz., kuiper, heeft, dronken zijnde, met een blooten sabel als een dol mensch langs zijn schip gelopen. — Hij zal driemaal van de ra vallen, en geleersd worden ⁸⁾.

Hendrick Harmensz., kuiper, is, met een prauw van Japara weder-

¹⁾ De wip alleen 4, met arbeid voor den prins er bij, 2.

²⁾ Kielhalen en laarzen 2, kielhalen en roeien op de galeien 1, kielhalen en arbeid voor den prins 1, kielhalen en dienen zonder gage, 1.

³⁾ Worgen en vierendeelen 2, worgen en verbranden 1, worgen 1.

⁴⁾ Doodschieten met een haakbus.

⁵⁾ Beide malen met boete vereenigd.

⁶⁾ Eénmaal met boete vereenigd.

⁷⁾ Sententie van 6 Februari 1615 (IV, 113).

⁸⁾ Sententie van 28 Augustus 1616 (IV, 118).

keerende, te Cheribon tot tweemaal toe „by den coninck ende Mooren gelopen, van meyninghe sijnde aldaer te blyven”; is overigens van een ontuchtig leven. — Driemaal gekielhaald en van al 't scheepsvolk geleersd, en zal, zoolang zijn tijd duurt, geboeid gaan; „niettemin betaelende soovele synenthalven aan den coninck van Tserebon geschoncken is”¹).

Aert Pietersz. (van den Bosch) en Harmen Pietersz. (van Husum), bootsgezellen, hebben van Hirado in Japan naar Nagasaki willen loopen „omme aldaer by de Portugiesen tegen 't patria de dienen”, waarin zij door de weigering van Japansche veerlui, die hen niet wilden overzeten, zijn verhinderd. — Driemaal gekielhaald en van al het scheepsvolk, voor den grooten mast, met een strop om den hals, geleersd, verbeurende hun maandgelden van den tijd af dat zij het weglopen in 't zin hebben gehad; daarenboven 2 jaar op de galei te roeien²).

Oege Wilkens (van Sneek), bootman, heeft een maat met een mes in den rug gesneden. — Gekielhaald, en met 50 slagen in een enkele linnen broek voor de mast geleersd, anderen tot exemplel³).

Arent Jansz. (van Utrecht), bosschieter, heeft conspiratie gemaakt om zijn schip af te loopen en daarmede door te gaan; heeft anderen tot dit booze feit gesterkt, „hunlieden altsamen doende teecken op een cedul alwaer hy hem bovenaen als hooft ende capitein van dit schelmachtich en moordadich spektakel heeft doen teecken”. — Zal op 't naaste eiland worden gebracht, zijn rechterhand afgehouden, aan een staak gewurgd, het lichaam gevierendeeld, 't hoofd op een staak en de kwartieren aan een boom gehangen „totdat de voogelen die daeraff eten; verbeurende alle sijne maentgelden”⁴).

Cornelis Wessels (van Alkmaar), soldaat, heeft, op schildwacht staande, een ander soldaat in onvoorzichtigheid doorschoten. — Een jaar op de galei, met confiscatie van zijn verdiente maandgelden, „omme deselve gedistribueert te worden aan des overledenen naeste vrienden ende erffgenamen”⁵).

Jan Ewoutsz. Prins (van Rotterdam), „raet en medehulper van den

¹) Sententie van 27 April 1616 (IV, 123).

²) Sententie van 25 Mei 1616 (IV, 125).

³) Sententie van 24 September 1616 (IV, 131).

⁴) Sententie van 19 November 1616 (IV, 134).

⁵) Sententie van 1 December 1616 (IV, 139).

opperkoopman Pieter van den Broecke", heeft zich jegens dezen met „verscheyden insolentien, uyttagingen, querellen ende gevechten" misdragen. Boete van 6 maanden gage, „ende met dese tegenwoordige schepen naer huys gesonden te worden" ¹).

Thomas Willemsz. (van Riga), bosschieter, heeft een ander bosschieter, „nadat sy metten anderen hadden sitten drincken ende speelen, met een opsteeker, sonder eenige oorsaacke als alleen om restitutie van sijn verlooren penningen te hebben, diverse steecken ende sneden" gegeven „dewelcke, vermits de stompicheyt van 't mes, niet alle gepenetreert en sijn", maar die o.a. den grooten vinger van het slachtoffer „verlemt" hebben. — Driemaal van de ra vallen en met het natte gat met 50 slagen voor de mast geleersd, en de hand met een mes aan de mast vastgenageld te worden, mitsgaders aan den patient te betalen f 25, en een jaar op de galei te roeien ²).

Marcus Scheyl (van Emden), konstabel, houdt als hij arak kan krijgen kroeg in de konstabelskamer, „met een yder ofte alleman aldaer droncken drinckende halve nachten, ende een kers ophoudende ende toeback drinckende", en wil dit ondanks het verbod van den schipper niet nalaten, maer braveert hem nog bovendien, seggende: „ick en passe op U niet, doet U beste om twee ofte drye guldens verbeteringe, de conste is meer waerdich", welke ongeregeldheid in een officier geenszins betaamt. — Gedeporteerd van zijn officie en gage, „ende voortaan weder als constapelsmaet, gelijck uytgevaren is, op sijn eerste bedongen gagie te dienen" ³).

Nowee Bouwensz. (van Vlissingen), hoogbootsman, bejegent zijn schipper met scheldwoorden en wordt met hem handgemeen. — Verbeurte van 2 maanden gage ⁴).

Manuel, swart geboren te Goa, „Japonse tock in dese logie van Jacatra", is met twee andere swarten, Juan Fernando en Manuel Caffaringa, bij de Engelschen geloopen en heeft gezegd: „wy syn starck van swarten, wy souden alle de Hollanders wel doot connen slaen", waarop de Engelsche koopman Nicholas Ufflete gezegd heeft: „wilt gy wat doen, doet het haestelijck". Later vraagt hun Martinho, Japansche tolk der

¹) Sententie van 5 December 1616 (IV, 140).

²) Sententie van 20 Februari 1618 (IV, 147).

³) Sententie van 23 Maart 1618 (IV, 149).

⁴) Sententie van 10 Juli 1618 (IV, 151).

Engelsche loge, hoever zij zijn; waarop zij weder bij den Engelschen koopman loopen, die zegt: „gy en moet niet liegen; als gy de Hollanders om hals gebracht hebt, coompt dan by ons, wy sullen u gelt ende goet geven; 't en sal niet lange duren ofte den pangran van Bantam sal de Hollanders van daer jagen; wy sullen daer een fort maecken, waertoe wy menichte van volck ende swarten van doen sullen hebben". Ten derden male komen zij bij Ufflete, die hen vraagt: „sijt ghy koenders ? sijt ghy coyons ? de Hollanders braveeren hier nu, maer tot Bantam moeten sy de mont houden", maar zich bedenkende er aan toevoegt: „gaet noch met de saken niet voort, de Hollanders hebben hier nu veel schepen ende wy weynicch". Hierop wordt het drietal bevreesd en twee er van blijven bij de Engelschen, „hebbende den voorsz. Martino tot meermalen in onse logie geweest, gelijck hy oock veele daertoe gebracht heeft dat sy ons syn ontloopen en met de Engelsche schepen wech gebracht"; Martinho zoekt ook Manuel hiertoe te bewegen; Manuel is tweemaal bij de Japansche soldaten der Nederlandsche loge geweest, „omme haer te ondertasten ende te hooren hoe sy gesint souden sijn", en heeft verklaard „dat den pangran van Bantam, d'Engelse ende de Franse tesamen geresloveert hadden door de swarten van onse logie alle de Nederlanders om den hals te brengen". — Zijn confessie gehoord, wordt hij veroordeeld aan een paal gewurgd en daarna gevierendeeld, „ende 't hooft op een staeck ende de quartieren aen een cruyx gehangen te worden"¹).

Costa Goa de Lordigos, Caspar de Silva, Gosa en Anthony Goot, swarten, die van Manuel's aanslag kennis hebben gehad en besloten hadden weg te loopen en zich bij de Engelschen te vervroegen, worden veroordeeld „aen een pael strengelijck gegeeselt te worden dat het bloet daer naer volcht". — Behalve Goot, worden zij vervolgens gepardonnerd, mits belovende niet meer in de Engelsche logie te zullen gaan of conversatie met Engelschen of zwarten in dienst der Engelschen te zullen houden, „op pene, soo sulcx meer geschiede, dubbelde straffe daervan te ontfangen"²).

Hans Forvaeck (van Antwerpen), adelborst, die, niettegenstaande uitgevaardigd verbod, tot meermalen uit het venster der loge zijn water

¹) Sententie van 10 Juli 1618 (IV, 154).

²) Sententie van 24 Juli 1618 (IV, 155).

gemaakt heeft, „sal 14 dagen arbeyden in 't gene hem geboden sal worden, ende naer date van dien noch 14 dagen in de logie gebannen wesen, sonder daeruyt te mogen gaen”¹).

Lenart Nicolaes (van de Lemmer), soldaat, die „staende buyten de logie op sentinelle perdue” slapende is bevonden, zal aan een paal gebonden „ende alsoo geharquebouseert worden datter de doot na volcht”²). — Op „voorbiddende voetval van alle de soldaten” schenkt Coen hem pardon, mits tot spiegel van anderen een kogel over zijn hoofd zal geschoten worden, ten teeken dat hij den dood verdiened heeft³). — Desnietemin maakt Huybrecht Beversz. (van Middelburg), soldaat, „oudt 17 jaren”, op den hoek van het fort op sentinelle staande, zich aan hetzelfde vergrijp schuldig; — aan een paal te binden en te arquebuseeren, „datter de doot na volcht”⁴). — Op voorbidding van vaandrig, korporaals, adelborsten, gemeene soldaten en anderen wordt hij, gelet op zijn jeugd, begenadigd, mits dat een kogel boven zijn hoofd geschoten zal worden, hij een jaar lang voor den prins zal werken, en daarna een maand lang alle dagen zal schilderen⁵), „waermede by desen alle crijssofficieren ende soldaten voor de tweede mael gewaerschout willen hebben, niet meer op de genade voor de eerste ende tweede reyse gedaen, haere dachten te versuymen”⁶).

Adriaen Cornelisz. Fortuyn (van Hoorn), opperstuurman, van sodome beschuldigd, doch het feit ontkennende, zal worden getortureerd⁷). — Het feit blijkt beproefd doch door het wegloopen van den scheepsjongen niet voltrokken te zijn, waarop aan beklaagde, „alhoewel waerdich is (vermidts de wille gehadt ende de daet onderleyt heeft) met den vuyre geexecuteert te worden”, het leven geschenken wordt tot boete en bekeeringe, „deporterende hem voorder van zijn offitie, alle sijn gagie verbeurt, onwaerdich onder redelijcke ende eerlijcke menschen te leven ende verkeeren, ende alsoo naer 't vaderlandt te gaen; wort voorts infaem verclaert, ende gecondemneert met een strop

¹) 9 October 1618 (IV, 160).

²) 9 October 1618 (IV, 159).

³) 10 October 1618 (IV, 161).

⁴) 9 November 1618 (IV, 161).

⁵) Op wacht staan.

⁶) 10 November 1618 (IV, 163).

⁷) 17 November 1618 (IV, 164).

om sijn hals aen een pael gebonden te worden, met branthout rontsomme geleyt, doch dat sijn effigie aen een gelijcke pael verbrant sal worden"¹).

Pieter van Raey, „commandeur geweest in 't fort Jacatra naer de gevanchenis van Pieter van den Broeck", Jan Jansz. van Gorcum, kapitein, Adriaen Jacobsz. Hulsebos ²), „als raet", en Evert Hermansz., koopman, hebben zich vergrepen 1o. door den koning van Jacatra lichtvaardig 5000 realen in contant en 1000 realen in kustkleeden te vereeren en Pieter van den Broeck bij hem te laten gaan; 2o. en voornamelijk, door uit enkele vrees het fort over te geven, en de plundering van Compagnie's goederen niet tegen te gaan, waarbij „alle de pampieren van den heer Generael, alsmede de drievuldige commissie van de Ho. Mo. heeren Staten, sijne princelycke Excellentie ende de heeren Majores" zijn verbrand; „hebbende oock groote schenkagiën aen de Engelschen ende Javanen gedaen om soo sy seggen faveur by haer te genieten".

3.9.45. De vier beklaagden blijven „opstinaet ende hartneckich persisteren, dat door uytterste noot gedrongen wierden ende niet mogelijck was, dat 't fort in die tijt 't gewelt van de Engelsen ende Javanen beyde tegelyck conde tegenstaen, nietegenstaende selffs bekennen datter van de vyandt geen approche noch storm gedaen en is, alsoff haer tijt gebrooken soude hebben om 't fort over te geven soo sy een schoot verwacht hadden, daer nochtans de plaatse bequaem was, geen vivres gebraecken, cruyt ende volck genoch hadden om eenige stormen aff te slaen"³).

¹) 22 November 1618 (IV, 166). — Een geval van voltrokken sodomie met een scheepsjongen wordt 5 October 1619 met wurgsing aan een paal bestraft, „ende daerna 't lichaam tot assche verbrant te worden" (IV, 183).

²) De predikant.

³) Ds. Hulsebos, dien Coen overigens wel mocht en die althans op één punt (het laten gaan van van den Broeck) minder schuld had dan de anderen, had, op eenzelfverdediging, 17 Juni 1619 van Coen het volgende bescheid bekomen: „'t Is seker dat men het fort aen de vyanden soude overgegeven hebben soo d'Engelsen van den Broeck maer gelevert hadden, maar dewyle sy dit niet doen conden wiert by den raedt gevreest dat ghylieden in meerder swaricheyt soudet geraken dan in 't fort waert lydende, waarover haer bedachten ende 't fort behouden is, omdat men 't selvige niet dan met groot perykel quijt worden cost. Dit moet ghy alle, de waarehelyt belydende, bekennen... U ampt dient geensints met wereltlycke saecken vermengt noch besoetteit. U.E. respect, achtbaerheyt ende eere is eer mijn vertreck uyt het fort soo groot, ja grooter geweest als iemant van syn beroep... Huylt, gelijck men seyt, met de honden niet... Sijt ghyder by geval tegen u danck mede gemengt geworden, overdenckt dat u den crijch noch het fort, maar den Godtsdienst bevolen is geweest, ende dat het menschelijck is, te vallen. Maer en blijft niet leggen. Onder-

Zij worden gedeporteerd van het raadsofficie, ieder teruggebracht „tot de bedieninge daervooren uytgevaren is”, en worden veroordeeld te betalen „alle 't geene van des Compagnies en particuliere goederen gerooft, geplundert, aen d'Engelsen gegeven oft andersints noch bevonden sal worden te gebreken, ende dat elck pro rato voor sooveel haer tegenwoordighe goederen ende maentgelden tot den 27en February (als wanneer ten deele weder tot kennisse gecomen ente tot haere devoiren gekert sijn) mogen strecken, van welcke tijt af sy weder haer gagie sullen genieten”¹⁾. — 5 October 1619 wordt, alzoo de vier principale hoofden en alle anderen die goederen hebben geroofd²⁾, „opstinaet ende hert-neckich blyven om aenwysinge te doen”, besloten, dat de tot 27 Februari verdiende gage onder de heeren Meesters in arrest zal blijven, „soo lange tot datse alsulcken informatie sullen geven, dat de saecke behoorlijck affgedaan can worden”, wordende op rekening der gearresteerde gage en van 't procedido der goederen van de voorsz. personen aan de volgende personen de schade, die zij declareeren door het openbreken hunner kisten geleden te hebben, zooveel mogelijk vergoed, n.l. aan den generaal Coen 300 (op declaratie van 554½) realen, aan Jacques Lefebvre, opperkoopman, 150 (op 258), aan Pieter Dircksz., opperkoopman, 150 (op 269), aan Thijs Cornelisz. Vleyshouwer, secretaris, 90 (op 157), aan Hendrick de Haen, medicus, 80 (op 163), aan Jan de Clerck, tamboer, 20 (op 20)³⁾.

Gerrit Adriaensz. (van Amsterdam), onderstuurman, en Huybrecht Lievelaer (van Wassenaar), sergeant, zijn „geinfected van 't morbo gallico” aan boord gegaan, de een in Japan, de ander in Zeeland, hebben „gemeestert” maar zijn niet genezen, zoodat zij de Compagnie in lange geen dienst zullen kunnen doen. Zullen geen gage genieten tot tijd en wijle zij tot gezondheid zijn gekomen⁴⁾.

staet niet tegen de waarheyt te stryden... Interim sal gelieuen versekert te wesen dat soo groote consideratie tot U.E. beste dragen sullen, als ons ampt ende eere gedoocht. Het gemeene spreeckwoort seyt datter niemand in lyden compt off hy helpt er hemselfen inne” (II, 566).

¹⁾ 9 Juli 1619 (IV, 174).

²⁾ Waaronder o.a. Witte Cornelisz., tafelknecht. Dit is de latere admiraal Witte Cornelisz. de With.

³⁾ IV, 184.

⁴⁾ 27 Augustus 1619 (IV, 177).

Tot dusver werkte Coen aan de sententiën persoonlijk mede. De volgende zijn van de gerechtslieden van 't Kasteel:

Kiai Lebe Wayd, André tolk, Moena, Adick en Lady, slaven van den koning van Jacatra, en Andor, slaaf van den tommegong des konings broeder, worden wegens beraamden moordaanslag op den generaal Coen, door Andor aangebracht en onder tortuur en vervolgens buiten tortuur door allen beleden, veroordeeld: de kiai en de tolk „om op een cruyts geleyt ende alle de ledien van onderen opwaerts stukken geslagen ende de lichamen op raders gestelt te worden”; Andor en de anderen, „om eeuwigh als slaven ter dienste van de V. O. C. gebruyckt te worden”¹). — „Considererende de moort tegen sijn E. persoon voor genomen is”, verzacht Coen voor den kiai en tolk de straf tot wurgung aan een paal, „daernaer 't hooft afgeslagen, haer lichamen gequartiert ende op staken gestelt te worden”²).

Huybrecht Beversz. (van Middelburg), soldaat, „oudt 18 jaeren”, ten vorigen jare begenadigd, is nogmaals op de wacht slapende bevonden, en wordt nu gearquebuseerd³).

Jan Hendricksz. Sael (van Amsterdam), opperkoopman, heeft de notitie van buitgemaakte goederen en de factuur van zijn ingeladen cargasoen verduisterd, wordt met verbeurte van verdiende maandgelden van zijn ambt ontzet, en zal zijn verbonden tijd uitdienen „in sulcx als d'E. heer Generael ende synen raedt believen sal”⁴).

Jan Barentsz. (van Emden), adelborst, heeft trouwbelofte gedaan aan „seecker Balische vrouwe genaempt Jannetgen, toebehoorende de Compagnie”, haar als Christin doen doopen en de drie geboden laten volgen, maar weigert, ondanks de vermaningen van ds. Hulsebos, haar te huwen, en „maeckt den sieckaert” als de raad hen hiertoe een dag bepaalt. „In Jannetgen niet straffwaerdichs bevindende”, ontslaat evenwel „om consideratiën” de raad het paar van elkander, en veroordeelt Jan Barentsz., een moeras vier vadem in het vierkant met aarde op te vullen⁵).

¹) 22 October 1619 (IV, 188).

²) 22 October 1619 (IV, 189).

³) 13 December 1619 (IV, 198).

⁴) 30 December 1619 (IV, 201).

⁵) 7 Augustus 1620 (IV, 206).

Abram Cornelisz. (van Vlissingen), meester smid in den smidswinkel van het fort, heeft voor een particulier sloten, hengselen en klinken gemaakt van het ijzer der Compagnie. — Boete van 2 maanden gage¹).

Claes Hermansz. (van Enkhuizen), schipper, heeft zijn schip zóó met bovenlast bezwaard, dat het is omgevallen. — Boete van 2 maanden gage, te appliceeren een derde part voor den fiscaal, en de rest tot bevordering van de fortificatiën²).

Cornelis Maes (van Rotterdam), ziekenrooster, en Jan Antheunisz. (van Beveren), ziekenvader in 't ziekenhuis dezer stede Jacatra, hebben elkander in dronkenschap lichte wonden toegebracht. — Elk een maand gage boete, een derde voor den fiscaal en de rest voor 't ziekenhuis³).

Jan Jansz. (van Hamburg), burger, heeft op 't schip *Hollandia* een roer gekocht en is daermede, dronken, aan wal gegaan. Den sergeant Adriaen van Son tegenkomende die hem 6 realen schuldig is, heeft hij daarvan onmiddellijke betaling geeischt en zijn vuurroer op hem aangelegd, zeggende in effecte, „dat de duyvel hem in 't hart moste varen soo hy er niet door en schoot”, 't welk Clément Wangière (van Lausanne), sergeant, die niet anders dacht dan dat het roer geladen was, deed toeschieten en het roer aangrijpen, waarbij hem zijn degen ontviel, die door Jan Jansz. werd opgeraapt, en waarmede hij apparentelijk Wangière zoude zijn te keer gegaan, hadde niet een derde sergeant het verhinderd. — Gecondemneerd in verbeurte van het vierroer en een boete van 10 realen⁴).

Jan de Brasser (van Rotterdam), Andries Gabrielsz. Schipper (van Antwerpen), vrijburgers, en Bencon, opperste der Chinezen, hebben ondanks waarschuwing verzuimd tiend te betalen van hun in leen gegeven vruchtboomen. — Elk 6 realen, met waarschuwing, dat het leen vervallen zal, als zij de volgende maand de tiend wederom niet voldoen⁵).

Olivier de Champagne, barbier op het schip *Zierickzee*, heeft uit de barbierskist kostelijke oliën en medicinale wateren ontvreemd, die

¹⁾ 12 Augustus 1620 (IV, 208).

²⁾ 26 November 1620 (IV, 241).

³⁾ 3 December 1620 (IV, 247).

⁴⁾ 15 December 1620 (IV, 252).

⁵⁾ 29 December 1620 (IV, 260).

noodig op het schip hadden dienen te blijven. — Boete van drie maanden gage, en 4 realen voor den fiscaal ¹⁾.

Hendrick Jansz. (van Weesp), metselaar, en Egbert Sybrantsz. (van Haarlem), bootsgezel, worden, omdat zij uit den winkel van een Chinees een rol satijn hebben ontvreemd, wel strengelijk gegeeseld ²⁾.

Thans eenige sententiën die door Coen zelven mede zijn geveld en ondertekend:

Orangkaja Jaram, sabandar van Lontor, en 43 andere Bandaneezen hebben, niettegenstaande de heer generaal hen in genade aangenomen had, hun principaalste wapenen achter de hand gehouden en zonder insinuatie van vijandelijkheden daarmede de troepen uit hunne versterking in het gebergte opnieuw aangetast; vervolgens gevangen, hebben zij onderlegd den generaal te vermoorden, 't volk varendे op 't schip den *Dragon*, als zij in zee zouden zijn en kans zagen aan eenig land te ontkomen, om hals te brengen, of anders het schip in brand te steken en alzoo te zamen te sterven; den 25sten April hebben zij met een schoon gelaat onderstaan van den heer generaal te verwerven dat zij onder 't kasteel zouden mogen wonen, met voornemen zich een maand of twee wel te gedragen, om vervolgens het kasteel af te loopen en in te houden. — Acht principale belhamels levend gevierendeeld en hun hoofden op staken; de 36 overigen onthalsd en de hoofden mede op staken ³⁾.

Dirck Joosten 't Hooft (van Gouda), oud 28 jaren, uitgevaren voor jongen onder de vlagge van den generaal Pieter Both, nu burger dezer stede, heeft een balou komende van Palembang, en willende naar Djambi, „beyde vrye plaetsen, onse speciale vrienden toebehoorende”, genomen, het volk handen en voeten gebonden en overboord geworpen, niet achtende de paspoorten door de opvarenden van den koopman resideerende te Palembang verkregen, „welcke hy om sijn hooft swayende sijn volck toegeroepen heeft te sijn onvrye en Portugeesche brieven” (hij heeft ze evenwel niemand vertoond); met zijn tingan in de rivier van Palembang liggende, had hij, naar hij heeft bekend, reeds besloten alles wat hij zou ontmoeten aan te tasten, 't zij vriend of

¹⁾ 18 Januari 1622 (IV, 266).

²⁾ 4 Februari 1622 (IV, 267).

³⁾ Banda 8 Mei 1621 (IV, 263).

vijand, daar hij in langen tijd geen prijs bekomen had; om niet ontdekt te worden zou hij al degenen die met vrijpas voeren, overboord smijten. De vrouw van den verdronken nachoda der balou, die hij als bijzit medevoerde, onderrichtte hij te Batavia aan den generaal te zeggen, dat het vaartuig naar Malaka bestemd was geweest, want zoo zij anders zeide „soude haer den capitein Moor (meynende d'E. heer Generael) doen dooden", 't welk hij gevangene bekende, „insgelijcx door syne medegesellen¹⁾ aen de andere vrouwen bevolen te sijn, om alsoo hare saecken alhier schoon te maecken". — „Geëxecuteert metten swaerde, datter de doot na volcht". — De metgezellen, „alsoo van hunnen capiteyn sijn geabuseert geweest", vrijgesproken. „Ende is mede verstaen dat men de goederen ende vrouwspersonen op onse vrienden in voorsch. balou gerooft ende in esse wesende, aen de geintresseerde vergoeden ende restitueeren sal"²⁾.

Ibrahim van Lontor en 11 andere Bandaneezzen, gevangenen, hebben brieven geschreven aan den Mataram, den pangoran van Bantam, den koning van Cheribon en den panembahan van Giri, „representerende 't hooft der geestelijckheyt in dese quartieren", om hen tot verderf van Batavia op te wekken; zij zouden de stad in brand steken terwijl de Javanen die van buiten zouden zoeken te vermeesteren; zij zouden, „alsoo de heer Generael hun dagelijcx sonder loon dede arbeiden", zijn E. daarover aanspreken en, bij weigering van loon, doorsteken; zij zouden den generaal aanspreken om naar Banda te mogen vertrekken, om aldaar, met goed comportement in crediet gekomen zijnde, het kasteel te vermeesteren „of by faulte van dien hun by de gevlochte Bandanesen op Ceram te vervoege". — Vier levend gevierendeeld, de hoofden op staken, „en de vierendelen van hun allen rontom de stadt gehangen"; zes aan kettingen gesloten om hun leven lang als slaven van de Compagnie gebruikt te worden; twee „om seeckere redenen, sijn E. daertoe bewegende", vrijgesproken³⁾.

Tantae molis erat eoum condere regnum. Natuurlijk heeft niet het gansche leven te Batavia uit misdrijven en overtredingen bestaan, maar

¹⁾ 9 Europeanen, 4 swarten, 2 Japanners, 1 Chinees.

²⁾ 5 Februari 1622 (IV, 270).

³⁾ 11 Febr. 1622 (IV, 273). — Afkeurend oordeel van Artus Gijsels over deze sententie: *Kroniek H. G.* 1871, bl. 329. — Gijsels is geen ooggetuige; hij was in October 1620 thuisgevaren.

men kan er zeker van zijn dat het een wrang leven voor harde mensen geweest is. Zachtmoedigen en teergevoeligen zouden er aan hunne deugden zijn bezwijken.

DERDE HOOFDSTUK.

B a n d a.

Wij zijn tot het detail genaderd dat ook Coen in zijn volle hardheid zal doen kennen: de onderwerping van Banda. Men dient het geval te beschouwen niet als een op zichzelf staand staal van wreedheid, maar als onderdeel van eene velerlei onmeedoogendheid vereischende politiek. Het is er ons niet allereerst om te doen deze te beoordeelen, maar ze te verklaren.

Wegens de uitermate hooge winst, op die artikelen van klein volume in Europa te behalen, zoo niemand dan de Nederlandsche Compagnie ze aan de markt kon brengen, achtte deze haar bestaansmogelijkheid in de eerste plaats van de uitsluitende beschikking over muskaatnoten en kruidnagelen afhankelijk. Bewindhebberen hadden reeds in 1608 geschreven: „Banda en de Molukken is het principaele wit, waernaer wy schieten“¹⁾). Andere Europeanen van die eilanden verwijderd te houden bleek evenwel niet voldoende: de inlandsche scheepvaart, met kleine vaartuigen gedreven die men niet overal volgen kon, slaagden er in, een gedeelte van het product, via Makassar, in handen der Portugeezen te brengen. In Amboen ondervond men hinder van het feit dat ook Ceram zijne nagelplaatsen had; in Banda was de groote moeilijkheid de geestkracht der inlandsche bevolking, die zich in de exploitatie door een vreemden overheerscher niet schikken wilde, en in haar sterke, hooggelegen woonplaatsen moeilijk te dwingen was. Gedurig meer had men ervaren dat het bezit van een fort op Banda Neira de moeilijkheid niet oploste. Coen wiens persoonlijke belangstelling eerder naar het „stabileren van den orientaelschen handel“ (met een Nederlandsche kolonie tot knooppunt) uitging dan dat zij zich aan de inzichten der bewindhebbers binden liet, en die zich in den tijd dat de

¹⁾) *Hiervóór*, bl. 37.

gouverneurs-generaal „innewaerts” resideerden wel eens in een scherpe tegenstelling tot de wereld der spicerij-eilanden en haar bijzondere belangen had gevoeld, verlangde de Banda-moeilijkheid op te lossen vooral om tot de onderneming die hem persoonlijk zeer aantrok, het verzekeren van den handel op China, de vrije hand te krijgen. Trouwens, de spicerijen waren niet slechts voor de Europeesche markt, maar ook ter verwerving van peper, kleedjes, Chineesche zijde, en dus voor de beheersching der handelsbeweging in het Oosten zelf, van de grootste beteekenis.

13 Januari 1621 — wij volgen den brief aan de XVII van 6 Mei 1621, waarin hij van zijn tocht „innewaerts” verslag doet — vertrok Coen van Jacatra naar Ambon waar hij 14 Februari aankwam; kapitein Hitoe dient hen daar aan „hoe die van Banda aen hem versocht hadden by ons te willen intercederen om een goet accoort ende vrede te maecken”; hij verzocht, mede naar Banda te mogen varen om dit doel te bevorderen. „Hierop is geantwoort, dat de bedriechelijcke accorden van de Bandanesen al te wel ervaren hadden omme ons wederomme te laten abuyzeeren, ende oversulcx hem bedancten ende ongeraden vonden dat mede voere. Doch alsoo dese man uyt der maten graech was, ende zeer hart aenhiel, hebben eyntlijck geconsenteert dat als uyt sichzelfs mede soud vaeren, maer geensints van onsentwegen. Hy is datelijck met een swite van 9 personen in 't schip Zirckzee geinbarqueert”¹⁾.

23 Februari van Ambon vertrokken, was Coen den 27sten voor Banda en had daar eenige dagen later 13 schepen en 3 adviesjachten bijeen, ophebbende 1655 koppen en 286 gevangen Javanen. „Van Jacatra hebben oock medegebracht 36 Javaensche tingans, om de vyandt van alle kanten te benauwen ende ons volck na wel gevallen te mogen landen. Van Jacatra hebben gelicht een compagnie cloecke soldaten ende weder een compagnie slechte in haer plaetse geleyt; item een compagnie vrye luyden, ende van Amboyna mede een compagnie soldaten ende weder 90 siecken in haer plaetse geleyt. Tusschen Jacatra ende Banda zijn in de vlate gestorven ontrent 150 mannen. Van de voorsz. vloote ende de garnisoenen van Nera ende Puloay hebben niet meer volck te velde connen brengen dan 17 compagnien, te weten 14 compagnien soldaten ende bootgesellen, sterck wesende ieder 70 koppen, 2 compagnien

¹⁾ I, 625.

Japponders, ieder van 40 koppen, ende 1 compagnie Chiauwers ende swarten van 56 koppen" ¹⁾.

Van de Banda-groep waren naar men weet Neira en Poeloe Ai door de Nederlanders bezet, Poeloe Roen door de Engelschen. Groot-Banda, hoewel bij verschillende contracten tot uitsluitende levering aan de Compagnie verplicht, bleef nooit volgzaam tenzij er een sterke macht voor de Banda-groep lag om volgzaamheid af te dwingen. Die van Selamma hielden zich eenigen tijd aan het contract; die van Lontor overtraden het aanhoudend, en stonden in geregeld verkeer met opkoopers uit Makassar die op hun beurt weer Malaka van noten voorzagen. Ook met de Engelschen van Poeloe Roen stonden zij op goede voet.

7.9.71 In 1620, toen men van den in Europa tot stand gekomen vrede tusschen de Engelsche en Nederlandsche Compagnieën nog niets wist, was het Engelsche opperhoofd van Poeloe Roen, Courthope, toen hij van een bezoek aan Lontor terugkeerde, door de Nederlanders van Poeloe Ai overvallen, en, daar hij zich te weer stelde, gedood ²⁾. Zijn opvolger had daarop de Lontoreezen van geschut voorzien ³⁾, op voorwaarde dat zij den koning van Engeland als hun heer erkenden.

De verschijning van een zoo groote macht als Coen bijeenhad maakte indruk op den vijand. „Terwyle de preparaten tot den tocht gemaect wierden is cappiteyn Hittoe verscheyden reysen uyt sich selffs by de Bandanesen geweest, ende sijn oock eenige gecommitteerden van haer by ons gecomen, presenteerende een eeuwigh accoort met ons te maecken, alle andre natie van den handel van Banda t'excluderen ende alle de noten en foelie aen ons alleen te leveren. Hierop is geantwoort, dat sulcx overlange beloofte ende gesworen hebben, maer de beloften niet naer en quamen, ende daerover niet gesint waeren ander accoort te maecken dan in sulcker voegen, dat verseeckert mogen wesen 't sel-vige onderhouden ende niet weder gebroocken worden sal; welck different verstaen wierd, doch meest, dat op de voorneemste plaetsen een fort begeerd wierd, ende alsoo de Bandanesen hiertoe niet evrstaen costen, is de handelinge van vrede naergebleven" ⁴⁾.

¹⁾ I, 626.

²⁾ Tiele, *Bouwstoffen* I, p. XLIII.

³⁾ I, 627.

⁴⁾ I, 626.

Nu moest nog worden opgehelderd, hoe de Engelschen van Poeloe Roen zich tegenover een aanval op Lontor zouden gedragen. Te Jacatra had Coen de Engelschen deel aan de expeditie aangeboden, op een oogenblik dat hij wel wist dat zij van schepen slecht voorzien waren; hij droeg hun den 1sten Januari 1621 in den Raad van Defensie voor, „hoe noodich den handel van de Mollucquen, Amboyna ende Banda tot dienst van beyde de Compagnien op een goeden voet gebracht ende geredresseert dient, gelijck mede hoe zyluyden verscheyden verbonden ende contracten met den inwoonderen van die quartieren gemaectt hebben, ende by deselve tot verscheyden malen gevioleert zijn ende in rebellie opgestaan, waerinne nootlijck dient versien ende den staet verseeckert te worden, eer de gerebeldeerde hun met onse gemene vyanden, Spaignaerden ende Portugiesen, verstercken; derhalven soo het d'Engelse Compagnie geliefst een redelijcke macht by de Nederlandse macht te voegen, om volgens 't accoort gesamenderhant eenige exploichten te doen, dat de Nederlanders daertoe bereyt waren. Hierop hebben de gecommitteerde van d'Engelsen verclaert hun den eysch van saecken kennelijck te sijn, ende seer genegen te wesen om gesamentlijck eenige exploichten te doen, soo de middelen hadden, maar alsoo hun tegenwoordich volck ende schepen tot soo een exploict noodich, ontbreecken, ende de middelen, die tegenwoordich hebben, elders employeren moeten, dat derhalven voor dees tijt geen behoorlijcke macht by der hant ende te velde connen brengen omme met gesamender hant yets voor te nemen. Is daerop by den generael Coen verclaert, dat de Nederlanders dan allene sullen onderstaen (omme de middelen, by haere meesters uytgesonden, wel te employeren) wat d'Almogende Godt, ten gemeenen beste, in de Mollucquen, Amboyna ende Banda sal gelieuen te geven" ¹⁾.

De Engelschen hadden van het accoord van 1619 alleen profijt kunnen hebben,wanneer zij zich in Indië zóó sterk hadden willen maken dat Coen hen moest ontzien. Doch aan ruimte van middelen en dien-tengevolge van schepen ontrak het de Engelsche Compagnie meer en meer; de groote expeditiën der afgeloopen jaren hadden hare financiën geheel uitgeput. Wat zij nog aan macht overhadden zouden zij ook „innewaerts" maar onafhankelijk van Coen; nog vóór deze van Jacatra vertrok zonden zij drie schepen naar Makassar; een van deze drie, de

¹⁾ IV, 36.

*verdeelde
overtrek*

Star, kwam 19 Februari te Ambon, om Coen in het oog te houden. „Onse preparaten ziende, hebben sy aen de haren op Puloron geadviseert, hoe ons voornemen was, Lontor met gewelt aen te tasten. Dese brieft hebben wy selven bestelt, ende zijn die van Lontor door d'Engelsen hiervan verwitticht geworden. Den oppercoopman van Puloron, Robbert Hayes genaempt, heeft ons geadviseert, verstaen te hebben, hoe wy voor hadden Lontor met gewelt aen te tasten, ende alsoo zyliden met haer inaccoort waeren ende daer een comptoir hadden, verhoopten zy de lieden in goede deveotie te houden ende dat ick de vruchten wel becomen soude. Hierop versocht hy, dat ons voornemen tot de compste van haer schepen suspendeeren souden. Dit hebben haer niet geschaemt voor te stellen, niettegenstaende wel wisten, hoe seec-kere Portugiesen de noten ende foelie op d'ander zyde van 't landt soo wel bequamen als zy in Lontor. Haer is geantwoort dat den raedt van defentie tot Jacatra op de saecke al gelet hadde ende by haer goetgevonden was, dat dese tocht doen souden; dat ons oock geassisteert zouden hebben soo de middel ende gelegenthedyd gehadt hadden; derhalven soo zy 'taccoort door haer ende onse meesters gemaect wilden naer-comen ende onderhouden, dat haer van de vyanden by ons souden ver-voegen. Met dese mondelinge antwoordt is de bode teruggesonden, ende by den raet op de saecke gelet zijnde¹⁾, wierd goet gevonden, dat met de voorgenomen tocht voortvaeren souden. D'Engelsen lieten niet, dagelicx by die van Lontor over ende weder te vaeren sonder ons te kennen"²⁾.

Eerst was Coen voornemens te Lakoei aan de zuidzijde van Groot-Banda te landen; „tot desen eynde lieten 't jacht 't *Hert* daer brengen³⁾, doch 't en hadde niet lang gelegen, off wierd met een stuck van d'Engelsen alsoo getreft, dat d'onse genootsaect wierden 't *Hert* met de galleye van de wal te roeyen⁴⁾ ende twee anckers met twee touwen te laten staen, off'souden groot perijskel van sincken off branden geleden hebben. D'onse seggen, dat dit door een Engelse constapel gedaen is ende dat die wel perfect gesien hebben, doch d'Engelsen ontkennen sulcx,

¹⁾ 28 Februari 1621 (III, 685).

²⁾ I, 627.

³⁾ 5 Maart (journaal-van Waert).

⁴⁾ 6 Maart (als boven).

seggende, dat het seeckre Portugiesen geweest souden zijn, die op Waeyer waren handelende" ¹).

Na dezen misslag werd besloten „aen de binnenkant”, d.w.z. tusschen Kombir en Ortattan, te landen. Het geschiedde 8 Maart; „marcheerden langs de strant binnen schoots van drie stukken geschut, die haer van d'Engelsen gedaen, ende corteling daer geplant waren. Soo voortgegaen hadden, souden apparentelijck seer veel volck geschoten hebben geworden, ende alsoo geen plaetse vonden daer leger nederslaen conden, off de vyandt dommineerde van 't geberchte daerover, niemant raet wetende om wech te vinden ende op 't geberchte te comen, zijnde de wech daer d'onse over drie jaeren op waeren, met borstweringen beset, lieten d'onse de moet vry wat sincken. Hierover vonden goet, 't geheele leger weder t'scheep te doen gaen, om ander raedt te doen soecken. De Bandanesen lieten 't leger sonder eenige vervolginge, maer met bespottinge, afftreden, ende alsoo meenden daet hiermede d'overhandt hadden, hebben de meeste paert haer vrouwen ende kinderen weder in Lontor gebracht" ²).

Een „generael assault” op beide zijden van het eiland scheen noodig, en werd den 11den Maart beproefd; aan den binnenkant met 6, aan den buitenzijde met 10 compagnieën ieder van 55 koppen, „mits dat die aan de binnencandt een uyre voor d'andren souden landen, om de vyanden na haer te locken ende aen d'ander zyde plaets te maecken; doch dat een compagnie goetwillige uytgelesen volck aen de noortzyde voor zouden gaen om 't geberchte te beclimmen, ende dat sulcx op verscheyde andre plaetsen mede zouden onderstaen. 330 koppen, daeronder 150 mosquettiers, waren geordonneert tot manninge ende versecckeringh van 30 tingans, die de voorsz. 10 compagnien aen de zuytzyde van 't landt souden brengen" ³).

Van de 6 compagnieën beklom een troep van 50 uitgelezen soldaten, onder den Ambonschen vrijburger Vogel, stoutmoedig den berg. „Hy creech soo harde resistentie, dat al hun cruyt verschoten ende alle te samen groot perijckel liepen; maar alsoo van d'andre wel gevolcht ende gescondeert wierden, mosten de vyanden hant voor hant wijcken”.

¹) I, 627.

²) I, 628.

³) Ibid.; vgl. journaal-van Waert.

Aan de zuidzijde landden de 10 compagnieën, „eenige met ladders, andere sonder, op de hoochte van de clippen climmende. Boven wesende sijn sy van achter in Lontor gemarcheert sonder andre wederstant te vinden, dan dat op de voorgangers van een verlooren troupe een scharge met ontrent 10 a 12 mosquetten gedaen wierde, waerdoor een van d'onse doot geschoten is ende 4 a 5 geuest zijn. Lontor was lange in, dat de vijff compagnien in 't geberchte met de Bandanesen noch scharmutserden. Soo haest dese plaatse overwonnen was, hebben die van Madjangi, Luchuy¹), Ortatten ende Sammar datelijck haer plaatseen mede verlaten ende cregen soo harden regen (die tsedert dagelicx gecontinueert heeft) dat al de lonten in 't geberchte uytregenden, ende 't leger groot perijskel gelopen soud hebben, soo Lontor niet overwonnen waer geweest. Soo haest Lontor overwonnen hadden, hebben die van Slamma, Comber, Ouwendenne, Wayer, Rossangin en Puloron pardon en vrede versocht. Haer is aensgeseyt, soo gratie begeerden, dat haere stercten ende muyren eerst souden slechten, haer geschut, bassen, roers en musquetten overgeven, ende sulcx daerna vrsoecken, off souden haer mede met gewelt aentasten. Dit op genade ende ongenade gedaen sijnde, hebben haer goede verseeckeringe ende redelijcke conditie toegeseyt . . . ; item is haer belast dat alle hunne huysen van 't geberchte affbreecken en beneden aan de strant souden gaen wonen, ter plaatse daer sulcx souden ordonneren, 't welck syliden mede belooft hebben te doen . . . In alle de voorsz. rescontres hebben 5 mannen verlooren ende ontrent 20 geueste gecregen. In Lontor, Madjangi, Luchuy, Ortatten ende Sammer hebben wy becomen 8 stukken geschut, ontrent 20 bossen, 283 sockels foelie ende 341 bhaer noten"²).

Ook de in het gebergte gevlochte Lontoreezen willen thans in onderwerping komen. „Hierop is geantwoort, soo gratie begeerden, dat mede alle haere musquetten ende roers overgeven, ende de voornaemste orangkays elck een zoone tot onderpant van getrouwheyt. Op desen eysch is by de Bandanesen veel raedt gehouden, ende nadat veel tijt verlopen was, hebben eyntlijck 10 zoonen van seeckere orangkays, ende 27 musquetten ende roers (meest onbequaem geweer) gebracht". Intusschen wordt te Lontor een fortje opgetrokken van 90 voeten in het

¹⁾ Lakoei.

²⁾ I, 629.

vierkant. „Nadat op het doen der Bandanesen wel ernstelijck gelet hadden, siende dat haer huysen van 't geberchte niet off en braecken, maer die van Lontor ter contrarie nieuwe boden, dat niet dan weynich quaet geweer overgaven ende apparentlijck het goede achter de handt hielden ende seer traech waren in 't overgeven van de voorneemste haer kinderen tot onderpant, wierd eyntlijck verstaen, dat licht weer rebel-leren souden soo haest de vloot vertrocken waere, ende dat van Banda niet verseeckert souden wesen, soo lange het volck van de verdreven plaetsen in 't landt blyven, waerover goet vonden, haer met wil off onwill van 't landt scheep te doen gaen, omme tot Jacatra vervoert te worden". Ter uitvoering van dit voornemen worden 20 April eenige gecommitteerde met 3 compagnieën soldaten naar Selamma gezonden. „D'orangkays vergadert wesende, is die van Lontor aengeseyt (nadat te voren haer 10 kinderen, musquetten ende roers wedergegeven waren) hoe wy niet goet en vonden haer in 't landt te gedogen; derhalven belasten haer binnen dien dach met vrouwen, kinderen aan strant te comen om scheep te gaen ende vervoert te worden daer 't ons gelieffde. Beloofden haer een goede woonplaetse te bestellen, vryheyt van religie, dat een haer persoonen ende goederen niet vercort souden worden ende alle redelijcke ende behoorlijcke vryheyt, gelijk d'onse, genieten souden. Item die van Slamma en haere consorten, onse nieuwe onderdanen, wiert van de generaels wegen belast, soo die van Lontor ende haere consoorten onwillich waeren om scheep te gaen, dat haer met gewelt daertoe souden dwingen, op pene dat anders alle te samen als ongehoorsaem ende voor vyanden verclaert ende aengetast zouden worden. Die van Slamma beloofden d'ordre naer te comen ende ons t'assisteren". Met hulp van die van Selamma krijgt men 340 Lontoreezen (mannen, vrouwen en kinderen) aan boord, doch zij beklagen zich, dat ingezeten van Selamma, Banda Neira, Labetaka en Poeloe Ai, die op het oogenblik van den aanval onder hen geweest waren en met hen gevchten hadden, van den maatregel worden uitgezonderd. „Hierop hebben cont gemaect, dat niet alleen de naturale Lontoresen begeerden, maer oock alle degene die daer woonden, doen wy de stadt innamen". Die van Selamma protesteeren nu, en de nog niet aan boord gebrachte Lontoreezen vluchten met die van Neira, Labetaka en Poeloe Ai wederom in het gebergte; „hebben haer op de top van 't hoochste geberchte by Slamma versterct ende daer van Slamma ende omleggende

plaetsen gebracht de provisie die becomen costen, die van Slamma, Wayer, Ouwendanner (na geseyt worde) te vier ende te swaerde dreygende, soo hun by haer niet en vervoechden. De guyterye bespeurende, resloveerden wy die van Slamma in verseeckeringe te nemen, ende alsoo ontrent 50 soldaten in 't geberchte gesonden waeren om te besichtigen wat daer passeerde, zijn zy, de loop van gestroyde rijs ende sagu volgende, onwetende gecomen ter plaetse daer de gevlochte haer verstercten, van dewelcke datelijck 5 van d'onse gequetst wierden, ende alsoo door steylte van 't geberchte by de vyanden niet comen costen, sijn weder affgetrocken..... Hierop sijn die van Slamma met 5 compagnien soldaten omsingelt ende een boort gebracht. D'andre, van Ouwendanner, Wayer, Rossangin ende Comber, daer door verlet van regen niet tijts genoch by comen costen, hebben haer mede in 't geberchte by den hoop begeven, dootslaende een ouden coopman met een assistent ende jongen, die by haer resideerden ende langer dan 't behoorde vertoeffden. Alle de prauwen, correcorren ende joncken hebben wy van alle de plaatzen gelicht, verbrant ende stucken geslagen, de voorrsz. steden van Slamma, Wayer ende Ouwendanner t'eenemaal geslecht en verbrant. Die van Rossangin sijn mede van haer eylandt op 't geberchte by d'andre gevlocht. In deser vougen sijn alle de steden ende plaatzen van gants Banda ingenomen ende verdestruweert, uytgesondert alleen Puloron, dat in esse laten, vermits hun stille houden"¹⁾.

Met het schip den *Dragon* werden 789 Bandaneezen (287 mannen, 256 vrouwen, 246 kinderen) naar Jacatra overgebracht; men schatte dat er in het gebergte nu nog een 2000 over waren, waaronder 600 mannen. „Provisie van sagu connen niet veel hebben, ende 't lant selve can haer niet voeden. Nadat Lontor overwonnen hadden, is onder de gevlochte inwoonderen de bloetganck alsoo geraect, dat tot nu toe ontrent 150 personen, soo mannen, vrouwen als kinderen, daervan gestorven sijn. Wy souden niet geerne vertreken voor dat het spel geeyndicht zy; dan alsoo de schepen niet lanck genoch mogen leggen om de vyanden uyt te hongeren ende veel difficulteyten gemoveert worden om haer met der haeste uyt het geberchte te crygen, blyven in bedenkinge wat voorder in Banda doen sullen"²⁾.

¹⁾ I, 631.

²⁾ I, 632.

Intusschen was de commandeur Humphrey Fitzherbert met de Engelsche schepen *Royal Exchange* en *Rubin* voor Banda aangekomen, en verweet Coen „dat Lontor de coninck van Engelant ontnomen hadden". Men had te Lontor drie Engelschen aangetroffen, „welcke aldaer na sy zeyden waren handelende"; onder de buitgemaakte spicerijen waren 150 sockels foelie en 20 bahar noten waarop de Engelschen aanspraak maakten. Die van Poeloe Roen hadden nu gelijk de anderen hun land aan de Staten-Generaal opgedragen. „Haer geweer ende correcorren hebben ons gelijck d'andre mede gelevert, 't welck d'Engelsen uytdermaten spijt. Tot assistentie van Puloron hebben d'Engelsen op een cleyn eylandeken, aen Puloron leggende, 9 stukken geschut geplant, daer hun achter een borstwering in cleene hutkens seer sober behelpen". Op Poeloe Roen zelf hadden zij ook 9 stukken gehad, „op de hoochte sonder eenige borstweringe staende, ende alsoo die van Puloron, gelijck alle d'andre Bandanesen, al haer bossen, mosquetten ende roers aen ons overgelevert hadden, hebben haer belast voorsz. geschut mede over te leveren. Sy hebben 't van boven nedergeworpen. Twee daervan sijn stukken gevallen en d'andre zijn in 't jacht 't *Hert* gescheept, alsoo d'Engelsen deselvige niet begeerden te haelen. Van 't geschut op 't eylandeken staende hebben niet gesprocken, opdat niet seggen souden wy het eenige conincklijcke fort met gewelt genomen hadden, want met d'overwinninge van Banda genochsaem meester van Puloron sijn, dewyle daer geen vers water op is" ¹⁾).

Na de verovering van Lontor beval Coen Herman van Speult, „dat alle hoofden van alle plaetsen tegen onse compste aldaer aen 't casteel vergadere, omme den staet van die landen voor de generale Compagnie te vrseeckeren. Alle hoofden wierden verdachvaert tegen 20 April te compareren, op pene, dat anders als vyanden verclaert ende aengestast souden worden". Daar hij zelf echter nog niet van Banda weg kon, zond Coen Frederick de Houtman vooruit, „omme te ondersoeken wat door de victorie van Banda met soeticheyt verricht can worden" ²⁾).

Om in Banda meester van het veld te blijven laat Coen daar achter een garnizoen van 400 soldaten, 100 bootsgezellen, alle gevangen Javanen, „meest alle de jongens van de vloete", 25 Javaansche tingans en

¹⁾ I, 633.

²⁾ I, 634.

een galei, „met noch verscheyde ambachtsluyden ende cooplieden daerenboven; sullen, als het tijt is, door de bootsgesellen, gevangenen ende jongers de noten ende foelie doen plucken, die anders verloren souden gaen. Willen wy Amboyna in vrede besitten ende de nagelen genieten, soo moeten de Bandanesen t'onder houden ende ruineren, off een generale rebellie getroost wesen”¹⁾.

Aan het slot van zijn 6 Mei 1621 „in 't schip *Nieuw Hollandia*, geankert leggende by de vlope op de rede voor 't fort Nassouw op 't eylandt Nera, in Banda” geschreven brief, deelt Coen nog mede dat hij 2 Mei een troep van 80 musketiers en 2 compagnieën (van 70 koppen ieder) het gebergte ingezonden heeft, om de gelegenheid en 's vijands versterking te verkennen. „'s Anderen daechs onversien daer by comende, heeft den vyandt d'onse met drie bassen gegroet ende is seer corragieuselijck op haer uytgevallen”; men verloor daarbij 9 dooden en had 35 gewonden. „Wij verstaen, dat de vyandt driedubbele beschansinge boven den anderen heeft, dat de rug van 't geberchte smal ende 't water ver van de handt is, soodat met gewelt van daer niet wel te crygen zijn, waerover door honger van daer verdreven sullen moeten worden. Om een eynd van den oorloch in Banda te becomen, sullen hiertoe meer volck dan te vooren is geseyt, laten moeten, want selffs met de voorneemste schepen daerna niet mogen wachten. Evenwel connen geen meer volck laten, tenzy datter schepen (en dat onnuttelijck) blyven, want geen ander volck hebben De gevluchte Bandanesen willen gaerne vrede maecken, maer alsoo haer geweer niet eerst willen overgeven, vinden niet geraden met haer te accorderen”²⁾. 45 (reeds ingeschepte) orangkaja's heeft Coen „over haren valschen handel ende boos voornemen” weer uit den *Dragon* gelicht en in hechtenis genomen. „Met onse naeste sal U. E. naerder bescheet van de guyterye der Bandanesen vernemen”.

a. De „naeste” is pas van 16 November 1621, wanneer het „spel” van Banda lang tot zijn droevig einde is gebracht. „Op de becomen kennisse”³⁾ scherp ondersoek gedaen sijnde, bevonden aan haer eygen confessie, hoe de Bandanesen, van den eersten aff nadat Lontor over-

¹⁾ I, 637.

²⁾ I, 639.

³⁾ Van het boos voornemen der orangkaja's (zie boven).

ab6621942 p. 49

wonnen ende haer in genade aengenomen hadden, hun datelijck boven op 't geberchte begost hadden te verstercken, terwyle ons met een schoonen schijn trayneerden; dat tegen d'aengenomen conditie veel van haer beste wapenen achter de handt hielden, ende voorgenomen hadden haer een maent off twee na ons vertreck wel te dragen om credit te becomen, de forten dan aff te loopen ende 't volck te vermoorden. Item doen ons leger in Slamma was om ons naerder van de Bandanesen te versneeckeren ende de quaetwillige te prevenieren, dat doen in de wapenen waren geweest om ons leger t'overvallen; dat eenich slecht volck aen boort sonden om ons t'abuseeren; dat voorgenomen hadden op drie verscheyde tyden ende plaetsen den generael Coen te vermoorden, namentlijck op Slamma, in 't schip *Hollandia* ende in 't schip den *Dragon*; item dat voorgenomen hadden 't volck van den *Dragon* te vermoorden ende met het schip door te gaen off den brant daerin te steecken ende alsoo met den anderen te sterven. By den raedt hierop gelet wesende, sijn alle de gevangen orangkays ter doot verwesen ende 44 met den swaerde gerecht. Twee hebben haer selven in torture versickt, ende een isser over boort gesprongen en verdroncken"¹⁾.

De ooggetuige Nicolaes van Waert, luitenant der tingans, zegt van die twee dat zij „by haer ontkennen blyvende, doot gepynicht sijn; wy en hebben noyt cunnen verstaen dat sylieden iets tot haerer laste gelecht bekent hebben, maer ter contrarie geprotesteert van innocentie ende niet anders betracht en hadden dan diligentie in 't aenbrengen van haer volck, den vrede met de Hollanders gemaect in aller getrouwicheyt te houden staen, bereyt wesende daerby te leven ende te sterven“. De executie beschrijft hij aldus:

„Vooreerst sijn binnen 't casteel gebracht 44 gevangenen waervan 8 besonder sijn gestelt, overste orangcays die, soo men seyde, de catte de belle aengedaen hadden; d'andere sijn by den anderen gebleven als een troup schapen. Buyten het fort was een ront perck gemaect van bambousen, ende sijn aldaer gebonden met coorden binnen gebracht, wel beset met garnisoen. Haere sententie is gelesen.... De gecondemneerde in 't perck staende warender geordonneert 6 Japonders die met haere scherp snydende sweerden vooreerst de 8 principaelste midden door hebben gehouwen, daerna 't hooft aff ende voorts in vier quartieren

¹⁾ I, 641.

gesmeten; de andere 36 het hooft aff ende voorts in vier quartieren als de eerste, welcke executie seer wreedelijck was om aan te sien. Sy stierven in aller stilheyt sonder eenich gebaer te maecken; alleenlijck wasser eenen die in onse Duytsche tale vraechde: mijn heeren en isser dan geen genade? maer 't en mocht niet helpen. Gedurende dat dit recht geschiede, soo heeft het soo schrickelijken geregent dat het een ider verwonderde. De hooffden ende quartieren van de geexecuteerde werden op bambousen gestelt ende gehangen. Aldus sijn sy gepasseert; Godt weet wie recht heeft. Dit, 't welck ons altsamen dochte, volbracht sijnde, als willende den naem van Christenen voeren, sijn met verbaestheyt yder vertrocken nae sijn quartier, geen behagen hebbende in sulcken coophandel"¹). De gerepatrieerde opperkoopman Aert Gysels, als hij in patria van de executie verneemt, keurt goed dat men lieden verwijderd heeft, „die rechtuyt seggen, dat haer Mahomet toestaet den Christenen geen gelooff te houden; doch met waerheyt moet oock gesecht worden, dat door d'onse te rigoreus geprocedeert is in 't ombrengen van de principale hooffden van 't landt. *Wy moeten weten* (schrijft hij, en het verwarmt het hart althans ook dezen toon te hooren) *dat sy voor de vryheyt van haer landt gevochten hebben, daer wy soo mennighe jaeren lyff ende goet voor opgestelt hebben*"²). De lieden zelven, terwille van wier winsten een eertjds bloeiende bevolking te gronde werd gericht, schrijven: „Laet het eens ende genoegh wesen. Wy hadden wel gewenst, dattet met gematichder middelen hadde mogen beslist worden. 't Sal wel ontsagh, maer geen gunst baren. Die 'r veel doet vresen, moet veel vresen. De geslagen wonden moet men met alle sachticheyt soeken te verbinden"³).

Toen, den 8sten Mei 1621, de gruwelijke executie plaats had, was men sedert eenigen tijd met de vluchtelingen in het gebergte in onderhandeling, maar vond niet goed hun een vrede toe te staan, voordat zij hun geweer hadden ingeleverd. „Cappiteyn Hittoe ende die van Puloron sijn hiervan eenige dagen tusschenspreeckers geweest. Soo haest de Bandanesen verstanden, hoe voorsch. orangkays gerecht waren, heb-

¹) „Conqueste van Banda”, kol. archief boek V, ongefolieerd.

²) Aanteekeningen van Aert Gysels in *Kroniek Hist. Gen.*, 1871, bl. 511.

³) Heeren XVII aan Coen, 14 April 1622 (IV, 539).

ben d'onderhandelinge naergelaten ende haer ellende met groot gecarmende geween beclaecht"¹⁾.

Daar men gedurende den regenmoesson, die tot Augustus duren zou, er niet aan denken kon de vluchtelingen in het gebergte met geweld aan te tasten, en Coen niet afwachten wilde hoe het inmiddels met hen verliep, daar hij naar Ambon verlangde en naar Jacatra, besloot hij met 4 schepen naar Ambon te gaan en liet (behalve twee compagnieën Bandsasche vrijeluiden) 650 koppen in Banda achter, en nog 350 koppen op 5 schepen die (met de galei) daar bleven, „omme de gevuite door hongersnoot off te zyner tijt met gewelt te helpen dwingen". Hij beval dat Lontor, Sammer, Rosengein en Poeloe Roen bezet moesten blijven om de vluchtelingen allen toevoer af te snijden, hielp, in de persoon van den advocaat-fiscaal Martinus Sonck, in plaats van den slappen Willem van Antzen²⁾, Banda aan een energiek gouverneur, en zeilde 16 Mei naar Ambon.

„De gevuite Bandanesen hebben noch eenige verborgen prauwen in 't bos gevonden ende na Ceram by haer vrienden om hulp gesonden. Terwyle d'onse door storm ende regen niet conden verrichten zijn den 27 Juny van Ceram aen Rossangin gecomen 20 correcorren. Dese, d'onse op Rossangin vernemende, liepen datelijck van daer naer 't eylant Banda, in een cleen bayken Nennet genaempt, gelegen aen d'oostsyde van Slamma. Hebben van daer gelicht 5 orangkays ende ontrent 2 a 300 personen waermede in alderyle (eer 't quaet weder bedaerde en d'onse met de tingans zee conden bouwen) na Ceram keerden . . . 't Weder wat bedaert wesende, zijn d'onse den 6 Juli met 372 koppen (dat was al dat uytmaecken costen, vermits de menichte van siecken ende quade beenen onder hen wesende) op Slamma gelandt, de berch (daer die van Lontor haer versterct hadden) opgeclommen, ende alsoo meest alle de Bandanesen van honger ende miserie gestorven ende de hooffden gevucht waren, weynich volck overblyvende, hebben d'onse dese stercte met cleene rescontre ingecregen. 't En gebrack de resterende

¹⁾ I, 642.

²⁾ Bij Coen: „alsoo de gouverneur van Antzen sieckelijck ende inpotent was, hebben zijn E. gelicht" (I, 642). — Bij van Waert, in de *Conqueste van Banda*: „Willem van Antzen, die door syne swaerlycheyt de plactse niet bequaemelijck en conde bedienen, ten anderen de forten aldaer seer qualijck versien sijn van Spaenschen wijn, is raet van Indien gemaect om syne gemackelijcke residentie op Jaccatra te houden".

aen geen corragie, maer waren op de compste van d'onsen aldaer niet verdacht. Op dit geberchte vonden ontrent 2000 huysen ende over de 1500 graven; item 7 bassen ende een falcoen. Daer lagen noch 9 dooden onbegraeven, moeder ende kint by den anderen. Den 8 ditto sijn d'onse van desen berch op den berch van Wayer gegaen; cregen die sonder wederstant in, ende alsoo eenige van de gevvluchte achterhaelt wierden ende de mannen haer geensints gevangen wilden geven, wierden ontrent 40 dootgeslagen ende 66 vrouwen, kinderen met 7 mannen gevangen. Op desen berch vonden ontrent 1000 huysen, soo veel graven niet als op den berch van Slamma, ende 9 bassen.... Na dese victorie sijn dagelicx verscheyde perthyen in 't bos gesonden, omme de gevvluchte, door 't lant verstroyt, te soecken. Sy hebben daervan goede perthye, doch meest vrouwen ende kinderen, becomen ende sijn genootsaect geworden eenige die haer geensints gevangen wilden geven, doot te slaen. Andere hebben haer selven van de clippen geworpen ende 't lijff gemorselt. Tsedert ons vertreck van daer hebben d'onse becomen 476 personen. Te vooren hadden wy van Slamma gelicht 1200 sielen. Ontrent 2500 sijnder soo van honger en ellende als met den swaerde vergaen. Alsnoch hebben niet gehoort, datter van gants Banda meer dan ontrent 300 Bandanesen ontcomen sijn" ¹⁾.

Na deze wapenfeiten vertrokken de schepen (op de galei en tingans na) en bleven in Banda 566 koppen achter. „Daerenboven sijn in Banda ontrent 1800 zielen vryelieden en slaven. De meeste part woont op Puloay, doch sullen haer nu op 't groot eylant Banda mede verspreyen. Het eylant Puloay hebben onder de burgerye verdeylt ende is hetselfige genochsaem bewoont. De Bandanesen van Puloron zijn ontrent 200 mannen sterck. Zy zijn d'eenige overgeblevene, laten nu 't hooft seer hangen ende houden haer stil. Den raedt van d'Engelsen alhier ²⁾ seggen dat haer volck van 't eylant Nilacka ³⁾, een Puloron liggende, met protest ende reserve van haer pretentie sullen lichten. Van de Bandanesen met den *Dragon* na Batavia gesonden zijn 176 overleden. De resterende, wesende 650 personen, houden haer stil. Een los ende ruym toom hebben haer tot noch toe gegeven. Zy waeren gaerne weder

¹⁾ I, 643.

²⁾ Te Batavia, van waar de brief van 16 November 1621 geschreven is.

³⁾ Nailaka, het „eylandeken” bedoeld hiervóór, blz. 239.

na Banda, hoopen dat hun daer brengen sullen, en connen haer daer-over alsnoch niet wel tot planten en vissen begeven. Zy generen haer, d'eene met maecken van huysen onder de burgerye ende d'andre met haelen en schenden van de vruchten uyt het bos. 't Is een luyen hoop, daer weynich goets van te verwachten is. Wy sullen met de tijt aensien, wat best met haer gedaen dient"¹⁾.

Waardoor kan men de uitgeroeide bevolking vervangen? Kolonie planten schijnt zonder uitzicht wanneer de bewindhebberen niet eindelijk medewerken door „goede quantiteyt eerlijcke huysgesinnen, mannen, vrouwen, kinderen en vooral menichte van jonge meyskens” te zenden. „Meest alle degene die haere vryheyt versoecken zijn gants onbequam tot plantinge van colonie. Eenige stellen haer slimmer aan dan d'onredelijcke dieren selffs ende veroorsaecken een grouwel ende schandael in veele van d'Indiaenen t'onswaerts, want geen andere noch beter siende, meenenzy dat onse gantsche natie soo godtloos, onredelijck ende onmanierlijck is. De soldaten ende bootsgesellen tegen de vyanden (daertoe van Godt geschapen zijn) gebruyct mogen: weynich off geen goede borgers sijn van haer te verwachten. Wy doen soo vele vermogen, maer soo lange ons met alsulcke lieden moeten behelpen ende de heeren geen eerlijcke zenden, sullen weynich verrichten. Vry sijnde, is het eenige te veel moyten om te gaepen ende de vrucht in de mont t'ontfangen; ja als het haer in de mont wayt, zijn zij te luy om te kauwen”. Wat ziet men in patria gebeuren? „Omdat het volck malckanderen in de wech is ende uyt den lande by vreemden dringt, maect men met groote oncosten van 't waeter landt²⁾. 't En sal sooveel niet costen om in Batavia, Amboyna ende Banda eerlijcke lieden te brengen. Dit doende sal den Staet der Vereenichde Nederlanden geen trouwer noch beter bontgenoot dan den Staet der Vereenichde Oost-Indische Compagnie vinden”³⁾.

Eer hij uit Banda vertrok, had Coen, „tot een weynich soelaes van d'excessive groote lasten met de vloot over dese conqueste gedaen”, verordend dat een tiende van alle vruchten (nl. de waarde daarvan in geld) aan den heer moest worden opgebracht. Overigens heeft hij de burgerij niet bezwaard, noch verandering op den prijs der noten en

¹⁾ I, 644.

²⁾ Toespeling op droogleggingen als die van de Beemster.

³⁾ I, 644.

foelie gesteld; „U. E. connen daerinne alsnu alsulcke wetten stellen, als haer E. wijsheyt ende discretie sullen vinden te behooren”.

Lang is het zondenregister der Engelschen. „Terwyle ons in Banda verdich maecten om te landen sijn d'Engelsen met een prauwe ten aensien van ons geheele vlope van Puloron tot Lontor gevaeren met ontrent 30 soldaten, 40 grove coegels ende 40 cardoesen cruyt, die van Lontor assistentie tegen ons presenterende, op conditie dat d'Engelse vlagge in Lontor souden laten wayen (gelijck die alrede wayen lieten). Doch alsoo 't die van Lontor niet aenstont, willende geensints aan d'Engelsen gehouden wesen ende vresende, dat d'Engelsen daerop eenige actie souden mogen pretenderen, heeft de sabandaer van Lontor d'Engelse vlagge weder ingehaelt ende wech gesmeten, nadat ontrent een ure, gelijck onse geheele vlope gesien heeft, gewayt hadde. D'Engelsen hierover gestoort wesende' sijn met haer soldaten na Puloron gekeert ende hebben voorsz. cruyt ende cogels in Lontor gelaten.... Doen de tocht na Banda voornamen, vonden niet geraden, groote instantie te doen om assistentie van d'Engelsen te becomen, vreesende dat als de victorie becomen hadden, dat dan met d'Engelsen om de deylinge souden moeten vechten.... Hebben de saecken van langer handt soo gesocht te schicken, dat haere hulpe met eere mochten derven, want anders meerder swaricheyt met d'Engelsen te duchten was, dan oyt met de Bandanesen gehadt hebben. Niettegenstaende ons alle verhinderingh gedaen hebben, schamen haer in Banda niet een derde van 't veroverde en van dé thiende te pretenderen....”¹⁾.

Niet alleen van Banda, ook van Ambon had Coen, „voor onse wederkeeringhe naer 't vaderlandt ende tot een eerlijck affscheyt van hier”, de Compagnie geheel willen verzekeren. „Maer ziende, dat op de tocht van Banda meer tijt verlooren dan ons lieff was, dat daer veel volck moesten laten om de vyanden t'eenemaal uyt te royen, datter op de tocht wel 300 mannen van siekte gestorven waren ende de meeste paert van al het volck uytdermaten met seere beenen gequelt waeren, item dat het ons te swaer soud vallen in 't regenmousson te gelijck tegen Goodts weder ende wint, tegen de vyanden ende tegen de siekte in 't volck wesende te vechten, wierden genootsaect ende mosten dienvol-

¹⁾ I, 646.

gende goet vinden op een ander maniere in Amboyna te handelen dan eerst geprojecteert ende voorgenomen hadden".

Tot de door Coen uitgeschreven algemeene vergadering kwamen de meeste hoofden „lancksamelyck" op, „uytgesondert enige die door quaet weder niet wel comen costen ende de belhamers van alle troubel, daer 't ons meestal om te doen was". Met de schepen van Banda voor Hitoe komende, ontmoette Coen daar Daja, stadhouder van den sultan van Ternate, met de hoofden van Loehoe, Kambelo, Lesidi en Erang, „op wech sijnde, soo haer gelieten, omme naer 't casteel ter vergaderinge te gaen. Daya quam ons met de voorsz. hooffden ende oock die van Hitoe een boort besoecken; vroegen, waeromme de generale vergaderinge soo precis op groote pene beroepen hadden. Wy gaeven haer ten antwoort, dat het was om met gemeene kennisse alle differentie vrientlijck te slechten. Hiermede waeren niet gecontenteert maer souden de particularisatie gaerne gehoort hebben, welck voor die tijt niet goet vonden te doen. Hiermede gescheyden wesende, zijn Daya met de hooffden van Loehoe, Combello, Lucidi ende Eran met frivole excuse weder terugge gekeert, sonder aen 't casteel te comen, vresende naer 't schijnt haere hooffden gelijck d'orangkays van Banda te verliesen, doch als haere gecommitteerden hebben zy eenige slechte lieden gesonden". Ter vergadering werden Daja met zijne Ternatanen, die van Loehoe en „consoorten", verklaard te zijn,,autheurs van alle troubel en rebellie; item dat gesocht hebben onse onderdanen tot haere devotie te trekken, de Christenen Moors te maecken, ende verscheyde plaatzen met d'uyterste ruine gedreycht hebben, soo met onsen vice-gouverneur op de roey gingen. Item dat de Ternatanen die van Hitoe gedreycht hebben, haer landt met gewelt aff te loopen, soo weygerich bleven tol, gelijck die van Loehoe ende Combello, aen de coninck van Ternate te geven¹⁾ Wat nu ten besten van de Compagnie gedaen dient, is claeer ende kennelijck. Doch alsoo de gelegenheit van tijt en saecken zulcx niet toe en liet, vonden goet de hulpe Goodts (te weten de goede gelegenheit na men 't noempt) te verwachten"²⁾.

Coen neemt maatregelen om tegen de „boosheyt, hoochmoet, ge-

¹⁾ Voor het verder ten landdag voorgevallene zie III, 724 vv. (vernieuwing van den eed van trouw aan de Staten-Generaal, den Prins van Oranje en de Compagnie).

²⁾ I, 648.

"veynstheyt ende loosheyt" van de Mooren aan de kust van Ceram ten allen tijde van de hulp der Alfoeren uit het binnenland gediend te zijn. „t Geberchte van Ceram is bewoont met een seecker volck, die gemeenlijck Alfoures off boeren genaempt worden. Zy gevoelen wel datter een Godt is, maer hebben weynich kennisse van religie ende plegen seer vreemde supersticie. De voorneemste coningen van de voorsz. Alfoeres hebben voor dese kennisse met d'onse gemaect ende haer onder gebiet ende protectie van de Hooge Mogende heeren Staten begeven". Zij verzoeken dat er ter kust van Ceram een fort zal worden opgericht „om te beter by malcanderen te mogen comen"; Coen heeft van Speult bevolen bij de eerste gelegenheid hiertoe over te gaan. „Alle de Mooren, jae oock veel van de gesimuleerde Christenen zijn seer jeloers van de vrientschap, door ons met de Alfoures gemaect. Die van Loehoe zijn lange besich geweest om haere stadt te verstercken.... Terwyle de lanndach duerde, was in die van Hittoe mede soo grooten vrees, dat het meeste volck haer woonplaetse verlieten ende haer in het geberchte begaven"¹⁾.

Om de in de Molukken verstrooide macht beter samen te trekken en er zich eventueel tegen de Mooren van Ceram van te kunnen bedienen, besloot Coen drie van de Moluksche forten (Marieko, Kalimata en Saboegoe) te slechten. In de Molukken zouden blijven 500 man, op Ambon 347, „daer gebruyct sullen worden om de ronde met den gouverneur Speult te doen, een redut op Coach²⁾ te leggen ende preparaat ten principale te maken"; dit principale is de onderwerping der Mooren.

Nog altijd moet op Ambon de houten kerk dienst doen, daar indertijd door de Portugeezen neergezet. Zij is te klein en ongeschikt; Coen heeft van Speult bevolen op kosten der gemeente („sonder de Compagnie daermede te belasten") een steenen kerkgebouw te doen oprichten, lang 105, hoog 60 en wijd 60 voeten³⁾.

Te Ambon richt Coen reeds het oog op een ander zijner groote doelen dat nog te bejagen staat: het „procureren" van den Chineeschen handel. Toekomende jaar zal Willem Jansz., met de vloot van defensie tegen Manila gezeild, opnieuw zulk een tocht moeten ondernemen;

¹⁾ I, 649.

²⁾ Kowak, op de kust van Ceram.

³⁾ I, 650.

trekken de Engelschen zich terug, zooveel te beter. De commandeur moet dan naar de kust van China loopen om den Chineeschen handel op Manila te beletten „ende die te procureren 't zy in Batavia off elders Hebben geordonneert, dat op de custe van China alle Chineesse joncken aentasten sullen, uytgesondert alleene die, welcke met onsen pas na Batavia souden mogen varen. Den handel is ons bedunc-kens lang genoch met vrientschap versocht. Wy menen soo goeden recht te hebben om haer den handel op andere landen te beletten, als zy, om ons den handel in haer landt te weygeren. Met alsulcken recht als sy ons uyt China houden, sullen haer daer in doen blyven, totdat anders resloveeren”¹⁾.

Van Amboen keerde Coen 24 Juni 1621 naar Batavia terug, waar hij 12 Juli aankwam. In plaats van Jan Dircksz. Lam, die repatrieeren wilde, had hij Frederick de Houtman gouverneur der Molukken gemaakt. Tegen het slechten van Marieko verzetten zich de Ternatanen niet, maar zoo men ook Kalimata en Saboegoe raseert, dreigen zij zich naar Halmahera te zullen verplaatsen, en op dit dreigement wordt de slechting nagelaten. „t Schijnt dat de Ternatanen cloecker dan d'onse zijn ende haer haen, hoe slecht die oock is, voor coninck weten te houden. Meer respect weten sy van d'onse, dan wy van haer te crygen. . . . Om de herten van de Ternatanen weder t'onswaerts te trekken zeyt d'heer Houtman nodich te wesen, dat met den eersten goede suffisante vlove na de Mollucques vaere ende iets op de Spangiaerden attenteere. Maer wy zijn van een geheel ander gevoelen”. Coen is van meening dat men de Ternatanen kan laten trekken en dat het voldoende is zich van Makjan, Motir en Batjan te verzekeren, „alsoo dese landen sonder de Ternatanen wel connen regeeren ende beschermen”²⁾. — Ternate heeft getracht den prijs van de nagelen te verhoogen, „maer de victorie van Banda verstaende, hebben affstant van haer voornemen gedaen”.

Makassar en de Mataram „trachten seer hart na vrede”. De koopman Jan Joosten, uit Amboen naar Makassar gezonden, brengt voor antwoord dat de koning het land voor de Compagnie wil open stellen. „Wy

¹⁾ I, 650.

²⁾ I, 652.

meenden herwaerts een gesant van Macassar te trekken, maer de coninck heeft daertoe niet willen verstaen, een flauw excuse doende. Alsoo vresen met de vrientschap van Macassar meer dan met d'oorloge ge-incommodeert te worden, blyven noch in beraet, wat doen sullen"¹⁾). De Mataram schijnt gaarne te willen dat men weder te Japara kome handelen, „maer 't en is geensints geraden".

Bantam heeft met menigte van prauwen de kust tusschen Cheribon en Batavia onveilig gehouden om den toevoer van levensmiddelen te verhinderen. „Alsoo die van Bantam niet dan met vloten van 20, 30, ja 50 a 100 prauwen uyt sijn varend, is weynich van d'onse op haer geattenteert, alsoo 't ons niet wel gelegen compt veel prauwen te gelijck uyt te senden".

Er zijn nog weer eens gecommitteerden naar Bantam geweest, een van de Nederlanders en een van de Engelschen; zij zijn tot den mond der rivier gevaren, en daar opgehouden. Den pangoran konden zij niet te spreken krijgen, maar presenteerden hun missive, „een goetaccoort ende vrede versoeckende. Hierop wierd van wegen de pangoran geantwoort, dat met d'Engelsen geen vrede behoeffden te maecken, alsoo geen oorloch met haer hadde: sy mochten in de stadt comen als 't haer gelieffde, maer met de Nederlanders wilde niet te doen hebben. D'onse wierden gevraecht off sy Jacatra wilden overleveren. Hiermede zijn de gecommitteerden, nadat twee dagen gewacht hadden, wedergekeert.... D'Engelsen sijn seer genegen om den handel tot Bantam ernstlijck te versoecken. Niet dan per forme hebben sy soo nu, soo dan een schip voor Bantam gehouden, ende tsedert 10 Augusto de handt t'eenemael daer van getrocken, niettegenstaende het haer een geen schepen gebreect. Wy hebben verscheyde maelen versocht de handt neffens ons aan de besettinge van Bantam te houden; niet dan blauwe excusen is daer op gevolcht. 't Eene schip (seyden zy) was onbequam, 't ander most verdubbelt worden, andere mosten tot de negotie versenden. Den commandeur Fitzherbert was 't hert te groot om met d'Exchange soo vilen dienst voor Bantam te doen. De *Chaerles* lag in de ladinge en most na Engelandt gaen. Als gelegenthelyt van schepen bequamen, soudense voor Bantam zenden.... Wy geloven volcomelijck, dat soo sy de sterckste waeren, dat met de slach tegelijck protesteeren, insinueeren

¹⁾ I, 653.

ende haer met gewelt van ons souden soecken te revengeeren . . . Wy sullen soo veel doenlijck op ons hoede wesen^{1).} Wy hebben verclaert tevreden te wesen, dat d'Engelsen alleene na Bantam souden gaen, om t'ondersoecken off den handel voor beyde de Compagnien connen becomen, doch met conditie, dat de peper soo goeden coop coopen, dat die met een redelijcken penninck beswaren mogen, ende wy die heffen sullen tot soulagement van de groote oncosten die tot Batavia zijn doende. . . . Hierop antwoorden d'Engelsen, dat geen last hebben om haer meesters goet aan ons te geven"^{2).}

Aan nieuwe schepen deden de bewindhebbers het niet ontbreken. Gedurende Coen's afwezigheid en daarna waren te Batavia aangekomen niet minder dan 20 schepen, en twee op de kust van Koromandel. Slechts één, de *Leeuwin*, liet nog op zich wachten. Uit de medegebrachte missiven bleek, dat ook Bewindhebberen van het nut eener vestiging op de kust van China overtuigd waren^{3).} Zij hadden belangstelling voor het groote land bezuidoosten Java, waarvan de schepen *Eendracht*, *Zeewolf* en *Amsterdam*, en nog later de commandeurs Houtman en Dedel, stukken hadden ontdekt, en dragen Coen op een bekwaam schip of jacht met de noodige instrumenten uit te zenden om verdere ontdekking te doen, „beginnende van de 21ste graet daer ons volck 't voornoemde lant hebben verlaten, ende soo voort noortwaerts tot aan den uuttersten hoeck naest aan Java gelegen; vandaer oostwaerts aan soo verde als 't voorsz. landt oft naegelegen landen om de Oost haer sullen openbaren, ende sullen daerom met voorsz. schip oft jacht gesonden worden ervaren luyden hem daerop verstaende, dewelcke pertinente notitie van alles sullen nemen, teeckeningen medebrengen ende aan ons oversenden, opdat van de gelegenthelyt van 't lant, van sijne commoditeyt, 't gene daer de becommen is, wat volck, wat manier van leven ende soo voorts, ons pertinentelijck mach blijcken"^{3).} — Een particulier Nederlandsch scheepje is aan de Kaap geweest onder voorgeven van robben te willen vangen; het is echter ook verder geweest, tot in het gezicht van Madagascar (dat zij wegens harden stroom om de

¹⁾ I, 655.

²⁾ Brief van 9 Sept. 1620 (IV, 465).

³⁾ Zelfde brief (IV, 471).

Zuid niet hebben kunnen aandoen); „omme de gerechticheyt van 't octroy te bewaren” hebben de heeren het scheepje doen arresteeren¹). — Sedert het begin der eerste tienjarige rekening (1603) tot nog toe heeft de Compagnie in alles uitgekeerd twee kapitalen, doch heeft dit niet kunnen doen zonder f 5.600.000 op interest te nemen, „dat eenen ineetende cancker is”²). — Wel verre van, als Coen onderstelt, assistentie te kunnen krijgen van de Staten-Generaal, moeten bewindhebberen waarnemen dat „treffelijcke collegien” er bij dit lichaam op aandringen dat de Compagnie „in dese beswaerlijcke tijd” het land bisspringe, dat bij de binnenlandsche troebelen gedurende het Bestand groote onkosten heeft geleden, tegen de Barbarijsche roovers en om den Oceaan te bevrijden groote equipagiën doet, en nu zelfs bondgenooten in Duitschland zal moeten gaan assisteren³). — Belangrijk is een brief van 4 Maart 1621, mededeeling inhoudende van een bezoek van commissarissen der Engelsche Compagnie, Sir Dudley Diggs en Maurice Abbott, in den Haag; zij hebben verzocht dat de Nederlandsche Compagnie hare equipage inkrimpe, daar de Engelsche die niet bij kan houden, maar ten antwoord bekomen dat het beide Compagnieën vrij staat de grootte van hare equipage te bepalen zonder daartoe consent der andere te behoeven⁴). Zij hebben verder voorgesteld inkoop bij gemeen overleg en tot vastgestelde beperkte hoeveelheid, en verkoop tot een vastgestelden prijs, „om alsoo de Indische waren in reputatie te brengen”. Ten opzichte van den inkoop van peper althans heeft men het tot een „provisioneel concept” gebracht, dat aan Coen wordt medege-deeld, maar waaraan hij zich niet behoeft te houden, daar het nog niet door beide Compagnieën finaal gearresteerd is. In Soerate kan verstandhouding met de Engelschen nuttig zijn, omdat beide Compagnieën daar stuiten op de tegenwerking der Moorsche kooplieden, die zoeken te verhinderen dat men waren inkoopt voor de Roode Zee en Moka dienstig, een handelsterrein dat zij zelf verlangen te blijven exploiteeren⁵). Bewindhebberen verzoeken Coen's aandacht voor den Perzischen handel. De Engelschen kunnen dien alleen niet „besetten”, daar

¹⁾ Brief van 12 Dec. 1620 (IV, 473).

²⁾ Zelfde brief (IV, 479).

³⁾ Zelfde brief (IV, 480).

⁴⁾ IV, 484.

⁵⁾ IV, 486.

zij concurrentie der Nederlanders vreezen en hun kapitaal niet groot genoeg is, deze te overwinnen. „Desen handel is tot noch toe altijd over Alep ende Syrien geleyt, ende bevinden, dat van daer in Europa jaerlijcx omtrent 6000 balen syde werden gebracht, waervan wy in dese Geunieerde Provincien crygen omtrent 1500 balen, Engelant 600, Venetië 1500, Marseilie 2000 ende Genua, Lucca, Firenze, Messina de resterende 400, welck alle binnen den tijt van een jaer geconsumeert connen werden met groot voordeel". Indische waren worden tot dusver in Perzië ingevoerd door de Portugeezen van Ormoez, „die al de quartieren van Persia, de Oostcust van Arabia, ende over Basera ende Bagdet 't gebiet van den Grooten Heere van Constantinopelen versien. Desen toevoer de Portugesen ontnomen ende ons toegevocht sijnde, soo en soude 't niet beswaerlijck vallen voor beyde de Compagnien alles op te coopen ende grootelijcx strecken tot benefitie van de Indische waren, die overschieten sullen boven de gemelde, die in haer respectieve quanteeyten voor Europa nodich sullen wesen . . . Wy hoopen U. E. advis hierop te verstaen". De medewerking van den koning van Perzië kan worden verkregen, wiens intentie is „om t'ontreken van den Grooten Heer de middelen, die hy by impositie op de voorsz. syde, die door sijn gebiet passeert, is heffende"¹⁾). — De Compagnie vindt zich thans met zooveel nagelen „beset", als zij in geen twee jaren in Europa kan vertieren. Beperking en prijsregeling zijn noodig, opdat niet het derde deel, dat de Engelschen zullen ontvangen, in de geheele behoefté van Europa kunnen voorzien²⁾.

Terwijl men over dit een en ander met de commissarissen der Engelsche Compagnie onderhandelde, kwam bericht dat het schip de *Witte Beer* 22 December 1620 op een warrant van den Lord High Admiral van 30 September 1620 oude stijl te Plymouth was aangehouden. Commisarissen verzekeren er niet van te weten, dan „wy en cunnen niet begrypen, by wat personen 't arrest soude mogen wesen versocht als by deselve Compagnie. Het con wesen, dat sy met een haesticheyd daertoe hebben geresolveert, verstaende 't gepasseerde voor Patana³⁾ . . . In het provisioneel reglement, waerover wy met d'Engelsche tracteren,

¹⁾ IV, 490.

²⁾ IV, 491.

³⁾ Hiervóór, blz. 180.

hebben artijckel gestelt, dat in toecomende d'een noch d'ander Compagnie om geene oorsake ter werelt sal vermogen elcanders schepen te becommeren oft arresteren. Wy hebben dit aldus geremonstreert aan de Hooch Mogende Heeren Staten Generael, die haer gesanten, ordinarisse ende extraordinarisse, by Syne Majesteyt van Groot Brittaignen hebben gelast over dit arrest te doleren als directelijc strydende tegen 't tractaet, by Syne Majesteyt selffs geconfirmeert, opdat in toecomende niet meer occasie gegeven en werde omme aen hare vruntschap ende sinceriteyt te twijffelen" ¹⁾.

Coen's klacht over het accord met Engeland wordt niet aanvaard. „De Hooch Mogende Heeren Staten Generael hebben noodich gevonden dat dit alsoo soude geschieden, die best weten te ordonneren wat den lande dienstich is". — Het avancement van den Chineeschen zijdehandel wordt ten hoogste gerecommandeerd, „want nadat wy onderrecht worden, soude aen de Chineesche zyde veel meer proffijt te doen sijn als aen die van Persia, dewijl dese maer ten hoochsten een cent ²⁾ profijt soude geven ende aen die van China wel anderhalf soude te winnen wesen". De Chineesche jonken moeten dus goed onthaal vinden, „sonder deselve in 't eerste te verbinden aen sware belastingen ende tollen, die namaels, als den handel eenmael gestabilieert sal wesen, met minder schade in treyn gebracht sullen cunnen worden" ³⁾. Bewindhebberen, hoewel „verhopende dat aen den Chineesen handel soo groote middelen mettertijd sullen cunnen worden besteet, dat hier te lande daeraen soo groote cappitalen souden connen vertieren als selffs aen 't gros van de 4 specerijen, te weten peper, nagelen, foely ende noten", zijn evenwel bevreesd „dat de Chineesen noch in lange niet sullen cunnen resolveren om soo rijcke effecten tot Jacatra te brengen als de vergrootinge van onsen handel vereyscht, vermits den grooten risico door den langen wech, die sy passeren moeten in haer stormachtich Noordermousson met soo swacke schepen als hare joncquen sijn: exemplaar aen Mallacca, gelegender voor de Chineesen als Jacatra, daer de Portugeesen de Chinesen noyt hebben cunnen trekken". De inkoop zal voordeeliger kunnen geschieden op de kust van China zelf. Het ware

¹⁾ IV, 492.

²⁾ 100 %.

³⁾ IV, 493.

te beproeven met 10 of 12 schepen naar de haven van Chincheu te loopen, „daer men secht uytgevoert wert al 't gene uit China compt”, de uitvaart naar Manila te beletten, „maer hare joncquen die van desseyn waren om te seylen na andere Suyderquartieren van Champa, Cambodia, Siam, Patana, Sumatra, Java, Borneo, Celebes, souden te samen connen geconvoyeert worden met een schip ofte 2 (die men met enige slechte Chineese waren vooruit soude mogen afladen) totdat benedenwints souden sijn ende tenemael versteeken van 't Philippinse vaerwater Macao ofte de Cantonse rivier souden mede beseth moeten houden, alsoo de vreemdelingen daer alleene werden geadmitteert. . . . Wy achten dat men hierdoor de Philipinas best soude cunnen ruineren, ende meenen door 't voorcomen van den risico der Chineesen, dat ons soodanigen handel ongelijck profitabeler soude comen te sijn De Chineesen handel soude 't grootste welvaren aan de Compagnie cunnen veroorsaecken”¹⁾.

Te Batavia — want bewindhebberen bevestigen dezen naam²⁾ — „sal U. E. niet toelaten, dat 't lant eenige prejuditie in haer geconquessteerde gerechticheyt en werde gedaen Tot vermenichvuldiginge van d'inwoonderen ende trafficquen vinden wy goet dat vooralsnoch geene tollen ofte belastingh op d'uutgaende ofte incomende goederen en worde gestelt, maer dat alleen de Indiaense natien, arriverende, sullen moeten overleveren een lijste van haer ingeladen goederen, ende van den Gouverneur van 't casteel by geteekent billet licentie versoeken om te mogen veropen sulcx als in hare schepen geladen is, ende, wederom vertreckende, gelijcke lijste van de goederen die sy willen vervoeren, ende licent om te vertrecken, betalende voor 't selve billet aan de Compagnie een cleyne recognitie, niet excederende een reael van achten. U. E. heeft wel gedaen, Bencon mede als schepen geadmitteert te hebben in saken, die de Chineesen raken. Indien andere Indiaense natien in grote quantiteyt mede aldaer comen te resideren, sult van gelijcken mogen doen. Rechten ende wetten sal U. E. aldaer doen observeren die hier in Hollandt geobserveert werden, achtervolgende de politicque ordonnantie van den 1en Aprillis 1580, de verclaringe van de Heeren Staten van Hollant op de ordonnantien van de successien

¹⁾ IV, 495.

²⁾ Hiervóór, bl. 211.

van den 13 Maert 1594, het placcaet op 't stuck van de successien ab intestato van den 18 December 1599; ende daer deselve ordonnantien niet in disponneren, sult gebruycken de gemeene civile rechten, soals die hier te lande worden gepractiseert" ¹⁾).

Bewindhebberen hebben kennis genomen van den wensch, Batavia aan goede eerbare vrouwen en jonge meisjes te helpen. De kamers der Compagnie zijn aangeschreven elk in den haren te onderzoeken „hoe met de meeste gevoechlycheit daeraen comen sullen, 't sy dat by consent van de magistraten uyt de Goodtshuysen werden gelicht, oft dat yder, die 2 oft 3 jongers wil recommanderen op de schepen, gehouden sal wesen mede een meysken uyt te leveren, met belofte dat sy wel ende eerlijck gehouden sulle werden. Wy sullen ondersoecken, oft oock eenige getrouwde luyden met vrouw ende kinderen derwarts cunnen gesonden werden" ²⁾).

Bij overweging van Coen's aankondiging, met het begin van 1622 te zullen repatrieeren, is bevonden dat het voor zijn persoon „eerlijck ende loflijck" wezen zal, gelijk voor de Compagnie dienstig, dat hij nog eenigen tijd in zijn ambt blijve. Sedert de benoeming tot gouverneur-generaal „heeft U. E. meer gelegenheit gehad omme te toonen U. E. beleyt ende cloeckmoedicheyt om den onsekeren staet van de Compagnie te afirmieren, als dat U. E. industrie ende experientie heeft cunnen voortbrengen de effecten die wy met goede redenen daervan hadden te verwachten, indien U. E. in synen voornemen niet en waert verhindert door vele obstaculen die onvermydelijk geweest sijn. Nu dat soodanige beletselen ten deele sijn wechgenomen ende U. E. op eenen goeden wech gestelt sijt, dunct ons, dat U. E. eere is geinteresseert, indien de vruchten van uwen arbeyt aen een ander over soud laten"; weshalve hij verzocht wordt zich opnieuw voor 3 a 4 jaren te verbinden, onder conditie dat zijn jaren als directeur-generaal hem zullen worden toegerekend a f 400 in plaats van f 300 per maand, en dat hij als gouverneur-generaal van dato dezer missive zal genieten f 800 in plaats van f 600 per maand. „Op rekening van 't geene U. E. sal comen" is aan Abram Lamberts te Amsterdam uitgekeerd f 14.100, „sooveel als hy verclaerde van noode te hebben tot betalinge van 1000 ponden kapitaal

¹⁾ IV, 498.

²⁾ IV, 508.

ende actie in de Vereenichde Compagnie, voor U. E. innegecocht". Voor 't onverhoopt geval dat Coen de continuatie afwijst, wordt op hem en Raden van Indië commissie verleend tot benoeming van een opvolger¹).

Een brief van 8 April 1621 (van de kamer Amsterdam) geeft kennis, dat den Engelschen gecommitteerden aanbod is gedaan van vrijen handel te Batavia, mits dragende de helft der kosten van kasteel en garnizoen. — „Met d'expiratie van de Treves is niet dan voordeel by de Compagnie te verwachten, want de custen van Spaignien seer onveyl sullen wesen voor de uytgaende en commende Portugeesche schepen uyt de Oost-Indien", waertoe de oprichting eener West-Indische Compagnie zal bijdragen: „Wy worden by haer Hooch Mogende geinviteert omme een goet cappitael van 10 oft 12 tonnen gouts mede in de West-Indische Compagnie te teeken, opdat by onderlinge correspondentie ende intrest van de 2 gemelde Compagnien alles tot meesten dienst van beyde gedirigeert mach werden"²).

Ter beantwoording van een en ander, hem bij de patriasche missiven aangediend, merkt Coen in zijn brief van 16 November 1621 onder meer op dat hij uitermate verwonderd is order tot uitbreidung van handel te ontvangen, zonder dat de XVII tegelijk meer geld zenden dan te voren. „Met het gelt, welck de heeren jaerlicx gewent zijn te zenden, can niet meer retoeren gecocht worden dan jaerlicx gesonden zijn.... Dit jaer zijn hier 6 Chineese joncken geweest. Sy hebben voor 17 joncken passen medegenomen.... Rijcke waren voor 't vaderslandt dienstich sullen (na geopineert wort) in geen quantiteyt brengen, ende enige Chinesen seggen dat soo lange wy op haer custe off daerontrent geen vaste plaetsen begrypen, de vaert op Manilha niet nalaten sullen, want om de groote proffyten sal 't altoos by d'een off d'ander geavontuert worden.... Door gebreck van schepen, volck ende gelt hebben voor dese hierinne niet connen doen. Nu hebben wel schepen, maer gants geen gelt.... Met het weynige dat byeengeschraept can worden sullen 't aenstaende mousson eenige schepen na de custe van China senden om t'ondersoecken wat verrichten connen"³).

¹) IV, 510.

²) IV, 514.

³) I, 661.

Een vloot van defensie, bestaande uit 7 Nederlandsche en 4 Engelsche schepen, is 18 October naar de kust van Goa vertrokken. „Daer is niet een van alle onse hoofden, die met goet genoegen in compagnie van d'Engelsen op tochten vaere.... Om de vlagge is mede questie geweest. D'Engelsen wilden die weder op de groote stenge voeren, doch eyntlijck is de vlagge by ons gebleven ende d'heer Dedel admiraal gemaect.... Begeeren de heeren wat groots gedaen te hebben, soo onlast ons van d'Engelsen.... Wy verseeckeren U. E. dat ons d'Engelsen meer dan de Spangiaerden ende alle uwe vyanden hinderen. Wat op dat groote heyligh verbont van de Christenen, die met soo grooten corragie 't heylige landt innamen, gevoldt'zy, gelieve de heeren te gedencken. Maect dat wy gescheyden worden, ende elck zijn limite become.... Soo U. E. aldaer niet connen doen, beschickt ons gelt, dat haer van de banck mogen dringen.... Hoe connen 't des Compagnies vrienden wesen, die haer raden weynich gelt na Indien te zenden, die haer willen binden aan 't gene selffs nimmermeer sullen houden?.... Gelijck de Compagnie de groote lasten sonder de groote retoeren niet suporteeren can, even alsoo connen wy met weynich gelt geen groote retoeren coopen.... U. E. die met cleene capitalen negotieren ende ons maer 500.000 realen tot de gantsche handel senden (sijnde qualick soo veel als de Portugiesen alleen aan diamanten besteden) doen soo groote oncosten aan equipage, dat de gantsche werelt hen des verwonderi.... Dewyle U. E. de beste gelegentheyt van de werelt hebben om op 't oncostelijxt t'equipeeren waaromme laet ghy dan naer een groot capitael tot den handel te gebruycken, den vyandt ende de geveynsde vrienden doot te varen?.... Wy sijn soo sober van gelt, dat niet en weete, hoe ons redder sullen.... 't Is mede door gebreck van gelt, dat de Chineese handel noch niet vercregen ende met haere waeren om de West niet gehandelt hebben. Daer moet sooveel gelt in Indien gesonden worden, dat met dat gelt soo veel gelt uyt Japan, China, Siam, Borneo, Sumatra, Mocha, Soffala ende andere plaetsen meer trecken mogen, dat d'nlantse oncosten winnen ende de jaerlijcxe retouren voor 't vaderlandt met d'overige winst van d'nlantschen handel opgecocht mogen worden. Dit can geschieden soo 't U. E. gelieft den staet van Indien behoorlijck van capitael te voorsien”¹⁾.

¹⁾ I, 667.

Het Zuidland te ontdekken komt nu niet wel te pas; „d'occasie ende tijt sullen daertoe waernemen". De expeditie naer China zal in April 1622 vertrekken. In Perzië schijnt de zijdehandel in handen van den koning te zijn, gelijk in Atjeh die van de peper. De Engelschen hebben er nu twee jaren achtereen 200.000 realen in gewaagd, maar ondervonden, „dat soo haest den coninck vernam datter gelt gecomen was, hy datelijck de prijs van de zyde hondert ten hondert verhoochde". In Soerate besteden de Engelschen mede 150.000 a 200.000 realen per jaar. „Waer U. E. blyven ende waeromme de Vereenichde Nederlanden de voorschreven handel onthouden, gaet ons verstant te boven, alsoo wel weten, dat het haer aen geen gelt schort. Meest al het gelt, na wy verstaen, moeten d'Engelsen van Nederlandt haelen" ¹⁾).

Volgens aanschrijving is thans de naam Batavia officieel aangenomen. Moge er volk komen om er ter eere Gods en tot welstand van de Vereenigde Nederlanden treffelijke kolonie te planten. „Veel hondertduysende souden haer alhier connen generen. Dat de heeren ordre gegeven hebben om jonge meyskens ende eerlijcke getrouwe lieden te senden is ons lieff; U. E. gelieve daeraen soo goeden handt te houden, dat het effect sorteere In Banda resteert niet meer, dan dat aldaer een goet getal eerlijcke getrouwe lieden gebracht worden, die waerdich sijn ende oock weten slaven ende slavinnen te gouverneeren De voortganck van de West-Indische Compagnie is ons lieff, doch willen U. E. gebeden hebben goede sorge te dragen, dat dese Compagnie daerover in de fourneringe van volck niet vercort worde" ²⁾.

Nu men Batavia bezit en dit stapel worden moet, kunnen de kantoren te Atjeh, Patani, Sangora, Ligor, Bordelong, en in Siam en Kambodja, worden gelicht. Naar Atjeh en Patani is reeds bevel daartoe gezonden.

Van de vrije luiden, die consent hebben gekregen met klein vaartuig in het vaarwater van Malaka te kruisen, beleeft men verdriet. „Dese lieden stellen haer soo qualick aen, dat ons schamen 't quaetste te verhaelen. Alle de coningen van Jhoor, Jamby, Andrigiri, Palimban ende andre meer souden ons bykans te vyandt maecken ende ons volck doen vermoorden. Eenige hebben onderleyt gehadt den *Dolphijn* aff te loopen. Daer zijn eenige met der doot gestraft, maer 't mach al niet helpen; 't

¹⁾ I, 668.

²⁾ I, 671.

schijnt dat haer sullen moeten inhouden¹). Soo eenige eerlijcke burgerye hadden, wy souden al 't geboefte wel werck geven in 't gene daertoe van Godt geschapen zijn"²).

Blijkens balans bedraagt per 20 October 1621 het in Indië aanwezige kapitaal 52 tonnen gouds: 20 in contanten, 20 in koopmanschappen, 9 in provisie voor de forten, 3 in uitstaande schulden. Trek hiervan af 6 ton in het tegenwoordig retour naar patria gestoken (met de scheppen *Hollandia* en *Middelburch* waarmede deze brief gaat), item de 9 en de 3 ton waarmede men niet handelen kan, en er blijven over 34 ton, die deels op de kantoren, deels varende zijn, om voor 't eerste, tweede en derde jaar aan retour naar patria besteed te worden, „soodat ter niet een reael tot den inlantschen handel resteert. Begeeren U. E. dat met d'inlantsche handel soo veel winnen, dat niet alleen d'inlantsche oncosten daermede betaelt, maer oock een goede somma gelt tot opcoop van retoeren voor 't vaderslandt gewonnen moge worden, soo is noodich dat gestadich ontrent 100 tonnen gout op de comptoiren ende in Indien over ende weder varende gehouden worde, behalven 't gene gestadich van 't vaderslandt herwaerts ende van hier naer 't vaderslandt varende is"³).

Voor het eervol aanbod hem gedaan bedankende, meldt Coen dat hij genegen was geweest met dit schip de *Hollandia* naar 't vaderland te keeren, en dus den Raad van Indië verzocht heeft een opvolger te benoemen, doch men heeft deze benoeming uitgesteld tot zij met advies der gouverneurs van de Molukken, Amboen en Banda zal kunnen geschieden, „'t welck verhoopen Juny naestcomende wesen sal"⁴).

Een brief van 20 December 1621 bevat eenig nieuws over de vloot van defensie. Zij heeft van Januari tot Juni de wateren van Manila bekruist en 5 Chineesche jonken genomen. „De tax voor de goederen die voor onse portie becomen hebben beloopt f 63.000; gelijken deel heeft d'Engelse Compagnie genooten, doch 't beste deel, na wy verstaen, is door d'officieren ende 't gemeene volck genomen. Men zeyt, dat daervan voor f 120.000 in Firando vercocht hebben. Hiervan geven d'onse

¹) Thuis houden.

²) I, 673.

³) I, 678.

⁴) I, 679.

d'Engelse de schult, seggende dat alsoo sy na haer believen rooffden ende plunderden, dat het d'onse mede niet conden verbieden. Na wy verstaen heeft het seer schandelyck toegegaen . . . Eenige van d'Engelsen schamen haer niet te zeggen dat voor geen andere willen stelen, dat op coopvaerdye ende niet ten oorloge verhuert zijn, ende dat liever tegen ons dan tegen de Spangiaerden willen vechten" ¹⁾). Van het effect der blokkade van Manila krijgt men geen hoogen dunk bij het bericht dat twee dagen na het vertrek der vloot drie fregatten van Macao te Manila zijn aangekomen, dat het zilverschip van Acapulco Manila heeft bereikt en twee jachten vandaar naar Nieuw-Spanje zijn uitgevaren; van Macao zijn dit jaer in Japan geweest 6 fregatten. — Te Firando heeft de raad der vloot besloten, primo December de bekruising van Manila te hervatten, maar Coen verwacht dat de Engelsche schepen zich onttrekken zullen en naar Batavia keeren.

„Vermits ons noyt met treffelijcke cargasoenen als vermaerde coopliden in Japan vertoont hebben, maer alleen met veel ledige schepen in Firando havenen ende onsen vyandt van daer vervolgen, waerdoor veel Japonders mede groote schade lyden, begint onse reputatie in Japan seer te verminderen. Niet dan voor zeeroovers werden d'Engelsen en wy aldaer vernempt; door gestadich aenhouden van de Portugiesen by den keyser is ons ende d'Engelsen verboden, niemant ontrent Japan (sonder definitie van limite) te beschadigen, gelijck mede geen volck noch amonitie van oorloge uit te voeren. Alsoo geen gelt hebben om tegen de Portugiesen in 't hoff van den keyser te vereeren, is te duchten, dat ons mede wel verboden soud mogen worden 't uutvoeren van rijs ende 't havenen met d'oorlochschespen in Japan, met precise ordre met wat ende hoeveel schepen daer comen sullen, welck ons niet wel passen soude" ²⁾.

De genegenheid vermeerdert dagelijks, de kantoren van Patani, Sangora, Siam en Kambodja te doen lichten.

De Mataram heeft de gevangen geslaakt „ende tracht nu met vruntschap vrye passagie te water op Bantam van ons te becomen, om sich meester van Bantam te maecken"; het zou nu kunnen gebeuren, „dat Bantam onse vruntschap mede versocht om sijn staet tegen de

¹⁾ I, 682.

²⁾ I, 683.

Mattaram te meynteneeren. Hoe wy ons tusschen dese twee coninckrijcken behooren te dragen, is seer considerabel. U. E. gelieven ons daerop met den eersten goeden raedt ende goede ordre te geven" ¹).

Chineesche jonken worden dagelijks te Batavia verwacht; men zal zeer om geld verlegen wezen. „Meer melck storten U. E. om, dan alle de koeyen in Nederlandt in langen tijt connen geven. Beminnen de heeren de welstant van 't vaderslant, betoont het doch in d'een manier off d'ander.... Met één caracque alleene verstaen wy in Goa aengecomen te wesen 600.000 realen in spetie, ende U. E. schamen haer niet, met royaler scheepen dan de Spaense caracquen zijn soo weynich gelt te senden....”.

Van het nieuw aangekomen volk sterven velen jaarlijks weg; „met 50 per cento achte dat niet vry sijn.... Evengelyck de cloeckmoedige soldaten, hoe wilt, ongeregelt, boos ende godloos oock mogen wesen, nodich sijn om 't spits van den vyandt aff te byten, immer soo seer ende noch meer sijn hier eerwaardige, gestadige lieden van noode, omme de geconquesteerde landen, insonderheyt Batavia, Banda ende Amboina, te peupleeren.... Dat U. E. voor ons ende andere eerlijcke partuere sonden, niet veel moyten souden de heeren behoeven te doen om in 't landt te houden alsulcke lieden als selffs begeeren" ²).

Spoedig volgt op dezen brief een ander schrijven, van 21 Januari 1622. Het jacht de *Galias*, van Patani naar Batavia, heeft in een Portugeesch scheepje een kist vol missiven buit gemaakt, die schijnen aan te duiden dat Goa en Malaka zeer achteruitgaan, en Macao, tot dusver een open plaats, zich met bolwerken versterkt. „Een seecker Jesuïet advyseert, soo den coninck geen cappiteyn ende garnesoen sendt, dat de stadt in corten van selffs vergaen sal, off sal van de Chinesen off van de Hollanders vermeestert worden". De Chineezzen zijn met de Tartaren in oorlog gekomen; de Chineezzen zijn in het nadeel. „Over 4 a 5 jaeren zijn al de Jesuiten ende alle andere geestelijken uit China verdreven, doch evenwel zijn noch 20 paepen secretelijck boven in 't landt houdende. In October 1621 is door ordre van den coninck van China een

¹) I, 685.

²) I, 686.

mandaet van de mandorins van Paguin¹⁾ aen die van Maccau gecomen, dat hem souden assisteren met 100 mannen, om het geschut tegen de Tartar te gebruycken. De Jesuiten, die voor dese uit Paquin verdreven zijn, werden weder ontboden met haere boecken, 't gebruyck van 't geschut leerende.... Van dese tydinge sijn de Portugiesen seer verblijt, hopende daerdoor goet acces in 't rijck van China te becomen, omme haer tot het Christen gelove te brengen.... In Japan werden de Roomsche paepen noch hart vervolcht ende jaerlicx eenige gedoot, welck door de Portugiesen martelaers genoempt worden; doch evenwel zijn daer noch 35 priesters secretelijck hebbende, omme de Christenen in devotie te houden ende 't gelove te verbreyden; 1300 personen hebben zy verleden jaer noch gedoopt. In Cochinchina hebben 7 paepen; na Cambodja ende Isla Formosa sullen mede zenden, gelijck met alle occasie na China, Japan ende Cochinchina doende zijn. Alsoo verstaen hebben dat wy van meninge zijn in Cochinchina te handelen, sal derwaerts een expresse ambassadeur van Maccau gesonden werden om ons van daer te weeren. In Japan, seggen zy, begosten onse saecken seer qualick te staen. De Japanders wierden gewaer dat niet dan zeerovers waeren, ende sy verhoopten dat onse affscheyt welhaest becomen souden"²⁾.

De Engelsche-Nederlandsche vloot tegen Goa richt niets uit; de een geeft den ander de schuld. „Ten onrechten ontsiet de vyandt onse vereeninge, want min noot van beyde de Compagnien hebben, dan van ons alleen.... Wy moeten gescheyden zijn, en hoe verder van den anderen gescheyden worden, te beter sal de vrientschap wesen"³⁾.

Behalve de schepen tegen Goa en Manila worden thans 6 jachten in Solor en Timor gebruikt en 8 schepen om de Oost; de rest tot de negotie. Met hetgeen hij te Batavia over heeft zou Coen nog „yet sonders" willen voornemen; namelijk of het redres van de Molukken en Amboen, of het leggen van een fundament om den Chineeschen handel te verkrijgen. „Tot noch toe hebben niet connen resolveeren. Om den staet van de Mollucques ende Amboyna te verseeckeren zijn geen schepen van noode, maer volck. Wy connen sooveel volck niet uitmaecken als

¹⁾ Peking.

²⁾ I, 692.

³⁾ I, 694.

nodich is, off souden die van de schepen moeten lichten, de negotie berusten ende de schepen vergaen laten. Om de Chineesche handel te vercrygen, is nodich dat Maccau geconquisteert off een ander plaatse op de cust van China begrepen ende versterct worde. Om Maccau te conquisteren off een andere plaatse te verstercken behooren niet min den ontrent 1200 mannen te velde te brengen, waertoe mede geen raet weten. Met cleene macht na de custe van China loopende, doet men niet dan den vyandt waerschouwen. 't Gene in de Mollucques en Amboyna te doen is, sal met den tijt en met gemack gedaen moeten worden. Om een weynich volck, dat de schepen hertoe geven connen, de schepen te laten vergaen, staet ons niet wel aen" ¹⁾).

Bijzondere wensch aan het slot:

„Om 't slechte nieuwe volck (welck de heeren jaerlicx senden) t'exerceeren wert dagelicx seer veel cruyt geconsumeert. Derhalven dienen de heeren niet naer te laten ons jaerlicx weder opnieuws te versien, opdat niet weder als voor desen verlegen geraecken" ²⁾.

Een briefje van 14 Maart 1622 bevestigdt, dat de Engelschen aan de gemeene defensie 6 schepen ontrekken zullen, zoodat zij er slechts met de 3 schepen en een fregat, die met Dedel tegen Goa zijn vertrokken, aan blijven deelnemen. „Door gebreck van schepen, volck en provisie seggen d'Engelse commisen, dat de 10 schepen van defensie niet fournieren connen" ³⁾). Er is geen twijfel, zegt het briefje, of men zal den Chineeschen handel wel verkrijgen. Breeder komt Coen hierop terug in zijn volgend schrijven, van 26 Maart 1622.

De blokkade van Bantam, vangt deze brief aan, is wel zeer lastig. Niet minder dan 2 schepen moeten er voortdurend toe bestemd blijven, „ende om die te verlossen worden noch 2 andere belemmert, vermits het volck seer innevalt soo niet dickwils verlost worden. Vol watersucht is het scheepsvolck van den *Dragon* nu cortelings van daer gekomen, en dat met 12 dooden die van de watersucht gestorven waren. Soo haer door andere schepen niet verlost hadden, 't is apparent dat altemael gestorven souden hebben" ⁴⁾.

¹⁾ I, 698.

²⁾ I, 700.

³⁾ I, 701.

⁴⁾ I, 704.

De naar Batavia gevoerde Bandaneezen zijn 27 Januari in hechtenis genomen, op verdenking van moordaanslag tegen Coen en voornemen, Batavia af te loopen en te verbranden. De acht orangkaja's zijn allen ter dood verwezen en de gemeene lieden veroordeeld, de Compagnie als slaven te dienen. 210 manspersonen zijn aan de ketting geslagen, 307 vrouwen en kinderen naar Banda gezonden „om daer onder d'onse verdeylt ende vercocht te worden. Om eens van die hertneckige boosen aert ontslagen te worden hebben aen d'onse in Banda geordonneert, soo daer noch eenige orangkays off orangbayckx zijn, dat die herwaerts senden. In de confessie van de voorsz. orangkays sullen U. E. sien, hoe zy alhier door d'Engelsen, ja van de president selve met hoope gevoet zijn. Dese verclaringe voor de president van d'Engelsen ende zynen raedt gelesen sijnde, heeft hy 't oock niet ontkent, maer met een swygen bevesticht" ¹⁾.

De *Gouden Leeuw* heeft van de kust van Koromandel aangebracht 124 slaven voor de Compagnie en 52 voor vrijelieden. „Dit hebben alsoo geconsenteert, om de peuplatie van Banda, Amboyna ende Batavia te beter te vorderen . . . Wy zijn van meninge wederom een groot schip off meer met den eersten derwarts te senden, en dat insonderheyt om menichte van volck te becomen" ²⁾). Naar Banda zijn gezonden 530 zielen, „meest vrouwen, kinderen, jongers ende meyskens", de 307 vrouwen en kinderen van de Bandaneezen daaronder gerekend. Er zijn daar slaven noodig om de noten te plukken, maar ook „eerlijcke, getroude lieden, die waerdich sijn de name van een mensch te voeren ende slaven regeeren connen" ³⁾). Slimmer dan d'onredelijcke beesten zijn veel van degene die wy genootsaect worden vry te geven ende in 't landt te houden. Hier te lande sijn bykans geen slavinnen soo vil, off sijn noch, aen eenige van d'onse trouwende, becoft. Off een eerlijck man niet wel sot wesen zoude, aen 't uitworp sel van dese landen, gelijck als sijn veel slavinnen die sy vercoopen, te trouwen, geven wy de heeren te consideren . . . Waeren hier eerlijcke vrouwen ende dochters, zeer veel goede lieden souden hier blyven . . . Strijdt doch niet langer tegen naturelle noch tegen d'ordonnantie Goodts, opdat de straffe niet be-

¹⁾ I, 705.

²⁾ I, 708.

³⁾ Vgl. hiervóór, bl. 259.

comen van veel quaets, daervan U. E. schynen oorsaecke te wesen"¹⁾.

Vrijelieden, die verlof hadden met klein vaartuig de wateren omtrent Malaka te bekruisen, „hebben tegen onse expresse ordre veel undersaten van onse vrienden, met pas van d'onse op vrye plaetsen varende, genomen, 't volck vermoort ende de joncken verbrant, gelijck Godt betert niet dan al te veel aen haere confessie blijct"²⁾). Wy hebben hierover eenige met der doot gestraft; andere is de sententie om redenen voor een tijt gesurcheert³⁾). Soo 't uutterste recht souden doen, meer dan 100 souden wy moeten dooden.... Wy zullen geen vryelieden meer laten uitvaren dan die men vertrouwen mach, ende dat onder behoorlijcke borge, gelijck gearresteert ende per placaet affgecondicht hebben"⁴⁾.

Over de kwaliteit der dienaren, die in hogere rangen moeten worden gebruikt, valt te klagen. Men zij er op bedacht, assistenter uit te zenden „van goede aert en natuure", bekwaam tot hooge ambten te worden opgetrokken. „Veel assistenter comen hier, dat niet dan gedebaucheerde quanten sijn, die de vrienden maer soeken quijt te worden. Onder de schippers is mede niet luttel gebreck. 't Is nodich, dat op d'aenneminge beter togesien worde"⁵⁾.

De vraag, of men het redres van de Molukken en Ambon bij de expeditie naar de kust van China zal doen achterstaan, dan wel omgekeerd, is beslist: met eenparige stemmen heeft de Raad van Indië tot de expeditie voor China besloten⁶⁾. Twaalf scheepen zijn er toe bestemd, gemand met 1000 Nederlandsche koppen en 150 slaven. Naar een bevelhebber ziet Coen nog om. „Wy sijn seer genegen om Maccau aan te

¹⁾ I, 709.

²⁾ Vgl. hiervóór, blz. 228.

³⁾ Ni. die van Jan de Peteyn, Jan Stijns (den gewezen baljuw), en Andrea Petrarcha (zie III, 820, en voor Stijns in het bijzonder nog III, 874). Dat Coen's optreden tegen de vrijeluiden kwaad bloed zette is te zien uit den weerklank bij Artus Gijsels die alle geruchten ten nadeele van Coen oprapt. Zijne bewering. (*Kroniek H. G.* 1871, bl. 330) dat de vrijeluiden veroordeeld werden wegens het aantasten van vaartuig op Malaka varende raakt kant noch wal; de veroordeeling betreft het aantasten van vaartuig met pas der Compagnie op vrije plaatsen varende; voor vaart op Malaka werd nooit pas verleend.

⁴⁾ I, 710. — Vgl. III, 807.

⁵⁾ I, 711.

⁶⁾ Vgl. III, 823 (voordracht van Coen), 825, 829 (besluit).

tasten, maer alsoo niet meer dan 1000 coppen uitmaecken connen, dachten dat het te weynich zy om een landtocht te doen ende soo een plaetse als Maccau is te bespringen, dewyle onseecker is hoe hun de Chinesen zullen houden. Was de vloote van Dedel off die van Willem Jansz. hier, Maccau soud ons niet ontstaen.... Aen de commandeur Willem Jansz. hebben ordre gesonden¹⁾, als de behoorlijcke tijt met d'Engelsen gecruyst heeft, dat hem dan met behendicheyt van d'Engelsen ontslae ende met zijn vloote by d'onse op de custe van China vervoege. Soo 't disseyen op Maccau ongeraden wordt gevonden, ofte dat het mislücke, sijn wy van meninge een fort te doen maecken op een van de bequaemste plaetsen die men ontrent Maccau off Chincheu vinden sal. In de Pescadores ofte op Lequeo Pequeno sal 't na ons beduncken gedaen moeten worden. Wy verstaen dat in de Pescadores een uit der maten goede rede is, ende alsoo dese eylanden alderbequaemst nevens Chincheu leggen sijn hiertoe meest genege[n], doch 't staet ons seer tegen dat dese eylanden geheel sandich, onvruchtbaer, sonder hout ende steen sijn. 't Landt van Lequeo Pequeno is wel schoon, maer tot noch toe hebben niet connen vernemen datter voor groote schepen goede rede zy"²⁾.

Opnieuw had Coen schrifturen van den vijand in handen gekregen, in navetten van Macao en van Manila buitgemaakt. Daaruit blijkt dat de vijand eene Nederlandsche expeditie naar de kust van China verwacht, maar die door een fort op de zuidpunt van Formosa meent te kunnen verijdelen. „Van de gelegentheyt van voorsz. plaetse achten wy dat de Spangiaerden niet wel geinformeert zijn, alsoo d'onse in 't incomen van de rede niet meer dan 10 oft 12 voeten water gevonden hebben. Off ivers noch een andere betere rede zy, sullen eerstlijk doen ondersoeken ende de bequaemste plaetse occuperen, eer sulcx door den vyandt gedaen wort.... Wy seggen andermael, dat voor zeecker houden dat de Chineessen handel op d'een maniere off d'ander becomen sullen"³⁾.

¹⁾ III, 138, 150.

²⁾ I, 715.

³⁾ I, 716.

VIERDE HOOFDSTUK.

China.

Van de groote onderneming waarmede Coen zijn gouverneur-generalschap van Indië waardig meende te besluiten, doch die, voor zoover zij een aanslag op Macao inhield, op teleurstelling is uitgeloopen, vernemen wij voor het eerst weder in een schrijven, dat Coen den 6den September 1622 per schip de *Leeuwin* naar patria verzond. Een schip dat eigenlijk tot een vorige vloot behoorde dan die in de zomermaanden van 1622 te Batavia aankwam, maar 13 maanden over eene reis had gedaan die door een tegelijk geëxpedieerd schip de *Goede Fortuyne* in 4 maanden was afgelegd; zulke verschillen waren in den tijd der zeilvaart mogelijk. Ook van de 12 in het najaar van 1621 uitgezonden schepen bleven er weer twee, de *Mauritius* en 't *Wapen van Rotterdam*, achter; van de overige 10 waren er 8 te Batavia en 2 ter kust van Kormandel aangekomen. De medegebrachte brieven der XVII waren van 24 October en 6 December 1621. „Ons selven efforceerende” (zeggen zij in eerstgenoemd schrijven), zenden zij ditmaal 800.000 realen over in contant, in de hoop dat zij daarvoor verscheidenheid van waren zullen ontvangen (vooral van de zijde van China en van Perzië hebben zij verwachting), daar de aftrek van nagelen, noten en foelie beperkt is en die van peper sterk lijdt onder den oorlogstoestand in Duitschland, Polen en Hongarije. — „Op U. E. menichvuldich ende ernstich aenschrijven is geresloveert, dat op sekere goede en redelijcke conditien sovele eerlijcke huysgesinnen en meysiens met alle schepen nae Indien gevoert sullen werden, als eenichsints te becomen sullen wesen, waertoe geapproprieert sal worden het grootste deel van de voorhutte ende de geheele achterhutte van alle schepen, geen oock uytgesondert. Dit is alle de cameren ernstich gerecommandeert, ende hopen mettertijd vele goede, eerlijcke huysgesinnen te becomen, doch het beginsel sal het moeyelijckst wesen. Daer sijn alreede eenige familien van ambachtsluyden die haer tot Amsterdam presenteren, waervan wy niet en twijffelen oft eenige sullen noch met dese vloote mede varen, ende als 't selve d'eerste reyse geschiet sal wesen, twijffelen niet, oft sullen naermaels

vele becomen"¹). — Inzake de tollen te Batavia refereeren zij zich aan Coen's beter oordeel: „U. E. sullen dan daermede voortgaen soolange, totdat wy U. E. anders sullen aenschryven"²). — „De Amboinse kinderen³) hebben tot Amersvoort besteet onder goet opzicht en met een pedagoge, die haer sal instrueren in alles ende principalijck in de fondamenten van de Christelijcke religie"⁴).

De brief der XVII van 6 December 1621 vestigt er de aandacht op, dat er vrijelieden in Indië zijn wier vrouwen en kinderen in Nederland van honger en gebrek vergaan. „Dewyle nu goede ordre is gestelt op het overvoeren van eenige eerlijcke familien nae Indien, soo sal U. E. in consideratie nemen, oft niet de getrouwde lieden, die vry willen sijn, by U. E. gepersuadeert dienen te worden om een reyse herwaerts te doen ende hare vrouwen ende kinderen te halen, om in Indien by den anderen te wonen. Daer sijn wel vrouwen die haer mans in Indien hebben, die ons versoecken om met onse schepen derwaerts te varen; dan alsoo wy niet en weten oft sy aldaer welcom souden wesen, soo en connen wy in haer versoeck niet conserveren"⁵).

Sedert den brief van 24 October zijn 3 a 4 familiën voor Batavia aangenomen met vrouw en kinderen en andere dochters, die onder haar opzicht mede zullen varen: Bert Hendricksz. van Amsterdam met zijn huisvrouw, „die van goeden vrienden is; de man is een oppertimmerman en voor desen drymael in Indien geweest; sy hebben 4 dochters ende 2 jongers, sijn eerlijcke ouders ende kinderen ende varen nae Indien, om aldaer met eeran beter door de werelt te connen geraecken"; — verder Jan Andriesz., spiegelmaker, en Dirk Eggen, beiden met vrouw en kinderen. „Sy doen elc eersticheyt om noch by haer te crygen eenige andere eerlijcke meysiens ende dochters, die onder haer toesicht overvaren". Deze dochters moeten, in Indië aangekomen, in een huis van de Compagnie worden gesteld, „daer sy opgevoet, gecleet, geleert ende onderwesen worden by eenige van de vrouwen die de bequaemste daertoe wesen sal, totdat sy, tot ouderdom gecompen sijnde, ten houlijck

¹) IV, 522.

²) IV, 524.

³) Hiervóór, bl. 180, 198.

⁴) IV, 526.

⁵) IV, 529.

uytgegeven worden aan goede, eerlijcke huyshouders, teneynde eerlijcke familien daeruyt mogen ontstaen"¹⁾.

Cornelis Reyersz., bericht Coen 6 September 1622, die tot commandeur der expeditie naar China is uitverkoren, heeft 16 schepen onder zijn bevel gekregen, gemand met 1300 koppen, voor 18 maanden gevoerdeerd, en met 213.000 realen aan boord. Hij is 10 April van Batavia vertrokken. „Is ons leet dat soo royaal tocht persoonlijck met behoorlijcke macht niet hebben mogen doen²⁾). Meerder schepen waeren daertoe niet noodich, maer een goet getal geexperimenteerde soldaten. 't Sy dat Maccau becomen off niet" — of het zal worden aangetast, heeft men ter dispositie moeten laten van commandeur en raad — „in allen gevalle hebben belast dat d'onse in de Piscadores (soo geen bequaamer plaatse vinden) een fort ende rendevouz maecken, alsoo dese plaatse beter gelegen houden dan Maccau. Voorder hebben bevolen dat een vloot schepen ontrent Maccau ende Canton, ende een andere ontrent de Piscadores ende Chincheu gehouden worde"³⁾.

Hoe nu echter aan den handel te komen? „De wetten ende manieren van China verstaen wy soo te wesen, dat niet alleene geen handel door vrientlijck versoek vercrygen sullen, maer datter geen middel noch raedt is om met vrientschap gehoor te becomen ende ons versoek de grooten condt te doen. Hierover hebben d'onse bevolen, soo datelijck geen gehoor, gerieff noch handel becomen, dat de Chinesen sonder vertoeven overal met gewelt aentasten. Dit sal soo lange gecontinueert moeten worden, totdat de tydinge van handt tot handt in 't hoff tot by den coninck van China come ende dat van daer na de zeecant gesonden worde omme te vernemen watter te doen is, wie wy zijn ende wat begeeren. Dit is den eenigen middel, daer is geen ander, noch niemand te vinden die van onsentwegen eenich rapport off versoek soud durven

¹⁾ IV, 530.

²⁾ Blijkbaar is het door velen afgekeurd dat Coen de Chineesche expeditie niet in persoon leidde. Artus Gijsels die zich tot echo maakt van wat in 1622 thuisgevaren personen ten nadeele van Coen weten te zeggen, schrijft: „Mijns beduncenkens souw dese saeck een van den principaelste ende bequaemste Raden van Indien vereyschen, jae den persoon van den Generael selver” (*Kroniek H. G.* 1871 p. 326). Van de geschikte Raden van Indië lag de Carpentier te Batavia vast als directeur-generaal, en waren Dedel en Willem Jansz. in functie op de vloten van defensie.

³⁾ I, 725.

doen. Als wy een vaste plaets begrepen hebben ende de Chinesen den handel beletten, scal daer ondertusschen, na wy verstaen, geen volck gebreecken die met ons, 't zy met off sonder kennisse van de mandorijns, comen handelen, alsoo de provintie van Chincheu den handel noch de zee derven can, vermits haer onderhout over zee moeten haelen. Om de stapel van den handel tot Batavia te becomen, hebben geordonneert dat d'onse op de custe van China houdende, niet toestaen zullen dat eenige Chineese joncken elders dan na Batavia met haeren pas vaeren. Wy houden dat dit zonder eenige alteratie te weech gebracht sal worden . . . Alle de Chinesen die op de custe van China, Manilha ende elders becomen, sijn wy van meninge tot de peuplatie van Batavia, Amboyna ende Banda te gebruycken" ¹⁾.

Jan Compagnie, die, ondanks het feit dat hij met een onnoozel eiland als Groot-Banda de grootste moeilijkheden heeft ondervonden, en een paar strandkampongs op Ceram niet naar de hand vermag te zetten, met een miljoenenrijk, het dichtst bevolkte op aarde, korte metten maakt !

„Alsoo d' inlantsche handelaers van de Mollucques, Amboyna, Banda ende andere Orientaelsche landen niet geweert connen werden" — Coen had wel eens het tegendeel verzekerd ! — „zijn wy van meninge met hulp van de Chineesse handel een andere stapel van handel aan 't casteel van Amboyna te brengen, waerdoor mede goede finantie ²⁾), gelijck alreede begost hebben, verhoopen te becomen . . . De soldaten ende bootsgesellen sijn tot colonie planten niet bequaem, alsoo geschappen zijn om tegen de baeren van de zee ende haersgelijcke te stryden. Derhalven verlaet u niet op d'ongeregelde die wy door noot vrygeven. De pangoran van Bantam, de coninck van Atchijn, die van Suratten, Coromandel, de Mattaram ende alle andere Mooren sijn trachtende om ons voor haer ter zee te doen vaeren, maer wy verhoopen de saecken soo te schicken dat veel Indiaenen voor ons sullen vaeren, ende dat sonder capitael t'avontuiren een goet deel van haer proffyten genieten sullen".

Aan Reyersz. is ook opgedragen, „eenige schepen om de Noortwest

¹⁾ I, 726.

²⁾ Goed gerief van levensmiddelen.

na d'uutterste palen van Nanguin¹⁾ (daer de beste zyde vandaen compt), Correa ende Tartaria te zenden".

En dan een uitlating die toont dat hij afkeurende critiek voorziet:

„Soo imant ons voornemen ende ordre presumtueus ende hardt dunct, gelijck alsoff wy nu onderleyden 't geene eertijts in de Span-giaerden ende Portugiesen laeckten, willen desulcke gebeden hebben geen oordeel sonder ons eerst te hooren daerover te geven, alsoo wy meenen geen lichtvaerdige ordre sonder recht ende rede gegeven te hebben. Wy hadden wel gewenst dat in den raedt van voorsz. vlore wat meer verstandt, discretie ende ervaring ware, maer dese deuchden zijn by eenige van de heeren in soo cleen extime, dat in Nederlandt niet seer gesocht worden ende dienvolgende hier selen comen, soodat met sulcke riemen moeten roeyen als ons toegesonden worden. Wy weten wel hoe 't behoorde, maer connen 't niet beteren. Soo met China op haer custe in openbare oorloch geraecken, soud wel connen gebeuren, seggen de Chinesen alhier, dat het noch wat aenliepe eer den handel met ons geconsenteert worde, dewyle d'alteratie groot zijn sal als zoo na op haer custe gelijck de Pescadores gelegen zijn een fort maecken, doch evenwel houden datter veele steelswijs by d'onse sullen comen handelen ende dat ons van alles toegevoert worden sal". De jongst gezonden retoeren bestonden weder in peper, nagelen, noten en foelie, „daerinne advyseeren soo weynich afftreck was als oyt geweest is; verhoopen door de tocht op China middel becomen zullen omme U. E. gelt beter te besteden"²⁾.

Met groote vreugde had Coen gelezen dat hij met de najaersschepen van 1621 800.000 realen te wachten had. Een later aangekomen schip dan de *Walcheren* die deze tijding had aangebracht, bestelde evenwel een brief van de kamer Amsterdam van 16 December 1621, met bericht „dat het wel een vijffde min vallen soude. Dit bedroeffde ons meer dan te voren verheucht waren.... Met d'acht schepen die hier aengecomen sijn hebben niet meer dan 300.000 realen ontfangen ende met *Mauritius* ende 't *Wapen van Rotterdam*, na wy verstaen, comt niet meer dan 112.000 realen"³⁾. Volgen de gebruikelijke vermaningen.

¹⁾ Nanking.

²⁾ I, 728.

³⁾ Coen vergeet, of verzwijgt, dat men, om het totaal der door de kamer Am-

„Na d'overwinninge van Banda is het daer, Godtloff, wel gegaen ende 't landt overal geheel veyl geweest. D'onse zijn daer sterck ontrent 2500 zielen, soo witten als swarten, vryelieden ende slaven, daeronder 436 personen in dienst van de Compagnie wesende. Om die landen be-hoorlijck te peupleren ende de vruchten te beneficieren, gebreect daer noch veel volck.... D'eylanden zijn cleen, maer is altemaal soo schoonen boomgaert als in de werelt gesien mach worden.... Op Puloron, welck een van de cleenste ende onvruchtbaerste eylanden is, sijn bevonden 1388 zielen. 't Schijnt dat daer veel volck van de verdrevene gevvlucht is; daer dient sorge gedragen te worden dat dese lieden wederomme geen quae parten beginnen. D'Engelsen sijn onder protestatie van 't eylandeken Nielacke, aen Puloron gelegen, vertrocken.... Tot soulagement van d'excessive groote lasten werden in Banda door onse ordre de thiende van alle vruchten gelicht ende is op de visscherye, het tiefferen, branden van arack ende andersints seeckere inpositie gestelt, welck alles 't eerste jaer ontrent f 25.000 renderen sal. De gouverneur Sonck advyseert, als seeckre werken volmaect sullen sijn ende 't landt soo gepeupleert wert dat het garnesoen een derde vermindert macht worden, dat dan boven alle oncosten wel eenich gelt tot opcoop van noten ende foelie overhouden sullen”¹⁾.

Voor de eerste maal mag Coen zich thans uitlaten niet over vrouwen die hij in Indië wenschen zou, maar die er metterdaad zijn aangekomen:

„Met de schepen *Heusden*, *Woerden* ende 't *Wapen van Hoorn* zijn hier versheyde vrouwersoonen wel aengecomen. De jonge dochters zijn meest alle eerlijck getrouwet aen de voorneemste officieren deser plaatse, namentlijck aen diverse oppercoopliden, fiscael, cappiteyn van 't garnesoen ende andere jongelieden meer. Wy sullen niet laeten de vrouwersoonen na behooren favorabel ende behulpsaem te wesen. 't Waere te wenschen dat hier een groot getal bequame, eerlijcke jongedochters waren; zy souden goede huwelijcken doen.... Onder de vrouwersoonen met 't *Wapen van Hoorn* gecomen zijn eenige getrouwde vrouwen, die wy verstaen dat haer in Nederlandt oneerlijck gedraghen hebben ende daervan hier mede niets goets te verwachten

sterdam aangekondigde 640.000 realen te vinden, ook het kapitaal aan boord der schepen naar de kust van Koromandel direct geëxpedieerd, moet medetellen.

¹⁾ l, 730.

is.... Hoe connen eerlijcke dochters in geselschap van oneerlijcke vrouwen eerlijck blyven? Op 't alderhoochste zy U. E. gerecomman-deert in geenderleye manieren toe te staen dat met U. E. schepen eenige vrouwen die van oneerbaerheyt berucht zijn herwarts comen, want hier te lande hoeren genoch zijn ende d'eerlijcke haer anders schamen sullen herwarts te comen.... Door quaden toesicht ende quaden aert hebben twee dochters op 't voorsz. schip 't *Wapen van Hoorn* haersel-ven een seeckere personen verlooft ende haer daermede misdragen. De misdadigen sijn daerover gestraft, gelijck mede den oppercoopman ende schipper voor haer quade toesicht.... Den oppercoopman seyt dat hem gants niet belast is hoe ende in wat maniere de dochters houden soude. Maect doch dat voor d'Indianen niet meer beschaeempt worden ende dat d'eerbaerheyt van de Nederlantse vrouwen in dese landen blijcke, opdat de reputatie van de natie vermeerdere ende 't quaet gevoelen versterve. Hier te lande sijn geen vrouwen noch slavinnen soo ongeschickt ende ongemaniert als eenige van de dochters met voorsz. schepen gecommen. 't Schijnt dat eenige by geen menschen opgetrocken, maer uit een wildernisse gecommen zyn. Is Indien, zyn wy ende andere U. E. dienaren geen andere dochters dan d'aldervilste van Nederlandt waerdich, maect dan geen reeckening om goede lieden in Indien te houden ende eenen goeden staet te stabileeren"¹⁾.

i2.9.4 Een Chineesche jonk, naar Batavia onderweg, is op de kust van Sumatra door de Engelschen leeggeplunderd. Het Engelsche excusus luidt, dat de jonk, op het oogenblik dat zij werd aangetast, niet naar Batavia, maar om de Noord scheen te loopen. „Dit is een herden beet van 't serpent dat in des Compagnies bosem geraect is.... In den han-del ende d'incompst van de stadt heeft de Compagnie door 't achter-blyven van voorsz. jонcque alrede groote schade geleden; 300 Chinesen die daermede quamen zijn achtergebleven; 't sandelhout ende andere waeren, de Chinesen dienstich, sijn ons aan de handt gebleven, ende moeten daertegen derven 't gene noodich van doen hebben ende met goede avance verhandelt cost worden. Soo 't d'Engelsen vry soud staen de joncken te nemen die hier door contrarie wint niet comen connen, wie sal 't onderstaen durven?"²⁾. Zeven van de opvarende Chineezzen,

¹⁾ I, 732.

²⁾ I, 735. — Versta: wie zal naar Batavia durven komen?

door het Nederlandsch jacht de *Amboyna* opgenomen, hebben Batavia bereikt en verzoeken recht tegen de Engelschen, „gelijck mede doen verscheyde andere Chinesen alhier residerende, welcke daermede geinteresseert zijn". Door den advocaat-fiscaal zijn de Engelschen in rechte betrokken gelijk mede over het plunderen eener Javaansche jonk, den sabandar van Gresik toekomende. Een vriendschappelijk verzoek, „de Javanen te contenteerden", is door den president der Engelsche loge eerst afgewezen. Zij zijn hierop veroordeeld, 120 realen voor de gestolen kleedjes, bassen en pieken te betalen. „De gecommitteerde van d'Engelse Compagnie sijn hierover uytdermaten seer gealttereert ende met impudente hevicheyt, sonder respect, uitgeborsten; seyden dat slimmer dan Mooren ende heydenen getracteert wierden, ende leyden ons te laste dat haer begeerden tot slaven te maecken ende 't meesterschap van de geheele zee pretendeerden.... Soo haer 't recht van de Chineesse jonck tegengewesen wort, hoe sal 't dan gaen ?" Met dit volk is geen vrede te houden „off zouden niet alleen uit Indien maer uit de werelt moeten gaen. De hovaerdyen, presumtueusheyt, valsheyt ende, ten corste geseyt, alle gebreecken sijn in haer te groot.... Scheyt ons doch, is 't doenlijcken, soo verde van d'Engelsen als 't Oost van 't Westen is, ende laet yder bysonder tegen de gemeene vyandt zijn valeureusheyt en deucht betoonen"¹⁾.

De schepen *Dolphijn*, *Harinck*, *Tholen*, *Valck* zijn naar de Westkust van Sumatra om peper op te koopen; „hebben oock ordre medegegeven om ons volck en de restanten van Atchijn te lichten". Gaarne had Coen er nog een groot schip aan toegevoegd, „maer door gebreck van gelt ende cleden is het tot noch toe niet geschiet. Soo wy Gouseratse cleden hadden, een halve reael aen cleden zou soo veel als een heele reael in contant verstrekken. Soo d'onse van Suratten in plaets van indigo²⁾ 50.000 realen aen cleden gesonden hadden, wy souden haer daertegen 100.000 realen aen gelt hebben connen senden, dat nu tot groot nadeel van de Compagnie, om geen tijt te verliesen, na de Westcust van Sumatra ende Jamby gesonden is. Soo 't U. E. gelieft een halve reael een heele te doen strecken, sent dan jaerlicx een groote somma gelt na Suratten ende de custe van Coromandel, tot opcoop van cleden. Sal 't

¹⁾ I, 736.

²⁾ Door de heeren meesters geëischt.

wel gaen soo behoort niet een greyn peper met contant gelt gecocht te worden" ¹⁾.

Naar Patani, Sangora, Siam, Kambodja zijn schepen gezonden om deze kantoren te lichten. De Chineesche jonken zullen van die kwartieren worden geweerd, om ze te dwingen haar gerief te Batavia te zoeken. Onderweg is de opperkooptman Druyff te Palembang aan geweest, om een excuus te maken voor het wangedrag der Bataviasche vrijelieden ²⁾. „De compste van Druyff was seer aengenaem; de coninck ende de grooten hebben haer laten geseggen, doch evenwel mogen hun niet veel vertrouwen, want d'offentie groot is die de vryelieden haer aengedaen hebben".

't Schip *Nieuw Zeelandt* brengt van Japan „eenige plancken, campher ende wat rijs, welck voorwaer een slechten last voor soo costelijcken schip is 't Mandaet van de keyser van Japan ³⁾ wert soo streng onderhouden, dat drie Japanders gecruyst zijn, omdat haer in de *Swaen*, om daermede hier te comen, verborgen hadden. De visitateurs zeven cleyne sabels in d'Engelsche schepen vindende, lichten die daer-uyt, niettegenstaende dat die lange voor keysers verbott gehadt hadde Van wege de coninck van Siam sijn by de keyser van Japan seeckre ambassaten geweest, licentie versoeckende om volck te mogen uytvoeren, maer 't is haer geweygert" ⁴⁾. — Naar de kust van Koromandel is een schip gezonden „principael om een groote menichte van slaven, daeromme overal uytdermaten verlegen zijn, te haelen". — Djohore beklaagt zich over overlast der vrijelieden; „een goede vereeringe ende 16 Mallayers, voor de stadt Mallacca gevangen, hebben hem gesonden. Alsoo voorsch. coninck tegen den Atchijnder niet bestaan can, heeft hem een 't eylandt Linga, tusschen veel eylanden en droochten nedergeslagen ter plaetse daer in noot van vluchten can. Om hem ende de zijnne te onderhouden heeft hier getrocken een vergaderinge van den handel van Mallacca, daermede geworden is, tot groot nadeel van de Compagnie, 't eenich off voornaemste sustentement van onsen vyandt. De joncken van Siam, Patani, Java, Macassar zijn met rijs, alle nootlijckheden ende andersints na Linga varend, vanwaer de goederen met.

¹⁾ I, 737.

²⁾ Hiervóór, bl. 228—'29, 266.

³⁾ Hiervóór, bl. 261.

⁴⁾ I, 738.

cleen vaertuich in Mallacca gebracht ende haer¹⁾ cleden daertegen gevent worden, sonder dat het onse schepen off jachten beletten connen.... Wy hebben de coninck van Jhoor gebeden den handel met die van Mallacca naer te laten ende zijn onderhout met den handel op Batavia te soecken, doch alsoo Mallacca hem naerder ende ongelijk beter tot sijn voordeel gelegen is, sal tot ons versoek beswaerlijck connen resloveeren. Om voor te comen den hinder welcke ons op voorsz. maniere in den handel van cleden tot Batavia geschiet, zullen wy sonder eenich respect de vaert op Linga moeten verhinderen, sonder de Joriten te verschoonen. De Bruynvis is na Linga gesonden geweest om een deel Chinesen van de jonck door d'Engelsen berooft te haelen; veele waren seer graech ende 20 a 30 alreede scheep gegaen, maer voorsz. coninck heeft het niet willen toestaen"²⁾.

Uitvoerig zijn in dezen brief de berichten over Ambon; Herman van Speult is daar een gouverneur naar Coen's hart. „Op de clachte welck verscheyde malen aan de coninck van Ternate gedaen zijn over d'ondercruypinge welck sijn stadhoudre ende die van Loehoe ons in Amboyna deden, heeft hy om ons t'abuzeeren, diversse missiven aan die van Loehoe in ons faveur geschreven ende met onse schepen gesonden. Dese missiven worden wel met groote eerbiedinge ontfangen, maer die van Loehoe doen 't gene haer met andere belast wort, off geraden vinden. Doen wy verleden jaer de tocht in Banda deden, waeren seer genegen om 't quaet van Amboyna mede uyt te roeyen, doch alsoo de tijt niet toe en liet om sulcx met gewelt t'onderleggen, ordonneerde de gouverneur Speult met behendicheyt tegen de practijcke van de Mooren te wercken ende soo veel vrienden te maecken als doenlijck is, ende insonderheyt neersticheyt te doen omme de boeren van Ceram t'onser devotie te crygen. De gouverneur Speult is hiertoe zijn devoir doende, ende de Ternatanen ende die van Loehoe arbeyden na uytterste vermoegen daertegen". In October 1621 is van Speult, de ronde doende, op de kust van Ceram door 20 correccoren en 70 prauwen omsingeld; hij legde een der correccoren aan boord; van de bemanning werden er 80 of 90 doodgeslagen en 5 gevangen genomen, waarop de anderen vlucht-

¹⁾ Versta: aan hen.

²⁾ I, 739.

ten. Te Kowak is daarop, „volgens onse ordre ende versoeck van de boeren”, een fort opgeworpen en met 40 koppen bezet. „Alsoo de Cerammers uitdermaten vermaert ende vernaempt zijn noyt overwonnen te wesen, heeft voorsz. victorie over Amboyna ende omleggende landen grooten roep ende vreese veroorsaect. Die van Amaha, Maccarica ende Kelquepoute¹), op voorsz. custe van Ceram leggende, welcke noyt aan 't casteel geweest zijn, waeren daer nu gecomen ende hebben haer landt aan de hoochmogende heeren Staten Generael opgedragen. Omdat die van de Manipas²) haer verleden jaer onder ons gebiet begeven hadden, is Quimelha Daya met 31 correcorren derwarts gevaren om haer te straffen. De gouverneur Speult is hier tegen met 120 soldaten derwarts gevaren ende heeft het disseyen van Daya gestut. Die van Burro ende Blauw³), welck ten tyde van de Portugiesen onder 't casteel stonden ende tsedert door de Ternatanen misleyt zijn, hebben haer weder onder 't casteel begeven. Vier mannen zijn op Burro ende twee op Blau geleyt, om de lieden in devotie te houden ende quaden raet van de Ternatanen voor te comen. Alsoo de meeste helft van 't volck van Way⁴) Mooren geworden waren, heeft voorsz. Speult het dorp verbrant ende 't volck aan 't casteel gebracht. Met d'aenwas van de Christelijcke religie gaet het, Godtloff, redelijck toe; de kinderen van alle de principaelen gaen ter schoolen. Daer zijn ontrent 800 scholieren; om boecken, pennen, pampier ende inct sijn seer verlegen. Laurens Marcusz. Hattiva, een van de jonge studenten, heeft de helft van sijn dorp Christen gemaect.... Op Combello is een assistent van d'Engelsen door een corporael van d'onse in duel gedoot. De corporael is daerover gerecht⁵). 't Engels schip de *Globe*, van 't casteel Amboyna vertreckende heeft hem niet ontsien (niettegenstaende vermaent waeren met geen scherp te schieten⁶), met scherp alsoo door de stadt te schieten, dat een vrouw ende kint gedoot hebben, welck voorwaer grooten schandael veroorsaect”. — Te Amboen zijn de door Coen verordende impositie en tollen „om seeckre respecten wat slappelijck begost ende

¹) Amahai, Makariki, Elpapoethi.

²) Manipa.

³) Boeroe en Ambrau.

⁴) Wai.

⁵) Vgl. III, 253.

⁶) Bij het gebruikelijk schot bij vertrek van een schip.

in eenige saecken noch wat uytgestelt; 't ingestelde sal vooreerst ontrent f 10.000 in 't jaer beloopen¹⁾). Een treffelijcke kercke sal daer 't aenstaende droge mousson, sonder last van de Compagnie, door de burgerye begost ende volmaect worden. Wy vertrouwen dat d'oncosten van Amboyna aldaer welhaest gevonden ende gewonnen sullen worden. Een derde van d'impositie souden d'Engelsen gaerne hebben, maer 't is haer affgeslagen. Voorsz. Speult is andermael copergelt, duyten, oortiens ende halve stuyvers versoeckende. Soud die, zeyt hy, met een cent avance cunnen uytgeven"²⁾.

Van de Molukken goeds en verkeerds dooreen; over de Houtman is Coen minder dan over van Speult te spreken. Bij Kalimata is de Spanjaarden, „die op haer voordeel uytgecomen waren”, een gevecht geleverd, „soo grooten schermutsinge als noch oyt, na geseyt wart, in de Molucques geschiet is. D'onse behielden velt ende dreven de vyand tot in sijn forte”; de vijand zou 40 a 60 dooden gehad hebben en verloor 11 blanke gevangenen; de Nederlanders hadden 13 dooden en 13 gewonden, de Ternatanen 2 dooden en 4 of 5 gewonden. Kaitjil Ali, „gouverneur van der zee” vanwege den sultan van Ternate, verzoekt „dat met een goede macht met 't eerste van 't mousson na de Mollucques souden varen om de Spangiaerden daeruyt te slaen. D'heer Houtman is dit mede met goeden ernst versoeckende, zeggende dat de Ternatanen 7200 mannen uitmaecken connen ende dat de Tidoresen haer neutrael souden houden soo de Spangiaerden aentasten.... De lichtinge van Caleamatte ende Saboa³⁾) hadden verleden jaer een voorsz. Houtman geremitteert⁴⁾), doch hy is daervan niet eens vermaenende.... Hy verstaet niet dat de hooge mogende heeren Staten Generael protec-teurs van de Molucques sijn, maer alleen bontgenooten, waerover d'Engelsen niet heeft durven verbieden naer te laten te bouwen de huysen die sy op Gnoffacquia⁵⁾), in spijt van d'onse, ende op Mothir in sulcker voegen timmerden dat boven 't fort commandeerden, doch is hierover aen de coninck van Ternate clactich geweest, welcke 't werck heeft

¹⁾ Te Batavia beliep de opbrengst der tollen en belastingen van 1 Oct. 1620 tot 1 Sept. 1622 f 224.880 (I, 751).

²⁾ I, 743.

³⁾ Kalimata en Saboegoe.

⁴⁾ Hiervóór, bl. 248—'49.

⁵⁾ Ngofakiahah.

doen stille staen. Dit heeft ons uytdermaten verdrooten, ende wy houden alsulcken opinie in een gouverneur bastant te wesen omme (des Godt verhoede) de Compagnie van haere gerechticheyt ende goede hoope te frustreren, waerover van meninge zijn met den eersten daerinnen te versien. D'Engelsen soeken, zeyt Houtman, d'inwoonders, de soldaten ende ons volck tot haer te trekken; hebben haer niet ontsien ons volck tot myterye op te hitsen. Hierover heeft hy d'Engelsen buyten de forten doen woonen.... Tsedert ultimo May tot 14 December 1621 heeft d'oppercoopman van d'Engelsen niet een stuyver op de lasten betaelt. Daerna andre advysen van d'Engelsen president van hier crygende, betaelde voor de lasten van primo Juny 1621 tot ultimo February 1622 sooveel hem selven goet dochte. 't Schijnt dat d'onse blyde waren dat noch soo veel bequamen. Niettegenstaende voor dese goede ordre gegeven hebben hoe d'onsen in de Mollucques, Amboyna ende Banda haer met d'Engelsen souden dragen, eyscht voorsz. Houtman precise ordre hoe het met d'Engelsen hebben sal. Niet meer dan 60 bhaeren nagelen waeren in de Mollucques ontfangen ende weynich hoop wasser om veel meer te becomen. Wy duchten dat ons vandaer door d'Engelsen, Tidoresen, Javanen ende andere vreemdelingen veel ontvoert sullen worden. Wy sullen de faulten soo veel doenlijcken met den eersten doen verbeteren"¹⁾.

24 Juni 1622 is naar den Mataram in ambassade gezonden Doctor de Haen, „met een goede vereeringe”. De wetenschap hiervan schijnt Bantam meer geneigd tot den vrede te maken; „doch 't harte is noch soo groot, dat tot noch toe niemand openlijck gesonden hebben. Off die van Bantam ende de Mattaram malcanderen tegen ons verstaen, dan off het de Mattaram met ons tegen Bantam ernst zy, sal de tijt leeren”. — Bantamsche moeskoppers slaan van tijd tot tijd, te water als te lande, ingezeten van Batavia dood. „Dese moescoppers comen dagelicx in cleenen getale beesten stelen, ja selffs in de stadt, en dat soo behendich, dat d'onse tot noch toe geen van hun levendich noch doot hebben connen becomen, niettegenstaende een premie van 100 realen op yder hooft gestelt hebben. 14 gevangen Portugiesen, daeronder een soone van den gouverneur van Mallacca, ende veel swarten van

¹⁾ I, 746.

de Portugiesen verovert, sijn ons ontvlucht, na Bantam geloopen ende vandaer weder na Mallacca voortgehulpen. . . . Den 3 Augusto zijn hier in de stadt veel huysen van de Chineesen, door quade toesicht, van haer eygen vier verbrandt. Wy hebben geordonneert dat niet dan steenen huysen in plaets van d'affgebrande gemaect werde" ¹⁾).

Hendrick Bruystens en consorten, vrijburgers, hebben verlof bekom men met 3 jachten tot afbreuk van den vijand naar de kust van Indië ²⁾), en tot Mozambique te varen; een ander vrijburgersjacht is naar de golf van Bengalen; „verhoopen dat haer als de voorgaende niet vergrypen zullen".

Volgt het gewone verzoek om geld en om volk. „Soo hier groote cappitaelen gehouden wierden, souden hier middelen vinden om ons met gout ende silver van China, Japan ende andere plaetsen te behelpen, ende rijcke retoeren na Nederlandt te senden sonder vandaer gelt te behoeven. Can dese vergrootinge van 't cappitael door de tegenwoordige participanten van de Compagnie niet gedaen worden, wy bidden U. E. te bevoirderen dat het met hulpe van de hooge mogende heeren Staten Generael ende andere goede ingesetenen der Vereenichde Nederlanden geschiede. . . . Is 't voor den staet der Vereenichde Nederlanden niet ongelijck beter dat zylieden hier in Indien verscheyde colonie planten, een treffelijcke goede staet formeren, uit gans Europa ende van alle quartieren van de werelt volck trekken ende daervan alhier natuurlijcke ondersaten maecken, dan dat veel natuurlijcke ingeborenen der Vereenichde Nederlanden van daer in Vranckrijck, Engelandt, Oostlandt, Irlandt ³⁾) ende Virginia vertrecken? Wy laten ons voorstaen soo de hoogmogende heeren Staten Generael wel geinformeert waren, dat haer niet ontsien souden jaerlijcx veel tonnen gouts te spenderen omme herwaerts aen een groote menichte van volck te doen brengen. Op 't alderhoochste zy U. E. gerecomandeert, dese saecke by hare hooge mogende behoorlijck te doen verhoonen ende bevorderen" ⁴⁾).

¹⁾ I, 748.

²⁾ Port. Costa da India, d.w.z. de kust van Goa.

³⁾ Waarom Irland? van Nederlandsche emigratie daarheen bestaat, meen ik, geen spoor.

⁴⁾ I, 749.

Aan navale macht beschikt men thans in Indië over 52 schepen, 18 jachten, 13 fregatten, aldus verdeeld:

	Schepen	Jachten	Fregatten
Naar China en Manila	17	7	—
Naar Goa en Soerate	7	—	2
Voor Batavia	10	2	3
Voor Bantam	2	—	—
In 't vaarwater van Malaka . .	4	4	2
Naar Sumatra's Westkust . . .	2	2	—
Naar Patani en Siam	2	2	—
Ter kust van Koromandel . . .	5	—	2
Om de Oost ¹⁾	3	1	4
	—	—	—
	52	18	13

„Insonderheyt gelieven U. E. middel te beschicken dat gestadich een goeden tijt lanck een treffelijcke vlope schepen op de custe van China houden mogen.... Soo 't de Compagnie te swaer valt, dat men assistentie by de regenten van den lande versoecke.... Als de vyandt de trafficque van dese cant op Nova Spangien affgesneden is, sullen bykans sijn halve schatten van de West-Indien gewonnen wesen. De rest sal dies te gevoechlijker van Nederlandt op West-Indien te becomen sijn. Wy verlangen te verstaen dat het werck van die cant mede byderhandt genomen worde"²⁾.

Dit is de laatste brief dien Coen uit Indië aan de heeren meesters schreef. Den 20sten Januari 1623 kwam te Batavia het schip *Cleen Erasmus* aan met een brief van gecommitteerden uit de XVII, gedagteekend 's-Gravenhage 14 April 1622, die hem bewoog zijn reeds lang voorgenomen vertrek naar patria niet langer uit te stellen. Het was een antwoord op zijn brief, 6 Mei 1621 uit Banda geschreven³⁾; de schepen *Leyden* en 't *Wapen van Enckhuysen*, waarmede die brief ging, hadden groot gevaar gelopen in het Kanaal „op der Engelsche Compagnie groote exorbitante pretentien“ te worden aangehouden, maar waren tijdig gewaarschuwd, Plymouth niet aan te doen. „Uwe gronden ende maximen, daerop ghelyuyden aldaer onse saken drijft ende vesticht, tegens ons vermogen alhier ende de gelegenheit van onsen tegen-

¹⁾ Molukken, Ambon, Banda, Solor, Timor, Tegal.

²⁾ I, 750.

³⁾ Hiervóór, bl. 231 vv.

woordigen staet ende standt wel overwogen ende gebalanceert hebbende, bevinden wy in 't gros" — schrijven de bewindhebberen — „dat ghyluyden aldaer uwe consepten seer hooch, breet ende wijt heft uytgestreckt, wijder, hooger ende breder als wy u nae den gegenwoordigen staet onser macht, middelen ende vermogen alhier naer eysch van uwe macximen ende gronden wel souden connen volgen ende secondeeren, invoegen dat het werck onder sijn eygen last ende swaerte (ten ware daerinne tijtlijck ende behoorlijck werde versien) wel soude connen comen te beswyken, want te veel omvamen maeckt in plaets van groot, cleen versamelen. Alle wereltse saecken, jae van de grootste potentaten, daervan d'exempelen d'ervaerne wel genoech bekent sijn, moeten in maetregel ende proportie gericht ende gedreven worden, of comen door hare toevallicheden in haer selven te beswijcken. Wy en willen niet seggen, dat uwe hooge conincklijcke consepten na de gelegenthelyt van daer geen goede gronden en sijn hebbende, als men alle deselue naer de werelt aldaer is, afsiet, maer hier by ons in dese onse tegenwoordige werelt leyt de swaricheyt. Wy sien wel dat gylieden aldaer, mits hebbende vervolch naer eysch, uwe beooghde eynden veeleer sout cunnen becomen als wy u van hier het noodich geleyschte vervolch (sonder 't welck geheel soud beswyken) souden connen bestellen ende besorgen, 't welck nochtans aen onser aller goeder willen niet en ontbreekt, maer macht moet alsvoren naer vermogen gericht sijn. Als wy de macht by ons selven al hadden soo denckt dat wy coopluyden sijn, dat veel hooffden veel sinnen maken, dat wy met onse geburige Europische natie hier soo moeten leven dat wy met deselue niet geheel ende al (dat doch, Godt betert, genoech, ja te veel is) overhoop en raken, ende meynende d'Indische werelt te conquereren, ons cleen gedeelte in de Nederlantse verliesen. Wy sijn met ontrent 80 tonnen gouts a deposito lopende beswaert. Ons credit can niet meer lyden. Vele onser perticipanten contramineren ons wel gemeynt beleyt. Daer en gebreecken oock geen lieden van staet die deselue oor leenen. Ons octroy gaet op sijn leste gras. Van 't renoveren oft continueren hebben wy noch cleene sekerheyt. Elck waer garen in 't bedrijff. Nieuwe heeren, nieuwe rechten. In alle dese hoewel seer groote difficulteyten en beswijcken wy noch niet. Een van onse aldergrootste drukt ons herte: de questie ende groote pretentien van onse jaloerse Europische gebuuren, Engelsche compaignons, Fransche geallieerde, dier clachten ende

pretentie soo groot vallen, dat wy, al hadden wy al 't gelijck van de werelt, deselve van onse halse qualijck connen weeren. Onse staet can de hare qualijck missen. Sooder de Deenen by d'een oft d'ander geraept pretecxt eens byvallen, wat sal 't werden ? Wy moeten hier een thien geven, oft men valt onsen staet overal met brieven van marcque ende reprisalien op 't lijf. Denckt, hoe wy dan van onse buyten beschadigde ingesetenen, daeronder dickwils geen participanten onbreken, gesegent werden. Wy waren geluckich, hadt gylieden met d'Engelsen aldaer geliuideert. Al hadt gy haer daer vry wat toe gegeven, 't sal hier vry veel ende meer scheelen. Haer schade in Poeloron, die doch daer verhoet oft datelijck vergoet hadde behooren te werden, roeft hier heel luyde. Sy eyschen uyt de twee schepen¹⁾) 150 sockels foly, 20 bhaer noten, 100 catty oly van nooten, 50 catty oly van foly ende de waerde van 150 bhaer nooten, haer aan gelt ende goet in Banda affhandich gemaect, soo se seggen dat haer volck haer schryven. Wy wenschten dat niemand van u volck hant aan haer goet in Banda geslagen hadden. Blijft het Bandasche goet in Indien, als wy hoopen, maeckt u daer aff ende doet haer daer de restitutie naer behooren, met een generale van geen hant te slaen aan Fransche, Deensche, veel min Engelsche schepen, goederen ofte volck. Op ons voorgaende placaet moghen wy, om hier in geen onlust te vallen, soo precies niet staen. Wijst alle crakelen van de hant. Uyt alle 't voorverhaelde willen wy dan besluyten dat het noodich sal wesen, dat U. E. aldaer wat dencken ende letten op 't gunt wy allier cunnen doen. Wy willen u niet discourageeren, alsoff wy geen bequaem vervolch en souden connen oft moghen doen, maar alleen om de grootheyt van 't werck, sooveel mogelijck is, wat te besnuyen, 't concept van overal met macht ende dwangh negotie te stableeren, sooveel doenlijck is, in aengenamer termen stellen, siende, nu de macht tamelijck wel getoont is, oft de vrywillige vrientlijcke handelinge ende proffytelijcke negotie, dat doch 't principael wit ende ooghmerck van de Compagnie is, overal waer de violente wapenen ontsicht gemaect hebben, weder getroffen ende gestabilieert can werden. Alle oorloge, die uyt de gelegenheit van de plaatzen ende nature van de saken eenichsints gemijt can werden, moet men myden ende excuseeren op 't hoochste, sooveel als met be-

¹⁾ Leyden en Wapen van Eckhuysen, als boven.

houdenis ende versekerteyt van de staet eenichsints doenlijck is; 't point van de reputatie ende achtbaerheyt, dat dick ende menichmael scharp genomen wert, niet te hooch mickende; altoos gedenckende, dat te onsen aensien (als coopluyden sijnde) die¹⁾ d'eere heeft, die wel ende niemant gewelt doende, 't proffijt heeft; 't welck, buyten de consideratien van princen ende grote potentaten, die dick ende menichmael dat point precies ende hart, jae al te hert dryven, by ons in onse gelegentheyt voor een slotregel ende vaste macxime mach ende behoort gestelt ende genomen te werden"²⁾.

Koopman tegen staatbouwer. De heeren hadden het zoo dikwijls gedacht, en nu met volkommen duidelijkheid gezegd. Huiselijke tegen koninklijke concepten; humaniteit tegen geweld; — Rael tegen Coen !

En wat nu volgde, zal Coen zeer in het bijzonder hebben vertoornd: „Die van Banda hebben een harde straffe over hare voorgaende moorderye, bontbrekinge ende andere ontrouwicheden, tegen d'onse buyten reden begaan, geleden, 't welck wy achten vry wat schricks maecken sal ende andere tot exemplel sal dienen. Laet het eens ende genoegh wesen. Wy hadden wel gewenst, dattet met gematichder middelen hadde connen beslist werden. Sy hebben haer voorgaende trouloosheyt dier genoech betaelt. 't Sal wel, soo geseyt is, ontsagh, maer geen gunst baren. Die 'r veel doet vresen, moet veel vresen. De geslagen wonde moet men met alle sachticheyt soeken te verbinden, doch sich wel wachten, in geen nieuw perijckel te vallen. In tegenspoet moet men moedicheyt, maer in voorspoet wijsheyt gebruycken. Derhalven dient wel geleth, dat men van 't volck noch in 't geberchte sijnde geen schade en lyde, maer op middelen dencke, deselve, is 't mogelijck, te bevredigen, sonder dat men schade van hen lyden can; ordre stellende, dat men de lang verwachte vruchten van dat lant eens recht ende terdegen mocht genieten, daerinne d'Engelsche Compagnie haer recht (een derde paert, naer luyt van 't contract) moet volgen. Godt geve, dat d'Amboynesen ende Tarnatanen haer hieraen spiegelende, met u ende d'Engelse in vrintschap ende willige handelinge mogen continueeren, waertoe wy u vermanen alle gevoechlijcke middelen aen te wenden, haer met alle

¹⁾ Met klemtoon (diegene).

²⁾ IV, 539.

bequaemheyt tot u treckende, deselve wel tracteerende, in 't minst niet gedogende datse van iemant, wie hy oock ware, onbehoorlijck oft onwaerdelijck getracteert oft mishandelt werden, 't welck, na wy altemet hooren, maer te veel en geschiet, want uyt soodanige contentien groote onlusten ende onrusten volgen"¹⁾.

De Compagnie zal voortaan jaarlijks niet meer kunnen uitrusten dan 4 groote en 2 kleine schepen²⁾). — De Engelschen bejegene hij aldus: „alle occasien van disputen ende crakelen te myden, ende te gedencken, dattet een trotsmoedige, hoovaerdige natie is; item, dat wy haer vrienden dienen en moeten wesen om reden van staet; met eenen te gedencken, datter meer met wyse, coele sinnen ende goet beleyt als met trotsige sterckte oft macht uut te rechten is, gedenckende overal uwe patientie tegen hare hevicheyt ende uwe wijsheyt tegen hare onbedachte moedicheyt te stellen . . . Men moet de quae kinderen als kinderen wat te goet comen; met goede sachte woorden vasthoudende, moet die natie beleyt werden"³⁾). — „Daer wert vermaent by U. E., omme Maccau, eer 't by de Portugeesen versterct wert, op 't lijff te vallen. Dit meynen wy gantsch ende al te stryden met ons voornemen voorgewesen. Ons ontbreken in India geen oorlogen, die alles verteeren. Wilt sulcx excusseren, tot dat wy van hier, anders bericht sijnde, daerop naerder mogen adviseeren"⁴⁾). — Jurisdictie over de Engelschen te Batavia: „Handelt discretelijck met dit kitteloorige volck. Hout u buyten alle datelijckheyt ende gebruyckt de justitie ende statsrechten soo weynich tegen haer als eenichsints mogelijk is"⁵⁾). — Poeloe Roen: „Siet de sake met vrantschap aff te handelen met haer contentement, off tot naerder advijs op de lange bane, mits middelertijt in volle vrantschap blyvende, te schuiven"⁶⁾). — Nogmaals Banda: „D'executie van de orancays is heel bloedich; wilt doch alles, soo veel lijdelyck is, versachten"⁷⁾). — Algemeene waarschuwing: „Gy soudt daer licht meer rockenen, als wy hier connen

¹⁾ IV, 540.

²⁾ IV, 544.

³⁾ IV, 545.

⁴⁾ IV, 546.

⁵⁾ IV, 547.

⁶⁾ IV, 548.

⁷⁾ IV, 550. — De executie is nog niet vermeld in Coen's brief van 6 Mei 1621, maar was uit een brief van de Carpentier en Raden, van 9 Juli 1621, bewindhebberen bekend.

affspinnen. Gy sijt in India, wy in Europa; men moet altoos nae sijn meester omsien" ¹).

Deze brief is in een geheel anderē toon dan eenig schrijven tot dusver door bewindhebberen verzonden. Een sterk persoonlijke toon. Zonder twijfel proefde Coen er Reael in. Geen letter in den brief, of Coen had die reeds door onherroepelijke handelingen verzaakt. Naar deze instructiē verkoos hij niet te dienen. Nu moest hij naar patria; bewindhebberen zouden nog van hem hooren! 23 Januari 1623, zóó dat hij den brief had uitgelezen, kondigde hij in Rade van Indië zijn afscheid aan. Met de stemmen ²) der raden Frederick de Houtman, Herman van Speult, Jacob Dedel, Willem Jansz., Andries Soury, Martinus Sonck, Abraham van Uffelen, Jacques Specx, Jacques Lefebvre, bleek tot opvolger te zijn gekozen Coen's candidaat, de directeur-generaal Pieter de Carpentier ³); Willem van Antzen alleen had op Herman van Speult gestemd ⁴). Onder dagteekening van 31 Januari liet Coen aan de Carpentier een uitvoerige instructie achter. Hij droeg hem den 1sten Februari het bestuur over, en vertrok den volgenden dag per schip *Mauritius* naar patria.

„D'excessive groote oncosten", vangt de instructie aan de Carpentier aan, „die de Compagnie lange jaren gedragen heeft, ende de cleene retouren welcke van Indien cregen, heeft door gans Nederlant soo grooten onlust veroorsaect, dat tot noch toe op de groote instantie, tsedert 't jaer 1617 tot noch toe om volck, schepen ende gelt gedaen, weynich gevlocht is. Dewyle de Meesters haer tegenwoordich met 80 tonnen gout, a deposito gelicht, belast vinden ende in de speceryen gans geen aftreck is, hebben vooreerst van daer weynich secoursen te verwachten. Hierover is noodich, om 't gewenste effect te becomen, dat haer E. van hier beter genoegen ende meer middelen dan voor desen toegeschickt worden" ⁵).

Zal de Compagnie in Indië zonder groot secours van Nederland bestaan, dan moet zij haar behoud zoeken in 1°. bezuiniging; 2°. tollen,

¹) IV, 549.

²) Die van de afwezige raden waren te voren ingezonden (vgl. hiervóór, bl. 257).

³) III, 945.

⁴) I, 803.

⁵) III, 289.

impositiën en tienden; 3°. slavenarbeid; 4°. den Chineeschen handel.

Ad primum. De onkosten in Indië hebben, over een groot aantal jaren door elkander gerekend, jaarlijks bedragen 500.000 realen of f 1.200.000, te weten aan mondkosten f 300.000, soldij f 400.000, onkosten van schepen f 320.000, fortificatiën f 130.000, schenkagiën f 50.000. Zoekt men echter het gemiddelde der jaren 1620, 1621 en 1622, dan bevindt men dit f 1.640.000 te zijn geweest: mondkosten f 390.000, soldij f 535.000, schepen f 445.000, fortificatiën f 205.000, schenkagiën f 65.000.

Bezuiniging op de mondkosten is mogelijk, door het volk, gelijk te Batavia reeds is geschied en elders moet worden ingevoerd, „op haer eygen last” te stellen. Op de soldij, door deze zooveel mogelijk in kleedjes te voldoen. Op de schepen, door beter toezicht. Op de fortificatiën, door het bouwen („de voornaamste plaetsen ter defentie redelijcke wel versterckt sijnde”) te staken en het onderhoud door slaven te doen verrichten; te Batavia is het bijzonder, door stadsgracht en aarden walten laste der burgerij te brengen: „wy verstaen dat de Chinesen voor haer coste daertoe seer wel genegen sijn; . . . de gedissegneerde kerck sal U. E. mede doen maecken, soo haest sulcx sonder last van de Compagnie geschieden can”¹). — De schenkagiën moet men beperken.

Ad secundum. Te Batavia is dit middel reeds in trein gebracht. „Laet daer eer lange mede eenige heffinge doen van d'erven die bewoont ende beplant worden; gelijck mede van 't vee dat in 't lant ende de stat aengeteelt ende geslacht wort”. Reeds van de tegenwoordige inkomsten van Batavia kan een garnizoen van 600 man onderhouden worden. Voor Ambon en Banda: 10 % in- en uitgaande rechten gelijk te Batavia; „al te schreupeleus zijn de gouverneurs Speult ende Sonck daerinne geweest”²).

Ad tertium. „Met sooveel geld als jaerlicx verteeren, connen sooveel slaven gecocht worden, dat met de vruchten van haren arbeyt alle de forten ende garnisoenen van Indien onderhouden sullen. . . . 't Sal de rechte middel wesen, om de moetwil ende trots van de Mooren te temmen ende haer al soetgens t'onderdringen ende van de banck te schuyven. . . . 't Is apparent dat vooreerst niet wel gelegen comen sal om gewelt tot redres van saecken innewaerts te gebruycken, ende al

¹) III, 291.

²) I, 292.

waert dat het gelegen quaeme soo soude vooreerst niet geraden vinden sulcx t'onderstaen, ten ware dat daertoe gedrongen wierden. 't Is beter dat des Compagnies macht tot vervolch van den handel van China ende verhinderingh van des vyants voorneemste trafficque gebruyc worde, ende dat ondertusschen menichte van volck in Amboyna ende Banda vergaderen. Met d'eerste aenstaende Zuyt-Ooste wint dienen U. E. verscheyden schepen na Ceylon ende op verscheyde plaetsen langs de gansche custe van Coromandel tot in Bengaele toe te senden, om sooveel slaeven ende slavinnen, insonderheyt jongelieden, op te coopen als te becomen sijn ende de schepen voeren connen. Hout gestadich hart aan dat hierinne op de cust van Coromandel, China ende alle andere plaetsen niet versuymt worde. Daer is geen volck in de werelt die ons beter dan de Chinesen dienen..... Soo 't gelegen comt souden mede geraden achten datter een schip oft meer na Madagascar ende de cust van Africa gesonden werde..... Tot opcoop van slaven hebben tsedert 't jaer 1614 ordre gegeven ende gestadich aengehouden, maer daer is niet anders op gevolcht dan 't geene den gouverneur van Uffelen¹⁾ anno 1622 begost heeft te doen. De slaven sijn de Portugiesen op Maccau soo getrouw ende dienstich geweest, dat sylieden voorleden jaer d'onse gestut ende vandaer verdreven hebben²⁾..... Soo haest de mardijckers ende slaven in Batavia sijnde, van behoorlycke huysinge [sijn] geaccommodeert ende de begoste tuynen vruchten beginnen te geven, sult haer geen meer gelt tot toespijs, maer eenige tuynen oft vruchten daervan uytdeylen. De gagie van meest alle de mardijckers dient mede met den eersten gesurcheert, ende in plaetse van de gagie moet haer tijt om hun met tuynen oft andersints te generen, gegeven worden..... Sonder eenich gelt behelpen haer alle princen van dese landen"³⁾.

Ad quartum. Tot vervolg van den Chineeschen handel zooveel mogelijk schepen, volk, provisie en geld te gebruiken. „In 't laeste van Martio toecomende na China ende overal daer de Chineesen gewent sijn te varen, ordre te senden om de Chineese joncken sonder eenich respect aen te halen ende U van 't volck ende goederen te dienen.... 't Soud wel vry wat langer connen dueren dan gaerne sagen, eer de

¹⁾ Ter kust van Koromandel; vgl. hiervóór, blz. 276.

²⁾ Over den aanval op Macao zie het vervolg van dit hoofdstuk.

³⁾ III, 295.

Chinesen handel in Pehou of elders te becomen sy; 't moet gestadich vervolcht worden al soud het thien, ja hondert jaren duren" ¹⁾.

Patani, Sangora, Siam, Atjeh, Soekadana, Gresik en Japara zijn gelicht. Ook Moka en Djambi te lichten.

Gang van den inlandschen handel: van Soerate en de kust van Koromandel jaarlijks voor f 5 a 700.000 inkoops aan kleeden te ontbieden. Wat daarvan te Batavia, in de Molukken, Amboen en Banda niet vertierd wordt, op de Westkust van Sumatra, in Atjeh, Djambi, Patani en Siam te ruilen tegen peper, „ende dat totter tijt ende wyle dat al 't gene ende soo vele wy soecken, in Batavia gebracht, ende 't gene d'Indiaenen van ons begeeren, aldaer gecocht worde. 't Is noodich dat alles hiernaer schicken, alsoo alle d'nlantsche handelaers met ongelijk minder oncosten dan de schepen van de Compagnie ende onse vryelieden varen connen" ²⁾). Aan nagelen, noten, foelie en sandelhout kan men in Koromandel en Soerate voor f 3 a 400.000 vertieren; de rest moet er heen in geld. Bezat men den Chineeschen handel, er zou daar in het geheel geen geld noodig wezen.

Een goed deel van den inlandschen handel kan de Compagnie aan particulieren overlaten. „De saecken dienen allenskens daerna beleyt ende geschickt. Ons bedunckens souden wel vryelijken met des Compagnies schepen na de Custe mogen laten vaeren ende cleeden coopen diegeene die sulcx versoeken ende meriteeren, mits dat behoorlijcke vracht en tollen betalen. Op dese conditie mogen mede eenige wel toegelaten werden innewaerts te varen om haer goet te slyten. Wy verstaen dat het op de Cust niet recht noch wel gegaen is met de slaven, die wy eenige particulieren toegestaen hebben te mogen coopen, namentlijck dat van de slaven die voor de Compagnie in 't lant gecocht waren, de beste, als aen de zeevant comen, achter de hant houden ende particulieren gedaen worden, soodat 't refus de Compagnie dierder dan particulieren de beste slaven comen te staen. Hierover sullen U. E. geensints gedoogen, dat wederom eenige slaven door particulieren gecocht worden ter plaetse daer des Compagnies volck slaven coopen. Op andere plaetsen sonder des Compagnies hinder met licentie van d'overhoofden der respectieve plaetsen gecocht wesende, mach de passagie

¹⁾ III, 296.

²⁾ III, 297.

met des Compagnies schepen wel verleent worden, mits dat de passagie ende behoorlijcke tollen betalen. Soo eenige particulieren versochten selfs eenige jachten na de Cust of elders om slaven, cleeden of andersints te mogen senden, wy vinden geraden dat sulcx op redelijcke conditie toegestaen worde"¹).

Aan 't kasteel van Ambon en 't fort Nassau op Banda moet „stapel van handel" gestabilieerd worden. „Laet een ieder die 't versoeckt na de casteelen van Amboyna ende Banda vaeren, ende doet daertoe constringeren degene, die onderstaen souden mogen op andere plaetsen by de Mooren te loopen"²).

Geen peper met geld te koopen, maar met kleeden. Eigenlijk moesten alle nagelen, noten en foelie, en zooveel peper en kleeden als men behoeft, verworven worden zonder er een reaal voor uit te geven. De Portugeezen hebben dien tijd gekend. „Wy connen daertoe mede geraecken als onse saken wel beleyden"³).

Geen aanvallende oorlog tegen Bantam. „'t Is genouch, dat in Batavia op onse defentie staen"⁴). — „Aengaende de vrye passagie welcke de Mattaram versoeckt omme Bantam aen te tasten, wy houden goet te wesen, dat men daerop geen resoluyt antwoort geve, maer de Mattaram met twijffel ende hoope treynere. Soo hy onderstaet met macht te water oft te lande nae Bantam te trekken, moocht wel voor seecker houden, dat het meer op Batavia dan op Bantam gemunt sal wesen. Derhalven versiet tijtlijck daertegen. Stelt al ons volck van 't fort, de stadt ende schepen in de wapenen ende doet de Mattaram vrintlijck op 't alder-soetste, ende met d'alderschoonste pretecxten die dan te vinden sijn, insinueren, soo syne Majesteyt een tocht op Bantam voorneemt, dat hem gelieve sijn volck soo verre buyten de jurisdictie van Jacatra te doen trekken, soowel te water als te lande, dat de vreesachtige aert van de Chinesen geen alteratie in de stadt Batavia veroorsake ende gylieden daerdoor niet gedrongen wort de wapenen tegen d'ongeregeltheyt van sijn crijchsvolck aen te nemen ende hun in sijn Majesteyts disseyen hinderlijck te wesen"⁵).

¹) Ibid.

²) III, 298.

³) Ibid.

⁴) III, 299.

⁵) III, 300.

Zoover gekomen, laat Coen doorschemeren welke gedachte hem zijn plan van redres heeft ingegeven; het staat in onmiddellijk verband met de zooeven ontvangen patriasche missive:

„Alsoo de heeren Mayores haer met 80 tonnen gout a deposito be-swaert vinden ende met de retouren van peper ende nagelen niet wel gedient connen werden, dewyle met een groote partye daervan versien sijn ende in Europa gans geen aftreck is, hebben wy voorgenomen (omme de Compagnie sooveel mogelijck te soulageren) de heeren Meesters te verthouven¹) ende hart aen te houden dat wel een jaer mogen laten verloopen sonder eenige schepen, volck of gelt (soo de constitutie van haren staet in Nederlant sulcx vereyscht) na Indien te senden, waermede omtrent 30 tonnen gout (die de jaerlijcxe equipagie ongeveer beloopt) verspaeren sullen...: Na de constitutie van saken hier in Indien is apparent, dat des Compagnies cappitaal met goede mesnagie ende herstellinge van den handel veel gevouchelijcker hier in Indien vergroot can worden dan haer E. machtich sijn met gelt van Nederlant te doen. Hierover soud wel connen gebeuren dat op onse vertooninge voor een seeckeren tijt cleene secoursen van Nederlant quamen. Op avontuir off soo geviele dienen de saecken in Indien bytijs daernae geschickt, opdat de retouren daerdoor niet verminderen ende 't cappitaal in Indien evenwel vergroot worde, gelijck wy vertrouwen dat geschieden can....”².

Volgt uiteenzetting, hoe men het bij verschillende transacties voortaan zonder geld zal kunnen stellen. „D'opcoop van nagelen can ende moet tenemael met cleeden, rijs ende andere coopmanschappen gedaen worden. 't Is beter dat voreerst een tijt lanck een groot deel ongeplukt blyven ende in 't bosch vergaan, dan dat daeraen gelt besteden ende overvloet becomen. Belast de gouverneurs van de Mollucques ende Amboyna ten hoochste dat ordre geven, dat voortaen geen nagelen met contant gelt gecocht worden, maer sulcx met cleeden en andere coopmanschappen doen, mits dat goede sorge dragen ende voorcomen datter geen nagelen door imant vervoert worden. Hiertoe dienen enige jachten off fregatten innawaerts gesonden. Als 't gelt tegenwoordich noch innawaerts wesende door de Javaenen, Macassaren en andere vreem-

¹⁾ Bij de heeren meesters onze opwachting te maken.

²⁾ Ibid.

delingen van daer getrocken zy ende wy geen gelt meer uytgeven, sullen genootsaeckt worden, cleeden voor retour van haere snuysterij vandaer te voeren, waeraen de Compagnie dubbelde dienst geschieden sal.... Met cleeden sal men gestadich d'opcoop van peper vervolgen, ende dat in sulcker voegen, dat het met goede avance geschiede". Batavia besta van eigen inkomsten. De kleeden zelf te koopen met nagelen, noten, foelie, sandelhout. Geld zal noodig blijven tot opkoop van slaven; zooveel zal men uit patria zeker blijven zenden. Tot opkoop van indigo voor Nederland is te Soerate mede geld noodig; „dit gelt moet met coopmanschappen in Mocca geprocureert, van Nederlandt of van hier gesonden worden". Het kantoor te Moka kan gelicht, en daar niet dan met gaande en komende schepen gehandeld worden. „In deser voegen can, behoort ende moet d'nlantsche handel gedreven, ende de retouren voor Nederlandt met 't capitael dat tegenwoordich op de comptoiren is (sonder ander gelt van 't vaderlant te gebruycken) geprocureert worden". Het gevolg zal zijn (aangezien alles geleidelijk op den nieuwe voet moet worden gebracht) dat men in 1624 weinig peper en nagelen verkrijgt; maar patria is er voorloopig wel van voorzien¹⁾.

Het geld thans in Pehoe²⁾ en te Batavia vorhanden, zal, vermeerderd met 't geen men in 1623 uit patria te wachten heeft, bedragen een miljoen realen. Dit in den aankoop van Chineesche waren te besteden: 400.000 voor Nederland en 600.000 voor Japan. „Met 't gene na Japan gaet sullen in één voyagie ontrent 75 percento winnen, ende met dit gewin can 't capitael in Indien allenskens behoorlijck vergroot ende suffisant gemaect worden tot incoop van alle de retouren voor Europa noodich". Gelukt het niet den Chineeschen handel te verkrijgen, dan moet het geld besteed worden op de kust van Koromandel en te Soerate, tot den inkoop van kleeden en indigo.

De tol van 10 % op inkomende provisie en uitgaand geld te Batavia mag verhoogd worden. „Hoe de tollen meer verhoocht worden, des te dierder sullen de provisien wesen, ende hoe deselvige dierder sijn, dies te meer sullen de burgerye ende inwoondern haar tot aenplantinge ende aentelinge van allerleye nootlijkheden begeven. Tot dese voorschreven veranderinge comende, sal den heer alsdan aen d'aentelinge

¹⁾ III, 302.

²⁾ Over Pehoe zie het vervolg van dit hoofdstuk.

van d'inwoonders vinden de tollen die eerst van de vremde trock". Daartoe „d'onbequame gront van de stadt na vermogen tot wooninge ende tuynen te bereyden", en allengs het land rondom de stad gelegen. Om ook in Banda en Amboina dezen aanplant te bevorderen, „leven onder 't volck te verwecken", zal het goed zijn daar geen vleesch, spek, arak, olie meer heen te zenden, maar alleen wijn¹).

In hun „met sware humeuren" geschreven brief gecommitteerden der XVII, de Engelschen, Franschen, Denen zooveel mogelijk toe te geven. „Hierop seggen wy dat de minste toegevinge de meeste ruste ende vrede baert, want hoe de dertele hoochmoedige presumtueuse meer toegeven, te meer meenen sy selfs waerdich te wesen en te meer begeeren sy. Doet recht ende wel, maintineert de souverainiteyt onverdeylt voor de Hooge Mogende heeren Staten Generael in Batavia, de Mollucques, Amboyna, Banda, Palliacatte, Solor ende daer 't haer E. voorder toecomt, sonder eenichsints toe te staen dat d'Engelsen ofte andere daerinne dringen. Vertrout haer niet meer dan openbaare vyanden mogen doen, ende beveelt d'uytcomste d'Almogende Godt. Eén derde van den handel in de Mollucques, Amboyna ende Banda, sonder meer, is d'Engelsen toegeleyt, mits dat een derde van sulcken tol betalen, als tot onderhout van alle de forten, garnisoenen ende dependentie vereyscht wordt; anders hebben sy niet te prentdeerden. Als desen tol betalen, verleent haer dan een derde van den handel, oft sooveel min als tol betalen"²).

Zóóver had Coen geschreven toen van den opperkoopman Cornelis van Nieurode³) bericht inkwam (van 3 Januari 1623) dat de Chineesche handel ontzegd en daaop aan alle Chinezen de vaart op Indië verboden was en men met China in openbaren oorlog verkeerde. Het zal nu noodig zijn, vervolgt Coen, „dit aenstaende mousson weder opnieuws een groote vlope na de custe van China te senden, omme daermede alle bayen, havenen ende rivieren langs de gantsche custe te besoecken, lanttochten te doen ende overal sooveel volck, mannen, vrouwen ende kinderen te lichten als doenlijcken is.... Wy vinden geraden dat een expres persoon in ambassate gesonden worde met een missive dat het

¹) III, 303.

²) III, 304.

³) Zie het vervolg van dit hoofdstuk.

ons leet is met haer in oorloch geraeckt te wesen, ende om voordere onheylen voor te comen, dat andermael vriendelijck versoecken, dat de coninck gelieve toe te staen dat de Chinese coopliden met d'onse in Pehou mogen handelen, gelijck sy op andere plaetsen van Indien plegen te doen. Soo dese missive aengenomen wort met toesegginge dat d'antwoort in behoorlijcken tijt brengen sullen, sal men daermee geen hostiliteyt plegen. Soo den handel vergunt wort sal men de vrintschap continueeren, maer byaldien voorsz. missive niet aengenomen wort en daerop geen goet bescheyt compt, dient de Chineesen den handel op alle plaetsen van Indien, uytgesondert Batavia, beleth, een vloote in de baye van Chincheu ende een andere omtrent Maccau ende Canton gehouden te worden.... Soo den oorloch met de Chineesen voeren moeten, sal U. E. vooral ordre geven dat d'onse soo grooten macht byeenbrengen als doenlijck is, en dat daermede op verscheyden plaetsen langs de gantsche cust van China inval ende lanttochten doen, haerlieder vaertuych overal vernielen, ende sooveel volck, mannen, vrouwen ende kinderen lichten als doenlijck is. Extraordinarie groote naersticheyt dient (met sonderlinghe voorschichticheyt) gedaen te worden omme (soo den oorloch continueert) een groote menichte van Chinese mannen, vrouwen ende kinderen van 't lant te lichten ende in goede verseeckeringe herwaerts te doen brengen, omme Batavia, Amboyna ende Banda daermede te peupleren.... Immer soo goeden dienst sal de Compagnie met de veroveringe van menichte van Chineesen, als met goede prinsen van Chinese waren geschieden. De Chineesen door *Haerlem*¹⁾ in Batavia gebracht sijn op rantsoen van 60 realen ider hooft (behalven 't hooftgelt²⁾) gestelt ende aen de voorneemste Chineesen gedaen, op conditie dat voor ider ter maent 4 realen op reeckeninge betalen sullen. Meerder becomende sullen partye na Amboyna ende Banda dienen gesonden, ende mach daer, gelijck hier, voorschreven maniere wel gevolcht worden, wel te verstaen als 't geheele rantsoen van 60 realen betaelt sy, dat men de mannen consentere na China te keeren die sulcx souden mogen versoecken, maer geensints toestae dat van onse jurisdictie in die van andere gaen resideren"³⁾.

¹⁾ Het uit de vloot (met den brief van van Nieurode) aangekomen schip.

²⁾ Hiervoor, blz. 216.

³⁾ III, 306.

Indien de gelegenheid het gedoogt, moet de Carpentier in October aanstaande twee jachten ter ontdekking van het Zuidland zenden. „Soo niet, moet sulcx noch een jaer uytgestelt worden, alsoo aen 't vervolch van de Chineese handel meer gelegen is".

Aan elk der gouverneurs van de Molukken, Amboen en Banda twee raden toe te voegen, „soo omme herwaerts ende derwaerts in haere jurisdiccie gesonden te worden, de maniere van den lande te leeren, den gouverneur in alles t'assisteren, als insonderheyt om voor te comen dat de Compagnie naer 't vertreck off overlyden van eenige gouverneurs door onervaerne geen ondienst geschiede" ¹⁾).

Indië meent Holland te hebben geantwoord. Het kan tijdelijk hulp ontberen en houde eigen zaken in eigen hand. De gouverneur-generaal gevoele zich Indisch vorst, die regeeren kan zonder geld !

Van denzelfden 31sten Januari 1623 is er nog een ander belangrijk document: het besluit dat de Bataviasche gemeente verlof geeft tot den particulieren handel:

„Geleth sijnde op seeckere request, onderteekent by Dirck Jemmingh, Lambert Vermeer, Hendrick Lievensz. de Bleecker, Gilles Venant ende Jan van Hazel, uytte naeme van de gantsche burgerye deser stede by Harmen Pietersz. Prins, secretaris derselver, in onse vergaderinge gepresenteert, daerby de voorschreven burgerye den vryen handel op de Custe van Cormandel tot accressemant van de traffique ende welstant deser republijcke ernstich versoeckende ende de nutticheyt daervan verthoonende sijn, soo is 't, dat considereerende 't progres ende welstant van desen staet in de vermeerderinge van de traffique ende onderlinge commercie gelegen sijnde ende aan alle natien die hier comen d'selve vergunt ende toegestaen wert, geensints in redenen hebben connen bevinden onse eyge natie ende burgerye daervan te frustreren, alsoo de generaliteyt door sulcken middelen met tertijt van hun sware oncosten sullen onlast, d'ondercruypinge van vyanden ende geveynsde vrinden gestut, ende den staet bevesticht werden, eenstemmich geresolveert ende goet gevonden is de voorschreven versochte handelinge aen onse burgeren toe te staen, om d'selve met

¹⁾ III, 307.

hun schepen ofte jachten onder compagnie ofte andersints in cleeden ende alle andere waren vry onverhindert te mogen dryven, daermede herwaerts te keeren ende tot hun contentement beneficeeren, mits onderhoudende alsulcke ordre en reglement als by den raet tot verseeckeringe van dien handel, meeste nut ende avantagie van de burgerye daerop soude mogen geraemt ende nodich geacht worden, met sulcken verstande dat overal alsulcke tollen ende gerechticheden aen den heer betalen sullen als d'ordre ende lijste medebrengende is" ¹⁾).

De allerlaatste resolutie die Coen teekent is er een ter bevordering van een gunsteling, wien een groote toekomst in Indië zou zijn weggelegd: Antonio van Diemen.

Deze toekomstige gouverneur-generaal was de in 1593 geboren zoon van een burgemeester van Kuilenburg, en tijdens het twaaljarig bestand als jong koopman te Amsterdam gevestigd geweest, zonder voorspoed in zijn zaken te mogen beleven. Het kwam in dien tijt veel voor, schrijven bewindhebberen ter kamer Amsterdam 10 April 1618 aan Coen, „dat onder de soldaten door recommandatie van goede vrienden, ofte oock by onbekende namen, sommaels gedebaucheerde quanten met onse schepen derwaerts gesonden werden, die ofte alhier gefailleert sijn, ofte hun andersints groflijck hebben verloopen, ende evenwel, daer komende, 't sy door de goede hand die se in 't schryven mogen hebben, als oock door d'ervarenheyt in de coopmanschap, ofte in eenige andere kunsten ende scientien, by U. E. tot de bedieninge van eenich ampt op de voorname comptoiren mochten gepromoveert werden". Zulke personen, heet het verder, mogen hoogstens in den krijgsdienst avanceeren, maar niet over contanten of koopmanschappen gaan, opdat zij met Compagnie's goed niet leven zullen gelijk zij het te voren met eigen of vaders goed hebben gedaan. „Van deser soorte is eenen Anthony van Diemen, onlangs binnen Amsterdam gefailleert, die hem onder den naam van Thonis Meeusz. van Utrecht onder de soldaten op het schip *Mauritius* heeft op doen schryven ende alsoo voor onbekent heeft meynen t'schepe te gaen, apparentelijck om in Indien met der tijt, door faveur ofte andersints, op eenige onser comtoiren te geraecken, daeromme ghelyden tegens synе practijcken goede ordre dient te stellen" ¹⁾.

¹⁾ III, 960.

¹⁾ IV, 401.

Het schip *Mauritius* kwam 22 Augustus 1618 te Jacatra aan. Coen, die altijd de vrijheid gebruikte personen te beoordeelen en te behandelen naar wat hij zelf van hen zag, verdubbelde 2 October 1619 Antho-nio Meeusz., „tsedert syne aencomste alhier in 't schryven gebruyckt, ten respecte van syne bequaemheyf" in gage: van f 10 tot f 20 per maand; 12 Januari 1621 klimt Meeusz., „ten aensien van de extraordinaire diensten daerinne hy dagelijcx gebruyct wort" op tot f 50 per maand, wordt 29 April 1622 met een delicaat werk betrouw'd (het red-deren der verwarde boekhouding van Jacques Specx als opperhoofd in Japan), en verschijnt 31 Januari 1623 — laatste dag dat Coen de vergadering voorzit — in het register der resolutien van gouverneur-generaal en raden voor het eerst onder zijn eigen naam, bij gelegenheid dat hij „by den E. heer generael omtrent 3½ jaer met een goet ver-mogen tot houden van de generaele boucken gebruyct", tot opperkoo-pman wordt bevorderd a f 90 per maand. Blijkbaar had hij in de oogen van een scherp beoordeelaar zijn naam volkomen hersteld.

Den 2den Februari 1623 van Batavia vertrokken, was Coen den 11den Mei in de Tafelbaai, ontmoette daar de *Mackreel*, *Middelburch*, *Leyden*, 't *Wapen van Enckhuysen*, *Schoonhoven*, *Medenblick* en *Naer-den* op weg naar Batavia, en nam er kennis van brieven der XVII van 8 September, 23 October en 10 December 1622. Die van 8 September beantwoordt Coen's brieven van 16 November en 20 December 1621¹⁾: „Bevinden, dat U. E. sijt clagende over diverse poincten, ja eenige derselver met sulcke vrymoedicheyf in woorden sijt extenderende, dat alle maet, regel ende discretie te buyten gaet, niet off wy u, als billijck achten, ja maer gylieden ons te ordonneren ende bevelen haddet. Wy prysen wel uwen yver ende betamelijcke vrymoedigcheyt in 't aenwysen van saken daerinne wy als mensch off door oncunde, quaet off traech begrijp, versuym ofte andere nalaticheyf ons, soo 't ware, in mochten verabuseert, misoordeelt off vergrepen hebben; maer dat gyluiden 't selve extendeert alsoff wy met opset en wil ons devoir niet en deden, ende derhalve met seer impertinente woorden insisteert, dat wy souden beschicken de middelen die tot den rijcken handel van Indien noodich

¹⁾ Hiervóór, bl. 240 vv. (in het bijzonder 257 vv.) en 260.

sijn, sonder op onse onvermogentheyt in 't regart van uwen exorbitanten eysch te letten, off dat wy 't andere liefhebbers van de Vereenichde Nederlanden souden laten doen, in allen schijn off wy geen patriotten en waren . . . Willen u vermaent hebben, uwe te vrymoedige penne wat in te binden"¹⁾. — Dat men vele kantoren opbreekt, accordeert met der heeren intentie. — „D'Engelse maecken ons hier een groot alarm, van dat wy haeren coninc niet alleen de souvereyniteit van Puloron ende Lontor souden ontrocken hebben, maer seggen sijn volck ende subjecten vermoort ende haer goederen gerooft hebben; eyschen in 't gros voor vergoedinge f 1.500.000. Maect rekeninge hoe wy hier aan den ram (so men seyt) gecoppelt sijn, ende soo ons de Staten Generael niet cunnen beschermen, waer wy sitten"²⁾. — Retourschepen moeten geen Fransche of Engelsche havens aandoen, maar achter Engeland om varen. — Dan nog een vooruitzicht dat zich vóór 1783 nimmer verwezenlijkt heeft: dat er ook landsschepen voor Indië beschikbaar zullen komen: „Sijn Excellentie heeft by last van de heeren Staten Generael door de admiraleityen doen equiperen 6 goede oorlochschespen, 2 jachten en 2 victualy-schepen, tot afbreuck van den vyant, ende alsoo wy versocht sijn tot de voorsz. equipagie oock met onse middelen te contribueren, mits deselve schepen oock in Indien voor ons dienst sullen doen, soo hebben wy ons daertoe laten bewegen, ende verhopen dat deselve schepen dese maent uit sullen lopen ende tot syner tijt oock in Indien tot goede ende notable diensten geemployeert worden"³⁾. — De brief van 23 October betreft de equipage: de 6 aangekondigde schepen⁴⁾ zijn er 7 geworden; zij hebben aan boord 440.000 realen en f 200.000 aan goud en zilver. — Die van 10 December beantwoordt Coen's brief van 26 Maart 1622⁵⁾: „Dewijl nu met d'Engelsen gescheept zijn, moeten wy lyden wat wy cunnen"⁶⁾. — Daar door den oorlog met Spanje realen hoe langer zoo moeilijker te bekomen zijn, zal men in Indië de landsmunt in trein moeten brengen⁷⁾. — China: „Onse meeninge is niet, dat

¹⁾ IV, 552.

²⁾ IV, 556.

³⁾ IV, 559.

⁴⁾ Hiervóór, bl. 286.

⁵⁾ Hiervóór, bl. 264.

⁶⁾ IV, 570.

⁷⁾ IV, 572.

men de Chinesen haren vryen handel sal beletten, anders als sooveel zy met onse vyanden handelen"¹). — De W. I. C. neemt voortgang en zal den vijand in het Westen de handen zóó vol werks geven, dat men hem in het Oosten minder zal hebben te duchten²).

18 Mei 1623 verzeilde Coen uit de Tafelbaai naar St. Helena, waar hij 12 Juni aankwam. Van de omstandigheid dat hier ververscht werd maakte hij gebruik om door een laatste rapport de berichtgeving omtrent zijn bewind in Indië af te sluiten. Ingeleid door tijdingen van neutralen aard (over de vloot van Dedel; over de verovering van Ormoez door de Perzen) gaat het verslag alras tot het netelig onderwerp, de expeditie naar China, over.

„De loop van saecken heeft bewesen, dat niet sonder reden om meerder verstandt ende ervaringe in voorsz. vloe wensten³), alsoo de moet veel grooter bevonden is [dan het verstand]". 22 Juni 1622 was Reyersz. voor Macao gekomen, vond daar 4 schepen der vloot van defensie, en besloot tot een landing⁴). „Waerop de resolutie gefondeert zy ende hoe sulcx doen souden, wort in resolutie, missiven noch journael niet verhaelt, maer 't schijnt alleen gedaen te wesen opdat haer niet gereprocheert soud werden, dat sulcx door cleenmoet nagelaten ware.... Den 24en Juny sijn d'onse met 11 compagnien, sterck wesende 600 mannen, aan d'Oostzyde van de stadt in een santbayken gelandt. De commandeur Reyersz. voer selven mede, doch wierde in de boot door 't lijff geschoten ende datelijck weder een boort gebracht. De vyandt hadde in dit bayken een loopgraeff gemaect, daer met ontrent 200 mannen in lagen, 100 haecx geplant hadden ende seer geweldich uyt schoten, doch d'onse roeyden sonder aensien tegen de wal aen, landen ende dreven den vyandt met gewelt uyt sijn beschansinge. In 't landen cregen ontrent 40 gequetsten ende dooden. De vyandt vluchte landtwaert in na de stadt ende seeckere cloosters. Capiteyn Ruffijn volchde haer met 9 compagnien tot op omtrent een musquetschoot onder de stadt. De vyandt schoot seer met groff geschut uut de stadt, deden versheyden

¹) IV, 573.

²) IV, 574.

³) Hiervóór, bl. 272.

⁴) Waartoe hij gemachtigd was, zoo de gelegenheid gunstig scheen (hiervóór, bl. 270).

uytvallen met diverse troepen ende wierden verscheyden malen terugge gedreven. Veel Portugese slaven, caffres ende andere, dronken gemaect sijnde, liepen soo onversaecht tegen de musquetten aen, dat het wonder om sien was¹⁾. De Chinesen vluchten met pack ende sack in groten getal uyt de stadt. Naerdat omtrent twee uren op 't geberchte ende in de valeyen tegens malcanderen geschermtseert hadden, wierden d'onse moede, dorstich ende 't cruyt begon haer te gebreecken. De brant in 't laeste beursvatgen cruyt, dat in de compagnie van capiteyn Ruffijn was, geraeckende, viel den vyandt met een generale uytval aen. D'onse, niet dan musquetten hebbende ende vele geen cruyt, defendeerden haer met handtgemeen, geraecten in de vlucht ende trocken met grote disordre aff. De twee compagnien die tot een achterhoede op strandt gelaten waren, dit siende, vluchten soo hert als d'andere in de boots. Drie van de boots, vresende overvallen te werden, staecken van de wal aff. De resterende most haer te water begeven. D'een verdronck ende d'ander wiert soo op 't landt als in 't water dootgeslagen. Omtrēnt 70 mannen wierden hier sonder tegenweer gedoodt, welck 20 off 30 musquettiers, ordre houdende, hadden connen verhoeden, maer daer was gants geen ordre. Van d'onse sijn in alles 126 mannen geuest ende 136 doodt gebleven, waeronder veel officieren. Den vyandt menen sy dat ongelijck meer volck verloren heeft, doch meestal slaven. Seer wey nich Portugesen hebben d'onse gesien.... Soo d'onse haer op de hoochte aen de seecant by dit sandtbayken beschanst ende daer eenich geschut geplant hadden, 't is apparent (naar wy verstaen) dat daer mede (niettegenstaende al te swack van volck waren) Maccau gewonnen souden hebben, maer daer was gants geen beleyt noch ordre.... In deser voegen is 't beste deel van 't cloeckste volck van voorsz. vloe verslagen ende 't meeste geweer verloren"²⁾.

Na deze nederlaag trachitte Reyersz. nog bij den mandorijn eener kustplaats in de buurt van Canton zijne boedschap aan den „coninck van China" uit te brengen, maar werd „met veel schoone woorden" afgewezen. Hij vertrok daarop van Macao naar de Pescadores, waar hij den 11den Juli aankwam, en aan 't grootste der eilanden, door de Chineezen Pehoe genaamd, op 10 mijlen afstands van Formosa, een

¹⁾ Vgl. hiervóór, bl. 289.

²⁾ I, 764.

schoone baai, voor alle winden beschut, aantrof, „bequaem om te beplanten ende vee te wayen, maer daer is gants geen geboomte". Na ook de baai Tayouan aan de zuidpunt van Formosa bezichtigt, en bevonden te hebben dat vóór de invaart een bank ligt, koos hij Pehoe tot een vestiging uit en legde daar een fort aan „van soden opgeleyt". Onderwyl zond hij 6 Augustus naar Chincheu, met zijn boodschap voor den koning, „in Chinees geschreven. Dese brieff wierd door een overste van seecker crijchsvolck vruntlijck ontfangen; belaste d'onse weder naer Pehou te vertrekken, vastelijck toeseggende, dat daer over 50 dagen antwoort hebben souden Primo October quamen in Pehou by d'onse vier oorlochsjoncken met een gesant Ongsoepy genaemt, sijnde geaccompagnieert van eenen Wangsan, dat een van de treffelijckste coopluyden, op Manilha handelende, is, ende eenen Chinesen schipper Hongtay genaempt, die in Batavia wel bekent is, met andere suite. Dese gesant bracht tot antwoort een seecker placcaet door de gouverneur-generael van de provintie van Hochieu, de admirael van der see ende capiteyn van 't crijchsvolck uytgegeven, waarmede d'onse den handel in Pehou met schone soete excuse ontseggen, haer belastende haestich van daer te vertrekken, eer de coninck van hun kennisse becompt ende crijchsvolck tegen haer sende" ¹⁾). Hierop heeft Reyersz. den oorlog verklaard, „niettegenstaende haer soo swack ende qualijck van volck voorsien bevonden, dat geen harden drangh souden kunnen doen ende volck van 't landt lichten, gelijck haer geordonneert hadden te doen". 18 October zeilde Reyersz. met 8 schepen tegen Chincheu, maar deze vloot werd door storm verstrooid; slechts met 5 schepen kon men den aanval doorzetten. Men vernielde een 80-tal jonken, maar kreeg niet meer dan 60 Chinezen aan boord. 26 November besloot men tot een landing (met 120 man) op een eiland in de baai van Chincheu, met „twee schoone dorpen en veel treffelijcke huysen"; Eiansan en Wangsan, de beide grootste kooplieden op Manila, woonden hier; „alle grote joncken, buyten varenden, worden hier geladen ende gelost". De dorpen en veel jonken werden verbrand. „t Is ongelooffelijck hoe seer de gantsche custe van China bewoont is, wat een overgroote menichte van volck ende vaertuych dat overal is. Hare joncken sijn d'onse veel te cloeck in 't seylen, wenden ende drayen Vermits de schepen in 't

¹⁾ I, 765.

oversteeken van Pehou na de vaste cust ende van 't lant naer Pehou soo licht verdryven, raedt Nieurome¹⁾ hert aen, dat naerder op een van de eylanden aan de vaste cust, off op de vaste cust selve omtrent Chincheu een plaatse behoorden te verstercken.... Voor de groote macht van de Chinesen meent geen swaricheyt te wesen, als de rede maer voor hare branders bevryden, 't welck hy doenlijck acht"; doch Coen heeft bevel gezonden het vooreerst bij Pehoe te laten. „Aldus", besluit hij, „was tot dien tijdt d'eerste tocht met soo treffelijcken vlope op China gants vruchtelooos affgelopen"²⁾.

In Japan heeft de opperkoopman Leendert Camps eene hofreis naar Jedo gedaan „om d'oude vryheyt van volck en geweer te mogen uytvoeren weder te versoecken", doch ten antwoord bekomen „dat de reputatie van syne Majesteyt niet toeliet, sijn verbot soo subijt te wederroepen"³⁾.

De Haen is bij den Mataram te Karta geweest; „sat in een ringh van omtrent drie duysent edelen.... Batavia (seyde hij) soude in rust en vrede laten. Wiste wel dat coopluyden een plaatse off casteel moesten hebben om haer goederen te bewaren. Riedt d'heer Generael den oorloch tegen Bantam te continueren ende niet te versagen: soo hem niet machtich genoech kende, soud volck te hulpe senden. Naer Surrebaye sond nu een groot leger. Als die plaatse overwonnen hadde, soude dan Bantam aentasten ende wist daertoe wel raedt, als onse schepen tot sijn hulpe voor de stadt hadde.... Seyde dat het goet soud wesen, soo 't d'heer generael goet vondt, dat een man in Charta by hem hielt om de spraeck te leeren ende mondelingh van 't voorvallende met hem te sprecken.... Terwyle d'onse in Charta waren, vergaderde daer een seer groote menichte van volck omme naer Surbaye te trekken. Een leger van omtrent 80.000 mannen is voor de stadt Surbaye geweest, maer de Mattaram selve niet. Lagen daer eenige dagen aan de landtsyde voor ende trocken daernaer door gebreck van provisie weder aff, sonder dat met de wapenen een malcander geweest sijn"⁴⁾.

Bantam geeft zijn aanspraak, Jacatra terug te bekomen, nog niet op. De pangoran geeft op een vredesvoorstel ten antwoord, „als de stercte

¹⁾ In zijn missive van 3 Jan. 1623; hiervóór, bl. 294.

²⁾ I, 768.

³⁾ I, 771.

⁴⁾ I, 773.

van Jacatra raseren ende de plaatse verlaten, dat ons dan gelijk voor desen handel ende plaets tot Bantam verleenen sal; al waer 't dat thien mael sonden, souden geen ander bescheet vercrygen. Met d'Engelsen hadde hy geen questie, sy mochten daer comen als het haer ge-lieffde. . . Nae gissinge sijn in 't landt van Bantam omtrent 200.000 sacken peper, ende niettegenstaende dat de sack in Bantam maer $\frac{1}{2}$ reael gelt ende tot Batavia 6 realen, vermach 't verbot van den pangoran sooveel, datter niet een sack in Batavia gebracht wert" ¹⁾.

De naaste omtrek zelfs van Batavia blijft onveilig. 2 October rooft een troep Javanen 220 hoornbeesten, die op een kleine mijl afstands van de stad weiden; „d'opsienders ende ruyters die hiervan de wacht bevolen was, versuymden niet allen haer devoir, maer oock, de weet aen 't fort te doen. De corporael van voorsz. ruyters is over sijn faulte metter doodt gestraft". 1 November wordt niet ver van de stad bij nacht een veestal leeggestolen ²⁾.

Hendrick Bruystens en andere vrijelieden, met 3 jachten tegen den vijand gevaren, hebben in straat Malaka een Portugeesch schip van St. Thomé veroverd, met 152 pakken cleeden en 200 slaven, die te Batavia 25.000 realen hebben opgebracht ³⁾. Van Koromandel zijn aangekomen de *Witte Beer* met 150, en *Nieuw Zeelandt* met 930 slaven voor de Compagnie, „meestal kinderen, vrouwen ende weynich volwassen mannen". Dit laatstgenoemde schip was met 1167 slaven van de Kust vertrokken; onderweg stierven er 69 en te Batavia ook nog een deel „die uytgehongert waren, haer eenige dagen met raeuewe rijs ende weynich water hadden moeten behelpen, doordien by 't schip geen broot was ende alle de ketels door 't gestadich rijs koocken voor soo veel volck doorbrandt waren. Dit is 't eerste begin dat eenige slaven crygen, op d'instantie van 't jaer 1614 tot 1622 daeromme gedaen. De vercoopinge van dese slaven geschiet op de Cust Coromandel onder de heydenen meest door hongersnoodt, welck haer dickwils door quaet gouvernement, oorloch ende quade gewassen overcompt" ⁴⁾. — Ook naar Bengalen is om slaven gezonden.

Menigte van vrije Nederlanders, zegt Sonck, zijn op Banda noodig:

¹⁾ I, 776.

²⁾ I, 777.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ I, 781.

naar Coen's opinie moeten er minstens 3000 slaven bij. Sonck verzoekt bevel, „op wat conditie acte van uytdelinge van 't landt ende bomen verleenen sal. Omdat de tijt sulcx best sal leeren, hebben daerop alsnoch geen ordre gestelt; U. E. gelieve haer advijs daervan te geven. By provisie wert een ieder burger voor ieder siel die sterck is 50 muscaet-bomen uytgedeelt". De overgebleven Bandaneezen van Poeloe Roen hebben het met de Cerammers aangelegd, die 9 September met 30 correcorren hen en die van Rosengein zouden komen lichten en zooveel mogelijk Nederlanders doodslaan. Sonck waerschuwde van Speult om op de Cerammers te letten; 160 mannelijke Bandaneezen zijn met den dood gestraft, de vrouwen en kinderen over de andere eilanden verdeeld; 150 slaven van de Kust op Poeloe Roen gelegd. „Grote ende merckelijcke verslagenheyt sach men aan de voorneemste Engelsen in Batavia doen daer voorsz. tydinge quam. Wy hebben d'onse geordonneert dat haer sooveel doenlijck is van alle mannelijke Bandanesen ontlasten ende dat geen overlopers van Ceram noch elders aenhouden: die niet recht niet straffen connen, dat die naer Batavia off elders versenden" ¹⁾.

Op Amboen doet van Speult, die daar in 1620 2 a 3000 kokosboomen plantte, opnieuw een terrein toebereiden waar er 5000 kunnen staan, „welck al d'aenplantinge is die d'onse sedert 't jaer 1605 dat 't casteel gewonnen wierd, gedaen hebben. D'inwoonderen noch onse dronkaerts zijn daertoe niet te bewegen" ²⁾.

20 Januari 1623 hebben de Engelschen in den Raad van Defensie verklaard, „dat, alsoo syluyden geen subsidie van schepen, gelt noch provisie van Engelandt bequamen ende soo gedisprovideert waren, dat na de Molucques, Amboyna ende Banda alsulcke comptanten ende coopmanschappen als voor haer portie tot den handel ende tollen van 't jaer 1624 vereyscht wierd, niet senden conden, genegen waren haer volck al te samen van de Molucques, Amboyna ende Banda te lichten, omme haer meesters van de grote excessive oncosten sooveel mogelijck te ontlasten". Zij verzoeken, hun restanten over te nemen en die op de rekening van 1623 goed te doen, en hun volk op Nederlandsche schepen naar Batavia te mogen laten komen, hetgeen hun is toegezegd (mits vracht betalende) ³⁾.

¹⁾ I, 783.

²⁾ I, 784.

³⁾ I, 787. — Vgl. IV, 103.

De Bataviasche tol is van 5 % tot 10 % verhoogd, op het inkomen en uitgaan, behalve dat goud en zilver (gemunt of ongemunt) bij het inkomen vrij zijn, bij het uitgaan 10 % betalen. Peper betaalt 5 % bij het inkomen, 10 % bij het uitgaan; kleeden 10 % bij het inkomen, 5 % bij het uitgaan; — voor de Engelschen blijft het tarief van 1 October 1620 in wezen¹⁾. Erven, „om d'aenplantinge van alderleye aertvruchten te meer te vorderen”, zijn vrijgesteld; de wijnaccijns is van 20 op 50 realen de legger verhoogd. Van ingevoerde of nog in te voeren bezuiniging op tafelkosten, soldij, fortificatiën en schenkagiën wordt verslag gedaan. Alleen de Generaal, Raden van Indië en gouverneurs behouden vrije tafel; maar Coen geeft den wenk, dat bewindhebberen wel zullen doen ook voor hen, gelijk hij zelf voor het mindere personeel deed, tafelgeld vast te stellen: „voor de taeffel van de gouverneur Sonck wert in reeckeninge gebracht f 31.000, ende voor 't geheele garnisoen van Banda f 45.000; hoe dit toegaet, verstaen ick niet..... Elck verheucht hem als occasie om veel te spendeeren becompt.... Die meest spendeert, te beter voor een groot meester aengesien wert; na de gemeene loop der werelt soud voor een neuswijs, sot, gierigaert veroordeelt mogen werden, die hem onderstonde tegens de gemeene opinie te stellen.... Moet selffs oock bekennen, dat als een mensche een vals quaet geruchte somtijts mede vry wat ontsien hebbe. Met een moy praetgen wert bywylen van vele geseyt, dat d'oncosten groot ende swaer sijn, maer niemant isser, die sulcx metterdaet verbeterd”²⁾.

Eene hervorming die hij zelf niet heeft kunnen invoeren, maar bewindhebberen aanbeveelt, is dat de gouverneurs niet van opperkooplieden en kooplieden omringd moeten blijven; met twee of drie vaste raden zijn zij beter gediend; kleine kantoren kunnen door assistenten worden waargenomen.

Volgt uiteenzetting van het ook aan de Carpentier onthuld systeem:

„In thien jaren sijn in Indien een oncosten geconsumeert f 9.396.311, ende alle de retouren in die tijdt met 56 schepen overgesonden, belopen f 9.388.004, welck min dan d'oncosten is. Soud het niet treffelijck gemeageert wesen, dat men alle dese oncosten verspaerde ende 't gelt aan retouren besteede ? soo soude de Compagnie geen gelt naer Indien

¹⁾ Hiervóór, bl. 216.

²⁾ I, 789.

behoeven te senden ende evenwel sooveel retouren becomen als voor desen ontfangen hebben. Ick hebbe daertoe niet connen comen, maer des Compagnies staet van Indien hebbe door Goods genade in sulcken standt gelaten, dat de saecken seer licht ende gevoechelijck daertoe gebracht connen werden, dat de Compagnie jaerlijcx omrent 50 tonnen gout aen goede retouren sonder gelt van Nederlandt become. Wy hadden tot desen eynde lange voor desen veel schepen, menichte van allerley volck ende een grote somme gelt versocht, maer dewyle sulcx na constitutie van saecken al te swaer ende onbevallich voorcompt, ende dat door verscheyden wegen tot één doel comen connen, sullen de saecke wat lichter voorstellen"¹⁾.

In de plaats der oude trias geld-schepen-volk (alle drie uit Europa) treedt een trias bezuiniging (in Indië) — baten (uit Indië) — volk (grootendeels uit Indië en aangrenzende landen):

„Om gevoechelijck tot voorsz. effect te comen is vooreerst niet anders van node dan goede menage, goeden regel in den handel ende een goet getal van allerley volck, mannen, vrouwen, jongers ende dochters van Nederlandt, insonderheyt eenige weynige (soo 't niet veel mach wesen) goede aensienlijcke huysgesinnen, ende een grote menichte slaven ende slavinnen, om Batavia ende Banda te peupleren". Voor de Compagnie in Nederland beduidt aanvaarding van dit concept aanzienlijke besparing: „Nae constitutie van saecken in Indien is mijn advijs, dat U. E. vooreerst voor een tijt wel mogen nalaten (soo sulcx goetvinden) eenige schepen of gelt naer Batavia te senden. Meer schepen sijn daer tegenwoordich niet noodich. Tot opcoop van cleden, peper, nagelen, noten, foelie ende allerley provisie, onderhout van forten en garnisoenen is oock geen gelt (als onse regel ende ordre gevolcht wert) van node, ende wat aengaet den Chinesen handel, daertoe groot kapitaal moet wesen, middel isser in Indien om die te beginnen, ende als advijs becomen dat den handel vercregen sy, can daertoe sooveel meer als nodich is gesonden worden".

Zóó de belofte. Nu het betoog dat zij niet ijdel is:

In de jaren 1613—1622 is uitgegeven aan mondosten f 2.258.000, aan soldij f 3.237.000, aan schepen f 2.490.000, aan fortificatie

1) I, 790.

f 1.032.000, aan schenkagiën f 379.000, te zamen f 9.396.000¹⁾). Deze posten zullen aldus verdwijnen:

Fortificatiën en schenkagiën (te zamen f 1.411.000): „Wy hebben expresse belast dat men in Indien naerlate eenige oncosten meer aan forten of huysen te doen, gelijck mede aan schenkage”.

Mondkosten en soldij (te zamen f 5.495.000): „De meeste comptoiren sijn alrede gelicht; al 't volck is tot haer onderhout een redelijcke penning toegeleyt. Als eenige forten van de Moluques verlaten, de meeste comptoiren ende eenige coopluyden van daer ende van Amboyna gelicht werden, item als Batavia, Amboyna ende Banda van volck ende slaven redelijck versien sijn, de landen beplant, allerley vee aengeteelt ende de visscherye waergenomen werde, soo sullen de garnisonen sooveel vermindert mogen werden, dat men de resterende seer gevoechelijck sal connen betalen met 't gene voor gerechticheyt van den heer van 't landt van de burgerye en slaven trekken sullen, gelijck alrede in Batavia geschiet..... De landen die door Goods genade besitten, connen haer garnisoen, ende veel meer, rijckelijck onderhouden..... 't Is oock seecker dat als de voorsz. landen van slaven wel versien sijn, sulcx ongelijck meer ontsach ende aensien onder veel vyanden ende geveynsde vrienden veroorsaecken sal, dan nu de garnisoenen van Nederlantse soldaten doen. Met haer slaven hebben de Portugesen d'onse van Maccau affgekeert; 't en is door geen soldaten gedaen. In Maccau ende St. Thomé sijn gene, ende in Malacca niet meer dan 3 compagnien van omtrent 180 coppen. Siet doch hoe de vyandt sonder costen possessie hout ende hoe wy ons selven consumeren”.

Schepen (f 2.490.000): oorlogschepen moeten haar onderhoud aan prijzen op den vijand vinden; de rest zal „licht te vinden” zijn.

„In deser voegen connen de voorsz. f 9.396.311 eendeels seer licht verspaert ende ten anderen van de rente van de landen gevonden werden”²⁾.

¹⁾ Van dit totaal is uitgegeven in de jaren 1613—'19 f 4.575.000, terwijl op de jaren 1620—'22 f 4.821.000 vallen. — Eene andere groepeering wijst aan dat van 1613 tot en met 1611 geconsumeerd is op schepen f 2.548.000, in de Molukken f 2.454.000, te Jacatra (Batavia) f 1.336.000, te Banda f 899.000, op Ambon f 897.000, ter kust van Koromandel f 422.000, op Solor f 124.000, op onderscheiden kantoren f 716.000, te zamen f 9.396.000, (I, 792).

²⁾ I, 793.

Volgt betoog, dat „met winst van 't capitaal dat nu in Indien is, met tollen ende incompsten, off met beyde te samen, de retouren voor Europa sonder gelt gevonden connen werden. Wy hebben ordre gegeven, dat geen gelt meer na de Moluques, Amboyna ende Banda gesonden worde, gelijck mede, dat men geen gelt aan peper bestede, maer dat men alleen met cleden ende andere coopmanschappen cope 't gene van dese speceryen notelijck gecocht, naer Europa ende elders gesonden dient.... D' Indianen sullen geen cleden dan met speceryen, gout, silver off rijs becomen. Wy sullen van de cust van Coromandel ende Suratten niet meer behoeven dan copen connen met 't gelt van speceryen ende andere coopmanschappen welcke daer venten. Soo meer nodich sijn, daertoe can seer wel gout ende silver van verscheiden plaatzen in Indien overwonnen werden. In deser vougen can U.E. jaerlijcx 50 tonnen gout sonder eenich gelt aan goede vendibile retouren becomen”¹⁾.

Voorwaarde is het vereenigen, „met de minste costen off tenemael sonder last van de Compagnie”, van zooveel volk te Batavia, in de Molukken, Ambon en Banda, „dat voorsz. voorstel volcomen effect sortere. Dit volck moet eensdeels van Nederlandt comen maer meest in Indien gevonden werden, van China, de cust van Coromandel, Bengala, Ceylon, Madagascar, Morenlandt²⁾ en andere quartieren meer. Van vrienden moeten haer copen ende van vyanden met de wapenen halen. Aengaende d'aentreck van negotianten in Batavia, nae d'aenwas van negotie, ende na de vreemdelingen daer getracteert werden, sal de toeloop wesen.... Daer is geen volck die ons beter dan Chinesen dienen, ende soo licht als Chinesen te becomen sijn”. De slaven moeten gebruikt worden „tot de landtbouwerye, aenplantinge van allerley vruchten, aentelinge van alderley vee, tot de visscherye, tot alderley handtwercken, tot de fortificatie”.

Daarnaast zijn noodig goede Nederlandsche officieren, „om tot pilaren ende voorgangers te dienen”, en goede Nederlandsche huisgezinnen, „om de slaven wel te regeeren ende wel te gebruycken. Dese lieden dienen metten eersten van Nederlandt gesonden, want onder de vrye luyden tegenwoordich in Indien wesende, weynich zijn die daertoe

¹⁾ I, 794.

²⁾ Oost-Afrika.

dienen". Zendt men ze (gelijk men begonnen is) in te langzaam tempo, met de gewone schepen, dan staat te duchten „dat dan soo lange aenloopen sal eer Batavia, Amboyna ende Banda van Nederlantsche huysgesinnen behoorlijck versien sy, dat de Compagnie ondertusschen wederomme in grote swaricheyt soud mogen vervallen ende haer selver in oncosten blyven consumeren, gelijck met de simpele garnisoenen geschiet. Sy verwecken door overlast ende quaet leven de naturele van de landen tegen de Compagnie, sonder andere dienst te doen dan de wacht waer te nemen, welck op eenige plaetsen veeltjits dronken ende voll geschiet. 't Is veel nodiger dat veel schepen vol jonge dochters ende eerlijcke vrouwen dan vol soldaten naer Indien gesonden werden". Men bestemme er „expresse slechte schepen" toe, „die men slyten mach soo haest in Indien arriveren". Er is evenwel nog een andere mogelijkheid: „dat vele met de vrye inlantsche handel geloet werden hun op haer eygen costen naer Indien te transporteren, gelijck wy menen seer wel geschieden can. Op ons vertreck van Batavia hebben wy aen de vrye luyden aldaer residerende op haer versoek den handel van Coromandel liber ende vry, mits redelijcke tollen betalende, geconsenteert. De redenen die ons hertoe beweechden werden eensdeels in resolutie van 31 January 1623 verhaelt¹⁾ ende sullen mondelingh naerder verclarein. Soo U. E. goetvinden dit te aproberen, soo breet te amplieren ende reguleren als wy menen dat de welstant van de Compagnie ende der Vereenichde Nederlanden vereyscht, ick mene dat U. E. daerdoor sonder hare last ende costen sooveel volck met goet kapitaal in Indien becomen sullen, dat de Compagnie daeraen in verscheyden saecken seer grote treffelijcke dienst geschieden sal"²⁾.

16 q. 45 Is op deze wijze, „sonder gelt van Nederlandt", de Compagnie van retouren ter waarde van 50 tonnen gouds verzekerd, „middel omme daerenboven omtrent andere 50 tonnen gout sonder gelt van Nederlandt aen goede vendibile waren te becomen connen met de Chinesen handel vercregen werden, ende desen handel sullen met Goodes hulpe op Pehou off daeromtrent vercrygen.... Dit sal nae dat de tijdt ende gelegenthelyt van vele saecken hun gedragen, geschieden moeten, alsoo ons den aert, 't verstandt ende de humeuren van de regenten van China

¹⁾ Hiervóór, bl. 296.

²⁾ I, 796.

noch onbekendt sijn ende alle toevallen niet voorschreven connen werden.... Naer onse opinie moet gestadich in Pehou ende op de cust van China plaets, volck, schepen ende gelt gehouden werden ende moeten haer niet alleen den handel op Manilha, Maccau, Cochinchina ende gants Indien (uytgesondert Batavia) beletten, maer daerenboven lancx de gantsche cust van China soo seer quellen ende incommoderen als doenlijck is, om de Chinesen daerdoor te constringeren, selfs raedt ende middel tot gevoechelijcke accomodatie te soecken... Dese saecke hebbet wel hooch ende breed gerecomandeert, maer alsoo hiertoe principalijck veel volck van noode is, ende de Compagnie seer qualijk van volck in Indien versien sy, duchte dat d' onse weynich sullen connen verrichten. Veel volck isser principalijck op de cust van China van node, omme daermede Chinees vaertuych te mannen ende menichte van volck te lichten, soo omme de Chinesen daerdoor t'eerder te constringeren, als om Batavia, Amboyna ende Banda te peupleren.... Met onse jachten is 't niet doenlijck, alsoo 't vaertuych van de Chinesen 't onse veel te cloeck in 't seylen, wenden ende drayen is.... Niettegenstaende dat U. E. meninge niet en is, de Chinesen haren vryen handel te beletten, maer alleen sooveel als sy met onse vyanden handelen, soo is nochtans nodich dat haer voor een tijdt al haren handel sooveel doenlijck beleth worde;" immers zij ontzeggen de Compagnie een handel dien zij zelf wel met den vijand voeren. „Soo haer van Manilha willen houden, moeten al 't volck welck becomen, gevangen houden off doden, om daerdoor in d'arme de vrese van lijff ende goet te verliesen groter dan de hope van 't gewin te maecken, want soolange d'arme geen perijckel van haer lijff loopen, de rijcke de goederen altijdt avontueren sullen. Doch omme 't gepasseerde eerst wat te versachten ende t'ondersoecken off alrede soo hert niet geclopt sy, dat het de coninck van China selfs gehoort heeft, hebben goetgevonden, eer op de cust van China verdere hostiliteyt gepleecht werde, een aensienlijcke ambassade aan de gouverneur van de provintie van Hochieu te senden.... De voorneemste Chinesen in Batavia residerende, hierop gehoort sijnde, rieden dat een jaer ende meer in Pehou souden stille sitten, alle soete middelen aldaer beproeven, den handel op neutrale plaetsen van Indien toelaten ende de vaert op Manilha op 't rigoreuste beletten. Sy menen, gelijck oock doen vele andere, die den aert van de Chinesen menen wel te kennen, dat in dier vuogen den handel 't sy met ochluyckinge off

openbare toelatinge wel becomen sullen; 't sal aldus ondersocht werden eer verdere hostiliteit plegen" ¹⁾.

Engelschen en Franschen: „soo U. E. haer voor laten staen dat wy souden hebben connen voorcomen dat U. E. van hun niet gemoeyt wierden, sijn de heeren ((onder correctie) niet wel bedacht", Wat te verwachten van lieden, die voor omtrent 3 a 4000 realen aan geld en goederen, die zij zelf in Lontor achtergelaten hebben, anderhalf miljoen van de Nederlandsche Compagnie durven eischen ? „Doch ick vertrouwe dat het niet lange duyren sal" ²⁾.

Aan zijn overzicht van den staat van Indië gelijk hij het achtergelaten heeft, voegt Coen statistieke opgaven toe:

Met uitzondering van Pehoe (waaromtrent hem nog geen opgaaf ten dienste staat), en van eenige verspreide kantoren, onderhoudt de Compagnie in hare nederzettingen en sterkten aan civiel en militair personeel 1985 blanke koppen, aldus verdeeld:

<u>Ternate</u> : vier sterkten (Malajoe, Kalimata, Toloeko,				
Takomi)	229	koppen.		
<u>Makjan</u> : drie sterkten (Tafasoha, Ngofakiaha, Tabilolo)	128	"		
<u>Motir</u> : één sterkte	49	"		
<u>Halmahera</u> : één sterkte (Saboegoe)	25	"		
<u>Batjan</u> : één sterkte	32	"	³⁾	
<u>Ambon</u> : kasteel en dependentiën	345	"	⁴⁾	
<u>Banda</u> : kasteel en dependentiën	420	"	⁵⁾	
<u>Batavia</u> : kasteel	602	"	⁶⁾	
<u>Solor</u> : één sterkte	35	"		
<u>Paliakate</u> : één sterkte	120	"		
			1985	"

1) I, 799.

2) Ibid.

3) Tezamen voor de Molukken 463 blanke koppen (opgaaf van 26 Augustus 1622). Bovendien zijn er Mardijkers of „vrye swerten" in dienst.

4) Opgaat van Augustus 1622. — Bovendien dienen in Ambon 83 swerten.

5) Opgaat van Augustus 1622.

6) Opgaat van Januari 1623. Onderverdeeling der 602 koppen: 311 officieren en soldaten; 291 kooplieden en ambachtslieden. Bovendien 1385 swerten („soo vrye die gagie verdienen als slaven ende slavinnen, veel kinderen daaronder begrepen") en 191 gevangenen. „In alles sijn soo in de stadt als op 't fort 5 a 6000 sielen".

Coen voorziet deze tabel van de volgende kanttekeningen:

Molukken: „verscheyden forten mogen seer wel verlaten werden, doch alsoo die van de Moluques, door quade opinie ingenomen, hiervan anders dan wy gevoelen, sal daerover sonder U. E. precise ordre weynich of niet gedaen werden”.

Ambon: „voor desen is hier noyt sooveel volck geweest. De opper-coopluyden met de voorneemste sleep mogen wel gelicht worden, ende als daerenboven onse ordre, op de menage gestelt, naergecomen wert ende de plaetse met slaven versien sy, can hier, boven alle oncosten, een goede somme tot opcoop van nagelen ende soulagement van de lasten van de Moluques overwonnen werden”.

Banda: „soolange dese eylanden niet beter van Nederlantse vryeluyden ende slaven versien sijn, sal dit getal niet vermindert dienen. Met slaven, de geordonnerde goede menage, regel ende ordre can hier mede een goede somme boven alle oncosten tot betalinge van de noten ende foelie en tot soulagement van de lasten van de Moluques overwonnen werden”.

Batavia: „t garnisoen is veel te swack; de wachten vallen dagelijcx seer swaer. Meerder incompst van 't landt ende winst van den handel hebben met goede menage te verwachten”.

Solor: „als hier wel gemenageert ende de handel van Timor wel waergenomen wert, connen d'oncosten wel verwinnen. Soolange perticulieren dien handel niet doen, dient de Compagnie d'selvige te continueren, om 't sandelhout aen de Chinesen ende op de Cust te verhandelen, waerinne comptant verstreckt”.

Paliakate: „ick mene dat d'oncosten daervan mede wel besneden ende ten dele gevonden connen werden, doch 't moet mede (soo wel als op alle andere pлаetsen) door expresse commissarissen met precise ordre en lichtinge van degene die qualijck gewent sijn, geschieden. Geen schryven mach hierinne helpen”.

In resumptie: „Tot haer eygen verseeckeringh sijn de plaetsen redelijck wel versien, maer niet om tochten te velde te doen. 't Gebreck van volck, welck in Indien is, sijn de schepen lydende. Uytdermaten qualijck sijn meest alle de schepen van volck versien”.

Buiten de genoemde plaatsen behoeft men alleen kantoor te houden

te Soerate, op de kust van Koromandel (buiten Paliakate) en in Japan.
„Mocca en Jambi sullen metten eersten gelicht werden”¹⁾.

Kapitaal in Indië aanwezig per 2 Februari 1623:

Batavia	f 1.688.000 ²⁾
Molukken	f 514.000
Ambon	f 567.000
Banda	f 389.000 ³⁾
Kust van Koromandel	f 509.000
Soerate	f 406.000
Kust van China	f 452.000
Japan	f 355.000
Moka	f 103.000
Djambi en Indragiri	f 105.000
Solor	f 69.000
Elders	f 82.000
Somma ('t geschut en de forten en schepen met haar provisie uitgezonderd)	f 5.239.000 ⁴⁾
<hr/>	
Af: het sedert 2 Febr. 1623 afzeilend kapitaal	f 550.000 ⁵⁾
<hr/>	
Blijft	f 4.689.000
Bij: het aanzeilend kapitaal	f 1.420.000 ⁶⁾
<hr/>	
Totaal	f 6.109.000 ⁷⁾
<hr/>	

¹⁾ I, 802.

²⁾ Koopmanschappen en provisie f 656.000; specie (in realen en Japansch zilver)
f 880.000; peper f 152.000.

³⁾ Totaal voor de Molukken, Ambon en Banda f 1.470.000; hieronder zijn 100.000
realen in specie en f 314.000 aan uitstaande schulden. De rest in koopmanschappen en
provisie.

⁴⁾ Buiten de berekening gelaten f 246.000 aan kwade schulden.

⁵⁾ Per schip de *Gouden Leeuw*, 24 Februari 1623 van Batavia vertrokken, en
twee van Sumatra en Koromandel dagelijks verwachte schepen.

⁶⁾ Per door Coen aan de Kaap ontmoete naar Indië zeilende vloot.

⁷⁾ „Alle de effecten tegenwoordich in Indien wesende, daer de Compagnie retouren
van te verwachten heeft”.

Een persoonlijke noot aan het slot:

„Ick ben lange seer genegen geweest naer 't vaderslandt te keeren, gelijck U. E. over lange geadviseert hebbe¹). 't Jaer 1621 had sulcx vast voorgenomen, maer bleeff toen naer vermits de spraeck sterck liep, dat de Mattaram alsdoen voorgenomen had een tocht op Bantam off Batavia te doen, doch principalijck om ordre op de tocht nae China te stellen Ick ben beschaempt door goede yver soo verde gevallen te wesen, dat sulcke ongeschichte woorden gebruyct hebbe dat U. E. haer sulcx comen te belgen. Wat wonder is 't dat wy ((midden in duysent faesscherye sittende) onse slechtheyt in dier voegen bethonen ? want noyt mensch soo wel begaeft was, off hem gebrack noch veel meer Alsoo ons voor lieten staen dat ons versoeck nodich ende licht om beschicken was, verdroot ons seer te gedencken hoe veel schoone occasien versuymt waren; ende vresende dat 't effect van ons nieuw versoeck wederom soo lancksaem soud mogen verschynen, soo is 't dat hierover ten lesten seer moeyelijck geworden ende door een al te groten yver onbedachtelijck met impertinente woorden tegen U. E. uytgeborsten sijn Ick hadde wel gewenst, dat U. E. meerder dienst dan gedaen hebbe, had mogen doen. . . . Nader verclaringhe van sulcx als hier gebreect, hopen U. E. mondelinghe te doen.

Hiermede, edele, erentfeste, wyse, voorsienige, seer discrete heeren, sullen d'Almogende Godt bidden dat U. E. affairen met sijn heylige, miltrijcke genade zegene, ten besten van de Compagnie, tot welstandt der Vereenichde Nederlanden, ende bekeringhe van d'ongelovighe"²).

¹) Hiervóór, bl. 211.

²) I, 806.

DERDE BOEK.

ДІЛКІВСЬКИЙ

IN PATRIA.

EERSTE HOOFDSTUK.

R e a e l.

9 September 1623 kwam Coen met de schepen *Mauritius*, *Walcheren*, *Ackmaer* en *Delfshaven* in het vaderland aan¹⁾). Waarheen hij zijn eerste schreden gericht heeft? wij vernemen het niet. Verschillende plaatsen moet hij bezocht hebben. „De heeren bewindhebberen”, schrijft hij 21 October 1623 aan de Carpentier en Raden, „gelyck mede de heeren regenten van de steden ende landen, daer geweest ben, bethoonen ons veel eere”²⁾). Slechts van één bezoek is schriftelijk bewijs tot ons gekomen. De resolutiën der Staten-Generaal vermelden op 21 September 1623:

„Is ter vergaderinge gecompareert met twee gedeputeerden van de Seventiene van de Oost-Indische Compagnie de gewesen Generael in de Oostindien Coene, uyt de Oostindien gecommen mette vier schepen laest van daer gecommen; heeft gedaen rapport van het succes van de vier voorgenomen expeditiën in Oostindien in versheyden quartieren³⁾), ende in wat staet hy de saecken aldaer gelaten heeft, ende de resolutien aldaer genomen om de Oost-Indische Compagnie voortgaen te mogen houden buyten soo groote costen als die dus lange gedaen ende gedragen hebben, mitsgaders van sijn reyse in 't thuyscommen. De voorsz. Generael is voor sijn gedaene goede debvoiren bedanct, ende versocht sijn rapport over te geven by geschrifte, 't welck hy aengenomen heeft te sullen doen”⁴⁾.

Coen is dus eerder verschenen in de vergadering der Staten-Generaal dan in die der XVII, die op het oogenblik van zijn aankomst niet bijeen

¹⁾ De datum blijkt uit IV, 608.

²⁾ IV, 605.

³⁾ Goa, Manila, Malaka, Macao (IV, 590).

⁴⁾ IV, 577 noot.

waren; ¹⁾ wij zien hem echter door twee leden hunner permanente commissie vergezeld. De voordracht van 21 September is bewaard in den vorm, waarin zij 24 November 1623 schriftelijk aan de Staten-Generaal is overgeleverd. „De Generael Coenen”, vermelden de resolutien van dien dag, „heeft gepresenteert sijn rapport in geschrifte 't welck hy t'syner wedercompste uyt Oostindien by monde hadde gedaen, waerover hy is bedanc't”.

Het is een wijdloopig stuk, dat in twee hoofddeelen vervalt: „hoe aan de possessie van verscheyde landen gecom men sijn”, en „wat verder na onse opinie ten gemeenen beste gedaen dient”. In het historisch gedeelte vermeldt Coen de gebeurtenissen van vroegeren en die van zijn eigen tijd, in een onpersoonlijk overzicht, waarin zijn eigen naam maar éénmaal (bij de vermelding der reductie van Banda in 1621) ²⁾ verschijnt. Daarna vervolgt hij:

„Een groot deel van de eerste middelen van de Vereenichde Compagnie zijn geconsumeert, om de Molucos, Amboina ende Banda te verseeckeren; daerna, daer met gelt goede proffyten te doene waren, wasser gelt gebreck, ende de Engelschen gingen met de proffyten deur; doen redeliche somme gelt gesonden wiert, quam 't gelt t'onpas, de goederen waren in Indien seer duir, niet wel te becomen, ende men viel in gebreck van schepen. Dese occasie door d'Engelschen waergenomen zijnde, onderstonden sy de Nederlantsche Compagnie met openbaer gewelt te ruyneren, ende alsoo noodich was, dat daertegen macht van schepen ende volck naer Indien gesonden wiert, is de Nederlantsche Compagnie door de gedaene extraordinarie groote equipagie ende de quaede afftreck der speceryen in Europa in extraordinaire groote belastinge vervallen, ten tyde als vele daer minst op dachten, ende rijcke uytdeelinge verhoopt hadden, welck veel onlust in velen veroorsaect heeft” ³⁾.

In Indië is handel gedreven en oorlog gevoerd „na de middelen ge-weest zijn. In Suratte en alle omliggende landen van Cabo de Commorijn tot Cabo de Bona Esperance incluys, daer de Portugesen ende Engelschen zoo treffelijcken handel dryven, heeft de Compagnie tot noch toe weynich off niet gehandelt ende weynich versocht; op de

¹⁾ Dit ter verbetering van N. P. van den Berg, *Uit de dagen der Compagnie*, 351.

²⁾ IV, 584.

³⁾ IV, 590.

groote landen van Sumatra, Bengala, Patana, Siam is mede weynich handel gedaen; niet eer dan in 't jaer 1622 is middel gevonden om behoorlijck na de alderrijcxte handel van China te trachten; op de cust van Manila, Malacca, Ceylon, Goa ende Mossambycque sijn bywylen te water met differente successen wel eenige vliegende tochten gedaen omme den vyandt zynen handel te beletten, maer omme zelfs den handel te vercrygen, den vyandt ende geveynsde vrienden doot te varen, weynich ofte niet is daertoe onderleyt.... De tocht anno 1622 op de custe van China gedreven, is voor de eerste reys genoechsaem infructueus gevallen"¹⁾.

Hoe nu het feit te verklaren, dat de eerste tochten naar Indië ondernomen, beter gerendeerd hebben dan sedert 1602 de expeditiën der V. O. C.? Coen ziet vijf oorzaken, gelegen in 1°. te onvoordeeligen inkoop der retouren; 2°. te groote equipage; 3°. te hooge onkosten in Indië; 4°. te geringen omvang van den inlandschen handel; 5°. te geringen aanplant van kolonie.

I. „'t Is principael bygecom, vermits de Nederlanders, Engelschen ende Francen de peper tegen malcanderen zeer opjaechden, al te veel op eene tijt in Europa brachten, ende die daer elck voor ander weder zochten te venten. Met de nagelen is dese cladderye door d'Engelschen mede begost. Hierinne can met geen contracten noch reglementen versien worden, soo lange uyt differente jurisdictionen ende met differente beursen gevaren wort, want elck altoos sijn bysonder voordeel voor 't gemeene prefereert"²⁾.

II. „D'equipagien sijn eenige jaeren soo groot ende swaer gevallen, dat de Compagnie daerdoor met merckeliche groote somme, a deposito gelicht, beswaert is; hoe noodich de uytrustinge van veel schepen geweest is, heeft de macht van den vyandt, 't quaet voornemen der Engelschen, ende de ontrouwe van de Mooren geleert.... Schriftelijck is de Compagnie vercondicht, dat voor een tijt, om een goet deel van haer lasten af te leggen, wel nalaten mogen om veel schepen nae Indien te senden, niettegenstaende daer wel veel volck noodich is, ende die niet dan met veel schepen in Indien crygen connen, doch soo men langen tijt al te spaersaem equipeert ende geen particulieren op redelijcke

¹⁾ IV, 591.

²⁾ IV, 592.

conditie op haer eygen cost ende risico derrewaerts laet varen, soo sal de Compagnie wederom in veel swaricheyt vervallen, ende sterck equiperende is te duchten dat alle de gewenschte proffyten, gelijck voor desen, aen oncosten consumeren sullen, soodat de Compagnie met cleene, groote noch middelbare equipagien niet bestaan can, tenzy dat de geconquesteerde ende beseten landen eerst gepeupleert werden" ¹).

III. „D'oncosten in Indien beloopen de drie joncxte jaren 48 tonnen gouts, 't welck veel meer is dan al 't kapitaal dat de Compagnie nae Indien sent; meer dan al de winst van den Inlantsen handel ende de prinsen van den vyant. Met goede menagie, goeden regel op d'inlandschen handel, ende d'aenplantinge van collonien, connen alle dese oncosten, hoe groot oock sijn, licht verspaert ende overwonnen worden" ²).

IV. Met den inlandschen handel hebben indertijd de Portugeezen bereikt, „dat in Indien sooveel speceryen overwonnen als Europa behoeffde". Behoudens menage en aanplant van koloniën kan ook de Compagnie den inlandschen handel dien zij reeds bezit zóó regelen, „dat jaerlijcx sooveel speceryen overwinnen als in Europa vertiert connen werden, welck hier by gissinge omtrent 50 tonnen gouts jaerlijcx renderen can". Komt de Chineesche handel er nog bij, „can met de Chinesche waren op Japon ende elders sooveel gelt tot opcoop van Chinesche waren overwonnen worden dat 't selve mede niet min dan 50 tonnen gouts renderen sal, in voegen dat de Compagnie alsdan, sonder gelt na Indien te senden, jaerlijcx omtrent 100 tonnen gouts becomen soude" ³).

V. Peuplatie van Batavia (en de landen van Jacatra), Ambon en Banda met goede huisgezinnen uit Nederland en groote menigte van Indianen is noodig. Indianen zijn zeer wel te bekomen, „maer hoe men veel eerlijcke huysgesinnen met den eersten in Indien becomen sal sonder nadeel van de Compagnie, hiervan can, als het te pas comt, goede openingh gedaen werden" ⁴).

Volgt een breede motiveering van het onder V gestelde:

„Gelyck de Portugeesen tot den handel van de speceryen ende Chinesche waren de besettinge van Maliapoer, Malacca ende Maccau

¹) IV, 593.

²) IV, 594.

³) Ibid.

⁴) IV, 595.

noodich was, alsoo heeft de ervaringhe de Nederlanders geleert haer noodich te wesen dat forten in de Moluccos, Amboina, Banda, Batavia, Pehou ende Paleacatte houden; dit heeft niet dan met groote garnisoenen van veel volck geschieden connen, ende alsoo dese garnisoenen gehouden werden op plaetsen daer gants geen onderhout te becomen was, heeft de Compagnie dese forten en garnisoenen onderhouden moeten met provisie die van 't eene eynde van de werelt tot in 't andere gebracht wiert, te weten van Nederlandt ende van verscheyden quartieren van Indien. Veel schepen ende volck hebben hiertoe onderhouden, ende de proffyten van den handel geconsumeert. Om dese excessive lasten te overwinnen hadden geen middel dan den inlantschen handel van cleeden, ende de speceryen goetcoop in te coopen ende dier te venten. Met den handel van cleeden bevinden dat de schepen, 't volck ende de comptoiren, die de Compagnie daertoe ende om de forten te versien hout, meer consumeren dan met cleeden winnen. D'oncosten gaen altoos vast ende de proffyten onseecker; de maenden loopen ende de Compagnie moet haer volck, 't sy oock hoe 't gaet, onderhouden ende betalen; wat schade datter geschiet, moet de Compagnie dragen; ende daer eenige extraordinarie goede proffyten te doen sijn, daermede gaen d'ontrouwe door, liberalick tot laste van de Compagnie terende. D'incoop ende vente geschiet op veel na niet als wel te wenschen ware. Gebruyct de Compagnie weynich volck, soo cunnen sy 't niet waernehmen; werden overal bedrogen. Veel volck hebbende is 't noch arger, de lasten zijn grooter en d'een laet de sorge op d'ander staen; ondertusschen genieten de particuliere handelaers, soo vyanden als geveynsde vrienden ende hare dienaers, die nevens de Compagnie met cleeden handelen, de beste proffyten.... Alle de voorsz. swaricheden connen met d'aenplantinge van collonien wechnemen"¹⁾.

Op één voorwaarde: dat de uit Nederland te zenden kolonisten „eerlijcke lieden“ zullen zijn, „met goet kapitaal“. En dezulken moeten zijn te vinden.

„Dese Vereenichde Nederlanden nemen door Godes sonderlinghe seghen in menichte van volck zoo seer toe, dat het volck niet wel geemploieert can werden, ende in Oost-Indien is altoos volck ende gelt gebreck geweest. Om voor te comen dat de welstant van dese landen

¹⁾ IV, 596.

niet elders divertere, wert octroy aan de Oost- en West-Indische Compagnie gegeven ende andere die vaert verboden, maer de natuerlijcke aenwas is zoo crachtich, hoe onsichtbaer, sacht ende soet die oock geschiet, dat se geen macht noch wijsheyt wederhouden can; daeromme is al te vergeeffs wat men daer tegen doet. De wasdom berst tegen alle ordinantie uyt: d'een loopt in Vranckrijck oft schickt sijn gelt aldaer, d'ander na Engelant, Duytslant, Oostlant, Denemarcken ende Sweden, ja zelfs by openbare vyanden. De geveynsde jaloerse vrienden die zoo veel van de welstant suygen als doen connen, crygen hierdoor middel om 't landt noch meer te quellen, ende de vyanden werden van de uytbarstende overvloet zeer gestijft.... Ter werelt can geen beter raedt gevonden werden, dan middel om 't volck ende gelt wel te employeren. Dit sal geschieden soo verscheyden collonien in Oost- ende West-Indien geplant worden.... Alle swaericheden, die 't transporteren van collonien onderworpen is, connen met goede regel ende ordonnantie wechgenomen worden.... Met hulp van de Hoog Mogende Heeren Staten-Generael dient de Compagnie veel schepen expres met alderley volck na Indien te senden, ende soo sulcx 't landt ende de Compagnie niet gelegen comt, moeten particulieren met redelijcke goede conditie daerto beweecht werden.... Met goede beneficie dienen veel goede lieden beweecht, om haer op haer kost ende avontuyr, 't sy met haer eygen ofte met des Compagnies ende lantsschepen, na Indien te transporteren. 't Beneficie, welck haer sonder nadeel ende met groot proffijt van de Compagnie gedaen can worden, is d'uytdeelinge van landen, vruchtbomen ende slaven. Item dat d'nlantschen handel van Batavia op alle quartieren tot de Cape de Bone Esperance ende Japan inclusys, liber ende vry onder behoorlijck reglement toegelaten worde, ende dat men alle natie, niemant uytgesondert dan openbare vyanden, den handel in Batavia liber ende vry gelijck den ingesetenen toestae.... Dewyle voorsz. landen ende nlantsche traffycque een ontelbare menichte van menschen onderhouden connen, sullen aan haer licht te vinden wesen de middelen, die tot onderhout van eenige oorloghschepen, de noodige garnisoenen ende tot betalinge van sooveel speceryen als Europa vertieren can, noodich sijn.... Onghelyck beter zal d'nlantschen handel door particulieren dan door de commysen van de Compagnie waergenomen werden; 't en sal dan een geen capitaal, volck noch schepen gebreken. Elck sal voor hem selven op d'incoop, vente ende goede me-

nagie, wel anders dan voor de Compagnie geschiet, passen. Nu moet de Compagnie t'avontuyr staen ende 't quaetste deel genieten; dan sullen de particulieren de risico loopen ende de Compagnie haer inkomsten seker wesen"¹⁾.

Coen voorziet de volgende tegenwerpingen: 1°. naarmate de handel van particulieren toeneemt, zal die van de Compagnie afnemen; 2°. ongeregeldheid van particulieren zal tot bederf van den handel strekken.

— Hij beantwoordt ze aldus:

I. Niet de profijten, maar de groote onkosten zullen verminderen. „De particulieren sullen voor de participanten van de Compagnie varen, daer nu de participanten t'avontuyr staen"²⁾.

II. „Door den Raet van Indien can seer wel met ordre bepaelt worden, op wat plaetsen, in wat goederen en met wat quanfiteyt d'een en d'ander handelen sal, ende dese particulieren handel can mede aen soo veel en sulcke lieden vergunt worden als de Raet geraden vint. In Indien is 't gebruyck, dat niemand van d'eeene plaetse op d'ander varen mach, off moet eerst een schriftelick pas van den gouverneur der respective plaetse versoecken. Van Nederlant behoeven oock niemand naer Indien te laten varen dan met speciael consent van de Compagnie, ende dese licentie kan onder sulcke borge ende reserve gegeven worden, dat men daermede voorcome, dat niemand eenige goederen met sijn schepen, off van anderen natie, na Europa sende"³⁾.

Er is nog één groot argument voor de kolonisatie aan te voeren: zonder deze houdt de Compagnie zich tegen den inlander niet staande:

„De tijt heeft geleert, dat veel Indianen op verscheyde plaetsen van Indien d'officiers van de Compagnie in den handel, in saecken van staet ende policie ende met voortplantinghe van de Moorsche religie weten te vercloecken. Dit voordeel connen haer niet wel dan met aenplantinge van collonien ende met toelating van den vryen inlantschen handel affnemen, want by ons geen reden zijn waeromme lieden van goet leven, van goede middelen ende groot verstant, groote saken, verre van de hant, daer perijckel mede gemenght is, souden voornemen, gelijck by

1) IV, 598.

2) Ibid.

3) IV, 599.

de Spagniaerden geschiet . . . Na de heerschappye van ghans Java is tegenwoordich trachtende een seecker coningh, die hem selven noemt Pangoran Angalagga Palembahan, ende de gemeene man noemt hem de coningh van Mataran. Zijn grootvader was een gemeen man uyt een dorp Mataran genaemt, beteldrager van den coningh van Patty, welcke door cloecheyt ende verstandt van geringen staet tot de heerschappye over veel volckeren en coninghrijcken geraecte". Tegenwoordig ontbreekt hem niet dan Soerabaja, Balamboang, Batavia en Bantam. Soerabaja is reeds in 1622 met 80.000 man besprongen geworden en zal eerlang vallen; om Balamboang en Bantam te vermeesteren behoeft hij (alzoo de weg te lande wat ver is) het gerief van de zee, „soodat het principael op Batavia aencomt . . . Hoe noodich het zy, dat Batavia met den allereersten gepeopleert wierde omme tegen de groote macht van volckeren op Java wesende, tegen de macht van Spangien ende alle geveynsde vrienden te bestaan, connen de verstandige licht affmeten. Na ons gevoelen can de plaetse sonder aenplantinge van collonie voor de Vereenichde Nederlanden niet gehouden worden" ¹).

„Dit is, Ho. Mo. Heeren, 't gene van ons rapport, den staet van Oost-Indien aengaende, goet gevonden hebben schriftelijck te stellen . . . Zoo U Ho. Mo. nader verclaringe van saecken gelieft te hooren, wy zijn bereyt mondelingh cont te doen 't gene hier uytgelaten hebben ende ons vorder bekent is" ²).

De zwakte van dit betoog ligt voor den verstandige bloot. Eene vrije burgermaatschappij, de handelsbetrekkingen, liefst van de Kaap tot Japan, beheerschende, hoe zou die zich tot het doel bepalen, voor de participanten te varen eener Amsterdamsche compagnie waarin zij geen zeggenschap kreeg? Maar hoe stond het inderdaad met haar handelskoningschap? „Alle natie" en permissiehandel van enkelen; „liber ende vry" en door een college van Compagnie's dienaren „met ordre bepaelt" in alles wat een vrij koopman zelf behoort te weten; — het zijn inderdaad onverzoenlijke tegenstellingen. Coen is altijd enorm, in zijn conceptiën gelijk in haar fouten. Zij zouden bij de Nederlanders van 1623 niet onopgemerkt blijven. Was hun het compliment gemaakt, dat zij

¹) IV, 600.

²) IV, 601.

slechts door hebzucht gedreven zich naar Indië zouden laten lokken, het antwoord lag gereed: „ik geloof, in Uw voorstel, aan goede kans voor mijne hebzucht niet”.

Een goede veertien dagen nog, en Coen werd ook „verwillecompt” door zijn onmiddellijke meesters, de inmiddels bijeengekomen XVII. Maandag 9 October 1623 en beide volgende dagen las hij daar zijn groot rapport van 20 Juni 1623 en lichtte het toe; Donderdag 12 October viel „na veel discoursen over ende weder”, en met advies der hoofdparticipanten¹⁾ ter vergadering aanwezig, de resolutie:

„dat by den advocaat van de Compagnie²⁾ sullen ingestelt werden³⁾

1°. de propositie by den heer gouverneur-generaal voorgedragen tot de opening van den binnelantschen handel voor de vryluyden die van hier na Indien gaen ende in Indien in de colonien resideren sullen, ende daarnevens

2°. een deductie van de difficulteyten by de Seventhiene gemoveert;

't welck alles aan de respective Cameren toegesonden sal werden, om daervan een point van beschryvinge te maecken ter naester vergaderingh van de Seventhiene, opdat de gecommitteerd van de Compagnie daerop mogen comen volcomentlijck geinstructeert en geauthoriseert, om (des goetvindende nae communicatie aen haere Ho. Mo. en aen syne Princelijcke Excellentie) daerin te besluyten ten meesten dienst van de V. O. C.; ende verder

dat in de naeste brieven na Indien te senden met het jacht de *Tortel-duyff*, sal aengeschreven worden aen G. G. en Raden van Indien, dat sy den vryen handel niet verder ofte op geen ander plaetsen en sullen vooralsnoch hebben open te stellen als voor sooverre by den heer Generael Coen op sijn E. vertreck is geconcedeert, totdat hierop van dese vergaderinge sullen becomen naerder advijs, ende dat in den handel op de Cust, aen de vryluyden geaccoordeert, goet reglement ende order geraempt werde, ten eynde de Compagnie buyten alle schade geconserveert blyve;

¹⁾ Over dit orgaan zie mijn *Koloniale Geschiedenis*, II, 205.

²⁾ Willem Boreel.

³⁾ Versta: in schrift gebracht worden; geredigeerd worden.

ende op het point van de menage in Indien, dat gelast werden daerinne te continueren en deselve by alle middelen te bevoorderen in 't regardt van allen ende een ieder, niemant oock uytgesondert, volgens de particulariteyten alrede verstaen ofte te vernemen by den heer G.-G. Coen;

ten derde, aengaende de peuplatie van Batavia, Amboyna ende Banda met vryluyden ende slaven, dat G.-G. en R. met de beste middelen daerinne sullen hebben voorts te procederen, mits dat men goede sorge drage ende opsicht neme dat de Compagnie daerdoor niet en werde beschadicht nochte in perijckel en come van haer staet ende plaatse, daer de voorsz. Indiaensche vryluyden ende slaven in groot getal nedergeseth sullen worden, insonderheyt in 't regardt van de Chinesen, dat eene groote machtige natie is, die van d'een aan d'ander is hangende;

en eyndelingh aengaende 't veroorderen van den Chinesen handel, dat daerinne alle debvoir ende middeln gebruyct werden by continuatie van 't desseing in Pehou alreede begonnen, en op d'ordre by den heer G.-G. op sijn E. vertreck in Indien gelaten"¹⁾).

Of Coen tevreden was ? Eén punt, dat hij in zijn rapport niet had aangeroerd, was ook door de XVII (althans in vergadering) onbesproken gelaten: de stoffelijke belooning die Coen verwachtte. „Onse comste”, schrijft hij 21 October 1623 uit Amsterdam aan de Carpentier, „is velen in 't vaderlandt aengenaem; ²⁾ . . . wat recompense becomen sullen, sal den tijdt leeren. Tot noch toe hebben hiervan met de heeren bewindhebberen niet cunnen handelen. De Seventhiene hebben al te veel te doen . . . Seer hart ende heftich wert hier van vele participanten over d'administratie van de heeren bewindhebberen der O. I. C. geclaecht. Seeckere gedeputeerde sijn nu besich, om de reeckeninge 't oversien ³⁾). Van d'overgecomen retouren is soo weynich tot lagen prijs vercocht, d'oncosten ende lasten hier te lande betaelt, sijn eenige jaren soo groot geweest, dat de Compagnie met 80 a 90 tonnen gouts, a deposito gelicht, beswaert is geworden. De goederen daertegen in haer handen wesende, werden geestimeert ontrent 120 tonnen gouts, maer

¹⁾ IV, 604.

²⁾ Hierop volgen de woorden, aangehaald op bl. 319 hiervóór.

³⁾ Zie mijn *Koloniale Geschiedenis*, II, 206.

de meeste part can in lange jaren niet vertiert werden, insonderheyt de nagelen. Terwylen dese Compagnie hare nagelen op d'ordinaren prijs van 11 schellingen hielden, hebben d'Engelsen haer nagelen uytgedeylt¹⁾, waerdoor de cladde daerinne gebracht is. In dese landen sijn eenige van hare nagelen gebracht ende tegen 9 ende 8½ schelling vercocht. Wat schade dese Compagnie daerdoor lijdt can U. E. afmeten, ende alsoo nu geen nagelen verkoopen connen, sullen genootsaeckt wesen daervan partie aen de participanten uyt te deelen. De noten ende folie sijn altemael vercocht; de peper is nu mede gecontracteert tegen 25 grooten contant, met conditie, dat de Compagnie in twee jaren van primo November geen peper sal mogen verkoopen, welck voor haer een seer schadelijcke conditie schijnt. Op dese contractatie hebben geresolveert dat van hare belastinge 40 tonnen gouts afleggen, ende geen gelt dan tegen 5 per cento houden sullen. 't Gene de vercochte goederen meer rendeeren, sal aen equipagie ende ongelden geconsumeert werden, in voegen dat de Compagnie hier te lande met ontrent 50 tonnen gouts belast sal blyven ende daerentegen niet dan naegelen, die geensins verkoopen connen, in handen houden. U. E. connen hieraen sien hoe noodich het is, ende hoe grooten eere dat begaan connen, dat in Indien op 't alderspaersaemste gemesnagieert ende goede rijke vendible retouren van daer herwaerts gesonden werden. Vier schepen werden hier derrewaerts geequipeert, twee om sonder gelt na Batavia te gaen, een voor Suratte ende een voor de cust van Choromandel; tensy de Compagnie groote vendible retouren becomt, sal in eenige jaren weynich schepen, volck ende gelt naer Indien gesonden werden, oft souden weder gelt a deposito moeten lichten. De quaestie met d'Engelsen ende Francen heeft de Compagnie wel 16 tonnen gout gecost De Deenen sijn voorleden jaer met dry schepen naer Indien gevaren; de spraecke gaet dat sy ende de Francen weder voornemen eenige schepen derrewaerts te seynden. Met d'opcoop van de peper aldaer, ende uytventinge alhier, moet tegen de geveynsde vrienden gecladt werden, of de Compagnie sal dagelickx niet dan in meerder swaricheyt vervallen. By gebreck van andere goede retouren, gelijck mede nevens deselve, houde ick goet te wesen, dat van Indien soo veel peper overgesonden werde als men daer redelijckerwijs becomen can, ende de schepen die daer derven mogen, voeren connen.

¹⁾ Versta: aan de venooten.

Onder anderen hebbe de Compagnie voorgeslagen, dat het goet ende noodich is, dat eenige particuliere op hare costen ende goede conditie gepermitteert werde, met eenige schepen van hier naer Indien te varen, om in Batavia, Amboyna ende Banda te resideren, ende d'lnlantsche handel voor haer particulier te dryven. Eene bevalt dit wel ende d'ander qualijck; de saecke is in beraedt gegeven. Ondertusschen moet in Indien de beste voet gevolcht werden; wat best sy, moet d'ervaringe ginder leeren, ende d'inleydinge aldaer doen, want hier can 't niet wel gevonden worden, alsoo de particuliere swacheyt ende interest, naer den gemenen loop van nature, 't oordeel van vele verblindt.... Tsedert onse overcomste alhier sijn d'actien van 180 tot 190 gesesen, met apparentie van meerder rysinge. Op 300 sijn sy geweest ende tot 170 gedaelt, omdat vele luyden meer gecocht hadden dan betalen conden"¹⁾.

Coen schreef dit op een Zaterdag; den Maandag daaropvolgende, 23 October 1623, werd bij de XVII zijne belooning in geld bepaald. „Alsoo de Seventhiene by de goede rapporten van yedereen, alsoock by haere eygen selver bevindinghe genoeghsaem bekent sijn de goede diensten, debvoiren ende getrouwicheyt die sijn E. tot gemeene beste van de Generale Compagnie heeft aengewent, soo heeft de vergadering betamelijck bevonden dat sy souden syne E. daervoor hertelijck bedancken, met versoek dat sijn E. noch in toecomende altijt met synen goeden raet, des versocht sijnde, wil bybrengen 't gene tot welstant ende prosperiteyt van de Compagnie sal meenen te behooren. Ende alsoo het gebruycckelijk is, dat de Compagnie niet alleene met woorden, maer oock met vereeringen ende baten de goede debvoiren van personen die meriteren erkennen, ende dat de heer generael Coen hadde overgegeven eenen staet in forme van rekening, waerin vervath sijn syne E. pretentien van alles 't gene hy op de Compagnie eenichsints hadde te pretenderen, soo is 't, dat om finalijck daerin te disposeren, ende alles overlegh dat in consideratie heeft connen comen, mitsgaders om alle pretentien aff te snyden die in den voorsz. staet sijn ingebracht ende waervan hierin niet vermaent en wert, die dienvolgens als ongefondeert werden affgeslagen ende in de naervolgende somme ten overvloet sijn gecon-

¹⁾ IV, 607.

sidereert, hebben de Seventhiene, met advis van hoofdparticipanten, met gemeene toestemmingh aan den gemelten heer G.-G. Jan Pietersz. Coen geaccoordeert ende toegelegh als volcht:

dat de heer Generael, behalve de maentgelden by syne E. in 't uytvaeren besproken ende verdient, voor het commandeursampt toegeleyt wert, als na costume, eene vereering van 100 realen van achten.

Ten tweeden, dat syne E. van het begin aff, dat hy is gemaect directeur-generael in Indien¹⁾, totdat geworden is G.-G., sal genieten f 400 ter maent²⁾; ende uyt consideratie van de goede diensten die syne E. gedurende 't selve directeursampt heeft gedaen, soo vereert de vergadering syne E. noch daerenboven met de somme van 3000 Carolus guldens ééns.

Ten derden, dat tsedert 30 April 1618, als wanner de commissie als G.-G. heeft ontfangen, syne E. sal maendelijcks genieten f 800, tot den tijt toe, dat in Nederlant ghearriveert is.

Ten vierden, om te particulariseren de extraordinaris diensten aengaende het begrijp van den generalen rendevous, de conqueste van 't coninckrijck van Jacatra, de fondatie van de stadt Batavia ende de nieuwe republicque, geluckelijck by syne E. aldaer begonnen, de Seventhiene vereert daerover aan syne E. de somme van 7000 Carolus guldens.

Ten vijffden, over de conqueste van de eylanden van Banda wert syne E. vereert met de somma van 3000 Carolus guldens.

Ten sexten ende eyndelingh, om syne E. in 't generael te bedancken voor alle goede diensten die gedaen heeft gedurende sijn gouvernement over de quartieren in Indien, waerinne mede alles is geconsidereert 't gene syne E. soude moveren tot eenige verder pretentien, heeft de vergadering syne E. vereert met de somma van 10.000 Carolus guldens ééns, ende daerenboven met eenen gouden ketting ter waerdye van f 2000, met eene medaille daeraen met eene loffelijcke ende eerlijcke inscriptie, ende daerbenevens met een vergult geweer³⁾, te samen waerdich 400 Carolus guldens, dewelcke syne E. alsoo ten dancke wert versocht aan te nemen tot eene opene getuygenis hoeveel de V. O. C. sijn

¹⁾ 13 November 1614 (hiervóór, bl. 55).

²⁾ Vgl. hiervóór, bl. 110, 114, 125, 256.

³⁾ Eeredegen.

persoon, sijn gedane diensten ende syne getrouwicheyt ende cloeckmoe-dicheyt is extimerende"¹⁾.

Wat Coen's rekening ingehouden mag hebben? Eisch van een aandeel in de prijzen? Aanspraken afgeleid uit de toezeegging van Reynst, die hem eene wedde had beloofd, zoo hoog als iemand in Indië genoot?²⁾. Uit het openbreken zijner kist tijdens het beleg van het fort Jacatra?³⁾. Uit de moeiten en zorgen die zijne gezondheid hadden bedreigd? Uit het feit dat er moordaanslagen tegen hem beraamd waren, of wat hij daarvoor hield? Op het punt der geldelijke waardeering die zijne diensten behoorden te vinden, was hij niet kiesch van opvatting of uitdrukking. Ook ditmaal bleef hij zich te dezen gelijk. „Wat mijn persoon aengaet”, schrijft hij 12 December 1623 aan de Carpentier, „meer eere werdt ons van vele dan meriteren toegeschreven”; volgt mededeeling van wat hem door de XVII bij hun resolutie is toegelegd. „Hiermede souden de Heeren myne praetentie geerne annuleren; maer eer afrekene, dencke haer eens een te spreken. Watter op volgen wil, sal de tijdt leeren. Ondertusschen mogen andere oordelen, oft wel oft qualijck gerecompenseert werden, ende sullen mede verwachten wat de Ho. Mo. Heeren Staten-Generael sullen doen”⁴⁾. Nader zal blijken welk succes hij met zijn „aanspreken” der heeren meesters heeft behaald.

Boreel dan had ter vergadering der XVII van 12 October 1623 een dubbele opdracht gekregen: op schrift te stellen niet alleen de denkbeelden door Coen aangaande den handel der vrijelieden geopperd, maar ook, wat daartegen door leden der vergadering was aangevoerd. Met de „instelling” van Coen's propositie kwam hij in November gereed; de „deductie” der bezwaren van bewindhebberen heeft hij eerst in December voltooid⁵⁾. De „instelling” heeft dan ook eerder bij de kamers gecirculeerd, dan de „deductie”. Een persoon

¹⁾ IV, 609.

²⁾ Hiervóór, bl. 114.

³⁾ „Alle mijne voorneemste schriften sijn verbrandt” (I, 466).

⁴⁾ IV, 625.

⁵⁾ De December-schepen worden vermeld als vertrokken (IV, 630).

die er waarde aan moet hebben gehecht dat zijn bedenkingen gemeen goed werden¹), heeft er eene „wederlegginge” tegen geschreven die ten duidelijkste verraadt dat de schrijver een hooge betrekking in Indië heeft bekleed. Van Coen's voorgangers was Reynst overleden maar leefden Both en Reael; voor Both pleit niets, en alles voor Reael. Both leefde in afzondering te Amersfoort; Reael stond reeds op den besten voet met de bewindhebbers ter kamer Amsterdam die hem in 1625 in hun college zouden doen opnemen, en het spreekt bij deze betrekkingen van zelve dat hij aanstonds de „instelling” ter inzage ontvangen heeft.

„Instelling” en „wederlegginge” worden hierbeneden in den vorm gebracht van een mondgesprek tusschen Coen en Reael (alleen hun samenzijn is verdicht, maar alle woorden zijn, op de verandering van derden in tweeden persoon na, authentiek):

Coen: „De oncosten van Indien hebben tsedert het jaer 1613 tot het jaer 1619 incluys jaerlicx d'een door d'ander bedragen ontrent 8 tonnen gouts, ende tsedert het jaer 1620 tot 1622, beyde incluys, ontrent 16 tonnen gouts”.

Reael: „In plaets van 8 tonnen gouts comt maer 6½, volgens missive door U. E. op zijn herwaertscomste aen St. Helena geschreven, daerinne pertinentelijck stelt, dat in dese jaren d'oncosten sijn geweest f 4.575.000, ende in de volgende drie jaren f 4.821.000”²).

Coen: „Dese oncosten moeten worden gewonnen 1°. aen den binnelantschen handel; 2°. aen de prinsen op den vyant . . .”.

Reael: „Met prinsen op den vyant ende niet op de vrienden, die daermede tot vyant gemaectt ende voorts daervoor gehouden worden”³).

Coen: „Alle de profyten van den binnelantschen handel, mitsgaders van de prinsen op den vyant ende 't incomen van de landen de Compagnie toebehoorende, hebben de oncosten op veel na niet connen esgaleren. Daertoe is van het kapitaal van Indien geabsumeert ende affgesteken . . .”.

Reael: „'t En is geen wonder dat men van het kapitaal heeft moeten affsteecken, als men met eenen sprong de lasten brengt van 6½ tot 16 tonnen gouts 's jaers; hoe waere het doch mogelijck dit soo terstont

¹) Immers zij zijn op elk der 3 exemplaren waarin de „instelling” tot ons gekomen is, bijgeschreven (IV, 610 noot; vgl. ook den aanhef van het stuk beginnende IV, 638).

²) IV, 611. — De tegenwerping is juist; zie hiervóór bl. 308 noot.

³) Ibid.

't overwinnen, insonderheyt als de beste middelen daertoe noodich, te weten den inlantschen handel ende negotie, werden wechgegeven?"¹⁾.

Coen: „De oncosten van de Compagnie in Nederlandt bestaan 1°. een dagelijcxe oncosten; 2°. een maentgelden die in Nederlant werden betaelt; 3°. een interessen van de penningen a deposito; 4°. een equipagie, met de capitalen voor Indien vereyscht. Laten staen de extraordinarie betalingen, nu eenige tijt herwaerts gevallen, aan Engelandt ende aan Vranckrijck . . .".

Reael: „Groote occasie isser gegeven om weder aenstoot van d'Engelschen te hebben, want eer men met de Engelschen vereenichde, waren alle de lasten van Indien 6½ tonnen gouts jaerlicx, ende soo haest men met haer begint te treden in handelinge, weet men alleen de lasten van de garnisoenen ende forten van de Molucos ende Banda voor 12, ende van Amboina voor 15 maenden te brengen op f 849.885, ende boven dien dat men de Engelsche voor haer $\frac{1}{3}$ paert heeft doen betalen f 283.295²⁾), soo heeft men haer ontrocken de profyten die in dese eylanden te doen sijn . . . Is, met soo grove ende plompe gangen, de Compagnie profijt te doen? 't Is te duchten dat de commisen, die haer niet en ontsien te stelen voor haer meesters, oock wel op haer selffs sullen letten"³⁾.

Coen: „Tot verminderingh van de oncosten in Indien dienen eerst de montcosten gereguleert by afschaffing van alle tafels, geene uytgesondert”.

Reael: „Off de taeffelcosten niet beter dienen gereguleert over de geheele taeffels, als dat idereen treckt een stuck gelts ter maent, daermede men op veel plaetsen niet halff en can toecompen, heeft sijn bedencken. Als idereen sijn eygen marctganger, cock ende bottelier sal moeten sijn, sal dicmaels de bevoorderinge van het middach- ende avontmael voor den dienst van de Compagnie gaen. Men eet in India geen oude ofte coude, maer altijt warme ende versch gekoockte spyse; wil men buyten de comptoiren gaen eten by de vrye luyden, daer valt het seer costelijck ende veel werden daer gedebaucheert, soodattet swaer soude vallen voor den gouverneur, directeur ofte coopman die

¹⁾ Ibid.

²⁾ Deze cijfers zijn aangehaald uit Coen's rapport van 20 Juni 1623 (f. 786).

³⁾ IV, 611.

het hoogste gesach heeft, sijn onderhebbende dienaers van de negotie, daeronder veel jonge luyden sijn, in ordre te houden. Hoe het gaet, de Compagnie moet wetende ofte onwetende dese haere dienaers den cost geven; 't ware daerom beter dat sulcx geschiede met reputatie ende goede ordre, dan dat daertoe geopent wierden quade wegen. By dese occasie is oock te dencken op het gemeen zeevarende volck, over wiens tractement niet sonder groote reden dapper geclaecht wert, 't welck de Compagnie wel eens qualijck mochte becomen; al te naer wert in Indien wijn, oly, vleesch ende speck verkocht ende dese arme luyden ont-houden" ¹⁾.

Coen: „Dienen verder te peupleren ende aan te planten de colonien van Batavia, Amboina ende Banda met hare dependeerende landen, alwaer dan de tollen, impositien ende incomen van 't lant sullen vermeerderen, tot seer groot soulagement van de Compagnie".

Reaal: „Amboina is gepeupleert ende niet van noode aldaer volck te seynden off te brengen. Men moet de lantsaten aldaer houden ende niet soeken te verdryven, gelijck geseyt wert in U. E. discours aan uwen successeur in India gelaten, dat men de Ambonsche ende Ternatanen moet soeken onder te brengen ende van de banck te schuyven ²⁾). Wanner met lantbouwing iets te doen, de lantsaten aldaer souden de Compagnie geen 30 ende 40 ende meer realen voor een last rijs geven, dat maer 5, 6 ofte 7 realen cost. In Banda sijn te bestellen inwoonders met sooveel slaven als men noodich acht tot het plucken van de spceryen ende 't lant aldaer claer ende buyten verwoestinge te houden; ware aldaer eenige lantbouwinge meer te doen geweest, de lantsaten souden hen daertoe begeven ende voorgecomen hebben den extremen hongersnoot, daerinne sy tot verscheyden reysen in de oorloogh, haer van de Compagnie aengedaen, sijn geweest; ende ofte in alle dese eylanden al groote lantbouwinge te doen ware, waer soude men doch met de vruchten ter marct varen, omme thiende ofte groote tollen daeruyt te trekken? 't Is immers profytelijck dat de Compagnie aldaer de behoeften in passant met de schepen, daer nodich synde, bestelt, ende maeckt van één, 2, 3, 4 ende 5, 't welck geen comparatie en heeft by tollen van 10, 20 ende 25 percento. Geen Nederlantsche colonien

¹⁾ IV, 612.

²⁾ Hiervóór, bl. 288.

en mogen bestaan op landen daer gants geen frequentatie ofte t'samen-comste van verscheyden volckeren is. Uut de Molucos, Amboina ende Banda heeft men immers alle frequentatie geweert ende de Indische natien den handel aldaer belet, welcke de Compagnie gepretendeert heeft haer alleen toe te comen ende deselve oock heeft vercregen met overgrootte costen, soodat het vreemt soude staen deselve nu wederom over te geven. Batavia is vooralsnoch de eenige plaets daer goede apparenzie is om eene colonie met voordeel van de Compagnie te planten, dooch niet met soodanige middelen als begonnen is" ¹⁾.

Coen: „D'aenplantinge moet geschieden door Nederlanders ende Indianen, zoo vrye luyden als slaven. De slaven sullen wel becomen connen worden, 't sy by opcoop ofte by oorlogge . . .”

Reael: „Laet doch eens ondersocht worden hoe het veroveren ende vercoopen van slaven gaet: men sal bevinden hoe seer de Compagnie met desen handel wort uitgestreecken ende op wat wyse vele harer dienaers hen daerby verrijcken" ²⁾.

Coen: „Uyt Nederlandt dienen veel eerlijcke ende verstandige luyden met hare familien gesonden, om voorgangers te wesen van de andere vrye luyden ende om de slaven te gouverneren by landtbouwerye, plantagien . . .”.

Reael: „Om beulen ende guardiaens te wesen van een cudde slaven ende deselve tot lantbouwerie te brengen met alle strengicheyt, daeraff doch voor de Compagnie niet een stuyver proffijt te verwachten is, noch oock voor de luyden selffs, al waer 't datse lant ende slaven voor niet hadden; — om regenten ende voorgangers te wesen van de vrye luyden, sijnde meest het schuym onser natie, die met haeren vryen handel alle goede negotie bederven, de Compagnie opeten ende met het veroveren, mishandelen ende moorden der Indianen de Nederlanders door geheel Indien bekent maecken voor de alderwreetste natie van de geheele werelt, is niet te verwachten dat eenige ervaerene, eerlijcke ende hiervan kennis hebbende luyden van hier zullen opbreecken om hun tot sulcx te laten employeren" ³⁾.

Coen: „Aen yder wert vrygestelt (onder den eedt ende artickelbrieff

¹⁾ IV, 614.

²⁾ IV, 615.

³⁾ Ibid.

van de Compagnie ende alsulcke conditien alsmen geraden sal vinden te accorderen) uyt Nederlant met licentie van de Compagnie nae de Oostindien te varen met haer eygen schip ofte schepen ende met alsulcke goederen ende capitalen als haer sal werden gepermitteert ende de luyden selfs in conformité van dien geraden sullen vinden. Aen alle luyden, die in de landen en colonien van Batavia, Amboina ende Banda haere residentie sullen nemen, sal het vry staen nevens de Compagnie, alleen op seeckere plaetsen ofte oock overal in Indien, te mogen handelen met hare particuliere schepen ende middelen tot haer eygen particulier profijt ende advantage, onder alsulcke conditien, restrictien, limitatien ende privilegien, als men ten beste van de Compagnie ende tot voordeel van die particulieren sal geraden vinden".

Reael: „Dit ware de rechte slach om andere Europische natien uyt hare oogen te doen sien ende naer Indien te locken, want souden de Nederlanders gebonden sijn aan soo veel beswaerlijcke conditien, articulen, limitatien, soo van hier gaende als in Indien sijnde, ende geen waren voor retour mogen overbrengen, ende evenwel proffijt meenen te doen, soo souden immer diegeene moeten veel grooter winninge doen, die vry, sonder soodanige conditien souden gaen, ende in India aen geen plaetse gebonden sijnde, aldaer in alle waeren souden mogen handelen, ende overbrengen alsulcke retouren alsse begeeren ende te becomen waren”¹⁾.

Coen: „De Compagnie sal niet nalaeten ondertusschen de inlantsche handel waer te nemen, soo veel haer noodich ende dienstich is, sulcx dat sy daervan de proffyten sal genieten nevens de particuliere handelaers”.

Reael: „De Compagnie moet nootsaeckelijck daernaer trachten den inlantschen handel te vermeerderen; dit heeftse van langer hant gedaen, tot haere groote avantagie. Het is wat nieuws en bovenmaten schadelijck, datse deselve nu heeft beginnen over te geven. Daer de vrye luyden gaen coopen, jagense de waren op, ende cladden daermede ter plaetsen daer sy die weder ter merct brengen, ende doen de Compagnie niet alleen schade lyden aan de negotie diese overgeeft, maer oock aen degene diese noch behout”²⁾.

¹⁾ IV, 616.

²⁾ IV, 617.

Coen: „D' incomen van de landen by impositien, tollen ende andere voorbaten van de Compagnie sal ontwijffelijck soo vermeerderen, dat 't selve (sonder comparatie) sal excederen de proffyten van den binnelantschen handel die de Compagnie sal comen te missen; jae soo veel sal 't selve avanceren, dat alle oncosten van Indien met goet overschot aan de voorsz. incomen sullen geprofiteert connen werden . . .”.

Reael: „'t Sal seer licht daertoe te brengen sijn, dat de vrye handelaers haerselven verderven, maer nimmermeer en sullen de lasten van de Compagnie uit der vrye luyden coophandel ofte lantbouwinge connen gevonden worden, want haren coophandel sal verdwynen, ende tot lantbouwinge sal niemand te brengen sijn, soo lange sy iets met handelen weten te verdienien. 't Is impertinent dat iemant, capitael hebbende, 't selve besteden soud in slaven en sichselven begeven in slavernie, als sy met coophandel souden weten proffijt te doen”¹⁾.

Coen: „De voordeelen die de Compagnie by d'aenplanting van kolonien sal genieten, sijn onder andere, dat de schepen van de Compagnie (die nu soo veel ende beswaerlijck zijn) gereduceert sullen werden tot een cleyn getal, ende dat de vyant vigoureuser sal connen werden aengestast, daerby de oncosten van de schepen van oorloge rijckelijck sullen connen worden gewonnen”.

Reael: „Wanneer 't getal van de schepen soo seer is gemindert, sal men dan noch den vyant rigoureuuselijck aentasten, soo moet het gedaen werden van de particulieren, 't welck men hier te lande niet gewoon is te sien. Is oock geen apparentie, dat hetselve in India sal geschieden, maer ter contrarie sullen de oorlogen spruyten uyt der vrye luyden mishandeling, rooven en moorden comende tot lasten van de Compagnie”²⁾.

Coen: „Door dese vrye handelaars sullen alle natien in Indien worden uytgevaren . . .”.

Reael: „Dese vrye luyden connen de Indianen wel schade, jae oock gewelt aendoen, maer met redelijcke middelen niet uit het vaerwater helpen, want de Indiaenen equiperen met veel minder cost dan d'onse, sy eten veel soberder ende behelpen hun met slechte spyse, sy weten hare waren in reputatie te houden ende daermede in 't veylen seer te

¹⁾ Ibid.

²⁾ IV, 618.

menageeren, waerjegen d'onse met de waeren cladden, ruym teeren, ende den wijn alleen, uit dese landen comende, op hoogen prijs weten te brengen. Als de Indische coningen sien, dat wy het alleen willen hebben, sullen se haer daer tegen setten. Men heeft niet te meenen dat se met goeden oogen souden aensien dat tot haere landen aff ende een souden gaen onse vrye luyden ende schepen, ende dat haere onderdanen met haere schepen souden stilliggen. Wil men alle de traficque ende navigatie ende daertoe alle de lantbouwinge van Indien hebben, waerby souden de Indianen dan leven? Wil men se dootsmyten ofte van honger laten sterven, daermede en waer men oock niet geholpen, want in een ledige zee, op ledige landen ende oock met doode menschen is gantsch geen proffijt te doen"¹⁾.

Coen: „De retouren voor Nederlandt sullen connen gesonden werden in meerder verscheydenheyt van waren die getrockken sullen sijn, meer als voor desen”.

Reael: „Waer 't dat men 't ooge hadde om verscheydenheyt van weren te becomen, men soude de vrye luyden laten wat nieuws opsoeken ende laten handelen niet als buyten de negotie van de Compagnie; maer nu en wert haer niet alleen toegelaten te handelen in 't geene een ider in India vrystaet, maer in de alderbeste ende proffyteliickste negotie die de Compagnie heeft, en daer se alle de werelt connen uit houden"²⁾.

Coen: „Is niet te twijffelen, of de handel van China zal, off met hardicheyt, off met sachthicheyt, off by oochluycking, off by openbaere concessie aan ons toegestaen werden, waerdoor de Compagnie alsdan sal becomen seer groote vermeerderingh in den binnenlantschen handel, treffelijcke vermeerderingh van de retouren voor Nederlandt, ende het profijt van den handel met Chinesche waren op Japan....”.

Reael: „Den handel van China, met de negotie ende proffyten daeraen dependerende, wert door U. E. wel ende bequamelyck voorgestelt; 't is seecker, dat hier uyttermaten veel ende zeer groote voordeelen aen vast sijn, al hadde men maer een weynich ten aensien van 't geen aldaer valt; maer wat is 't? men wil het al hebben ofte men het machtich is off niet, ende geensints lyden, dat de ingesetenen van dat groote, ver-

¹⁾ IV, 619.

²⁾ Ibid.

maerde ende overtreffelijck rijck van China met iemant anders souden handelen als met ons; dat moet soo sijn gelijck U. E. in uwe advysen, in India aen uwen successeur gelaten, te kennen geeft, dat men tot dien eynde macht van volck ende schepen op de cust van China moet houden, alle zeehavens besetten, lanttochten doen, mannen, vrouwen ende kinderen roven ende daermede peupleren Batavia, de Molucos, Amboyna ende Banda; dat men dit stuck alsoo moet vervolgen, al soude het duren tien, jae honderd jaren¹⁾. In U. E. brief op uwe herwaertscomste uyt St. Helena geschreven, wert geseyt dat men de Chinesen moet vangen ende niet loslaten ofte rantsoeneren, want soo lange de armen derven het lijff wagen sullen de rijcken derven avonturen de goederen andere natien toe te voeren²⁾. In somma, met macht ende gewelt wil men alles uitvoeren ende daermede te wege brengen dat d'Indianen niet meer en souden handelen, dat d'Engelschen ende andere Europische natien den handel op Indien souden staecken, ende dat de Compagnie deselve alleen mochte becomen, 't welck soo aengenaem schijnt te wesen, dat men niet soude ontsien alle onrechtvaerdige, ja barbarische middelen daertoe by der hant te nemen; maer, hoe onseecker dat alles is, hoe veel tijs hiermede soude verloopen ende off de Compagnie niet wel in soodanigen werck soude mogen blyven steecken ende haer selven ruineren, is noodich te ondersoecken"³⁾.

Nu wij zóóveel van Reael hebben gehoord begrijpen wij al hoe zijn eigen punten van redres er uit zullen zien, die hij nu de vrijheid neemt tegenover die van Coen te stellen⁴⁾:

Vóór 1620 beliepen de Indische onkosten $6\frac{1}{2}$ ton per jaar; zij moeten hiertoe worden teruggebracht. Zij kunnen worden gevonden door in Koromandel en Soerate (zoooveel mogelijk in nagelen, noten, foelie en sandelhout, „daervan wel van een, 2, 4, 6 ende meer can gemaect werden") te besteden 6 ton 's jaars aan kleeden, „die men (als den particulieren handel is affgeschaft) in India jaerlijcx can vertieren ende

¹⁾ Hiervóór, bl. 290 en 294.

²⁾ Hiervóór, bl. 311.

³⁾ IV, 620.

⁴⁾ Vooraf gaat een lofzang op den „goeden ouden tijd" van 1613—'19 die wegens de daarin opgenomen bijzonderheden wel zeker maakt dat de geheele „Wederlegginge" van Reael is (IV, 620).

daervan maecken van een, 2, 3 ende 4"; daerbij komt de handel in Perzië¹⁾, waar men ook spicerijen met groote winst kan slijten. „Den handel van China en sal de Compagnie niet ontstaen, ende sal haer selffs in Batavia toevallen, alsse wil gebruycken de middelen daertoe noodich dienende". Chineesche en inlandsche handel te zamen zullen mettertijd, boven de lasten, ook de middelen doen vinden tot de jaarlyksche retouren naar Nederland, „sonder eenich capitaal daertoe van hier derwaerts te senden". Gestijfd met Perzische en Chineesche zijde zou de Compagnie van haar schuld jaarlijks wat kunnen aflossen en bovendien aan de participanten goede uitdeeling doen. „Den vryen handel moeste dan affgeschaft ende de onnute forten verlaten werden, oock de Piscadores, dewyle men verstaet 't selve een van de beletselen te wesen van den Chinesen handel. De Compagnie is seer veel gelegen aan de vrientschap, goede genegentheyt ende het welvaren van de cleyne handelaers waermede ende neffens wien sy heeft te negotieeren, gelijck alle grossiers haer meeste welvaert daerinne bestaat, dat haere calanten, winckeliers ende cleyne crammers, de waeren in reputatie houden, winninge doen ende diçkwils wedercomen, soodat de negotie die de Compagnie niet alleen can bevatten ofte die voor haer te gering is, niet en behoort te vallen in de handen van onse natie, welcke al reets te veel heeft laten sien, dat sulcx haer niet nut ende de Compagnie bovenmate schadelijck soude wesen, maer deselve negotie behoort te blyven aan de Indianen; men soude daermee winnen haer vrientschap ende te beter connen maecken een groote frequentatie ende t'samencomste van menigerley volckeren in Batavia.... Hiertoe soude veel helpen als men wat matelijck handelde met de tollen ende lasten te heffen op de uut- ende ingevoerde goederen, deselve houdende lager als de lasten van de by ofte naest gelegene plaetsen. Batavia in deser manieren opkomende, soude mettertijt aldaer occasie wesen om aldaer een soo groote menichte van Nederlanders te doen leven als men derwaerts crygen conde. De rijcken souden haer mogen generen met gelt op interest ende bodemerie soo aan Chinesen als andere natien die daer resideren te geven, ende waeren uutter see vallende te coopen om voor een tijt op te leggen, 't welck seeckere en vaste middelen zouden zijn.... Hierdoor soude den handel van China te beter te trekken sijn.

¹⁾ Vgl. hiervóór, bl. 253, 268.

De mindere souden hun generen connen, d'een met winckelneringhe, d'ander met een slaeff 3 ofte 4 te houden tot aentelinge van vee en andere gedierten, oock om te tuynnen ende visschen. Veelderley hantwerkers ende ambachtsluyden souden hun aldaer connen behelpen, ende insonderheyt een groote quantiteyt van zeevarendे getroude personen, welcke by den dienst van de Compagnie souden mogen leven, totdat se op een andere wyse hun souden weten te erneeren.... Daer en is noch geen lant om grooter lantbouwinge te doen, vermits men de lantsaten aldaer te vyant heeft, welcke altemets de beesten buyten de stadt weydende comen rooven, soodat deselve met swaere wachten werden bewaert"¹⁾.

Aanvankelijk heeft de geschiedenis Reael gelijk gegeven, wiens gedroomd Batavia veel dichter bij dat van (zeg) 1650 of 1750 komt dan dat van den singulieren man, wien toestanden voor den geest hebben gestaan die zich eerst met de middelen der 19de eeuw verwezenlijken lieten. De eeuw die op Reael's vraag: waarvan zal de inlander leven als de Europeaan er landbouw-en scheepvaart in het groot bedrijft, het antwoord gereed hebben zou. Reael denkt aan de Compagnie; Coen minder aan de Compagnie dan aan het openen van een ruimen werkkring voor het Nederlandsche volk.

Tot dusver had Coen zijne opwachting nog niet bij Prins Maurits kunnen maken, die, toen hij uit de vloot kwam, met het leger te velde lag. Blijkens een brief dien hij 12 December 1623 aan de Carpentier schreef, had hij toen den Prins ontmoet en hem voor zijne menagerie een luipaard vereerd; een kleine olifant of een kakatoe, schrijft hij, zou den Prins ook welkom wezen. Dat het onderhoud niet alleen over Indische gedierten heeft geloopen blijkt uit de rest van den brief:

„Op de saecken van Oostindien beginnen de regenten van 't landt seer te letten. Hoe noodich en dienstich het sy, dat derwaerts veel volck ende veel gelt geschickt worde, en hoe daer veel volck ende veel gelt, boven 't vermogen ofte sonder last van de Compagnie, becomen connen, hebbe alle de voornaemste regenten van de Vereenichde Neder-

¹⁾ IV, 622.

landen mondeling ende schriftelijck¹⁾ sommierlijck voorgestelt; 't schijnt dat ons voorslach vele seer wel bevalt. Soo haest de praegnante affairen sulcx toelaten, sullen de Ho. Mo. Heeren Staten Generael, met sijn Excellentie de Prince van Orangien, de Compagnie ende anderen, gelijck dat behoort, naerder op ons verhael letten, ende examen doen. Interim werden nu naer Indien gesonden de schepen *Hollandia*, *Gouda*, *Dordrecht* ende de *Leeuwinne* met sooveel goederen en volck (daeronder ontrent 100 vrouwpersonen) als bergen connen. Naer Suratte ende Choromandel werden ontrent 5 tonnen gouts aen gelt gesonden, maer nae Batavia niet"²⁾.

De Compagnie heeft nu 25 % in nagelen uitgekeerd aan de participanten, die er maar 6 of 7 schelling 't pond voor maken. Al haar peper heeft zij verkocht tegen 29 stuivers 't pond op 24 maanden dag, „op conditie dat in twee jaren geen peper verkoopen sullen, welcke conditie velen zeer mishaecht; eenige participanten hebben daertegen geprotesteert". Aan spicerijen houdt de Compagnie na deze uitkeering ontrent zooveel in handen als hare schuld bedraagt. De actien staan na de uitkeering op 160. „Met dese actien is 't wonder vreemdt gegaen; sy sijn een tijt lang seer hooch opgejaecht ende daerna weder soo leech gedreven, dat vele rijcke lieden daerdoor geruineert werden. Die 't ongeval getreft heeft, ende de rysinge van d'actien niet verwachten connen, fulmineren uytdermaten seer op de heeren bewinthebberen".

De Carpentier kan niet beter doen dan zuinig huis te houden. Aanwas van kolonie in Batavia, Ambon, Banda zal in goede aarde vallen; eveneens het verkrijgen van den Chineeschen handel, en het heffen van tol en recht waar men dit zonder schadelijk gevolg doen kan, maar vooral retouren „in vendibile waren"; peper vooreerst weinig; nagelen heeft de Compagnie nog zeer veel; dus vooral waren van China, Koromandel en Soerate te zenden. — Met advies van Coen zijn twee rechtsgeleerden voor Indië aangenomen, waaronder een be-windhebberszoon, Dr. Pieter Vlack³⁾.

In December 1623 kwam ook het tweede stuk gereed waarvan de

¹⁾ Vgl. bl. 319, 327, 332 hiervóór.

²⁾ IV, 624.

³⁾ IV, 626.

redactie den 12den October aan den advocaat Boreel was opgedragen: de „deductie” der tijdens de behandeling van Coen's voorstel door leden van de XVII gemoveerde consideratiën (wij zouden in onze stadhuisstaal zeggen: het voorloopig verslag). De bezuiniging vinden zij voortreffelijk en het verkrijgen van den Chineeschen handel ook; tegen peuplatie met Nederlandsche gezinnen en slaven hebben zij mede geen bedenking (behalve dat de slaven niet uit één gewest moeten worden betrokken en in aantal de blanken niet moeten te boven gaan). Hun voornaamste opmerkingen betreffen den particulieren handel:

„Het is seker dat met redelijcke concessie van den vryen binnenlantschen handel in Oost Indien verscheyde getrouwde luyden sullen geïnduceert worden om met hare familie uyt dese Nederlanden naar Indien te varen, veel meer als voor desen; maer alsoo dit een verscheyden voeth is als die voor desen by de Compagnie is gebruyc, die geenen perticulieren handel tot dese tijt toe en heeft willen tollerereren; ende dat oock alle veranderinge in groote saecken seer suspect ende dangereus geoordeelt moet worden, soo staet eerst te considereren oft op den gegenwoordigen voeth van handel, by de Compagnie tot noch toe geuseert, de saken niet wel en souden connen worden gecontinueert”¹⁾. Men meent van wèl: „den profytelijcksten binnenlantschen handel is by ervarentheyt nu ontdeckt ende can waergenomen worden, naerlatende de weynich proffijt gevende . . .; als men al eenen anderen voeth sal dienen te embrasseren, soo sal daerop moeten insonderheyt worden geleth, dat de minste verandering de beste is”. De voorstanders van den nieuen voet zijn bewijs schuldig, „dat de Compagnie daerby een notabel soulagement sal becomen”²⁾. Dit een en ander Coen aangediend zijnde, heeft hij ten antwoord gegeven: „Perticulierlijck den nieuen voeth te bepalen mene voor dese tijt niet doenlijck nochte oock dienstich; de sake in gebruyc gestelt wordende, sullen haer van selffs solveren de difficulteyten, die het voorsz. concept beswaerlijck ofte onmogelijck souden schynen te maken”³⁾. Waarop de leden besloten hebben, dan zelf aan de kameren eenige punten te doen voorleggen die hun voorkomen overweging te verdienen. Volgt, in 17 arti-

¹⁾ IV, 629.

²⁾ IV, 633.

³⁾ IV, 634.

kelen, een concept-reglement (waarvan artt. 1—9 op de met eigen schip uitvarende gezinnen, artt. 10—17 op de vrijelieden in het algemeen betrekking hebben):

- 1—2. Niemand naar Indië dan op licentie der XVII.
3. Niet dan uit Nederland te varen.
4. Eed van subject te worden en te blijven van G.-G. en Raad.
- 5—6. Speciale artikelbrief (geen goederen medenemen dan die hun worden toegestaan; geen havenen of landen van Europa aandoen; eerst te Batavia last te breken; zoo zij verlof krijgen op eenig kwartier van Indië te handelen, steeds te Batavia terug te keeren; hun tijd ten volle te Batavia of waar G.-G. en R. het hun toestaan zullen, uit te wonen; geen schip of schepen naar Nederland terug te laten varen dan met consent; geen koopmanschappen of contanten naar Nederland te vervoeren op Compagnie's of andere schepen; geen schade toe te brengen aan vrienden en geallieerden der Geunieerde Provinciën in Europa of van de V. O. C. in Indië).
7. De naar Indië medegevoerde goederen betalen te Batavia tol.
8. Zij mogen niet van Batavia worden vervoerd dan op licentie van G.-G. en R.
9. Ieder die naar Indië vaart met eigen schip en goederen moet gehuwd zijn, vrouw en kinderen medenemen en zich verbinden daar minstens 10 jaren met zijn gezin te blijven.
10. Vrijelieden mogen handelen in zulke koopmanschappen als door G.-G. en R. vergund worden en anders niet.
11. Beperkingen dezer „handelsvrijheid”: „eerst maer toe te staen in plaatsen daer sy de Compagnie de minste hinder doen; de handel van de Molucos, Amboyna ende Banda in 't eerste voor de Compagnie te houden”.
12. Eerst te ontladen ter plaatse waaruit afgevaren zijn.
13. Zij betalen voor uit- en invoer tol.
14. De Compagnie mag goederen door vrijelieden aangebracht, tot zich nemen „tot prijs courant”.
15. Peper, nagelen, noten, foelie in het bezit van vrijeluiden slechts aan de Compagnie, tot vastgestelden prijs te verkoopen.
16. Geen goederen of geld naar Nederland te zenden dan met licentie.
17. Alleen gehuwde vrijelieden mogen den particulieren handel uit-

oefenen, „ten waer hy borge wist te stellen, dat hy ter plaatse van sijn afvaren wederomme sal comen”¹).

Een (vermoedelijk Zeeuwsch) bewindhebber, die, naast de stukken opgemaakt door Boreel, ook Reael's „wederlegginge" in handen had gekregen, stelde dezen de vraag: waarom, zoo de Compagnie den particulieren Nederlander niet toelaat in Indië over zee te handelen, gedoogt zij dit wel van den Indiaan? Reael antwoordt²:

„De vrage waeromme men de vrye lieden den inlantschen handel niet soo wel en soude gedogen als de Indianen en heeft geen plaatse, want daer de Compagnie contracten heeft van alleen te mogen handelen, is de negotie den Indianen niet alleen simpelijck ontseyt, maer oock met hardicheyt verhindert. Op alle plaetsen daer de Compagnie geen contracten en heeft, gedoocht de Compagnie de Indianen oock niet, maer de Indianen gedoogen de Compagnie. Godt ende de nature geeft den Indianen het vrye gebruyck van de wilde zee ende locht. De navigatie ende coophandel hebbense van hare voorouders van over veel hondert jaren, van handt tot handt, geerfd.... De vrye luyden doen de negotie vervallen, brengende de winst van een cent op 50, van 50 op 25, ende voorts op niet; mishandelen en verongelijcken de Indianen, 't welcke alsoo voortgaende, daeruyt soude te verwachten sijn eenen generalen haet der Indianen jegens de Nederlanders, de ruïne van de Compagnie, ende eyndtlijck der vrye luyden eygen verderff. Maer soo men beleth dat de vrye luyden haer deur Indien verspreyen, se alle doet woonen binnen Batavia, de Compagnie den inlantschen handel behoudt ende soect te vermeerderen, de Indianen gerustelijck mogen handelen, soo sal Batavia seer haest toenemen, de Nederlantsche burgers daerinne sullen rijck worden, de Indianen ende Chinesen hunne negotie daer maecken, ende hen aldaer met groote menichte ter neder setten. Gelt is het aldervoornameste middel daermede dit alles is te wege te brengen.... Men geeft alreede in Batavia interest van 5 procento 's maendts.... De Portuguesen in Goa liggende, trekken gelt uyt Portugael van hare vrienden ende bekenden, ende geven selffs 50 ofte 60

¹⁾ IV, 638.

²⁾ Het stuk is niet geteekend, maar blijkbaar van denzelfden schrijver als de „Wederlegginge". Het is bewaard onder de losse stukken der kamer Zeeland, die in 1624 „presidiale kamer" was.

procento 's jaers; ende als het haer toegesonden wert in commissie ende zy 't selve uyt doen voor rekeninge van hare meesters, sendense jaerlijcx een winst over 70, 80 ende oock wel 90 procento. Hoe wel soude het vele rentiers ende coopluyden comen, datse, met een duysent guldens van haer capitael naer Indien te seynden, sooveel mochten winnen, alsse hier te lande doen met thien ofte twaelff duysent guldens. Soo dit in train wierde gebracht, veele eerlijcke luyden van goeden huyse ende geslachte souden van hare bloetverwanten ende bekende vrienden bygeleydt mogen werden soodanighe sommen van penningen, daermede sy souden te bewegen sijn naer Indien te gaen, om deselve aldaer op provisie ofte voor haer eygen rekeninghe uyt te doen, soodat in deser manieren Batavia wel soo geltrijck soude werden als men wenschen soude. De Chinesen souden wel de grootste sommen trecken, sydewaren ende andere coopmanschappen daervoor brengen te Batavia, welcke waren ten deele by de Compagnie souden werden gecocht, ende weder andere waren daeraen gevent werden. 't En can de Compagnie (die soo verre gecomen is, dat se heeft het gros van eenige van de voornaemste Indische waren) geensins schaden ende niet als groot voordeel geven, dat de cleyne handelaers oock wat versien sijn met gelt. Daer gelt is, daer valt de neeringe. Het gelt doet, dat om de stadt van Manilha woonen over de 20.000 huysgesinnen, meest Chinesen, oock veel Japonnesen ende naturellen van 't landt, waervan de Castilianen wonende binnen de voorsz. stadt (bestaende maer in omrent 1000 huysgesinnen) trecken tribuyt, thollen ende andere emolumenten, daermede sy haeren staet mainteneren" ¹⁾.

Na deze wisseling van schrifturen kwam men 5 Mei 1624 ter vergadering der XVII (te Middelburg gehouden) tot het besluit, dat Coen en Boreel in artikelen zouden stellen de vrijheid, die aan de vrijelieden in Indië in den handel zou kunnen worden verleend. Zoodra het concept gereed was, zou de advocaat het aan de kameren zenden, en in de najaarsvergadering zouden de XVII er op besluiten ²⁾. 13 Mei worden

¹⁾ IV, 641.

²⁾ IV, 642.

drie bewindhebbers en een hoofdparticipant gecommitteerd „om te spreken met d'heer Generael Coen aengaende sijne E. verder pretensie op de Compagnie, omme te verstaen waerby syne E. contentement meent te becomen”; 16 Mei rapporteeren deze heeren, „dat d'heer Generael Coen door haere E. eyndelingh gebracht is geweest om eysch te doen aengaende syne E. verder pretensie, ende dat syne E. soude nemen contentement, indien hem de Seventhiene soude willen toeleggen f 50.000, hoewel meende dat syne meriten meerder waren; hierop hadden de gecommitteerden noch verder geprocedeert, ende syne E. finalijck noch geinduceert syne geheele pretensie te submitteren aan de discretie ende dispositie der vergaderinge der Seventhiene, met vertrouwen dat deselve vergaderingh behoorlijcken op syne E. meriten sal letten, ende hem encourageren tot verder dienst, assistentie ende hulpe daer 't selve by synen raet ende eygen persoon bygebracht sal cunnen worden”³⁾. De XVII hooren dit rapport aan, maar nemen er geen besluit op; zij brengen de zaak eerst bij de kameren over, met verzoek, ter najaarsvergadering „gelast te comen”. Of Coen nu boudeerde? Het heeft er den schijn van. Tegen de najaarsvergadering is zijn concept over de vrijeluiden niet bij de kameren ingekomen, en moet de kamer Amsterdam worden verzocht, Coen te overreden die najaarsvergadering bij te wonen en het concept mede te brengen. Hij voldoet hieraan, en „informeert” mondeling op alles de vergadering, die daarop 25 September 1624 het concept voorloopig arresteert. „Nadat de vergaderinge van de Seventhiene”, gaan de resolutiën van dien dag voort, „hadden gebruyckt het goet advis van den heer Generael Coen op het dresseren ende arresteren van 't reglement op den inlandschen handel, waeruit noch verder verstaen werde zyne suffisantie ende bequaemheyt, met de fondamentele kennisse van den standt der Compagnie's saken in Indien, waertoe hy een voorneem instrument geweest is, is daerom goet gevonden te letten op de verder pretentien van den heer Generael, ende (alles geconsidereert dat ter materien dienende was) om zyne E. t'encourageren ten besten dienste van de Compagnie, is met advis der hoofdparticipanten by de Seventhiene geresolveert, dat men een d'heer Generael Coen boven de voorgaende toegeleyde somme in de maent October 1623 tot vereeringe alsnoch sal toeleggen de somme

3) IV, 643.

van f 20.000, met alsulcke bygevoeghde dancksegginge in goede termen als de saecke is meriterende; dat oock aen zyne E. wordt toegelecht den interest van 5 ten hondert van de somme in October 1623 hem gecomporteert hebbende", die dus blijkbaar nog niet was afgerekend.

De gecommitteerden die hem gingen anzeggen op welken prijs zijn (door hemzelven lichtelijk beduimelde) verdiensten waren geschat, kwamen niet met die boodschap alleen: zij hadden hem nog over iets anders te onderhouden. „Alsoo", hadden de heeren 3 October 1624 in hunne morgenvergadering besloten, „vermits het alsnu gearresteerde reglement van Indien het noodich is dat bequaeme personen in Oost-Indien werden gebruyckt, die met goede kennisse ende genegentheyt 't selve connen helpen aldaer bevoorderen ende ten aldereersten in praticque stellen, ende de vergaderinge haerselven ten vollen gecontenteert houden van de getrouwicheyt, bequaemheyt ende goeden iver van den heer Generael Coen staende sijn voorleden gouvernement van Oost-Indien; dat oock niemant beter tot bevoorderinge van 't voorsz. reglement als d'heer Generael Coen can gebruyckt worden, die daertoe als eerste autheur de beste kennisse ende genegentheyt sal connen gebruycken, soo is by de Seventhiene met advis der hooftparticipanten eenpaerelijck geresolveert, dat by gecommitteerde uyt dese vergaederinge den heer Generael Coen sal werden gesondeert of sijn E. hem noch wil laeten gebruycken in qualiteyt van Gouverneur-Generael naer Indien te varen met d'eerste vloote, ende presentatie van in de conditien wel te sullen accorderen in redelijckheydt" ¹⁾).

Later op den dag doen de gecommitteerden, „by d'heer Generael Coen geweest hebbende", rapport, dat zij hem vooreerst aangediend hebben het besluit omtrent de „vereeringe", waarvoor hij „naer eenige weynige prefatie" de XVII dank zegt, „presenterende altijts hunnen dienst aan te nemen; voorders aen hem openinge gedaen sijnde dat de vergaderinge wel genegen soude zijn om sijn E. te bewegen om als Gouverneur-Generael van Indien wederom derwaerts te varen met d'eerste vloote, seyde niet qualijck genegen soude zijn omme den dienst aen te nemen, indien sijn E. alvoren soude connen geraecken tot een bequaem ende goet partur tot eene huysvrouw om met hem nae Indien te gaen, ende indien syne E. met de Compagnie over eerlijcke conditien

¹⁾ IV, 645.

sal connen accorderen, maer absolutelijck conde 't selve vooralsnoch niet verclarenen nochte toeseggen" ¹⁾). De vergadering zal gedacht hebben, dat indien Coen ernstig wilde, het partuur hem wel niet zoude ontbreken, en de gecommitteerden gingen ten volgenden dage al wederom naar Coen. Of hij zich „op reputatie" hield ! Zij brachten „voor eenig rapport" een kattebelletje van hem mede, waarvan de inhoud in de resolutie niet is opgenomen, en waarop het besluit valt, de gecommitteerden nogmaals naar Coen terug te zenden, om met hem in conferentie te treden „aengaende 't part in de prinsen, de tafel van den Gouverneur-Generael ende 't tractement, omme naerder de saecke te prepareren". De vrije tafel mocht blijkbaar afgeschaft worden voor den G.-G. de Carpentier ²⁾), maar diende hersteld voor den G.-G. Coen ! 5 October rapporteerden de gecommitteerden, dat zij, „om naemael geen dispute te hebben", op alle punten met Coen tot overeenstemming zijn geraakt (hetgeen wel beteekenen zal; op alle punten hebben toegegeven), „ende gehoort 't selve rapport is by de Seventhiene met advis der E. hooftparticipanten deselve besoinge goet gevonden ende geaprobeert, sodat naermaels, als de heer Generael Coen sal resolveren naer Indien te varen, alsdan geene dispute en sal wesen over eenige conditien, die alsnu gefaciliteert blyven volgens de secrete notulle hiervan gehouden" (welke ik niet kan mededeelen, daar zij uit het archief is verdwenen) ³⁾). — 15 October 1624 wordt het 25 September voorloopig gearresteerde concept „rakende 't openstellen van den handel van Indien" nogmaals gelezen, en „na verandering, verbetering ende deliberatie" in definitieven vorm gebracht, „om alsoo gepractiseert ende in 't werck gestelt te worden, ten waeren iet anders hiernaer by de Seventhiene verandert ofte goet gevonden soude worden". De oppositie was blijkbaar niet verstomd, en wist een achterdeurtje op de kier te zetten.

Het reglement van 17 October 1624 (want als zoodanig is het in de geschiedenis bekend gebleven, naar den dag waarop het door den advocaat Boreel is afgeteekend) bevat 19 artikelen.

„Alsoo by experientie van veele jaren claerijck is gebleecken, dat

¹⁾ Ibid.

²⁾ Hiervóór, bl. 306.

³⁾ IV, 646.

de dagelijcksche misbruycken in de quartieren van Oost-Indien, mitsgaders de generale oncosten ende lasten, buyten maten sijn comen te vermeerderen, ende insonderheyt dat de voorsz. misbruycken ende lasten by grooter verbreyding van den handel aldaer ende by de gedane conquesten van de landen van Jacquatra ende Banda, als oock door fondatie van steden ende plaetsen, noodich tot aenplantingh van nieuwe colonien, vooreerst (op desen voeth voortgaende) niet en sullen connen werden vermindert, soo is 't, dat de vergaderinge van de Seven-thiene, met advis van den heer Generael Coen en eenige andere personen hem verstaende van de constitutie ende nature der Compagnies saecken¹⁾, hebben eyndelinghe (onder approbatie van de Ho. Mo. Heeren Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden) gearre-steert dit naervolgende reglemt, als te weten:

1. In Batavia, Amboen, Banda blijft op den bestaanden voet bevestigd de tegenwoordige „liberteyt” der vrijelieden „om te coopen ende te vercoopen alsulcke manufacturen, goederen, coopmanschappen, vruchten ende refreshementen als in ieder van dien voort connen gebracht ofte gemaect werden”.
2. De V. O. C. reserveert zich alle rechten, voortvloeiende uit haar octrooi.
3. G.-G. en R. worden gemachtigd, aan vrijelieden in de landen van Jacatra, Amboen, Banda uit te deelen „seeckere parthyen van landen, bosschen en tuynen, ende de visscherie van eenige versche wateren en versche rivieren”, in leen of in eigendom, „onder alsulcke vryheden, exemptien, belastingen van chijns, recognitie ofte andere conditien als best geraden sullen vinden”.
4. G.-G. en R. worden gemachtigd „aen die voorsz. vrye borgers en inwoonderen” te vergunnen „de vryen handel ende traffique van d'Oost-Indien, by speciale gratie ende concessie daervan te obtineren”, om te varen van Batavia naar de kust van Koromandel, Ceilon, Bengalen, Soerate, de kust van Malabar, Madagascar, Sofala, Mozambique „ende langs de gansche Oostkust van Africa tot de Roode Zee toe”, Palembang, Djambi, Indragiri, Perak „ende omliggende kusten in de straat van Malacca”, de Westkust van Sumatra „tot Atchin toe exclus of inclus”, Bintang, Lingga „en andere eylanden ontrent de straat Sinca-

¹⁾ Zij worden nergens in de resolutien met name genoemd.

pura gelegen", Djohore, Pahang, Patani, Ligor, Bordelong, Siam, Kambodja, „Champa"¹⁾, Cochinchina, Japan, Pehoe, „langs de gansche cust van Borneo, langs de gansche cust van Java", naar Makassar, Boeton, Ambon, Banda, de Molukken (mits geen nagelen, noten of foelie vervoerende); — van Ambon op de omliggende eilanden (mits geen nagelen uitvoerende); — van Banda op Ceram, Kei, Aroe, Tenimber, Nova Guinea „ende alle andere landen en eylanden daeromtrent ofte oock verder by oosten Banda gelegen"; — uit de Molukken naar Halmahera, Celebes, Mindanao, de andere Philippinen, Japan (geen nagelen vervoerende); — van Batavia „om te gaen cruyssen op den vyant, mits goede cautie stellende, ende betalende de gerechticheyt aan den heere, achtervolgende de uyt te geven commissie". Steeds moet met de bekomen retouren direct naar het punt van uitgang worden teruggekeerd, behoudens met name genoemde uitzonderingen, „volgens licentie alsdan te vergunnen". Al welken handel en vaart G.-G. en R. „mettertijt en by gelegentheyt allencxkens mogen openen ende vrystellen", onder de volgende bepalingen:

5. Geen vaart dan op „expres consent en commissie" van den G.-G.
6. Geen commissie dan aan vrijburgers van Batavia, Ambon, Banda of de Molukken.
7. Ter plaats van bestemming mag vrijelijk worden gehandeld, „t sy off eenige schepen der Compagnie aldaer mochten sijn handelende, ofte niet".
8. Is daar wel een Compagnie's schip, dan in overleg met de commiezen daarvan te beramen „eenen seeckeren gestelden prijs, tot den welcken sy alle gemeene waren gehouden sullen sijn te verkoopen ende te coopen, soo lange als by den anderen sullen wesen".
9. De commissie wordt slechts tegen recognitie verleend, met den G.-G. overeen te komen.
10. Zij wordt slechts verleend onder borgstelling, „dat sy het particulier accord met haer gemaect precieselijk sullen naercomen, haer behoorlijck retour sullen doen ter plaatse daer sy affgevaren sijn, ende geen vrienden ofte geallieerde sullen beschadigen".
11. „Eerlijcke luyden die met hare familien ende capitalen naer

¹⁾ Tsjampa (ten oosten van Kambodja); ook vermeld hiervóór, bl. 255.

Indien varen willen", kunnen passage op de Compagnie's schepen krijgen, zooveel de gelegenheid toelaat.

12. Zij mogen ook op eigen schepen uitvaren, „recht deur naar Batavia, met alsulcke cargasoenen ende capitalen als de particulieren goed vinden sullen, met toestaen van de Compagnie".

13. Zij varen onder borgstelling, „dat sy seeckeren tijt van jaren in de Indien sullen resideren onder den eedt ende 't gouvernement van den G.-G.".

14. Vóór zij te Batavia aangekomen zullen zijn, mogen zij van de medegenomen cargasoenen niets verkoopen.

15. Op licentie der XVII mogen zij van de Kaap langs de Oostkust van Afrika loopen binnen Madagascar door, of ook langs de kust van Malabar, „om aan den vyant eenige affbreuck te doen in 't passant".

16. Zij moeten zich te Batavia, Amboen of Banda nederzetten.

17. Schepen van vrijelieden, 't zij uit Europa naar Indië gevaren of aldaar gebouwd of gekocht, moeten, op pene van verbeurte, in Indië blijven.

18. Geen goederen van vrijelieden mogen naar Europa worden overgebracht, op pene van verbeurte en arbitrale correctie.

19. Vrijelieden die middelen naar Europa willen overmaken, mogen dit doen 't zij in contant, 't zij bij wissel door den directeur-generaal in Indië te verkoopen op de Compagnie in Nederland ¹⁾.

„Daer is geen dinck", schrijven, onder aankondiging van dit reglement, de XVII 17 October 1624 aan G.-G. en Raden, „daer de Compagnie vooreerst meer dienst aan geschieden can dan aan de versamelingh ende aenplanting van menichte van alderley volck in Batavia, Amboyna ende Banda; doet hiertoe u uytterste debvoir . . . Verhopen dat U. E. van hier beter ende geschicter volck dan voor desen becomen sullen, ende die bequaem sulen wesen omme de slaven wel te regeren ende met goede exemplelen voor te gaen" ²⁾. — De formule-Coen overgenomen door het Compagniesbestuur in Nederland; — de strijd tegen Reael gewonnen! Er moet een krachtige invloed in Coen's voordeel werkzaam zijn geweest. Hij moet indruk hebben gemaakt op en wel-

¹⁾ IV, 654.

²⁾ Ibid.

gevallig zijn gebleken aan de sedert Oldenbarneveldts val in de Republiek bovendrijvende partij¹⁾, die door het werktuig der Staten-Generaal druk op de V. O. C. kon uitoefenen. Trouwens, die partij was in de Compagnie's vergaderingen ook sterk vertegenwoordigd. Lieden als Reael, met gemarkeerde arminiaansche verbindingen, waren daar zeker nog niet weder in de meerderheid. Wij zullen nog nader bevestigd zien, dat ook de persoonlijke invloed van Prins Maurits zich ten gunste van Coen's denbelden heeft doen gelden. Hij staat thans in het zenith zijner baan. Gouverneur-generaal voor de tweede reis zoo hij het wil, op voorwaarden die hij zelf heeft mogen dicteeren. Maar hij wordt reeds door het lot beloerd, dat tegen verder succes van den man die zooveel vijandschap had moeten uitlokken, eerlang het puntig wapen strekken zal. Coen's rust en vooruitzichten worden door gevolgen van de staatkunde, door hem in Indië gevoerd, achterhaald. De eerste strijd schijnt nauwelijks uitgestreden, of een andere volgt, in welks loop, door een merkwaardige verwikkeling van zaken, ook de overwinning, op Reael behaald, weder te niet gedaan wordt. Prins Maurits zal hem weldra ontbreken, en aan de Coen gunstig gezinde Staten-Generaal zal het moeilijk vallen hem recht te doen. Een machtig nabuur ging hem als den boozien man bestrijden, die onder alle omstandigheden onmogelijk moest worden gemaakt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Carleton en de Doleanten.

Toen den 5den Juni 1624 een Nederlandsch gezantschap, na lange onderhandelingen, er in slaagde met Jacobus I van Engeland een verdedigend verbond te sluiten, voer de koning heftig uit over een moord, te Amboen op dienaren der Engelsche Compagnie bedreven, en verklaarde dat de Staten-Generaal er ernstig op bedacht moesten zijn, hem onverwijd voldoening te verschaffen²⁾.

De zaak was, uit berichten van de Carpentier, in Nederland reeds bekend.

¹⁾ Vgl. voor Coen's staatkundige sympathieën hiervóór, bl. 185.

²⁾ Vgl. bij het volgende De Jonge, *Opkomst V*, p. VI vv.

Een groote ergernis was het Coen steeds geweest, Engelschen op Ambon te moeten dulden, en bij zijn bezoek aldaar in 1621 had hij den gouverneur van Speult opgedragen niet te gedoogen, dat zij naar de souvereiniteit zouden staan. 15 Juni 1622 verontschuldigt deze zich bij Coen over het feit, dat hij een Nederlandsch korporaal, die in tweegevecht, te Kambelo, een Engelsch assistent overhoop gestoken heeft, tot den kogel heeft moeten veroordeelen¹⁾, en vervolgt: „Wy hopen volgens U. E. bevel de saken soo te dirigeeren dat de souverainiteit door hare intringinge in 't minste vermindert ofte gequetst en worde, en soo volcomen connen vernemen dat sij eenige conspiratien jegens den heer begaan, sullen in 't welnemen van U. E. sonder uitstel recht doen naer behooren, sonder aensiën van personen, alsoo haer nu onlangs met het ongeval van den corporael den wech geopent hebbe ende daernevens mondeling van sulcx [heb] gewaerschout"²⁾. Waarop Coen 28 October 1622 antwoordt: „D'occasie voorcomende, doet over die van d'Engelsen welcke haer souden mogen vergrypen, al sulcken recht als over den corporael van Cambello"³⁾.

23 Februari 1623 ontving van Speult van den wachthebbenden luitenant van het kasteel bericht, dat den vorigen avond, terwijl de Nederlanders tot het avondgebed vereenigd waren, een Japansch soldaat op de wallen en punten van het kasteel had rondgewandeld, hetgeen aan gewone soldaten buiten diensttijd niet geoorloofd was. Hij had met een der schildwachten een praatje gemaakt en in den loop daarvan gevraagd, hoeveel malen en op welke uren 's nachts de wacht werd afgelost. De luitenant, hiervan onderricht, had verdenking opgevat, omdat reeds driemaal zulke vragen aan de schildwachten door Japanners waren gedaan. Van Speult, bij het vernemen van het bericht, was zich bewust, dat sedert eenigen tijd de Japansche soldaten en slaven der Nederlandsche Compagnie meer omgang met de Engelschen hadden gehouden dan vroeger. Hij liet den Japanner komen die eerst ontkende op de wallen te zijn geweest, doch, tegenover de getuigenis der schildwachten gesteld, zeide, slechts een praatje te hebben willen maken. Daar hij „gealtereerd" scheen, werd pijning toegepast, waaronder hij beleed, zijne verspieding in Engelschen dienst te hebben ondernomen. Alle

¹⁾ Hiervóór, bl. 278.

²⁾ Tiele, *Bouwstoffen* I, 325.

³⁾ III, 253.

a B U S 1942 8

Japansche soldaten zouden tot medewerking zijn omgekocht; wanneer een Engelsch schip ter reede zou zijn aangekomen, zouden twee man op iedere punt van het kasteel de wachten overvallen, de overigen van Speult opsluiten, en ieder die zich verzetten wilde, doodslaan. Bekentenissen van andere Japanners, alle onder tortuur verkregen, stemden hiermede overeen. De Engelschen, gevat, bekenden, onder tortuur; — en één, buiten tortuur. Het hoofd der Engelsche loge, Gabriel Towerson, bekende, onder tortuur, de eerste aanlegger van het complot te zijn, waarvan de Engelschen te Batavia geen kennis droegen: zij zouden pas na het gelukken van den aanslag op de hoogte zijn gebracht.

8 Maart 1623 bracht van Speult bij zijn raad in overweging, of de beschuldigden, met de informatiën, behoorden opgezonden te worden aan G.-G. en Raden; zelf ontried hij het, „alsoo men niet en wiste wat vyanden van buyten en van binnen men meer soude mogen hebben”, en op grond der noodzakelijkheid, exemplaar te stellen, besloot de raad overeenkomstig zijn advies. Over tien Engelschen, het opperhoofd der slaven en negen Japanners werd 9 Maart de doodstraf uitgesproken; allen werden tenzelven dage terechtgesteld. Twee Engelschen waren van het vonnis uitgesloten geworden, om met de goederen der Engelsche Compagnie naar Batavia te kunnen worden verwijderd. Zij kwamen er 16 Juli 1623 aan. Een van hen, Edward Collins (de man die op Amboen buiten pijniging bekend had), ontliep het naar de Engelsche loge; de ander, John Beaumont, werd de Carpentier in handen geleverd, en legde, buiten pijn en banden, een volledige bekentenis af. Hem en Collins werd daarop pardon verleend, „soo ten respecte van mindere schuld als om andere consideratien”. Beaumont werd aan den president der Engelsche loge, Richard Fursland, overgeleverd, die opmerkte dat van Speult beter zou hebben gedaan, alle beschuldigden op te zenden.

17 Augustus 1624 richtte zich de Engelsche ambassadeur, Sir Dudley Carleton, met eene klacht ter zake tot de Staten-Generaal. Op een door pijniging afgedwongen beschuldiging van Japanners wier getuigenis tegen Christenen niet gelden mocht, had men Engelschen ter torture gebracht, met overtreding van den rechtsregel: *inculpatio sala a torto facta non facit indicium sufficiens ad torturam*. De ambassadeur legde stukken over die bewijzen zouden dat twee der geëxecuteerden, Towerson zelf en Samuel Coulson, vóór de terechting hun bekentenis hadden herroepen: Towerson door op te schrijven, dat hij zich onschuldig

wist aan eenige zaak die hem met recht te last kon worden gelegd (guiltlose or annie thing that can be justly laied to me charge), Coulson door een aanteekening in zijn psalmboek, dat hij door pijn alleen tot confessie was gebracht van daden die hij nimmer verricht had. Beide stukken berusten nog in ons Rijksarchief. Niemand zal ooit kunnen uitmaken of zij door de veroordeelden geschreven zijn; en al waren zij het, 't zou de vraag blijven, wat zij gelden kunnen tegenover de bekentenis van Beaumont. De Nederlandsche Compagnie, besloot Carleton, zou de samenzwering verzonden hebben om op deze wijze de Engelschen uit Amboen te verwijderen. De Staten-Generaal verklaarden het eene klacht „van partye tegens partye”, besloten „den staet van 't landt ofte Generaliteyt daer buyten te houden”, en hoorden er het bestuur van de Compagnie op¹⁾.

Met verontwaardiging wezen de XVII Carleton's beschuldiging af. Hadden zij zoo iets voor gehad, antwoordden zij, hun stonden waarlijk andere middelen ten dienste. Van Speult en de zijnen konden ook uit zulk een rechtspleging onmogelijk eer of voordeel voor zichzelf behalen, „maer wel integendeel, behalve de beswaernisse in hunne conscientie, sich blootstellen, als sy naar Europa overquamen, aen nadeel, boete, ja selffs straffe aan den lyve”²⁾.

De tortuur, waarvan de afbeeldingen, in Engelsche blauwboekjes opgenomen, de meest afgrisjelike voorstelling trachten te geven, is dezelfde geweest die bij alle criminelle rechtspleging in Indië in gebruik was: de kleine tortuur met water. Bij twee Engelschen was, wegens „obstinaetheyt in 't ontkennen”, het scherper middel van brandende kaarsen onder de oksels toegepast. Er is niet afgeweken van de rechtspleging van dien tijd; de overweging, of deze al of niet onmenschelijk was, sta buiten de vaststelling van de feiten. De beoordeeling, of het „vol half bewijs” dat hem tot de tortuur rechtigt, aanwezig was, stond aan den rechter, en kon niet elders staan.

Wel zijn in de procedure formele fouten begaan, die het vonnis voor cassatie in aanmerking zouden hebben moeten brengen. Beschuldigden moesten op de feiten, onder tortuur beleden, binnen vier-en-twintig uur buiten pijn en banden opnieuw worden vernomen. De rechters hebben later onder eede verklaard dat dit was geschied, maar uit de

¹⁾ Resolutie van 17 September 1624 (IV, 643).

²⁾ XVII aan Staten-Generaal, 12 October 1624.

a 3185 1942 p. 34

stukken waarop recht is gedaan, blijkt dit niet. Men moet het informeele vonnis bovendien uitermate streng noemen; dat het onwettig en onrechtvaardig geveld was, is niet bewezen. 3 Januari 1624, eer hun eenige Engelsche klacht bekend is of zijn kan, oordeelen Gouverneur-Generaal en Raden in hun generalen brief aan de XVII: „Wy wensten wel,-dat in dese procedure den behoorlijcken stijl van rechten gevolcht ende d' instrumenten van den processe met hare volcomen ledēn ingestelt waeren geweest. Isaäque de Bruyne, die als advocaet-fiscael dese saecke vervolgh heeft, hem oock voor een rechtsgeleerde uytgeeft, ende daervor aengenomen is, had sijn verstandt anders in dese saecke behooren te laten blijcken. Ochijnt bygans, dat den heelen raet op de weerdicheyt van de Bruyne's tytel gerust heeft, hem alleen de documenten hebben laten ontwerpen, ende dat nixemant van 't Zyne yes daerby heeft durven voeghen, maer den advocaets tytel alles toevertrouwt hebben. Wy willen hiermede 't verraet in sich selven in 't minste niet verschonden off verlichten, alsoo 't selve notoir genoach is: maer om particle en partydige (die daer niet ontbreken sullen), met bondige en wel ingestelde instrumenten de mond des te beter te mogen stoppen. Eyn delinge, soo dunct ons onder correctie, dat men 't rigeur van justitie met de Nederlantse clementie (aen eene soo nabuerige natie) wel wat hadde behooren te matigen, unsonderheyt daer sulcx sonder prejuditie van den staet ende rechtsachterbaerheyt geschieden con, gelijck wy meenen hier wel had mogen geschieden. 't Is een quade kriagh, daer 't al blijft!"¹⁾. En wanneer de XVII 17 Maart 1632 eene instructie voor G. G. en Raden vaststellen, nemen zij daarin de bepaling op, dat „alsoo de Compagnie door voorgaende executien over zaken van notoire *crimina laesae majestatis* in groote ongelegenheyt, verachting en schade gebracht is, G.-G. en R. scherp zullen letten en tot dien eynde de respective vice-gouverneurs en directeurs van de comptoiren ende forten van Indien expresselijck ordonneren, in alle groote saecken, als zijn van conspiratie, verraet en diergelijcke, ten principale niet te procederen sonder kennisse van G.-G. en R., dewelcke sy in sulcke gevallen, des Godt verhoede, daervan datelijck advyseren sullen, om voorts daerinne te disposeren als naer behooren"²⁾.

¹⁾ De Jonge V, p. XXVIII.

²⁾ Mijer, *Instructiën*, 50.

Van de uit Indië ontvangen berichten aangaande de Ambonsche rechtspleging in kennis gesteld, gelastten 23 November 1624, tegen advies der XVII, de Staten-Generaal, dat van Speult en de overige rechters naar Nederland zouden worden overgezonden om rekenschap van de gehouden procedure af te leggen. Brieven van represaille, 2 November te voren door koning Jacobus tegen de schepen en goederen der V. O. C. verleend, werden hierop, tegen de verwachting, niet ingetrokken. Zij zijn in September 1625, na Jacobus' dood, in afwachting van satisfactie, voor 18 maanden in hun werking geschorst, doch werden, in strijd met deze toezegging, sedert Maart 1626 weder van kracht verklaard. Nadat (met uitzondering van van Speult, die inmiddels overleden was) de Ambonsche rechters in Nederland waren aangekomen, verwezen de Staten-Generaal hunne zaak naar een gedelegeerde rechtbank (26 Juli 1627). De fiscaal de Sylla eischte schuldigverklaring der rechters op grond van gepleegde informaliteiten, maar de rechtbank diende 2 Januari 1632 bij de Staten-Generaal het ontwerp in van een vonnis, dat tot algeheele vrijspraak strekte. Dit vonnis is niet uitgesproken, maar met Engeland over eene afdoening der zaak bij geldelijke schadeloosstelling onderhandeld; eene daartoe strekkende acte, in November 1633 aangeboden, werd door Engeland niet aanvaard.

Daarmede bleef de zaak hangen, om van tijd tot tijd, wanneer Engeland scherpe taal tegenover Nederland dienstig achtte, te worden voor den dag gehaald. Ter uitvoering van een der artikelen van het vredesverdrag van Westminster is door de Republiek, 30 Augustus 1654, aan de erfgenamen van eenige geëxecuteerden 3615 pond sterling uitbetaald. Hetgeen Karel II niet verhinderen zou, in 1665 den „Ambonschen moord” onder de redenen eener oorlogsverklaring aan Nederland op te nemen.

Of Coen „het goet partuer”, dat hij zich volgens zijne verklaring van 3 October 1624 tot eene huisvrouw wenschte, toen alreeds gevonden had? Dit is zeker¹⁾ dat hij zeer kort daarna voornemens blijkt, de Amsterdamsche jongedochter Eva Ment²⁾ te huwen en zich met haar

¹⁾ Zie den brief der XVII van 24 April 1625 hierachter, bl. 367.

²⁾ 19 jaar oud, dochter van Claes Ment en Sophia Benninck. Van moederszijde is de bruid verwant aan een aanzienlijk, reeds lang vóór 1578 bekend Amsterdamsch

op de Decembervloot naar Batavia in te schepen, doch beide, huwelijk¹⁾ en vertrek, moesten worden uitgesteld, daar hij, aan het Nederlandsche klimaat niet meer gewoon, zwaar ziek viel. In dezen tijd heeft hem het noodlot achterhaald.

Bij een groep aandeelhouders der Compagnie rees levendig verzet tegen Coen's reglement op den vrijen handel. Bewindhebberen, klaagden zij, waren van zins, en dit zonder er 't zij de Staten-Generaal, 't zij de participanten in te kennen, de voordeelen, met het kapitaal der laatsten veroverd, aan particulieren weg te schenken. Particuliere handel van Compagnie's dienaren, reeds nu maar al te veel voorkomende, zou, na het toelaten van kolonisten, in het geheel niet meer te keeren zijn.

De groep waaruit deze bezwaren rezen was sinds 1622 als die der „dolerende participanten" bekend. Zij zetten, onder leiding van David Nuyts, Claude de Groot, Simon van Middelgeest en eenige anderen, den strijd van Isaac le Maire tegen de oligarchie der bewindhebberen voort, zij het niet meer in de heroïsche vormen die le Maire's verzet gekenmerkt hadden. Die oude strijder zelf was afgeleefd en nam aan de actie der doleanten geen deel meer; hij overleed 20 September 1624.

Anders dan bij de vóórcompagnieën, had bij de V. O. C. de inschrijving opengestaan voor iedereen. Ook kleine kapitalisten konden er deel in nemen, doch alle invloed op den gang van zaken was hun onttrokken: bewindhebbers werden, bij de oprichting in 1602, de gezamenlijke bewindhebbers der vóórcompagnieën, en wel, voor het leven²⁾. Bij vacature liet het octrooi (art. 24) den nieuwe bewindhebber kiezen door de Staten der provincie waarbinnen de kamer gelegen was, uit een drietal door de zittende bewindhebbers aangeboden. Doch twee dagen vóór de Staten-Generaal het octrooi formeel verleenden besloten de Staten van Holland, op verzoek van Amsterdam, de electie te zullen overlaten aan burgemeesteren der stad waarbinnen de kamer gelegen was; de Staten-Generaal legden zich hierbij neder, en namen eene resolutie die, in weerwil van het octrooi, ook deze wijze van verkiezing

regeeringsgeslacht (Elias, *Vroedschap I*, 39—45), waaruit een lid vermeld is hiervóór, bl. 75. Claes Ment, een opgekomen man, werd door zijn huwelijk de zwager van Pieter Dircksz. Hasselaer, een van de oprichters der Compagnie van Verre.

1) De aantekening had plaats 15 Febr. 1625, het huwelijk 8 April daarna.

2) Hiervóór, bl. 32.

wettig verklaarde. Alle Hollandsche kamers, en dus vijf van de zes, maakten van de bepaling gebruik; alleen in Zeeland bleef de electie aan de Staten der provincie. De bepaling verzekerde stabiliteit in het Compagniesbestuur en een intieme verhouding tot de publieke autoriteit, maar had, bij de verwording der Hollandsche stadsbesturen tot oligarchieën, enge verwagering der Compagniesbelangen met particuliere belangen van stadsregenten ten gevolge.

Hoe konden aandeelhouders eenig inzicht erlangen in den gang van het bedrijf? Artt. 15 en 16 van het octrooi hadden bepaald, dat provinciën of steden wier ingezetenen meer dan f 50.000 aandeel bezaten, rekening konden vragen. Maar geen der provinciën of steden heeft ooit verzoek daartoe gedaan. Tegenover de aandeelhouders zelf moest elke 10 jaar rekening worden afgelegd. In 1612 wordt van deze bepaling dispensatie verleend door de Staten-Generaal; in 1622 achtte men zelfs dit niet noodig en weigerde rekening zonder meer. Men verschoof er zich achter, dat publieke rekening openlegging van den toestand aan 's lands vijand zou beteekenen.

Tegen deze geheimzinnigheid verzetten zich de doleanten. Artikel 17 van het octrooi bepaalde, dat dividend verschuldigd was zoodra meer dan 5 % op de retouren bleek te zijn gewonnen. Doch hoe konden de aandeelhouders hierop toezicht oefenen? Alleen de bewindhebbers wisten het, en gebruikten hunne wetenschap om zich met beursspel in actiën te verrijken. Vinnige vlugschriften klaagden hen deswege aan, maar bij resolutie van 22 Juni 1622 namen de Staten-Generaal de bewindhebbers in bescherming en stelden een prijs op het aanbrengen der pamfletschrijvers. De Staten van Holland gingen verder en ontzegden aandeelhouders der Compagnie rechtsingang tegen het Compagniesbestuur. Al wat de beweging uitwerkte was dat bij de octrooiverlenging van 13 Maart 1623 tot het opmaken der nominatie tegelijk met de bewindhebbers een gelijk getal beëdigde hoofdparticipanten werd toegelaten, door de aandeelhouders gekozen uit degenen die minstens f 6000 (bij de kleinere kamers minstens f 3000) aandeel bezaten. Een andere hervorming is dat de duur van het bewindhebberschap op 3 jaren wordt gesteld; eerst na 3 jaren wachtens is de aftredende weder herkiesbaar. Hun emolumenten (die de eerste bewindhebbers zich ruim hadden toegemeten) worden teruggebracht tot 1 % van den omzet na aftrek der transportkosten. Bewindhebbers zullen niets aan de Com-

pagnie mogen leveren zonder verlof der provincie of van het stedelijk bestuur. De rekening zal voortaan worden afgelegd aan de hoofdparticipanten. De vraag, aan wien nu rekening te doen over de jaren 1602—1622, werd aan Prins Maurits ter beslissing opgedragen, die uitmaakte dat rekening zou worden afgelegd aan hoofdparticipanten vermeerderd met twee gecommitteerden der Staten-Generaal. Deze gecommitteerden moeten al spoedig berichten van het Compagniesbestuur geen medewerking te ondervinden. Eindelijk is eene rekening goedgekeurd maar niet gepubliceerd, om de kennis er van aan den landsvijand te ontcluden.

Het bleek al spoedig dat de regeling van 1623 door de praktijk zou worden ontzield. De bewindhebbers zelf maakten uit wie beëdigd hoofdparticipant zou worden. Zij lieten dan hun candidaat zijn aandeelen in handen van stroomannen plaatsen om het vereischte aantal stemmen bijeen te krijgen. Bewindhebbers publiceerden den datum der kiesvergadering zoo laat mogelijk en legden geen lijst van verkiesbaren over. In werkelijkheid kwamen op den duur ter kiesvergadering alleen de hoofdparticipanten zelf op. Wat het opmaken der nominatiën tot den bewindhebberspost betreft, het is voor de bewindhebbers voldoende één hoofdparticipant te winnen om de meerderheid te hebben. Beëdigd hoofdparticipant is in de praktijk geworden bewindhebber-expectant. Het gevolg der regeling van 1623 is geenszins geweest vermeerdering van den invloed der aandeelhouders op het Compagniesbestuur, integendeel zijn grotere afhankelijkheid van burgemeesteren, die nu om de drie jaar de samenstelling van het geheele college in de hand krijgen, tegen vroeger bij sterfgeval de bezetting van één plaats.

Eene nieuwigheid van 1623 is ook de veranderde positie van den advocaat. De kamer Amsterdam had zich reeds in den aanvang van haar bestaan een bezoldigd hoofdambtenaar van dezen titel toegelegd. Hij is aanvankelijk de in vasten dienst aangenomen rechtskundige adviseur der kamer en leidt hare processen; alras is hij met de feitelijke leiding der vergadering belast; hij brengt daar de zaken voor, neemt de stemmen op en redigeert de besluiten; men draagt hem vertrouwelijke zendingen naar de landsregeering of naar Engeland op; althans vergezelt hij daartoe benoemde leden der kamer. Eene combinatie van functiën welke denken doet aan degene die in het landsadvocaatschap van Holland vereenigd waren. Sedert 1623 vervult de advocaat al die

functiën ook bij de XVII en gaat van zijn bureau alles uit 't geen niet uitdrukkelijk aan Zeeland of een der kleinere kamers is voorbehouden. Wij hebben den titularis Willem Boreel in ons vorig hoofdstuk in zijn nieuwe karakter aan den arbeid gezien.

Is het een toevallig samentreffen, dat op één dag, 17 December 1624, de groep der doleanten en de Britsche ambassadeur zich tot de Staten-Generaal wenden met geheel verschillende verzoeken, het eene heimelijk tegen de verwezenlijking van Coen's denkbeelden, het andere openlijk tegen zijn persoon gericht? Dien dag staan binnen eenige van de „dolerende participanten" en verzoeken in gewichtige Compagnie's zaken voor de aandeelhouders „resolutive stemme"¹⁾; dien dag dient tevens Carleton eene memorie in, verzoekende dat verlof tot terugkeer naar Indië zal worden onthouden aan Jan Pietersz. Coen, oorsprong en opstoker van alle twisten die in Indië tusschen Engelschen en Nederlanders hebben plaats gevonden, schender van de conventie van 1619, door wiens verheffing een tweede kwaad, erger dan het eerste, staat geboren te worden²⁾. Bij de Ambonsche geschiedenis, voorgevalen na Coen's inscheping, kon Carleton hem niet betrekken, maar zooveel te meer werden oudere voorvallen tegen hem opgehaald. Toen in het begin van 1625 bekend werd dat Coen aan de beterhand was en men dacht dat hij nu met een voorjaarsschip zou wenschen te vertrekken, diende Carleton 28 Februari een stuk tegen hem in, getiteld „Objectien tegens Jan Pietersz. Coen, een syne Majesteyt gepresenteert, betonende dat hy het tractaat van 't jaer 1619 openbaerlijck gevioleert heeft, ende dat daeromme severelick bestraft te worden als een perturbateur van de gemeene rust". Coen wordt er in beschuldigd 1°. het tractaat van 1619 niet gepubliceerd te hebben toen het hem toegekomen was per Engelschen *Bull*, maar eerst toen hij het bovendien ontvangen had per Nederlandsche *Vrede*³⁾; 2°. in 1621 Lontor te hebben ingenomen, „doentertijdt ende lange te voren in de possessie van d'Engelschen, by overgifte van 't lantvolck, ende versterkt by d'Engelschen; namp de Engelschen ende haere dienaers gevangen, kneveldese, bontse aen staecken, ende bonden eenen Engelsman ende eenen Japanese te samen

¹⁾ IV, 655.

²⁾ De Jonge V, p. LIV.

³⁾ Eerst met de *Vrede* kwam de ratificatie (hiervóór, bl. 195).

ende smeeten alsoo gebonden staende des Japans hooft aff, ende in sulcken brochten zy dry van haer dienaers om den hals, namen hare goederen ende abuseerden d'Engelschen in seer onmenschelijcker voegen, hun gebonden onder de roches oft clippen werpende ende met canen oft rieden slaende"; 3°. Poeloe Roen te hebben gestolen niettegenstaande bij art. 23 van het tractaat van 1619 was bepaald, „dat de forten sullen blyven in handen van degene die se nu possederen"; 4°. dat hij op de onwaarachtige aanklacht van Chinezen, „wesende Heydeneen", de Engelschen te Batavia in een geldboete veroordeeld en deze met geweld geïnd heeft, niettegenstaande, volgens art. 30 van het tractaat, beroep was uitgebracht op Koning en Staten¹). — De Staten-Generaal renvoyeerden het stuk aan de Compagnie, „om den voorsz. Coen daerop te doen seggen". 13 Maart 1625 rapporteeren gecommitteerde, ten vorigen dage benoemd om met Carleton in conferentie te treden betreffende de zaak van Amboina, dat de ambassadeur „tot een middel van accommodatie heeft voorgeslagen, dat men Coenens vertrekk naer Indien soude retarderen"²). — 17 Maart beklagen zich David Nuyts en Claude de Groot, dat aan boord van de *Delfshaven*, in lading liggende naar Soerate, zich bevindt Cornelis van der Dussen, zoon van wijlen een Delftsch bewindhebber, met acte van licentie om in Indië den vrijen handel te gaan uitoefenen, hoewel Coen's reglement nog niet 't zij door de Staten-Generaal 't zij door de participanten is goedgekeurd³). — 4 April 1625 verschijnt Carleton ter vergadering met beklag, „dat men den Generael Coenen, die de fondamenten heeft geleyt van alle offendien, wederom naer Indien wil senden; versoukkende dat haer Ho. Mo. daerinne willen versien, ten eynde d'orsaecken van verder discontentementen mogen werden opgeheven"⁴). — 5 April worden de bewindhebberen der V. O. C., in den Haag aanwezig, ter vergadering geroepen en hun voorgehouden „het geproponeerde by den heer Carleton tegens den persoon van de voorsz. Coenen, ende de consideratien daerop vallende, waeromme het voor desen tijt niet dienstich soude sijn, hem naer Indien te senden; ende nadat sy daertegen haere redenen hadden geallegeert, sustinerende sijn persoon in

¹) IV, 656.

²) IV, 659.

³) IV, 664.

⁴) IV, 665.

Indien dienstich ende noodich, oock van de grootste deser landen aengeraeden te wesen hem wederom derwaerts te seynden¹⁾), is goetgevonden, dat sy aan de Seventhiene getrouwelijck rapport willen doen van de redenen die hun sijn voorgehouden, waeromme tegenwoordich nyet geraden is om voorsz. Coenen naer Indien te senden, namentlijck dat den Coninck van Engelant, houdende hem voor dengene die de fundamenten van de quaestien in Indien heeft geleyt, sijn terugge senden niet anders en sal nemen, en tegenwoordich al duydelt, als dat het tot een trots ende teycken wert gedaen van dat men niet gesinfen is, aldaer in goede correspondentie met de Engelschen te leven, ende oversulcx met de gedecreteerde represalien sal voortgaen; behalven dat oock alvorens met volcomen kennisse van saecken ende naer genomen advis van de luyden, hun des verstaende²⁾), sal moeten gedelibereert worden opte openstelling van den vryen handel die gepresumeert wert door den voorsz. Coenen ingevoert te sullen werden. Ende is verder geresolueert, dat geschreven sal worden aan de cameren van Amsterdam ende Middelburch, dat sy den voorsz. Coenen niet en laten varen, totdat de consideratien daerop gemoveert nader geexamineert, ende by haer Ho. Mo. andersints daerinne gedisponeert sal wesen; gelijck mede aan den voorsz. Coenen sal worden geschreven, dat hy niet en vertrecke sonder haer Ho. Mo. naerder ordre ende last"³⁾). — 15 April wordt besloten van de Compagnie afschrift te vorderen van de artikelen, besloten of voorgenomen tot openstelling van den vrijen handel in Indië. — 17 April wordt, „alsoo Jan Pietersz. Coenen niet en heeft gerescribeert opte missive den 5en deses aan hem geschreven ende dat men berecht heeft dat eenige Bewinthebberen van de O. I. C. van meeninge souden sijn dat men hem nu naer Indien wel soude mogen senden, vermits door het overlyden des Conincx van Engelant⁴⁾ de saecken in Engelant souden mogen wesen verandert", besloten „noch eens aan hem te schryven dat hy hem niet en onderstae te vertrekken, ende haer Ho. Mo. daerop rescribere".

¹⁾ Ik cursiveer. Kennelijk is hier de toespeling op Prins Maurits.

²⁾ Ik cursiveer. Toespeling op de doleanten.

³⁾ IV, 667.

⁴⁾ Jacobus 1 was 6 April 1625 overleden.

Nu antwoordt Coen, 22 April 1625¹⁾:

„Edele Hooghe ende Mogende Heeren. In plaets van eere ende recompence, welck voor mijn vertreck naer Indien van Uwe Ho. Mo. noch was verwachtende²⁾, hebbe wel ontfangen d'expresse bevelen van den 5en en 17en deser, dat niet naer Indien soude vertreken, totdat anders ordonneren. Met wat recht dit by eene vreemde natie versocht is ende met wat meeninge dese ophoudinge soo onversiens ende onverhoort geschiet, en can, onder reverentie, niet bedencken. 't Is my hertelijck leet, dat mijne indispositie niet toe en laet, my persoonlijck voor Uwe Ho. Mo. te transporteren omme mondelingh vele redenen te deduceren, op die materie dienstich. Want byaldien Uwe Ho. Mo. by dese resolutie persisteren, soo is te beduchten dat hare hoocheyt ende de Staet deser Vereenichde Nederlanden daerdoor eene irreparabele schade sal commen te lyden; ende voor my particulier sal meer dan f 100.000 vercort werden. 't Sal my oock in myne dispositie crencken, alsoo de haridcheyt van dese climaet gansch ontwent ben. Ende ondertusschen en sal aen de jalouse van den welstant deser landen geen tijt nochte macht in Oost-Indien gebreken, om 't beste deel van de Compagnie aldaer te renverseren. Hierover sal Uwe Ho. Mo. gebeden hebben, mijn vertreck nae Indien immer soo nodich ende important voor dese landen te willen houden, als in Engelant werck gemaect wert om my van daer te weiren. Is Engelant ('t welck op hemselfen bestaan can) soo vele daeraen gelegen, wat moet het dan voor dese landen importeren, die haer onderhout over zee moeten soecken. Doch 't sy water van soude mogen wesen, wy sullen Uwe Ho. Mo. ordre volgen ende naer Indien niet vertreken voor dese tijd, tensy Uwe Ho. Mo. sulcx al noch goetvinden ende anders ordonneren; met een vast vertrouwen dat ondertusschen Uwe Ho. Mo., door hare verre voorsiente wijsheyt, alles ten besten sullen schicken.

Hiermede, Edele Hooghe ende Mogende Heeren, sal Godt bidden voor Uwe Ho. Mo. goede ende geluckige regeringe.

In Amsterdam, desen 22 April anno 1625.

Uwe E. Ho. Mo. goetwillige dienaer
J. P. COEN.

¹⁾ IV, 668.

²⁾ Vgl. hiervóór, bl. 332.

Zelfbewust schrijven de XVII aan Gouverneur Generaal en Raden 24 April 1625: „D'heer Generael Jan Pietersz. Coen heeft nu eenen goeden tijd hier te lande geweest, ende tzedert syne wedercompste uyt Indien heeft met de Seventhiene ende met de Cameren in 't perculier gecommuniceert van vele importante saken en van den voeth, waerop syne E. meynt dat de Staet van Indien ter profyte en tot eere van dese Geunieerde Nederlanden soude gebracht connen werden tot een goede versekerteyt, Godt gevende; en alsoo wy bemerckten uyt uwe brieven dat U. E. met hem in maximen ende beleyt daertoe concurreren, ende syne persoon een groot ende voornaem behulp soude connen bybrengen om tot dien vasten stand te geraken, soo sijn de Seventhiene beweecht geworden, soo by haer eygen selven als oock door ernstige aenradinge van syne Furstlicke Genade, Mijnheere den Prince van Orange ende notable heeren regenten van desen Staet, d'heer Generael Coen wederom te versoecken om syne reyse na Indien in d'oude qualiteyt te hervatten, daerinne eyndelingh heeft geconseerteert, met voornemen om met de voorleden schepen, die in wintertijt anno 1624 uytgeloopen sijn, ofte met dese schepen na Indien te varen; ende opdat syne E. een goet exemplē ende encouragement soude geven aan vele andere eerlijcke luyden hier te lande, alsmede aan de voor-naemste officieren van Indien, soo heeft hy hem begeven tot den houwelijken staet, om met zyne huysvrouwe derwaerts sich te transporteren. Doch syne E. dispositie dese gansche wintertijt is seer slecht ende weeck geweest ende dit huwelijck is eerst geconsumeert geworden nu omtrent over veerthien dagen, ende syne E. is alnoch niet becomen; by welck inconvenient alsoo noch gecomen is, dat, eensdeels ter contemplatie van syne Majesteyt van Engelandt (die nu overleden ende synen soone Carolus gesuccedeert is), als andersints, haere Ho. Mo. hebben goet gevonden dat de heer Generael Coen hier te lande noch eenige tijt behoorde te blyven, soo sullen U. E. de gemelde heer Generael niet eer hebben te wachten als met de schepen die in den herfst anno 1625 van hier sullen scheyden".

De vijand is zoo sterk te velde gekomen als ooit te voren en houdt Breda nauw belegerd, „daerdoor dese landen voor dese tijt genootsaeckt werden, de vriendschap van Vranckrijck ende Engelandt wat veel te estimeren, al ware het met eenige incommoditeyt en temporeel prejuditie voor dese landen; . . . daeromme sullen U. E. het ophouden van

d'heer Generael Coen niet anders achten als gelijck wy U. E. hiervoren schryven, wat dat oock iemandt in 't perticulier van d'onse oft oock d'Engelsen daervan sullen willen qualijck seggen" ¹⁾).

18. q. v. 1 Dit is het schrijven van een college dat Coen wil handhaven, zijn persoon *en den nieuwen voet*; doch dit laatste zou anders worden. — 27 April 1625 besluiten de Staten-Generaal, Carleton bij monde, niet bij geschrifte, te kennen te geven, „dat Coenen gelast is niet te vertreken sonder naerder ordre". — 13 Mei leggen David Nuyts, Claude de Groot en A. Baccart afschrift over van een „advis en relaes in October 1618 aan bewinthebbers overgelevert by seker persoon uyt d'Indien comende". Dit geschrift verzekert dat de Comnagnie meer dienst heeft van één soldaat dan van drie Nederlanders „die sonder gaige deur Indien souden swerven"; vrijelieden zullen „met tappen en ander middelen die niet seer eerlijck sijn ende daerby men de natien van die landen seer ontsticht, de soldaten meer en meer debaucheeren"; koophandel door kolonisten te drijven zal dien der Compagnie schadelijk zijn; „zy souden gaen incoopen op deselve plaetsen, en geen ander, daer de Compagnie comptoiren ende volck hout, ende weder ter mart varen ter plaetsen daer men sulcke waren, als syluyden souden brengen, dagelicx souct voor de Compagnie te venten". De vrees bestaat ook, „dat vele van degene die in dienst van de Compagnie op de comptoiren liggen, van haer meesters gelt voor haer eigen rekening souden inleggen, ende herideren een portie in de joncken ende coopmanschappen daermede de voorgemelde handelaers souden varen". De licentie om te mogen handeldrijven, provisioneel vergund aan eenige personen die gescheiden zijn uit den dienst der Compagnie, behoort te worden ingetrokken ²⁾). — Naar aanleiding van de ontvangst van dit stuk wordt 31 Mei door de Staten-Generaal besloten, de Compagnie te herinneren aan het bevel van 15 April jongstleden tot inzending van het reglement op den vrijen handel, waaraan nog niet voldaan is. — 6 Juni blijkt te zijn ingekomen een request van David Nuyts, Claude de Groot en drie anderen, verzoekende dat haar Ho. Mo. van de omstandigheid, dat de XVII thans in den Haag vergaderen en ook Coen daar aanwezig is, gebruik zullen

¹⁾ IV, 670.

²⁾ IV, 678.

maken, om hem onderricht af te vorderen van de wetenschap die hij voorwendt te hebben, dat openstelling van den handel tot profijt der aandeelhouders van de Compagnie zal strekken¹). Dien dag staan binnen de voltallige XVII, en verklaren met Nuyts, die hun niet als aandeelhouder bekend is, niet van doen te hebben, doch alleen met hoofdparticipanten; het gevraagde reglement hebben zij niet bij zich, daar zij er ditmaal niet op beschreven zijn, doch zullen het inzenden. 19 Juni blijkt dat zij dit gedaan hebben; de geleibrief herinnert, dat van den beginne af het reglement gesteld is ter approbatie van haar Ho. Mo.²); zij zijn bereid, met de Ho. Mo., te dier gelegenheid, daarover te handelen, „biddende ondertusschen dat dese copie van 't voorsz. reglement niet en worde gedivulgeert, nochte gestelt in handen van particuliere participanten, die geen qualiteyt en hebben om hiervan kennise te nemen, als sijnde 't zelve alleen gedefereert aan de negen hoofdparticipanten, sessie hebbende ter vergaderinge van de Seventhiene, ende die beëedicht sijn om alles secreet te houden; gelijck dat reglement nootwendich dient secreet gehouden om de vyanden ende jalouse van deser Compagnies welvaert gheen gelegentheyt te geven tot verhinderingh van deselve"³). De Staten-Generaal stellen het stuk in handen van beëdigde hoofdparticipanten om te dienen van advies⁴). — 20 Juli 1625 laten de XVII twee beschrijvingspunten: reglement en Coen's vertrek, „in state”. — 6 November 1625 gelasten de XVII, op nieuwe aandrang van Carleton nogmaals „den Generael Coenen, hier te blyven”. — 30 November laten de XVII de twee genoemde delicate punten nogmaals „in state”, doch bij dat van Coen's vertrek met de bijvoeging: „ende blyven de gecommitteerde geauthriseert om de saecke in den Hage te vervorderen”⁵).

3 December 1625 nemen de XVII den Rotterdamschen bewindhebber Daniel van der Leck, op f 500 per maand (f 600 zoo hij zijne huisvrouw medeneemt) tot eersten raad van Indië aan, met bepaling dat hij, bij overlijden of vertrek van den gouverneur-generaal daar zijnde, dezen

¹) IV, 680.

²) Vgl. hiervóór, bl. 351.

³) IV, 681.

⁴) Van dit advies is nooit vernomen.

⁵) IV, 683.

provisioneel zal opvolgen tot nader approbatie of revocatie door hunne vergadering. Deze persoon, op de uitreis naar Indië aan boord van het *Wapen van Delft*¹⁾ overleden (evenals zijn vrouw en oudste zoon)²⁾ behoort slechts tot de geschiedenis doordat er twee brieven over zijn, die Coen hem heeft geschreven. Den 9den December had hij Coen, tot wien hij blijkbaar reeds eenigen tijd in betrekking had gestaan, bericht, welke benoeming hem te beurt was gevallen, en dat hij vrouw en kinderen naar Indië medenam. Voor lieden die dit aandurfden had Coen een zwak, en hij antwoordt hem hartelijk. Dit antwoord³⁾ is tevens van belang daar het aantoon dat Coen ook zijn eigen vertrek per zelfde gelegenheid niet uitgesloten acht:

„Door U. E. aenghename van den 9den deser hebbe seer ghaerne verstaen de goede resolutie by de vergaderinge van de XVII in 't aennemen van U. E. persoon genomen. Van U. E. goede resolutie ben mede ten hoochste verblijdt⁴⁾), ende insonderheyt dat met sijn huysvrouwe ende kinderen naer Indien gaet; verhoope dat hierdoor meer eerlijcke lieden beweecht sullen werden. Als voor desen altemet was denckende op veele saecken die my met mijn huysvrouwe op d'aenstaende reyse van Indien souden mogen voorcomen, vyel my nyet swaerder dan dat niet en wiste noch bedencken cost met wat geselschap ons souden mogen troosten; doch alsnu ben daerinne gerust, ende sullen de reyse (soo die voortgaet) met veel beter genoegen aennemen. Wat bescheet U. E. van sijn Vorstelijcke Genade den Prince van Orangien⁵⁾ desen aengaande becomt, sullen seer gaerne hooren⁶⁾. 't Schijnt dat d'Engelschen met 't ongelijck, welck my ende andere door haer toedoen aengedaen wert, alle de Compagnies officieren in Indien alsoo soecken te intimideren, dat niemandt haere onredelijcke proceduyren aldaer soud durven wederstaen, door vreese als oft hier van de Heeren Staten-Generael niet gemainteneert souden werden; maer voorwaer vertrouwe, al waer 't dat mijn reyse t'eenemael nae-

¹⁾ Uitgelopen 17 Januari 1626.

²⁾ Er overleden op dit schip niet minder dan 78 koppen (IV, 688 noot).

³⁾ IV, 685. — Ongedateerd, maar blijkens den inhoud van December 1625.

⁴⁾ Het had eenige moeite gekost van der Leck over te halen (zie IV, 683).

⁵⁾ Frederik Hendrik; Maurits was 23 April 1625 overleden.

⁶⁾ Deze plaats doet vermoeden dat op dit oogenblik (Dec. 1625) Coen met Frederik Hendrik nog niet in persoonlijke aanraking was geweest.

bleeff, dat daerom in Indien geen moet noch couragie gebreecken sal om des Compagnies recht ende d'eere onser natie te mainteneeren. D'Almogende Godt ende consequentelijck de Compagnie heeft my daertoe niet van noode..... Den tijt sal naerder doen blijcken dat den Nederlandschen staet met toegeven van fondamenteele saecken niet gebetert can werden, alsoo een onredelijcke begeerte geen maete noch eynde en heeft" ¹⁾). Dat de oude Coen nog in hem leeft, blijkt uit het advies, van der Leck medegegeven: „Naer mijn opinie sal 't goet ende nodich wesen, dat men die van Loehoe, Cambello, Lucidi ende Erang met gewelt aentaste, haer woningen ende vaertuych vernielt, 't volck verstroyt, ende alle de nagelboomen in haer quartier staende schilt ende uytroyt, alsoo wy achter op 't land van Hittoe ende Amboyna sooveel nagelen wel becomen sullen als tot goeden prijs vertieren connen. Den gouverneur Speult oordeelt hiertoe niet meer dan 500 soldaten van noode sijn, maer ick soude geraden vinden dat daertoe met d'eerste gelegenheit een troupe van 1000 blancke coppen naer Amboina gesonden werde; doch dient dit werck niet eer by der hant genomen, dan als dit volck daer een tijt lang met alderley cleyn vaertuych houden mogen" ²⁾).

Mooi Heintje, de voorzichtigheid zelf, zal wel bevonden hebben, dat de liga tegen Coen op dit oogenblik zeer sterk was. Zoodra het vertrek van een Compagnie's schip aanstaande is, loopt zij te hoop. — 9 Maart 1626 schrijft Karel I van Engeland de Staten-Generaal in persoon een brief, „versoeckende in de saecke van Amboyna regardt te nemen op de eer van syne Majesteyt ende van haer Ho. Mo. selffs, niet toelatende dat Jan Pietersz. Coen wederom naer Indien gaet". Onder de beschrijvingspunten der voorjaarsvergadering van de XVII luidt het negende: „de gecommitteerde tot de bevorderingh van de reyse van den heer Generael Coen sullen rapport doen"; en de resolutien van 29 Maart vermelden: „is gedaen sommier rapport van 't gebesogneerde in 't negende poinct, en alsoo daerby noch niets voor desen tijt en heeft connen werden geeffectueert, soo werden de voorgaende gecommitteerde alsnoch geauthoriseert om wegens dese vergaderingh alle debvoiren aen te leggen, ten eynde de reyse van den Generael Coen synen voortganck mach-

¹⁾ IV, 686.

²⁾ IV, 687.

becomen met d'eerste schepen tegens den herfst". Maar zoo hij al gaan zal, het wordt twijfelachtig of hij zijn groot concept ooit zal mogen ten uitvoer leggen; de resolutiën toch van denzelfden 29sten Maart 1926 houden in: „is goet gevonden het point van den vryen handel van Indien voortaan tot beter gelegenheit uyt de beschryving te laten, alsoo de tegenwoordige staet der Compagnie sulcx vooralsnu niet en can lyden". — 4 April 1626 besluiten de Staten-Generaal, Karel I te antwoorden „dat haer Ho. Mo. hun verwonderen over het aenbrengen ende quaet bericht, syne Majesteyt gedaen, dewyle in de resolutien voor desen op 't vertreck van den generael Coenen genomen, geen veranderinge is gevallen". Een brief van Coen bewijst, dat er ter zake meer is voorgevallen dan de resolutieboeken onzer staatslichamen vermelden. Aan Daniel van der Leck schrijft hij¹⁾, met hetzelfde schip waarmede hij al wederom zelf niet heeft mogen vertrekken: „U. E. missive van den 4en Martii uyt Kinsael²⁾ geschreven hebbe wel ontfangen, ende met droeffheyt sijn tegenspoet ende ongheval verstaen. 't En can nyet min wesen oft moet U. E. huysvrouwe met haer geselschap seer discouragieren; doch hare discretie houde soo groot, dat vertrouwe de redelijckheyt van haer verstant geen lichamelijke quellinge wijcken, maer alle swaricheyt wel overloopen ende te boven gomen sal, ghelyck van d'heer Meerman³⁾ verstaet dat oick doende is. Al heeft onse reyse voor dees tijt nyet willen gelucken, evenwel is apparent dat ons met U. E. ende sijn huysvrouwe geselschap noch sullen vermaecken. Myn vrouwe is noch even moedich totte reyse genegen; 't conde wel gebeuren dat in plaatse van twee met ons dryen inbarqueerden⁴⁾. 't Is soo verde gheweest dat het geseyt was onse reyse met dese schepen soude voortgaen, doch cort daerop quaemen eenige nieuwe consideratien het teeder menschelijck oordeel wederom te rugge trekken. Terwylen de heeren die het haer officie raeckt, andermael twijffelachtich wierden, quam wederom schriftelijck van Engelant over een ernstige begeerte

¹⁾ 17 April 1626, uit Amsterdam (IV, 688).

²⁾ Kinsale op de Zuidkust van Ierland, waar het *Wapen van Delft*, door storm beloopen, reede had moeten zoeken.

³⁾ Dirck Gerritsz. Meerman, bewindhebber ter kamer Delft.

⁴⁾ Eerst 17 Sept. 1629, eenige dagen vóór zijn dood, is Coen te Batavia een dochtertje geboren.

- van syne Majesteyt van Groot Bretagnien, vry wat scherp ingestelt, dat haere Ho. Mo. den voortghanck van myne reyse naer Indien (als geweest sijnde, segghen sy, instigateur ende minister van de grouwe-lijcke wreetheyt in Amboyna gepleecht) niet souden gedooogen. Haere Ho. Mo. waeren genegen syne Majesteyt daarinne te genoegen, ende de reyse t'eenemael met formele resolutie te schorten; dan alsoo Hollandt ende Zeelant hun daertegen opposeerden¹⁾, is de saecke voor de Staeten van Hollant gebracht, ende hier wiert verstaen dat geen-sints conden noch wilden gedooogen dat men ter contemplatie van syne Majesteyt van Engelant de vryheyt ende privilegie van 't landt soude vercorten ende Coen sonder redenen ophouden, waerover begeerden dat onse reyse voortginge, doch wilden sulcx ten ghevalle van syne Majesteyt tot den herfst wel treyneren²⁾). Aldus wert het vleugelken van de gemoederen, dat hier op de hoochste bergen staet, onsenthalven van de windt herrewaerts ende derrewaerts gedreven, sonder my eens te hooren spreecken. Ondertusschen soeken wy de luwte ende stilte, met goede hoope dat van den Heer der Heeren ruste becomen ende alles ten besten geschickt worden sal".

Niet slechts door schriftelijk protest had Engeland het „vleugelken der gemoederen" aangeblazen: drie Compagnie's schepen, de *Amsterdam*, *Weesp* en *Leeuwin*, waren te *Falmouth* en *Plymouth* aangehouden en slechts met de grootste moeite door den gezant Joachimi los gekregen¹⁾. — Wanneer 31 October 1626 bij de XVII een brief van de Carpentier van 3 Februari 1626 ter tafel is, waarbij hij ontslag uit zijne bediening verzoekt om te kunnen repatrieeren, wordt besloten, bij beleefden brief hem aan te raden continuatie van gouvernement, „ende dat de Seventhiene op sijn voorstel by de naeste behoorlijck sullen letten".

En evenwel is Coen vertrokken ! Naarmate hun resolutiën over zijn inscheping te botter zwijgen, stond hun besluit, er de hand toe te leenen, bij de XVII onwrikbaarder vast. Over de geheele zaak is niets opgetekend dan het volgende drieregelig besluit (13 Maart 1627):

¹⁾ Niet opgeteekend in de resolutiën der Staten-Generaal, die niets bevatten dan hierboven, bl. 372, is medegedeeld.

²⁾ Noch in het gewoon, noch in het secreet register is hierover iets opgeteekend.

³⁾ XVII aan G.-G. en Raden, April 1626 (IV, 690).

„Wort geresloveert dat de schepen soo in Texel tegenwoordich gereet leggen om naer Indien te vertreken, met den eersten bequamen wint sullen haer reyse vervorderen, ende haer cours achter Engelant om nemen”¹⁾.

De eerste bekwame wind woei 19 Maart 1627, en op dien dag, vroeg in den morgen, zeilde de *Gallias*, met Coen, Eva Ment en haar zuster Lijsbeth aan boord, het zeegat uit. En niet eens achter Engeland om: op een der andere schepen, het *Wapen van Hoorn*, was schipper David Pietersz. de Vries, die in zijn *Verscheyden Voyagiens*²⁾ de route van dag tot dag beschrijft; den 20sten 's middags passeerde men de Hoofden, in het gezicht van een Engelsch oorlogsschip dat voor anker lag. Den 1sten April, terwijl men naar Porto Santo benoordwesten Madeira koers zette, zeilde het *Wapen van Hoorn* zeer dicht langs de *Gallias*, en zagen de maats Coen aan boord van dit schip staan, „daerinne wy seer verwondert waren, alsoo voor desen tijt noyt geweten hebben dat hy mede na Indien ginck”³⁾. Eerst 11 April, wanneer men de Kaapverdische eilanden nadert, laat Coen het schip *Utrecht* de tot dusver gevoerde commandeursvlag inhalen, en hijtscht de zijne.

Nauwelijks is Coen vertrokken, of zijn naam duikt in de resolutiën der Staten-Generaal, die sedert 4 April 1626 van hem hadden gegangen, gedurig weder op. Eerst den 25sten Maart 1627 naar aanleiding der mededeeling van den binnenstaanden Edward Misledey, president van de Engelsche court te Delft (die al eerder als boodschapper van Karel I was opgetreden), dat hij verstaan had dat Coen wederom naar Indië was vertrokken, „vragende off haere Ho. Mo. daertoe consent hadden gegeven, daerop hem geantwoort is, dat hy geen consent en heeft versocht, ende dat haer Ho. Mo. van sijn vertreck geen kennisse en hebben”⁴⁾. — 24 Juni 1627 memorie van Carleton, recht over Amboen en Coen's onmiddellijk rappel verzoekende, aangezien hij te beschouwen zou zijn als eigenlijken aanstichter van den gepleegden moord; hierop antwoorden de Staten-Generaal, 12 Juli, „dat sy ter keure van den heer Carleton stellen te nemen voor richters off

¹⁾ IV, 691.

²⁾ Uitgave Linschoten-Vereeniging, 1911.

³⁾ Ibid., 84.

⁴⁾ IV, 692.

den Hoogen Raet, off 't hoff provinciael van Hollandt, Zeelandt ende Westvrieslandt; ende op 't poinct raeckende het rappel van Jan Pietersz. Coenen, dat nademael men speurt dat hy verdacht wordt van te hebben gelecht de fundamenten van de proceduren t'Amboina gevallen, ende daertoe last ende directie gegeven, men door de richters daerop exactelijck sal doen inquireren, ende byaldien bevonden wort dat hy voor off naer raet off daet daertoe gegeven heeft, dat alsdan syn Majesteyt daerover contentement sal werden gegeven"¹⁾. — 26 Juli 1627 wordt op de Ambonsche zaak beraadslaagd „en dewijl de heer Carleton nyet aan en neempt de presentatie van eene van de hoven van justicie van Hollant tot richters over deselve saecke, maer verstaet dat daertoe eenige geeligeert behooren te worden, is goet gevonden te presenteren dat uyt de beyde voorsz. hoven eenige gelegeert sullen werden, by deselve hoven te nomineren; ende dewijl hy oock niet tevreden is mette verclaeringe opte revocatie van Jan Pietersz. Coenen gedaen, sal daerop naerder gesprocken werden mette Bewindhebberen"²⁾. — 28 Juli compareeren de bewindhebber Hendrick Brouwer (de latere G.-G.) en de advocaat Boreel, en brengen omtrent Coen's vertrek een verslag uit dat zij verzocht worden te willen bevestigen bij geschrifte, hetgeen zij 29 Juli doen. Het stuk³⁾ bevestigt, dat „nadat de generael Coen eenige weynige tijt hier te lande was geweest in goede eere ende reputatie by de heeren regenten en vele notabele personen in dese provintien, bewint-hebberen, gecommitteert in den Hage als elders, verscheyden mael sijn aengemaent geworden door vele van de voornaemste heeren in de regieringe, ende notabelijck door syne Princelijcke Excellentie hoochloffelijcker memorie, dat de Seventhiene behoorden de gemelde generael Coen soo lange niet hier te lande te laten blyven, maer met alle middelen te bewilligen⁴⁾ om sijn reyse in de voorgaende qualiteit weder na Indien aan te nemen"; — het leert ons verder, dat bij de uitvaardiging van hun eerste verbod tegen Coen's vertrek, de Staten-Generaal gecommitteerden der Compagnie mondeling hebben verzekerd dat het was „voor die vloete, *pro tempore* ende niet voor altijt",

¹⁾ Ibid.

²⁾ Ibid.

³⁾ IV, 693 vv.

⁴⁾ Te overreden.

enkel ter voorkoming van Engelsche represailles; welk doel onbereikbaar is gebleken, daar de Engelschen ondanks de schorsing van 18 maanden, schepen hebben aangehouden, en voldoende hebben getoond die schorsing na haar afloop niet te zullen verlengen; de omstandigheid dat de Staten-Generaal, die aanvankelijk hun verbod, telkens als er schepen vertrekken zouden, herhaalden, hiermee ten slotte op-hielden, heeft bij bewindhebberen de overtuiging doen postvatten, dat de Staten-Generaal hen onbekommerd lieten in hun beleid. Wat de beschuldiging betreft als zou Coen de Ambonsche rechtspleging op zijn geweten hebben: van October 1622 tot Mei 1623 heeft, wegens den toen heerschenden wind, de mogelijkheid van verkeer tusschen Coen en van Speult niet bestaan. — Van dit geschrift der Compagnie wordt, krachtens besluit der Staten-Generaal van 31 Juli, aan Carleton afschrift uitgereikt, die daarop 2 Augustus ter vergadering verschijnt, het stuk voor „quaet, vals en ridiculeus” verklaart, en zijn eisch herhaalt, Coen terug te roepen en degenen te straffen die tot zijn vertrek raad en daad hebben gegeven¹⁾.

Doch keeren wij onze aandacht af van wat nog slechts eene diplomatische kibbelpartij zonder einde is geworden. Er is iets anders waarop wij letten moeten: het volledig buiten discussie blijven, sedert het besluit van 29 Maart 1626²⁾, van de opening van den vrijen handel.

Zonder eenige instructie te dezer zake is Coen vertrokken. Hij was trouwens in het algemeen van officieele schrifturen karig voorzien: nieuwe commissiën b.v. bracht hij niet mede; daar zouden de Staten-Generaal aan zijn te pas gekomen, die immers de houding moesten kunnen aannemen of zij van de zaak niet wisten. Bij aankomst te Batavia, 28 September 1627, kan Coen niets vertoonen dan een brief aan de Carpentier van zes gecommitteerden der XVII, gedagteekend 's-Gravenhage 9 Januari 1627, met opdracht, den brenger, Coen, het bestuur over te geven³⁾. Indertijd had Coen er veel op aan te merken gehad, dat hij op een dergelijke wijs, door gecommitteerden, kennis kreeg van het tractaat met de Engelsche Compagnie gesloten⁴⁾.

¹⁾ IV, 707.

²⁾ Hiervóór, bl. 372.

³⁾ IV, 711.

⁴⁾ Hiervóór, bl. 190.

— Wat het reglement op den vrijen handel betreft, dit was al gestorven toen de Zeventiende de Staten-Generaal hadden verzocht, het toch volstrekt niet te „divulgeeren”¹⁾, hetgeen betekent, dat zij in de bestaande omstandigheden de doleanten niet aandorsten. Bleven zij staan voor de zaak, dan had die, uit haar eigen wezen, zoo wijd mogelijk moeten worden gedi vulgeerd; zonder reclame was een trek naar Indië niet op gang te brengen. Maar de tijd dat Engeland met represailles dreigde, of deze ook nam, was tot het ondernemen dier reclame geheel ongeschikt. Het stuk berustte thans onder de Staten-Generaal die moesten goed- of afkeuren, maar geenerlei aanstalten maakten tot een van beide, ja misschien de zaak vergeten wilden. Die haar niet vergeten kon hebben was Coen, en er diende tegen gewaakt, dat deze alsnog, ongemachtigd, den maatregel, of iets dat er op leek, invoerde. Zoo kwam een aanschrijving der XVII van 10 September 1627 aan G.-G. en R. uit de pen:

„Particulierlijck vinden wy goet U. E. te gelasten ende te ordonneren, alsoo voor desen aan de Seventiende eenige ouverturen sijn gedaen tot openstellinge van den vryen handel in India, op seeckere concepten, ingestelt en aan de Seventiende overgegeven, die de gemeene Seventiende, omme goede redenen haer daertoe bewegende, niet goet gevonden hebben te amplecteren” — zij hadden ze notabene bij twee resolutien gearresteerd — „noch te gebruycken” — dit is wat anders — „maer 't beleyt van de generale negotie te laten voor de V. O. C. soals tot noch toe is geschiet, soo is 't, dat wy, alsnoch daerby persisterende, U. E. op 't serieuste verbieden enige openingen van den vryen handel in Indien te gedoogen oft toe te staen, op den voeth van voorgemelde concepten ofte andere dierghelycke in eenigerhande manieren, waerop wy ons sullen verlaten”²⁾

Reael heeft over Coen gezegevied. In den meest volstreken zin, want hij mag zelf dit verbod mee onderteeken, afgevaardigd als hij is tot de vergadering van XVII door de kamer Amsterdam, die zich naar den politieken omslag, door de burgemeestersverkiezing van 1627 op het Amsterdamsche stadhuis voltrokken³⁾, onmiddellijk mede gericht

¹⁾ Hiervóór, bl. 369.

²⁾ IV, 709.

³⁾ Elias, *Vroedschap I*, p. LXXVII.

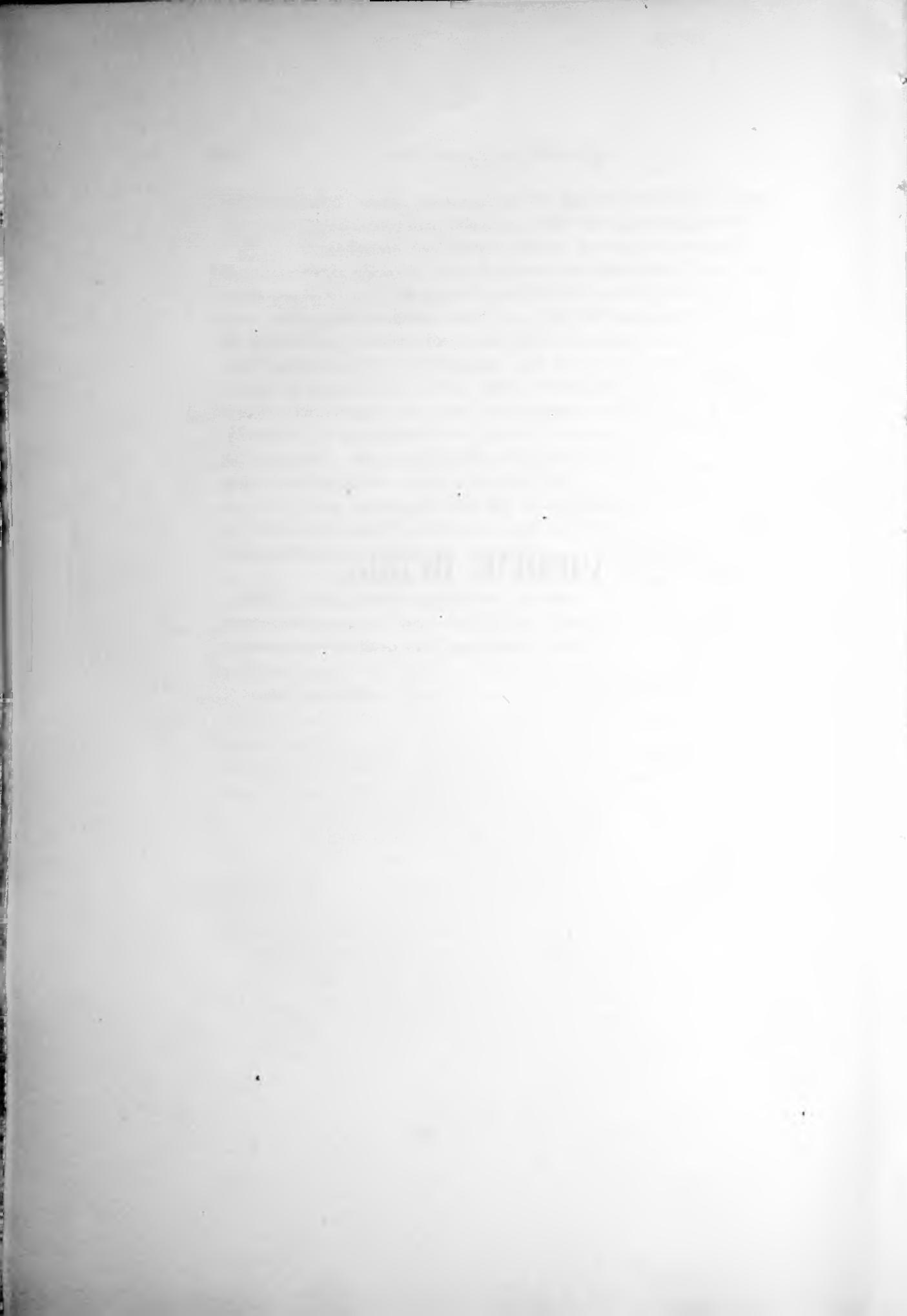
heeft. Arminius' zwager onder de XVII; dit was in 1623, bij Coen's terugkeer in patria, nog ondenkbaar; in 1627 was het werkelijkheid.

Bij de beoordeeling van Coen's tweede gouverneur-generaalschap dient men dezen afloop van zijn strijd voor het kolonisatie-ideaal steeds in het oog te houden. Hij had zich gevleid, op een andere manier weder naar Indië te kunnen gaan: was hij niet indertijd met zooveel woorden tot den man uitgeroepen wien natuurlijk de invoering van „den neuen voet" moest worden toevertrouw'd, wijl hij er als auteur de beste kennis en genegenheid toe zou kunnen gebruiken?¹⁾). In plaats van een commissaris-generaal met hervormingsopdracht zullen wij een gekortwiekten gouverneur-generaal aan het werk zien, werk dat in het overwinnen der moeilijkheden van iederen dag bestaat, die, van geheel buitengewonen ernst en omvang, hem zijne kracht nog eenmaal zoo hevig doen spannen, dat hij, schoon zegepralend, aan de gevolgen bezwijkt. Er is bij den Coen van de laatste periode van geen ontwikkeling sprake meer, slechts van een einde.

Hoe in Indië de gevaren ontstaan konden, waaraan hij de borst heeft moeten bieden, zal uit een overzicht der gebeurtenissen tijdens het gouverneur-generaalschap van Pieter de Carpentier moeten blijken.

1) Hiervóór, bl. 349.

VIERDE BOEK.

COEN'S EINDE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Indië in 1627.

Zoo geducht als zich, na ruchtbaar wordens van de rechtspleging op Ambon, de Engelsche macht in Europa aan Nederland had willen voordoen, even zoo weinig had zij in denzelfden tijd in Indië beteekend. Niet dat daar de Raad van Defensie, vóór zijn verscheiden, niet nog riemen papier deed volschrijven: „wy sijn hier”, schrijft de Carpentier, „met hen als met een moeilijcke vrouwe opgescheept”¹). 23 October 1624 stelde de president der Engelsche loge te Batavia de vraag, of, wanneer hij de blokkade van Bantam verbrak en zich daar ging nederzetten, Carpentier zich met de wapenen daartegen zou stellen? Deze antwoordde dat de tijd het zou openbaren. Den 11den December braken daarop de Engelschen van Batavia op, maar begaven zich niet naar Bantam; zij zetten zich op het eiland Lagoendi, onder de kust van de Lampongs, neer. De Carpentier was van hun voornemen onderricht geweest en had reeds eerder het eiland Sebessi, dat midden in het vaarwater tusschen Lagoendi en Bantam ligt, doen bezetten. In plaats van een anti-Batavia werd Lagoendi al spoedig één groot kerkhof van Engelschen; de weinige overlevenden waren zóó verzwakt en uitgeteerd, dat zij zich niet tegen stroopende visschers van den overval beschutten konden, en eindelijk smeekten om met Nederlandsche schepen afgehaald en weder te Batavia toegelaten te worden. De Carpentier voldeed aan dit verzoek; Sebessi kon nu weer ontruimd worden.

In tweeërlei opzicht breidde zich het handelsverkeer onder de Carpentier's bewind nog uit: in 1623 werd een handelsovereenkomst

¹) De Jonge, *Opkonist* V, p. XLI.

gesloten met Perzië en een loge gevestigd te Gamron (de haven die nu Bender Abbas heet), en in 1624 de vestiging op Pehoe naar het naburig Formosa verlegd, waar men zich, met den bouw van een kasteel Oranje (op last der bewindhebbers in Zeelandia herdoopt) zoo stevig mogelijk trachtte in te richten, in de hoop dat de Chinezen, geautoriseerd of niet, wel zouden komen handelen — waarin men zich niet vergiste — en in de verwachting tevens, dat de onmiddellijke omgeving daar voor Europeesche gezagsoefening even toegankelijk zou blijken als die in China weerbaarstig scheen¹). — Wat Perzië betreft, shah Abbas zond in 1625 een gezant, Musa Beg, naar Nederland, die daar een voorkomende ontvanger genoot²).

In 1625 verscheen in Indië de zoogenaamde „Nassausche vloot"³), de gecombineerde onderneming van Staten-Generaal en V. O. C. om met één expeditie den vijand afbreuk te doen op de Westkust van Amerika en in Oost-Indië. Zij kwam (na een lange reis, door Straat Le Maire) in Maart 1625, onder bevel van Gheen Huygen Schapenham (de admiraal Jacques Lhermite was overleden) in de Molukken aan: 12 zeilen, 1200 koppen. De gouverneur der Molukken, Jacques Lefebvre, maakte van haar aanwezigheid gebruik tot een krachtiger optreden tegenover de Ternatanen, die in de slechting der forten te Kalimata en op Motir nog altijd niet hadden willen bewilligen. Deze versterkingen werden nu gelicht; die van Makjan beloofden opnieuw, hunne nagelen slechts aan de Compagnie te zullen verkoopen⁴). — 2 April 1625 was de Nassausche vloot voor Ambon, waar van Speult nu de gelegenheid schoon achtte, de „baetsoekende valsche Mooren" van Ceram te tuchtigen, waartoe het aflopen eener Nederlandsche sloep gereede aanleiding gaf. 14 Mei voer eene vloot van 5 schepen, 26 korakora's en 7 of 8 sloepen, onder bevel van Schapenham, en waarop zich 900 Europeesche soldaten en 2000 „onderdanen van 't casteel" bevonden, op Loehoe af; de versterking aldaar werd afgebroken, enige kampongs en een 70-tal inlandsche vaartuigen verbrand en de nagelboomen vernield; Kambelo, Lesidi en Erang ondergingen vervolgens hetzelfde lot. 24 Juni keerde de vloot naar Ambon terug; het vernielen van 65.000

¹⁾ Nadere bijzonderheden bij Groeneveldt, *De Nederlanders in China* (1898).

²⁾ Dunlop, *De O. I. C. in Perzië* (1930), p. LXXIII, 195, 201.

³⁾ Op wier uitrusting de XVII doelden hiervóór, bl. 299.

⁴⁾ Heeres, *Bouwstoffen II*, p. V.

nagelboomen had 90 dooden en 150 gewonden gekost. Om aan den patriaschen eisch te kunnen blijven voldoen, gelastte de opvolger van van Speult, Jan Jansz. van Gorcum, de onderdanen van het kasteel, voortaan per hoofd jaarlijks 10 nagelboomen te planten. Met de Cerammers sloot van Gorcum 5 Juli 1626 en wapenstilstand, waarbij zij zich wel tot uitsluitenden nagelverkoop aan de Compagnie, maar niet tot het weren van inlandsche handelaars wilden verplichten; „de Maleyen ende Javanen die hondert jaren voor onse comst aldaar haren handel hadden gedreven, condon niet verjagen ende haer selven van hare neringe ende welvaert ontblooten”¹). In wezen bleven hier de vraagstukken, door het indringen en de aanspraken der Nederlanders ontstaan, even ongeschikt tot een vreedzame oplossing als zij het altijd geweest waren. — Eene poging van van Speult, om van de aanwezigheid der Nassausche vloot ook nog gebruik te maken tot intimidatie van Makassar, om dit rijk te bewegen van zijn verkeer met Ceram af te zien en voortaan aan het kasteel Victoria nagelen in te koopen, mislukte²).

Het is eerder van Speult wiens initiatief in de gebeurtenissen van 1625 is op te merken, dan dat van de Carpentier zelf, die niet belust was op oorlogsroem, en zoo mogelijk zachte middelen verkoos. Zijn verdiensten liggen op het gebied der organisatie, met name op dat der bevestiging en verdere ontwikkeling van Batavia: school en kerk, de rechtspleging (het gerecht van het kasteel werd, „om desselfs aensien ende respect te vermeerderen”, tot een raad van justitie verheven), de beter ordening en heffing der plaatselijke inkomsten, hadden zijn bijzondere aandacht³). Eene weeskamer werd opgericht om in het belang der weezen en wettige erfgenamen in Indië zoowel als in Nederland „disordren ende confusien” te weren. Aangezien de uitgifte van gronden in leen, onder gehoudenheid van bij elken overgang $\frac{1}{4}$ der geschatte waarde aan den heer te betalen, de burgerij niet verlokken kon ter ontginning van uitgegeven gronden aanzienlijke kosten te besteden, ja de geheele titel van leen haar „odieuſ” voorkwam, werd besloten dat men de reeds uitgegeven of nog uit te geven gronden „voor

¹) Ibid., 109 (van Gorcum aan de Carpentier, 26 Juli 1626).

²) Ibid., p. XXII.

³) De Jonge V, p. LXI vv.

a M 399244

vrye, eygen, patrimoniale ende allodiale goederen reputeren ende doneren sal, mits dat deselve subject sullen blyven d'erkentenis van thienden der vruchten ende gewassen, ende voorts in cas van veralienatie den 10en penning van den vercoop"¹⁾.

Bijzondere opmerkzaamheid had de Carpentier te wijden aan zijne verhouding tot den inlandschen vorst wiens veroveringen reeds Coen met zorg hadden vervuld, den Mataram. Tot beter verstand van het geen volgen zal is het noodig den lezer met dezen potentaat nader in kennis te brengen, en aan de betrekkingen te herinneren die reeds onder Coen met hem waren ontstaan.

In den tijd der islamiseering van Java, die aan het bestaan van het hindoeïstische rijk Modjopait een einde maakte, had zich op de puinhoopen daarvan een mohammedaansch rijk Demak gevestigd, dat zelf weder in het midden der 16de eeuw uiteenviel. Onder de zelfstandig wordende deelen was het rijk van Padjang het voornaamste, dat zelf weder een min of meer zelfstandig onderdeel, Mataram had. De stadhouder van Mataram maakte zich omstreeks 1580 niet alleen onafhankelijk, maar trad ook als veroveraar op. Hij onderwierp zich de binnenlanden van Java van Cheribon ten Westen tot Balambangan ten Oosten. De kust is eerst later in zijn handen gevallen: Japara vóór 1602, en Demak in 1604. Gebieder over de rijsthavens van Java geworden, moest hij in aanraking komen met de Compagnie, die rijst noodig had voor haar garnizoenen op de specerij-eilanden. Zij placht die eerst te Gresik op te koopen dat buiten het gebied van den Mataram lag, maar in 1613 werd, met de geheele stad, de Nederlandsche loge daar door den panembahan verwoest²⁾. Both vestigde toen een loge binnen zijn rijk, te Japara, en vaardigde in 1614 een eersten Nederlandschen bezoeker, Gaspar van Zurck, naar de riksresidentie af. Van Zurck vond daar juist een jongen vorst aan de regeering gekomen, panembahan Agoeng (1614—1646), die den uitvoer van rijst uit Japara en den bouw van een steenen huis in die stad toestond; deed Bantam den „Prins van Holland“ overlast, zeide hij, hij zou gaarne te hulp komen³⁾. Reynst deed in Juli 1615 Japara opnemen door den Raad

¹⁾ Ibid., 87.

²⁾ Hiervóór, bl. 46.

³⁾ Hiervóór, bl. 59.

van Indië Steven Doensz., den commandeur Hendrick Brouwer en den operkoopman Abraham van den Broeck. Dezen bevonden dat het steenen huis niet was gebouwd, en een ondergeschikte van den panembahan, de regent van Kendal, over het al of niet bouwen beschikte. Een gezantschap naar den vorst wilde deze niet doorlaten; het zou ook geen nut hebben, want de panembahan had voor kooplieden thans geen tijd: hij stond in de wapenen tegen een coalitie van vijf Javaansche en twee Madoreesche vorsten, onder aanvoering van den koning van Soerabaja (onder wien Gresik stond). Voor een geschenk van vier stukken geschut wilde de regent van Kendal het bouwen van een huis te Japara toestaan; het gezantschap gaf er twee. Nadat het zich verwijderd had, volgden gedurig nieuwe eischen om geschut, om diamanten, om goud; de koopman der factorij wist dan niet uit te maken of de panembahan hiervan wist, dan of de strandregenten er maar om vroegen. In 1616 zond Reael daarom een gezant, den operkoopman Gerrit Fredericksz. Druyff, die tot den panambahan doordrong, met opdracht Agoeng's eigen denkbeeld van een bondgenootschap tegen Bantam ter sprake te brengen. De panembahan praatte in en uit; al wat Druyff ten slotte met zekerheid verstand, was een verzoek om twee halve kartouwen. In 1617 bezocht Reael, van de Molukken naar Bantam op weg, Japara zelf en was er nog steeds geen steenen huis te zien. In Juni 1618, op zijn terugreis naar de Molukken, deed Reael Japara nogmaals aan, bevond dat er nu zelfs geen rijst te bekomen was, en zond den koopman Cornelis van Maseyck hofwaarts om opheldering te vragen, maar deze werd niet tot den panembahan toegelaten. Eensklaps werd 8 Augustus 1618 de factorij te Japara afgeloopen, de goederen gestolen, drie Nederlanders vermoord, drie gekwetst, de overige gevankelijk naar het hof van den panembahan weggevoerd. Volgens Nederlandsche berichten zou dit zijn geschied wegens zeeroof, den Nederlanders toegeschreven maar inderdaad door Engelschen bedreven; volgens Engelsche voorstelling was de oorzaak in de weigering der Nederlanders gelegen, tol voor hun rijst te betalen, en in hunne pretensie, een Chinees te mogen vastgrijpen die hun geld schuldig was; — Agoeng zelf geeft in 1622 als reden op, dat de Nederlanders zich aan vrouwen van Javaansche hoofden vergrepen hadden. Coen zond onmiddellijk Adriaen Block Martensz. met vier schepen om de gevangenen vrij te krijgen; toen hem dit niet gelukte, hield

Block 8 November 1618 eene strafvoefening en stak een gedeelte van Japara benevens een aantal prauwen in brand. Een tweede, erger tuchtiging verrichte Coen zelf op 23 Mei 1619: het grootste gedeelte van Japara ging daarbij in de vlammen op. Reeds eerder (op zijn uitreis naar de Molukken) had hij den opperkoopman Wouter Heuten afgezonden om betrekkingen aan te knopen met des panembahans grooten vijand, den koning van Soerabaja, en dezen geschut vereerd. — Na den val van Jacatra liet de panembaan eerst verluiden, dat hij weldra met een groot leger tegen Coen zou oprukken; later liet hij den regent van Kendal naar Batavia schrijven, dat hij de gevangenen loslaten wilde, indien een gezantschap aan zijn hof te Karta verscheen om deze gunst af te smeeken. Hij scheen te verlangen, dat Coen jaarlijks eene hofreis zou laten doen om hem als oppervorst hulde te bewijzen.

Nog altijd duurde de oorlog tegen Soerabaja voort. In 1621 viel Toeban den Mataram in handen, in 1622 werden Jortan en (voor de tweede maal) Gresik door hem vernield; eveneens de onderhoorigheid van Soerabaja op Borneo's westkust, Soekadana, waar de Nederlandse factorij mede werd verbrand. 15 Juni 1622 verschenen, namens den Mataram, gezanten van de regent van Tegal bij Coen, om hem een voorzag te doen: Bantam had zich meester gemaakt van Krawang, waarop, krachtens verovering door een zijner voorzaten, de Mataram aanspraak maakte. Hij liet Coen nu voorstellen, gezamenlijk Bantam te veroveren, en wenschte 't zij Coen zelf, 't zij een gezant, aan zijn hof te Karta te ontvangen.

Het gezantschap werd toevertrouwd aan den onderkoopman en „medicus” Hendrick de Haen, die de gevangenen vrij kreeg, zonder zich tot iets te verbinden. Eerst zou nu Soerabaja vallen, zeide de panembaan; dan was het de beurt van Bantam, dat mede vallen zou, „als de Nederlantsche schepen daer maer voor bleven liggen”; er moest iemand vanwege Coen bij hem te Karta verblijven „omme de spraecke te leeren en over alles mondelinghe met hem te spreecken”. Wat hiervan te maken zou zijn, moest Coen voor rekening van zijn opvolger laten, wien hij in zijn instructie van 31 Januari 1623 groote voorzichtigheid aanbeveelt. De Carpentier liet, in overeenstemming met Coen's advies, Agoeng's suggestie voor wat zij was. Gezantschappen

die namens hem in 1623 en 1624 aan het hof te Karta verschenen¹⁾, hadden alleen in last, op geregelder rijstlevering in de kustplaatsen aan te dringen; de oorlogstoestand op Java veroorzaakte daarin groote vertraging. Toen het gezantschap van 1624 aan het hof kwam, was juist West-Madoera den Mataram in handen gevallen; de overwonnen vorsten en grooten werden binnen Karta ter dood gebracht. De panambahan verzocht den bijstand van Nederlandsche schepen tot het insluiten van Soerabaja; was de stad gevallen, „soud syne Majesteyt ons een vrypas verleenen, dat alle prauwen ofte groot vaertuich, dat by ons veroverd werde, goede prijs van ons sou wesen; dan soo daer eenige groote personen gevangen wierden met eenige juwelen ofte goudt en silver ofte contanten, souden gehouden wesen syne Majesteyt te behandigen"²⁾. Over diergelijke zwaarwichtige zaken, verontschuldigde zich de opperkoopman Vos, had hij geen last, te onderhandelen.

In 1625 viel Soerabaja zonder Nederlandsche hulp, en nam de panambahan den weidscher titel van soesoehoenan aan. Hij vermaande Bantam tot vrijwillige onderwerping, en toen deze niet volgde, noodigde hij in het begin van 1626 de Carpentier tot gemeenschappelijke verovering van dit sultanaat uit. De Carpentier hield zich doof. Een gezantschap, dat hij daarop in den zomer van 1626 naar het hof te Karta zond, werd niet ontvangen.

Coen's eerste brief naar patria, sedert zijn vertrek op 19 Maart 1627 geschreven, is gedagteekend van Ilha de Mayo, een der Kaapverdische eilanden, den 15den April. De uitgelopen vloot, uit de schepen *Utrecht*, *Vianen*, *Wapen van Hoorn*, *Leeuwin*, *Texel*, *Galias* en *Kemphaen* bestaande, was namelijk, ter ontlossing, van twee gehuurde fluiten vergezeld, die van Ilha de Mayo terugkeerden³⁾. Coen's een dezer fluiten, 't *Huys van Nassouwen*, medegegeven briefje zou voor ons van geen

1) In 1623 nogmaals de Haen; in 1624 de opperkoopman Jan Vos (De Jonge V, p. LXVII).

2) De Jonge V, 53.

3) De fluiten, die op Ilha de Mayo gingen zout laden, namen een gedeelte der lading van de Compagnie's schepen over, opdat deze minder zwaar zouden liggen. Bij de Kaapverdische eilanden gekomen, zouden de schepen iets meer ruimte voor lading hebben wijl dan een gedeelte der victualie verteerd was.

belang zijn, als er niet een vermakelijk portret in voorkwam van een bijzonder persoon dien *Utrecht* aan boord had: den Perzischen ambassadeur Musa Beg.

„De heer ambassadeur van Persia is met alle d'syne wel dispoost; soo haest d'schepen buyten Tessel in zee waren, begeerde hy tot synen dienst ende lybere dispositie een welgestoffeerde bottelerie, apart afgeschut, ende doen 't selve d'opperhoofden van 't schip beleefdlijck excuseerden, dreychden hy haer 't leven te benemen ende hemselven daerna mede om te brengen; doch vernemende dat sulcx niet geacht wierd, liet de gemaecte colera vallen; daerna sulcken extraordinarie provisie voor sijn persoon niet vernemende als hy wel wenschte, stoorde hem soo, dat hy eedt dede in dry maenden geen wijn te drincken. Hy heeft hem oock sedert die tijt daervan geabstineert, soodat het schijnt sijn voto voldoen sal. Tsedert heeft hem modest ende wel gehouden. 't Is geen acht dagen geleden, dat hy eerst vernam dat ick in de vloote was, daerover hem seer verwonderde ende oock alttereerde. De hoochmoet van dese man was soo groot, dat hy 't hoochte aensien ende respect van de vloote begeerde ende continueel als admirael de vlagge wilde voeren, ende doen onse vlagge vernam¹⁾, geliet hem dat sieck wiert van 't disrespect dat hem geschiede. Maer 't ginck haest over en hy geliet hem seer verblijt te wesen dat wy in de vloote sijn, in ougen dat hem alles wel schickt. . . . Met ons ende onse familie gaet het, Godtloff, wel; sijn alle wel te pas ende tot de reyse welgemoet"²⁾.

Na Coen's aankomst te Batavia worden per *Frederick Hendrick* vier brieven afgezonden: van 30 October een particuliere van Coen, betreffende het vervolg zijner reis; eveneens van 30 October een particuliere van Coen, aan prins *Frederik Hendrik*; een generale missive van 9 November, die feitelijk nog van de *Carpentier* is en alleen door Coen mede onderteekend, en een particuliere van Coen van 10 November, betreffende *Jacques Specx*.

Na het vertrek van Ilha de Mayo werd op 23 en 24 Juni, op ruim 33 graden zuiderbreedte, de vloot door storm uiteengedreven, maar alle zeven schepen vonden elkander aan de Kaap terug. „De scheurbuyck begost op de schepen seer toe te nemen, maer alsoo de groente in de

¹⁾ Vgl. hiervóór, bl. 374.

²⁾ V, 5.

Tafelbay seer schoon stont, sijn alle de siecken, de Heer sy gelooft, wel haest genesen ende de gesonde mede redelijcken ververscht. Door goet onthael welck d'inwoonderen deden, beweegden haer, dat verscheyde trouppen hoornbeesten ende schapen by onse tenten brachten ende daer oock over nacht vertrouwden, presenteerende hare beesten tegen dicke plaaten coper te verruilen, maer alsoo in onse schepen niet dan dun coper was, welck haer niet aenstont, hebben niet dan eenich uutschot van hoornbeesten ende schapen becomen; met d'anderen sijn weder vriendelijck van ons gescheyden, sonder dat haer overlast gedaen sy" ¹⁾.

Aan de Kaap scheidden de *Leeuwin* en *Kemphaen* van de vloot, die naar de kust van Koromandel bestemd waren. De Perzische ambassadeur verzocht hier met veel aandrang, met één der overblijvende schepen direct naar Soerate te worden vervoerd, zoodat hij niet over Batavia naar huis zou behoeven te reizen. Toen hem hiertoe *Texel* gepresenteerd werd, bleek hij echter in geschil met 's konings koopman te liggen, die van zijn meester last zeide te hebben, wèl Batavia aan te doen en daar 50.000 realen te besteden. Eer deze strijd geslecht was kwamen 5 Engelsche schepen aan de Kaap, op weg naar Soerate; zij hadden den ambassadeur aan boord die voor den koning van Perzië naar Engeland geweest was. Musa Beg wilde nu *Texel* hebben om in gezelschap der Engelschen naar Soerate te mogen varen, hetgeen Coen weigerde, daar het hem èn onbehoorlijk èn onveilig voorkwam, één Nederlandsch schip bij vijf Engelsche te laten ²⁾, en Musa Beg moest dus mede naar Batavia, waar hij spoedig, per het Compagnie's schip *Medemblik*, gelegenheid naar de kust van Koromandel vond, vanwaar hij dan over land naar Soerate zou reizen.

Op reis van de Kaap naar Batavia verviel Coen den 5den September op Eendrachtsland, hetgeen hij tijdig aan de branding merkte, zonder nog land te zien. 20 September kreeg hij de Zuidkust van Java in 't zicht, was den 24sten in Straat Soenda, en den 27sten voor Batavia. „Vermits de *Galias*, overladen sijnde, vry wat ranck was, met kleyne commoditeyt, heeft het vrouwvolck al wat ongemack geleden, welck haest vergeten is, alsoo redelijck spoedich overgecomen sijn en de

1) V, 7.

2) V, 8.

plaetse haer alhier wel bevalt. Het casteel en de stadt Batavia vonden in redelijken goeden staet ende seer veele verbetert tsedert van hier geweest ben. Van cocosboomen ende andere vruchten is hier goede aenplantinge gedaen; aan de Oostsyde van de riviere is de stadt met een aerde wal ende gracht gesloten, maer aan de Westsyde leydt noch open ende sal daer met burchwallen ende grachten mede versterckt ende verbetert dienen, welck mettertijt van d'incomende middelen sonder last van de Compagnie geschieden kan" ¹⁾.

Met de veiligheid van den omtrek mocht het beter gesteld wezen. „t Garnisoen van Batavia is veel jaren lang qualijck 300 coppen sterck ge-weest, waerdoor de wachten in 't casteel ende stadt soo swaer vallen, dat geen volck te water noch te lande connen uutsenden om de stroom ende 't lant te bevryen. Die van Bantam hebben dese occasie alsoo waergenomen, dat vele van d'onse te water ende te lande overvallen ende deerlijck vermoort hebben; jae sijn soo stout geworden, dat onlangs geleden in de avontstont in de mont van de rivier een Engelse boot overvielen ende 13 man soo dicht onder 't casteel vermoorden, dat men het schreeuwen aan tafel hoorden, sonder daertegen in 't minste yets te connen doen. Terwyle ick hier geweest ben, hebben sy oock 7 Chinesche visschers dicht by de stadt 't hooft afgeslagen. De couragie van eenige van 't garnisoen is oock soo vervallen, dat onlangs geleden d'onse met 4 tingans 3 Bantamsche tingans vervolgende, de moet ontviel, doen die van Bantam niet connende ontseylen, genootsaeckt wierden 't hooft te bieden. Dry van d'onse weecken van de Javanen af, de vierde verlatende, die wel met ernst de Javanen wat dicht najaechde; dese met de gjip omrakende, is al het volck daervan, tot 15 toe, verdroncken, dootgeslagen ende sijn de hooffden in triumph tot Bantam gebracht, tot onser groote schande en disreputatie. Met dese advantagie sijn die van Bantam soo moedich geworden, dat lange gedreycht hebben een inval te water en te lande te doen; soo 't onderstaen, is te duchten, dewyle de stadt aan de Westsyde van de rivier noch open is ende veel volck buyten de stadt langs de riviere in haer tuynen woonen, dat het veele, 't welck Godt verhoede, 't leven costen sal, alsoo onmogelijck is met 300 coppen 't casteel, dat mede niet gesloten is, ende soo grooten stadt als Batavia nu is, en de verscheyden aenkomsten, te besetten. 't Is een

1) V, 10.

jammer ende een beklaechelijcke saecke, dat de hooftplaetse, daeraen de Compagnie soo veel gelegen is, continelijck met soo swacken garnisoen moeten houden. Met onse gantsche vloote sijn ontrent 120 soldaten gecomen, daertegen wel 150 van de Molucques alleen verlost moeten werden. 't Bootsvolck dat medebrengen, moeten over verscheyde schepen verdeylen, daeraen noch veel volck komt te gebreecken, soodat de garnisoenen van Batavia, Molucques, Amboina ende Banda in 't minste niet kunnen versterken, maer even swack sullen blyven" ¹⁾.

Het droombeeld dat Indië het zonder geld uit Europa zal kunnen stellen, blijkt nog bij lange na niet verwezenlijkt. „Niet min dan ontrent 25 tonnen gout aen gelt ende coopmanschappen dient jaerlijcx van Nederland herwaerts gesonden" ²⁾. — „Groot gebreck isser van woningen ende packhuysen in 't casteel Batavia; de provisionele huysingen overlange gemaect, vervallen seer ende connen die qualijck langer gebruycken. Eén goet huys isser korteling gemaect, daer ons met onse familie behelpen. By den Raet is goet gevonden dat een groot permanent huys langs de gardijn van de seecant metten eersten sullen bouwen. Ondertuschen dienen noch verscheyde andere provisienele huysingen tot packhuysen ende woningen gemaect, welck benefens d'ordinarie fortificatie, die niet stil mach staen, vry wat costen sal; doch hopen alles soo te menageren, dat des Compagnies middelen daerby niet vercort worden. Op de Westsijde van de rivier leyt een groot deel van de gront onder water; dienen verscheyde grachten gegraven om gront te hoogen. Lange jaren isser aen de stadt ende casteel noch werck" ³⁾.

Dat Coen den Prins van Oranje directe berichten zendt, wijst er op dat hij in Nederland door Frederik Hendrik moet zijn ontvangen en dat deze daarbij den wensch moet te kennen hebben gegeven, op de hoogte te worden gehouden. De brief herhaalt in wat andere woorden en schikking den inhoud van dien aan bewindhebberen. „D'Mattaram (welck genochsaem heere over Java is ende wel 100.000 man t'velde brengen can) heeft Batavia van den beginne met sijn macht gedreycht, maer tot noch toe niets geattenteert" ⁴⁾.

¹⁾ V, 11

²⁾ V, 12.

³⁾ V, 13.

⁴⁾ V, 14.

Het derde particulier schrijven van Coen geeft goed getuigenis aan-gaande Jacques Specx, die naar het vaderland vertrekt, en zich „gedu-rende de vijff jaeren dat het ampt van Raet van India by syne E. be-dient is geweest, in alles gecomporteert heeft als een eertrachtend ende diligent raetspersoon toestaet". Hij hoopt, na zich bij de XVII verdedigd te hebben, naar Indië terug te mogen keeren¹⁾.

De generale missive van 9 November 1627 geeft verslag van Carpen-tier's administratie sedert afzending van de vorige (29 Juli 1627) gehouden. Zij is niet door Coen geredigeerd; alleen door hem, als voorzittende den Raad waarvan het stuk uitgaat, het eerst geteekend; na hem door de Carpentier (die met het schip *Frederick Hendrick*, dat deze missive medeneemt, repatrieert); onder de andere medeteekenende raden is Anthonio van Diemen, dien Coen als raad van Indië terug-vindt, tot welke waardigheid hij in 1626 door de Carpentier was verheven. — De generale missiven beginnen zich te ontwikkelen tot regeeringsrapporten waarin de onderwerpen in bepaalde orde worden behandeld. Sedert Coen's eersten tijd zijn er belangrijke paragrafen bijgekomen: Perzië, en Formosa (in Compagnie's stijl: Tayouan), de plaatsen van inkoop van het thans door de bewindhebbers zoo gewaar-deerd product, de zijde. — Tot vervolg van den handel op Soerate, Agra en Perzië — Agra, want ook in het binnenland van Hindostan houdt men thans, met verlof van „Chach Selim", kantoor — zijn 4 Augustus 1627 onder het beleid van Willem Jansz. 7 schepen vertrokken met f 618.000 in gemunt en ongemunt goud en zilver, groote partijen peper, nagelen, noten, foelie en andere koopmanschappen; „Godt geve dat de Compagnie lange eenen vredigen handel in Persia behouden mach, alsoo 't eene van de apparentste columuen is daerop 't inlantsch funds sal connen gestabilieert ende oock geaugmenteert werden, inson-derheyt soo U. E. tot sleet van soo grooten quantité Persische syde son-der vercortinghe van de Chineesche raedt weten"²⁾. — Op de Noordpunt van Formosa (het fort Zeelandia ligt aan de Zuidpunt) vertoonen zich Spanjaarden; in verband hiermede verhoogt de commandeur van het fort zijn eisch. Zoo te water als te lande beschikt hij, blykens missive

¹⁾ V, 63.

²⁾ V, 26.

van 4 Maart 1627, over 240 blanke koppen; 400 acht hij er noodig om fort en loge te verzekeren, twee baaien bezet te houden, „daerenboven noch om 4 joncken te mannen tot dwangh van de Chinesche zeerovers en bescherminge van d'aencomende coopliden en visschers, welcke daer alreede met 180 joncken uyt China gecomen waren ende haer in onse protectie begeven hadden, onder recognoissance van de thiende van den vangh". Met de inboorlingen in de buurt van het fort weet men „goede correspondentie" te houden; zij worden door de Nederlanders tegen vijanden, die zij op het eiland hebben, beschermd¹⁾). — Uit Japan worden betrokken aanzienlijke partijen koper („soo voor Nederlandt als tot den inlantschen handel") en zilver (voor Tayouan)²⁾.

Wat Ceram betreft, blijkt er sinds Coen's tijd nog niets veranderd. „t Vervoeren der nagelen door de vreemde handelaars is niet wel t'ene mael voor te comen, al hielt men in 't vaerwater aldaer noch soo veel jachten, door de menichfuldige plaetsen, baeyen, rivieren ende kreken, daerop de joncken expres licht gemaect werden, van 6, 7, 8 a 12 lasten, welcke door hulpe van d'inwoonders overal te landewaert in opgehaelt ende gedeffendeert werden. . . . Na d'onse opineren, soude by die van Ceram tusschen de 60 a 70 bhaer dit jaer aan de vreemdelingen verhandelt sijn. D'Engelsen, Deenen³⁾ ende Portugiesen avonturen haere capitalen in de Maccassarsche ende Maleysche joncken tot haer eygen perijckel, ende in salvo keerende, betalen haer in Maccassar 200 realen voor de bhaer, ende comen se te verongelucken off genomen te werden, blyft het verlies tot laste van de risiquers. Weynich beterschap is hierin te verwachten, insonderheyt soo lange de stadhouder van Ternaten dese ontrouwe handelinge der Cerammers dus helpt handhaven. . . . Persisteren by ons advijs, dat men in de Moluccos ende Amboina eene extraordinary vagante macht gestadich dient te houden, om alsoo ontsach ende nagelen t' obtineren, welck andersints geschappen staen beyde ten principalen verloren te gaen. . . . De coninck van Maccasser doet vast sijn best om handel ende voet in de quartieren van de Molucques ende Amboina te becomen. Hy hadt aan de stadt-

¹⁾ V, 36.

²⁾ V, 39.

³⁾ „Haer schip *Christianushaven* is dit jaer in Macassar geweest ende was den 17den Juny passato weder voor Masilipatam gekeert met omtrent 60 bhaer nagelen ende 70 bhaer sandelhout" (V, 29).

houder op Ceram geadviseert, hoe in Maccassar eene natie gecom
was, te weten Deenen, gesindt sijnde met Macassar ende die van Ceram
een verbondt te maecken, recommanderende den kimolaha een goede
pertye nagelen nae Macassar te willen beschicken; sy souden deselve
tot hooger prijs als de Nederlanders betalen.... 't Sal gants noodich
wesen dat Maccassar by alle middelen den handel ter zee gecoupeert
werde, soowel als die van Malacca, want van dien cant U. E. meer
moeften ende affbreuck in den nagelhandel ontstaet als van den eff-
vyant selffs"¹⁾.

Ondanks Coen's „triumf" van 1621 is het op Banda nog lang niet als
het wezen moest. Nog altijd heeft men met de hardnekke Bandaneezen
niet afgerekend. De gouverneur Pieter Vlack is 24 Juli 1627 in 't over-
steken van Rosingein naar Neira door zijn roeiers, lieden van Poeloe
Roen, overrompeld en met zijn gezelschap naar Ceram gebracht, „by
hem hebbende den opperoopman Zendpaert, capiteyn Colff, den secre-
taris van de Voorde, een Nederlantsche vrouw, een lijffschut ende
eenige jongers. Lange hebben dese Pouloronders op soo eene occasie
geloert, om door soo een middel alle de Poulorunders, mans, vrouwen
ende kinderen, welcke noch op Banda waren, in vryheyt te stellen, tot
welcke resolutie, soo men meent, haer te meer geurgeert heeft, dat men
hunne kinders in de schoolen begonde te trekken, van 't Moorsdom t'ont-
aerden ende in de Christelijcke religie op te queecken, waertegen soo
grooten haet ingenomen hebben, dat, soo 't schijnt, geene desperate atten-
taten souden nagelaten hebben om haer ende hare kinderen hiervan te
vryen. Dat overlang dit een gepremeditert stuck sy geweest, heeft sich
met de daet geopenbaert, alsoo alle de Pouloronsche manspersoonen,
sijnde over de 150 sterck, op deselve tijt dat het feyt aengeleydt wierde,
haer tot vlucht in 't geberchte begeven hadden, haere vrouwen ende kin-
deren verlafen hebbende, welck oock datelijck in verseeckering genomen
sijn. Door dese gevvluchte Poulorunders was een tijt lank 't bosch ende
nootepercken op Groot Banda seer onveyl, soodat de vruchten met con-
voy moesten geint werden.... Naedat de gouverneur Vlack met sijn
geselschap aldus een wyle op Ceram veroert was geweest, is hy met
d'overhooffden der Bandanesen ende andere aldaer geaccoordeert, hem
ende sijn geselschap te lossen tegen alle de Poulorunders, soo mans,

¹⁾ V, 49.

vrouwen als kinderen ende haere slaven, in Banda noch sijnde"; per Ceramsche prauw zond hij een brief aan den raad in Banda, „met last om dit accordt alsoo in 't werck te stellen". De raad vond zich eerst vrij wat bezwaard: het betrof een 800 zielen, waaronder gekerstende kinderen „die wederom ten proye van 't heyloos Moorsdom souden overgelevert werden, waertoe d'ecclesiastique niet wel verstaen conden, gelijck sy oock reden daertoe hadden"; men antwoordt dus dat men de schoolkinderen zal uitzonderen, „waertoe de Cerammers lichtelijck verstanden, hopende d'onse noch bet by de neus te leyden (gelijck naderhandt uytgecomen is), voorgenomen hebbende 't schip in een quade baeye te verleyden ende met correcorren af te loopen, voor welck disaster Godt Almachtich beter voor d'onse voorschach. Want naedat de gevlochte Pouloronders altsaemen op 't getroffen accoordt uyt het geberchte affgecomen waren omme met haere vrouwen t'embarqueren, sijnde omtrent 600 sielen sterck, ende naedat sy alreede gescheept waren in *Monnickendam*, begon den raedt eerst te difficulteren hoe soo een hoop volcks, te weten 600 Bandanesche en 200 Nederlantsche zielen, van water ende cost in soo een becrompen schip souden connen versien"; men besluit dus de 600 Bandaneezen weer te ontschepen, houdt ze in hechtenis („waerdoor Banda ondertusschen t'eenemael van dit gevucht gespuys, tot groote vreuchd' ende ruste van alle d'inge-seeten, vayl gemaect is") en vraagt advies aan Batavia. 28 October is per *Den Briel* naar Banda gezonden de opperkooptman Jan Jansz. Visscher om Vlack voorloopig te vervangen; Vlack, zoo hij verlost wordt, zal naar Batavia moeten komen „om van 't gepasseerde grondige informatie te geven"¹⁾.

Aan alle onvermogende debiteurs der Compagnie op Banda is, volgens vroeger door de Bewindhebberen goedgekeurd voorstel, twee jaar respijt van betaling vergund, „om alsoo wat tot verhael te comen ende de luyden tot havening der parcquen ende insamelinge van de speceryen des te meer t'encourageren. Byaldien U. E. tot noch royaelder benefitie verstaen conden, ymmer soo dienstich voor de Compagnie, als suble-
vabel voor vele verarmde debiteurs", zou het goed zijn alle oude, kwade en desperate schulden in de Molukken, Ambon en Banda kwijt te schelden (zij beloopen ruim f 300.000), „ende dat men de luyden

¹⁾ V, 52.

voortaen, gelijck nu eenige jaren herwaerts in train is gebracht, niet meer borchde, ende met comptanten, goede cleeden ende andere nootlicheden, nae believeen, voor hare vruchten continueerde te gerieven. Wy vertrouwen dat het vele verwyderde gemoederen wederom tot de Compagnie soude doen keeren, ende dat het in de levrantie der speceryen vry wat beter soude toegaen als het nu doet, dienvolgende oock de quijtscheldinge in corten rijckelijck soude overgewonnen werden. Met die van de Molucques ende Amboina soude sulcx onder seckere reserve connen geschieden, om by quade quyting altoos goede actie te houden; doch in Banda soud hetselfe wel absolut mogen affgedaen werden" ¹⁾.

In den Timoreeschen handel — sandelhout en was — kon het beter gaan. „De Portugiesen, Macassaren ende andere Indische natien incorporeren dien handel vast, sterck ende diep, soodat het tijt is aen die cant mede de saecke wat vigoreuser hervat werde" ²⁾.

De Mataram heeft den „coninck" van Pati, een dag reizens achter Japara, slag geleverd en hem overwonnen. Naar Balamongan heeft hij dit jaar niet getaald. „Van Bantam te beoorlogen werdt gene motie meer gedaen. 't Schijnt Batavia hem al te grooten scheytmue is, insonderheyt te water. 't Hert is te hooch om passagie te versoeken, ende met gewelt siet daertoe geen remedie; te lande valt het al te verre, behalve dat het niet dan deserte, berghachtige ende marescagieuse passagien verleent, sulcx dat Bantam sonder onse bewilliging geen oft weynich perijskel van den Mattaram onderworpen is, ende Batavia, naest Godt, noch veel min, insonderheyt als U. E. continueren haeren staet in India jaerlijcx na behooren de handt te bieden" ³⁾.

Over Batavia schrijft de Carpentier niet anders dan Coen het zou hebben kunnen doen. 't Schort er niet dan aan geschikte Nederlandsche huisgezinnen. „Aen wenschelijcke gelegentheyt van clemente saysoenen, vruchtbare thuynen, saey- ende weylanden, hout ende vee, rijcke bosschen, item vischrijcke zee ende rivieren, voorts aen alles wat tot 's lijffs sustent ende meer noodich is, ontbreekt het hier niet, al waer 't oock voor een millioen menschen". 't Kasteel ligt in zijn vier punten met goede aarden gordijnen gesloten, „uytgesondert aen de

¹⁾ V, 53.

²⁾ V, 55.

³⁾ V, 56.

zeecant met een stercke houten palissade, alwaer 't voornemen is met den eersten een goet, sterck steenen huys van d'een punct tot d'ander te trekken van twee verdiepingen hoogh, boven plat. De punct Robijn is massif met aerde opgevult, van één hoochte ende circumferentie als den Diamant, ende in calck en steen opgetrocken tot onder de borstweering, welcke binnen een maent a 2 mede in effect hopen te brengen. Beyde de zeebolwercken leggen alleen in aerde, met opgesette sooden, leeger ende van minder ommevangh als de twee lantpunten, welck t'syner tijt almede in steen sullen dienen opgetrocken, gelijck oock de gardynen, doch eer daertoe comen, sullen alvooren 't geprojecteerde groote huys aen de zeecant ende dan noch eenige andere packhuysen ende commoditeyten binnen 't fort gemaect dienen, alsoo tegenwoordich van packhuysen ende logiementen vry wat sober, nae den grooten ommeslach, versien sijn". Aan de Oostzijde van de rivier is de stad voltooid „met een doorgaende eerde wal ende een goede gracht, soodat van die kant geen ommesien meer is". Van binnen is zij met straten, burgwallen en grachten wèl gefatsoeneerd. „Van 't stadt-huys is d'eerste verdieping volmaect, boven plat"; nu komt, toekomen-den droogen tijd, de westzijde aan de beurt¹⁾.

Bantam — naar ouder gewoonte houden schepen de reede bezet — laat thans toe dat door Chinezen peper naar Batavia wordt uitgevoerd²⁾; dit jaar al 35.000 zakken, „waervan de Compagnie stijff 20.000, de Chineesche joncken 8000, ende d'Engelschen 6000 getrocken hebben. Dus is 't hooch gemoet van den coninck van Bantam vanselfs gevallen, naedat alvoorens syne principaele schatten van goudt ende silver in armoede geconsumeert hadde ende tot d'uyterste behoefticheyt gereduceert was"³⁾.

Onlangs hebben de Engelschen te Batavia te kennen gegeven, door hun koning en de Engelsche Compagnie gelast te zijn, naar Bantam te vertrekken; zij vroegen „off onse schepen, voor Bantam op de wacht

¹⁾ V, 57.

²⁾ Bij Coen, 30 October 1627: „Bantam heeft 'sedert 6 maenden herwaerts de peper openlijk door Chinezen tot Batavia laten brengen, mits dat de Chinezen voor d'uutvoeringe een tol van 130 realen voor 100 sacken peper betalen. Coopen die tot Bantam 9, 10 ende 11 realen de 10 sacken, ende wert tot Batavia van d'onse gekocht voor 3 realen de sack" (V, 10).

³⁾ V, 58.

leggende, haer eenige verhinderinge souden aendoen, ofte niet?.... Wy en vonden niet goet haer prompte antwoorde hierop te geven, maer naemen, alsoo 't een saecke van grooten gewichte was, tijdt van beraedt. Ondertusschen sijn sy tot noch toe om antwoorde niet wederom gecomen" ¹⁾).

Coen's eigen berichtgeving begint met brieven van 6 en 13 Januari 1628, per *Vianen* ²⁾.

Bij dien van 6 Januari deelt hij mede, als bijzondere commissarissen naar Ambon en Banda te hebben afgevaardigd den opperkoopman Gregorius Cornely en den kapitein Marten Jansz. Vogel. Er worden op Ambon in gage gehouden 616 blanken koppen, terwijl er bovendien 308 Compagnie's slaven zijn; hierop is te bezuinigen. Daar men toch niet gezind is door geweld van wapenen den vervallen staat van Ambon te herstellen, heeft hij hun tevens opgedragen „door supportabelder middel, by wege van bevreding, met die van Hitoe, Loehoe, Cambello, Lessidy ende Erang in termen van nieuwe vrientschap te geraecken, daerdoor 't vervoeren van de nagelen in 't aenstaende mochte voorgecomen werden, soolange niet gedisponeert sijn 't selve anders te belatten" ³⁾.

Japanners, in Tayovan handelende, hadden zich voor dezen bij den keizer van Japan over de Nederlanders beklaagd, die hun daar tol afvorderden. Carpentier had daarop order gegeven de Japanners niet meer met tol te moeien en aan de Japansche majesteit in ambassade gezonden den raad van Indië Pieter Nuyts en den opperkoopman Pieter Jansz. Muyser. Thans zijn over deze ambassade berichten ontvangen. Terwijl de gezanten van Hirado naar Jedo reisden, is bij de eerste zwarigheid nog een tweede gekomen, „namentlijck, alsoo in Teyouhan twee joncken van Firando geweest sijn, is d'een met contentement vandaer gekeert, maer alsoo d'ander alle sijn syde van de custe van China door verhindering van de roovers niet heeft connen becomen, noch oock de hulpe onser schepen, soo is 't, dat den capiteyn daervan, Jaffioyo,

¹⁾ V, 61.

²⁾ Een brief van 24 Januari, per *Maurits* (V, 86), is enkel herhaling in verkorten vorm, medegegeven aan een ander schip, voor 't geval dit eerder in patria mocht aankomen.

³⁾ V, 67.

d'onse te last leydt, dat zylieden 't selve verhindert hebben, ende 't met de roovers eens sijn. Om d'onse in Japan in d'hoochste indignatie te brengen, heeft hy van Teyouhan met behendicheyt wechgevoert 16 naturellen van 't dorp Sinckan, ende dat door inductie van een van de haren, Dijcka genaempt, welcke onse natie niet gunstich is, maer altijt groote correspondentie met de Japanders gehouden heeft. Dese maeckte 15 andere jonglieden wijs, dat met de Japanders op een advantagie souden uytgaen om hooffden te haelen ende binnen thien dagen wederkeeren. In plaatse van op den rooff uyt te gaen, heeft Jaffioyo dese Sinckanders in Nangesacque gebracht ende aldaer uytgegeven, dat het ambassadeurs van 't eylandt Formosa sijn. Den heer van den capiteyn Jaffioyo, Phesedonne genaempt, heeft dese luyden als gesanten toegemaect, geschenken voor den keyser geformeert ende voor haerlieden by den keyser om audientie versocht, voorgevende, dat aldaer comen om den keyser te versoeken dat haer believe een regent te geven, alsoo de harde regieringe der Hollanders niet connen verdragen ende veel clachten daerover hadden te doen, waermede het schijnt de Japanders de souverainiteyt van Teyouhan aan haer trachten te trekken". De commandeur van Tayouan, Gerrit Fredericksz. de Witt, heeft de ware toedracht naar Japan geschreven, doch desniettemin zijn de Singkanders „met gelijcke eere als d'onse" te Jedo ontvangen. 5 October 1627 had Nuyts nog geen acces bij den keizer gehad, „maer wierdt ondervraecht wat actie van souverainiteyt op Teyouhan pretendeerden en wat te clagen hadden over lieden die daer quamen om den keyser de souverainiteyt van haer landt op te dragen, daerop geen antwoort heeft ontbrocken; doch wierdt soo niet aengenomen, off d'onse vernamen dat haere partyen mede vrunden te hove hadden. Groote clachten werden van d'onse gedaen, dat in Firando soo wel als voor desen niet getrakteert, maer seer onbeleefd ende qualijck bejegent werden; off dese mishandelinge alleen van d'heer van Firando ende de syne comt, dan off het door ordre van 't hoff geschiet, is ons noch onbekent. In Nangesacque werden de Roomsche Christenen uyttermaten hert vervolcht ende vele menschen seer wreidelijck mishandelt ende om 't leven gebracht; 't schijnt, dat voorhebben de christelijcke religie t'eenemaal in Japan uyt te roeyen" ¹⁾).

¹⁾ V, 70.

Het fort Zeelandia heeft tegenwoordig 330 koppen. De inkoop van zijde op Tayouan is „naeuw gerestringeert": slechts één Chineesch koopman, Simsou, „ofte die hy daertoe licentieert", mag met de Nederlanders handelen. „Tot in de maent Juny 1627 hebben de Chinesen niet willen gedoogen datter eenige van onse schepen in de riviere van Chincheo ofte andere plaetsen op haer custe havenden", doch sedert zijn de Chineesche zeeroovers zoo machtig en sterk geworden, „dat genouchsaem meester sijn van de Chineesche Zee ende meest alle de joncquen op de gantsche custe vernield ende verbrant hebben, doende mede te lande groote destructie ende rooverye, wordende geschat sterck te wesen ontrent 400 joncken ende 60 a 70.000 mannen. Den oversten daervan, Icquan genaempt, sijnde Compagnies tolck op Teyouhan geweest ende stilswygens van daer vertrocken, heeft hem tot roover begeven ende in corten tijdt soo grooten aenhanck gecregen, dat de regenten van China geen raedt wisten om de roovers van hare cust te crygen. Sy hebben naer Teyouhan om assistentie gesonden, versouckende eerstelijck, dat met onse schepen de syde selfs uyt de riviere van Chincheo souden halen, alsoo geen raedt wisten om die in Teyouhan te brengen; daerna, dat twee schepen in de rivier van Chincheo wilden houden leggen, om die voor de roovers te bevryden; voorts, dat hun souden willen assisteren om de roovers t'eenemaal te destrueeren ende verstroyen. Tot haer assistentie hebben een goeden tijdt twee schepen in de rivier van Chincheo gehouden. Den roover Icquan heeft langen tijdt goede correspondentie met d'onse gehad ene ons vrywat respect toegedragen, maer heeft eyntlijck sonder onderscheyt genomen al wat become[n] conde"¹⁾).

I 11° Het was Simsou, die deze aanzoeken uit Chincheu overbracht. Hem werd ten antwoord gegeven dat de „combon" en de „toutock" („dat is, de gouverneur van de provintie van Hocheo en de admiraal van der zee") het verzoek in geschrifte moesten herhalen, en daarbij verzekeren, dat de Chinezen „liber ende vry" in Tayouan en Batavia mochten gaan handelen. In dat geval zou de Witt, „sonder hulp van de Chineesche armade (alsdoen niet meer dan 80 joncquen sterck wesende)", Iquan aantasten; hij beschikte toen over de schepen *Vrede*, *Erasmus*, *Haen*, *Sloten*, *Cleen Heusden* en 4 met Nederlanders gemanede jonken. Brieven van kom-

¹⁾ V, 72.

bon en toetok kwamen en hielden in wat verlangd was. „Op dese toeseginge hebben d'onse voorgenomen de roovers te verdryven, meenende dat hetselve lichtelijck tewege souden brengen". Na Iquan op 6 November van zijn voornemen te hebben geinsinueerd, is de Witt met de genoemde macht den 13den van Amoy vertrokken om hem op te zoeken. „Den 17en November voor de Beerengaey comende, bevonden dat in deselve sterck waren 3 a 400 joncken. Terwylen de roovers in dese baey beset lagen, hebben deselve twee uren voor den dach verscheyden brantjoncken op onse schepen affgesonden, met alle haer macht daerop volgende. Om de brantjoncken te wijcken, wierden d'onse genootsaeckt haer touwen af te houwen ende in ruym see te wijcken, een jonck achterlatende, die by de roovers gesonden hadden¹⁾, ende voorts schutgeveer tegen hunlieden houdende". Buiten de baai gekomen liepen de roovers om de Noord, „apparent naer Chincheo. Alsoo de *Vrede* en *Erasmus* costelijck geladen waren, ende oock tijt was dat naer Batavia vertrocken, vonden niet goet de roovers met de geheele vlete te volgen"; de Witt ging met *Vrede* en *Erasmus* naar Batavia door, en zond de andere schepen naar de rivier van Chincheu terug om zich bij de macht van den toetok te voegen; de drie schepen zouden bij hem mogen blijven, maar de drie jonken de 264 pikoel zijde „welcke Simsou aen de Compagnie leveren moest", naar Tayouan moeten brengen. „Na dese misslach heeft de commandeur de Witt aan den gouverneur van de provintie van Hocheo geschreven, dat om vordere hulpe aen den gouverneur generael naer Batavia dienen te schryven". De Witt gaat bij dezen op de *Vianen* naar patria. „Hoe schoon d'occasie voorcomt om den vryen handel in China te becomen, sullen U. E. by sijn mondeling rapport connen verstaen, waeraen ons gedragen"²⁾.

1) Waarom? Zie volgende noot.

2) V, 73. — Met volle zekerheid blijkt, dat Coen, om de een of andere reden (betrekkingen van de Witt in patria?) diens beleid verschoont. Hij dacht veel ongunstiger over het geval dan in dezen brief uitkomt. Zie Coen aan Nuyts 18 Mei 1628 (V, 261): „Het schijnt ende is oock inderdaet soo geschiet, de Witt ende synen Raedt gesocht hebben de saecke soo te beleyden, dat vrienden van twee machtige nabuerige vyanden mochten blyven ende met beyde wel staen, stellende haer alsoo genouchsaem om van beyde de slagen op den hals te crygen, gelijck in diergelijcke occurrentien de minste (als wy daer waren) gemeenelijck onderworpen sijn. De roover Iquan hadde lang soo schoonen semblant gethoont, dat de Witt ende synen Raet voor seker meenden hy soude met een goet deel van sijn gevölch van de custe van China vertrocken ende nae Batavia gevaren hebben. Hierover resolueerden met de

Omtrent de Spanjaarden op Formosa blijkt het volgende:

„Anno 1626 is van Manilha naar Formosa geseylt een vloote van 3 gallioenen, 6 fregatten, 3 galleyen ende 12 Chineesche joncken ofte wanckans, voorsien met 500 Spaengiaerden ende 1100 a 1200 Papangers, geladen met calck, stenen ende andere materialen tot fortificatie noodich. Op Formosa sijn hiervan aengecomen 1 gallioen, 6 fregatten, 1 galey ende 4 a 5 wanckans. Aen 't O. N. O. eynde op seecker eylandt in een baey hebben begost te fortificeren, maer noch weynich verricht, alsoo de plaatse haer niet bevalt ende mede soo ongesont is, datter wel 250 Spaengiaerden ende veel Papangers gestorven, gelijck mede de resterende meest aan de waterzucht impotent ende sieck waren. Met d'inwoonders van 't landt waren de Spaingaerts in oorloch. Van China hadden noch niet dan eenige materialen becomen. Door d'indispositie van haer volck hadden de Spaengiaerden tegen d'onse niet connen voornenen, ende tegen haer hebben d'onse soo veel niet te wege connen brengen, dat des vyants plaatse eens van verre besichticht sy....”¹⁾.

29 November 1627 zijn de Engelschen inderdaad naar Bantam vertrokken. Coen heeft hun den fiscaal Willem Wijntges nagezonden „met ordre, soo met geen redenen van haer voornemen te bewegen waren, maer onderstonden nae landt te gaen, dat hun soude laten varen onder

5 schepen ende 4 joncken hun na des rovers vloe te vervoegen omme deseelve met representatie van soo een aensienlijcke macht op simpele insinuatie te doen vertrekken, sonder dat behoeven soude tot de wapenen te comen, welcke d'orsaeck is, de Witt ende synen raede niet goet en vonden dat de 80 oorlogsjoncken van den coninck van China, die Simsou gereet hadde, in sijn compagnie mede na de rovers voeren, sijnde een seer groote misslach geweest, daerdoor den haet ende vyantschap van beyde partyen op den hals heeft gehaelt. Simsou claecht genouchsaem van wegen den coninck van China dat de Witt oorsaecke is, de macht van de rovers soo groot geworden ende de zeecuste daerom soo verdestrueert ende affgeloopen sy”. — Evenwel schrijft Coen in zijn brief naar patria van 6 Januari 1628 (V, 81):

„Met dit schip gaet voor opperhoofd de persoon van Gerrit Fredericxz. de Witt, welcke tsedert 't overlyden van den gouverneur Martinus Sonck zaliger 't commandement over 't fort in Teyouhan ende de directie van U. E. comptoir aldaer met goet contentement tot noch toe waergenomen ende bedient heeft. Ingevalle gemelten persoon na desen resolveerde andermael sich in U. E. dienst te laten gebruycken, gelieve U. E. denselven voor gerecommandeert te houden, alsoo 't een jongman van groote apparentie is, daervan U. E. treffelijcken dienst soud connen trekken, gelijck daervan in de bevorderinge van verscheyden diensten geduerende sijn aenwesen in India, ende insonderheyt in sijn commandement op Teyouhan, genoechsaem preuen gegeven heeft”.

¹⁾ V, 74.

insinuatie, dat hoewel wy haer in haer onrechtmatisch ende schadelijck voornemen alsnu geen empeschement begeeren te bieden, evenwel dese hare vreedige entrance tot Bantam de Nederlantsche Compagnie in geenen deele prejuditieren sal omme deselve t'alen tyden als sulcx mochten goedtvinden te beletten ende aff te snyden". Eene missive van den koning van Engeland, met begeleidende schenkage, is te Bantam aangenomen, en hun bij provisie woning vergund¹).

Eenigen tijd te voren had Simsuan, Chineesch koopman te Bantam, laten weten dat Bantam vrede met de Nederlanders begeerde, om met hun hulp zich tegen „d'ontsachelijke macht van den Mattaram" te verzekeren. Van oordeel dat er geen haast bij de zaak was, had Coen niet geantwoord, doch nu er Engelschen te Bantam waren, achtte hij het geraden te doen onderzoeken wat er van de zaak was. „Op 15 December hebben met de fluyt de *Macquereel* naar Bantam gesonden den licentmeester Jan van Hazel met twee oppercoopliden ende een goede suite, benefens een schenckagie voor den coninck, sijn soone, item pangoran Gabang ende den tommogon. Soo haest tot Bantam quaemen, wierdt haer audientie verleent.... Van Hazel heeft onse geschencken overgeleverd, den coninck van Bantam aendienende, d'E. heer generael Coen nieuws uyt Hollant gecomen was, met die meyninge, omme d'oude vruntschap met syne Majesteyt te vernieuwen. De schenckagie wierd aengenomen ende van den coninck geantwoordt dat het hem seer aengenaem was, waermede gelicentieert wierden". Bij 's konings zoon, Gabang en den tommagong gaat het evenzoo: men neemt de vereeringen aan, „sonder dat in redenen, verhalens waert, conden geraecken, off oock andere mochten sprecken. D'Engelschen hielden haer oock soo vreemt, dat niet alleene d'onse niet en spraecken, maer selfs niet eens wilden of dorsten aensien"²).

24 December kwamen daarop te Batavia 5 tingans uit Bantam, met 150 pikoel peper geladen, aan den boom; zij hadden ongeveer 40 man op, die gevisiteerd werden en, zoo men meende, al hun wapens overgaven. Zij gingen dicht aan de brug van het kasteelplein liggen, „daer sijn E. met sijn gevölch dagelijcx passeeren moet". Tegen den avond werd Coen door eenige Chinezen gewaarschuwd, dat de Bantammers

¹) V, 75.

²) V, 77.

kwaad voornemen hadden. „Syne E. insiende 't perijckel, welcke daerin gelegen was, soo men in den laten avondt motie tot derselver appre-hensie maeckte, vondt goet de wacht welcke gewoonlijck aen voorsz. brugge gehouden werdt, buyten ordinaris te laten stercken, omme den volgenden morgen met des te meerder securiteyt op derselver ver-seeckeringe ordre te stellen". De Bantammers, vreezende dat hun aanslag ontdekt mag zijn, nemen hierop, een uur na middernacht, hun pieken en krissen uit de prauwen om te ontvluchten, „stellende haeren cours door de Heerenstrate nae de brugge over de groote riviere leg-gende"; eerst hadden zij de drie schildwachten die bij de prauwen gesteld waren overvallen, er een van gedood en twee gewond. In de stad vermoordden zij al wie in den weg kwam, zeven Nederlanders en een swart; zelf verloren zij op de vlucht maar één man. Op Kerstdag zelf werd men gewaar, dat er 2 a 300 Bantamsche prauwen aan de eilanden lagen, en 2000 Bantammers aan de rivier van Ontong Java stonden, „dat groote schrick en vreese onder d'ingesetene van Batavia, maer insonderheyt onder de Chinesen, veroorsaeckt heeft". Het plan, zegt Coen, moet zijn geweest, eerst hem uit den weg te ruimen, en in de verwarring, die daarop volgen moest, een aanslag op de stad te wagen. „Off het met kennisse ende raedt van d'Engelschen voorgenomen sy, is Godt bekendt" ¹⁾.

Hoe Batavia zich zou hebben moeten verdedigen, ware de aanval losgebroken? Het kasteel is bezet met 275 koppen, maar naar de zeezijde open; in alles 7 busschieters, die 34 stukken te bewaken hebben, „wijdt ende sijdt van den anderen staende". Een burgerij die in de wapenen kan brengen 200 koppen; verder nog 57 soldaten in de stad, „op drye reduyten ende aen den boom verdeylt, welcke souden moeten besetten ende deffenderen 't circuit van de stadt, groot sijnde met propre gangen een groot ure gaens; waeraen U. E. considereren connen, in wat staet Batavia is ende hoe het gaen soude, soo de vyant sijn voornemen couragieuselijck hadde derven vervolgen De Chinesen sijn in de stadt wel 3000 coppen sterck, maer in verscheyden alarmen hebben gesien dat geen couragie hebben om weer te bieden, maer hun alleen met de vlucht soeken te salveren". Op de 17 schepen ter reede waren maar 571 koppen, „soo gesonde als impotente", daaronder nog medegeteld

¹⁾ V, 79.

de 28 scheepstimmerlieden op Onrust. — „Voor desen troubel waeren aan de Westsijde van de rivier vele erven uytgedeelt ende affgeroyt, op vele straten veel nieuwe huysen begonst, maer dewyle de stadt aan die syde noch heel open is, blijft dese nieuwe aenbouw steecken ende heeft meest al het volck aan de Westsyde van de riviere haere woningen verlaten. D'Almogende wil Batavia voor alle ongeval behoeden !”¹⁾.

Tot zóóver moet deze missive omstreeks Nieuwjaarsdag geschreven zijn geweest. Wat er nadien nog bijkwam, was niet opwekkend.

Sedert de gebeurtenis van Kerstdag '27 worden in de buurt van de stad, op een kanonschot afstands van het zuideinde, 5 a 600 Javanen opgemerkt, die het op Compagnie's koestal schijnen voorzien te hebben; kleine partijen vertoonen zich in de tuinen daaromheen gelegen. De Chineezzen zijn zoo bevreesd, dat zij zich van hun gewone handwerk en bouwerij onthouden, verwachtende, van uur tot uur overvallen te worden. Om de vreesachtige burgerij wat coruage te geven zet Coen op 3 Januari 100 soldaten te voet en 20 te paard uit, de ruiters om den vijand te verkennen, en het voetvolk om in geval van nood de ruiters te helpen. De ruiterij betrapt de vijand in zijn legerplaats en chargeert; de vijand laat 20 a 30 dooden achter en retireert zich, dieper het bosch in. Men zou hem grooter verliezen hebben toegebracht door ook het voetvolk te gebruiken, „t welck om onse presente schaersheyt van volck niet dorsten avonturen. Op den middach nae dit gevecht hebben vernomen, dat ongeveer 37 praeuwen, van de West comende, by den claren dage hun onder scheuts van 't casteel geanckert hebben voor de riviere van Ancké, met intentie, zoo men presumeert, om den vyandt secours van volck ende vivres toe te brengen. Siet eens, E. heeren, tot wat een extremiteyt ende desolatie U. E. colonie alhier, welcke alreede in soo wenschelijcke termen van progres was staende, door U. E. deffectueusheyt van reqsijt secours van volck tot maintenue van dien te seynden, geschapen staet te vervallen..... Waer sal 't henen, by soo verre de zeesteden om d'Oost van Java den vyant, daermede sy ongetwijffelt intelligentie houden, toevallen ende ons gesamender macht op 't lijff comen sacken ? soud het wellicht met de stadt, daervan wy qualijck 't vierendeel machtich sijn te besetten, ende dese onse bloeyende repu-

¹⁾ V, 80.

blijcque, niet t'eenemael uyt ende gedaen sijn, sonder eenige hoop van redres in 't aenstaende?" — Volgt nogmaels, in huilerige termen, aandrang „tot renforcement van de languissante constitutie van U. E. staet, sonder eenige benigne interpretation plaeſte te geven van dat de saecke plausibelder succes als wy duchten sal connen sorteren, ende daerop 't nootwendich soulaes langer te differeren" ¹).

5 Januari kwam aan een van de drie jonken die, na den branderaanval der zeeroovers op de Witt's vloot, met den *Haen*, *Sloten* en *Cleen Heusden* door hem naar Chincheu teruggezonden waren. Onderweg ontmoetten deze zes vaartuigen een zoo geduchte macht van roovers dat zij te zeewaart afhielden; zij kregen zoo harden wind en stroom tegen, dat zij alle zes verdreven. Waar de andere vijf gebleven zijn, is nog onbekend. Van de jonk door de Witt in de Beerengaai ter onderhandeling naar de roovers gezonden is al het volk doodgeslagen, „in voegen dat tegenwoordich niet één schip in Teyouhan, noch op de gansche custe van China sijn hebbende, ende de rovers t'eenemael meesters van de zee sijn, soodat ons volck op Teyouhan van de custe van China affgesneden is ende gelijck als in haer fort beslooten ende belegert sijn" ²).

Daar de *Vianen*, uitgelopen, te rank bleek om zee te houden, keerde zij van Poeloe Pandjang terug om te worden gestijfd. Daardoor kon zij nog een briefje van 13 Januari medenemen, met bericht dat na den ruiteraanval van den 3den het Bantamsche leger, dat 1000 a 1500 man groot is geweest, verdwenen is; maar nog liggen er, achter palissaderingen, twee troepen, elk van 300 man, één hooger op aan de rivier van Jacatra, één aan die van Angkee, „omme daeruyt op d'onse te rooven ende moorden ende 't landt onveyl te houden, ten eynde dat ons gerieff van nootlijckheden niet souden mogen becomen en omme d'arme lieden, die hun daermede generen, te doen verloopen. De praeuwen die ons hier in 't gesichte braveerden, sijn mede naar Bantam gekeert" ³).

Indien het hoofdstuk, waar de lezer thans doorheen is, een onharmonischen indruk heeft gemaakt, is het juist geworden wat het zijn moet.

¹) V, 82. — Coen is dunkt mij voor dit naschrift alleen verantwoordelijk door zijn ondertekening; zulke Spaansche Brabandertaal schrijft hij nergens.

²) V, 83.

³) V, 85.

Het oude centrum, zijn eigen koppige scheppingsdrang, is uit Coen's bemoeiingen weg. Geprikkeld door de intrigue tegen zijn terugkeer naar Indië, heeft hij de verleiding niet kunnen weerstaan, door een vertrek ondanks al de tegenstrevers te overbluffen, maar hij ging zonder de geringste kans, het systeem, hem in Januari 1623 ingevallen, en waar-aan hij door zijn campagne in Nederland zijn reputatie voor alle toekomst verbonden had, ten uitvoer te mogen leggen. Hij was nu enkel een gouverneur-generaal als een ander, van de omstandigheden afhankelijk die hij aantrof, en die het in het begin zijner nieuwe ambtsbediening niet gunstig bleken. Straks zullen zij hem het centrale doel teruggeven, bescheidener dan het oude, toch niet zonder waarde. Een doel niet van schepping, maar behoud: Batavia te redden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Eerste beleg van Batavia.

Het hoofdstuk onder dit opschrift is het laatste, waartoe Coen's brieven naar patria stof leveren kunnen. Zij loopen van 3 November 1628 tot 18 Maart 1629; het belangrijkst is de generale missive van 3 November 1628¹⁾.

Wanneer Coen deze schrijft, heeft hij, den 22sten Juni, het nekbrekend schrijven der XVII van 10 Augustus 1627, tot verbod van den vrijen handel, ontvangen. Men verwachte geen tegenbetoog meer van hem. Hij heeft zich neergelegd. Hij doet de geheele zaak met één regel af: „Op 't stuck van den vryen handel sal volgens U. E. ordre geen ouverture gedaen worden”²⁾. Wat er van een vrijburgerdom, niet uit „veerlijcke Nederlantsche huysgesinnen” opgebouwd, en niet tot eenig uitzicht openend bedrijf toegelaten, terechtkwam, was diep treurig, en hij verheelt dit niet. „Met de vryelieden in Batavia gaat het gants

¹⁾ Een brief aan Frederik Hendrik van 2 November 1628 is niets dan een woordelijke herhaling van gedeelten der generale missive van 3 November, en heeft dus geen zelfstandige waarde. Coen laat voor den Prins overschrijven wat op het beleg van Batavia betrekking heeft.

²⁾ V, 132.

slecht; daar sijn eenige weynige die wat middelen hebben, ende seer weynich die yets by der handt nemen omme haer eerlijck te generen; 't sijn meestal tappers en dronckaerts; d'eene vergaat in excess van drincken ende d'andere door enckele luyheyt in armoede, daeraen geen deucht wel besteet can worden. Onder haer is geen ander vaertuych dan de *Peerle*, *Brotchia*, den *Harinck*, *Gorcom* ende 't fregat *Nera*, die al t'samen wel haest slyten moeten".

Het schrijven der XVII van 10 Augustus 1627 over den vrijen handel was een stuk op zichzelf geweest; maar ook uit hun gewonen brief van denzelfden datum spreekt de geest van Reael. Naar aanleiding der mededeeling in een brief van Coen's voorganger, „dat het incomen der stadt Batavia merckelijck toeneemt", wordt opgemerkt: „Wy vertrouwen dat de gemeynte niet te veel en verarme. 't Is een cleyn voor de Compagnie" (en een groot, wordt hier bij gedacht, voor degenen die het opbrengen). „Het incomen van Batavia can niet te groot wesen, mits de lasten oock niet te groot en sijn" ¹⁾.

Met Nuyts' ambassade naar Japan is het smadelijk afgeloopen: hij heeft den keizer niet gesproken. Had hij van de Singkanders en van de souvereiniteit over Tayouan gezwegen, hij zou misschien gehoor verkregen hebben, „maer alsoo d'onse door Quinosquedonne, een van des keysers raden, ende twee, domestique priesters van syne Majesteyt seer nauw geexamineert wierden, van waer sy quamen, wie haer gesonden hadde, van wie de brieven geschreven waren, van waer de schenkagie quam ende wat sy meer quamen doen als syne Majesteyt te begroeten en van ontfangen weldaden te bedanken, is rontuut by d'onse verclaert, dat syne Majesteyt wilden clagen, dat den capiteyn van de joncke van Phesedonne sekere inwoonders van Sinckan, onse onderdanen, steelswijs van Tayouhan hadde vervoert en Phesedonne uutgaff, dat die als ambassadeurs aan syne Majesteyt gesonden waren en dat daerover recht wilden versoecken, daerby allegerende wat recht ende souverainiteyt in Tayouhan pretenderen. De rijcxraden d'intentie van onse gesanten aldus vernomen hebbende, wierd haer daerna selffs verweten dat geen ambassadeurs waren, maer dat eenige cooplieden haer opgeraapt ende gesonden hadden om voor geschenken 't stuck van Tayouhan by syne Majesteyt tegens syne onderdanen te defenderen;

1) V, 786.

item dat haren generael niet dan een dienaer van cooplieden is, ende nadat 37 dagen getraineert waren, wonderlijck veel na de qualiteyt van d'heer generael ende de plaets van Batavia gevraecht was, wierden d'onse eyntlijck aengeseyt, dat met haere geschencken van Edo weder souden keeren ter plaetse daer vandaen gecomen waren, alsoo geen Batavia, noch gouverneur generael kenden (doch de vier metalen stukken heeft d'heer van Firando in Osacca doen blyven), sonder dat syne Majesteyt off oock yemant van de rijcxraden hebben mogen spreecken. D'onse menen dat voornamelyck door toedoen van d'heer van Firando met dese affront affgewesen sijn, maer wy achten dat er by de raetsheeren maer een praeext gesocht is om d'onse aff te wysen, de tijt aen te sien ende de reputatie van den keyser, haeren heere, geheel te mainteneren.... Soo haest d'onse aldus affgewesen waren is d'heer Nuyts dadelijck van Edo naer Firando vertrocken ende vandaer met 't schip *Woerden* na Teyouhan gevaren en den 24en December aldaer wel aengecomen, Teyouhan in seer soberen staet vindende.... D'heer Nuyts bereeckent in Teyouhan nodich te wesen een guarnisoen van 500 coppen ende heeft daer niet meer dan 300, waeronder geen 120 cloecke mannen sijn, ende al 't volck van *Woerden* medegereeckent is. Waren de vyanden, zegt hy, voor syne comste met *Woerden* gecomen, sonder wederstant souden Teyouhan gewonnen hebben, daerover seer claecht dat de commandeur de Witt, om cleene oncosten in reeckeninge te brengen, 't fort gans qualijck gefortificeert heeft gelaten ende met alle de schepen en jachten na de custe van China vertrocken is. D'inwoonderen van de dorpen Sinckan, Balouan, Mattan ende Soulangh pleegden oock groote moetwille tegen d'onse. Daerna, als namentlijck den 18en Martius, was van Japan in Tayouhan mede wel aengecomen 't schip *Heusden*; *Westcappel* was te voren van Firando naer Tayouhan vertrocken ende aldaer niet verschenen. Pieter Muyser met 't schip *Heusden* by de rivier van Chincheu sijnde, verstont daer, dat de roovers een Nederlants schip met branders corts te voren hadden overvallen ende 't selve met accoort vermeestert. Aen de omstandigheden welcke de Chinesen wisten te verhalen, wiert voor seecker geoordeelt dat dit *Westcappel* geweest zy.... Nyenroode slaet voor, ende d'heer Nuyts raedt aen, dat ons comptoir van Firando in Nangesacque souden transporteren, omme 't quaet tractement ende de groote begeerlijckheydt van die van Firando t'ontgaen. Meenen, dattet de keyser aengenaem wesen

soude, omdat Nangesacque onder sijn Majesteyt selffs sorteert. De resolutie hiervan hebben wy tot naerder advijs uitgestelt.... Op de custe van China was de roover Iquan wel 1000 joncken sterck ende meester van de Chineesche zee; twintich mylen in 't ronde was 't volck voor hem vluchtende. Aymoy ende Haytou hadden sy ingenomen, verdestructeert, verbrant, ende vermoort dat niet ontloopen conde. Men seyde dat sy Simsou 't hooft affgehouden ende sijn huysinge geraseert hebben. Soo 't waer is (gelijck aparent ja), sal de Compagnie met hem verliesen f 49.624 die Simsou per reste schuldich is.... Tot assistentie van d'önse ende vervolch van den handel hebben weder opnieuws naer Tayouhan gesonden de jachten *Erasmus, Domburch, Tessel, Sloten, Diemen, Batavia, Armuyden* ende *Cleen Armuyden*, gemant met 405 coppen.... Na Tayouhan hebben ordre gegeven dat d'onse trachten sullen de vaert tuschen Chincheu ende Tayouhan met macht te openen ende veyl houden, ende van de Chineesche mandorijns procureren den vryen handel, 't sy dan in de rivier van Chincheu, yvers elders, ofte dat een yder liber ende vry in Tayouhan laten varen, eer d'onse des conincx mandorijns assisteren ende gewelt tegens de roovers gebruycken. Den vryen handel van combon, toutock ende groote met schrifte lijcke toesegginge ende effectueel gevolch becomen hebbende, dat dan des conincx volck met ernst assisteren ende de roovers soo veel mogelyck wesen sal, verdryven, verstroyen ende vernielen. Maer by aldien d'onse den vryen handel niet becomen conden, ende dat met schoone semblanten ofte andersints getraineert wierden, hebbe belast dat dan (omme des Compagnies volck, schepen ende middelen niet on nuttelijck te consumeren) den handel om de Noort versoecken"; voorts zullen zij den handel dien de Spanjaarden uit hunne nederzetting aan 't noordoosteinde van Formosa beginnen te drijven, moeten zien af te snijden, en kruisen op 's vijands vaartuig, tusschen Japan, Manila en Macao in de vaart. Aan Nuyts is opgedragen de souvereiniteit over Tayouan voor hare Ho. Mo. ongekreukt te handhaven, de Japanners die daar mochten komen geen handel te verleenen zoo zij weigeren in de kosten der bezetting, „die men nootlijck tegen de roovers ende andere vyanden moet doen", hun deel te dragen, „mits vooreerst met discretie tegen haer procederende, totdat naerder vernemen, hoe hem de saecken in Japan schicken". Aan Nieurode is opgedragen over het geleden affront zijn beklag te doen, „ende byaldien desen quaden cours

gevolcht wort, dat veel liever onse schepen van Japan willen houden, volck ende goederen van daer lichten, dan met sijnne Majesteyt ende de grooten des rijcx in contentie treden over de souverainiteyt van Tayouhan ende de reputatie van onssen staet, ende byaldien verneemt dat onse quaetgunstige sooveel faveur ten hove mochten becomen, dat wy 't recht van Tayouhan qualijck souden connen mainteneren sonder in vordere swaricheyt ende becommeringe van onsen handel in Japan te geraecken, dat dan intjits de saecke daerna beleyde, dat alle des Compagnies volck ende middelen van Japan te syner tijt intrecken mogen, alsoo verstaen beter te wesen dat Japan dan Tayouhan verlaten, doch laten ons voorstaen de saecke sulcken last niet lyden sal" ¹⁾).

Elders ondervindt de Compagnie er nadeel van, dat zoo veel aandacht aan deze Noordelijke kwartieren moet worden besteed. „Door gebreck van schepen ende volck hebben dit mousson niet één jacht in 't vaerwater van Malacca connen seynden, soodat 't selve vaerwater 'eene-mael vry ende open is, welck de Compagnie in hare negotie geen voordeel doet" ²⁾). — Atjeh tracht weder, den peperhandel op Sumatra's Westkust te verbieden ³⁾). — Daar de rijstaanvoer uit de havens van den Mataram stilstaat, heeft men zich met rijst uit Balambangan, Kotaringa op Borneo en van Sumatra's Westkust beholpen. — De Engelschen zijn met twee, de Denen met één schip in Makassar geweest; een ander schip hebben de Denen te Japara liggen. Aan die van Loehoe zijn door Makassar 14 vaten kruit geleverd ⁴⁾). — In Perzië valt goede negotie; de opperkooptman Visnich „is van de gunste ende faveur des conincx seer wel vernoecht". *Utrecht, 't Zeepaert, Brouwershaven, Negapatnam en Zeeburch* zijn met een cargasoen van f 1.006.000, „daeronder f 665.000 aen gout ende silver", naar Soerate en Perzië vertrokken, tot inkoop van kleeden voor Batavia, van zijde, indigo en salpeter voor Nederland. Als ambassadeur van haar Ho. Mo. is met die vloot naar Perzië vertrokken Jan Jansz. Smit; voorts is medegevaren de zoon van den kooptman van den shah, „met retour voor syne Majesteyt. De vader Hussem-beecq is hier den 6en April overleden" ⁵⁾).

¹⁾ V, 111.

²⁾ V, 112.

³⁾ V, 113.

⁴⁾ V, 114.

⁵⁾ V, 116.

Als gezant van die van Loehoe, Kambelo, Lesidi en consorten is te Batavia verschenen Amba Radja Calebatte; „spreeckt heel schoon, seyt toe, dat ons voortaan alle de nagelen leveren sullen, doch versoeckt daerby dat de prijs van de nagelen tot op 70 realen souden verhoogen, welck by d'onse ongeraden wert gehouden". Voorts zijn te Batavia geweest kapitein Hitoe met zijn jongsten zoon, schoonzoon en eenige hoofden van de voornaamste dorpen onder Hitoe staande; „hy zeyt te comen om ons te bewellecomen, ende te vernieuwen den eedt van getrouwicheyt, die hy deed toen van de tocht van Banda in Amboyna quamen"¹⁾; — ook hebben hun opwachting gemaakt radja Rossenive, radja Soya, 't hoofd van Hativa en 't hoofd van de mardijkers op Amboina, „omme ons van wegen den landtraet van Amboyna, de Christengemeente ende ondersaeten van 't casteel te begroeten, alle welcke gepresen werden dat haer seer wel comporteren". Gregorius Cornely en Marten Jansz. Vogel²⁾ hebben ronde gedaan; „haer compste scheen die van Loehoe seer aengenaem te wesen, belooffden veel goets ende leverden omtrent 30 bharen nagelen, maer soo haest de joncken van Maccassar daer quamen, leverden niet een nagel meer, ende vercochten alle haere resterende nagelen aan die van Maccassar, sijnde by gissingh ontrent 60 bharen. Die van Combello, Lucidi, Eran ende Manipe hebben geen nagelen altoos aan de Compagnie gelevert, maer alles aan de Macassaren. Van 't lant van Hitoe sijn oock veel nagelen op Combello vervoert ende daer aan Macassaren vercocht . . ."³⁾. De conclusie is dat er bij dese lieden met zachtheid niet te bereiken valt, en alle jonken, op Loehoe, Kambelo etc. varende, verbrand moeten worden⁴⁾. — „De naturelle ondersaeten van 't casteel houden haer wel, doen goede aenplantinge, maer de Nederlandse burgerye vergaat in excessen ende luyheyt, connen de cost qualijck crygen; eenige generen haer met de visscherye, maer de meeste met tappen. Weynich yver, seyt de gouverneur Philips Lucasz., is by de kerckelijcke personen in de dienst ende schoole gedaen; doen maer één predicatie ter weeke ende geen bysondere aenspraeck; emuleren tegen malcanderen ende soeken haer by d'inwoonderen te doen erkennen dat niemand subject sijn. Wouter

¹⁾ In 1621; hiervóór, bl. 247.

²⁾ Hiervóór, bl. 398.

³⁾ V, 123.

⁴⁾ V, 124.

Michielsz. schijnt de schoole ende sijn dienst ernstelick te willen behertigen"¹⁾.

Jan Jansz. van Gorcum, voorganger van Philips Lucasz. in het gouvernement van Ambon, is er in geslaagd, Pieter Vlack weder in handen te krijgen, op bedreiging van het dorp op de kust van Ceram waarheen hij vervoerd was, te zullen verbranden. „Al 't volck over gants Banda" is thans sterk 4100 a 4200 zielen²⁾. In de Molukken, Ambon en Banda staat thans aan schulden f 477.396 uit. Deze partij is thans in haar geheel op „kwade schulden" overgebracht; „t gene daervan becomen can werden, sullen de Compagnie goet doen; ende alsoo bevinden dat het de Compagnie in veelderleye manieren schadelijk is dat yets uytgeborcht werde, hebben goet gevonden aen de respective overhooffden van de Moluccos, Amboina ende Banda te verbieden dat voortaan aen iemant, wie het oock soude mogen wesen, yets uitborgen, op pene dat selve betalen sullen 't gene de Compagnie daerdoor vercort soud' mogen werden"³⁾.

Coen komt thans tot Java, dat in 1628 zoo bange zorg vereischte.

Na de waarschuwing van 24 December 1627 is het garnizoen van Batavia met eenige bootsgezellen versterkt. De Bantammers hebben nog wat geroofd en gemoord, maar weinig voordeel behaald, dan dat één 15 blanken in een tingan versloegen, „waertegens oock veel van haer moescoppers in de riviere van Ontong Java geslagen, ende wel 30 tingans met veel andere cleene prauwen genomen sijn. Met 100 tingans sijn zij 15en Augusti des nachts by Onrust geweest omme d'onse aldaer te overvallen, maer goede wacht vernemende, weecken weder aff"⁴⁾. 28 Januari 1628 is de Engelsche loge te Batavia voor goed opgebroken en alles naar Bantam gebracht.

„t Is nu ontrent 10 maenden geleden dat door de tommegon Bouraxa, admirael wegen de Mattaram van de Javaensche zeestrant, verboden wiert, dat niemand sonder zyne licentie na Batavia soud' varen; heeft oock soo goeden wacht doen houden, datter tsedert voorsch. tijt geen prauwen dan eenige weynige (die hy sulcx toeliet omme ons t' abuseren)

¹⁾ V, 125.

²⁾ V, 127.

³⁾ V, 127.

⁴⁾ V, 128.

gecomen sijn. Alle vremdelingen in 't landt van den Mattaram gecomen hebben daer opgehouden ende 't gantsche landt alsoo gesloten, dat noyt yet seeckers van haer voornemen conden verstaen; doch 't oude gerucht dat de Mattaram met 100.000 mannen, andere seyden 48.000 te lande ende 3000 prauwen te water, na Batavia oft Bantam gaen soude, continueerde, gelijck voor dese eenige jaren is geschiet.

De geaposteerde prauwen ontkenden eerst des tommegons verbodt, maer overtuycjt sijnde, seyden dat de tommegon de prauwen ophielde omme sijn rijs dies te dierder te vercoopen, gelijck wel meer gedaen heeft; item, datter rijs ende prauwen genoech comen souden ende dat dit jaer door de Mattaram niets voorgenomen soud worden. Onder de geaposteerde praeuwen is hier mede den 13en April als gesant verschenen den broeder van den tommegon van Tegal, Chey Ranga, met 14 praeuwen rijs. Dese versocht ernstelijck, dat de Mattaram souden willen helpen Bantam aentasten ende een gesant na de Mattaram senden. Op 't versoek van assistentie tegen Bantam namen ons beraet, ende de besendinge excuseerden met de quade genegentheyt die voorsz. tommegon Bouraxa t'onswaert betoonde. Den 22en Augusty quamen tot Batavia aen 59 goraps ende praeuwen van de voorsz. tommegon Bouraxa, met 150 hoornbeesten, 120 lasten rijs, 10.600 bos pady, 26.600 cocusnooten, 5900 bossen suycker ende andere cleenicheden (soo zy seyden); waren gemant met uitgelesen volck, sterck omtrent 900 coppen; de beesten brachten op reeckeninge van 800 stuckx, die in April 1627 gecontracteert hadden te leveren a 8 realen 't stuck. Drie dagen na haer souden noch 27 praeuwen met beesten comen. Haer compste veroorsaecke veel bedenkens; 's anderien daechs deden voorsz. 150 beesten lossen en meest al de praeuwen (met misnoegen van de Javanen) weder buyten leggen. 's Avonts den 24en quamen noch 7 praeuwen van Bouraxa aen, die niet begeerden binnen te wesen; versochten een pas omme na Malacca te mogen varen. Om quade desseynen voor te comen, lieten de rivier met een boom sluyten, leyden extraordinary buytenwacht op 't pleyn van 't casteel daer de merckt is, ende ordonneerden twee tingans buyten d'eerstgenoemde praeuwen wacht te houden ende voor te comen dat d'andere 7 by d'eerste niet souden comen, opdat haer geen geweer overgaven. En alsoo dese 7 praeuwen tegen wille van onse wacht by d'andere wilden varen, contesteerden soo lange totdat een malckanderen geraecten ende 't volck van omtrent

20 praeuwen die binnen lagen, de buytenwacht van de merckt omtrent te middernacht op 't lijff vielen ende 't fort van alle canten bestormden. Eenige Javanen vervolchden dese wachters soo cort, dat met haer over de landtgardijn tot binnen 't fort liepen ende al ons volck van de gardijn dreven. Eenige meenden op 't bolwerck de Robijn te loopen, maer wierden door een hamey, op de gardijn staende, gestut; de meesten hoop bleef op de berm van de Diamant en 't oude fort. De Javanen van de praeuwen buyten sijnde, liepen door 't water tot aen de berm van de Peerl, alwaer het voornemelijck gemunt hadden, vermits 't fort daer op sijn swackste was ende met gemack over d'aerde wal (12 voeten hooch sijnde) conden loopen; doch met gewelt van mosquetterye wierden afgehouwen; maer niettegenstaende dat continualijck op haer schoten soo bleven aen de berm totdat de dach aenquam, in voegen dat 5 uyren lang tegen de bespringers geschoten wierd. 't Is ongeloo-felijck, hoe groten couragie oft onbedachtheyt eenige Javanen toonden, maer wierden niet wel van de haere gevölcht. Met 't aencomen van den dach trocken af, veel dooden achterlatende; 't nieuwe huys van den ontfanger, daer veele in waren, verlieten mede.

Den 25en ditto met den dach sagen de voorsz. 27 praeuwen aenko-men, doch van 't afgeslagen volck tydinge becomende, landen in de revier van Marondo; sonden eenige paerden in 't velt, omme na verder gevölch te vernemen, ende gaven ordre om alles van buyten in te trec-ken. In 't velt wierd volck vernomen, welcke schenen van d'afgeslagenen te wesen.

Den 26en ditto quamen groote menichte volck met vliegende vaendels tot in 't gesichte van de stadt marcheren; hierop resolveerden een groot deel van 't Suydteynt van de stadt, daer niet veel steenen huysen waren, af te snyden, verbranden en raseren, omme 't ander deel te beter te defenderen, alsoo niet mogelijck was dat alles tegen de macht van den Mattaram souden connen beschermen; ende wiert sulcx datelijck begost. Alle 't volck op de Westsyde van de reviere wonende, gelijck mede d'Engelschen¹⁾, verlieten vanselfs haer woningen ende trocken in 't beste deel van de stadt, dat voornamen te sluyten ende defenderen.

27en ditto met den dach waren de voorloopers van de vyandt, sterck

¹⁾ Achtergelaten om op de ontruimde loge met inhoud (hierachter bl. 416) te passen.

800 a 1000 .copperen, in 't afgesneden deel van de stadt, begosten sich daer te begraven ende de reduyt Hollandia af te snyden. 't Geheele leger volchde haer met vliegende vendels in goede ordre, doch van 120 soldaten en eenige burgers wiert de vyandt weder uit de stadt gedreven met verlies van veel van de hare, die op de plaets in de rivier ende gracht doot bleven. 't Leger, siende haer volck met disordre uit de stadt vluchten, retireerde mede met ordre na de thuyn van Specx, daer hun legerplaets vooreerst namen; daerna sijn binnen scheut van mosquet comen legeren, achter beschansinge van cocusboomen, pinang ende gecloven riet aen malkanderen gebonden, daer met grof geschut niet door schieten connen.

In deser voegen sijn wel onversiens van 't volck van de Mattaram met groote stoutheyt ende couragie besprongen; dewyle de name van den Mattaram seer groot is ende niet vernemen conden hoe sterck dat waren, brochten alle d'onse groote vreese aen. De Chinesen namen de vlucht in de praeuwen van de Javanen verlaten; al die begeerde lieten daermede met vrouwen ende kinderen op de rheede by de schepen varen. De Nederlantse vrouwen (dewyle de stadt geheel open was) sonden mede aen boort, doch doen de Chinesen sagen met hoe grooten couragie de Javanen van d'onse uit de stadt gedreven wierden, met verlies van groote menichte die op de plaets doot bleven leggen, schepen vele weder moet ende keerden weder in de steenen huysen.

De vyandt aldus van 't ordinary garnisoen, sterck wesende 529 copperen, van 't fort ende stadt afgeslagen wesende, ontboden wy de schepen van Bantam ende 't eyland Onrust, deden 200 bootgesellen aen lant comen, wapenden d'ongewapende burgerye ende ambachtslieden. De bolwercken Peerl, Saphier ende de gardijnen, daer men over cost loopen, lieten met rieden palissaden besetten, gelijck mede de stadt; staken den brant in de verlateen rieden huysen, ende raseerden dat ons hinder mochte doen ende de vyanden voordeel geven.

D'Engelsen, die tijt genoech hadden omme te bergen al watter in haer huysen was, verlieten deselve met groote partye quaet boscruyt, 200 musquetten, eenige sabels, touwen ende veel rommeling, medenemende dat haer best aenstont. 't Quaet cruyt lieten wy in de rivier werpen ende 't geweer scheep brengen, omdat het in des vyants handen niet soude comen. Den 26en des nachts leyden wy 50 copperen, soo burgers als soldaten, in dese huysen, om die te beschermen, maer alsoo deselve

niet conden defenderen ende genoech met de stadt te doen hadden, wierden genootsaect 't selve volck op versoek van de burgers in de stadt te laten. Des nachts tusschen den 27 en 28 Augusti geraecten d'Engelse huysen mede aen brant, doch het packhuys, daer de touwen in lagen, bleef noch onbeschadicht. Haer wierd geraden dat de touwen in de revier souden laten schieten, maer wilden 't niet doen; seyden dat daertoe geen ordre hadden. Dese huysen verbrant wesende, deden wy de mueren mede raseren om voor te comen dat de vyandt binnenden deselve niet soude comen legeren ende de stadt benouwen. 31en Augusti quam hier van Bantam 't Engels jacht de *Duyve*, omme haer volck, sijnde 3 Engelschen, met 10 swarten ende goederen, te lichten

Naedat de hevige moet van de vyandt wat gecoelt was, vonden wy goet de punten de Saphier ende Peerl met houtwerck voor aenloop te verseeckeren, verhoogen ende vergrooten, welck in een maent gedaen is, in sulcker voegen dat vry wat beter dan te voren gedefendeert connen werden.

's Nachts tusschen 10 ende 11 September is de vyandt binnenden scheut van een pistool aen de stadt geaprocheert, alwaer hem begroeven. Hadden in een nacht sooveel hout ende geclooven riet aen malkanderen byeen gebracht, dat achter 't selve van grof geschut scheutvry waren. Den 12den ditto lieten hierop een uytval doen met 65 soldaten, enige Japonders ende Mardickers, onder faveur van 150 musquettiers, op de wal staende. D'onse trocken tusschen 't leger van de vyandt van achteren in voornoemde aproche, dreven 2 a 300 oft meer vyanden daeruit, ende sloegen 30 a 40 op de plaatse doot. Doen de vyandt aen 't vluchten was, vielen de Chinesen met sulcken menichte uit, dat het wonder om sien was; staken d'aproche in brant, ende brachten veel goet in de stadt. Van d'onse wierd, Godtlof, niet een gequetst.

's Avonts den 21en September begost de vyandt met groote macht by de reduyt Hollandia t'approcheren, terwyle rontomme de stadt ende fort loose alarm maeckten, om voor te comen dat haer naerdering niet souden verhinderen ende de reduyt Hollandia assisteren; brachten ladders ende rammen by de wercken om de reduyt te beclimmen oft de mueren door te rammen, onder faveur van eenige die continualijk met lange roers tegen de reduyt schooten, maer door d'onse, die 24 sterck op de reduyt waren, wierd soo goede tegenweer gedaen, dat de gantsche nacht de geheele macht afkeerden, al haer cruyt verschoten ende de

vyandt niet anders vorderde dan dat hun op vijff plaatzen begroeuen ende met houtwerck tegen ons geschut verseeckerden. 's Morgens den 22en resolveerden de reduyt t'ontsetten ende de naerdering van den vyant te verhinderen; vielen uit met 300 soldaten, 100 burgers ende groot gevolch van Mardickers ende Chineesen, ende dreven de vyandt uit alle haer aproches tot in heur leger met groot verlies van de hare; ja een groote menichte vluchten met vliegende vendels uit haer leger; alle de naerderingh die meer dan op thien plaatse begost was wierd geraseert ende verbrant, gelijck mede de scheutvrye huyskens op de reviere by de reduyt gebracht. Wy houden seker te wesen, datter tot desen dach wel 12 a 1300 vyanden dootgebleven sijn; de gevangene seggen 2 a 3000. Van onser syde 12 Nederlanders, met weynich Chineesen ende Mardickers . . ." ¹⁾.

Hiermede schijnt de kracht van den vijand gebroken. „Van dry bysondere gevangenen ²⁾ verstaende dat 't meerendeel van des vyants leger in voorgaende riscontre gebleven gestorven ende verloopen was, ende de resterende ten hoochsten, met de dragers, niet meer dan 3 a 4000 sterck waren, daervan vele herrewaerts ende derrewaerts in 't bos liepen omme haer cost te soeken, resolverden wy t'onderstaen off de vyant uit sijn leger (welck in twee quartieren aan d'oostsyde van de stadt lach) souden connen slaen. Tot desen eynde brachten in 't velt, den 21en October, onder 't gebiet van d'heer Jacques Lefebvre als velt-overste, 24 ruyters; 6 compagnien soldaten, yder van 70 coppen; 3 compagnien burgers, yder van 70 coppen; 3 compagnien Japonders ende Mardickers, yder van 70 coppen; 260 van des Compagnies lijfeygenen tot pioniers; 700 gewapende Chineesen, ende omtrent 800 byloopers; 42 bosscheters ende bootsgesellen met vierwercken, met 200 byloopers van de burgers slaven; t'samen 2866 coppen. Terwyle dit volck buyten de stadt in 't velt wierd gebracht, sijn twee gesloten schiampans ende 7 schuyten ende boots, daerop 150 bootsgesellen waren, des vyants leger genaerdert, ende terwyle sonder ophouden geweldich tegen malkander schoten, is 't ander quartier door d'avangarde (sijnde 2 compagnien soldaten ende 1 compagnie burgers, met noch een andere troupe van 3 compagnien Japanders ende Mardickers) aengetast, vermeestert ende

1) V, 95 (vgl. 129 noot).

2) Versta: van drie gevangenen afzonderlijk.

de vyanden daeruit gedreven. 't Vendel van de Japonders was eerst op des vyants werck; de Chinesen was mede belast aen te trecken, maer lieten 't nae ende bleven in ordre staen. Voorsz. avangarde vorder naer 't tweede quartier (daer de veltevorste tommagon Bouraxa lach) matcherende, wierd de gewapende Chinesen andermael belast aen te trecken. Soo haest dese ordre bequamen liepen met sulcken furie soo tref-felijck aen, dat het wonder om sien was, ende terwyle d'avangarde van achteren in des vyants leger trock ende haer hant tegen hant deden wijcken, braecken de Chinesen aen d'ander syde door des vyants werck, clommen daer op, staecken 't in brant ende dreven de vyanden, soo wel als d'onse op d'ander syde deden, in de vlucht, in voegen dat t'eenemael meester van des vyants legerplaets wierden ende haer 't veld deden ruymen. 't Houtwerck wierd in den brant gesteken ende door 't vier meest geconsumeert, maer d'aerde mosten door de hitte van 't vier ongeslecht laten. Vele van d'onse meenden dat de vyant uit sijn legerplaets soud vluchten, soo haest voorz. troupes souden sien aenkommen, maer bevonden anders: bleven soo lange in haer gesloten werck, totdat d'onse daer mede binnen liepen ende haer met enckel gewelt daeruit dreven ende uitbranden. In dese riscontre sijn omtrent 200 mannen van de vyant op de plaatse ende in de reviere dootgebleven, daeronder de tommagon Bouraxa met sijn outste soon ende veel andere adel. Van onser syde hadden 5 dooden (3 Nederlanders ende 2 Japonders), ende 50 gequetsten, daeronder 26 Nederlanders.

De volgende nacht sonden omtrent 50 stucx cleen vaertuych (te weten 30 van d'onse ende 20 Chineesche praeuwen) nae de rivier Marondo omme des vyants vaertuych aldaer leggende (na van eenige gevangenen hadden verstaen) te vernielen. De Chineesen keerden 's anderen daechs weder eer des vyants vaertuych vernamen; d'onse met eenige burgers ende Mardickers, sterck sijnde omtrent 400 coppen, voeren voort ende vonden omtrent 80 tingans ende 2 goraps, waervan 36 tingans in Batavia brachten ende d'andere verbranden, in voegen dat de vyanden van 200 stucx vaertuych, daermee 't volck te water herwaerts gecomen is, 150 afhandich hebben gemaect.

Den 23en October, eer voorsz. praeuwen, die men sach aenkommen, noch binnen waren, sonden buyten de stadt in 't velt 7 compagnien, te weten 4 compagnien soldaten, 1 burgers, 1 compagnie van 36 Japan-ders ende 1 compagnie Mardickers tot bescherminge van ontrent 4 a

500 Chinesen, 150 lyfeygene van de Compagnie ende eenige onser timmerlieden, welcke sekere boomen naest de reduyt Hollandia staende, souden afhacken, ende d' aerde van de trencheen des vyants ingenomen leger slechten. In 't velt comende, vernamen hoe de vyant haer weder aen ende in de thuyn van Specx versamelt ende de wech met cocusboomen togeset hadden. Hierop resloveerde d'onse by haer selven, sonder ons daervan te verwittigen, de vyant van daer te verdryven. Trocken met voorsz. 7 compagnien in twee troupen verdeylt derwaerts (de Chinesen achterlatende, alsoo niet begeerden mede te gaen, seggende dat geen geweer hadden ende niet gecomen waren om te vechten, maer te wercken). Nae harde wederstand dreven de vyant uit sijn nieuwe legerplaets ende deden d'opgesette cucusboomen door des Compagnies lijfeygene nederwerpen. Ondertusschen versamelden de vyanden met al haer macht byeen, sterck ontrent 3 a 4000 coppen nae eenige oordeelen, doch andere beelden haer in datter wel 10 a 20000 waren, met 2 a 300 paerden, ende nieu secours bij den vyant gekomen most wesen, welck grooten schrick onder d'onse (die veele haer cruyt verschoten hadden) veroorsaechte. In 't aftrecken liepen de slaven met harden pas deur; d'ariere garde keerde door onervarentheyt met een swier, trommelslach ende harde pas; hierop trocken de vyanden in een halve maen met groote menichte aen. In 't eerste wierde d'avangarde (die in 't aftrecken d'arriere garde was geworden) met ordre gestut, doch alsoo dese ordre mosten breecken in 't passeren van een dam aen 't slootjen by de thuyn van Specx, ende dat ondertusschen d'andere troupe haer t'eenemael (sonder eenige reden oft noot) in de vlucht begaf, haer geweer wechwerpende, soeckende heur in de twee schiampans, op de reviere leggende, te salveren, trocken mede, gelijck d'andere, met disordre op de vlucht, meest alle sonder geweer seer schandelijck deurloopende, totdat de vyanden door 't grof geschut van de schiampans ende de stadt getreft wordende, vanselfs bleven staen. Soo clouck waren geweest ende met groote troupen inval hadden gedaen, qualijck een van d'onse souder afgecompen hebben ende tot in de stadt, ja verder hadden sonder wederstant connen gaen, alsoo niet één gesont soldaet in de stadt ende 't fort was, ende 't volck van de praeuwen noch niet binnengecomen waren. Onse ruyters droegen haer oock seer qualijck, liepen 't voetvolck onder de voet. In dese riscontre ende disordre sijn van d'onse dootgesmeten ende in de revier ver-

droncken 56 soldaten ende 4 burgers; daerenboven waren 20 gequetste voor de disordre binnen gebracht; 140 soldaten ende burgers keerden weder sonder geweer, soodat de vyandt 200 stucx mosquetten, piecken, harnassen ende andersints van d'onse becomen heeft, doch niet min dan 1 a 200 sijnder van de hare gebleven. Dit ongeval heeft vele van d'onse vrywat verslagen. 't Afhacken van boomen ende 't werck dat voorgenomen hadden te slechten is door dese disordre naergebleven; ende de vyandt heeft datelijck weder aengevangen de wech by de thuyn van Specx (sijnde omrent een half mijl van 't fort) met d'afgeworpen cocusboomen te sluyten ende sijn leger aldaer weder opnieuw neder te slaen" ¹⁾. — Bij het afsluiten van den brief is dus Batavia nog altijd belegerd; naar 't schijnt, door een grootere macht dan te voren. „Bovendien werden noch allerhartst gedruckt met een extraordinarie sieckte ende sterfte van de roode loop, die gedurende dese belegeringe hart regneert, ende dat insonderheyt, ja beycans alleen, onder de soldaten ende bootsgesellen. Des Compagnies lijfeygenen, gevangenen ende Chineesen hebben daervan geen noot; weynich sterfte isser onder haer. Van 't garnisoen sijn ons in de maenden September ende October afgestorven 157 personen (soldaten ende bootsgesellen), ende daerenboven 72 in den oorloch gebleven. Tsedert primo November 1627 tot ultimo October 1628 sijn in Batavia overleden 395 personen, ende daerenboven 235 op de schepen aldaer te reede leggende. U. E. dienen Indien met den eersten wel te secunderen van cloeck volck Tsedert de tocht door die van Bantam jongst op Batavia gedaen, ende in dese tegenwoordige belegeringe, sijn genootsaect geweest meer dan 4 a 500 bootsgesellen van de schepen te lichten ende tot versterckinge van 't garnisoen in Batavia te gebruycken. Vele jongens loopender onder, waervan thien qualijck tegen een cloecke Javaen souden connen bestaan" ²⁾.

Een brief van 17 November 1628, per *Leeuwinne*, meldt dat het inderdaad een nieuw leger van den Mataram was tegen 't welk men laatstelijk gevochten heeft, de een zegt van 5000, de ander van 15000 man, „onder dry hoofden, tommagon Seragulago" ³⁾ met 10.000, Cheydupaty Madura Radja ende Cheydupaty Toposanta met 5000 mannen. Dit nieuwe leger heeft hem in twee verdeylt: 't eene deel is gelegen

¹⁾ V, 99.

²⁾ V, 130.

³⁾ Sura Ngolaga.

aen d'Oostsyde van de stadt, omtrent de thuyn van Specx, ende 't andere in 't Zuydtwesten van de stadt van waer elck sijn naerdering doet ende hun altemet in slachordening breet vertoonen.... 't Gantsche leger van 't Zuytwesten is den 15en in ordre de reduyt Zeelandt genadert (terwyle 't leger aan d' Oostsyde mede aprocheerde), doch hebben haer buyten scheuts weder gelegert"¹⁾.

Den afloop leert men eerst kennen uit een brief van 10 Februari 1629, per *Maria*:

„Tommegon Suragulagul is van den Mattaram gesonden met dier meninge, dat Batavia ongetwijfelt op sijn aencomste door de tommegon Bouraxa vermeestert vinden soude". Zijn opdracht was, het geld, de kleeden en amfioen die men vermeesterd zou hebben naar Karta te brengen: „maer byaldien Batavia niet verovert was, dat dan den tommegon Bouraxa dringen soude Batavia met gewelt in te nemen ofte haer doot te vechten; ende soo in gebreck bleven, dat haer selffs dootsmyten soude. De Mattaram had mede belast alle de Nederlanders te dooden ende niemand te sparen". Toen hij de nederlaag en dood van Bahoeraksa vernam, was Sura Ngolaga „seer perplex, sloech op sijn borst ende seyde: wat sal ick de Mattaram mynen heere medbrengen?.... Siende geen apparentie omme met gewelt voordeel te doen, resloveerde voorsz. tommegon t'onderstaen off de revier van de stadt soud connen verleyden, omme ons de plaatse door gebreck van water te doen verlaten. Tot desen eynde heeft omtrent een myle te landewaert boven de stadt 30 dagen lang 1000 mannen daechs doen graven, maer siende hoe weynich vorderden ende dat ondertusschen sijn eygen volck van honger ende gebreck vergingh, werd genootsaect dit werck nae te laten ende van Batavia te vertrekken, vreesende dat mede, gelijck 't leger van Bouraxa, verslagen ende verdreven soud' worden.

Twee edellieden, Cheydupati Madura Ragia ende Cheydupati Toposancta, gebroederen, onderleyden de reduyt Hollandia met rammen aen te tasten, gelijck Bouraxa te voren hadde gedaen. Den 27en November, des nachts, quamen by de reduyt in de affgesneden stadt met omtrent 100, ende de volgende nacht met omtrent 300 coppen, maer alsoo ontdeckt ende eenige geschooten wierden, liepen door, haer voornemen

¹⁾ V, 140.

nalatende. Hierop heeft de tommegon Suragulagul de twee edellieden met haer volck doen binden ende by forme van justitie, by ordre van den Mattaram, doen dooden, omdat Batavia niet verwonnen, noch haer niet dootgevochten hadden. Eenige weynige sijn 't hooft afgeslagen, ende d'andere al t'saemen met piecken oft poignaerts doorsteecken.

Nadat dit primo December gedaen was, is Suragulagul de 3en ditto met 't resterende leger van Batavia vertrocken, de doode lichamen tot een spektakel van sijn wreede executie boven d'aerde latende. Hadden wy selffs die lichamen niet gesien, souden 't niet wel connen geloven; 744 doode lichamen sijn daer byeen van d'onse getelt" ¹⁾.

Van de 30.000 man die in het geheel voor Batavia geweest moeten zijn, zouden er niet meer dan 10.000 zijn teruggekeerd; „seer veele sijnder van honger ende ongemack vergaen. Doen 't leger van Bouraxa opgeslagen wierd, liepen die van Sammedangh ende Oucker ('t welck de twee naeste gebuersteden van Batavia sijn, in 't geberchte gelegen) datelijcken voor 't geheel deur, ontboden haer resterende volck met vrouw ende kinderen, verlieten hare woonplaetsen, ende hebben haer in seker geberchte achter 't lant van Bantam begeven, omme de heerschappye van de Mattaram t'ontgaen, alsoo vreesden dat haer doot souden moeten vechten, off dat selfs van de Mattaram dootgesmeten souden worden. Naderhant hebben verstaen, dat de Mattaram voorsz. tommegon Suragulagul met veel edelen mede heeft doen dooden.... De spraecke gaet, dat de Mattaram metten eersten selffs in persoon met meerdere macht wedercomen sal; dat de wegen doet bereyden om groff geschut mede te brengen....

Eer 't leger van Batavia vertrock, waren de twee zeebolwercken mede opgemaect ende gesloten; d'eerste gardijn aan de Westsyde van 't casteel is met een steenen muer omtrent 16 voeten hooch opgetrocken; de tweede gardijn aan de Suytsyde is mede haest met een muer gedaen; d'andere twee gardijnen hopen mede eerlange te voltrecken. De stadt is met 7 reduyten omringet ende wordt voort met cocushoomen gesloten, welck hoope mede welhaest gedaen wesen sal. D'affgesneden stadt wort weder als te voren bewoont, ende sal tot een voorstadt dienen".

Toen Bahoraksa in Augustus 1628 aankwam, heeft Bantam hem

¹⁾ V, 143.

2000 man te hulp geboden, maar Bahoraksa weigerde, „seggende dat selfis machtich genoech was om Batavia te vermeesteren; doch doen harde wederstant vont ende mettertijt de provisie ende amonitie quam te gebreecken, heeft daerna rijs, cruyt, geschut ende roers van Bantam versocht, maer weynich becomen”¹).

De ziekte en sterfte onder het garnizoen zijn verminderd. „In de maent January sijn ons 45 personen affgestorven; verhopen dat het dese maent noch meer verminderen sal”²).

Op Tayouan heeft Nuyts „alsnoch verstoort wesende dat soo grooten affront geleden hadde”, de Singkanders die naar Japan waren geweest, in de boeien doen slaan en hun de geschenken waarmede zij in Japan zijn vereerd, afgenomen. Jaffioyo, met eenige samenzweerders in 's Compagnie's huis „buyten 't fort Tayouhan staende” doorgedrongen, heeft daarop, 29 Juni 1628, Nuyts gevat „ende met koorden, na de Japanse maniere, wel vast geknevelt”. Twee Nederlanders werden gedood en enige gewond. „Uyt het fort wierden in een schuyt, die na de joncken voer, enige Japanders dootgeschoten, maer op 't huys is niet geschoten om den gouverneur Nuyts by 't leven te houden”. De Japanners wilden Nuyts niet loslaten dan op 5 artikelen: 1°. vier Nederlandsche gijzelaars, waaronder 't zoontje van Nuyts, aan boord van hun jonken, „opdat verseeckert mochten weesen dat in see van onse schepen niet beschadicht souden werden”; 2°. de 11 Singkanders vrij; 3°. hun schenkage teruggegeven; 4°. de roers aan boord der Nederlandsche schepen uit de haaks gelicht, „opdat te meer verseeckert mogen wesen dat haer in see niet sullen volgen”; 5°. 200 pikoel ruwe zijde. „Niet tegenstaende d'onse met onthoudinge van eten en drincken de Japanders hadden connen constringeren, heeft den raet van Teyouhan goet gevonden, nadat Nuyts acht dagen gevangen was geweest, de begeerde van dese Japanders ten vollen t'accorderen, omme in Teyouhan, seyt den raet, hantdadicheyt, ende in Japan meerder swaricheyt voor te comen”³.

Gedeeltelijk uit Batavia, gedeeltelijk uit Japan, heeft men voor

1) V, 144.

2) V, 145.

3) V, 148.

Tayouan bijeengehad de schepen *Erasmus, Domburg, Texel, Batavia, Armuyden, Sloten, Diemen, Cleen Armuyden, Heusden, Woerden* en *Chincheu*, eene vloot machtig genoeg om de roovers, ware 't noodig, te verstrooien; „maer alsoo den roover Icquan voor de kompste onser schepen groot mandorijn van Amoy ende admiraal van de seecuste geworden was, vonden d'onse niet geraden macht te gebruycken, noch vorder vryheyt van handel met macht te soecken. Soo haest desen rover groot mandorijn geworden was, vielen hem 200 joncken aff die haer weder t'zee op den rooff begaven". Te Amoy heeft Iquan 76 Nederland-sche gevangenen bijeen, die hij wel tracteert en tot zijn lijfwacht gebruikt; 14 daarvan zendt hij naar Tayanon, „vrientschap aen d'heer Nuyts versoeckende". Nuyts verlangt teruggave van het gestolen schip *Westcappel* met lading, en loslating van alle gevangenen, aan welken eisch Iquan voldoet. Nuyts loopt daarop met 4 schepen de rivier van Chincheu binnen; „bequam door toedoen van Icquan groote partye rouwe syde, maer alsoo veel particuliere coopliden met d'onse in alle vryheyt begosten te handelen ende Icquan vreesde dat daerdoor van sijn disseyn mocht geraecken, deed dese coopliden door sijn volck de toeganck tot d'onse benemen, hare goederen berooven ende hun met slagen vertrecken. Nuyts sich hiervan dolorende, vielen tusschen sijn E. ende Icquan eenige woorden; daerop Iquan d'onse belaste 's anderen daaghs te vertrecken, off dat haer met branders van daer soude dryven . . . Daerna is Nuyts weder met 9 seylen in de revier Chincheu gelopen. Icquan aen 't jacht *Texel* comende is daer van d'onse gehouden, ende aengeseyt dat daer most blyven totdat d'onse den vryen handel verleent wierd; hierop gaff by openbare placcaet alle coopliden licentie met de Nederlanders te mogen handelen. D'E. Nuyts heeft met voorsz. Iquan voor 3 jaren op ons avoy gecontracteert dat jaerlicx in Teyouhan aen de Compagnie leveren sal 1400 picol rouwe syde a 140 tayl 't picol, 5000 picol suycker a 3 realen 't picol, 1000 picol geconfyte gember a 4 tayl 't picol, 4000 witte gilanghs a 14 maes yder, te samen beloopende 300.000 realen schaers; soo meer begeeren te besteden door particulieren, sal 't seer wel geschieden connen. Daertegen sal Iquan 3000 picol peper a 11 realen 't picol ontfangen, ende 't vordere met contant betaelt worden; ende als d'onse de rouwe syde in de reviere Chincheu halen, sullen 10 tayl minder voor 't picol geven. Ons bedunckens en was 't niet noodich dit contrackt te maken: de syde ende

suycker sijn veel te diere gecontracteert; tot dien prijs plegen alle Chinesen die tot Bantam ende Patany te verkoopen" ¹).

Ook Coen's laatste brief, van 18 Maart 1629, per *Grootenbroeck*, handelt voornamelijk over Tayouan en Japan:

„De gouverneur Nuyts schrijft ons soo weynich bescheet, dat geen fondament daeruyt connen vatten, jae dat het schijnt hemselfen schaemt ons de grondige kennisse te communiceren. Wy sijn genegen Nuyts met d'eerst gelegenheyt herwaerts t'ontbieden, dewyle sijn E. natureel niet wel overeen schijnt te comen met sulcken humeur als de dienst van de Compagnie in Tayouhan vereyscht.... Wat wy sullen dienen te doen tot wechneeming van alle d'onlusten tusschen de Japanders en d'onse, connen alsnoch niet adviseeren. Ondertusschen menen wy goet te wesen, dat door syne Vorstelijcke Genade de Prins van Orangien een vriendelicken brieff tot wechneeming van onlusten ende continuatie van vriendschap geschreven ende met eenige presenten aen den keyser van Japan gesonden werde" ²). — Coen bereidt dit voor door bij particulieren directen brief den Prins van de zaken van Tayouan en Japan op de hoogte te brengen ³).

Uit Matarams land geen tijding. De versterking van Batavia neemt goeden voortgang; weldra zullen ook de twee resterende gordijnen voltrokken zijn ⁴).

DERDE HOOFDSTUK.

Tweede beleg van Batavia.

Nu Coen's brieven naar patria ons begeven, zal, voor de overblijvende maanden van zijn leven, uit zijne resolutiën en uitgaande brieven naar diverse kwartieren, benevens uit de eerste generale missive van zijn opvolger, geput worden.

¹) V, 150.

²) V, 163.

³) V, 166 vv.

⁴) V, 164.

Coen's voornemen, Nuyts te vervangen, werd 24 April 1629 door hem ten uitvoer gelegd; de nieuwe gouverneur heet Hans Putmans. In zijn instructie kiest Coen beslist tegen de roovers partij. „t Soude wel connen gebeuren dattet geraden ware een expres ambassade naar den combon ende toutock te senden omme haer aan te bidden onse hulpe om benefens des conincks macht de roovers t'eenemael te verstroyen ende verdryven, ende daertegens in recompense te becomen 't effect van den vryen Chinesen handel. Wy houden dat in Teyouhan onse macht daertoe suffisant wesen sal.... 't Verdryven van de roovers is niet alleen noodich tot vorderinge van den handel, maer oock om te doen continueren de groote visscherye welcke de Chinesen met 4 a 500 joncken omtrent Teyouhan plachten te doen, waervan d'incomste voor desen soo veele bedroeck, dattet garnisoen van Teyouhan 2 maenden van de thiende gespijt conde werden" ¹⁾. — De predikant Candidius krijgt met dezelfde gelegenheid een bemoedigend woordje tot vervolg van „de voortplantinghe van de Christelijcke religie onder dese rouwe ende onbesneden menschen"; reeds heeft hij „veele de gebeden ende principaelle vraechstucken geleert"; Robertus Junius gaat met deze schepen „tot een medehulper in de dienst Godts" ²⁾. — Adriaen de Marees, koopman, die naar Sumatra's Westkust vertrekt, krijgt den raad mede: „Eenige Franssen, Deenen ende andere Europische natien, in alliantie met de Ho. Mo. heeren Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden sijnde, in see bejegenende, sult deselve laten varen ende U haerder niet aentrecken, opdat ghy u handen daer niet aan verbrant ende de Compagnie een moeyte helpt, gelijck voor desen met 't Frans schip *L'Espérance* is geschiet" (1 Juni) ³⁾. — Cornelis Willemsz. Bom, vrijburger van Batavia, die met zijn jacht den *Haring* er op uit vaart om den vijand afbreuk te doen, wordt gewaarschuwd geen bevriende Europeesche natie te molesteren, „gelijck mede geen Indische natien, onse vrunden, geallieerde ende bontgenooten, als daer sijn die van Balimban, Jamby, Andrigiry, Patany, Siam, Cambodja, Succadana, Cotaringe, Benjarmassingh, van vrunden of neutrale plaetse comende ofte derwaarts gaende" (10 Juni) ⁴⁾. — Op 18 Juni een ongewone zaak:

¹⁾ V, 491.

²⁾ V, 511.

³⁾ V, 542.

⁴⁾ V, 550.

een kapitale sententie van den Raad van Justitie die bevestiging noodig heeft: „Alsoo aen den E. heer Generael by den president van den Raedt van Justitie te kennen gegeven was de sententie tegens den persoon van Pieter Jacobsz. Cortenhoeff van Arrakan ende Sara Specx, staetdochterken van sijn E. gemaele, geprononcieert, heeft zijne E., naer voorgaende serieuse overweginge van 't gepasseerde, met advijs van synen Rade gearprobeert d'eenstemmige advysen by de raetspersonen van 't voorsz. collegie over 't begane delict gegeven, als naementlijck dat gemelte Pieter Jacobsz. Cortenhoeff metten swaerde gerecht sal werden datter de doot nae volge, met confiscatie van alle syne goederen, ende Sara Specx in 't stadhuyts met open deuren wel strengelyck gegeeselt, ende is dienvolgende gearresteert, dat men op morgen met d'executie voortvaren zal. Actum in 't casteel Batavia. Jan Pietersz. Coen, Pieter Vlack”¹⁾.

a Eene resolutie die een langen staart zou hebben ! Cortenhoeff en Sara Specx waren beiden buiten echt gewonnen doch door hunne vaders erkende kinderen; de jonkman zoon van een koopman die lang in Arrakan gelegen had; het meisje, 12 jaren oud, door Jacques Specx tijdens zijn jarenlang verblijf te Hirado bij eene Japansche vrouw verwekt, en bij zijn vertrek naar patria Coen aanbevolen, die haar bij Eva Ment als staatsjuffer had geplaatst. Het feit der inbraak en copulatie in zijn huis had Coen in zulk een woede ontstoken, dat hij den onmiddellijken dood der beide schuldigen eischte, zonder vorm van proces; de fiscaal had moeite hem tot reden, en de zaak in eigen handen te brengen. Pieter Vlack (Coen's zwager) approbeert hier zijn eigen onder pressie van Coen uitgesproken vonnis: hij was president van den raad van justitie. Van Diemen (de geheele Raad van Indië bestond thans, met inbegrip van Coen, uit 3 leden) weigerde hardnekking, onder de approbatie zijn naam te zetten. Dat het vonnis bij eenparige stemmen was geveld is later ontkend; de stemmen zouden gelijk verdeeld zijn geweest, doch die van den president Pieter Vlack den doorslag hebben gegeven. Geen voorspraak bij Coen mocht baten; „het scheen een plague van Godt”, schrijven later predikanten en kerkeraad, „dat hy, die een soo grooten justicier altijts geweest is, hierinne soo verre afdwaelde”²⁾.

1) V, 751.

2) Verantwoording van den fiscaal van den Heuvel, 1631, en kerkeraadsbrieven van 20 Nov. 1629 en 29 Jan. 1631 (zie de Jonge V, p. LXXXIV).

a 03431952 p. 2

Gouverneur-Generaal geworden, weigerde Specx later aan de avondmaalstafel aan te zitten met de rechters die het vonnis hadden geveld; de kerkeraad ontzegde hun daarop, aan de avondmaalsviering deel te nemen. Dit ging den XVII te ver, die beiden Specx en den kerkeraad streng berispten, den gouverneur-generaal, omdat hij, zich over de procedure van een ordinaris rechter bezwaard gevoelende, kerkelijke censuur had uitgelokt in plaats van zich te wenden tot XVII en Staten-Generaal; den kerkeraad wijl hij zich verstout had te treden in het ambt der overheid, en zich gequalificeerd als directeurs der conscientie van de justitie, die God de Heer oordeelen zal¹⁾.

Wij keeren tot Juni 1629 terug. De opperkoopman Willem Jansz.²⁾ krijgt voor Japan de boodschap mede: „Byaldien eenige groote van Japan met U. E. in discours quamen over de souverainiteyt van Teyouhan, den gepretendeerden vryen handel der Japanders ende 't geene dienaengaende meer mocht worden versocht, sult op alles seer spaersaem antwoorden, met beleeftheyt ende modestie aennemen de saecke by d'heer Generael voor te dragen ende te helpen bevoorderen dat de Japanse natie contentement sal worden gedaen, ende op 't soetste d'affhandelinge van soo capitale puncten aan d'heer Generael in Batavia refereren (22 Juni)"³⁾. — „Batavia", wordt Hans Putmans 22 Juni ingelicht, „wordt opnieus van de Mattaram gedreycht; de geruchten loopen dat groote preparaten te oorloge doet; dat met 70 a 80.000 man aff comen sal. Wat ons aengaet, sijn sijn aencomste getroost"⁴⁾. — Adriaen Block Maertsz. krijgt opdracht, met drie schepen naar Tegal te loopen „om de pady ende rijs aldaer in voorraet sijnde haer affhandich te maecken, alsoo vastelijck vertrouwen, dat by goet succes des Mattarams desseynen daermede souden gestut worden" (26 Juni)⁵⁾. — Bij resolutie van 31 Juli wordt voor Soerate en Perzië bestemd een kapitaal van f 1.100.000 in contant en f 550.000 in koopmanschappen, „waermede den eysch voor 't vaderlant ende Indien soude

¹⁾ Ibid., LXXXV (brieven der XVII van 23 Nov. 1631).

²⁾ Niet te verwarren met den gelijknamingen Raad van Indië, die is gerepatrieerd.

³⁾ V, 555.

⁴⁾ V, 559.

⁵⁾ V, 565.

connen werden gesuppleert" ¹⁾). — Brief aan den opperkoopman Vapour, te Agra: „Adviseert ons in 't breede wat in 't hoff ende rijck van den coninck van Hindostan voorvalt, hoedanich 't selve sy, by wat forme geregeert wort, mitsgaders d'apparentie van oorloghe ofte vrede, en hoe desen coninck tot onse natie genegen is" (18 Augustus) ²⁾.

Van nu aan houden de brieven op en hebben de resolutiën nog maar één onderwerp: het nieuwe beleg:

„Alsoo op heden eenige voorloopers van des Mattarams leger in 't velt omtrent de stadt sijn vernomen, wert goet gevonden d'heer Adriaen Block Maertsz. 't toesicht in de stat te bevelen, omme met advijs van schepenen ende crijchsraden in 't voorvallende prompte ende goede ordre te stellen, de burgerij onder behoorlijcke officieren ende in wijcken te verdeelen, daer hun by alarm off andersints sullen hebben te vervoegen" (resolutie van 22 Augustus) ³⁾. — 25 Augustus vertrekt Dirk van der Lee naar Bantam, „omme t'onderstaen hoe sich die van Bantam in dese gelegentheyt houden" ⁴⁾. — Anthonio Caen, oud-baljuw van Batavia, wordt met een tingan naar de rivier van Ontong Java gezonden, „omme den tommegon van Bantam, die sich aldaer met een goel getal volc onthout, te begroeten, ende onder dat pretext te vernemen hoe die van Bantam met de Mattaram staen (30 Augustus)" ⁵⁾. — „Den vyandt voorleden nacht de reduyt Hollandia aen d'oversyde van de revier tot binnen scheut van een pistool genaedert zijnde, waerdoor den toeganck tot voorsz. reduyt, soo hem daer voorder versterckten, wellicht soude beletten offte ten minsten seer incommodeeren, wert by d'E. heer Generael ende raeden met advijs van de crijchsofficieren gearresteert, dat men sonder dilay op naemiddach met een compagnie van 100 soldaten, eenige Mardickers ende Chinesen over de revier trecken sal, omme den vyandt onder faveur van 't geschut van de reduyt ende chaman, mitsgaders een goede troupe musquetterye, uyt sijn werck te slaen ende 't selve te slechten" (8 September) ⁶⁾. — „Alsoo die van des Mattarams leger de nacht verleden soo aen d'Oost-, Zuyt- als Westcant

¹⁾ V, 762.

²⁾ V, 599.

³⁾ V, 765.

⁴⁾ V, 767.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ V, 769.

van de stadt eenige onser buytenwercken ende reduyten soo geaprocheert sijn, dat met hare trencheen tot binnen scheut van de musquetten liggen, draecht sijn E. den Raet voor, off oock geraeden zy eenige uytvallen op des vyants werken te doen. D'eenstemmige advysen van de crijchsofficieren gehoort hebbende, te weten dat d'uytvallen dange-reux zijn, ende wellicht meer swaricheyt als voordeel van te wachten is; dat den vyant geen middel gebreeckt om altijt weder te naerderen, ende dat de gemelte aproches ons alsnoch soo hinderlijck ende schadelijck niet zijn omme daerop met hazard yets t'attenderen, wert by d'E. heer Generael ende synen raedt goetgevonden de saecke wat aen te sien" (11 September)¹⁾. — „By d'E. heer Generael persoonelijck de ronde gedaen sijnde ende des vyants werken alomme besichticht hebbende, draecht sijn E. de Raedt voor, dat men nootsaeckelijck des vyants aproches, ende voornamentlijck ontrent de reduyten Bommel ende Weesp, sal dienen te stutten, 't sy dan met eenige tegenwercken off selffs d'aproches aen te tasten, te verbranden ende den vyant daeruyt te dryven, off dat apparent, soo daertegen niet gedaen wert, den vyant de gemelte reduyten sal affsnyden, ende wellicht met syne werken tot op de riviere tegen de stadt sal naerderen, is by den Raedt geadvi-seert, dat men op morgen een preuve op den vyant sal doen om t'onder-leggen off men sijn werken sal connen verbranden" (17 September)²⁾. — En dan de laatste resolutie door Coen geteekend, 18 September 1629: „Wert gearresteert, dat men tegen een of twee uyren naemiddach, als den zeewint doorwaeyt, d'aproches tegen de reduyten Bommel ende Weesp tegelijk sal aentasten, tot welck exploit geordonneert worden twee troupen van 25 a 30 bootsgesellen om den brant te stichten, yder gescondeert met 60 soldaten, soo piecken als musquettiers, onder goede hooffden, neffens 25 a 30 Mardickers ende sooveel Japanders, met eenige byloopers van Chinesen, alle onder 't faveur van omtrent 150 musquettiers, soo op de reduyte selffs als achter de vleugels aen de reduyten van leggers opgeset. Hiertoe verleene den Almogenden zynen zegen".

Deze resolutie is genomen bij het krieken van den dag, nadat 's avonds te voren het advies der krijgsofficieren op het denkbeeld van

¹⁾ Ibid.

²⁾ V, 770.

Generaal en Raden was ingewonnen. Over de uitvoering vermeldt het Bataviaasch dagregister:

„Des morgens vroech heeft men alle de vuirwerken, granaten ende pickcransen wel doen claermaecken; ondertusschen sijn de soldaten uyt het casteel naer de ronduyten¹⁾ gemarcheert by troupkens van 3 a 4 man ende sonder eenige wapens ofte musquetten, omme den vyant niet te waerschouwen. Insgelicx sijn de borgers mede gecommandeert, oock een partie Chinesen. Alle het geweer wiert stillekens in cleyne schuytgens ofte prauwen achter onse reduyten ingebracht. Dit duerde tot ontrent de clocq één uren op den middach, doen d'onse heel claer waren. Mit dat de clock sloech was den aenval in deser maniere:

Eerst een partie van varent volck met granaten ende vierwerken, die soo onversaecht aenvielen dat het een wonder was, daerop datelijck tot ontset de soldaten, mosquettiers ende Chinesen, een 2 parthijen. Over de eene parthije was als opperhoofd d'heer Antony van Diemen, raet van Indien, d'ander den capiteyn majoor Adriaen Antonisz. Door het gedurich schieten ende stout entré van d'onse is den vyant op de vlucht geraeckt, zijnde naar ons geadviseert is ontrent 8000 sterck. Datelick den brant aan alle canten in des vyants werck gesticht, doch alsoo d'onse sagen dat den vyant vast byeen vergaerde ende onse parthye maer ontrent 4 a 500 man sterck was, sijn weder nae de stadt geretireert. Doch alsoo den brant niet voortginck alsmen 't gemeynt hadde, sijn van dien avont heel sterck weder in 't voorschreven werck met hare vaendels gemarcheert, daerin d'heer Generael euvel tevreden was. Men seyt datter by den vyant wel 300 sijn doot gebleven ende by onse natie niet meer dan 2, ende eenige swarten en Chinesen doot ende gequetst; bequamen een metalen stuck geschut, piecken ende bassen. Des nachts heeft den vyant alles weder gerepareert dat verbrant was ende dat onder een vreesselicken slachregen die meest alle het vuyr uytblusten.

Op dato cregen tydinge van een borger met syn sloupe comende van Angier, dat Jacques Specx, raet van Indien, met 't schip *Hollandia* ende 3 jachten in de straat Sonda was, ophebbende 600 coppen die alhier wonder wel te passe quamen.

19 September sijn alle vuirwerken belast claer te maecken om een

¹⁾ Redouten.

tocht te doen op de werken van den vyant aen de Oostzyde.

20 September is een gevangen becomen; claecht seer van armoede en honger. Op dato is den capiteyn majoор door sijn knie geschoten, daer de heer Generael heel om verstoort was.

Ditto des nachts is in den Heere gerust den manhaften wesen ende gestrengen Heer Jan Pietersz. Coen, gouverneur generael, naedat hy een tijt lanck aen de loop gegaen hadde, een weynich sieckelick gegaen, seer subijt stervende aen een hartvanck, sommige souden seggen aen 't spasmus. Godt Almachtich wil hem ende ons altsamen genadich sijn ende een salige verrySENISSE geven. Op dato was sijn huysvrouwe in 't kinderbet van een jonge dochter out 4 dagen.

21 ditto 's morgens isser een schuyt affgeprest om d'heer Specx datelijck aen lant te brengen. Men heeft alle noodige preparatie tot de begraeffenis gemaect. d'Huysvrouw van den heer Coen was op dato heel sieckelick. Des naemiddachs sijn de 4 schepen op de rede gearriveert. Omtrent den avont is de heer Specx aen lant gecomen ende door de raeden van Indien gewillecomt. Op dato approcheerden den vyant soo dicht dat men een steentgen in haer werck can werpen.

22 ditto 's morgens is de begraeffenis van den heer Generael geschiet in deser manieren:

Eerstelick marcheerde vooruyt de borgerye meest in den rouw, zeer statelick met 27 geleden van vieren; daernaer volchde een compagnie soldaten van de besaer 100 man sterck; daernaer een compagnie uyt het casteel van 27 geleden van 5 man; daernaer volchde het paert van den heer Generael seer statelick met swart fluweel behangen, ende wiert geleyt by den stalmeester ende sijn camerlinck; daeraen de commissaris van der Lee, dragende sijn wapen; daeraen volchde Job Christiaensz. Grijph, dragende sijn helmet ende een zwarte pluym; hierop volchde den oppercoopman Nachtegael dragende sijn staffe ende veltstock; doen den oppercoopman van der Burcht dragende sijn iseren hantschoenen; alsdoen den commandeur van den Broeck, dragende sijn sporen; daeraen d'heer ontfanger¹⁾ dragende sijn pedarm; hierop volchde het lijck ende doode lichaem van den heer Generael, gedragen wordende van vier oppercoopluyden, den capiteyn van de burgerye, 3 luytenants ende schippers van de schepen; achter

¹⁾ Cornelis van Maseyck, ontvanger-generaal.

het lijck volchde de heer Vlack, sijnen swager ende den coussijn, daer-aen d'heeren Specx ende Raemburch, Blocq Martensz. ende den ambassadeur van Hasselt¹⁾; alsdan den raet van justicie achter den raet van schepenen; doen de heeren weesmeesteren. Het lichaem was geleyt in een campher kiste ende wiert begraven in 't stadhuyts, dat alsnu wel een jaer tot een predickplaets is gebruyckt geweest. Alsdan wiert geweldich rontom 't casteel ende stadt geschoten.

Op heden is weder een gevangen Javaen binnengebracht; de clachten sijn al van groten honger. Wie datter in plaatse van d'E. heer Generael Coen sal succederen is noch onbewust.

24 ditto is by provisie tot Generael gecoren d'heer Jacques Specx, ende is met al de soldaten ende borgers geauthoriseert in 't openbaer"²⁾.

Tot zoover enige der sparsa, waaruit Jacques Specx zijn eerste generale missive, van 15 December 1629, opbouwt. Na aan Coen's laatsten brief van 18 Maart herinnerd te hebben, gaat hij voort:

„De geruchten liepen sterck, dat de Mattaram groote preparaten dede omme met meerder macht wederom sijne aenslach op Batavia te hervatten. De coningen van Cheribon, soowel den ouden als den jongen, gaven secrete advysen ende waerschouwingen, dat men hier op sijn hoede soude wesen, alsoo de gantsche macht van den Mattaram seeckerlijck te verwachten hadden, 't welck van over ende weder varende Chineesen oock geconfermeert wiert; alle welcke geruchten de noodige fortificatie sulcx deden behertigen, dat de stadt rontsom met cocosboomen, soowel aan d'oostsyde langs den aerden wal als aan de westsyde langs de stads riviere besloten wiert; ende om tegen sulcke dreygende macht te mogen bestaan, wierden alle reduyten ende wachtplaetsen versterkt, mitgaders tegen geschut ende schietgeweer versien; de punct Utrecht, leggende op de naeste gracht aan de reduyt Gelderland, wiert vergroot ende met 2 halve cartouwen versien; voorts tusschen de reduyt Hollandia wiert een houte wambas, de Sterre genaemt, ingelecht; andere vier dergelycke houte wambaysen

¹⁾ Jan Lucasz. van Hasselt, door den shah van Perzië benoemd tot zijn resident in Nederland (V, 756).

²⁾ Heeres, *Dagh-Register 1624—1629*, bl. 396—399.

(sijnde tsamen van geheele clappusboomen opgeset) wierden aan de zuytwestsyde van de stadt geset, namentlijck Vianen tusschen Brabant ende Zeelant; ontrent in 't midden van dominé Danckaerts thuyn, op de cant van de cleyne dwarsrivier, Bommel; Weesp ende Buyren tusschen de reduyte Zelant ende 't huys van den ontfanger. Dese reduyten waren qualijck voltrocken als 't volck van de Mattaram verscheen. Goeden dienst hebben dese houten wambaysen gedaen ende bysonder groote verseeckeringe voor 't bestiael van de Compagnie als borgerie gegeven, daerop den vyant oock zijn force gebroocken ende door deselve oock belet is geweest tegens de stadt tot op de westcant van de reviere t'approcheren. 't Optrecken van de gardijnen van 't casteel met craelsteen wierde oock dagelicx gevoirdert, omme tegen alle periculen sooveel mogelick te mogen bestaan" ¹⁾).

Volgt relaas, hoe 16 April 1629 van Tegal een Javaan Warga aankwam, met brieven van zijn heer den tommagon van Tegal, uit naam van den Mataram vrede aanbiedende. Hij zeide: *Radja Mattaram minta ampon*, „'t welck te seggen is: den Coninck Mattaram doet u bidden om vergiffenis". Men zeide hem toe dat de lieden van den Mataram vrij en onverhinderd mochten komen handelen. „d'Uytcomste ende gevolch van saecken hebben bethoont, dat dese humble besendinge maer en is geschiet om onder pretext van vrede niet verhindert te worden groote partye rijs ende pady te amasseeren, deselve te water in de rivieren van Pamanucan ende Crauwang te brengen, ende alsoo 't leger van den Mataram op Batavia van daer over landt te victualieren, welcke charge aen gemelten tommagon bevolen was".

Om tijding te bekomen wat langs de kust passeerde, werden de jachten *Cleyn Heusden* en *Teyouhan* tot voor Japara gezonden. Op uitnoodiging van den tommagon van Tegal ging de koopman Cornelis Doelman daer aan land. Juist op dit oogenblik kwamen er meer dan 100 prauwen met padi van de Oost voor Tegal aan; op de vraag wat dit te beduiden had, gaf de tommagon ten antwoord, dat hij die padi wilde doen „stooten" en naar Batavia voeren. Ondertusschen verscheen 20 Juni Warga voor de tweede maal te Batavia. Door zeker Javaan die met zijn prauwen mede kwam „ende voor desen by den ontfanger Maseyck gewoont hadde", werd men van des Matarams toerusting in

¹⁾ De Jonge, *Opkomst* V, 146.

het zekere onderricht, waarop Warga in hechtenis werd genomen. Den 27sten Juni ter examinatie gebracht, bekende hij, als spion te zijn gekomen; „de spijscamer was in Tegal; item dat alle geschut ende amunitie van oorlogre alrede een maent voorleden uyt de stadt Mattaram naer Pacalone vertrocken was, daerop het gantsche leger drie weecken daernaer soude volgen, 't welck van daer in een maent gevoechlijck tot voor Batavia conde comen"; het leger zou door twee ooms en een neef van de soesoehoenan worden aangevoerd. Nu werd Block Maertsz. met *Cleyn Armuyden*, de *Kemphaen* en *Cleyne Hope* langs de kust van Java uit kruisen gezonden; den 4den Juli vernielde hij te Tegal, zonder een man te verliezen, 200 prauwen, 400 huizen en een padiberg van 12 roeden lang en 4 breed. „Dese tocht ende onse cruyssende jachten maeckten soo grooten alteratie langs de cust, dat sich niet een prauw dorste vertoonen"¹⁾). 20 Juli vertrok de president Wagenveldt met de *Salm* naar d'Oost, landde bij Cheribon en verbrandde daar evenveel padi als Block te Tegal had gedaan. Desniettemin voer de Mataram met zijn plannen voort; 21 Augustus krijgt de buitenwacht, 3 a 4 mijlen de rivier op geplaatst, zijne voorloopers in het gezicht. „Ontrent 40 ruyteren onderstonden des Compagnies beesten van de stadt af te snyden, 't welck hun door onse ruytery ende de soldaten, die op de beesten pasten, wiert belet ende tot in de voorstadt affbrachten, blyvende onse ruytery op den Heerenwech houden, daerop den vyant wat naerder quam affsacken, sonder nochtans aan den anderen te comen. Tot ultimo dito wiert weynich gewach van den vyant ontrent de stadt vernomen; alleenlijck hebben (naer een groote verthooninge van volck te voet en te peerde, mitsgaders veel vaendelen, vlaggen ende oliphanten) in 't Oosten, Zuyden en Westen van de stadt, verre buyten canonscheut, haer leger nedergeslagen, comende onder-tusschen noch eenige slaven ende Chineesen binnen, die by den vyant waren gevangen geweest ende wederom ontloopen, rapporterende van groot getal menschen, peerden, canonnen, maer den rijs begon te mancqueren. Twee Chineesen sijn van hunlieden seer cruel getracteert ende vermoort, hebbende den eenen handen, lippen, neus ende ooren affgesneden ende den anderen van lidt tot lidt ontleedt, met rottangh wederom aan den anderen gehecht, ende soo beyde, den eenen op een

¹⁾ De Jonge V, 150.

vlotgen langs de rivier ende den anderen te voet, naer de stadt gesonden; daer wiert gepresumeert dat dit deden om de Chinesen ende ons een schrick aen te jagen, doch contrarie maeckten onder de Chinesen een groote verbitteringe".

Den 8sten September 's ochtends wordt men gewaar dat de vijand, „met een tranchée van houtwerck ende aerde opgeworpen", de redoute Hollandia tot op een pistoolschot genaderd is, „latende sijn groot leger soo verre achter, dat met geen schietgeweer conde gediffendeert worden; daerop des naermiddachs een uytval gedaen wiert. Marcheerdent ontrent 100 soldaten ende eenige Mardicquers over de riviere onder 't faveur van des reduyts geschut ende ontrent 200 musquettiers, 't welck soo geluckte dat den vyant met verlies van 15 a 16 dooden daeruyt geslagen ende 't werck in 't gesichte van sijn geheel leger aen die syde geslecht wierdt, sonder datter van onse syde meer als 2 ofte 3 door vervloge cogels wat gequetst wierden.

Den 9, 10 en 11 ditto heeft den vyant sterck gewrocht ende dat almeest by nacht; by dage sach men weynich gewoel . . . Maeckten met menichte hout soo stercke werken, dat met schieten meer cruyt gespilt als schade gedaen wierde¹⁾). Uyt de gevangenen die dagelickx bequamen, verstanden datter in 't leger groot gebreck van rijs was; cleyne appartenie van secours, ten aensien onse jachten, die op de cust hielden, den toevoer beletten. Tsedert dat van Crawang naer Batavia gecomen waren, hadden 't meeste volck geen rijs gegeten, daerover vele begonden te verloopen ende van gebreck te sterven. 't Geschut en conde mede niet wel voort; de buffels waren aff ende veel gestorven.

Den 12 ditto bestonden ontrent 200 Javanen des nachts het houte wambais Bommel te bestormen; 8 a 10 man waren al aen 't climmen, maer wierden met verlies van eenige affgeslagen.

Den 14 ende 15 sach men versheyde karren van 't Oost- in 't Westleger overcomen, daervan eenige met 12, andere met 18 buffels voortgetrocken wierden, sulcx dat men presumeerde 't geschut daerop geladen was. Ondertusschen wrochte den vyant sterck aen eenige batteryen om geschut op te planten ende quam dicht onder de reduyten ende

¹⁾ „Den 11en sijn de trenchees wel naulick by d'E. heer Generael gevisiteert; ondertusschen wierter geweldich op geschoten, principalick op het gesicht van de visite van den heer Generael" (*Dagh-Register*, bl. 395; aldus de misdrukte plaats te lezen).

houten wambaisen Bommel ende Weesp, Hollandia, de Sterre ende de punt Utrecht (Zeelandia ende Buyren wierden noyt gemoyt), waerop in consideratie genomen sijnde, dat den vyant by naerder approchen de reduyten Bommel ende Weesp wellicht van d'andere afsnyden ende ons onbruyckelijck maecken soude, wiert op den 17en goet gevonden, naerdat de heer Generael Coen des vyants werken selve besichticht hadde, de naestgelegen werken van den vyant aen te tasten ende in den brandt te steecken, daertoe ontrent 350 man onder 't commandement van den heer Antonio van Diemen bedectelijck in de gemelte reduyten gebracht wierden, waervan des naermiddachs, als de zeewint begonde te wayen, 25 a 30 man zeevarent volck uyt yder reduynte met branders op des vyants werken aengevallen sijn, die door 60 cloecke soldaten, 30 Japanders, eenige Mardijckers, goeden troep Chinesen wierden gesecondeert. Den vyant hielt eenen tijt sterck tegen, maer wiert eyndelijck van schieten ende werpen van granaten gedwongen sijn voorste werken te verlaten. Den brandt ginck in dese werken dapper aen, doch den vyant hielt in sijne groote achterwerken stal, daer niet op geattendeert wiert. Veel piecken, crissen ende een metalen bus wiert daer verovert. Uyt de becomen rapporten van eenige gevangenen verstont men, dat den vyant wel 2 a 300 mannen in dit resconter verloren heeft. Van onser syden cregen daer, soo Nederlanders, Chinesen, Japananders als Mardijckers, in de 30 gequetst sonder eenige presente dooden, sijnde van de gequetste oock naederhant maer 4 overleden.

Soo haest d'onse retireerden ende den wint wat tijdelijcker als ordinaris affnam, quam den vyant wederom uyt, doende alle debvoir om den brandt te blussen ende zijn dooden te bergen (daer seer ijverigh ende curieux in sijn), ende niettegenstaende daertegen dapper gechargeert wiert, cregen 't vier evenwel uyt, sulcx dat den brandt in de werken tegenover Bommel weynich schade dede; van de werken tegenover Weesp was veel houts verbrandt; continueerden den brant tot in den avont, wanneer door eenen opcomenden regen alles geblust wiert.

Den 19 ende 20 wiert des nachts aen gemelte werken dapper gewrocht ende aen die syde twee batteryen volmaeckt, doch op den dach wiert van de Oostsyde den eersten scheut met groff geschut op de reduyt Hollandia gedaen, sijnde eenen coegel van ontrent 5 pont yser, een maent naerdat sy voor Batavia waren aengecomen. Den capitain

mayor Ariaen Antheunisz. wiert in 't besichtigen van de wercken met een roercogel door sijn been getroffen, doch is Godtloff daervan genesen.

Tusschen den 20 en 21 September des nachts ontrent één uyre is de Heer Generael Jan Pietersz. Coen seer subijt overleden. Sijn E. hadde een geruymen tijt wat gequijnt ende aan loop gegaen, maer altijt sonder maeltijt te versuymen op de been gehouden, gelijck hy noch 's middachs, als 's nachts daernaer quam 't overlyden, hertelijck aan taeffel gegeten, ende des naermiddachs boven op de galerye van 't huys geweest hadde. Tegen den avont overviel hem de sieckte, in voegen dat hy sich ten 7 uyren aan 't leggen begaff, sonder in 't avontgebet te verschynen. 't Gebet gedaen sijnde gingen d'heeren van Diemen ende Raemburch binnen, vindende sijn E. vry swacker als gemeent hadden. Doctor Bontius wiert ontboden, die soo haest hy sijn E. hadde gevisiteert, oordeelde de sieckte van syn E. soodanich dat den morgenstont niet halen soude, waerover goet gevonden wert d'heer Vlack, die sijn residentie op 't huys van den generalen ontfanck hadde, 't selve te adverteeren. Ondertusschen nam de sieckte van den heer Generael sulcx toe, dat men aan verscheyden teeckenen gewaer wiert 't eynde naerby was, gelijck 't selve by den predicanter Hurnius ende doctor Bontius geconfirmeert wierde, waerover de heeren van Diemen ende Raemburch (d'heer Vlack noch niet gecomen sijnde) goet gevonden zijn E. te vermanen ende aff te vraegen, off hem niet noodich dachte op eenige besondere saecken van des Compagnies generale directie ende gouverne van haeren staet in India iets te recommanderen, dewyle sijn E. noch tijt hadde; daerop d'eerste reyse niet antwoorde, ende 't selve hem naderhandt noch eens vermaent sijnde, antwoorde: „Terstont”. Ondertusschen verscheen d'heer Vlack. Mevrouwe sijn gemaele (die maer dry dagen van een jonge dochter verlost was) wiert ontrent ten 10 uyren van d'heer Generael gelegenthelyt gewaerschouwt, die (nietjegenstaende swack was) om'trent ten 11 uyren haren man quam besoecken, ende terselver tijt riep sijn E. d'heer Vlack by hem, recommanderde hem sijn huysvrouw ende kindt, waernaer hy den predicanter Justus Hurnius oock by hem ontboot, die hy naer eenige onderlinge spraecke in 't bysonder nomineerde den persoon welcke hy uytte Raden van India verstandt dat na sijn overlyden in 't generael gouvernement succederen soude, belastende gemelte Hurnius den naem in besloten missive naer sijn overlyden d'aen-

wesende Raden van India ter hant te stellen. Daernaer riep zijn E. d'heeren Vlack, van Diemen ende Raemburch by hem, verhalende in 't corte d'ordre die hy aan den predicanter Hurnius gegeven hadde. De heeren Raden verstanden gesamentlijck wel, sijn E. alleen tot soo absoluute dispositie niet en was gequalificeert, maer insiende zijn swackheyt vonden niet goet daertegen te contesteeren. Seer kort daernaer heeft sijn E. den geest gegeven, hebbende gants weynich woorden, selffs niet tegen sijn husvrouw (die ontrent een uyre voor sijn beddesat) gebruyc. 't Schijnt dat hem de sieckte soodenich overviel, dat geen lust noch crachten hadde om sich met eenige saecken te moyen, jae was apparent dat ten ware de heeren Raden sijn E. selver niet 't vorige aengemaent hadden, dat noch van d'een noch van d'ander yets soude hebben gemouveert"¹).

's Anderen daags wordt orde geraamd tot een zoo eerlijke begrafenis als de gelegenheid toelaat, „ende resolveerden d'heeren Raden van India met de openinge van de besloten missive te supercederen ende deselve in handen van gemelten Hurnium te laten blyven, ter tijt en wyle d'heer Specx, die met het schip *Hollandia* dicht by de wercken en alreede in haesten te willen opcomen versocht was, aan lant soude gecomen zijn; des naermiddachs arriveerde *Hollandia* ter rheede ende compt gemelde heer Specx aan lant".

Den 22sten wordt het lichaam „met behoorlijcke solempniteit en die eere", begraven in het stadhuis, „alsoo de kercke in den vorigen oorloge was verbrant; des naermiddachs wiert bij de heeren Raden van India goet gevonden datter metten eersten wederomme een generael hoofd vereyschte gecoren te werden, ende alsoo heeren Raden buyten competenten getale waren²), resolveerden hun met dry van de gequalificeertste personen te verstercken, welcken volgende 23 ditto geeligeert sijn Jan van der Burcht, oppercoopman van 't casteel, Cornelis van Maseyck, ontfanger generael, ende Ariaen Antheunisz., capitain mayoor van 't garnisoen, dewelcke den 24 ditto gesamentlick mette heeren

1) De Jonge V, 155.

2) „Met dese schepen keeren na 't patria d'heeren raden van India Willem Jansz., Jacques Lefebvre ende Jan van Gorcum. Ultimo Meert passato is overleden d'heer Pieter van Duynen, ende nu onlangs in October is gestorven Jeremias de Meester, soodat nu van 5 raetpersonen ontbloot sijn, waerover voornemen, eerstdaechs eenige bequaeme personen tot versterckinge van onsen raet te assumeren" (Coen aan XVII, 3 Nov. 1628, deel V, 136). — Het was niet geschied.

Raden van India op d'electie van eenen nieuwen generael in besoignes getreden sijnde, heeft den predicant Hurnius syne besloten missive overgelevert, doch deselve in copie¹⁾ ende den genomineerden naem in blanco gelesen sijnde, wiert by eenparige stemmen geresolveert, dat de Generael Coen verder getreden hadde als sijn E. autoriteyt vermochte²⁾, ende dat dienvolgende de verclaeringe van den gemelten Generael Coen gerejetteert ende in geen vorder consequentie soude getrocken worden, dan dat deselve maer één stemme benefens die van de presente raden valeeren soude; waerop de gemelte besloten originele missive geopent synde ende de gemelte heeren Raden elck in 't besonder hun schriftelijcke adviesen in behoorlijcker forme gegeven hebbende, is by eenparige stemmen van de E. heeren Pieter Vlack, Antonio van Diemen, Crijn van Raemburch, Jan van der Burcht ende Ariaen Antheunissz. bevonden dat den heer Jacques Specx tot successeur in 't generael gouvernement op U. E. approbatie geeligeert is . . .³⁾. Den 25ste is zijn E. publijckelijck soo in 't casteel als de stadt geauthriseert ende alle 't volck onder den behoorlijcken eedt gebracht"⁴⁾.

Onderwyl had de vijand zijn batterijen volmaakt en was zoowel van de Zuidwest- als aan de Oostzijde begonnen te schieten, met 9 a 10 stukken. „De reduyt Hollandia wiert verscheyden mael getroffen ende de pannen kap heel schadeloos gemaect, doch Godt loff sonder verlies van volck; die van de Zuydt doorboorden verscheyden mael de champs, die tegen hun wercken in de rivier lagen, met coegels van 24 pont, soo van yser als loot; onder anderen trefften met eenen scheut 4 man ende één doot. Om de West hadden 2 a 3 swaere stucken, met eenige lichte, daermede somwylen soo over 's casteels brugge ende pleyn schooten soo met yseren als looden coegels, die om te verlichten van binnen hol gegoten ende met aerde gevult waren". Er werd evenwel niemand geraakt.

Den 27sten September werd besloten niet tot een algemeenen aanval over te gaan, daar de gevangenen van toenemenden hongersnood

¹⁾ Die Heurnius, vermoedelijc van te voren op de hoogte gebracht, dus gereed had.

²⁾ De bijzondere commissie, 10 Aug. 1617 door dc XVII op Coen verleend (hiervóör, bl. 127) was aan de heeren niet bekend.

³⁾ Coen heeft dus niet Specx aangewezen, of zijne stem zou hier zijn medeteld. Op wien Specx en van Maseyck hebben gestemd, is niet aangeteekend.

⁴⁾ De Jonge V, 157.

bij den vijand gewaagden. De 29sten 's nachts viel de vijand zonder gevolg de redoute Weesp aan en verloor, naar gezegd werd, 190 man. Bij een uitval uit de redoute de Sterre, den 1sten October, toont de vijand weinig courage. Den 2den begint hij af te trekken.

„Een miserable thuysreyse sal dit volck erlangen. Wy hebben 't leger 2 a 3 dagen te landewaert in door diverse cleyne troupen van 10 a 12 sterck doen volgen, die seer vele doode menschen, buffels, verlaten karren ende andere gereetschappen by den wech hebben gevonden; eenige swacke siecken die 't leger niet conden volgen ende weygerich waren mede te gaen sijn van d'onse dootgeslaegen ende andere gevankelijck medegebracht, gelijck mede eenige karren, veel crissen ende andere snuysteryen. In de riviere van Crawang, daer d'onse mede een stuck te landwaerts in waren geweest, lagen de wegen oock met doode lichamen bestroyt, sulcx dat het schijnt de sterfte onder hunluyden hoe langs soo meer toegenomen heeft. Dit is 't gros van 't geene in de jongste belegeringhe is gepasseert, gedurende dewelcke van onser syde in alles 10 a 12 Nederlanders, ende noch minder van Japanders, Chineesen ende Mardijckers door den vyandt omgekommen sijn . . . 't Is gedenckwaerdich dat desen jongsten oorloch soo weynich alteratie in de stadt onder alle de inwonende natien gecauseert heeft. Alles heeft sijn voege ende ganck gehad ofter geen vyandt waere geweest, daerin de Bantammers, die somwylen de plaatse ende des vyants leger quamen besichtigen, hun ten hoochsten verwonderden”¹⁾.

VIERDE HOOFDSTUK.

Besluit.

Coen is een werkzaam, „kloeck en verresiende”²⁾, onvermoeid, onverschrokken, getrouw, in volle openhartigheid eigenbaatzuchtig, en een hardvochtig man geweest. Een sterk exemplaar van den Nederlandschen calvinist, die in voorspoed 's Heeren zegen ziet. Zijn bedrijf ligt open; van huichelarij, van baatzucht in het kleine, is daarin geen spoor te

¹⁾ De Jonge V, 161.

²⁾ Pieter van Dam (ed. Stapel), 1e boek II, 107.

ontdekken. Wij vragen niet hem te beminnen, maar hij heeft recht, begrepen te worden.

Hij heeft veel willen bereiken, en slechts een deel daarvan mogen verwezenlijkt zien. „Aan plantagebouw met slaven [door kolonisten] op eenigzins ruime schaal was in Coen's tijd niet te denken", heeft men opgemerkt¹). Ik antwoord: en La Plata? En Brazilië? En Virginië?

Plantagebouw met slaven was in Coen's tijd niet alleen mogelijk, maar heeft gemeenschappen opgebouwd die bloeien en zich handhaven konden. In streken van Amerika, wel te verstaan, waar geen inheemsche maatschappij van enige beteekenis te verdringen viel en de belangen eener geprivilegieerde handelsvennootschap, die aan die inlandsche maatschappij, gelijk zij was, geld verdiente, dus ook niet in den weg konden treden. Coen heeft denkbeelden die — adres aan Usselincx — in zijn tijd natuurlijk product der omstandigheden waren, willen toepassen in een wereld waar zij mislukken moesten door het enkele feit reeds dat die wereld niet leeg was, en niet leeg (of in haar geheel tot slavendienst verplicht) te maken. Java was geen Banda. Tegenover de inlandsche maatschappij staat Coen met een volledige gevoelloosheid niet alleen maar ook met een volledig wanbegrip. Hoe, in Compagnie's Indië, dit wanbegrip eerst heel zoetjes aan, en door welke oorzaken het voor eenig begrip plaats maakte, heeft De Haan zelf in voortreffelijke bladzijden zijn *Priangan* geschetst²).

Vooralsnog had hij niet meer bereikt dan dat het volk, dat bestemd was de inlandsche cultuur niet op te heffen, maar met haar samen te werken, van de plaats die hij het in Indië bereid had, niet kon worden weggedrongen. Hij had Batavia gesticht tegen den wil van een naburig, en het gehandhaafd tegen dien van een verder verwijderd, maar veel machtiger inlandsch vorst. De Compagnie won in aanzien 't geen de Mataram inboette. Bantam staakte alle vijandelijkheden en liet weder de vestiging eener Nederlandsche factorij toe. Op dit oogenblik zou de Compagnie haar (nog volstrekt nominaal) gezag over de binnenlanden van hel „koninkrijk Jacatra" tot een werkelijkheid hebben kunnen maken: Soemedang, Oekoer en drie andere Preanger districten zochten haar steun. Plichten op zich te nemen tegenover het binnenland evenwel

¹⁾ De Haan, *Oud-Batavia* I, 62.

²⁾ *Priangan* I, 144* vv.

lag nog geheel buiten het gezichtsveld der Bataviasche regeering. Die van Soemedang en Oekoer, liet zij weten, mochten zich te Batavia vestigen. In 1632 bezocht de Mataram deze lieden met een strafgericht: 1260 opstandelingen met hunne vrouwen en kinderen werden naar Karta gesleept en de mannen allen ter dood gebracht.

Het rijk waarvan Coen gedroomd had: waarin vrije Nederlanders, kloekemannen, eerbare vrouwen, te midden van inlanders een dagtaak konden vinden, is eerst in de 19de eeuw ontstaan. Het is een ongemeene verbeeldingskracht geweest, die er, van 1613 af zoo niet eerder, van dromen kon. De V. O. C. kon zeker het denkbeeld niet verwezenlijken. Zij kon geen zelfstandige medewerkers gebruiken, slechts dienaren, wier trouw, naar zij vreezen moest, bij aanraking met eene vrije burgermaatschappij bezwijken zou. Zij zal, in haar reglement op den „vrijen” handel van 1631, van Coen’s reglement (waarin zijn eigen ideaal toch ook maar gebrekkig was uitgedrukt) de parodie leveren.

Met Specx wilden de XVII niet van doen hebben. Het voorbijzien hunner commissie van 1617 hoog opnemend, en Specx’ persoon niet hoog waardeerend, hebben zij diens bevestiging tot twee malen toe (1630, 1631) verschoven, en in 1632 een gouverneur-generaal hunner eigen keuze benoemd, „overmits het overlijden van onzen vorigen gouverneur-generaal, Jan Pietersz. Coen”¹⁾: den bewindhebber Hendrick Brouwer. Eer zij dezen bereid vonden zich voor drie jaren te verbinden, hadden zij Coen’s successie de Carpentier aangeboden, toen voor Compagnie’s zaken in Engeland; maar deze had haar afgeslagen. Een van de dingen die zij Brouwer in het bijzonder opdragen is, de strenge naleving te verzekeren van het reglement op den vrijen handel, dat zij in hun najaarszitting van 1631 hadden vastgesteld. Vrijburgers zouden uitsluitend gevestigd mogen zijn te Batavia, Amboen en Banda, en alleen mogen varen op Pegu, Arrakan, Bengalen, Patani, Cambodja, Siam, Cochinchina, Solor, Makasser: altegader plaatsen, waar toen de Compagnie niet of niet meer gevestigd was, of haar handel in verval verkeerde. Op Amboen en Banda reserveerde zich de Compagnie den uitvoer van specerijen, en andere uitvoerartikelen waren daar niet. Alleen het perkeniersbedrijf op Banda en een zeer beperkte handel te

¹⁾ De Jonge V, p. XCI.

Batavia bleven dus voor de vrijburgers open. Toen zij 23 November 1631 Specx dit reglement toezonden, lieten zij zich uit: „Het schijnt wel dat de groote imaginatie en speculatie op het particulier welvaren van de stad Batavia eenigen zooverre hebben getransporteert, dat alle de ordenen en placaten jegens den particulieren handel geemaneert, volgens het sustenu van sommigen, niet na de letter geduyt, maer by den Generael na gelegentheyt van saecken gemodereert behooren te worden, hoewel geen interpretatie gepermitteert is van instructiën en placcaten . . . Meent gylieden dat de burgery sonder de negotie op de cust van Coromandel sich niet can staende houden, dan ware het beter, dat soodanige burgery niet op Batavia ware, want als één van beyde moet lyden, de Compagnie of de burgery, dan is het verre beter, dat de burgery sich behelpt en lyde“¹⁾). — De ten tijde van Coen verordende huwelijksgiften aan „Compagnies dochters“ en de premie voor uitkomende gehuwde paren werden ingetrokken, op de „pracht en praal“ kleingeestige orders gesteld, aan vrijburgers het dragen van edelgesteenten en passemantswerk verboden. Men verlangde geen andere kolonisten meer dan lieden zonder kapitaal, „want om luyden te seynden met middelen is geen apparentie, alsoo sulcx tot groot verderf van Compagnies negotie is streckende“.

Slaan dus de XVII de gedachtenis van Coen in het aangezicht, het is merkwaardig te zien, hoezeer hij bij zijn opvolgers school maakt. „Versoecken serieuslijck“, had Specx reeds in zijn eerste generale missive de beste geschreven, „dat U. E. doch eenmael tot naerderen voet op 't senden van huysgesinnen naer India believeen te resolveren, want met diergelycke als 't gros sijn, welcke U. E. alsnoch continueren te senden, isset niet mogelijck dat U. E. collonien in India connen gestabileert werden ofte bestaan. De armoede van eenige is soo groot ende de maniere van leven in anderen soo vuyl ende exorbitant, dat des Compagnies middelen (inexcusabel) moeten gebruycken om de goede armen te onderhouden ende de quade te straffen . . . Het nutste houden wy voor de Compagnie, datter huysgesinnen van aensien ende middelen naer India gelockt wierden, die verbindende een a twee dienstmaechden ofte aencomende dochterkens tot haeren lasten in India te moeten brengen ende opvoeden. Een tamelijck kapitaal connen se aen versheyden waren

¹⁾ De Jonge V, p. CII.

ende coopmanschappen buyten prejuditie van de Compagnie aldaer besteden ende herwaerts brengen, ende hier en gebreecken geen middelen om met goede capitalen buyten schade van de Compagnie te handelen . . . Chineesen ende andere natien handelen op verscheyden quartieren met groote capitalen; sullen U. E. de eygen ingesetenen van Nederlandt daervan frustreren ?" ¹⁾). — Specx verzet zich dan ook tegen het reglement van 1631 en weigert het af te kondigen. Aan Brouwer wordt nu die afkondiging uitdrukkelijk gelast en hij voltrekt ze veertien dagen na aankomst, maar laat spoedig bemerken dat hij den maatregel geenszins bewondert: hij bedroeft zich „hartgrondichlijck" burgers rond zich te zien „die den Nederlantschen luyster verliesen" en ongeregeldheid aanmoedigen in nieuwe aankomelingen. Uit het vaderland krijgt hij „veele tuchtelingen" over, „maar seer weynich tuchtvaders" ²⁾.

Geen vrije handel, geen territoriaal gezag, geen oorlog; — de voorschriften van Bewindhebberen blijven in hoofdzaak negatief. Zij zien er geen bezwaar in, dat men tegenover Bantam en den Mataram den schijn aanneme, de minste te zijn. De regeering in Indië evenwel is overtuigd, dat alleen gebruik van macht de vorsten zal noodzaken, de verkregen handelspositie der Compagnie te ontzien. Zoodra is de blokkade van Bantam niet opgeheven, of Bantam vaart op Ceram en voert van daar specerijen uit. Bantamsche vaartuigen worden nu aangehaald en de lading prijs verklaard, met het gevolg dat in 1633 de oorlog met Bantam weer uitbreekt. Een gezantschap met geschenken voor den Mataram wordt in 1632 te Japara in de boeien geslagen en naar Karla gevoerd, waar het aantal gevangen Nederlanders tot 50 aangroeit; vijf rappe kwanten ontkomen in 1635 naar het Zuiderstrand en weten in een prauw, over de Kokos-eilanden, Batavia te bereiken; anderen sterven van kommer en gebrek; een 30-tal zijn tot het jaar 1647 in soenan's macht gebleven. De soenan zette Batavia zijn vernedering betaald door den uitvoer van rijst te verbieden en kleedjes te betrekken uit Malaka. In 1633 beproeft Brouwer tevergeefs, hem een vijand in den rug te zetten: den vorst van Boelèleng op Bali, aan wien Balambangan onder-

¹⁾ Ibid., 165.

²⁾ Ibid. 223 (Brouwer aan de XVII, 4 Jan. 1636).

hoorig is. Met geschenken voor den Mataram vertrekt in 1634 Jan van Broeckum naar Tegal, om daar de verzekering af te leggen dat de Compagnie den soenan als „keizer van geheel Java” erkent, een jaarlijksche „cortesy” toelegt, „omdat de Nederlanders op sijn lant residentie genomen hadden” en losgeld aanbiedt voor de gevangenen. De regent van Tegal wilde zich niet met de overbrenging belasten en verwees van Broeckum naar Karta, maar zich dáár te wagen was den afgezant streng verboden! Brouwer geeft zijn wantrouwen in deze vredespolitiek aan de XVII ondubbelzinnig te kennen: „Den vrede met den Mattaran dien U.E. met verlangen verwachten, can by ons niet gevordert worden dan door vigoureuseen oorloch..... Wy sullen in consideratie houden dat, hoe Carthago aan Rome meerder inruymde, hoe haren staet meer is verswackt geworden”¹⁾.

Op de krachtsinspanning tijdens Coen was verslapping gevuld. De Bewindhebberen, tuk genoeg op „rijcke retoeren”, vergeten de middelen waardoor die alleen verzekerd konden blijven. Ter bevestiging van Compagnie's positie in Indië had Coen de verovering van Malaka onvermijdelijk geacht; Bewindhebberen houden die tegen, al blijkt in deze jaren in de Molukken meer en meer, dat met een vijandig Malaka, een onafhankelijk Makasser in de buurt, handhaving van het specerijenmonopolie een onmogelijkheid is. De heeren onderschatten hunne kans, die inderdaad niet slecht is. Portugal en Spanje zijn geenszins sterker, Engeland niet gelukkiger dan te voren. Het was mogelijk gebleken op Java een rendez-vous te vestigen ondanks Bantam, en het te behouden tegen den zin van een nog veel machtiger inlandsch vorst. Coen en de Carpentier waren waarachtige tuchtvaders geweest, hadden een regeeringstraditie gevormd; — hoeveel er dan ook op het Compagnie's personeel moge zijn aan te merken geweest, het heeft toch maar telkens de mannen opgeleverd die zich door moeilijkheden, met of buiten hunne schuld ontstaan, wisten heen te slaan. Het Bataviaasch personeel van 1628 en '29, vergeleken bij dat van 1619, houdt zich voortreffelijk. De kans was er en de mannen waren er, slechts de leiding was onvast geworden, die aan Coen door weifelende bewindhebbers ontroegd was. Maar zelf hebben zij zich — in navolging van Coen, die geen ander dan zijn beproefden gunsteling in de „besloten missive” kan hebben

¹⁾ Brouwer aan de XVII, als voren.

aangewezen — reeds tot de man gewend, die het operste beleid weder aan zich zal trekken. In 1631 was Antonio van Diemen commandeur der retourvloot naar Nederland. Daar wordt hij, bij zijn terugkeer naar Indië, bij acte van 12 Februari 1633 tot opvolger van Brouwer bestemd, en op nieuwjaarsdag 1636 zal hij optreden; — de man die Malaka doet forceeren, op wien Rijklof van Goens zal volgen, die Colombo vermeestert, en Speelman, die Makasser bedwingt en de verovering van Java inzet. Coen in 1587, van Diemen in 1593, van Goens in 1619, Speelman in 1628, zulke reeksen van talenten werden toen in Nederland geboren.

Den eersten en grootsten van dit viertal te doen kennen is het doel van mijn schrijven geweest. Niet, hem te verschoonen: de schaduwzijden van karakter en gedrag meen ik te hebben vertoond. Zwaar is de verantwoordelijkheid, moeilijk het werk, groot het gevaar van wie macht begeeren. Macht vestigt zich nooit zonder onmacht te breken, en daarbij wonden te slaan. Wij, die slechts te heelen hebben, mogen nimmer vergeten, dat zonder den held dezer bladzijden Nederlandsch-Indië niet zou bestaan. Door het een taak op de schouders te leggen waarvan hij noch den omvang meten noch de toekomstige ontwikkeling beseffen kon, maar die de onze niet zou zijn geworden zonder zijn initiatief, heeft hij het leven van het Nederlandsche volk verruimd; noodzakelijke voorwaarde, opdat het zou kunnen worden veredeld. Zoo wij door hem ook smaad dragen, wij kunnen dien uitwisschen, en beschoolmeesteren hem niet. In hem brak, om zijn eigen woord te bezigen, „naar alle kanten wasdom uit”, ook naar zijden die wij niet bewonderen. Ware daarom de wasdom beter uitgebleven, of versmoord? Niemand, die waarlijk leefde, zegt ja. De enkele lettergreep van 's mans naam is onder de zeer zeldzame die in Nederlandsch geslacht na geslacht eene trilling te weeg brengen: Coen.

BIJLAGE.

SECTION 400

159-45
COENS „DISCOERS“ VAN 1 JANUARI 1614.

*Discoers aen de E. Heeren Bewinthebberen touscherende
den Nederlantsche Indischen staet¹⁾.*

1.
Doel, in
Indië te
bereiken.

Dat d'Oost-Indische vaerdt ende handel d'alerovertreffelijktste sy, die de ingesetene der vereenichde landen sijn hebbende, is (geloove ick) buyten twyfel. Hoe grootelijcx ende hoe veel de landen, de geïnteresseerde zeevaerende lieden, ambachten, den gemeynen man, ende consequentelijck den gemeynen staedt aen dese Indische commerce gelegen is, is alle de werelt wel bekent, alsoo ons nootlijck met de navegatie ende commerce moeten generen, ende bycans geen anderen ooghst en hebben. Wilt ghy weten d'importantie van dese vaert, considereert hoe de croone ende staedt van Portugael geaugementeert sijn, gelijck mede hoe grooten afbreuck de croone van Portugael ende Espaignen, onse erffvyanden, door onse intree lydende sijn, want niet alleen ghepriseert warden van de groote schatten, die sy uut de speceryen waeren treckende, maer oock van een groot deel van d'Indische inlandschen handel, de welcke soo ongelijk meerder is dan den handel van Europa op Indien, als dese Indische landen door haere grootheden Europa in peupel ende consumptie van verscheyden handtwercken, matrialen, spccerye ende vivres, die alhier van 't eene landt met groote proffyten in d'ander getransporteert moeten werden, excederende sijn; daerby noch te considereren staet, dat den welvaert, die 't patria²⁾ uit de coninckrijcken³⁾ geniet, niet simpel en is, maer dobbelt. Oock en werden geen andre neuterale staeten daerdoor vercort, alsoo niemandt dan de Portugeesen alleen, desen acker besaeten. Maer het is onsen vyandt, die hiermede seer grootelijcx wardt gecrenckt, ende nootlijck soo veel verliest ende derft als wy winnende ende ghenietende sijn.

Van d'importantien deser saeke is mijn voornemen niet bewijs te doen, want d'E. heeren daervan d'experientie hebben, ende genoech aen de jaerlijckse uutrustinghe ende retouren can werden bespeurt. Ick sal mede overslaen (als sijnde claeorschynende genoech) hoe wonderlijck den Almogende Godt den

¹⁾ Koloniaal Archief 4464 T 3*. — In dorso is aangeteekend dat het discours vanwege de V. O. C. aan de Staten-Generaal is vertoond 14 October 1614.

²⁾ Nederland.

³⁾ Spanje en Portugal.

geringe beginnen van dese saeken gedirigeert ende den onsen met sijnen segen begenadicht heeft; 't en is door onse macht, cloeckheydt noch wijsheyt dus verde niet gecommen, derhalven sy onsen Heere hiervan loff, prijs ende eere in der eeuwicheyt. Soo dit wel ten rechte warde geconsidereert, twyfele oock niet, ofte de genereuse gemoeden onser natie sullen met goeder hoope dies te meer verwect werden, omme niet alleen te versekeren ende vast te maeken 't geene sy sijn besittende, maer oock tot een magnifique resolutie, ende omme te conqueteeren den seer treffelycken staedt daervan den wech alreede gebaent ende de doore geopent is, de geweldige schatten die de croone van Espaingen uit beide de Indies was treckende, ende onsen erffvyandt met sijn eygen roede te slaen, gelijck men tallen tyden ghesien heeft de Godlijcke Majesteyt de ambitieuse ende superbe tirrannen straft. Den treves van den vyant alhier gebrooken ende haer voorgenomen gedissigneerde valsche bedriegerye sal ons hiertoe seer dienstich sijn, ende dewyle de saecke alsoo is, dat de Compaaignie by mannier van spreken gedrongen werde off de voors. conquête te doen ende eenen staet te stabilieeren, daerdoor de vereenichde landen van desen Indischen handel ende de voors. schatten verseekert moogen werden, off (soo sy noch eenige vruchten van den gedaenen arbeyt begeeren) de rype ende onrype vruchten te plocken, ende alles (dat Godt nummermeer geve) selff te scheinden¹⁾, doordien de Indische vaert aldus niet bestaan can, want den staet van twee accidenten die dootlijck sijn wart gedreyght, van d'een inwendich ende van d'ander uitwendich, daerinne metten aldereersten geremedieert ende versien moet werden, soo hebbe niet connen naerlaeten, niet naer behooren, maer voor soo veel in my is ter lieffde ende dienst van 't vaederlandt een discoers ende verhael van de voors. accidenten te doen, mede hoe die alderbest te remedieeren sijn ende den handel ende staedt geëstablieert moet werden, soo men die voor de geunieerde landen wilt verseekeren, sonder voor dees tijt te toucheeren, hoe ende in wat mannieren den handel van d'een plaets op d'ander ghedreven wardt ende gedreven moet werden. Omme tot de voors. doel te coomen, moet oock gheheel anders ghehandelt warden, dan tot deesen tijt toe gedaen is. Want twee tegenstrydende besondere saeken op geen een manier ghestuerdt connen worden; 't es een andere saeke een simpele negotie te doen, dan het is voor de geunieerde landen d'aldertreffelijckste commercie van de werelt in alsulcker voegen te estabilieeren, dat sy die alleene moogen behouden, ende dat noch eensdeels met²⁾ potentaten, die haer eygen croone ende gherechticheyt niet connen verdedighen, maer haer eygen bescherminge ende proffijt met ons

¹⁾ Schenden.

²⁾ Versta: zonder ze te deelen hetzij met (enz.).

aliantie soeken ende daerby trouweloos sijn, ende ten andren met¹⁾ potentaten ende rijcken die vry sijn ende haer vryheyt niet behoeven noch willen verplichten, ende dit alles met equipagien procedeerdende uit de retouren van den selven handel, welcke²⁾ d'estabilacie contrarie is, want soo men te vierich tot de groote proffyten ende retouren is ende te seer naer den handel loopt, staet te vreesen, dat het niet lange sal dueren, alsoo dan geen goet fondament noch staet geleyt can werden; ende dit meede te seer benaerstigende, sal de negotie verkort, de proffyten clein ende de oncosten swaerder werden, daerdoor de couragie ende hoope ons soude moogen begeven. Derhalven moeten hierinne oock groote discretie ende goede maete gebruiken, omme van dese twee contrarie toonen een goede ghedurighe harmonnie te maeken. De heeren hebben tot dese saeken oock ander stoffe van doen dan tot den handel vóór desen ende tot desen tijt geemploieert sijn geweest. Comende dan ter saeke, sullen van d'eerste intre³⁾ beginnen, ende den staet, daerinne nu sijn, verthoonen, toucherende van 't gepasseerde eenige abuyzen, omme daermede in't aenstaende proffijt te doen. Daernaer sullen de voors. inwendige ende uitwendiche quaeden verthoonen, hoe die te remedieren sijn ende het principaelsten, vooren verhaeldt, noch soude connen verrichten.

2.
Tegen-
woordige
staat.

't Is noch in versche memorie, niet langhe gheleden ende by U. E. selffs geweest, dat d'eerste schepen naer desen landen uitgerust sijn geweest, om eenen gerechtigen coophandel te dryven ter plaatse daer de croone van Spaengnen geen ghebiedt hadden, ofte daer sy sulcx soude connen ofte moogen doen. Maer alsoo de croone van Espaignen ende de Portugesen (doordien het hum seer schadelijck was ende sulex grootelijcx verdroot) onderstonden desen handel te beletten, doende tot dier fyne den onsen allen hinder, afbreuck ende ghewelt, die haer moogelijck was, sijn den onsen mede tot diffentie ende de waepenen gelopen, hun van den vyandt niet alleen diffendeerende, maer die offendeerende ende conquesteerende. D'Indiaensche potentaten, princen ende staeten, deese vyantschap siende ende de vroomheyt ende macht van den onsen vernemende, soo sijn de princeen, vyanden der Portugeesen, totten onsen om hulpe ende secours gelopen, omme haer van de tirannyne haerder vyanden met onse hulpe te ontslaen, vryheyt te becommen ende 't verloorenc te conquisteeren, presenteerdende daer en tegens haere speceryen aan den onsen alleene te verhandelen. 't Is (om cort te maeken) eyntlijck soo verre gecommen, datter (uut last van de souverayniteit onser landen) diffencive ende offensive aliantie, verbonden ende contracten gemaectt sijn met den keyser van Calcoet,

¹⁾ Versta: dan wel met (enz.).

²⁾ Hetwelk.

³⁾ Intrede.

den cooninck van Seylon, den cooninck van Atchijn, den cooninck van Johor, die van Amboyna, den cooninck van Bouton, den cooninck van Ternate ende verscheiden andere. Den cooninck van Ternate ende die van Amboyna beloovende haere naegelen aan ons alleen ende aan geen Portugeesen, Spaengnaerden, noch andere Europische natie te verhandelen, hebben in deese quartieren de saeke meer dan elders beharticht. Den vyant oock wacker werdende, soo is den oorlooch in de Molucques seer groot geworden, alsoo het den cooninck van Tidor met onsen vyandt tegen den cooninck van Ternate ende ons houdende is, ende de saeken in 't eersten slappelijck warden ghehandelt, in voegen dat het aldaer door ons tegens haer met enckel gewelt ende macht verdedicht ende ghehouden is, daer men anders alsulcken oorlooch niet behoeften te doen.

Alle successen, victorie ende nederlaegen overslaende, soo waeren tot primo Augusto anno 1613 in de Molucques in deesien staet:

Die van de generaele Oost-Indische Compaigne verdeedichden ende besaeten met ende voor den cooninck ende croone van Ternate in de Moluques het meeste deel van 't eylant Ternate, ende dat met de plaetsen ende forten Maleyen, Toluco ende Tacomi; het eylandt Macquian met de plaetsen ende forten Taffasoa, Nofackia ende Tabelole; het eylant Motir met een casteel; het cooninckrijcke van Batchian met een fort leggende op Laboua; aen 't vaste lant Gilolo hadden twee plaetsen Sabouga ende Gammecanorre; op 't eylandt Tidor hebben den vyant cortelinck afgenoomen Marieke (daer nu een casteel wart gebouwt) ende het oude Portugeesche casteel, leggende aen de Noorteinde van de groote stadt Tidor, genaempt Gammelamme, daerdoor het gheheel eylandt grootelijcx wart gheinquieteert. Hierby hebben aldaer te waeter 12 groote schepen ende een jacht, versien met 900 coppen. Alle de plaetsen en forten sijn beseth met ontrent 500 coppen. Het casteel ende de landen Anboyna in 't eerste verovert werdt, ende sijn noch in vrede besittende.

Hier en tegens heeft den Spaenschen vyandt in de Moluques op 't eylandt Ternate de stadt ende stercte Gammelamme ende Sant Pedro, St. Paulo. Op Tidoor besitten sy met den cooninck van Tidoor de groote stadt ende starcte van Tidoor, genaempt Gammelamme, ende dry dorpen aen 't vaste landt Gilole, de stercte Gilole ende op de kust van Moro, Tolo; op het eylandt Moretay een plaetsse Tsiano, ende noch Paiahe van cleine importantie; te waeter hebben sy een gallye ende twee fregatten, dan verwachten nu alle de macht die sy soo bedectelijck uit Europa als in beyde de Indies byeen hebben connen brengen.

Dat wy aldaer het beste ende ongelijck meerendeel dan den vyant sijn hebbende, is kenbaer genoech, gelijck mede dat onsen kans oock ongelijk schoonder dan haer is. Godt sy daer van gelooft, ende wilse alsoo maintineeren.

De potentaten die haere landen ende vryheden tegens de Portugiesen ver-

dedight ende bevrijt hadden, hebben oock de commercie van den onsen ghesocht in haere landen te trekken. 't Is gebeurt dat soo op onse als haer versoecke tot verscheiden plaetse volck om te negocieren een landt geleyt sijn, als naementlyck op de custe van Coromandel, op de cust van Java, tot Bantam, Jacatra, Japara ende Grissick; in Patani, Siam, Japan, Borneo, Macasser ende d'eylanden Banda, op alle welcke plaetse noch handelende, consverseerende ende van de princen ende potentaten in protectie genoomen sijn. Maer alsoo die van Banda den onsen selff eens gingen vermoorden, ende andre daernaer buiten contract ende beloftten wonderen overlast deden, isser tot verseekeringe een casteel versocht ende met toestemminge der innewoondern (tot bevrydinge van de stadt tegens de Portugeesen) begost. De toestemminge was beveynsinge, want deden daerop een lelijck verraet ende groote moort¹⁾, daerdoor het casteel met waepenen opgemaect is ende dat het gheheyel eylant van Nera geconquesteert hebben, d' welck als noch besittende sijn. Met d'andre eylanden is wel een vrede gemaect, hebben hun pardon gegeven ende beloofte tegens alle uittheemsche vyanden te beschermen ende sy ons daerentegen dat se de nooten ende foly aen ons alleen soude vercoopen ende aen geen Portugeesen, Spaengnaerden, Engelschen noch andre Europische noch Indiaensche natie, doch hebben niet gehouden, maer contrarie gedaen, ghelyck sy noch contrary sijn doende, ende dese saeken open staet.

Naer desen hebben geconquesteert ende verovert het eylandt ende casteel van Solor, welcke van geen cleyne importantie en is, niet van negotie, maer omme de andre plaetsen te verseekeren; hierdoor sijn met Timor in alliantie ghecommen ende hebben den handel aldaer vercregen. Dit is den staet daerinne ons nu bevinden. Laet ons nu examineren oft sy alsoo gemaintineert can werden, gelijck sy tot nu ggehouden is, ende alsoo commen tot d'inwendighe ende uitwendighe cranc'heden, daermede den staet gedreycht ende alreede geraect wardt.

3.
Middelen
te lande.

Belangende den handel van de cust van Coromandel, Sumatra, de cust van Java, Borneo, Celebes, Patani ende Japon, die gheschiet in de selvige landen onder alsulcke ende gelijcke vryheyt, geleide ende bescherminge, als de coningen van de selffde landen alle andre natie verlende sijn, daerinne voor niemand ter werelt geprefreert warden, ten waere (als verhoope) mettet nieuwe fort Geldria ofte Paliacata op de Cust preferentie ende verseekeringe vercreghen. Maer sijn wel boven alle andere natie daerinne seer groote avantage hebbende, hier onnodich te verhaelen. De cloeckheydt, behendicheyt, neersticheyt ende vlijt van den onsen can hierinne noch meer doen; de vaert sijn oock onder faveur van onse eygen waepenen gebruycckende, maer connen wy (mach men

¹⁾ Hiervóór, bl. 37.

seggen) dese vaert behouden ende aldaer wat doen? antwoorde: soo lange wy meester ter see blyven en de gentive ofte heydenen door de Portugeesen met ghewelt niet gecorumpeert warden, sullen de vaert nevens, ja boven andre wel behouden. Sy is van seer groote importantie, want op dese gansche cust alle manufacturen seer goeden coop sijn ende de selve wederomme seer dier in Java, Borneo, Celebes, de Molucques, Banda, Amboyna ende verscheiden andre landen gevent connen worden. Naer ick verstaet soude men mettertijt oock jaerlijcx een seer groote partye indigo, cattoenen gaeren ende alderley cleeden connen becommen ende in ons lant voeren ende met seer groote avantagie venten, als de saeke maer behoorlijck ghehanthaeft werdt.

Aengaende nu de Molucques, Anboina ende Banda, wy hebben om dese eylanden tegens een mogende cloekert te stryden, denwelcken oock nimmermeer van syne pretentie (voor soo veel Godt in hen sal willen geven) afstandt sal doen. Hoe machtich hy is, is onsen vaederlandt wel bekent, daeromme laet sien hoe wy sijn moogentheyt sullen wederstaen ende verpletten.

Ick hebbe geseyt, dat wy selven de Molucquos verdedichden ende maintineeren, vaeren daer oock onder faveur van ons eygen waepen; dese verdeedinge ende maintinatie gheschiet met ende van d'Indische retouren ende proffyten, waervan d'oncosten van jaer tot jaer noch swaerder vallen sonder eenighe apparentie ofte hoope van lichtinge ofte eyndinge, soo de saeken niet anders werden gehandelt ende beharticht, als hiernaer bewysen sal.

Hebbe verhaeldt dat de E. heeren in de Moluquos sijn besittende dese plaetsen: Malleye, Toluco, Tacoma, Tafaso, Nofackia, Tabilole, Motir, Batchian, Gammecanorra, Sabougo, Marieko ende het oude casteel der Portugeesen, leggende aan de groote stadt Tidoor (doch soo lange deese niet heliben, sal dito verlaeten werden, ende Gammecanorra ofte Sabougo mede). Dese plaetsen sijn beseth met 510 mannen, 10, 20 op den hoop onbegrepen. De besettinge ende wachten vallen hier seer swaer, alsoo die voor ons ende de Tarnatanen moeten doen, ende ghestadelijck een derde van 't volck wel crancck ende impotent is; de Tarnatanen sijn degeene die in 't velt tegens de vyanden met eenighe van de onse compareeren, gelijck mede te waeter met haer corre-corren tegen de Tidoreesen, maer de Castilianders ende Portugeesers winnen het ons ende hen aff met hun galleyen ende fregatten, daermede sy ons grooten afbreuck doen ende geen clein avantagie hebben, want veel dienstiger dan schepen sijn. Hierby moeten noch considereeren, dat dese Tarnatanen trou-loose Mooren sijn, uuter natuiren vyanden der Christenen, ende dat alle de voors. plaetsen geen casteelen en sijn (die van de Tarnatanen aghesonerd) ende gheheel niet wel flanckerende sijn, noch en sijn van binnen alsoo niet versien, dat se waeter, vivres ende ammonitie souden hebben ende daermede gelijck oock de coopmanschappen ende cargasoenen voor brandt bewaert sijn. Sy sijn

bycans alle als noch van dese dingen onversien; 't vermoogen van een schelm ende de genaeide van trouwloose Mooren onderworpen. Het fortgen van Batchian ende dat van Toluco sijn seer schoon gemaect ende gheheel gemetselt, maer seer cleyn. Als de huysinge binnen dat van Batchian gemaect sal wesen, ende mede de cisternen (daertoe sement verwacht wart), sullen sy beiden hun dingen connen berghen ende dan niet lichtelijck te vermeesteren wesen, doordien Toluco op eenen ronden borch ofte clip aen 't waeter leyt ende Batchian op waeterigen grondt. Marieko dat op Tidoor leyt is noch niet dan een opgemetselde punct, tot een vierhoekige casteel gedesigneert, alsoo het oude werck niet dan opghesetten steen was ende geraseert is. Aengaende de principaelste plaatse, naementlycke Maleye, dat is een plaatse daer de Tarnatanen seer nau in haer riete hutten woonende sijn, ommesingelt ende besloten met een walle van aerde cley ende houdt, daeraen om te flancqueeren, dry aerdens ende een steenen bolwerck lach, die alle van onse soldaeten beseth ende continuelycken bewaert werden. Den heer generaal ende raet hebben ghedesigneert dese plaatse met een steenen gemetselde muer ende vier gemetselde puncten om te ringen, in voegen dat elcke punct van binnen gheslooten ende op den anderen van binnen ende buyten flanqueeren sal. Hiertoe is by d'eerste ghemetselde punct noch een seer schoone ende groote punct gemaect, maer d'andre werken sijn noch niet begonnen. Godt weet wannier sy volleynt sullen werden; alsoo de Tarnatanen daertoe niet willen doen, ten waere door den vyant daertoe werden gedronghen, want niet soeken dan selfs heeren te blyven ende genoech zeeloers¹⁾ warden. Ondertusschen sijn d'aerde werken vervallen, soodat de plaatse voor ons ende haer (wel te verstaen) van brants halven niet wel bewaert was. Daeromme soude naer onsen vertreck een steenen huis begonnen werden, opdat het costelijcke caragasoen ende de vivres by de vloote aldaer nu gebracht (meer dan oyt voor desen is gheschiedt) voor brandt bewaert mochten wesen. De diseygne van dit warck is seer goet, ende pryselijck, maer doordien swaer sal vallen. 't waer beter, dat men voor d'onse hadde gemaect een geslooten casteelgen met huysinge daerbinnen, daer men de coopmanschappen, vivres en ammonitie ende het volck cost bergen, hetwelcke van 't warck datter alreede gemaect is wel hadde connen gheschieden. De Tarnatanen souden oock taciter ghedrongen sijn geweest mueren om haer stadt te maeken, ende mede d'andere dry bolwercken, daerop wy lichtelijcken om hun te voldoen, volck condens setten. Ondertusschen souden tegens den vyant en de Tarnatanen vry sijn, gelijck mede van den arbeit ende groote oncosten, die wy nu soo wel voor haer als ons selven moeten doen. Op Tacoma sijn den onsen meede op vier bolwercken gespareert, welcke bolwercken ende wallen, ghelyck mede van de dry plaatsei op Macquian, het fort van Motir.

¹⁾ Jaloersch.

Gammecanorre ende Sabougo als van cley, houdt ende eenige puncten quaelijck met calck ende steen gemetselt sijnde, lichtelijcken daerheenen vallen, waerdoor veeltjts open leggen.

Het casteel Amboyna ende landen van dien is versien met 70 coppen ende is een schoon gemetselt, gesloten casteel. Sy connen haer tegen de innewoondern, soo daer eenige quaet wilden, binnen de mueren wel deffendeeren, maer tegens buyten vyanden connen te lande noch te waeter niet gedoen. Werden daeromme door die van Hyto, Loehou, Cambelle ende Lisidy ontsien noch geacht; derhalven looven ons, dat wy eyschen, ende houden 't geene haer wel gevalt. Van des casteels subiecten hebben noch niet hoops eenen secours te crygen. Soo daer geen ander harders gesonden warden ende anders wart geprocedeert, is te besorgen dat de Christenheyt ende d'affectie ofte dienst van dien niet veel vermeerderen en sal, want daer niet veel anders dan den kinderdoop ghedaen werdt, ende onse getrouden een onmenschelijck leven sijn leydende, daerdoor de reputatie van de natie grootelijcx vercort ende de Christenen in ons geargert werden, d'welck Godt geclaecht sy.

Het casteel Nassouw in Banda met het fortgen Belgica is versien met 120 coppen, daermede hun tegens de Bandanesen wel deffendeeren connen, want sullen beyden welhaest met calck ende steen gemetselt sijn, maer moeten lyden dat de Bandaneesen 't hooft opsteeken, ende tegens eedt mett den nooten ende foli leven ende dien vercoopen, dien sy willen, doordoen te waeter ende te lande t'onser spyte genoech dominneren.

Solor is een gesloten gemetselt casteel, versien met 50 coppen. Daer sijn in 't lant wel acht ofte negen duysent Christenen die hun affectie ende dienst t'onswaert presenteeren mede te gaen, waer wy willen. Roopen oock om leeraeren, soodat men van hier mettertijt (soo 't aan ons niet en gebreeckt) een goede ende groote hulpe te verwachten heeft ende de Chineesen met het sandelhout, dat wy nu alleen in handen connen crygen, soo wy ons maer tot handelen mogen begeven, tot den handel van syde connen dringen, ende dat bycans soo wy selffs sullen begeeren. Die van de Cust connen daermede oock seer breidelen, doch sorge dattet aan ons selffs sal gebreeken, want nu deese eylanden door ons verovert sijn, trachten de Chineesen ende Jaevanen om selffs darrewarts te gaen, ende soo sy op Timor naer haere wille moogen coomen, sal't met ons niet sijn. Wy moeten selver de eylanden gerieveen met waeren ende de vremdelingen uit Timor houden, waertoe als nu geen volck, scheepen, fregatt noch praeuw en hebben, doch hooppen se haest te becomen.

4.
Middelen
ter zee.

Dus veele van onse landtmiddelen Laet ons ter see coomen. In de Molucques hebben (als vooren) tegenwoordelijck derthien schepen, gemant met 900 sielen; *Patane* is darwarts mede gheseylt met 54 mannen. Het schip *de*

Hoope verwachten van Patane, ophebbende 42 mannen. Op de vaert van de Cust hebben het schip *der Goes* ende dry jachten, tesaamen heb-bende omtrent 120 mannen. Dit is belanghende d'eygen middelen. Wat vrunden ende hulp hebben wy nu? Vrienden hebben wy veele: gheheel Indien, naer 't seggen, sijn onse verwanten, maer vinden niemant die met ons ter oorloge soude willen gaen; drongh den noot de Tarnatanen niet, sy bleven mede (geloof ick) buyten schoots, doch het beste datter van is, men cost hun wel derven. Hiertegens moeten onsen principaelen vyant eens aensien. Dat den Spaengnaert met den treves vermeynt heeft ons uit d'Indien te crygen, is soo claeer als den dach. De heeren (achte) hebben daervan alreede bewijs genoech ende dat schriftelijck oock metter daet. Het is alreede dry jaeren, datter over Indien rumoer van een machtich aparaet gelopen heeft om de Hollanders uit Indien te dryven. Sy hebben gheequipeert in Macau, Manilla ende verscheiden plaetsen. Dit jaer seit men voor seker, sullen sy ons in de Moluquos cornen bespringen met vier en twintich groote schepen, vijf galleyen, groote mennichte van fregatten ende andersins, gemant met mannen¹⁾. De macht soo van de Spaengnaerden, uit de Zuytzee ende Manilla, als de Portugeesen van Maccou, Cochin ende Goa, sullen vereenicht wesen. Het geruchte clinckt in de Moluques geweldelijck; men sal haest hooren, watter van worden sal, alsooo onse macht in de Moluquos mede bereit is. Godt geve ons synen segen.

5.
Macht der
vijanden.

Nu belangende de macht die onse vyanden door de plantinge haerder koloniën in Indien hebben. Sy is voorwaer niet cleyn. Hierdoor hebben hun gemaintinneert tegens seer grooten gewelt van machtige vyanden, daerinne sy ons een goede voorschrift sijn geweest. D'assistantie die sy hebben van hun bywoonderen ofte ingesetene Indiaenen is mede niet cleyn; eenighe werden wel door de tirranny der Portugeesen daertoe ghedrongen, maer andre werden van eygen interest tot de waepenen genootsaeckt. welke een punt is, daerop wy voornaementlijck behooren te letthen.

Aen 't geene hier van de staedt beweesen hebbe (geloove ick) al en waren-der geen ander inconvenienten, sal met my geoorddeelt warden, dat de heeren mayores in Indien niet versecckert souden sijn, soo sy haere jaerlixse subsidien eenichsins verminderen, jae segge, al is't dat de E. heeren aldus noch con-tinueerden, soo en sal't niet genoech sijn, want de behocften ende noot altijts vermeerderen sal. Ick bekenne wel, dat gelijck die plaetsen met hulpe van de jaerlijcksche vloote ende de Tarnatanen tot noch toe niet alleene gehouden, maer och andere meer geconquesteert sijn, wy dese desgelijcx genoech

¹⁾ Getal niet ingevuld.

connen houden, jaer noch meer souden conquesteeren, maer dat waere al over huir ghevrocht¹⁾ ende souden die ten laesten verliesen, want wat sal het sijn als de proffyten van den handel aen fortan ende den oorlooch gecomsumeert werden? Daer is oock alreede naer de macht, die wy hebben, veel meer by de hant genoomen, dan wy connen uitvoeren, daerdoor niet alle 't geene in Indien besitten in behoorlijcke perfectie ofte stand en is ende de negocie grootelijcx vercort werdt, maer dat veel meer is, daerdoor de faeme, eere ende reputatie van de mogende heeren Staeten ende sijn princelijcke Exellentie ende U.E. te cort gheschiedt, d'welck voor my sijn bewysende de voorverhaelden staedt, den handel in Jappan, de aliantie ende verbonden gemaect met den sammorijn van Calicot, den cooninck van Cheylon ende diversche andre op de cust van Corromandell. Maer hoe, mocht iemant seggen, sal men 't met eenige victorie laeten ende d'occasie niet waernemen? Ick segge hierop, dat onse hoope ende dissygne altjts behoort te vermeerderen, ende hadt men d'occasie waergenoomen, in tijts toegesien ende soo vierich niet geweest omme retouren in d'landt over te brengen, den vyandt hadde in de Molucos geen voeth gecregen, doen hy eens daer uit was. Mesambique ende Malacca waeren ons mede al geweest; derhalve segge, dat soo men een saeke voorneemt, behooren al onsen doen, middelen ende vermoogen aen te wenden omme tot effect van dien te comen ende niet verscheiden dingen over hoop haelen, noch om andre redenen naerlaeten, dat ons in de sacke dienstich ende behulpich waere, maer het moet anders aengelicit warden, als hiernaer seggen sal.

6.
De Engelschen.

Laet ons nu eens coomen tot d'uutwendighe ende inwendighe crancgheden, daermede den staet getormenteert ende ghedreicht werdt. D'uutwendighe toevelliche, daermede (uutgesondert onse cappitaelen Spaenschen vyandt) in deese quartieren beswaerdt ende getormenteert warden, sijn d'Engelsche ende andere Europische natie, die wy noch te verwachten hebben. Desen voorwaer vreesen nu meer dan den vyandt selven, want sy onder favveur van onse waepenen den handel ende voeth soeken te crygen omme met de speceryen door te gaen, ende soo sy daertoe commen, sal 't met ons genoech gedaen syn ende d'oncosten ende vloot tevergeefs ghespildt wesen, ofte 't sal ten minsten voor anderen sijn. D'Engelsche connen selfs wel seggen tegens eenige van d'onsen: Gaet ghy vry in de Moluques oorlooghen, wy sullen 't U wel anders claeren. Den handel van foly ende nooten hebben sy in Banda gehad, doch den hinder is soo seer groot niet geweest. In de Molucques is haer den handel van de Tarnatanen (ende dat door ontsach van de onsen) ontseyt. In Amboyna

¹⁾ Versta: maar dat ware te veel gedaan.

heeft het seer crap ghestaen, ofte souden aldaer voeth gecregen hebben, ten waere dattet met groote moyte, arbeyt, schenckagie ende verhooginghe van 16 realen van achten par bhaer, hadden doen voorcoomen, doch dies niettegenstaende cregen noch omtrent twintich, dertich bhaer naegelen, ende soo sy op eenige van de plaetsen Lohou, Cambelle ofte Lissidy op al sulcken voet logie vercrygen, als hun open standt doen ick onder anderen in Apprillis voorleden daertegens was arbeydende, sullen sy genoech den handel van de halve nagelen hebben ende oock behouden. Welck voorwaer verdrietich soude sijn. 't Is oock moeyelijck dat men alhier naer recht ende behoiren daerinne niet derff versien. Ick hebbe het in de daet verscheiden reysen gesustineert, maer vondle altoos partye, ende dewijl wy de souverainiteyt van de landen voor de Tarnatanen moeten verdedighen ende behouden, is wel absurd, dat wy 't niet ons eygen recht niet souden moogen doen; derhalven aengesien dat de Tarnatanen, Amboyneseen, noch Bandaneesen d'Engelschen noch geen andere natien den handel sullen weygeren, als sy maer een weynich meer connen crygen, ten sy dat wy 't met macht (volgens ons recht) beletthen, hetwelcke bycans onmoghelijck is, soo is hoochnoodich, dat in dese saeke by de E. heeren in Europa werde versien, oft U. E. sal moeten aensien, dat sy met de vruchten doorgaen; de schaede, die sy doen, is seer groot. Den cooninck van Tarnaten, de Tarnatanen, Amboyneseen ende Bandaneesen connen haer proffijt heel wonderlijcke wel daermede doen.

Daer is meede alreede een Engels schip voor Paliacatta onder fort Geldria op de Cust geweest, om de vruchten aldaer van U. E. bouwinge te plucken, doch d'innewoonders hebben hen deese reys affgeslaegen. Den eenighen remedie, die wy hebben is, soo sy van dese plaetsen niet ggehouden connen werden, dat men alle onse contracteurs alsoo breidele, dat sy gedrongen werden beloftsen te houden, ende doen onderhouden, d'welck gedaen moet werden met den selfden remedie, die ick tot 't voors. ende 't naevolgende voort sal brengen.

De Javanen, Malleyen, Clingen ende andere op Amboyna ende Banda vaerende, bederven aldaer den handel van cleeden ende gaen met veel speceryen door, waerinne niet wel connen noch moogen versien, want beswaeren wy hun met waepenen, soo sullen haere pricen ende landen tegen hebben. Doen wy 't niet oprochtinge van eenen tol (dat wel de beste remedie is) soo sullen niet aen't casteel van Amboyna, maer omtrent Hyto, Louhou ende Cambelle anckeren, daer wy niet te seggen hebben. In Banda, als de saeken geredresseert sullen sijn, connen met vaertuych daerinne voorsien. Soo sy in de Molucques commen (daer haer nu den oorlooch ende perijckel uithoudt) sullen aldaer den handel seer haest bederven, daeromme moeten in tijs daertegens versien. Dit is voor dees tijt aengaende (excepto den Spaengnaert) de

uuterlijcke toevalle. Laet ons nu¹⁾ van de inwendighe cranckheyte ende watter
aen desen staet ontbreeckt.

7.
Ternate.

Ick hebb gheseyt, dat de heeren op alle de forten in de Moluquos ende
Amboyna 580 soldaeten in garnisoen sijn hebbende ende den onsen met de
Tarnatanen gemeyn sijn ende dat door haere eendracht den staedt behouden
wart, ende soo lange d'eendracht duert connen die genoech maintineeren, maer
laet ons sien, ofte die gedurich can wesen ende den onsen geen groote in-
convenienten onderworpen sijn, ende sijnder eenige, hoe men die sal voor-
commen? 't Is seker, dat wy met de Tarnatanen in de Moluquos een lichaem
maeken, ende oock dat dit lichaem twee hoofden heeft. Wandt den coonninck
van Ternate absolute jurisdiccie over sijn volck ende landt heeft ende den
onsen over de forten, schepen ende ons volck. Hoe (sal men seggen) Ghy
onderscheyt selve de twee hoofden, elck op een bysonder lichaem: soo en is 't
dan geen tweehoofdich dier. Ick segge hierop, elck heeft wel bysondere juris-
diccie maer oock gemeyne, want de Tarnatanen sijn aen ons ende wy aen haer
verplicht. Sy moogen haer specerye aen niemandt dan den onsen verhandelen,
ende wy sijn ghehouden haer te assisteren ende dat op sekere conditie. De
forten leggen oock in haer landt ende 't landt ofte Compagnie omme de
forten. Wie is nu (vroege ick) van deese twee het opperste hoofd? Soo daer
geschil ofte tweedracht coomt, met wat autoriteydt sal die ter neder geleit
worden, ofte waer sal men een middelaer oft rechter soeken? Deese twee
partyen (can geantwoort werden) sijn een lichaem, wiens eendrachtige wille
ofte arrest d'eenighe souverainiteyt heeft. Cost die (segge) daerop vereenicht
worden, soo waere het wel, maer dat is onmogelyck. Want elck naer een
besonderen doel is schietende. Hoe souden de pylen eenen wech connen gaen?
Can men oock goedt ende quaedt vereenigen? De vyantschap die de nature in
verscheiden dieren voortbrengt, oly ende waeter, *durcon, dur non fabon*
*murt*²⁾, even alsoo sal't met deese saeken sijn, want den noot alleene de vereenighe
dus langhe ghehouden heeft; uuter naturen sijn wy vyanden. De
Tarnatanen sijn Mahomeetischen ende wy Christenen. Sy sijn oock trouweloos
ende meyneedich, jae niet ghehouden (soo sy seggen) de Christenen eedt ofte
beloften te houden. Sy sijn trots, hovaerdich, wreedt ende moordadich,
doende niet (hoewell van cleinen getale sijn, doordien den oorlooch haer gheheel
consummeert) dan tiranniseeren over vele ende verscheyden naerby gelegen
natiën, ende dat niet door haere manheyt, macht ofte strijthaerheyt, maer door
ons. Want dreigen d'andere met ons ende worden daerdoor ontsien ende

¹⁾ Een woord uitgevallen: handelen, discoueren.

²⁾ ?

gevreest. 't Is wel waer, dat se veel strijthaerder als d'andere sijn, maer daertegens heeft het eylandt Macquian alleene wel vijf man, daer de Tarnatanen geen een en hebben, soodat wy haer in desen bycans voor een roede dienen. Leven oock godlooslijcker, hoewel seer superstitieus, daerdoor de Heere ontwijffelijcken de handt van haer sal trecken; wat hebben wy dan voor goets hier te verwachten ofte hoe sal men de inconvenienten voorcommen?

Sal men trachten de Tarnatanen Christen te maeken, ofte onse gherechticheyt selfs met macht van haer voorderen? Item tusschen hun ende d'andre eylanders, Batchian, Macquian, Motir, 't vaste landt ende andere twist sayen, ende haer secretelijken onder de handt tegens de Tarnatanen stercken, ende opentlijck de Tarnatanen hardt vallen ende de forten voor haer sluyten?

Ten antwoorde segge, de religie dient in de Molucques voor dees tijt in geenderley mannieren getoucheert. Het recht op de uitvoeringe van nagelen moeten wy wel met ghewelt staende houden, maer in andere saeken dient oock veel ghesimmuleert. Hadden wy de Tarnatanen niet van doen, ick soude voor haer de forten sluyten, hun hart vallen, wel te verstaen met reden ende als het [de] saeke vereyschten ende tweedracht sayen, ja d'andere styven, te weten den meerderen hoop; maer dewyle niet alleen de Tarnatanen van nooden hebben, omme met hun 't landt tegens den vyanden te houden, maer oock omme 't landt te bewoonen ende de vruchten te plucken, daervan ons loonende voetsel moeten hebben, soo segge dat alle onse forten in alsulcker mannieren gemaect moeten werden, dat se van de Tarnatanen afgesondert sijn, daerbinnen alle hunne vivres, ammunitien ende coopmanschappen connen bergen ende voor brandt verseekert sijn, opdatter geen moorderye meer over den onsen gepleecht warden, ende dit moet mettertijt ende behendichlijck gheschieden, opdatter geen dissidentie werde gemaect, ende dewyle in 't minste tusschen d'andere eylanders niet seekers connen doen, dat voor de Tarnatanen verborgen blyve, soo dient hierinne groote voorsichticheyt gebruycet te werden, opdatter niet quaets en ontstae, midts altjts soo veele weirende, dat se ons in niemants haete brenghen, ofte niemandt tegens ons op en ruyen ende dat wy de vriendschap ende affectie van alle de eylanders niet alleen, soo seer socken te behouden ende vermeerderen, als die van de Tarnatanen, maer bycans meer, off is het niet meer, dattet oock niet min sy. Ondertusschen moet betracht ende middel by der handt genomen warden, om plaatse te peupleeren ende selven volck ende ondersaeten te crygen, daermede ons ter occasie mochten behelpen, ende van die qudet soude moogen willen, metter tijt ontslaen. Dit is wel doenelijck ende sullen daervan te sijner plaatse discoureen.

Maer soo men desen wech niet ingaan wilde ende ons alsoo wilde behelpen gelijck de Portugeesen omtrent hondert jaeren hebben gedaen, dat is, dat den onsen gheheel ofte meestendeel den cooninck van Tarnaeten subiect, ende

der Tarnatanen ende Amboynesen discretie onderworpen souden sijn, dit waere seer licht om doen ende soude oock wel wesen, midts datter mede geen Europeische noch Indiaensche natie in de Molucques ende Amboyna quaemen gelijck in dien tijt niemandt anders dan Portugeesen aldaer verkeerden, daerdoor sy de naegelen aen geen ander conden vercoopen, want selver niet voeren; maer wat raet is nu daertoe? Wie sal de Portugeesen, Spaengnaerden, Engelsche, Fransse, Duytse ende Indianen van daer houden, als wy al schoon recht, maer geen autoriteyt noch macht daertoe hadden?

8.
Banda. Laet ons nu in Banda commen. Dat het casteel in deser voegen aldaer niet nut en is, weeten de Bandaneesen wel. Bewaert ghy (seggen sy) U casteel, wy sullen onse foly ende nooten wel bewaeren. In Europa is oock wel kennelijck, hoe groten costen de generaele Compagnie van Banda gedraegen heeft ende draegende is, ende dat d'Engelschen de nooten ende folie in Engelandt brenghen, ende dat de Portugeesen daervan door de Javanen mede veel becommen. Deese vercoopinghe contra fede sal by de Bandaneesen niet geletten werden. De remedie hiertoe sijn tweederley.

D'eerste is, dat wy selve het fort Nassouw ende het eylant Nera peupeleerden soo van Hollantsche natie als andere, daertoe (waer het maer in redelijckheit ende borgerlijck goet gevonden, ghelyck sonder prejuditie van octroy der Compagnie wel can gheschieden) geen volck noch op 't eylandt geenige comoditeyt ontbreeckt. Hierby souden meerder garnisoen ende licht vaertuych, 't sy correcorren, galleyen ofte fregatten moeten hebben, ende daermede moesten de Bandaneesen van der zee ende hun den toevoer van vivres onthouden. Deese middelen sijn wel byeen te brengen, maer ofte de Bandaneesen daermede gedwongen souden warden, soude noch te besien staen. Ick heb de voorleeden reys uit Banda coomende, de heeren mayores hiervan breeder discoers gegeven, daeraen my noch refereere.

D'andre remedie is vehementer ende is, dat men onse vyanden de Bandaneesen gheheel t'onder brenge ende met waepenen straffe, doch niet tierannichlyck, maer eenighe wel rigoreuselijck. 'T waere genoech, dat men de mueren van haer steden raseerde, haer hun vaertuych, de waepenen ende de zee benaeme. Ick achte dat men hiertoe met een duysent, ja vijfhondert man ende min, ende cleyn vaertuych, al wasser maer één schip, veele souden doen, dan, ick soude (onder correctie) de Indiaensche cooningen, die de Bandaneesen kennelijck sijn, ende door de Mahomatsche religie affectie toedraegen, de gerechticheyt onser saeke, de redenen ende noot met intentie daerby eerst met alle beleeftheyt doen aenseggen, opdat den raet daernaer te beter by hun geexcuseert mocht warden, ende wy daerdoor hun tot geen vyanden crygen, alsoo veele van hun niet wel connen derven; daer wardt oock niet weynich

op Banda ende de Tarnatanen gheleth ende altoos meer naer d'opinie ende affectie daervan by de Indiaenen gesproken ende gehouden, dan naer reden ende daet selve.

9.
Kolonię
te planten.

Wat nu de politique regieringe, de navigatie, beleyt ende voeren van den oorlooge, den handel ende comercie, die in soo verde distante plaetsen ende verscheiden bysondre natien gheschiedt, ende administratie van justicie aengaet, omme daervan te spreken, soude ons geen stoffe ghebreken, want evenghelyck in eenen spiegel onse schoonheyt ofte mismaectheyt sien, alsoo sien wy alles oock in de consideratie ende aenschouwinge van hetgeene ons in dien deele van den beginne tot desen tijt bejegent is. Daer wort verthoont, hoe het is ende behoort te wesen, d'welck van tweequaeden het minste quaet ende van twee goeden 't meeste goet sy. Wy hebben alhier sommierlijck verthoont, dat den staedt aldus niet ghedurich can wesen. Item mede ten deele d'inwendiche ende uitwendige cranc'heden, daermede den staet gedreicht wart, ghelijck oock wat plaisters tegens eenige accidenten gheaplicceert moeten werden. Laet ons nu tot het principaelste comen ende toucheeren wat over de gansche generaelen staedt (doch onder beter advysen ende correctie van onse E. heeren mayores) gedaen moet werden, ende hoe grootelijcx daermede connen voorderen, jae meer dan alreede besitten, wandt de middelen, die men nootwendich moet gebruycken omme de staet te verseekerken, sijn niet alleen dienende ende bastant genoech om simpelijck te verseekerken den handel ende staedt die de geunieerde landen sijn hebbende, maer oock om de conqueste te beginnen, die van geen minder importantie en is dan de voorgaende.

Dat wy alhier onse geringe beginne vorhanden hebben ende onse cleene apparenre macht tegen die van een superbe ende aparente moogende Spaengnaert, is niet om ons te discourageren, maer ons indachtich te maeken, hoe wonderbaerlijck den almoogende Godt dese saeke bestierende is, even gelijck sijn goddelijke mayestet invisiblement van een clein spruytgen seer groote boomen doet voortcomen, gelijck mede hoe wonderbaerlijcken, alle onwetende¹⁾, onse heeren mayores tot veel groote impresen werden geleyt. Derhalven hoope oock ende bidde Godt daeromme, dat de genereuse gemoeden onser natię haer tot de magnifique resolutie sullen begeven.

Dese magnifique resolutie, daeromme wensche (God biddende) ende daertoe de heeren gedrongen werden²⁾, die oock by alle U. E. diennaeren in deese quartieren sijnde geraetsaem ende voor best geoordeelt wardt, is dese, te weten, datter eens in onse vaderlandt geresolveerd warde eenighe jaeren after den anderen, een machtige vloote, extraordinairlijck met volck versien, harrewarts

1) Versta: van alles onwetend zijnde.

2) Versta: mogen worden.

te seinden, ende colonie te planten, alsoo dit de eenigen middel is om Indien te verseekeren, ende een seer mangnifique daet te doen, den vyandt te needervellen ende een importante conqueste te doen. Hieromme hebbé voorghenoomen deese weinige reeden in pampier te stellen.

Ter saeke comende, soo sal nochtans niet seggen hoe machtich dese jaerlijckse vloote soude vereyschen te wesen, want dat waere voor my te vele geseit; alsoo de heeren mayores Indien wel bekent is. Sy vereyscht soo groot niet te wesen ofte can in ons landt van U. E. genochsaem geequipeert werden, doch waere evenwel te wenschen ende seer geraeden, dat daertoe uit het gemeene landts middelen ofte andre financie geassisteerd ende gecontributeert warden, opdat de macht dies te meerder ende aensiennelycker sy. Met dese schepen moesten voornemelijcken een groote mennichte van volck ghesonden warden, soo seevaerende luiden ende soldaeten omme d'impresse te doen, als mannen, vrouwen ende kinderen, omme colonien te planten onder behoirlijcke vryheeden ende alsulcke borgerlijcke politie, als reedelijcke verstanden, sonder preiuditie van U. E. handel ende octroy, als der gemeynen volckeren recht, souden vinden te behooren. Want sonder plantinghe is niet gheraeden iets te beginnen, maer wel de handen uit Indien te trekken, opdat se niet en branden. Het soude Godt geclaeght moeten sijn, dat men geen expedient soude connen vinden, onsen eygen natie (sonder bederf van den handel der Compaignie) vryheyt te geven, daer wy 't voor overloopende schelmen ende slaeven wel connen ende moeten doen, tot ons eygen dishonneur. *Qui todo lo quiero, todo pierdo*¹⁾.

Maer, soude imant moogen vraegen, isset oirboir, noodich ende geraeden, dat deese equiperinge aldus werde ghedaen? Want soo den treves in Europa gebrooken is, hebben de landen meer als genoech op den hals, omme ter zee te equipeeren, ende den oorlooch te lande te voeren, ende soo den treves onderhouden wardt, moeter financie opgeleit warden tegens d'uutgaen van den treves, alsooder van vrede geen apparentie en is. Hierop antwoorde, 't is meer dan oirbaer ende hoochnoodich gelijck men in 't voorgaende discoers can bespeuren, doordien swack sijn, van een machtigen vyandt warden gedreight ende omme en omme op een schop sitten. Geraetsaem is het omme soo seere²⁾, want gelijck uit de Manilhas den cooninck van Espaignen in seeker remonstrantien ende aenbiedinghe (door ons mede in Indien gebracht) geremonstreert wart dat de Hollanders uit dese Indiens haelen, daermede sy den oorlooch tegens dito Majesteyt in Europa voeren, ende daeromme dese Hollanders uit Indien moeten verdryven, omme in Europa te straffen, even

¹⁾ Die 't al begeert, verliest het al.

²⁾ Versta: evenzeer.

also (segh ick) moeten wy trachten de croone van Espainginen desen Oost-Indischen handel te ontrucken, want dit sijn arttelerye, aderen ende zenuwen sijns levens sijn.

Daer is voor desen vry een schoone macht in Indien ghesonden. Wat isser mede uitgerecht (mocht iemant seggen)? daer is niet mede gedaen. De schepen vergaen, 't cappitael wort met fortificatiën, ongelden ende schenkage geconsumeert, ende daer commen geen retouren over. Hoe sout gy't mede alsoo claren, hoe wilt ghy het aenleggen, ofte wat voordeel connen wy doen?

Ick antwoorde: wy sijn nu dit jaer met een seer schoone vloot ende heerlijcke macht by den anderen in de Molucques geweest, ende datter niet wat groots mede uitgerecht is, is niet gefeylt by gebreck van macht. Want waeren starck genoech omme wat groots te doen, maer 't en heeft Godt voor dien tijt niet belieft. Ick hoope ende gelooove, om ons op een ander noch meerder victorie te vergunnen. Dat de schepen dickmaels onnuttelijck vergaen ende veel van 't cappitael door fortificatie, ongelden, schenckagien ende brandt geconsumeert wort, is waerachtich, dewyle de forten van volck, garnisoen en op alsulcke manniere geboudt sijn als vooren hebben geseyt, ende dat noch altemet qualijck door ghebrek van bouwmeesters, architecteurs ofte fortificatiemeesters, ende de schepen swack van volck warden uitgerust, daervan gemeenlijck een vierde noch sterft, soo is't niet met de forten altoos¹⁾ te beginnen geweest ende hebben overal volck gebrek gehad, maer noch meerder gebrek van cloeckmoedighe verstanden.

't Is Godt bekendt, wat last de Compagnie hierdoor gedraegen heeft ende hoe grootelijcx sy daerdeur verachtert is, wandt de schepen in Indien coomende, laeden tot Bantham ende hier omtrent een partye houdt, arrack ende rijs, daermede naer de Molucques, Banda ende Amboyna vaeren; dit is seer goet, maer vacren dickmaels ledich darrewarts, ende aldaer sijnde, connen dickmaels op den vyandt geen effort doen, want daer moet dit ende dat gemaeckt ende gerepareerd werden. Daeromme houden de schepen aldaer ja een jaer over ende employeeren ende consumeeren 't volck in den arbeyt, terwylen de schepen interrum legghen en vergaen, dat wel anders te claren waere. Wandt soo wy maer begeerden, souden volcx genoech crygen omme den arbit te doen, alsoo in Indien geen volck tot den arbeyt bequaem en gebreekt, noch in ons landt om de forten beter te versien. Soo dit aldus werde gedaen, soude wy met de selvighc schepen ende macht tot desen tijt gesonden (ick laet dan staen wat men soude doen met meerder macht) de negotien ende oock groote exploiten ende conquesten op den vyandt connen doen, daertoe nu geen schepen en connen employeeren, ende den handel op Japan stil blijft

¹⁾ Versta: altoos opnieuw.

staen ende die van de cust van Coromandel, Surratte, Pattani ende meer verachtert sijn, niet behoirlyck gedreven werden, soodatter over huir wart gevrocht. De heeren (bid ick) ghelieven eens rypelijck te considereeren, wat hiervan is, want naer mijn verstandt, daermede grootelijcx geinteresseert sijn.

10.
Aanvals-
plan.

Met dese vloote, die wy vereysschen, soude ick naer de Molucques willen gaen om voorgaende inconvenienten te renjedieren. Den plaister en moet op het aparentd seer niet geleyt warden, maer daer het sijn oorspronck neempt, *si come li nervi de Spaigne* (als vooren) *el India*, alsoo zijn de zenuwen van Spaens Moluque, Manilla, Macquau, ende haere andere plaetsen. Derhalven moeten *a lenproviso* Manilla, Macquau, Malaca ende Meliapor ofte Sant Thome op de cust van Coromandel ofte eenighe van deese bespringen. Dit doende sullen de Molucos mede vercrygen, ende metter tijt, gelijck oock Amboina ende Banda, vreedelijcken connen besitthen ende den handel alleen behouden, want soo der eens in Indien een degelijck gerucht van de genereusheydt, moet, potentia ende victorie onser natie in de Molucques, Amboyna ende Banda ginck, sy souden d'Engelschen ende d'andere Europische natien, die noch souden moogen coomen, selfs door ontsach uit deese haere landen (volgens contract) wel houden, daer sy nu ter contrarie doen, ende wy by haer in cleynachtinge geraeken.

Met de Manillas sullen de Spaengnaerden uit de Molucques coomen, jaer uit Oost-Indien ende de vaert, die sy over de Zuytsee van West in Oost ende van Oost in West-Indië hebben, verdryven, ende die nevens den rijcken handel van China selffs connen becommen. Tot uitvoeringhe van soo een important assault sullen in de eylanden van de Mannillas selve geene cleine hulpe vinden, alsoo d'arme subiecten het Spaens jock mat ende moede sijn. Tot uitvoeringhe connen mede om ons gelt groote assistentie uit Japan becommen, wandt de Japansche soldaeten soo goet als den onsen sijn, ende den keyser verloff heeft gegeven, dat wy soo veel volcx moogen aennemen ende uitvoeren als wy connen becommen. Connen daer ghenoech becommen, wandt sy willich ende bereit sijn, gelijck per experientie hebben bevonden. Dese selvige Japansche soldaeten connen oock gebruycken ende ons grooten dienst doen tot uitvoeringe van den tocht op Macau, met welcken desen tocht wel te executeeren is.

Met deese victorie sal niet alleen verovert werden een seer groten schat, maer oock den rijcken Chineesen handel, naer welcker goederen ende rijckdommen de gheheele wereldt¹⁾). Hiermede sullen de quoi vercrygen om rijcke retouren in 't vaderlandt te brenghen, omme te handelen over de gantsche cust van Malabar, Coromandel, Japan, ja tot in West-Indien toe.

¹⁾ Uitgevallen: begeerig is.

Door Malacca sullen de Mallabaerse Portugeesen uit Orienten connen houden, ende den handel van Coromandelse cleetgens daermede in reputatie connen brengen ende behouden. Het soude de Portugeesen ende Spaengnaerts in Macquaue ende Mannilla sijnde, mede niet luttel verswacken, omme d'impresie op die plaatse voor ons te faciliteeren; den hulp die wy in Indien op deese plaatse moogen crygen, sijn de coningen Atchijn, Johor (hoewel nu van Atchijn veroverd) ende andere omleggende coningen.

Aengaende San Thome ofte Meliapor, hiertoe en behoeft soo groote macht [niet] als wel tot ander plaatse. Sy is nochtans van geen clein importantie. De heeren sullen verstaen, dat hier de beste cleeden van de gheheele cust gemaect worden, ende dat soo wy ten rechte geinformeert zijn, beter coop dan elders. Oock sal U.E. verstaen ende sien uit de pampieren van den directeur Van Berchem, hoe zeer van de gierighe, heydensche natie getranglieert, ende welcken stuck gestaedelijck van't cappitaal verschoncken wardt. Door den triumph over dese stadt can den handel aldaer voor ons alleen verseekert warden ende voorgaende inconvenienten ende overlast remedieren. 't Is oock den eenigen middel. Dan, moesten de heerschappye over de plaatse behouden; daeromme soude om de hulpe van den heydenschen overheere geen groote moeyten doen; daer synder alreede (naer het verlies van Paliacatte) geweest, die haer macht nevens onsen tot desen tocht presenteerd.

Hierby is noch gelegen het rijke eylandt Ceylon, daer de Portugeesen van Goa een fort Columba gheheten, sijn hebbende. Over dit fort doen sy nu tegens den cooninck van Ceylon groot gewelt, omme het gheheele eylandt te incorporeeren. Den cooninck is oock in noot, ende tracht seer naer ende om ons assistentic. Wy verstaen van Goa, over de Cust, dat den cooninck van Espaignien den viceroy van Goa gelast heeft Zeylon te incorporeeren, al soude hy Indien verliesen; watter van is, de saeke is altijt van sulcken gewichte, dat daerop ghelet dient.

My wardt indachtich noch een verleth, dat is, dat soo men van de gemeynen landts macht naer Indien sendt, sullen wy (mach vry geseyt worden) in ons landt inbreuck lyden. Loff sy Godt, segge daertegen, dat onse patria alsoo is, dat het wel een geweldigen furie tegens can staen. Wat hinder can die furie doen, als wy ondertussen met Indien de zeuwen (als vooren hebbe geseyt) van de Spaense handen snyden ofte morselen? De handen sullen ommers impotent werden, al bleef de reste noch in sijn gheheel. Hoe, soo ghy machtich op Indien equipeert, den cooninck van Espaignien sal 't immers mede doen, onme U tegens te staen? Seer wel, laet hem equipeeren. Wy sullen daerby noch meerder avantagie hebben, wandt den oorlooch alsoo van ons lant te waeter ende in Indien gediverteert can werden, daermede wy seer groten voordeel souden connen doen, alsoo Spaengnen geen seeluyden en heeft, hun

ende haere financie in dier voegen selffs onuttelijck soude consummeerden. Wat is een lantman ter see, oft een zeeman te lande, onder ende tegens ervaerene milites? Hangt Spaengnen syne middelen aan 't equipeeren van vlooten op beide de Indiens, omme die tegens *los rebellos* te conserveren, soo sullen hem in onse quartieren meede voordeel connen afsien. Ick schryve gelijck oft het in ons landt alreede mede oorloch waere, jae mijn dunct, dat ick den oorlooch al sie.

11.
Voor-
deelen van
het koloni-
satieplan.

Voor ende aleer by U. E. in ons vaederlandt resolutelijck geresolveert ende verstaen can werden, tot plantinge van colonien behoorlijcke vryheyt te geven, is het gans ongeraden naer het voorverhaelde te attenteeren ende imprese te doen, want soude peck in 't vier sijn. Wy moeten den oorbaer, noot, geraetsaemheit ende bequaemheit hiervan mede gen weynich examineeren.

By gebreck van dese plantinge is het eensdeels (ghelijck aen voorgaende redenen blijct) dat wy niet vaster in Indien en sijn ende onsen standt aldus is: hadde U. E. alhier particuliere geinteresseerde ondersaeten, den gemeynen standt soude altemet beter beharticht ende ghehandhaft warden; d'oncosten sullen daermede verminderen ende 't capitael alsoo niet consummeerden. Hiermede connen de lasten van d'oorlooge ende de garnisoenen vermindert werden, ja, ten laesten een eynde nemen, daer sy anders van dach tot dach nootwendelijken moeten vermeerderen naer de exploiten, die wy doen ende accrescement van staedt, welcke continuatie ende onderhoudinghe met de proffyten ende schat van Indien door soude gaen, ghelijck de E. heeren alreeds aen de conqueste van de Molucques ende Banda (die by voorgaende geringh is) in haer boers wel bevinden. Hoe is het moogelijck, als de voorgemelde plaatzen al verovert waeren, dat wy dien ende den handel souden connen behouden (ende dan proffijt doen) tegens het gewelt van onsen machtigen vyandt, de trouweloosheyt der Indiaenen ende tegens de aengename naturelijcke vrye gemoeden onser natie met het godloos wesen ende leven, datter geleit wardt? De Mooren hebben een afgrisen van ons, daeromme willen de Tarnatanen ende Bandaneesen in geenderlei mannieren toestaen. datter van haer geslachten met iemant van ons soude trouwen. Wert het byleggen gedloocht, d'ontfanginge (seggen sy) dryven sy aff ende vernielen t'ontyde de vrucht ende geboren creaturen, opdat de moeder geen heidens geslacht voorthrente. 't Sijn menschen, die U. E. hier in dienst heeft, ende geen engelen.

Sal men den particulieren handel toelaten (seggen eenighen), wat proffijt sal de Compagnie dan doen? den handel sal dan bedorven warden ende de particuliere sullen met de proffyten deurgaen. Ick antwoorde, dit is den eenigen oorsaeck, daeromme den alderbesten staet achter blijft, ofte hierin een middel redelijck expedient te vinden is, ofte niet. Om den principaelen

handel voor de Compaignie in reputatie te houden, moeten wy bekennen aan 't geene by de Portugeesen sien: sy sijn ons een goet voorschift. Dese lieden moeten my mede bekennen datter in dese contreye duysenden, ja millioenen menschen sijn, die in vryheyt (sonder aan des Compaignies artijckel gehouden te wesen) sijn levende, sonder nochtans de Compaignie hinder te doen, hoewel veel in den handel als Clingen, Malleyen, Chineesen ende anderen soo cloeck sijn als den onsen. Wy geven de Chineesen, Clingen ende overal d'Indiaenen, daer wy woonen, credit ende goet op borch van langen tijt (daermede sy haer proffijt doen), ja, doen het mede aan overloopers ende eenige onser slaeven selffs. Want sulcx met geen redenen connen weigeren, naerdat wy se vryheyt hebben gegeven, ende weigeren het onse eygen natie. Ghylieden (seggen enige Amboyneseen tegens d'onsen) sijt arger dan slaeven. Hier soude iemant my tegen moogen coomen met mijn eygen woorden, te weten dat vooren gheseit hebben, dat de Javaenen, Clingen ende Malleyen den handel in Amboyna bederven, ende nu wilt ghy onse eygen natie gelijken vryheit vergunnen, sonder des Compaignies hinder? Daerop repliceere, dat men de vryheit alsoo can limiteeren, dat se de Compaingnie niet seer en hindere. Sy sal altoos in enige dingen quaedt sijn, maer op d'ander syde sal de Compaignie wederomme meer winnen, dan sy in gene vryheit moogen verliesen. Want sullen dan alsulcke garnisoenen niet te onderhouden hebben, de schepen en sullen soo onnuttelijck niet vergaan, de soldeniers connen dan hier ende daer omme den handel behoirlijck te doen gheemployeert werden, ghelyck mede tegens den vyandt. Ende wat men conquesteert, sullen dan connen behouden ende besitthen, ja de vrye borgeren sullen par particulieren intrest gedrongen werden, het generaelc ende gemeyne beter dan oyt voor te staen. Wat deese vryluiden couvreeren ende conquesteeren, haer slaeven ende middelen, sullen mede in tyden van noot ten dienste ende behulp der Compaignie sijn, daer men nu, die onder U bescherminghe rijck warden, nauwelijcx mach toespreken ende noch bidden moet.

Als men onder dese luiden eenige ambachten brengt, ghelyck die voornementlijck gebracht dienen te werden, soo sullen alhier de schepen van de heeren maiores gerepareert ende langh onderhouden connen werden. Men soude oock schepen, galleyen, fregatten, jonquen ende alderley vaertuygh connen timmeren, jae armaden uutrusten, alsoo daertoe in dese contreye geen gelegenheit noch noodige materiaelen ontbreeckt. Wy sien hier t'onser schanden de Chineesen, die mede vremdelingen (als wy) sijn. Sy gaen met haer gereetschap op een onbewoont eylant ende timmeren daer schoone jonequen, ende wy weten geen raet omme een sloep, ofte moeten die uit Hollandt in een schip brengen, daer men wel wat anders cost laeden. Dit alles can gemedieert worden, als U. E. maer volck eyde ambachtshuyden in 't landt sendt,

al waer het oock moedernaect, men soude noch raet vinden. Het comt U. E. wel dier te staen, dat op de schepen soo weynich timmerluiden ende volck gesonden warden, hoewel de heeren tot maendtgeld van de timmerluiden uit haer cas aan weynighe maer maentgelt geven.

12.
Keus van
een
rendez-
vous.

Belangende de gelegentheyt van plaetsendaer wy best ofte bequaemelijcken dese colonien soude moogen planten: een hoofplaets ende rendevous dienen te hebben omtrent de Straedt van Sunda, 't sy in de straat op d'eilanden omtrent Bantham, daer tegenover op d'eilanden by Sumatra leggende, op d'eylanden van Jacatra, ofte Jacatra selve. 't Is meer dan tijt, dat dit by der handt warde genoomen; behoiren expresselijcken alle dese contreyen te doen visiteeren om d'alerbequaemste plaatse te verkiesen. Dese vercosen hebbende moest resolutelijcken aengehouden ende vervoordert warden, dat men een casteel vercrege, omme eens de groote cargasoens ende cappitaelen verseekert te crygen. Hiertoe moeten noch soeken. De gelegentheiden, die wy hebben tot dese plantinge, sijn d'eylanden Bouton, Solor, Amboyna, Banda ende Batsian. Deese plaetsen sijn elck bequamer dan andre. In Banda connen de heeren Staeten Generael het veroverde eylandt Nera, met alle oft een goet deel van de muschaet ende vruchtboomen aen en onder des nieuwe citoyans doen verdeelen ende geven. Hiervan souden hun immers heerlijcken connen onderhouden, sonder de Compagnie schaede te doen. Was dit geresolveert, het soude U. E. aan geen heerlycke ende degelycke lieden ghebreken. Dit can in Amboyna en Solor, daer eygedom sijn hebbende, mede gheschieden ende gedaen werden. Op Bouton ende Batsian is oock seer goede gelegenheit. In somma er soude aen geen plaetsen gebreeken, alser maer volck coomt. Dit volck moest oock niet wesen als de getrouwde voor desen in Indien gecoomen, want die uit eene onmenschelijcke ende beestelijcke commotie hun harrewarts begeven hebben, daerdoor d'achthaerheyt onser nacie (Godt betert) grootelijcx te cort is gheschiedt, want in plaetsen dat se de Amboineesen een goet voorschift souden geven, soo leiden een beestelijck leven, doende niet dan croech en cuff houden, gevende de overicheit, als sy daerover werden ghestraft, ten antwoorde, dat se daermede den cost moeten winnen ende geen ander middelen hebben, doordien de mannen met de sware wachten belaeden sijn, alsoo daer weynich volck is ende geen vryheyt hebben. Hier is wel wat aen, maer 't meeste gebreck is, dat sy idel van deucht sijn, want meenich eerlijck mensch op 't landt van Amboina een heerlyck, nobel ende eedel leven can leiden. Daer is in ons landt meenich uittheemsch kindt, jae oock van arme innelanders, die bycans verlooren achter straete gaen ende omme de cost verlegen sijn. Het waere naer mijn opinie (doch onder correctie van beteren oordeel) seer wel gheraeden, dat U. E. van die, soo masquillin als femenin, soo veele harrewarts

sondt, als daer te crygen sijn, ende dat onder voochdyte ende opsicht van goede opsienders, meesters ende matressen, want als die alhier alsoo geleert, gestiert ende onder goede discipline opgetrocken werden, souden U. E. ende 't vaederlandt daervan metter tijt goeden ende groten dienst genieten.

Alsoo hoop den heeren mayores tot dese saecken welhaest resloveeren sullen, soo anders de saeke wel overleyt, gedebateert ende gegrondet werdt, gelijck men gemeenlijck doet hetgeene apparentelijck voor oogen sien, sullen 't daervan hierby laeten, Godt biddende sijn genaede ende zeegen daertoe te geven.

13.
Beter
personeel.

Maer wat de heeren in allen gevallen doen, soo bidde ter eerden Gods ende liefden van den welstandt, dattet U. E. gelieven andere (de goede sullen haer dit niet belgen) overhooffden ende hooge officieren te seinden, dan eenige tot desen tijt toe wel sijn geweest. Het cost wat het coste, 't sal de heeren wel tienvoudich incommen, te weten, die deuchtsaem van leven, cloeckmoedich ende groot van verstande sijn, voornamentlijcken die tot raeden by den E. heer generael verordent worden, want in dit collegie ervaerentheyt van coophandel, navigatie, justicie, den criughshandel ende principalijck in saeken van staet moet wesen ofte 't en can niet wel gaen. De personen, die daertoe verordent werden, eyschen oock niet contabel te sijn, te weten: noch commandeur noch coopman, noch cappiteyn, noch schipper, want dien last alleene swaer genoech is, ende contable sijnde, altoos jalousie wart veroorsaect. D'electie van het amt van gouverneur generael, met colegie van raden van Indiëen is een loffelijcke ende heerlijcke saeke, de titulen van raedt van Indiëen, sijn hier met den E. heer gouverneur generael gecominnen, maer d'ampten sijn noch niet ten rechten bedient. Daeromme is hoochnoodich, datter volck gesonden wart, want het meer dan tijt is, dat de ampten van consulteerden, delibereeren ende resloveeren onderscheiden warden van de executeurs; item 't commandement van de obedientie, want den eenen is bequaem ende hooghebooren omme te regieren enle commanderden, d'ander omme te executeren, ghehoorsaemen ende obediieren,welcke ampten hier by ons onder een warden ghemenght, hoewel den anderen nochtans recht contrarie sijn. De schaede die U. E. door d'onervaerentheyt ende cleinen verstanden van vele geleden heft, is uitermaeten groot, doch hoope, dat nu van de heeren daerinne versien sal warden, alsoo te met gewaer sullen warden, hoe importante saeke in Indien by der handt hebben ende datter geen voordeel en is, de bevelhebberen tot den uiterste penninck te bedingen ende de personen indifferentement in hooge ambten te dringen ende zetten tot groot naerdeel der Compagnie ende prejuditie van de waerdighe en discouragie van de oude dienaers, die niet alleen om loon, maer oock eere ende avancement dienen. Dient mede grootelijcx gelett, dat de personen verdeelt,

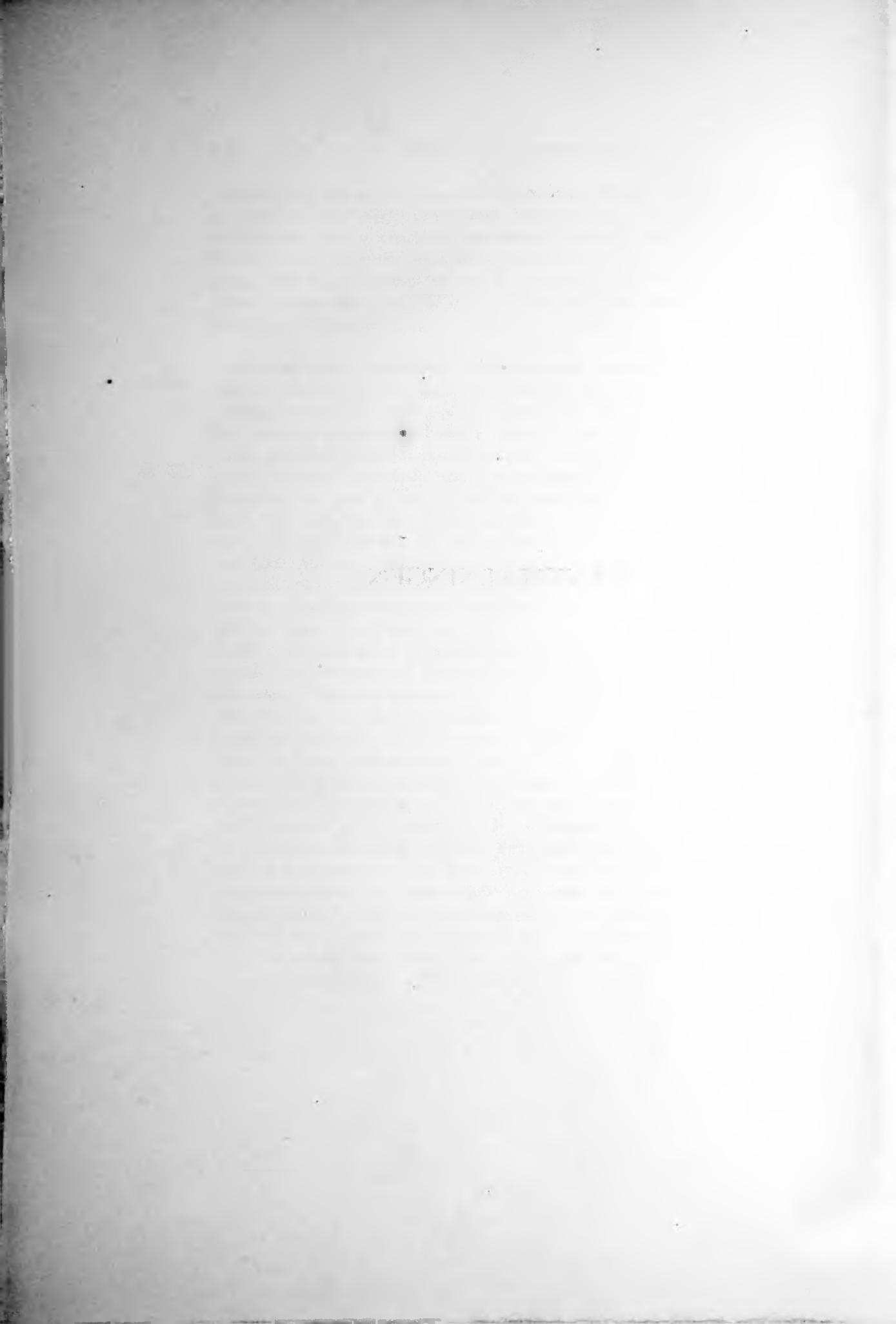
verordent ende gheployeert werden ter plaetsen, ende [in] alsulcke ambten als met haer ervaerentheit ende nature best accordeert, want anders sullen goede saeken quaet gemaect warden ende de personen van bequaem, onbequaem werden, als voor desen wel gebeurt is. Ick verseekere mijn heeren, dat sy aldus met d'overhoofden doende, meer met een cleine macht sullen verrichten, dan anders met een groote, als per experientie bevonden is ende daegelijcx wart ghesien.

14. Religie. Voor het laeste sullen met het aldereerste ende voorneemste doel voortcommen, daernaer wy alle (gelijck als naer het principaelste) behooren te schieten: te weten, de religie ende den dienst Gods, den welcken op d'aldershoochsten recommandeeren. Biddende, datter toch een goet getal Godt vreesende, geleerde predicanen gesonden warden, omme den dienst Gods ende de gereformeerde Christelijcke religie te handthaven, leeren ende bevoorderen, soo onder ons eygen volck, als onder het seer groot getal van Christenen, die wy op Amboina ende Solor sijn hebbende, welcke alle bycans sonder harder sijn, ende seer naer leeraeren haeken. Voorwaer de heeren sullen hiermede seer veel verrichten ende ten laesten d'aldergrootste dienst daervan trekken, wandt Godt daertoe synen zegen sal geven. Isser ter werelt wel iets, dat meer des menschen harte vereenicht ende verbindt als de eendracht ende exercitie van religie, oft ter contrarie, dat meer des menschen harten scheyt ende grooter vyantschap maect, als de differente religie? Deese is 't die de Tarnatamen, Bandaneesen ende alle Mahomatisten soo abstract van ons maect ende naturellycke vyantschap veroorsaeckt. Men sal oock verstaen, dat dese meridionale natie veel devooter in hun religie dan onse septentrionale in onsen sijn. Soowel de Christenen als Mahomatisten dacromme te nieuwerder de saeken moeten hanthaven. Doch de personen, die harrewarts werden ghesonden, dienen pacificq ende ervaeren te sijn ende geen plompe onbesneeden idiooten, ghelyck de voorlesers mestendeel sijn, daerdoor haere gemeynen naeme in verachtinge ende bycans een spot geworden is. 't Is jammer, dat men tot een ampt van voorleeser ofte siekentrooster alsulcke liedien employeert, als men hier eenige siet. Het schijnt schier ofte wy selven geen mentie van religie macken.

Hiermede moeten wy (omme verscheiden reeden) onsen discoers voor dees tijt eyndigen, hoewel seer wijtloopich van verscheiden andre gewichtige sacken soude moogen spreken ende dingen van geen cleyne gewichte, consequentie ende dependentie connen rememoreeren. Godt geve ons tot alle het voorverhaelde Synen segen ende genaede. Amen.

AANTEEKENINGEN.

AANTEKENINGEN.

Bl. 234, 242. — De „Conqueste van Banda”, het journaal van den luitenant der tingans Nicolaes van Waert, is door Leupe in het tweede deel der *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië* (1854) met zooveel fouten uitgegeven, dat het noodzakelijk is zich van het origineel in Kol. archief boek V (ongefolieerd) te bedienen, gelijk voor de aanhalingen in dit werk is gedaan. Enkele voorbeelden: Leupe laat bij een der aanvallen optreden „Wynant Brants” en „Capiteyn De Nova”; dit is echter maar één persoon, Brants nl., die pas (de hoofdlettērs zijn van Leupe's vinding) tot kapitein bevorderd is (zie resolutie van 28 Febr. 1621, *Besch.* III, 686).

— Leupe laat die van Selamma elkander toeroepen „sagge, sagge”; lees „jagge, jagge” (djaga djaga, i.e. opgepast!). — Het aantal tingans waarover van Waert het bevel voert bedraagt niet 48 gelijk Leupe drukt, maar 28. — Die van Lakoei schieten bij Leupe „een jongman in de kuytte het been aff”; men leze „in de kajuyte”, van het schip *'t Hert* nl. — De auteur van het journaal is door Leupe niet herkend, hoewel uit den inhoud blijkt dat niemand dan de bevelhebber der prauwenvloot het geschreven kan hebben, en deze zich zelf aan het slot aanwijst, niet als Claes Weerts (Leupe), doch als Nicolaes van Waert. Hij komt driemaal in de *Bescheiden* voor: 28 Maart 1621, bij zijn aanstelling tot luitenant, als „Claes Pietersz. van Weert, alias Langhe Claes, vryburger geweest op Jacatra ende alsnu sergeant onder de compagnie van cappiteyn Jan van Gorcum”, die „goet rapport” van hem heeft gegeven (III, 702); 15 Mei 1621, wanneer besloten wordt dat Claesz. Pietersz. van Waert, luitenant van de tingans, voortaan f 40 ter maand zal genieten (III, 723) en 5 Maart 1622, wanneer gerechtsluiden van 't kasteel hem, „Claes Pietersz. van Waert”, boete van een maand gage opleggen, ter zake dat hij met Lucas Barentsz., zwaardveger, „geplockhaert” heeft (IV, 278).

Bl. 299. — Lees: „een vooruitzicht dat zich, behalve bij het uitlopen der Nassausche vloot, vóór 1783 nimmer verwezenlijken zou.” — Over de Nassausche vloot zie bl. 382.

Bl. 301. — Een „beursvatgen” is een kruitvaatje dat van boven met een leeren heursje is afgesloten, opdat er geen vonken in kunnen vallen. (Stapel, *Van Dam* 2e boek deel I, 815).

नाना विषयों की जांच
करने की ज़िम्मेदारी
प्रधानमंत्री के साथ
विवरण लेने की

ज़िम्मेदारी
सरकारी विभाग
के अधीन
विवरण लेने की

REGISTERS.

20180309

REGISTER VAN PLAATSEN, LANDEN, VOLKEN¹⁾.

A.

Acapulco, 261.
Aden, 15.
Afrika, 13, 16, 22, 289, 351, 353.
Agra, 392, 430.
Ai (Poeloe), 65—69, 74, 83, 98, 103, 134,
145, 149, 231—232, 237, 244.
Aleppo, 11, 171, 253.
Alexandrië, 11—13.
Alfoeren, 248.
Algoabai, 15.
Amahai, 278.
Amalfi, 11.
Amanaban, 198.
Amazonenrivier, 7.
Amblau, 278.
Ambon en Amboneezen, 20, 28, 29, 34,
35, 40—53, 56, 59, 68—76, 84—90, 93
—105, 110, 112, 126, 134—138, 145—
150, 156—161, 173—180, 187—191, 196
—207, 210, 230—234, 240, 243—249,
262—271, 277—282, 285, 288—296, 305,
308, 314, 320—323, 328, 330, 334—337,
340—345, 351—355, 359, 363—364, 371,
373—376, 381—382, 391, 393, 395—398,
412—413, 444, 454, 456, 458, 461—462,
464, 467—468, 471—474.
Amerika, 6—9, 19, 22, 23, 61, 382, 443.
Amoy, 401, 410, 425.
Andamanen, 18.
Angkee (rivier van), 405—406.
Angola, 7.
Anjer, 432.
Arabië en Arabieren, 11, 13, 16, 18, 92,
95, 127, 138, 174, 253.
Arakan, 57, 428, 444.
Aral (meer van), 11.
Aroe-eilanden, 34, 352.

Atjeh, 21, 28—31, 35—37, 43, 47, 57, 61,
87, 88, 95, 115, 119, 121, 138, 151, 177,
185, 191—193, 205—209, 259, 271, 275
—276, 290, 351, 411, 454, 469.
Augsburg, 11, 18.
Australië, 34, 35.
Azoren, 13, 19.

B.

Babi ((Poeloe)), 98.
Bagdad, 253.
Bahia, 19, 20.
Balambangan, 326, 384, 396, 411, 446.
Balamboang, zie Balambangan.
Bali en Balineezien, 27, 30, 32, 156, 179,
199, 226, 446.
Baloean, 409.
Banda en Bandaneezen, 20—28, 30, 37—
41, 45—56, 59—67, 70—76, 80—90, 93
—105, 110, 112, 116, 120, 126, 133—
138, 147—150, 157, 159, 174—175, 187
—191, 196—205, 208—211, 218, 228—
249, 259, 262—265, 271, 273, 277, 280—
291, 294—296, 304—314, 320—323,
328—331, 334—337, 340—345, 351—
353, 391, 394—398, 412—413, 443—444,
455—458, 461, 464—472.
Banda Neira, 37, 394, 455, 464, 472.
Bandjermasing, 427.
Bangka, 170.
Bantam en Bantammers, 27—30, 34, 38—
41, 47, 48, 55, 57—70, 73—77, 80—82,
85, 88—91, 94—109, 112—121, 130—
141, 144—147, 150—170, 174—179,
182—298, 202—210, 213, 222, 229, 250
—251, 261, 264, 271, 280, 282, 91, 303—
304, 315, 326, 381, 384—386, 390, 396—

¹⁾ Plaatsen in patria verwaarloosd. — Europeesche volken in zakenregister.

- 397, 402—406, 413—417, 421—426, 430,
442—443, 446—447, 455, 467, 472.
Basra, 253.
Batavia, 39, 166, 169, 182, 211—213, 229,
244—245, 249—271, 274—282, 286—
290, 293—295, 298, 302—315, 322—331,
335—337, 340—347, 351—353, 356,
364, 372, 376, 381, 386, 389—391, 395
—397, 400—405, 408—414, 419, 421—
430, 435—437, 443—445.
Batjan, 20, 37, 53, 149, 159, 187, 197, 249,
312, 454, 456—457, 463, 472.
Batoesawer, 35—37.
Batticalao, 30.
Beerengaai, 401, 406.
Belgica (fort), 458.
Bengalen, 57, 281, 289, 304, 309, 321, 351,
449.
Bima, 138, 144, 158—159.
Bintang, 20, 351.
Boelèleng, 446.
Boeroe, 134, 278.
Boeton, 53, 66, 352, 454, 472.
Bommel (redoute), 431, 435, 437—438.
Bordelong, 79, 102, 259, 352.
Borneo, 34, 49, 198, 255, 258, 352, 386,
411, 455—456.
Brabant (redoute), 435.
Bravo (Ilha), 41.
Brazilië, 6, 7, 10, 16, 19.
Broenei, 29.
Buren (redoute), 435, 438.
- C.**
- Cabite, 61, 106.
Cabo Verde, 14.
Cadiz, 5, 11.
Cairo, 95.
Cambaja (golf van), 30, 95.
Canarische eilanden, 7, 13.
Canton, 17, 255, 270, 295, 301.
Cathay, 8, 23.
Ceilon, 11, 17, 30, 31, 33, 52, 172, 181,
289, 309, 321, 351, 454, 460, 469.
Celebes, 49, 255, 352, 455—456.
Ceram, 44, 84, 197, 229—230, 243—248,
271, 277—278, 305, 352, 382—383, 393
—395, 413, 446.
- Champagne, 11.
Cheribon, 39, 90, 142, 158, 176, 204, 206,
213, 220, 229, 250, 384, 434, 436.
Chiaul, 95.
Chili, 23.
China en Chinezen (ook in den Mal.
Archipel), 17, 21, 24, 30—35, 39, 45,
46, 52—63, 66—73, 77, 79, 82, 86—102,
106—108, 113, 115, 121, 126—133,
136—139, 145—146, 149—159, 169, 173
—178, 185, 190, 197—218, 227—228,
231, 248—251, 254—277, 280—252, 288
—296, 299—303, 307—315, 321—322,
328, 339—347, 364, 382, 385, 390—393,
397—406, 409—410, 416—420, 426—
427, 430—438, 442, 446, 456, 469, 471
—472.
Chincheu, 98, 186, 255, 267—271, 295,
301, 400—401, 406, 409—410, 425.
Chineesche zee, 400.
Cochin, 18, 69, 459.
Cochinchina, 73, 138, 263, 311, 352, 444.
Colombo, 448, 469.
Comorin (kaap), 17, 320.
Congo, 15.
Constantinopel, 7, 11, 12, 95, 172, 253.
Cuba, 23.
- D.**
- Daboei, 95.
Dantzig, 6.
Delhi, 28.
Demak, 46, 188, 384.
Dieppe, 75, 98, 100, 208.
Djambi, 65, 69—72, 77—80, 86—90, 102,
113, 138, 154, 160, 185, 187, 192, 209,
228, 259, 275, 290, 314, 351, 427.
Djohore, 20, 33—39, 47, 61, 87, 219, 259,
276—277, 352, 454, 469.
- E.**
- Eendrachtsland, 389.
Egypte, 12, 15.
Elpapoetih, 278.
Erang, 44, 135—136, 247, 371, 382, 398,
412.

F.

Falmouth, 373.
 Ferro, 16.
 Florence, 253.
 Flores, 22.
 Florida, 8.
 Formosa, 263, 267, 301—302, 382, 392,
 402, 410.

G.

Gale, 33.
 Gamoekanora, 454, 456, 458.
 Gamoelamoe, 34, 35, 40, 454.
 Gamron, 382.
 Ganges, 17.
 Gelderland (redoute), 434.
 Gelria (fort), 39, 455, 461.
 Genua, 6, 11, 12, 253.
 Gibraltar en straat Gibraltar, 5, 7, 12, 36.
 Gilolo, 454.
 Giri, 229.
 Goa, 17—28, 34—38, 57, 69, 95, 186, 203,
 221, 258, 262—264, 282, 319, 321, 346,
 459, 469.
 Goede Hoop (kaap de), 3—8, 15, 17, 23,
 27—32, 101, 181, 183, 196, 203, 210—
 211, 251, 314, 320, 324, 326, 353, 388—
 389.
 Goeserate en Goeseraten, 57, 61, 83, 87,
 88, 95, 108, 129, 174, 185, 193, 275.
 Goudkust, 7.
 Gresik, 28, 30, 34, 46, 59, 66, 87, 188,
 196—197, 209, 275, 290, 384—385, 455.
 Groot-Banda, 103, 232, 234, 243—244,
 271, 394.
 Guinee (kust van), 6—9, 14, 19, 23.

H.

Haitoe, 410.
 Halmheira, 249, 312, 352.
 Hamburg en Hamburgers, 19, 28, 227.
 Hateewe, 197, 412.
 Heerenstraat (te Batavia), 404, 436.
 Henricus (fort), 83, 199.
 Hindostan, 392, 430.

Hirado, 17, 36, 220, 260—261, 398—399,
 409, 428.

Hispaniola, 23.

Hitoe, 20, 21, 44, 51, 80, 81, 104, 145, 197,
 247, 398, 412, 458, 461.

Hochieu, 302, 311, 400—401.

Hollandia (redoute), 415, 417, 420, 430,
 434, 437—438, 441.

Hongarije, 268.

Husum, 220.

I.

Ierland, 281, 372.

Indië (kust van), 281.

Indragiri, 78, 138, 209, 259, 314, 351, 427.

Indus, 17.

J.

Jacatra en Jacatranen, 38—42, 48, 55, 58,
 63—73, 80, 89, 94, 97—105, 113, 116—
 121, 127—131, 130—145, 148—163, 166
 169, 175—196, 199—214, 221, 226, 231
 —234, 238, 243, 250, 254, 291, 298, 303
 —304, 308, 322, 331—332, 351, 386,
 455, 472, 477.

Jacatra (rivier van), 406.

Japan en Japanners, 17, 24, 31, 36, 45—49,
 52, 57, 61, 65, 69, 81, 86, 98, 105, 117,
 138, 154, 161, 174, 181, 215, 218—221,
 225, 232, 258, 261—263, 276, 293, 303,
 314, 322—326, 339, 347, 352, 355—356,
 363—364, 393, 398—399, 408—411, 417
 —419, 424, 426, 429, 431, 438, 442, 455,
 460, 468—469.

Japara, 46, 58, 79—81, 90, 129, 143, 147,
 151—152, 161—162, 188, 192, 219, 250,
 290, 384—386, 396, 411, 435, 446, 455.

Java en Javanen, 23, 25, 29, 31, 46—51,
 59, 60, 67, 79, 82, 87—91, 96, 100, 129
 —130, 146—153, 157—158, 167—169,
 178, 182, 188—189, 194, 201, 207—210,
 218, 224, 229, 231, 239, 251, 255, 275—
 276, 280, 292, 304, 326, 352, 383—385,
 387—391, 405, 413—416, 421, 434—436,
 443, 447, 455—456, 458, 461.

Jedo, 303, 398, 409.

Jemen, 95.

Jezuieten, 262—263.

Jortan, 28, 59, 79, 129, 158—159, 386.

K.

Kaapverdische eilanden, 6, 41, 374, 387.

Kalikoet, 15—17, 34, 58, 137, 454, 460.

Kalimata, 248—249, 279, 382.

Kambelo, 44, 51, 59, 60, 67, 69, 74, 80—84,
104, 135—136, 159, 197, 247, 278, 355,
398, 412, 458, 461.

Kambodja, 138, 144, 255, 259, 261, 263,
276, 352, 371, 382, 427, 444.

Kampar, 78, 138.

Kandi, 30, 33, 39.

Karta, 303, 386—387, 446—447.

Kaspische Zee, 11.

Kei-eilanden, 34, 352.

Kendal, 209, 385—386.

Kinsale, 372.

Klingen, 51, 59, 82, 91, 200, 461, 471.

Koedoes, 46.

Kokos-eilanden, 446.

Kombir, 235—238.

Korea, 272.

Koromandel (kust van), 30, 34, 35, 39,
45—49, 52, 56, 59—62, 68, 76, 88, 115,
127, 137—138, 144, 156, 172—175, 184
—188, 191, 199, 211, 251, 265, 268, 271—
276, 282, 289—290, 293, 296, 304—309,
313—314, 329, 340, 343, 351, 389, 445,
455, 460—461, 468—469.

Kotaringa, 411, 427.

Kowak, 248, 278.

Krawang, 386, 435, 437, 442.

L.

Labetaka, 237.

Laboea, 454.

Labrador, 23.

Lagoendi, 381.

Lakoei, 234, 236, 477.

Lampongs (de), 381.

Larantoeka, 59.

Lausanne, 227.

Leitimor, 21, 34.

Le Maire (straat), 382.

Lequeo Pequeno, 267.

Lesidi, 44, 60, 80, 81, 84, 135—136, 247,
371, 382, 398, 412, 458, 461.

Levant (de), 7, 18, 96.

Ligor, 79, 102, 115, 205, 259, 352.

Lingga, 276—277, 351.

Lisabata, 197.

Lissabon, 5, 6, 11, 14—16, 18—20, 24—26.
Livorno, 6.

Loehoe, 44, 51, 59, 60, 74, 80, 81, 84, 104,
134—136, 159, 197—198, 247, 277, 371,
382, 398, 411—412, 458, 461.

Lontor, 103, 133, 174, 228—240, 243, 246,
299, 312, 363.

Lucca, 253.

Lyon, 11.

M.

Macao, 17, 30, 50, 52, 56, 78, 80, 87, 138,
186, 255, 261—264, 267—268, 270, 286,
289, 295, 300—303, 311, 319, 322, 410,
459, 468—469.

Madagascar, 27, 92, 95, 137, 145, 179, 181,
210, 251, 289, 309, 351, 353.

Madeira, 13, 19, 41, 374.

Madjangi, 236.

Madoera, 159—160, 385, 387.

Magellaan (straat), 22, 23, 29, 32, 85.

Makariki, 278.

Makassar en Makassaren, 28, 40, 46, 59,
66, 67, 89, 96, 97, 117, 134—135, 147,
150, 159, 198, 206, 230, 232—233, 249—
250, 276, 292, 352, 383, 393—396, 411,
412, 444, 447—448, 455.

Makjan, 35, 249, 312, 382, 454, 458, 463.

Malabar (kust van), 15, 18, 52, 58, 86, 89,
95, 203, 351, 353, 469.

Malajoe, 35, 135, 312, 454, 456—457.

Malaka en straat Malaka, 17, 20—25, 28
—35, 38, 39, 47, 52, 59—66, 69, 70,
76, 77, 83—90, 102, 111, 119, 138, 158,
186, 198, 203, 209, 229, 232, 254, 259,
262, 266, 276—282, 304, 308, 319—322,
351, 394, 411, 414, 446—448, 460, 468
—469.

Maleiers, 51, 57, 91, 200, 276, 383, 461,
471.

<p>Manhattan, 8, 9.
 Manila, 29, 37, 40, 50, 52, 56, 61, 65, 71,
 73, 79, 80, 83, 86, 98, 106, 136—137,
 142, 149, 181, 186, 193, 197, 203, 248—
 249, 255, 257, 260—263, 267, 271, 282,
 302, 311, 321, 402, 410, 459, 467—469.
 Manipa, 278, 412.
 Marieko, 248—249, 454, 456—457.
 Maroendo, 415, 419.
 Marseille, 253.
 Mascarenhas, 181.
 Maskate, 18.
 Masoelipatnam, 34, 181, 393.
 Mataram 46, 384, zie voorts persoonsre-
 gister op Agoeng.
 Mattan, 409.
 Mauritius, 181.
 Mayo (Ilha de), 387—388.
 Meliapoer, 52, 62, 322, 468—469.
 Melinde, 95.
 Mennonieten, 173.
 Messina, 253.
 Mexico, 22, 23.
 Middellandsche Zee, 11, 210.
 Minangkabauers, 78.
 Mindanao, 352.
 Modjopait, 384.
 Moka, 95, 96, 171, 173, 188, 252, 258, 290,
 293, 314, 319.
 Molukken en Molukkenzee, 22, 23, 28—31,
 35—40, 45, 49, 50, 55—78, 83—97, 104,
 109—112, 118, 120, 126—127, 131—135,
 138—142, 145, 148—150, 157—160, 175,
 81, 188—191, 196—201, 205, 207, 210,
 230, 233, 248—249, 263—266, 271, 279
 —282, 290—296, 305, 308—314, 320,
 323, 334—336, 340, 345, 352, 382, 385—
 386, 391—396, 413, 447, 454, 456, 459
 —464, 467—468, 471—474.
 Mooren, 42, 51, 52, 54, 135—136, 144—
 145, 176, 187, 197, 220, 247—248, 252,
 271, 275—278, 288, 291, 321, 325, 382,
 394, 456—457, 470.
 Moorenland, 309.
 Moro, 454.
 Morotai, 454.
 Mossocl, 11.
 Motir, 249, 279, 382, 454, 456, 458, 463.</p> | <p>Mozambique, 34—36, 281, 321, 351, 460.</p> <p>N.</p> <p>Nagasaki, 186, 220, 399, 409—410.
 Nailaka, 244, 273.
 Nanking, 272.
 Nassau (fort), 37, 49, 103, 133, 240, 291,
 458, 464.
 Negapatnam, 181.
 Neira, zie Banda Neira.
 Nennet, 243.
 Ngofakiah, 279, 312, 454, 456.
 Nieuw-Guinee, 34, 35, 352.
 Nieuw-Nederland, 8, 10.
 Nieuw-Spanje, 261, 282.
 Nova Zembla, 8.
 Novgorod, 11.</p> <p>O.</p> <p>Oekoer, 423, 443.
 Oefasers, 22.
 Oman (kust van), 18.
 Onrust, 151, 153, 405, 413, 416.
 Ontong Java, 118, 142, 162, 170, 413, 430.
 Oostland, 281.
 Oranje (kasteel), 382.
 Ormoez, 17, 18, 253, 300.
 Ortattan, 133, 235—236.
 Osaka, 409.
 Ouwendender, 103, 236—238.</p> <p>P.</p> <p>Padjajaran, 39.
 Padjang, 384.
 Pahang, 352.
 Paialha, 454.
 Palembang, 78, 102, 113, 117, 180, 209,
 228, 259, 351, 427.
 Paliakate, 47, 137, 189, 199, 294, 312—
 314, 323, 455, 461, 469.
 Pamanoekan, 435.
 Pandjang (Poeloe), 91, 152, 406.
 Papangers, 402.</p> |
|--|--|

- Pariaman, 78, 87, 121, 138, 151, 177, 185, 191, 193, 205.
 Patani, 30, 34—39, 42, 49, 61, 69, 76, 87, 115—116, 138, 144, 152, 170, 177, 180, 205, 209, 253, 255, 259—262, 276, 282, 290, 321, 352, 426—427, 444, 455, 459, 468.
 Pati, 326, 396.
 Pegu, 57, 444.
 Pehoe, 290, 293, 295, 301—303, 310—312, 323, 328, 352, 382.
 Pekalongan, 436.
 Peking, 263.
 Perak, 351.
 Pernambuco, 19.
 Peru, 23.
 Perzië, Perzen en Perzische Golf, 11, 17, 18, 252—254, 259, 268, 300, 341, 382, 388—389, 392, 411, 429.
 Pescadores, 267, 270, 301, 341.
 Philippijnen, 22, 23, 34, 255, 352.
 Plymouth, 253, 282, 373.
 Poeloceri, 115.
 Poetri (Poeloe), 140.
 Port Natal, 16.
 Porto Santo, 374.
- Q.**
- Queda, 138.
 Quinam, 115.
- R.**
- Réunion, zie Mascarenhas.
 Riga, 221.
 Rio de Janeiro, 19, 20.
 Roen (Poeloe), 74, 83, 103, 112, 174, 206, 232—239, 242—246, 273, 284, 286, 299, 305, 364, 394—395.
 Roode Zee, 11, 13, 17, 18, 129, 172, 252, 351.
 Rosengein, 103, 236, 238, 243, 305, 394.
- S.**
- Saboegoe, 248—249, 279, 312, 454.
 Saint-Malo, 75, 115, 119, 144, 172.
 Sammer, 103, 236, 243.
- Sangora, 61, 259, 261, 276, 290.
 San Paulo, 454.
 San Pedro, 454.
 Sain Thomé, 47, 52, 62, 304, 308, 468—469.
 Savoe, 22.
 Sebessi, 381.
 Selamma, 103, 198, 232, 236—238, 241, 243—244, 477.
 Senegal, 13.
 Setubal, 5.
 Siam, 30, 31, 57, 69, 116, 138, 187, 209, 255, 258—261, 276, 282, 290, 321, 352, 427, 444, 455.
 Siau en Siauers, 83, 232.
 Singapoer (straat), 61, 62, 80, 162, 351.
 Singkan en Singkanders, 399, 408, 424.
 Sint-Helena, 300, 333, 340.
 Slavenkust, 14.
 Socotora, 16, 17.
 Soekadana, 34, 138, 156, 177, 290, 386, 427.
 Soelang, 409.
 Soemedang, 423, 443.
 Soenda (straat), 25, 53, 55, 62, 73, 91, 129, 156, 159—162, 169, 177, 182—184, 188, 191, 389, 432, 472.
 Soenda Kalapa, 39.
 Soerabaja, 46, 58, 59, 66, 67, 117, 159, 196, 303, 326, 385—386.
 Soerate, 11, 30, 61, 68, 76, 88, 95, 112, 127, 129, 137—138, 153, 174, 185, 188, 192, 252, 259, 271, 275, 282, 290, 293, 309, 314, 320, 329, 340, 343, 351, 364, 389, 392, 411, 429, 468.
 Sofala, 258, 351.
 Solor, 21, 22, 43—49, 53, 56, 59, 66, 68, 77, 83, 130, 138, 157—159, 175, 199, 263, 282, 294, 308, 312—314, 444, 455, 458, 472, 476.
 Spaansche Zee, 182.
 Spitsbergen, 8.
 Sterre (wambuis de), 434, 437, 442.
 Stormkaap, 15.
 Sumatra, 22, 35, 49, 65, 78, 88, 169—170, 174, 182, 188, 206, 208, 255, 258, 275, 282, 290, 321, 351, 411, 427, 455, 472.
 Syrië, 253.

T.

Tabilolo, 312, 454, 456.
 Tafasoha, 312, 454, 456.
 Tafelbaai, 298, 300, 389.
 Tagal, 209, 282, 386, 414, 429, 435, 437—
 438, 442.
 Takomi, 312, 454, 456.
 Tartarije en Tartaren, 262—263, 272.
 Tayouan, 302, 392—393, 398—402, 406—
 411, 424—428.
 Tenasserim, 57.
 Tenimber, 352.
 Ternate en Ternatanen, 20—22, 28, 30,
 34, 35, 44, 45, 50—54, 68, 69, 81—84,
 89, 104, 110, 135—136, 180, 191, 197,
 199, 207, 247, 249, 277—279, 285, 312,
 382, 393, 454—464, 470, 474.
 Tidore en Tidoreezen, 20—22, 29, 30,
 34, 35, 40, 45, 84, 135, 191, 279—280,
 454—457.
 Tikoe, 78, 87, 88, 121, 138, 151—152, 156,
 161, 180—181, 185, 191, 193, 205—206.
 Timor, 21, 46, 58, 59, 130, 138, 159—160,
 198, 263, 282, 313, 396, 455, 458.
 Tjiliwoeng, 39, 40, 165. — Zie ook Jaca-
 tra (rivier van).
 Toeban, 28, 188, 386.
 Tolo, 454.
 Tolocko, 312, 454, 456—457.
 Tsiano, 454.
 Tsjampa, 255, 352.
 Turkije en Turken, 7, 11, 12.

U.

Utrecht (punt), 434, 438.

V.

Valparaiso, 29.
 Venetië, 6, 11, 12, 18, 23, 253.
 Versche Rivier, 118, 121, 150.
 Vianen (wambuis), 435.
 Victoria (kasteel), 383.
 Virginie, 281.
 Voor-Indië, 11, 31, 39, 137, 213.
 Vuurland, 94.

W.

Wai, 278.
 Waigatsj (straat), 8.
 Wajer, 103, 235—236, 238, 244.
 Weesp (redoute), 431, 435, 437—438, 442.
 West-Indië, 3, 6, 7, 52, 282, 468—469.
 Wilde Kust, 7.
 Witte Zee, 8.
 Witterseiland, 106.
 Wolga, 11.

Z.

Zeeland (redoute), 435, 438.
 Zeelandia (kasteel), 382, 392, 400.
 Zuid-Afrika, 210.
 Zuid-Amerika, 7.
 Zuidelijke Nederlanden, 213.
 Zuidland, 251, 259, 296.
 Zuidzee, 23, 61, 204, 213, 459, 468.
 Zwarte Zee, 11.

PERSONENREGISTER.

A.

ABBAS, shah van Perzië, 382.
ABBOTT (Maurice), gecommitteerde der Engelsche O. I. C., 252.
ADAMS (Robert), Engelsch schipper, 197.
ADICK, slaaf van den regent van Jacatra, 226.
ADRIAENSZ. (Gerrit), onderstuurman, 225.
AGOENG, panembahan later soesoehoe-nan van Mataram, veelal aangeduid als „de Mataram”, 58, 66, 79—81, 88, 90, 117, 130, 142—143, 167, 177—178, 180, 188, 196, 206, 209—210, 229, 249—250, 261—262, 271, 280, 291, 303, 315, 326, 384—387, 391, 396, 403, 413—416, 421—423, 429—430, 434—436, 444, 447.
ALBUQUERQUE (Affonso d’), leider der Portugeseche expeditie naar Indië van het jaar 1506, bl. 17, 18, 20.
ALI (kaitjil), „admiraal van der zee” wegens den sultan van Ternate, 279.
ALMEIDA (Francisco d’), leider der Portugeseche expeditie naar Indië van het jaar 1505, bl. 16, 18, 22.
ANDOR, slaaf van den broeder van den regent van Jacatra, 226.
ANDRÉ, tolk van den regent van Jacatra, 180, 226.
ANDRIESZ (Jan), spiegelmaker, 269.
ANTHEUNISZ. (Jan), ziekenvader, 227.
ANTHONISZ. (Adriaen), kapitein-ma-joor te Batavia, 432—433, 438—441.
ANTZEN (Willem van), gouverneur van Banda, raad van Indië, 243, 287.
ARMINIUS, zwager van Reael, 377.

B.

BAAB Oellah, sultan van Ternate, 21.
BACCART (A.), doleerend participant, 368.
BAHOERAKSA, regent van Kendal, veld-overste van den Mataram, 209, 413—414, 419, 422—423.
BARENTSZ. (Jan), adelborst, 226.
BARENTSZ. (Lucas), zwaardveger, 477.
BARENTSZ. (Willem), zoekt de Noord-oostelijke doorvaart, 8.
BAS (Dirck), gecommitteerde der XVII te Londen, 190.
BEAUMONT (John), Engelschman opgezonden naar Batavia, 356—357.
BEHAIM (Martin), vergezelt een Portugeesche expeditie in 1482, bl. 14.
BENCON, Chinees te Batavia, 213, 215, 227, 255.
BENNINCK (Jan), Amsterdamsch aanlegger eener expeditie naar Indië uitgerust te Dieppe, 75.
BENNINCK (Sophia), schoonmoeder van Coen, 360.
BERCHEM (Wemmer van), directeur ter kust van Koromandel, 56, 469.
BÉTHENCOURT (Jean de), houdt in 1409 de Canarische eilanden in leen, 13.— Zijn neef Maciot, 13.
BEVERSZ. (Huybrecht), soldaat, 223, 226.
BLEECKER (Hendrick Lievensz. de), vrijburger, 296.
BLOCK (Adriaen), opent eene vaart op Manhattan, 8.
BLOCK Maertsz. (Adriaen), commandeur, 385—386, 429—430, 434, 436.
BOLCKVANGER (Willem Huygen), botelier, 219.

- BOM (Cornelis Willemesz.), vrijburger, 427.
- BONTEKOE (Willem Ijsbrantsz.), schipper, 181—183.
- BONTIUS (Dr. Jacobus), geneesheer, 439.
- BOREEL (Jacob), gecommitteerde der XVII te Londen, 190.
- BOREEL (Willem), advocaat der Compagnie, 327, 332, 344, 346—347, 350, 363, 375.
- BOSHOUWER (Marcelis Michielsz.), rust in Denemarken drie schepen naar Indië uit, 171—172.
- BOTH (Pieter), gouverneur-generaal, 29, 38—40, 42, 45, 47, 58, 64, 70, 81, 83, 89, 228, 333, 384.
- BOUWENSZ. (Nowee), hoogbootsman, 221.
- BOUWER (Hans), neemt deel aan de expeditie van Boshouwer, 171.
- BRANTS (Wynant), kapitein, 477.
- BRASSER (Jan de), schepen van Batavia, 214, 227.
- BREECKVELT (Jacob), opperkoopman, 89.
- BRITO (Antonio de), ontdekt in 1521 Spanjaarden op Tidore, 22.
- BROCKEDON (Thomas), Engelsch lid van den raad van defensie, 192.
- BROECK (Adriaen van den), opperkoopman, 385, 433.
- BROECK (Pieter van den), opperkoopman, 95, 137, 154, 164—166, 221, 224.
- BROECKUM (Jan van), gezant naar den Mataram, 446—447.
- BRONCKHORST (Vincent van), oprichter eener „nieuwe compagnie” tot de vaart op Indië, 27.
- BROUWER (Hendrick), commandeur, bewindhebber, gouverneur-generaal, 375, 385, 444, 446—448.
- BRUNEEEL (Olivier), opent in 1578 de vaart op de Witte Zee, 8.
- BRUYNE (Isaack de), fiscaal op Amboon, 358.
- BRUYSTENS (Hendrick), opperkoopman, later vrijburger, 99, 282, 304.
- BURCHT (Jan van der), opperkoopman, 433, 440—441.
- BUYSERO (Cornelis), opperkoopman 94, 99, 100, 102, 116.
- C.**
- CABOTE (Giovanni), in Engeland geworven voor een reis naar Catthay, 23. — Zijn zoon Sebastiano, 23.
- CABRAL (Pedro Alvarez), leider der Portugeesche expeditie naar Indië van het jaar 1500, bl. 16, 19.
- CAEN (Anthonio), oud-baljou van Batavia, 430.
- CAERDEN (Paulus van), admiraal der Brabantsche Compagnie en der V. O. C., 29, 35—37.
- CAFFARINGA (Manuel), „swart”, 221.
- CALEBATTE (Ambaradja), afgezant der Ceramers, 412.
- CAMPS (Leendert), opperkoopman, 303.
- CANDIDIUS, predikant, 427.
- CARLETON (Sir Dudley), Engelsch gezant bij de Republiek, 356—357, 363, 368—369, 374.
- CARON (Noël de), Staatsch gezant te Londen, 111.
- CARPENTIER (Pieter de), opperkoopman, directeur-generaal, gouverneur-generaal, 141—142, 150, 159—160, 162, 166, 210, 270, 286—287, 296, 306, 319, 328, 332, 342—343, 350, 355—356, 373, 376, 378, 381—388, 392, 396, 398, 444, 447.
- CASEMBROOT (Nicolaes), door de Franschen achtergelaten in Atjeh, 121.
- CAVENDISH (Thomas), Engelsch zeevaarder, 23.
- CHAMPAGNE (Olivier de), barbier, 227.
- CHINA, zie Ponip.
- CHRISTIAENSZ. (Staets), stadsbode, 213.
- CLANT (Jan), onderkoopman, 190.
- CLERCK (Jan de), tamboer, 225.
- COLFF, kapitein, 394.
- COLLINS (Edward), Engelschman opgezonden naar Batavia, 356.

COLOMBO (Cristoforo), ontdekker van Amerika, 15, 16.
 COMANS (Cornelis), opperkoopman, 102.
 CORDES (Simon de), admiraal der Rotterdamsche compagnie, 29.
 CORNELISZ. (Abram), meester smid, 227.
 CORNELISZ. (Witte), tafelknecht, 225.
 CORNELY (Gregorius), opperkoopman, 398, 412.
 CORTENHOEFF (Pieter Jacobsz.), vaandrig, 428.
 COSTA Goa de Lordigos, „swart”, 222.
 COTEELS (Mateo), president te Bantam, 40—42, 47.
 COULSON (Samuel), Engelschman geëxecuteerd op Ambon, 357.
 COURTHOPE (Nathanael), Engelsch opperhoofd op Poeloe Roen, 232.

D.

DAJA (kimelaha), stadhoudster van den sultan van Ternate op Ceram, 135, 197—198, 247, 278.
 DALE (Sir Thomas), Engelsch admiraal, 163, 165, 169, 181.
 DANCKAERT (Sebastiaen), predikant, 135, 176, 180, 208, 435.
 DECKER (Hans de), admiraal der schepen van Dieppe, 120, 129.
 DEDEL (Cornelis), raad van Indië, 55, 70, 103, 115, 251.
 DEDEL (Jacob), raad van Indië, 190, 192, 210, 258, 264, 267, 270, 287, 300.
 DIAZ (Bartolomeu), bereikt in 1486 de „Stormkaap”, 15.
 DIEMEN (Antonio van), klimt op van soldaat tot gouverneur-generaal, 297—298, 392, 428, 432, 438—441, 447.
 DIGGS (Sir Dudley), gecommitteerde der Engelsche O. I. C., 252.
 DIRCKSZ. (Pieter), raad van Indië, 142, 150, 225.
 DOENSZ. (Steven), raad van Indië, 55, 99, 385.
 DOES (Frank van der), facteur op Ternate, 28.

DOETMENUYT (Cornelis), koopman, 435.
 DRUYFF (Gerrit Fredericksz.), opperkoopman, 276, 385.
 DUSSEN (Adriaen Jacobsz. van der), opperkoopman, 83.
 DUSSEN (Cornelis van der), ingescheept voor vrijburger, 364.
 DRAKE (Sir Francis), Engelsch zeevaarder, 23.
 DUYNEN (Pieter van), raad van Indië, 440.
 DIJCKA, ingezetene van Singkan, 399.

E.

EEMSKERCK (Cornelis van), onderbevelhebber van Paulus van Caerden, 29.
 EGGEN (Dirck), uitvarend vrijburger, 269.
 ELIASAN, Chinees te Chincheu, 302.
 ELISABETH van Engeland, 23.
 ERICKSZ. (Barend), oprichter der Guineesche Compagnie, 7.
 EYNDHOVEN (Balthazar van), koopman, 143.

F.

FERNANDO (Juan), „swart”, 221.
 FITZHERBERT (Humphrey), Engelsch commandeur, 210, 239, 250.
 FORTUYN (Adriaen Cornelisz.), opperstuurman, 223.
 FORVAECK (Hans), adelborst, 222.
 FREDERIK Hendrik, prins van Oranje, 370—371, 388, 391, 407, 426.
 FURSLAND (Richard), president der Engelsche loge te Batavia, 356.

G.

GABANG (pangoran), broeder van den riksbestierder van Bantam, 132, 140—141, 403.
 GAMA (Francisco da), Portugeesch onderkoning, 28.

GAMA (Vasco da), leider der Portugeesche expeditiën van 1497 en 1502, bl. 16.
 GOENS (Rijklof van), 448.
 GOOT (Anthony), „swart”, 222.
 GORCUM (Jan Jansz. van), kapitein, raad van Indië, gouverneur van Amboen, 154, 224, 383, 413, 440, 477.
 GOSA, „swart”, 222.
 GROOT (Claude de), doleerend participant, 360, 364, 368.
 GROOT (Hugo de), pensionaris van Rotterdam, 73, 189.
 GRIJPH (Job Christiaensz.), opperkoopman, 433.
 GIJSELS (Aert), commandeur, 4, 229, 242, 266, 270.

H.

HAEFF (Adriaen ten), oprichter eener Zeeuwsche Compagnie, 28, 30.
 HAEN (Dr. Hendrick de), geneesheer, gezant naar den Mataram, 225, 280, 303, 386—387.
 HAGHEN (Steven van der), admiraal, raad van Indië, 29, 34, 36, 55, 69, 70, 76, 78, 83, 85, 92, 111, 115, 125, 133, 148, 159.
 HAIROEN, sultan van Ternate, 21.
 HARMANSZ. (Wolfert), admiraal, 30.
 HARMENSZ. (Hendrick), kuiper, 219.
 HASE (Hans de), raad van Indië, visitateur-generaal, 115, 144.
 HASSELAER (Pieter Dircksz.), oprichter der Compagnie van Verre, 360.
 HASSELT (Jan Lucasz. van), resident wegens het hof van Perzië, 434.
 HATTIVA (Lucas Marcusz.), inlandsch Christen, 278.
 HAULTAIN (Daniel de), blokkeert de Spaansche kust, 36.
 HAWKINS (Richard), Engelsch slavensmokkelaar, 23. — Zijn zoon John, 23.
 HAYES (Robert), Engelsch opperhoofd op Poeloe Roen, 234.

HAZEL (Jan van), vrijburger, later licentmeester, 296, 403.
 HEEMSKERCK (Jacob van), admiraal, 8, 27—30, 36.
 HENDRICKSZ. (Bert), oppertimmerman, 269.
 HENDRICKSZ. (Floris), schepen, 214.
 HENDRIK VII van Engeland, 23.
 HENDRIK de Zeevaarder, prins van Portugal, 13, 14.
 HERMANSZ. (Claes), schipper, 227.
 HERMANSZ. (Evert), onderkoopman, 162, 224.
 HEURNIUS (Justus), predikant, 439—441.
 HEUTEN (Wouter), opperkoopman, 386.
 HEUVEL (Anthony van den), fiscaal, 428.
 HITOE (kapitein), 84, 135—136, 197, 232, 242, 412.
 HOEN (Simon Jansz.), vice-admiraal, 37.
 HOEPOSONTO, groote te Karta, 421—422.
 HONGTAY, Chineesch schipper, 302.
 HOOFT (Dirck Joosten 't), vrijburger, 228.
 HOUTMAN (Cornelis de), leider der eerste Ned. expeditie naar Indië, 25, 27, 28.
 HOUTMAN (Frederick de), raad van Indië, 28, 30, 34, 43, 177, 182, 239, 249, 251, 279—280, 287.
 HUDDDE (Hendrick), medeoprichter der Compagnie van Verre", 25.
 HUDSON (Henry), Engelsch zeevaarder in dienst der V. O. C., 8.
 HULSEBOS (Adriaen Jacobsz.), predikant in het fort Jacatra, 164, 176, 208, 224, 226.
 HUSSEMBEECK, koopman van den shah van Perzië, 411.

I.

IBRAHIM, Lontorees, 229.
 IQUAN, Chineesch zeeroover, 400—401, 410, 425.

J.

JACOBSZ. (Lenert), schipper, 150.
 JACOBUS I van Engeland, 188—189, 354,
 359, 365, 367.
 JAFFIOYO, kapitein eener Japansche
 jonk, 398, 424.
 JANNETGEN, Balineesche slavin, 226.
 JANSZ. (Arent), bosschietter, 220.
 JANSZ. (Hendrick), opperkoopman, 116,
 144, 170, 180.
 JANSZ. (Hendrick), kuiper, 219.
 JANSZ. (Hendrick), metselaar, 228.
 JANSZ. (Jan), vrijburger, 227.
 JANSZ. (Jasper), raad van Indië, 55, 70,
 115, 119.
 JANSZ. (Pieter), vader van Coen, 3.
 JANSZ. (Willem), raad van Indië, 83, 142,
 150, 159, 170, 180, 192, 197, 248, 267,
 270, 287, 429, 440.
 JANSZ. (Willem), opperkoopman, 392,
 429.
 JARAM (orangkaja), Bandanees, 228.
 JEMMINGH (Dirck), vrijburger, 296.
 JOACHIMI (Albertus), Staatsch gezant
 te Londen, 373.
 JOOSTEN (Jan), koopman, 249.
 JOURDAIN (John), president der Engel-
 sche loge te Bantam, 44, 75, 180.
 JUNIUS (Robertus), predikant, 427.

K.

KAREL I van Engeland, 367, 371—374.
 KAREL II van Engeland, 10, 359.
 KAREL V (keizer), 22.
 KAREL (Jan Jansz.), medeoprichter der
 „Compagnie van Verre”, 25.
 KEELING (William), Generaal der En-
 gelschen, 37.
 KERCHEM (Melchior), notaris, 215.

L.

LADY, slaaf van den regent van Jacatra,
 226.

LAM (Jan Dircksz.), commandeur, 70, 83
 —85, 106—107, 133, 249.
 LAMBERTSZ. (Abraham), gemachtigde
 van Coen te Amsterdam, 256.
 LAMBERTSZ. (Lucas), tolk, 105.
 LANCASTER (James), Engelsch admi-
 raal, 23, 30.
 LEBE WAYD (Kiai), „priester” van den
 regent van Jacatra, 226.
 LECK (Daniel van der), bewindhebber,
 benoemd raad van Indië, 369—372.
 LEE (Dirck van der), commissaris naar
 Bantam, 430, 433.
 LEFEBVRE (Jacques), opperkoopman,
 raad van Indië, 162, 172, 225, 287, 382,
 418, 440.
 LE MAIRE (Isaac), mededinger der V. O.
 C., 6, 29, 94, 159, 185—186, 360.
 L'HERMITE (Jacques), president der
 loge te Bantam, 39, 40, 382.
 LIEVELAER (Huybrecht), sergeant, 225.
 LIMCO, Chinees te Bantam, 97, 132, 193.
 LINSCHOTEN (Jan Huygen van), naar
 Indië in Portugeeschen dienst, 8, 24, 25,
 27.
 LODENSTEYN (Arent), gecommitteerde
 der XVII te Londen, 190.
 LUCASZ. (Philips), gouverneur van Am-
 bon, 412—413.

M.

MADOERA radja, groote te Karta, 421—
 422.
 MAELSON (Francois), syndicus van
 Westfriesland, 8, 25.
 MAERTSZ. (Arent), commandeur, raad
 van Indië, 132, 139, 142, 150, 159—160.
 MAES (Cornelis), zieketrooster, 227.
 MAGALHAES (Fernando da), Portug.
 zeevaarder in Spaanschen dienst, 22.
 MAHU (Jacques), admiraal voor Hans
 van der Veecken, 29.
 MANUEL, Japansche tolk, 221.
 MARCT (Jacob van der), koopman, 143
 —144.
 MAREES (Adriaen de), koopman, 427.
 MARTINHO, Japansche tolk, 221—222.

MASEYCK (Cornelis van), ontvanger-generaal, 143, 385, 433, 435, 440—441.
 MATELIEFF (Cornelis), admiraal, 35, 36, 135.
 MAURITS prins van Oranje, 73, 125, 162, 170—171, 194, 224, 299, 342, 354, 362, 365, 367, 370, 375, 460.
 MEERMAN (Dirck Gerritsz.), bewindhebber, 372.
 MEESTER (Jeremias de), raad van Indië, 440.
 MEEUSZ., zie van Diemen.
 MELDERT (Hans van), koopman, 199.
 MENDOÇA (Andrea Furtado de), Spaansch generaal in Indië, 30, 34.
 MENT (Eva), gemalin van Coen, 360, 374, 428, 433, 439. — Haar vader, 360. — Haar zuster Lijsbeth, 374.
 MERCATOR (Gerardus), geograaf, 26.
 MICHIELSZ. (Tijmen), ontvanger der in- en uitgaande rechten, 116—117, 216.
 MICHIELSZ. (Wouter), predikant, 412—413.
 MIDDELGEEST (Simon van), doleerend participant, 360.
 MIDDLETON (Sir Henry), Engelsch generaal in Indië.
 MISLEDEY (Edward), Engelsch court-meester te Delft, 374.
 MOENA, slaaf van den regent van Jacatra, 226.
 MONCHERON (Balthazar de), koopman te Veere, 6, 7, 28, 30.
 MUSA BEG, ambassadeur van den sjah van Perzië, 382, 388—389.
 MUSCHAMPS (George), Engelsch koopman, 192.
 MUYSER (Pieter Jansz.), opperkoopman, 398, 409.

N.

NACHTEGAEL, opperkoopman, 433.
 NECK (Jacob van), admiraal, 27—29.
 NICOLAESZ. (Lenart), soldaat, 223.
 NIEURODE (Cornelis van), opperkoopman, 294—295, 303, 409—410.
 NOORT (Olivier van), zeevaarder, 29.

NUYTS (David), doleerend participant, 360, 364, 368—369.
 NUYTS (Pieter), gouverneur van Tayouan, 398, 401, 408—409, 424—427.

O.

OLDENBARNEVELT (Johan van), landsadvocaat, 4, 7, 9, 31—33, 170, 185, 354.
 ONGSOEPY, Chinees, afgezonden naar Pehoe, 302.

P.

PAE (Jan), kapitein, 214.
 PALUDANUS (Bernardus), geleerde, 25.
 PAUW (Cornelis), consul te Aleppo, 171.
 PAUW (Reinier), hoofdaanlegger der „Compagnie van Verre”, 25, 26.
 PESCATORE, zie Visscher.
 PETEYN (Jan de), vrijburger, 266.
 PETRARCHA (Andrea), vrijburger, 266.
 PHESEDONNE, Japansch groote, 399, 408.
 PHILIPS II van Spanje, 5.
 PIETERSZ. ((Aert), bootsgezel, 220.
 PIETERSZ. (Cornelis), vice-admiraal, 33.
 PIETERSZ. (Harmen), bootsgezel, 220.
 PIETERSZ. (Joost), heeft de Spanjaarden gediend, 56.
 PINTO (Mendez), bezoekt in 1542 Japan, 17.
 PLANIUS (Petrus), geograaf, 26.
 POLO (Marco), Venetiaan die Cathay bezoekt, 8, 12, 15.
 POMP (Dirck Gerritsz.), eerste Nederlander in China en Japan, 24, 26, 29.
 PRING (Martin), Engelsche commandeur, 132, 191—192.
 PRINS (Harman Pietersz.), vrijburger, 296.
 PRINS (Jan Ewoutsz.), koopman, 220.
 PUTMANS (Hans) gouverneur van Tayouan, 427, 429.

Q.

QUINOSQUEDONNE, Japansch groote, 408.

R.

RAEMBURCH (Crijn van), opperkoopman, raad van Indië, 113, 142, 144, 149, 434, 439—441.

RAEY (Pieter van), commandant van het fort Jacatra, 162, 164—166, 224.

RANAMANGALA, rijksbestieder van Bantam (dikwijs als „de rijksbestieder” of „de pangoran” aangeduid), 40, 48, 65, 98, 103, 105, 166, 169, 180.

RANGA (kiai), tommagong van Tegal, 414.

RASIÈRE, (Abraham de), opperkoopman, 193.

REAEL (Dr. Laurens), gouverneur der Molukken, gouverneur-generaal, bewindhebber, 40, 55, 60, 68, 83—85, 103—104, 109, 114, 118—120, 125—126, 134, 136, 139, 143, 148, 162, 203, 285, 287, 333, 342, 346, 353—354 377, 385, 408.

REYERSZ. (Cornelis), commandeur, raad van Indië, 4, 270—271, 300—302.

REYNST (Gerard), gouverneur-generaal, 40, 47, 48, 55, 62—67, 69, 70, 81, 93, 114, 332—333, 384.

RIEBEECK (Jan van), stichter der Kaapkolonie, 196.

ROOSECRANS (Herman Dircksz.), heeft deel aan de expeditie der Denen, 171.

ROSSENIVE (radja), 412.

RUFFIJN (Jan), kapitein, 300—301.

RIJCKAERT (Andries), gecommitteerde der XVII te Londen, 190.

RIJP (Jan Cornelisz.), zoekt de N. O. doorvaart, 8.

S.

SABADIN (kinelahi), stadhouder van Ternate op Ceram, 84, 135, 197—198.

SAEL (Jan Hendricksz.), opperkoopman, 226.

SANTEN (Pieter van), heeft deel aan de Deensche expeditie, 171.

SCHAPENHAM (Gheen Huygen), 382.

SCHIPPER (Andries Gabrielsz.), vrijburger, 227.

SCHOTTE (Apollonius), commandeur, 45, 49.

SCHEYL (Marcus), konstabel, 221.

SELIM, groot-mogol, 392.

SERRAO, Portugeesch kapitein, 20.

SILVA (Caspar da), „swart”, 222.

SILVA TELLO (Don Juan da), Spaansch gouverneur der Philippijnen, 81, 83.

SIMSOU, Chinees te Chincheu, 400—402, 410.

SIMSUAN, Chinees te Bantam, 65, 403.

SINGARANOE (tommegong), hoveling van den Mataram, 143.

SMIT (Jan Jansz.), gezant naar Perzië, 411.

SOJA (radja), 412.

SON (Adriaen van), sergeant, 227.

SONCK (Albert), gecommitteerde der XVII te Londen, 190.

SONCK (Martinus), gouverneur van Banda, raad van Indië, 192, 243, 273, 287—288, 304—305, 402.

SOURY (Andries), opperkoopman, raad van Indië, 46, 77, 78, 86, 87, 159—160, 166, 287.

SPALDING (Augustine), Engelsch koopman, 192.

SPECX (Jacques), opperkoopman, opperhoofd in Japan, raad van Indië, gouverneur-generaal, 36, 47, 86, 287, 298, 388, 392, 416, 420—422, 428—429, 432—434, 440—441, 444—446. — Zijne dochter Sara, 428.

SPEELMAN (Cornelis), verovert Makassar, 448.

SPEULT (Herman van), gouverneur van Amboen, raad van Indië, 145, 159, 179, 197—198, 239, 248, 277—279, 287—288, 305, 355—359, 371, 382—383.

SPILBERGEN (Joris van), commandeur, 30, 85, 126.

STALPAERT van der Wiele (Augustijn), facteur op Banda, 28.
 STERCK (Abraham), opperkoopman, 77.
 STEVIN (Simon), vestingbouwkundige, 171.
 STRIJCKER (Abraham), luitenant, 154.
 STIJNS (Jan), baljuw van Jacatra, later vrijburger, 213, 266.
 SURA Ngolago, veldoverste van den Mataram, 421—423.
 SYBRANTSZ. (Egbert), bootsgezel, 228.
 SYLLA (de), fiscaal, 359.

T.

TASMAN (Abel Jansz.), ontdekt van Diemensland en Nieuw-Zeeland, 34.
 THEUNISZ. (Tielemans), predikant op Amboen, 135.
 THOMASZ. (Adolf), directeur ter kust van Koromandel, 199.
 TIKOE (orangkaja), hoofd op Loehoe, 44.
 TOPOSANTA, zie Hoeposonto.
 TORRES, Spaansch zeevaarder, 34.
 TOWERSON (Gabriel), Engelschman geëxecuteerd op Amboen, 356—357.

U.

UFFELEN (Abraham van), opperkoopman, 214, 289.
 UFFLETE (Nicholas), Engelsch koopman, 221—222.
 USSELINCX (Willem), voorvechter der „peuplatie”, 6, 7, 9, 443.

V.

VAECHT (Hendrick), opperkoopman, 192—193.
 VAPOUR, opperkoopman, 430.
 VEECKEN (Hans van der), reeder te Rotterdam, 6, 29.
 VELDE (Adriaen van de), opperkoopman, 59.

VENANT (Gilles), vrijburger, 296.
 VERHOEFF (Pieter Willemesz.), admiraal, 5, 36, 37, 41.
 VERMEER (Lambert), vrijburger, 296.
 VERRAZZANO. Florentijn in dienst der Fransche kroon, 8.
 VIANEN (Gijsbrecht van), kapitein, 150.
 VISNICH (Huybert), opperkoopman, 411.
 VISSCHER (Jan Jansz.), opperkoopman, 395.
 VISSCHER (de), handelshuis te Rome, 4.
 VLACK (Dr. Pieter), gouverneur van Banda, raad van Indië, 343, 394—395, 413, 428, 434, 439—441.
 VLEYSHOUWER (Thijs Cornelisz.), secretaris van G.-G. en R., 142, 225.
 VOGEL (Marten Jansz.), kapitein, 235, 398, 412.
 VOORDE (van de), secretaris van Banda, 394.
 VOS (Jan), opperkoopman, 387.
 VRIES (David Pietersz. de), schipper, 374.

W.

WAERT (Nicolaas van), luitenant der tingans bij de expeditie naar Banda, 234—235, 241, 477.
 WAGENVELT (Pieter), president der Molukken, 436.
 WAGHENAER (Lucas Jansz.), kaartmaker, 24, 26.
 WANGIÈRE (Clément), sergeant, 227.
 WANGSAN, Chinees te Chincheu, 302.
 WARGA, Javaan uit Tegal, 435—436.
 WARWIJCK (Wybrand van), admiraal, 27, 28, 33—35.
 WATERFORT (Hendrick van), opperkoopman, 133.
 WEERT (Sebald de), admiraal, 33.
 WERFF (Philips Adriaensz. van der), schepen, 214.
 WESSELS (Cornelis), soldaat, 220.
 WILKENS (Oege), boatsman, 220.
 WILLEKENS (Jacob), admiraal, 29.

WILLEMSZ. (Thomas), bosschieter, 221.
WINWOOD (Sir Ralph), Engelsch gezant
bij de Republiek, 189.
WITT (Gerrit Fredericksz. de), comman-
deur, 399, 400—402, 406, 409.
WIJNTGES (Willem), fiscaal, 402.

X.
XAVIER (Francisco), geloofs prediker, 17,
21.

Z.
ZENDPAERT, opperkoopman, 394.
ZURCK (Gaspar van), commandeur, 53,
384.

REGISTER VAN SCHEPEN.

A.

Alckmaer, 319.
Amboyna, 275.
Amsterdam, 62, 177, 251, 373.
Arendt, 158—160.
Armuyden, 410, 425.
Attendant (Engelsch; buitgemaakt), 133.

B.

Bantam, 148.
Batavia, 410, 424.
Bergerboot, 129, 154, 158—161, 183.
Boar (Engelsch; buitgemaakt), 181.
Briel (den), 395.
Brotchia, 408.
Brouvershaven, 411.
Bruynvis, 277.
Bull (Engelsch), 190—192, 363.

C.

Ceylon, 156, 159—161.
Charles (Engelsch), 250.
Chincheu, 425.
Christianshavn (Deensch), 393.
Cleen Armuyden, 410, 425, 436.
Cleen Erasmus, 282.
Cleen Heusden, 400, 406, 435.
Cleen Hollandia, 159—161.
Cleen Vlissingen, 156.
Cleyne Hope, 436.

D.

Darling (Engelsch), 44.
Defence (Engelsch; buitgemaakt), 103.
Delff, 151—153, 156, 159, 195.

Delff (jacht), 34.
Delfshaven, 319, 364.
Diemen, 410, 425.
Dolphijn, 156, 177, 259, 275.
Domburch, 410, 424.
Dordrecht, 177, 182, 342.
Dove (Engelsch), 417.
Dragon (Engelsch; buitgemaakt), 181, 238, 240—241, 244, 264.
Duyfken (jacht), 34.
Duyve, 137.

E.

Eendracht, 159, 187, 251.
Eenhoorn, 170, 177.
Enckhuysen, 112, 177.
Engel, 148, 153, 158, 160—161.
Erasmus, 400—401, 410, 424.
Espérance (Fransch), 208, 427.
Expedition (Engelsch; buitgemaakt), 181.

F.

Frederick Hendrick, 388, 392.

G.

Galias, 262, 374, 387, 389.
Geunieerde Provinciën, 41, 42.
Globe (Engelsch), 278.
Goede Fortuyn, 127, 187, 268.
Goede Hope, 177.
Goes, 459.
Gorcum, 408.
Gouda, 342.
Gouden Leeuw, 153, 158, 160—161, 314.
Groene Leeuw, 158—160, 198.
Grootebroeck, 426.

H.

Haen, 400, 406.
Haerlem, 295.
Halve Maen, 59.
Harinck, 275, 408, 427.
Hert, 156, 159—162, 170.
Hert (jacht), 184, 191, 193, 234.
Heusden, 273, 409, 425.
Hollandia, 62, 227, 241, 260, 342, 432, 440.
Hoorn, 160—161.
Hope, 41, 42, 459.
Hope (tweede schip van dien naam), 187.
Hound (Engelsch; buitgemaakt), 180.
Huys te Nassouwen (fluit), 387.

J.

Jager, 153, 158—161.
Jortan, 159.

K.

Kemphaen, 387, 389, 436.

L.

Leeuwin, 251, 268, 342, 373, 387, 389, 421.
Leyden, 208, 282, 284, 298.

M.

Mackreel, 298, 403.
Marguerite (Fransch), 100—101, 108.
Maria, 422.
Mauritius, 125, 148, 151, 268, 272, 287,
 297—298, 319.
Maurits, 398.
Medenblick, 298, 389.
Mercurius, 62.
Middelburgh, 137, 260, 298.
Monnickendam, 395.
Montmorency (Fransch), 100—101, 108.
Morgensterre, 159—161.

N.

Naerden, 298.
Nassau, 159—161.
Negapatnam, 411.
Neptunus, 134, 159—161, 177.
Neptunus (jacht), 188.
Nera, 408.
Nieuw Hollandia, 240.
Nieuw Hoorn, 177, 181, 183—184.
Nieuw Zeelandt, 177, 181, 276, 304.
Nieuwe Mane, 148.

O.

Orangeboom, 177.
Oude Mane, 148.
Oude Sonne, 151, 153, 158, 160—161, 177.

P.

Patani, 459.
Peerle, 408.
Postpaert, 177, 196.

R.

Rose (Engelsch; buitgemaakt), 181.
Royal Exchange (Engelsch), 239, 250.
Rubin (Engelsch), 239.

S.

Saint-Louis (Fransch), 119—120, 129,
 144, 175.
Saint-Michel (Fransch; aangehouden),
 119—120, 129, 159—161, 174—175.
Salm, 436.
Sampson (Engelsch; buitgemaakt), 180.
Schoonhoven, 298.
Sloten, 400, 406, 410, 425.
Solomon (Engelsch), 133.
Star (Engelsch; buitgemaakt), 177, 234.
Swan (Engelsch; buitgemaakt), 103, 148,
 276.
Swarte Leeuw, 98, 100, 152.

T.

Tayouan, 435.
Texel, 387, 389, 410, 424—425.
Tholen, 125, 179, 196, 275.
Tiger, 160, 179.
Tortelduyff, 327.
Trouwe, 159—161.

U.

Utrecht, 374, 387—388, 411.

V.

Valck, 153, 158—159, 275.
Vianen, 387, 398, 401, 406.
Vlissingen, 148.
Vrede, 195, 363, 400—401.

W.

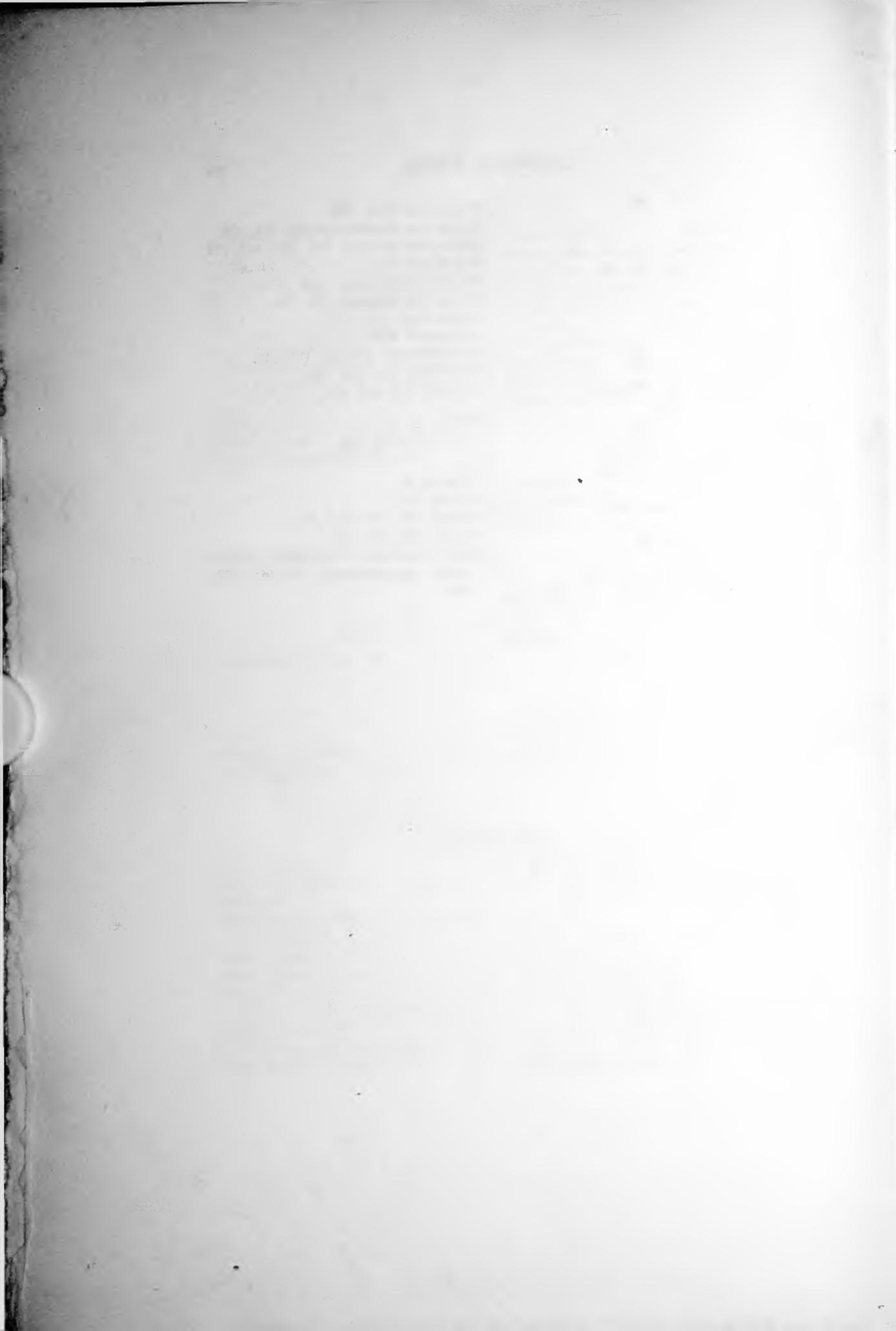
Walcheren, 179, 184, 272, 319.
Wapen van Amsterdam, 139, 148, 150,
 153, 158, 160—161.

Wapen van Delft, 370.

Wapen van Enckhuysen, 282, 284, 298.
Wapen van Haerlem, 156, 159—161, 170.
Wapen van Hoorn, 273—274, 374, 387.
Wapen van Rotterdam, 268, 272.
Wapen van Zeelandt, 170, 177.
Weesp, 373.
Westcappel, 409.
Westvrieslandt, 97—101, 177, 212.
Witte Beer, 187, 253, 304.
Woerden, 273, 409, 425.

Z.

Zeeburch, 411.
Zeepaert, 411.
Zeewolff, 156, 160—161, 251.
Zirckzee, 120, 227, 231.
Zuyder Eendracht (het schip van Le
 Maire; aangehouden), 159—161, 177,
 194.

ZAKENREGISTER.

A.

- Aandeelen der V. O. C. (beursspel in) 330, 343.
Aanhouding van Compagnie's schepen in het Kanaal, 253, 282, 299, 359, 373, 376.
Aanplant van kokosboomen, 305, 390.
Advocaat der V. O. C., 362—363.
Ambachtslieden, 38, 63, 149, 151, 154, 159, 200, 210, 239, 416, 471.
Ambonsche rechtspleging en verwikkeling daarop gevolgd, 354—359, 363—364, 371—376, 381.

B.

- Baljuw van Jacatra, 213.
Batavia (naam), 166, 182, 211—212, 254, 259.
Bezuiniging, 287—288, 306—308, 328, 398.
Boekhouding, 4, 47, 56, 86, 298.
Breedtebepaling op zee, 14.
Buskruit, 154—155, 264.
Bijzitten (geen — te houden), 216, 219.

C.

- Cartographie, 26.
Chineesche zeeroovers, 393, 398, 400—401, 406, 409—410, 425, 427.
Contracten met Amboen, 29, 44, 247; — met Jacatra, 40; — met Banda, 83, 103.
Crediet aan Chinezen en inlanders, 57, 65, 67, 68, 96—98, 101, 341, 346—347; — „kwade schulden" in 1627, bl. 395, 413.

D.

- Diefstal, 228.
Dividend, 82, 186, 252, 343.
Doleerende participanten, 360—364, 368—369.
Drinkwater, 146, 149.
Dronkenschap, 219, 221, 227, 408.

E.

- Eisch van kapitaal, en in hoeverre er aan voldaan wordt, 62—65, 72, 77, 82, 93, 110—111, 118, 131, 148, 168, 204, 207, 258, 260, 262, 272, 299, 391.
Eisch van schepen, 52, 64, 79, 93, 108, 127, 131, 137—138, 146—148, 156, 174, 286, 299.

F.

Factorijen (vestiging of lichting van): Nederlandsche: Ternate, 28; Banda, 28; Atjeh, 30, 87, 138, 209, 259, 290; Gresik, 30, 59, 66, 188, 209, 290, 384; Bantam, 34, 41, 58, 65, 82, 99, 102, 120, 128, 153, 163, 160; Masoelipatnam, 34, 138; Batoesawer, 35, 36; Hirado, 36, 138; Jacatra, 40, 42, 89, 98, 130, 140—142, 150—151, 161, 164—166; Japara, 58, 90, 143, 152, 162, 290, 384—386; Makassar, 59, 66, 67; Boeton, 66; Moka, 138, 290, 293; Soerate, 138; Pariaman, 138, 193; Tikoe, 138; Djambi, 138, 209, 290; Indragiri, 138, 209, Kampar, 138; Queda, 138; Patani, 138, 209, 259, 276; Siam, 138, 209, 276, 290; Kambodja, 138, 259, 276; Soekadana, 138, 290; Bima, 138; Solor, 138; Timor, 138; Palembang, 180; Sangora, 259, 276, 290; Ligor, 259; Bordelong, 259.

Factorijen, Engelsche: Bantam, 40, 107, 113, 128, 139, 191; Jacatra, 40, 69, 153, 163—164, 201; Makassar, 40; Banda, 40, 67; Ambon, 40; Atjeh, 88, 177; Soekadana, 177; Patani, 177; Pariaman, 177; Soerate, 259; Ngofakiaha, 279; Motir, 279.

Factorijen, Fransche: Atjeh, 121; Bantam, 144.

Fluiten (gehuurde), 387.

Forten, kasteelen en hun bezetting: Nederlandsche, in het algemeen, 288, 306, 308, 312—313, 382, 454—458, 462; „Kasteel van Verre”, 29; in de Molukken, 34—38, 56, 205, 248, 279, 308; te Jacatra (voorgenomen), 40; op Solor, 49, 199; op Banda, 59, 273; in Cochinchina (voorgenomen), 138; op een eiland omtrent de Versche Rivier (voorgenomen), 150; te Jacatra, 153—154; kasteel te Batavia, 171, 175, 179, 187, 193, 200, 204, 288, 313, 390—391, 396—397, 404; aan de Kaap de Goede Hoop (voorgenomen), 196; te Kowak, 278; op Formosa, 382, 392.

Forten, Portugeesche: 20—22; fort op Tidore, 45.

Forten, Spaansche: 402 (Formosa); 454 (Molukken).

Forten door de Engelschen op te werpen, 190.

G.

Geloofsvervolging in Japan, 263, 399.

Gemeene land? (heeft de V. O. C. aanspraak op steun in geloof of in schepen van hef), 52, 186, 252, 281—282, 299.

Gemengde huwelijken, 21, 35, 226.

Gouverneur-generaal (ambt van), 38, 62.

Grensbeperking tusschen Spanjaarden en Portugeezen, 16.

H.

Handelsgewaren: specerijen, 11, 20, 29, 37, 39, 44, 49, 51, 57, 59, 60, 67, 71, 84, 95, 104, 133—136, 145, 174, 191, 210, 230, 236, 240, 249, 253—254, 280, 290—293, 322, 329, 340, 343, 371, 382—383, 392, 396, 412, 446; — peper, 20, 28, 58, 65, 71, 72, 77—79, 86—88, 90, 94, 96, 100—102, 108, 112, 116, 121, 128—133, 146—147, 150, 153, 160, 169, 174, 176, 184—189, 192—196, 206—209, 252, 254, 275, 290—293, 306, 329, 343, 392, 397; 403, 411; — sandelhout, 21, 45, 46, 58, 59, 61, 174, 198, 274, 290, 340, 396, 458; — kleedjes, 30, 39, 51, 52, 57, 61, 62, 68, 86—88, 95, 115, 174, 185, 209, 275, 288—293, 304, 340, 343, 396, 411, 446, 456; — diamanten, 34, 156, 160, 165; — Chineesche zijde en porcelein, 39, 52, 57, 61, 65—73, 93, 115,

- 127, 137, 185, 205, 254, 268, 272, 288, 322, 339, 341, 343, 347, 382, 392, 401, 425; — indigo, 46, 95, 275, 293, 411; — rijst, 46, 59, 84, 90, 134, 143—144, 180, 187, 192, 196, 199, 208—209, 276, 384, 387, 411, 414, 429, 446; — Japansch zilver en koper, 81, 146, 161, 393, 411; — Perzische zijde, 253, 259, 268, 341, 382, 392, 411; — kamfer, 276; — was, 396; — salpeter, 411; — suiker, 425; — gember, 425.
 Handelswegen van Indië naar Europa, 11.
 Heidenen, 248 (de Alfoeren).
 Hoofdparticipanten, 327, 348—350, 361—362, 369.
 Hoornbeesten, 197, 199, 280, 304, 414.

L

- Inkomsten van Batavia, 206—207, 211, 216, 227, 383, 408.
 Insinuatie aan de Engelschen, 76; — aan de Chineesche zeeroovers, 401.
 Islâm in den Maleischen Archipel (invloed van den), 21, 39, 52, 54, 68, 135—136, 157, 176, 187, 207, 229, 247—248, 278, 395, 470.

J.

- Jachten, 34, 146, 174, 234.

K.

- Kapitaal in Indië bij Coen's vertrek (1623), 314.
 Kasteel van Gulik, 171.
 Kerstening en inlandsche Christenen, 18—22, 43—45, 51, 54, 59, 157, 176, 180, 207, 226, 269, 278, 394, 412, 427, 474.
 Kolonisatie, zie Peuplatie.
 Kruidtuin te Leiden, 173, 175.
 Krijgsbedrijven van van Noort (Manila), 29; — van der Haghen (Amboen), 29; — Wolfert Harmansz. (Bantam), 30; — van Heemskerck en van Spilbergen (nemen van kraken), 30; — de Weert (Ceylon), 33; — Cornelis Pietersz. (Djohore), 33; — van der Haghen (Mozambique, Goa, Amboen, Tidore), 34; — Matelieff (Malaka), 35; — van Caerden (Mozambique), 35; — de Haultain (blokkade der Spaansche kust), 36; — van Heemskerck (Gibraltar), 36; — Verhoeff (Mozambique, Goa, Banda), 36; — Simon Jansz. Hoen (Banda, Batjan), 37; — Pieter Both (Tidore), 45; — Apollonius Schotte (Solor), 45; — Agoeng, panembalan van Mataram (Gresik), 46; — Atjeh (Djohore), 47; — de Portugeezen (Paliakate), 47; — Reynst (Poeloe Ai, Kambelo), 67; — van der Haghen (Malaka), 76; — 't Lam (Poeloe Ai, Manila, Lontor), 83, 106—107, 133; — Coen (Eng. loge te Jacatra), 153; — Coen (zeegevecht tegen Dale), 155; — Coen (verwoesting der kota Jacatra), 167—168; — Coen (blokkade van Bantam), 169, 177, 188, 193—194, 202, 206, 209, 250, 264, 381; — Coen (landtochten), 178; — Hendrick Jansz. (Patani); 180; — Willem Jansz. (Tikoe), 180—181; — Coen (Banda), 234—239, 243—244; — der vloot van defensie (blokkade van Manila), 261; — van van Speult (kust van Ceram), 277—278; — de Houtman (Kalimata), 279; — Cornelis Reyersz. (China), 300—303, 321; — Schapenham (Ceram), 382; — de Witt (Chineesche zeeroovers), 401; — Coen (inval der Bantammers), 405—406; — Mataram (eerste beleg van Batavia), 413—423; — Mataram (tweede beleg van Batavia), 430—442.

M.

- Maleisch (gebruik van het), 43.
 Mardijkers, 83, 289, 312, 412, 417—419, 430—431, 437—438, 442.
 Medicamenten, 187, 227.
 Monsterrolle, 212.
 Munt, 145—146, 198, 279.

N.

- Nassausche vloot, 382, 477.
 Nationaliteit der Compagnie's dienaren, 212—213.
 Nederlanders in Portugeeschen dienst, 24, 25.
 Noordoostelijke doorvaart, 8.
 Notarius publicus te Batavia, 215.

O.

- Octrooi der V. O. C., 32, 33, 172, 360—361.
 Onderhandelingen met Engeland in Europa, 73—75, 188—190, 252.
 Onkosten in Indië (Compagnie's), 288, 306, 333—334, 340; — in patria, 334.
 Ontdekking van het Zuidland, 251, 259, 296, 389.
 Overloopers, 220.

P.

- Particuliere handel, zie Vrijburgers.
 Particuliere scheepvaart van Nederlanders binnen de grenzen van Compagnie's octrooi, 94, 95, 251—252.
 Passen, 209, 228.
 Perkeniers op Banda, 395, 444.
 Persoon van Jan Pietersz. Coen: afkomst en jeugd, 3, 4; — eerste reis naar Indië, 5, 36; — tweede reis, 41; — president te Bantam, 47; — directeur-generaal, 55; — bezoldiging, 70, 110, 114, 119, 125, 127, 256, 328—332, 348—350; gouverneur-generaal, 125; — commissiën, 125, 257; — verkiezing van een opvolger, 126, 195, 211, 257, 260, 287, 441; — naar de Molukken, 154; — te Jacatra terug, 167; — politieke geloofsbelijdenis, 185—186; — naar Banda, 231; — te Batavia terug, 249; — zijn „koninklijke concepten”, 283, 287, 299, 315, 378; — naar patria, 287; — gehoor bij de Staten-Generaal, 319; — ontmoet prins Maurits, 342; — huwelijk, 360, 367; — brief aan de Staten-Generaal van 22 April 1625, bl. 366; — derde reis naar Indië, 374; — dood, 433, 439; — lof, 442, 448.
 Peupilatie, 7—10, 18, 19, 35, 37, 42, 45, 51—55, 60, 83, 110, 126, 149, 178, 186, 196, 203—205, 210, 245, 259, 265, 271, 295, 307, 309, 311, 322—324, 328, 335, 464—465, 470.
 Predikanten, 38, 43, 45, 49, 55, 68, 135, 164, 176, 180, 207—208, 412—413, 427.

R.

- Raad van Defensie, 180—193, 208, 210, 233, 381.
 Raad van Indië, 38, 54, 55, 159, 162, 440, 473.
 Raad van Justitie, 214, 383.

Recht te Batavia toe te passen, 255—256.

Rendez-vous (denkbeelden omtrent de vestiging van een), 38, 39, 42, 48, 53, 55, 62, 63, 72, 81, 86, 90—92, 103, 109, 112, 118, 121, 126—127, 139, 142, 158, 162, 170, 187, 203, 472.

Ruiterij, 207, 436.

S.

Scheepsmacht der V. O. C., in Indië aanwezig, 49, 60, 69, 71, 85, 90, 91, 106, 136—138, 142, 148—162, 170, 177, 185, 188—192, 197, 210, 231, 251, 263, 266, 270, 282, 459.

Scheepsmacht der Engelschen, 94, 112, 148—162, 188—192, 197, 233, 250, 264.

Scheepsmacht der Spanjaarden, 50, 56, 60, 136.

Scheepvaart en handel der Nederlanders in het algemeen, 5, 6, 12, 31; — Straatvaart, 6; — Guinees- en Brazilvaart, 7; — vaart op West-Indië, 7; — op de Witte Zee, 8; — op Nieuw-Nederland, 9; — op Oost-Indië, 25—33 en voorts het geheele werk.

Scheepvaart en handel der Portugezen, 13—17.

Scheepvaart en handel der Spanjaarden, 15, 22, 392, 402, 410.

Scheepvaart en handel der Franschen, 19, 22, 75, 76, 100—103, 108, 115, 119—120, 129, 144, 172—175, 200, 208, 210, 329.

Scheepvaart en handel der inlanders, 21, 27, 51, 90, 104, 109, 112, 133—135, 159, 178, 180, 198, 230, 271, 276—277, 280, 336, 371, 382—383, 393—396.

Scheepvaart en handel der Engelschen, 23, 30—33, 37—40, 44, 47, 50, 57, 60—65, 69, 71, 74, 78, 83—88, 94, 96, 103—112, 116—117, 132—136, 172, 210, 232—234, 239, 244—246, 250, 258, 273—275, 294, 320, 340, 381, 389, 393, 397, 402—403, 411, 460—461.

Scheepvaart en handel der Chinezen, 53, 57, 61, 65, 66, 73, 86, 94—102, 106, 113, 128—129, 132, 136, 169, 174, 178, 185, 254, 257, 262, 271, 276, 289, 295, 302, 311, 340, 347, 400.

Scheepvaart en handel der Arabieren, 95, 252.

Scheepvaart en handel der Denen, 147, 171—172, 175, 181, 284, 329, 393, 411.

Schenkagiën, 73, 140, 144, 151—152, 164—165, 224, 288, 306, 385, 403, 408—409..

Schepenbank te Batavia, 213—214, 255.

Scheurbuik, 388.

Schoolwezen, 21, 54, 135, 198, 211, 383, 394, 412—413.

Schrijvers, 202.

Sententiën (crimineele), 179—180, 201, 216—229, 240—241, 265, 286, 358, 428.

Slaven, 18, 19, 46, 92, 100, 137, 145, 179, 199, 200, 244, 265, 273, 276, 288—291, 304—309, 335—336, 398.

Smeekolen, 144, 151, 179, 195.

Sodomie, 223—224.

Soldaten, garnizoenen, 41, 186, 188, 200, 210, 231, 239—240, 243, 245, 248, 264—267, 270, 371, 390—393, 398, 400, 404, 413, 416.

Soldaten (Japansche), 45, 47, 52, 105, 154, 181, 222, 232, 355—356, 417—419.

Souvereiniteit van Tayouan, 399, 408, 410—411, 424, 429.

Stadhuis te Batavia, 397.

Stadsbode van Batavia, 213.

- Staten-Generaal; hun bemoeiingen met de V. O. C. tijdens Coen's aanwezigheid in patria, 319, 343, 357, 359, 361, 364—365, 368—369, 375.
 Statuut van Batavia, 214—215.
 Steenen huizen in plaatsen van houten te bouwen, 281; — steenen kerkgebouw op Ambon, 248, 279.
 Sterfte te Batavia, 421, 424.
 „Swarten”, 117, 154, 210, 212, 218, 221—222, 232, 312.

T.

- Tafelkosten, 334, 350.
 Timmeren van schepen, 118, 472.
 Tingans (Javaansche), 231, 239, 390, 419.
 Tollen en heffingen te Bantam, Batavia en elders, 48, 51, 58, 65, 86—89, 130, 202, 206, 209, 216, 245, 255, 269, 273, 287—293, 295, 306, 338, 343, 393, 398.
 Twaalfjarig bestand, 9, 38, 50, 52, 257.

U.

- Uitgifte van gronden, 383—384.

V.

- Venerische ziekten, 225.
 Vloot van defensie, 263.
 Vóórcompagnieën, 25—31.
 Vrouwen (Europeesche), 38, 154, 173—174, 187, 195, 199, 200, 204, 207, 256, 262, 268—269, 273—274, 310, 370, 372, 416.
 Vrouwen (inlandsche), 199, 226.
 Vrijburgers, 53, 97, 99, 105, 126, 187—188, 199, 200, 208, 228, 235, 244—245, 259, 266, 269, 273, 276, 281, 290, 296—297, 304, 310, 324—328, 337—339, 344—346, 350—353, 360, 368, 372, 376—377, 404, 407—408, 416, 427, 444—445.

W.

- Wapen van Batavia, 214.
 Weeskamer te Batavia, 383.
 West-Indische Compagnie, 9, 10, 186, 257, 300.

Z.

- Zeventiende (vergadering van) tijdens Coen's aanwezigheid in patria, 327, 332, 344, 347, 367, 369, 377.
-

DRUKFOUTEN.

- Bl. 31, reg. 16 v.o. *staat* Zeland; — *lees* Zeeland.
„ 37, „ 5 v.b. *staat* principaele; — *lees* principaele.
„ 40, „ 8 v.b. *staat* Tjiliwang; — *lees* Tjiliwoeng.
„ 48, „ 16 v.o. *staat* an; — *lees* aan.
„ 51, „ 17 v.o. *staat* dezen; — *lees* deze.
„ 61, „ 13 v.o. *staat* besettenden; — *lees* besetteden.
-

MATUO THIEST

THUẬT
SƠ
GIỚI

ĐĂNG KÝ SÁCH

BIBLIOGRAPHIE.

SAMENGESTELED DOOR DR. F. W. STAPEL¹⁾.

BERGMAN, R. A. M. *Jan Pieterszoon Coen. Een psychographie. Bijdrage tot de leer der Constitutietypen.* Tijdschrift van het Kon. Bataviaasch Genootschap LXXIII (1933), blz. 1 en volgende.

CAMPHUIS, JOHANNES. *Het Koningrijk Jakatra door den heer Gouverneur-Generaal Jan Pieterszoon Koen veroverd....* Opgenomen in François Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indië, IV, I, blz. 421—491. Dordrecht—Amsterdam 1726.

COLENBRANDER, H. T. *Coen in patria.* De Gids 97 (1933), deel IV blz. 24 e.v. en 144 e.v.

DU BOIS, J. P. J. *Vies des Gouverneurs-Généraux.* Vermeerderde overdruk uit deel XVII van de *Histoire Générale des Voyages.* La Haye 1763, blz. 33—71 en 83—99.

FAUBEL, TH. J. *Pzn Coen verongelijkt.* Weekblad voor Indië VIII (1911—1912), blz. 1226 e.v.

GABRIËL, J. P. *Coen en de Chronijk van Hoorn.* Weekblad voor Indië VIII (1911—1912) blz. 914 e.v., 939 e.v. en 962 e.v.

GEERKE, H. P. *Jan Pieterszoon Coen, de baanbreker in ons Indië.* Utrecht [1929].

Graf (*Het*) van Jan Pieterszoon Coen. De Hollandsche Revue 1922, blz. 406 e.v.

HAGEMAN, J., J. CZN. *Het ontworpen standbeeld voor Jan Pieterszoon Koen te Batavia tegenover de geschiedenis.* Batavia 1868.

1) Opgenomen zijn alleen de voornaamste zelfstandige werken en tijdschriftartikelen over Coen. Niet genoemd worden dus geschiedkundige werken, waarin over Coen wordt gehandeld, maar die niet uitsluitend aan hem zijn gewijd. Wij maakten slechts een uitzondering voor de bekende biographische werken over Gouverneurs-Generaal, als Valentijn, Du Bois en Van Rhede van der Kloot.

HINLOOPEN LABBERTON, D. VAN. *Een Toespeling op Jan Pieterszoon Coen in de Babad Kediri.* „*Het Tijdschrift*” I (1911—1912), blz. 147 e.v.

HUYBERS, H. F. M. *Jan Pieterszoon Coen.* Bruna's Historische Bibliotheek. Utrecht 1914.

Koen, Jan Pieterszoon. Tijdschrift voor Neérland's Indië 1844, I, blz. 130 e.v.

LEUPE, P. A. *Advies door den Ed. Hr. generael Coen op zijn vertrek nae 't vaderland aen den gouverneur-generael Pieter de Carpentier ende de Raeden van Indië gelaeten.* Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht, IX (1853), blz. 67 e.v.

——— *Jakrata 30 Mei 1619. Batavia 30 Mei 1869.* Hierbij als bijlage Coen's aanstelling tot Gouverneur-Generaal door de Staten-Generaal op 3 November 1617. Bijdragen Koninklijk Instituut, 3de Volgreeks, III (1868), blz. 535 e.v.

——— *Jan Pieterszoon Coen 1623—1627.* Bijdragen Koninklijk Instituut, 2de Volgreeks II (1859), blz. 1 e.v.

——— *Vertoogh van de stadt der Verceenigde Nederlanden in de quartieren van Oost-Indië;* door Coen overgelegd aan de Staten-Generaal in 1623. Bijdragen Koninklijk Instituut, 2de Volgreeks, II (1859), blz. 129 e.v.

OPPERDOES ALEWIJN, JHR. P. *Mededeelingen over Jan Pieterszoon Koen,* waarbij diens eerste aanstelling tot Gouverneur-Generaal door de Staten-Generaal op 3 November 1617. Notulen van het Bataviaasch Genootschap van 5 October 1869, deel VII, blz. CXI e.v.

RHEDE VAN DER KLOOT, M. A. *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Nederlandsch-Indië,* blz. 32—36 en 39. 's-Gravenhage 1891.

ROCHEMONT, J. E. DE. *Pieter van Racy en Jan Pieterszoon Coen.* Overgedrukt uit de Locomotief. Semarang-Soerabaia 1905.

RONDEAU, S., JR. *Jan Pieterszoon Koen.* Romance. Vaderlandsche Letteroefeningen 1818, II, blz. 526—528.

SCHAEPMAN, H. J. A. M. *Een standbeeld voor Jan Pieterszoon Coen te Hoorn.* Rede. Verslagen Indisch Genootschap 1887, blz. 113 e.v.

——— *Jan Pieterszoon Coen.* Rede bij de onthulling van het standbeeld te Hoorn op 30 Mei 1893. 's-Gravenhage 1893. Ook afgedrukt in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië 1893, I, blz. 447 e.v. alsmede in de Indische Gids, XV, 2 (1893), blz. 1182 e.v.

- SERRIÈRE, G. DE. *Lofrede op Jan Pieterszoon Koen, Gouverneur-Generaal over Nederlandsch-Indië*. Eene voorlezing, gehouden op den 24sten April 1824. Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, deel XI, blz. 247 e.v.
- SOEKA TIPOE. *Een Oostersche legende over Jan Pieterszoon Coen*. De Reflector IV (1919), blz. 429 e.v.
- VALENTIJN, FRANÇOIS. *Levens der Opperlandvoogden*. Oud en Nieuw Oost-Indië, IV, I, blz. 271—275 en 277—286. Dordrecht—Amsterdam 1726.
- ZIMMERMAN, A. E. EN ANDEREN. *De onthulling van het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen te Hoorn op 30 Mei 1893*. Hoorn 1893. [Niet in den handel].

— / m. 32.